

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

MAX NETTLAU

MAX NETTLAU

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ



ΔΙΕΘΝΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΑΣ

MAX NETTLAU

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΑΝΑΡΧΙΑΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΥΒΙΑ - Μ.Κ.

ΤΡΙΤΗ ΕΚΔΟΣΗ

Το βιβλίο του MAX NETTLAU *Ιστορία της Αναρχίας* εκδόθηκε από τη «Διεθνή Βιβλιοθήκη» το Μάρτιο του 1988.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Σούβια και Μ.Κ.

Τίτλος πρωτοτύπου: *Histoire de l'Anarchie*, Edition du Cerule - Edition de la Tête de Feuilles, 1971.

Τρίτη Έκδοση: Οκτώβριος 1999.

Κεντρική Διάθεση: Βιβλιοπωλείο «ΜΑΓΡΟ ΡΟΔΟ», Δεληφών 2 και Διότου, Τ.Κ. 106 80, Αθήνα: τηλ.-fax 36.08.635.

ΔΙΕΘΝΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ευχαριστούμε την Έμμα για την πολύτιμη βοή-
θειά της στην ελληνική έκδοση της Ιστορίας της
Αναρχίας, η οποία και αφιερώνεται σ' αυτήν.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I: Ελευθερία και αναρχία: Οι αρχαιότερες εκδηλώσεις τους Οι ελευθεριακές αντιλήψεις έως το 1789	41
II: Ουίλλιαμ Γκόντφρουμ, οι φωτισμένοι, Ρόμπερτ 'Ουσεν και Ουίλλιαμ Τόμσον, Φουριέ και ορισμένα φουεριστατές	26
III: Ο Ατομικιστικός Αναρχισμός στις Η.Π.Α., στην Αγγλία και σε άλλες χώρες. Οι παλιοί Αντιξου- σιαστές στοχαστές στην Αμερική	45
IV: Ο Προυσσόν και το Προυσσικό Πνεύμα σε διάφο- ρες χώρες και ειδικά στη Γαλλία, Ισπανία και Γερ- μανία	59
V: Η Αναρχική ιδέα στη Γερμανία, από τον Μαξ Στίρνερ έως τον Ευγένιο Ντύργκν και τον Γκου- στάβ Λαντάουερ	70
VI: Οι πρώτοι Γάλλοι Αναρχοκομμουνιστές και άλλοι ελευθεριακοί πρόδρομοι. Η ομάδα του «Ανθρωπι- στή», Ο Ανσέλμ Μπελγκαρνί, ο νεαρός Ελιζέ Ρε- κλι, ο Ζαζέρ Ντεζάκ και ο Ερνέστ Κερντε- ρουά	84
VII: Η προέλευση του Αναρχισμού στην Ισπανία, Ιτα- λία, Ρωσία. Οι καταλανικές Αδελφότητες. Ο Πι V Μαργκάλ, ο Πισακάνε και ο Μπακάνιν, Αντι- ξουσιαστικές τάσεις σε άλλες Ευρωπαϊκές χώρες μέχρι το 1870	104
VIII: Η προέλευση του Αντιξουσιαστικού κολλεκτιφι- σμού στη Διεθνή και στις ομάδες που συγκρότησε ο Μπακάνιν από το 1864 μέχρι το φθινόπωρο του 1868	123
IX: Οι ελευθεριακές ιδέες στη Διεθνή από το 1869 έως το 1872. Η «Αντιπροσώπευση της Εργασίας». Οι ρίζες της συνδικαλιστικής αντίληψης για την κοι- νωνία του μέλλοντος. Η κομμούνια του Παρισιού και ο Κομμουνισμός	138

X:	Η Αντιεξουσιαστική Διεθνής έως το 1877 (Συνέδριο του Βερβιέ). Οι απαρχές του Αναρχοκομμουνισμού το 1876 και το 1880	153
XI:	Αναρχικοί και Σοσιαλιστές επαναστάτες. Ο Πιερ Κροπότιν, ο Ελιζέ Ρουάι. Ο Αναρχοκομμουνισμός στη Γαλλία από το 1877 έως το 1894	170
XII:	Ο Αναρχοκομμουνισμός στην Ιταλία και η ερημνεία του από τους Ευρέο Μαλατέστα και Φρανσέσκο Σαβέριο Μερλίνο (1876-1932)	192
XIII:	Ο Κολλεκτιβιστικός Αναρχισμός στην Ισπανία. Ο Αναρχισμός «Χωρίς επίθετα». Ο Αντιεξουσιαστικός κομμουνισμός. Μια ματιά στη χρονική περίοδο 1870-1931	256
XIV:	Οι Αναρχικές ιδέες στην Αγγλία, στις Ηνωμένες Πολιτείες, Γερμανία, Ελβετία και Βέλγιο μετά το 1880	234
XV:	Τά Αναρχικά και Συνδικαλιστικά κινήματα στην Ολλανδία και τις Σκανδιναβικές χώρες	256
XVI:	Αναρχικές ιδέες και προπαγάνδα σε άλλες χώρες: Ρωσία-Αφρική-Αυστραλία-Λατινική Αμερική ...	271
XVII:	Ο Επαναστατικός Συνδικαλισμός στη Γαλλία: Εμίλ Πουζέ και Φερνάντ Πελαυτιέ. Ο Κροπότιν, ο Μαλατέστα και ο Συνδικαλισμός (1895-1914) ...	290
XVIII:	Ο Αναρχισμός στη Γαλλία από το 1895 έως το 1914. Μια ματιά στην περίοδο 1914-1934. Ο πόλεμος, ο κομμουνισμός, οι ελευθεριακές δραστηριότητες. Συμπεράσματα	308

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΡΧΙΑ: ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΤΟΥΣ ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΕΣ ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1789

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΡΧΙΚΗΣ ΙΔΕΑΣ δεν μπορεί να διαχωριστεί από την ιστορία όλων των άλλων προοδευτικών εξελίξεων και όλων των βλέψεων για ελευθερία. Αυτό λοιπόν που μας απομένει να εντοπίσουμε είναι η ευνοϊκή ιστορική εκείνη στιγμή, όπου προβάλλει η συνείδηση της ελεύθερης ύπαρξης που κήρυξαν οι αναρχικοί, αυτή που εξασφαλίζεται μόνο μετά την ολική καταστροφή των θεμελίων της εξουσίας με την προϋπόθεση της ευρύτερης δυνατής ανάπτυξης των κοινωνικών συνασθημάτων της αλληλεγγύης, της αμοιβαιότητας και της αυταπάρνησης.

Αυτή η συνείδηση ενδηλώθηκε με διαφορετικούς τρόπους τόσο στην ιδιωτική ζωή των ατόμων, όσο και στην κοινωνική συμπεριφορά ατόμων και ομάδων. Αρχικά δε, στην οικογένεια που χωρίς αυτή θα ήταν αδύνατη η ανθρώπινη συνύπαρξη.

Ταυτόχρονα η Εξουσία (παράδοσιακή — νομική — κληρονομη — εθνική κ.λπ.) μετά τον εξανθρωπισμό των ζώων, που συγκρότησαν το ανθρώπινο είδος, επέκτεινε την κυριαρχία της σ' ένα πλήθος από αμοιβαίες σχέσεις (γεγονός που αποτελεί προφανή απόδειξη μιας παλιότερης ζωικότητας). Έτσι η ανθρώπινη πορεία προς την πρόοδο, η οποία κατακτήθηκε στη διάρκεια πολλών αιώνων, ήταν και είναι ένας ατέλειωτος αγώνας ενάντια στα εμπόδια και τις αλυσίδες της εξουσίας. Αυτός ο αγώνας είχε τόσες μεταπτώσεις και ήταν τόσο σκληρός και απάνθρωπος που λίγοι άνθρωποι κατάρθωσαν να αποκτήσουν αυθεντική και προσωπική αναρχική συνείδηση. Ακόμα και αυτοί που αγωνίστηκαν για περιορισμένες ελευθερίες σπάνια και ανεπαρκώς κατανόησαν το πραγματικό νόημα του αγώνα τους. Συχνά οδηγήθηκαν σε αντίθετο αποτέλεσμα, γιατί δεν κατάρθωσαν να διακρί-

νον τη νεοαποκτημένη ελευθερία από την ουσία της παλιότερης εξουσίας και συνέχιζαν να υποστηρίζουν την εξουσία θεωρώντας την φρουρά και εγγυητή της ελευθερίας που απούσαν. Επί των ημερών μας έγιναν οπαδοί της δημοκρατικής ή συνταγματικής ελευθερίας, ουσιαστικά μιας ελευθερίας υπό κυβερνητικό έλεγχο. Αυτή η πλάνη από κοινωνική άποψη δημιουργεί τη λατρεία του κοινωνικού κράτους, δηλαδή έναν επιβεβλημένο σοσιαλισμό που για τους αναρχικούς είναι απορριπτιμώδης απ' όλα τα στοιχεία που θα έπρεπε να συνθέτουν την αυθεντική του ζωτικότητα: την αλληλεγγύη, την αμοιβαιότητα και την αυτοπάρνηση που ευδοκιμούν μόνο σε μια περλάσσια ελευθεριακή κινιότητα.

Παλιότερα η κυριαρχία της εξουσίας ήταν ολοκληρωτική. Οι πλανιμένες και σύνθετες προσπάθειες για ελευθερία μέσα στα πλαίσια της εξουσίας, σπάνιες αλλά οπωσδήποτε αδιάκοπες, εκδηλώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην απαντιέται σφειδόν παιδιανά αναρχική συνείδηση, είτε γιατί απεικονίζταν εννοϊότερες συνθήκες για να σιδηλωθεί, είτε γιατί έπερτε θύμα μιας βίαιης καταστολής, είτε τέλος γιατί σταδιακά είχε φθαρεί και απομωλωθεί, παραμένοντας ανυπεράσπιστη απέναντι στην καθημερινή ρουτίνα.

Αν στο μεταξύ περάσαμε από τη σύμμιση των φιλών σε μια σχετικά σεβαστή ατομική ιδιωτική ζωή, αυτό δεν οφείλεται μόνο σε οικονομικά αίτια. Ήταν η πρώτη φάση της εξέλιξης από το κράτος κληρονομίας προς την χειραφέτηση και οι άνθρωποι των αρχαίων χρόνων πορεύτηκαν προς την ίδια κατεύθυνση και με τα ίδια αισθήματα, που χαρακτηρίζουν τους σημερινούς αντικρατιστές. Η αντίπαση, η απέχθεια προς την τυραννία και η εξέγερση ώθησαν πολλούς τολμηρούς ανθρώπους να δοθούν ολοκληρωτικά στην ιδέα της ανεξαρτησίας ζέροντας να την υπερασπίσονται και να πεθάνουν γι' αυτήν.

Άλλοι κατόρθωσαν να ξεφύγουν από τα νύχια της εξουσίας χάρη στην ευφυία, τις εξαιρετικές ικανότητες και τα προτερήματά τους.

Έτσι, αν σε μια ορισμένη περίοδο οι άνθρωποι πέρασαν από το στάδιο της μη ιδιοκτησίας (ελευθερη πρόσβαση σε όλα), και της συλλογικής ιδιοκτησίας (κοινός ζωτικός χώρος της φυλής ή των κατοίκων μιας περιοχής) στην καθαρά ιδιωτική μορφή ιδιοκτησίας που γνωρίζουμε σήμερα, αυτό δεν οφείλεται μόνο στην

απληστία, αλλά συχνά στην ανάγκη και τη θέληση για εξασφάλιση και κατοχύρωση μιας συγκεκριμένης ανεξαρτησίας. Αν παραδεχθούμε πως υπήρχαν στην αρχαιότητα σαφώς αναρχικοί στοιχεία, πρέπει να παραδεχθούμε επίσης πως μας είναι άγνωστοι. Πάντως έχουν διατηρηθεί μνήμες εξεγέρσεων μειονοτήτων και αγώνων που δεν κατόρθωσαν ποτέ να φτάσουν στον τελικό σκοπό τους. Απόπειρες εξεγερμένων ενάντια στους πιο ισχυρούς, οι Τιτάνες ενάντια στο κατεστημένο του Ολύμπου, ο Προμηθέας που αφήρησε την εξουσία του Δία, οι μυστηριαώδεις δυνάμεις της Σκανδιναβικής μυθολογίας που προκάλεσαν στην πτώση των Θεών. Ο Διάβολος, ο επαναστάτης Εωσφόρος, που τόσο σεβασμό έτρεφε γι' αυτόν ο Μπακούνιν, σύμφωνα με τη χριστιανική μυθολογία εξακολουθεί πάντα να μάχεται μέσα στον κάθε άνθρωπο τον καλό Θεό. Αν οι παπάδες που διασκέιασαν αυτές τις κακόβουλες αφηγήσεις με σκοπό να εξυπηρετήσουν πάντα τα συστηρητικά τους συμφέροντα, απέφυγαν να αποσιωπήσουν αυτές τις επικίνδυνες για την παντοδυναμία του Θεού τους επιθέσεις, είναι γιατί διαπίστωσαν σύντομα πως τα παραδείγματα που υπήρχαν σ' αυτές τις αφηγήσεις ήταν βαθιά ριζωμένα στη λαϊκή συνείδηση και δεν θα έπρεπε να ριφωκινηλεύουν την απόκρισή τους. Αρχίστηκαν με τη στρεβλοδικία που τους χαρακτηρίζει να διαστρεβλώσουν τη φύση τους, εξαπολύοντας ύβρεις ενάντια στους επαναστατημένους ή να διαδώσουν φανταστικές ερμηνείες που σε τελική ανάλυση είχαν σκοπό να τρομακράτησουν τους πιστούς. Σημειώσαν ομολογημένους καταπληκτική επιτυχία με την ιδέα του προπατορικού αμαρτήματος, της πτώσης του ανθρώπου, της λύτρωσης μέσω της εκκλησίας, της τελικής κρίσης κ.λπ. Εν ολίγοις με τον καθιγαρισμό και την εξύμνηση της ανθρώπινης σκληβιάς, με την εξασφάλιση των παπαδίστικων προνομίων, και με την παραπομπή των εριστών της δικαιοσύνης στην έσχατη φανταστική στιγμή: στο τέλος του κόσμου.

Είναι φανερό πως αν δεν εμφανίζονταν κατά δικαστήματα αιθάδες εξεγερμένοι και ευφυείς αιρετικοί, οι παπάδες δεν θα έκαναν ποτέ τον κόπο να καταβάλουν τόσο προσπάθειες για την καθιπέταξη της συνείδησης των λαών.

Στο παρελθόν η πάλη για την ύπαρξη του ανθρώπου ήταν έσως στενά συνδεδεμένη με την έννοια της αλληλοβοήθειας. Τι άλλο, σε τελευταία ανάλυση, είναι η αλληλοβοήθεια από τον αγώ-

να για συλλογική ύπαρξη, στο βαθμό που αυτή προφυλάσσει από τους κινδύνους την ομάδα, η οποία αντίθετα, συντρίβει τα μεμονωμένα άτομα; Τι άλλο είναι ο αγώνας για την ύπαρξη αν όχι η δράση του ατόμου που κατέχει μια δυνάμη και ικανότητες ανώτερες από τις ικανότητες ενός άλλου ατόμου; Η πρόοδος πραγματοποιείται χάρη στην αυτονομία και την ελεύθερη πρωτοβουλία που αναπτύσσονται μέσα σε μια κοινωνική ατμόσφαιρα ασφάλειας και πολιτιστικής εξύψωσης. Ο δεσποτισμός των ανατολικών κρατών απέκλεισε την αυθεντική πρόοδο της σκέψης, ενώ αντίθετα στην Αρχαία Ελλάδα, όπου υπήρχε τοπική αυτονομία, άνοιξε για πρώτη φορά η ελεύθερη σκέψη που γνωρίζουμε σήμερα. Η Ελληνική Φιλοσοφία δεν είχε μόνον επίγνωση της Ινδικής και Κινεζικής σκέψης, αλλά επιπλέον ανέδειξε την έννοια της χειραφέτησης την οποία οι Ρωμαίοι, αυτοπόμοι να διδάχονται από τις πηγές του Ελληνικού πολιτισμού, δεν μπόρεσαν να την κατοικήσουν και να την συνεχίσουν, ενώ ο τραχής κόσμος του Μεσαίωνα την κατέπιζε ακόμη περισσότερο.

Αυτό που αποκαλέσαμε φιλοσοφία ήταν στην πραγματικότητα ένα σύνολο από θεωρίες ανεξάρτητες στο μεγαλύτερο μέρος τους από την θρησκευτική παράδοση, παρά το γεγονός ότι δημιουργήθηκαν από άτομα γαλουχημένα μέσα σ' αυτήν την παράδοση.

Οι θεωρίες τους ήταν συμπεράσματα άμεσων παρατηρήσεων και προσωπικών εμπειριών. Ήταν για παράδειγμα στοχασμοί για την καταγωγή και την ουσία του κόσμου και των πραγμάτων (κοσμολογία), για τη συμπεριφορά του ατόμου και τις ανώτερες επιδιώξεις του (ηθική), για πολιτική και κοινωνική συλλογική συμπεριφορά (κοινωνική πολιτική), για μια καλύτερη κοινωνία και για τον τρόπο που θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί (το φιλοσοφικό ιδεώδες και κατά συνέπεια μια αυτοπία θεμελιωμένη στις αντιλήψεις των στοχαστών για το παρελθόν, το παρόν και την έννοια της εξέλιξης που είχαν στοχαστεί και θεωρούσαν καλύτερη). Οι θρησκείες, ακόμα και στις περισσότερες πρωτόγονες γενικά συνθήκες, διαμορφώθηκαν με πανομοιότυπο τρόπο και από την ίδια διαδικασία προέβλεψαν η θεοκρατία των παπάδων και ο δεσποτισμός των βασιλιάδων και των αφεντικών. Οι Έλληνες τόσο στην ηπειρωτική χώρα όσο και στα νησιά παρέμειναν μακριά από το δεσποτισμό των γειτονικών λαών, δημιουργώντας μια αυτόνομη και ομόσπονδη κοινωνική ζωή η οποία ενθάρρυνε

την ανάπτυξη ενός πολιτισμού φιλοσόφων. Οι τελευταίοι δραπέτευσαν από το παρελθόν και φρόντισαν να φανούν χρήσιμοι στις μικρές δημοκρατικές πατρίδες τους συλλαμβάνοντας όνεια παγκόσμια ευτυχία και πρόοδο. (Βέβαια δεν ριψοκινδύνωναν ούτε προσπάθησαν να αγωνιστούν ενάντια στο θεσμό της δουλείας, πράγμα που αποδεικνύει πόσο δύσκολο είναι να ξεπεράσει κανείς το ίδιο του το περιβάλλον.)

Συναγκρίζοντας στα χρόνια όπου ο κυβερνητισμός με έδαφος σύγχρονη μορφή και η πολιτική πήραν τη θέση του ασιατικού δεσποτισμού, χωρίς ωστόσο να τον αντικαταστήσουν ολοκληρωτικά, διαπιστώνουμε την ίδια ακριβώς διαδικασία με αυτήν της Γαλλικής επανάστασης και της κοινωνικής κατάστασης του 19ου αιώνα σε σχέση με την απολυταρχία του 18ου.

Η πρόοδος έδωσε μια ώθηση στην αυθεντική σοσιαλισμό και στην αναρχική ιδέα. Υπήρξαν Έλληνες φιλόσοφοι και πολιτικοί, άντρες μετριοπαθείς και συντηρητικοί καθώς και ταλμηροί σοφοί. Οι πρώτοι προσέγγισαν την ιδέα του κρατικού σοσιαλισμού και οι δεύτεροι την ιδέα της αναρχίας. Οι τελευταίοι βέβαια αποτελούσαν μια μειοψηφία, αλλά τα ίχνη τους αποτυπώθηκαν στην ιστορία, έστω κι αν οι διαμάχες των διαφόρων σχολών, οι διώξεις και η αμέλεια αυτών των βάρβαρων περιόδων της ιστορίας της ανθρωπότητας, εξαφάνισαν ένα μεγάλο μέρος απ' τα κείμενά τους. Ό,τι απόμεινε το βρίσκουμε σήμερα με τη μορφή αποσπασμάτων σε κείμενα άλλων γνωστότερων συγγραφέων.

Στις μικρές ελληνικές δημοκρατίες, πάντα απειλούμενες, πάντα φιλόδοξες και συχνά με τη σειρά τους επιθετικές, υπήρχε μια έμφυτη λατρεία προς την πολιτεία και την πατρίδα. Ταυτόχρονα εκδηλώθηκαν διαμάχες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, δημαγωγία και δίβα για εξουσία, καταστάσεις που προκάλεσαν σ' ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού απέχθεια για τη δημοκρατία και την επιθυμία μιας διακυβέρνησης από σοφούς, συνετάς και έμπειρους γέροντες, όπως ακριβώς οραματίστηκε ο Πλάτωνας. Παράλληλα καλλιεργήθηκε η ιδέα της απέχθειας προς το Κράτος και ο Αριστοτέλης έφτασε στο σημείο να διακηρύξει το ξεπέρασμά του. Μαζί του συμφώνησε ο Αντιφών, γνωστός για τις αντιεξουσιαστικές ιδέες του και κυρίως ο Ζήνων (342), ο ιδρυτής της σχολής των Στωικών, που απέκλεισε κάθε εξωτερικό εξαναγκασμό και επικολέστηκε σαν μοναδικό και επαρκή κανόνα συ-

μπεροφοράς του ατόμου και της κοινότητας, την ηθική παράρρηση.

Ήταν η πρώτη σαφής έκφραση της ανθρώπινης ελευθερίας που ένωσε ενήλικη και λυτρωμένη από τα δεσμά της εξουσίας.

Όπως οι διάφορες θρησκείες μας μίλησαν για δικαιοσύνη και ελευθερία, όχι βέβαια πάνω στη γη, αλλά σ' ένα μεταθανάτιο πλάστο «ουρανό», κατά τον ίδιο τρόπο οι φιλόσοφοι μας μεταβίβασαν το ιδεώδες ενός πραγματικά εξισωτικού δικαίου βασισμένου στα πρωτόδικα του Ζήνωνα και των Στωικών. Επρόκειτο για το αποκαλούμενο φυσικό δίκαιο το οποίο με τη μορφή των ιδεών εννοιών της θρησκείας —της φυσικής θρησκείας— φώτισε αμυδρά τους πολύάρθρους αιώνες ωρότητας και αμάθειας και το μεγαλείο του εμφύωσε την ανθρωπότητα. Εξέλλοιο χάρη στο δίκαιο των Στωικών άρχισε η προσπάθεια για την πραγματοποίηση των αφηρημένων ιδεών και αυτή ήταν η μεγαλύτερη συνεισφορά της ελευθεριακής ιδέας στην ανθρωπότητα. Τα ιδεώδη αυτά, στον αντίποδα ενός έσχατου και οριστικού βασιλείου της εξουσίας, παραγκωνίστηκαν στη συνέχεια για ένα διάστημα που ξεπερνάει τα 2.000 χρόνια και παρέμειναν βαθιά ριζωμένα στις καρδιές των έντιμων ανθρώπων.

Μπορεί λοιπόν να κατονομάσει κανείς σφαιράς γιατί η εξουσία —Κράτος, Ιδιοκτησία, Εκκλησία— εμπόδιζε τη διάδοση των Στωικών ιδεών, γνωρίζουμε δε με ποιο τρόπο η Δημοκρατία, η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία και η Παπική εξουσία επέβαλαν στην δυτική κοινωνία (μέχρι τον 15ο αιώνα ένα απόλυτο πνευματικό φρασμό και πώς ο δεσποτισμός των ανατολικών κρατών, αναγεννημένος από τους Βυζαντινούς και τους Τούρκους, μεταφύτευτηκε στην Τσαρική Ρωσία και επίγει μέχρι τις μέρες μας με τη μορφή του μπολσεβικισμού. Μέχρι τον 15ο αιώνα, αλλά και κατόπιν (Σερβέ, Μπρούνο, Βανίνα),¹ η ελεύθερη σκέψη απαγορευόταν και οι παραβάτες αντιμετώπιζαν την ποινή του θανάτου.

1. (Στα. του Γ'όλου μετ.) M. Siefert (1511-1553): Ισπανός θεολόγος και γλωσσολόγος, πάλαιος του δόγματος της Αγίας Τριάδας και του Καϊθίνου, ο οποίος τον έκανε ζωντανό στη Γενεύη.

Quodvult Deum (1548-1600): Δογματικός καλύτερος νεοπλατωνικός φιλόσοφος, αντίπαλος της Αριστοτελικής διδασκαλίας. Κατηγορήθηκε σαν ηρετικός, συνήχθη στη Βενετία από την Ιερά Εξέταση και πήρε ζωντανό στη Ρώμη, στο Κάμπο Φόρο.

Μεταβιβάστηκε από γενιά σε γενιά από ορισμένους σφαιράς και τους μαθητές τους, κατά πάσα πιθανότητα μέσα στους περιορισμένους κύκλους ορισμένων μυστικών εταιρειών. Η ελεύθερη σκέψη συγγεόμενη με το φανατισμό και το μυστικισμό των θρησκευτικών αιρέσεων μπορούσε πλέον να εκφραστεί μόνο με την προϋπόθεση ότι ήταν έτοιμη να αντιμετωπίσει άφοβα τη θυσία και το θάνατο. Οι κεντητικές μαρτυρίες καταστράφηκαν ολοσχερώς κι έτσι σήμερα αντιλούμε τις πληροφορίες μας από τις αφηγήσεις των καταδοτών, των σπαφρατών και αυτών ακόμη των δηλώων. Παράδειγμα ο Καρποκράτης, ο οποίος ανέκτα στην Γνωστική σχολή και έζησε στην Αίγυπτο το δεύτερο αιώνα. Διακήρυξε έναν ελεύθερο κομμουνισμό, ιδέα η οποία υπάρχει και στην Καινή Διαθήκη, όπου ο Παύλος γράφει στην προς τους Γαλάτες επιστολή «Αν έχετε οδηγό το πνεύμα είστε εκτός νόμου και η οποία όπως είναι φανερό, συνηγορεί υπέρ μιας ερμηνείας της ανθρωπίνης ύπαρξης πέρα από την εξουσία του Κράτους, χωρίς νόμους και αφέντες.

Οι έξι τελευταίοι αιώνες του Μεσαίωνα ήταν αιώνες αγώνων για την τοπική αυτονομία (των πόλεων και των περιοχών που επιθυμούσαν την ομοσπονδιαποίησή τους) αλλά και την ανεξαρτησία μεγάλων εκτάσεων που ενώθηκαν και συγκρότησαν τα σύγχρονα μεγάλα κράτη με τη μορφή πολιτικοοικονομικών ενότητων. Αν οι μικρές ενότητες αποτελούσαν κέντρα πολιτισμού και σαν τέτοια καθόρθωναν να ακμάσουν μέσω της παραγωγικής τους εργασίας, η δημιουργία ομοσπονδιών για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων τους και την αντιμετάθεση των λιγότερο ανεπτυγμένων πόλεων και περιοχών είχε σαν τελικό αποτέλεσμα την κατοχύρωση των προνομίων τους και την προοδευτική εξαθλίωση των μη προνομιοχών ενότητων. Τι ήταν άραγε σημαντικότερο; Να πλουτίσουν ανεξάρτητες πόλεις σαν τη Φλωρεντία, τη Βενετία, τη Γενεύη, τη Νυρεμβέργη, το Αμβούργο, τη Βρέμη, τη Μπρούξ ή να ενσωθούν στον τομέα της παραγωγής ακαθόν, της εκπαίδευσης κ.λπ., ολόκληρες περιχές που περιλάμβαναν και τις πόλεις αυτές; Η ιστορία ως το 1919 ενόησε τις μεγάλες οικονομικές μονάδες και σε αυτόνομες πόλεις υποβαθμί-

G. C. Vanou (1585-1619): Κέρυξε τις πνευματικές και φρονηματικές ιδέες του Β' Τόλου και του Ρ. Ρουμφορτζι. Καταδικάστηκε στην Τυδώλξη σαν ηρετικός.

στηκαν ή διαλύθηκαν. Οι τάσεις για εξουσία, ή δίψα για κατάκτηση και κυριαρχία, ήταν αμοιβαίως κινητές τόσο στα μεγάλα όσο και στα μικρά έθνη. Οι λαοί στερήθηκαν την ελευθερία τους και στις δύο περιπτώσεις. Τα μεγάλα έθνη θα επιβάλουν την εξουσία των πόλεων και των συμμάχων τους (Λίγες) και τα μικρά την εξουσία των βασιλιάδων τους ή των κρατών τους. Παρόλ' αυτά οι πόλεις ενόησαν σε πολλές περιπτώσεις την ανεξάρτητη σκέψη, την επιστημονική έρευνα και πρόσφεραν συχνά καταφύγιο σε πολιτικούς φυγάδες και αιρετικούς. Αρχίζοντας από τους ρωμαϊκούς δήμους και ακολουθώντας τους εμπορικούς δρόμους εξαπλώθηκε σ' ολόκληρη την Ευρώπη ένα εκτεταμένο δίκτυο καταφυγίων της ανεξάρτητης σκέψης. Βαλένθια, Βαρκελώνη, Βόρεια Ιταλία, Τσακάνη, Αλασκία, Ελβετία, Νότια Γερμανία, Βοημία, Παρίσι, Μπου ντι Ρον (κοντά στη Λυόν), Φλάνδρα, Ολλανδία, Γερμανικά παράλια (οι πόλεις της Χάνσα). Η υπεροχή των μεγάλων κρατών προσδιορίστηκε επίσης από τους Ιταλικούς πολέμους, τη σκλαβοπορία των Αλβανών* και το μοναρχικό συγκεντρωτισμό στη Γαλλία, κυρίως την περίοδο της βασιλείας του Λουδοβίκου του Η'ου. Προσδιορίστηκε τέλος από την υπεροχή της Καστίλης στην Ισπανία και τον πόλεμο των κρατών εναντίον των βορείων και νοτίων πόλεων της Γερμανίας, τον οποίο διεξήγαγαν οι Δούκες της Βουργουνδίας.

Μεταξύ των διαφόρων χριστιανικών αιρέσεων αξίζει να σημειώσουμε ιδιαίτερα την αίρεση των Αδελφών του Ελευθέρου Πνεύματος, που τα μέλη της πραγματώσαν τον απόλυτο κομμουνισμό. Εμφανίσθηκαν πιθανότατα στη Γαλλία και καταδιώχθηκαν από την Ιερά Εξέταση. Οι παραδόσεις τους όμως διασώθηκαν κυρίως στην Ολλανδία και τη Φλάνδρα. Οι «Κλομπράγκερς» του 16ου αιώνα, οι οπαδοί του Elgijus Praystinek, οι καλόαστοι της Αμβέρσας, προέρχονται πιθανότατα απ' αυτήν την πρώτη αίρεση. Στη Βοημία, μετά τους οπαδούς του Χους, ο Peter Chelchicky προώθησε την ιδέα μιας ηθικής και κοινωνικής σκιταριστικής που προσεγγίζει τις ιδέες του Ταλστού. Στην ίδια περιοχή

συναντάμε τους άμεσους ακολαστους και ανάμεσά τους κυρίως τους ηγμεμιστές. Γνωρίζουμε ορισμένα μόνο κείμενα, ιδιαίτερα του Peter Chelchicky (που οι μετριοπαθέστεροι οπαδοί του έγοναν γνωστοί αργότερα με το όνομα αδελφοί Μοράβιους), ενώ οι πληροφορίες που κυρίως διαθέτουμε για τις πιο προοδευτικές αιρέσεις περιορίζονται σε βρώμικους λιβελλούς γραμμένους από ρακινικούς Ιεροεξεταστές. Είναι λοιπόν δύσκολο να όχι αδύνατο, να κρίνουμε κατά πόσο ο αγώνας των Αιρέσεων ενάντια στο κράτος και τους νόμους ήταν συνεκτική αντιφασισιαστική δράση, γιατί δεν πρέπει να ξεχνάμε πως όλες οι Αιρέσεις δήλωναν ότι υπράττοναν εξ' ονόματος του Θεού και παρέμεναν κατά συνέπεια ο υπέρτατος αφέντης τους.²

Ο Μεσαίωνας, λοιπόν, δεν κατάφερε να δημιουργήσει ένα ολοκληρωμένο και ορθολογικό ελευθερικό ρεύμα. Αποκάλυψε ωστόσο την Ελληνική και Ρωμαϊκή παιδαγωγική και τον ομμενισμό της Αναγέννησης που γέννησαν αναρίθμητους πολυμαθείς με προτερήματα σύγχρισης και κριτικής.

Άρκετοί απ' αυτούς τους σοφούς ανακάλυψαν στις διάφορες μυθολογίες μια υπερίωτη ή όμοια με αυτή του Χριστιανισμού και παίρνοντας την πρωτοβουλία να πιστέψουν σε μια απ' αυτές ή σε όλες έφτασαν στο σημείο να χειραφετηθούν από κάθε πίστη. Ο τίτλος ενός μικρού βιβλίου, ανώνυμου συγγραφέα, «De tribus impostoribus» —impostoribus: αγύρτες— (στο βιβλίο οι τρεις α-

2. (Σημ. του Γ. μετ.) Για περισσότερες λεπτομέρειες ο αναγνώστης θα πρέπει να μελετήσει τις ειδικές μελέτες για τις Χριστιανικές αιρέσεις (και μεταξύ των άλλων, το κεφάλαιο που αναφέρεται στις Αιρέσεις, από την «Εθνομυθολογία των Ηθών και των Θεοποιήσεων, του Λόουις, Εδιμβούργο 1920). Οι «Ακούλαστοι», και οι οπαδοί των καθολικών αντιλήψεων, υποστήριξαν το δόγμα της απόλυτης ατομικής ελευθερίας, εμφανίσθηκαν στη Φλάνδρα και εξαπλώθηκαν στη Γαλλία του 16ου αιώνα. Ο Peter Chelchicky (1390-1460) ήταν Τσέχος στοχαστής, την εποχή του Ζαν Χους, και ιδρυτής μάλιστα της «Ένωσης των Βοημικών Αδελφών. Υπέφερε άμεσες καταδίκες της Καθολικής εκκλησίας, καταδιώχθηκε τις διαγραφές των τάξεων, κληρονομήθηκε τα πνεύματα των αρχαίων και του αιώνας, και πρότεινε ένα δικαίωμα για τις γυναίκες. Αρχή του ήταν μην πορεύεσαι ποτέ με το κακό. Υπέφερε εχθρό του παπικού και αγνώστους ενάντια στη θρησκεία ποινή. Τα έργα του, προμένα από τα οποία θεωρούνται πολύ σημαντικά, τα έγραψε στα Τσέχικα. (Η Ένωσις των Βοημικών Αδελφών—Unitas Fratrum—προέρχεται από την αγωγή του Χους, από την οποία αποστήσανε προκειμένου να ολοκληρώσει την θρησκευτική επανάστασή, που έφερε ο Χους.

Οι Ακούλαστοι ήταν αιρέσεις αρκετά διαδεδομένες τον Μεσαίωνα και κατά την διάρκεια της Μεταρρύθμισης.

* Σκλαβοπορία των Αλβανών (1209-1229) αρχήθηκε από τον Πάπα Ιννοκέντιο Γ' εναντίον των κατοίκων της Αλβ, πόλης της νότιας Γαλλίας, οι οποίοι είχαν προσλημισθεί στην αίρεση των «Κεθεραίων. Η σκλαβοπορία, με τις ελλογίες του Πάπα, κατέληξε στη πρεπή μερικών κατοίκων της Προβηγκίας, στην κρήμιση και αυτοπροσφύγισή πολλών άλλων και στη ληστεία της υπαίθρου. (Σ.τ.Μ.)

γρήστες είναι ο Μωυσής, ο Χριστός και ο Μωάμεθ) υπογραμμίζει σαφώς αυτήν την τάση. Αργότερα ένας Γάλλος καλόγερος, ο Φρανσουά Ραμπέλαι, θα γράφει τους απελευθερωτικούς στίχους: *κάνε αυτό που θέλεις, ενώ ένας νεαρός νομομαθής συγγραφέας, ο Etienne de la Boétie θα μας κληροδοτήσει το περίφημο έργο του: «la servitude volontaire»* («Η εθελοντική υποταγή»).

Οι ιστορικοί αυτές έφρυνες οδηγούν στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να περιορίσουμε τις ελπίδες μας, γιατί, αν είναι εύκολο να συναντήσουμε υμνολογίες για την ελευθερία και τον ηρωισμό των τυραννοκτόνων ή των εξεγερμένων, είναι αντίθετα δύσκολο να συναντήσουμε τη συνείδηση του αναρπαγμένου με την εξουσία κακού και την απόλυτη πίστη στην ελευθερία. Οι εκδηλώσεις της σκέψης που αναφέραμε παραπάνω πρέπει να θεωρηθούν σαν τις πρώτες διανοητικές και ηθικές προσπάθειες για πρόοδο χωρίς την κηδεμονία των Θεών και χωρίς τις αλυσίδες του καταναγκασμού. (Ίσως η συνεισφορά αυτή να φαίνεται μικρή, αλλά είναι μια συνεισφορά που δεν λησμονήθηκε).

Ενάντια στους τρεις αγρήστες ορθώθηκε επιτέλους η επιστήμη, η ελεύθερη λογική, η βαθιά έρευνα, η εμπειρική παρατήρηση και η γνώση προσωπική εμπειρία. Το Αββαείο του Θηλέμου, που δεν ήταν το πρώτο από τις φονταστικές νησίδες ευτυχίας (και που δεν είναι ούτε η τελευταία από κοινού με τις εξουσιαστικές αυτοπίες που αντιπροσώπευαν τα νέα μεγάλα συγκεντρωτικά κράτη), υπήρξε το βραχίονας μιας ευδαιμόνιας, αδιάλειπτης, γεμάτης αγάπης και σεβασμού για την ελευθερία ζωής και σχεδόν επιβεβαίωσε την αναγκαιότητά της για το ανθρώπινο γένος, στο διάστημα αυτών των αιώνων (16ος, 17ος, 18ος), των κατακτητικών, θρησκευτικών, διπλωματικών, εμπορικών πολέμων και της κτηνώδους αποικιοποίησης της Νέας Ηπείρου.

Η εθελοντική υποταγή βρήκε μερικές φορές τη δύναμη να δώσει κάποιο τέλος, όπως με τον πόλεμο των Κάτω Χωρών, με τον πόλεμο ενάντια στην εξουσία των Στιούαρτς τον 16ο και 17ο αιώνα, με την πτώση των Αμερικάνικων αποικίων ενάντια στην Αγγλία τον 18ο και με τη χειραφέτηση της Λατινικής Αμερικής στις αρχές του 19ου αιώνα. Η εξέγερση λοιπόν παρεστέρησε στην πολιτική και κοινωνική ζωή όπως και το αίσθημα της εθελοντικής άμυνας παρεστέρησε στους σκοπούς και τις προσπάθειες της βιομηχανικής συνεργασίας στην Ευρώπη από το 17ο

αίωμα. Ακόμα με την πρακτική ζωή των λίγο εις πολύ αυτόνομων και αυτοκυβερνόμενων οργανώσεων της Βόρειας Αμερικής, πριν και μετά την ανεξαρτησία τους από την Αγγλία. Ήδη οι τελευταίοι αιώνες του Μεσαίωνα γνώρισαν την άρνηση της υποταχής της κεντρικής Ελβετίας στη Γερμανική Αυτοκρατορία και το θρίαμβό της. Γνώρισαν ακόμη μεγάλες αγροτικές εξεγέρσεις και βίαιες διεκδικήσεις τοπικής ανεξαρτησίας σε διάφορες περιοχές της Ιβηρικής χερσονήσου. Το Παρίσι αντιστάθηκε σταθερά στη βασιλική εξουσία σε διάφορες περιστάσεις κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα και τέλος, το 1789.

Γνωρίζουμε πως ο ελευθεριακός αναβρασμός ήταν ακόμα περιορισμένος και πως οι εξεγερμένοι του χτες βρίσκουν την επώδυνη τον αυτό τους υποταγμένο σε μια νέα εξουσία. Μπορούσε κανείς να βάλει τους λαούς να αλληλοσκοτωθούν στο όνομα αυτής ή της άλλης θρησκείας, ιδιαίτερα αν τους είχε μεταδώσει τις θρησκευτικές ιδέες της Μεταρρύθμισης ή αν τους είχε υποτάξει στην κηδεμονία και το μαστίγιο των Ιησουλών.

Παράλληλα η Ευρώπη ήταν υποταγμένη στη γραφειοκρατία, στην αστυνομία, στο στρατό, στην αριστοκρατία της αυλής και των μεγιστάνων παραμένοντας έτσι σε όλας τους τομείς υπό την διακυβέρνηση των μεγαλεμπόρων και των τραπεζιτών. Αυριστοί ήταν οι άνθρωποι που οραματίστηκαν λύσεις πραγματικής ελευθερίας και τις παρουσίασαν στα κείμενά τους, όπως ο Gabriel Faigu: «Οι περιπέτειες του Ζακ Σαντέρ στην ανακάλυψη και στο ταξίδι προς την Αυστραλιανή γη» (1676). Άλλες χρησιμοποιούν τη γνωστή μυθολογία των αγρίων που αγροούν την εκλεπτυσμένη ζωή των πολιτισμένων, όπως ο Nicolas Guesdeuville (Νικολά Γκουεντεβύ) στη «Συνομιλία μεταξύ ενός αγρίου και του Βαρόνου του Χοντάνυ» ή ο Ντιντερό στο γνωστό «Συμπλήρωμα του ταξιδιού στην Μπουρναβίλα».

Υπήρξε μια τάση άμυνας δράσης για την κατάκτηση της ελευθερίας το 1649, μετά την πτώση της Αγγλικής μοναρχίας, στο έργο του Gerard Winstanley (Τζέραρντ Ουνστάνλεϊ) του γνω-

1. (Σύμ. τ. ΓΨ. μετ.) Αποτελεί συνέχεια του έργου «Νέο ταξίδι του βαρόνου του Χοντάνυ στην Αμερική», όπου ο συγγραφέας πραγματεύεται το θέμα της θήσεως ή θρησκείας, της πολιτικής και της κοινωνιολογίας.

στού «Ντίγγερ». ⁴ Οι Ολλανδοί P. C. Plockboy 1658, John Bal-
lers 1695, ο Σκωτσέζος Robert Wallace 1791 και ο Γάλλος Re-
stif de la Bretonne, πρότειναν μίαν ένωση στα πλαίσια ενός εθε-
λοντικού σοσιαλισμού.

Αρκετοί διορατικοί φιλόσοφοι ανέλυσαν τον κρατισμό όπως ο
Edmund Burke στο «A Vindication of Natural Society»⁵ και ο
Νιουτέρτ, και κατέληξαν σε τυπικά αναρχικά συμπεράσματα.
Άλλοι άσκησαν κριτική στο νόμο και την εξουσία, όπως ο Wil-
liam Harris, Αμερικανός από το Rhode Island (17ος αιώνας), ο
Mathias Knutsen από το Holstein τον ίδιο αιώνα, ο μοναχός Dom
Deschamps στη Γαλλία τον 18ο αιώνα σ' ένα ξεχασμένο χειρό-
γραφο που ανακαλύφθηκε το 1865, ο A. F. Doni, ο Μοντεσκιέ
(οι τραγλόδοτες) ο G. F. Rebmann (1794), ο Dulaurens (1766)
σε μερικά σημεία στο βιβλίο του «Comptre Mathieu» και οραμα-
τίστηκαν μικρές χώρες και ευτυχισμένες οάσεις χωρίς ιδιοκτησία
και χωρίς νόμους. Δέκα χρόνια πριν τη Γαλλική Επανάσταση ο
Sylvain Maréchal απ' το Παρίσι στο έργο του «Η χρυσή εποχή,
συλλογή ποιμενικών μύθων από το βοσκό Σιλβέν» (1782) και
στο «Βιβλίο που διασώθηκε από τον κατακλιισμό ή οι νεοανακα-
λυμμένοι Ψαλμοί» (1784) διατύπωσε με πλήρη διαύγεια έναν
Αναρχισμό χρησιμοπειώντας το φανταστικό παράδειγμα μιας ευ-
τυχισμένης ζωής σε μια αρχαϊκή ποιμενική κοινότητα. Ο ίδιος
προπαγάνδισε με πάθος την αθεΐα και στο έργο του «Αδύγχρονοι
απολογητές, προς χρήση ενός Δελονού» (1788) περιέλασε
τους βασιλιάδες εξήριστους σ' ένα έρημο νησί ν' αλληλοσπαράζον-
ται. Επίσης οραματίστηκε μια γενική απεργία όπου οι παρα-
γωγοί, τα τρία τέταρτα του πληθυσμού δηλαδή, δημιουργούν μια
νέα θνητονία. Κατά τη διάρκεια της Γαλλικής Επανάστασης ο
Sylvain Maréchal χορηγούσε από την επαναστατική τρομοκρα-
τία, αλλά δεν μπόρεσε να κάνει τίποτα καλύτερο από το να γρά-

ψει στο «Manifeste des Egarés» («Μανιφέστο των Ίσων») ⁶ των
οπαδών του Μπαμπέρ τα εξής: «εξοφανσθείτε απαίσιες διαφο-
ρές μεταξύ κυβερνητών και κυβερνούμενων» φράση που στη συνέ-
χεια, κατά τη διάρκεια της δίωξης του, αποδοκίμαστηκε από τους
άλλους εξουσιαστές σοσιαλιστές κατηγορούμενους και από τον
ίδιο τον Μπουοναρρότι. Αναρχικές ιδέες έγκρατες σαφώς και ο
Λέσσινγκ, ο «Γερμανός Νιουτέρτ» του 18ου αιώνα. Οι φιλόσοφοι
Φίχτε και Κράουζε καθώς και ο Wilhelm von Humboldt (1792),
αδελφός του Αλέξανδρου, σε ορισμένα τους κείμενα υποστηρίζουν
την ιδέα της απόλυτης ελευθερίας — το ίδιο και ο νεαρός Άγ-
γλος ποιητής Coleridge και οι φίλοι του της περιόδου της «Πανι-
σοκρατίας». ⁷ Μια πρώτη εφαρμογή αυτών των ιδεών, κάτω από
την επιρροή όλων των ανθρωπιστικών και εξισωτικών ιδεών του
18ου αιώνα, βρέσκουμε στη μεταρρύθμιση του παιδαγωγικού συ-
στήματος που, αν ο Αμόσι Κομένιος (Amos Comenius) την είχε
προβλέψει ήδη από τον 17ο αιώνα, ο Ζαν-Ζακ Ρουσό υπήρξε ο
αδιαμφισβήτητος εμπνευστής της. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμι-
ση υπήρξε ιδιαίτερα προσηλιή στην Ελβετία (Pestalozzi) και
στη Γερμανία όπου ο ίδιος, ο Ραϊνίτε υπήρξε ένας από τους εμπνε-
υστές της. ⁸ Στους κήδους των Γερμανών Διακρατιστών (Weis-
sheit) η κοινωνία χωρίς εξουσία, αναρχοίτησε σαν ο τελικός
αντικειμενικός σκοπός. Ο Franz Baader στην Βοηρία επηρεά-
στηκε πολύ από το έργο του Γεόλντγουιν «Enquiry on Political
Justice» (Έρευνα για την πολιτική δικαιοσύνη) που το πρώτο
μέρος του δημοσιεύτηκε στη Γερμανική γλώσσα το 1803 στο
Βέρτομπουργκ. Ο Georg Forster, επιστήμονας και επαναστάτης
Γερμανικής καταγωγής, διάβασε αυτό το βιβλίο στο Παρίσι το

6. (Σημ. τ. Γάλ. μετ.) Sylvain Maréchal (1759-1803), Γεννήθηκε στο Παρίσι.
Αρματούχος, ποιητής και δραματογράφος, ακραία αθεϊστής ιδέες. Άνθρωπος του κινήμα-
τος Μπαμπέρ. Συστήθηκε στο «Manifeste de Egarés» (Μανιφέστο των Ίσων).

7. (Σημ. τ. Γάλ. μετ.) Samuel Taylor Coleridge (1772-1834), θεολογικής της
Γαλλικής επανάστασης. Προσέλαθε με διάφορους φίλους του, να ιδρύσει μίαν ανε-
ξάρτητη αποικία στην Αμερική, απομακρυσμένη «Βασιλοσύνη» (Πανισοκρατία).
Νηστής και συγγραφέας.

8. (Σημ. τ. Γάλ. μετ.) Amos Giovanni Comenius (1592-1670). Παιδαγωγός, που
ήρθε στην ιδέα του «Βασιλιάς Αδελφών». Το σημαντικότερο έργο του είναι το
«Αδελφία μωρών» το οποίο έγραψε το 1627.

9. Ο Giovanni Enrico Pestalozzi (1765-1827) ήταν Ελβετός παιδαγωγός, κήρυκας
της λαϊκής εκπαίδευσης. Θεωρούσε σαν βάση της εκπαίδευσης την ενόραση, ή την
αλληγή όραση των αντικειμένων.

4. (Σημ. τ. Γάλ. μετ.) Gerard Winstanley, ο απομακρυσμένος «Ντόγγερ», Λαϊκό-
ζος σύγχρονος του Κρόμβολ. Δεν γινώσκουμε πολλά για τη ζωή του, εκτός του ότι
φιλοσόφησε πολλές φορές για τις ρευστοποιήσεις του ιδέες. Έγραψε πολυάριθμα
κείμενα και διακηρύξεις που τον καθιστούν σε αξιόλογο κοινωνιολόγο. Στο κείμε-
νό του «Οι νόμοι της ελευθερίας» εθίζει τη διαφορά μεταξύ βασιλικής και κοινο-
νικής διακυβέρνησης. Ο Εμίλ Αρντέν έγραψε μια μελέτη σχετικά με τις ιδέες του.

5. (Σημ. τ. Γάλ. μετ.) Edmund Burke (1729-1797). Άγγλος πολιτικός Ιρλανδι-
κής καταγωγής, βουλευτής των Whigs (δημοκρατικών) και φανατικός πολέμιος της
Γαλλικής επανάστασης.

1793, αλλά πέθανε λόγω μήρες αργότερα, τον Γενάρη του 1794, πριν προλάβει να δημοσιεύσει τη γνώμη του γι' αυτό το έργο που τον είχε καταγοητεύσει, όπως γράφει σ' ένα γράμμα στις 23 Ιούλη του 1793.

Οι πηγές που αναφέρμας δεν είναι πολλές, αλλά οπωσδήποτε είναι αρκετά ενδεικτικές.⁹ Όσοι γνωρίζουν τον Ραιμπλάι και διαμέσου του Montaigne οδηγήμαστε πάντα στον Ια Βοητίε. Η αυτοβία του Gabriel Faigny έγινε γνωστή, μεταφράστηκε και ανατυπώθηκε αναριθμητές φορές. Οι νέες ιδέες του Burke προκάλεσαν το ενδιαφέρον και ο Sylvain Maréchal αναφέρθηκε συχνά σ' αυτόν. Ο Ντιντερό και ο Λέσσινγκ παραμένουν κλασικοί. Γι' αυτόν το λόγο, οι βαθιά αντιεξουσιαστικές ιδέες τους, η κριτική τους, η άρνηση της ιδέας της κυβέρνησης, οι προσπάθειές τους να περιορίσουν και να αρνηθούν ακόμα, το ρόλο της εξουσίας στην εκπαίδευση, στις σεξουαλικές σχέσεις, στη θρησκευτική ζωή, στις κοινωνικές υποχρεώσεις, δεν πέρασαν απαρατήρητες στους κύκλους των προδευτικών ανθρώπων τον 18ο αιώνα. Μπορούμε να πούμε πως, αν το υπέρτατο ιδανικό δεν καταπολεμήθηκε παρά από τους αντιδραστικούς, από τους μετριοπαθείς στοχαστές θεωρήθηκε πως θα παραμείνει για πάντα στο χώρο του απρχματοποίησης. Διαμέσου του Φυσικού Δικαίου, της Φυσικής θρησκείας και της Γνωστικής θεωρίας του Holbach («Σύστημα της Φύσης», 1770) και του Ια Mettrie,¹⁰ διαμέσου της εξέλιξης και της τελειοποίησης των μυστικών Εταρειών, οι ομιανιστές από διάφορες χώρες πρόβαλαν την ιδέα της εξασθένησης ή και της ολοκληρωτικής εξαφάνισης της κυβέρνησης. Οι Herder, Condorcet, Mary Wollstonecraft και αργότερα ο νεαρός Σέλλεϊ κατανόη-

σαν πως το μέλλον οδηγείται προς τον εξουθρωτισμό του ανθρώπου, γεγονός που αναπόφευκτα καθιστά περιττό τον κυβερνητισμό. Αυτή ήταν η κατάσταση τις παραμονές της Γαλλικής επανάστασης, όπου ακόμη ήταν άγνωστες όλες οι καλές και κακές δυνάμεις που θα επέφεραν το αποφασιστικό πλήγμα στο παλιό καθεστώς. Παντού σιωνιζόντες τους αλλαζονικούς εκμεταλλευτές της εξουσίας και τα αιώνια θύματά τους, αλλά οι άνθρωποι επιθυμούσαν τη μεγαλύτερη δυνατή ελευθερία, προικισμένοι δε με αξιόπρεπεια και ελπίδα, ήταν ικανοί να οδηγηθούν στην πρόοδο. Η μεγάλη νύχτα των χρόνων της εξουσίας έτεινε επιτέλους προς τον αφανισμό της.

9. (Σημ. τ. Γάλλ. μετ.) «Είναι σύντομα αποσπάσματα, από θεαματική επιγραφή μετά μου, που εβήσα στο έργο μου "Der Verführer der Anarchie" ("Η Άνοια της Αναρχίας") (125 — σελ. 560), θα χρειαζόταν ακόμη μερικά μήρες μελέτης στο Βρετανικό Μουσείο για να συμπληρώσω την έρευνά μου πάνω στο θέμα αυτό, αναλύοντας κείμενα Ισπανικά, Ιταλικά, Ολλανδικά και Σκανδιναβικά. Ανακάλυξα πλούσιο υλικό σε Αγγλικά, Γαλλικά και Γερμανικά κείμενα. Νομίζω πως αυτά που μένει να μελετηθούν είναι εξίσου πλούσια και αξιόλογα, αλλά δυσχερειακά συλλέξιμα».

10. (Σημ. τ. Γάλλ. μετ.) Ραούλ Λέσσινγκ Dietrich Holbach (1723-1789). Φιλόσοφος γερμανικής καταγωγής. Ήρθε στο Παρίσι μια ένωση με τίτλο «Κόσμος του Χάμπαρχ», όπου δοχόνταν τους γρησιαστικιστές. Στο κριτικότερο έργο του «Το σύστημα της Φύσης», προσπαθεί σε μια σύνθεση του φυσικού και θείου κόσμου να καταστήσει την πίστη στο Θεό κάθε μορφής. Το 1773, δημοσιεύει το «Ηθικό σύστημα».

για οποίο εβήσα τις πολιτικές και θρησικές αρχές, ανεξάρτητες από κάθε θρησκευτικό σύστημα».

Ο *Alban le Mettrie* (1709-1751), ήταν γιατρός και φιλόσοφος, ένας απ' τους πιο κριτικότερους και σκεπτικότερους υλιστές. Προσπάθησε να εξηγήσει τις διανοητικές λειτουργίες διαμέσου της ανατομίας. Τα γνωστότερα έργα του είναι: «Φυσική ιστορία της ψυχής», «Ο άνθρωπος μηχανή», «Λόγος περί ενουρίας», «Ο άνθρωπος φυ-
100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Π

ΟΤΙΛΙΑΜ ΓΚΟΝΤΡΟΤΙΝ ΟΙ «ΦΩΤΙΣΜΕΝΟΙ» ΡΟΜΠΕΡΤ ΟΥΤΕΝ ΚΑΙ ΟΤΙΛΙΑΜ ΤΟΜΣΟΝ ΦΩΤΡΙΕ ΚΑΙ, ΟΡΙΣΜΕΝΟΙ ΦΩΤΡΙΕΡΙΣΤΕΣ

ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ είναι σαν ένα ποτάμι που μεταβάλλεται ξαφνικά σε χειμάρρο για να καταλήξει σε καταρράκτη και να καταστήσει αδύνατο πλέον τον έλεγχό του από εκείνους που το διαπλέουν. Χάνονται μέσα σ' αυτό ή πεθαίνουν, αλλά στο μεταξύ οι σωθικές αλλάζουν και το έργο τους συνεχίζεται από τους μεταγενέστερους. Αυτοί που κατορθώνουν να επιζήσουν σε μίαν επαναστατική εποχή είτε εξαφανίζονται, είτε μεταμορφώνονται, γιατί μετά την τρικυμία κανείς πλέον δεν μπορεί να επηρεάσει τη νέα εξέλιξη με δημιουργικό και σωτήριο τρόπο. Εν αλίγοις η επανάσταση, όπως ο πόλεμος, καταστρέφει, φθείρει και μεταμορφώνει τους ανθρώπους, τους καθιστά δεσποτικούς, αδιάφορο ποια ήταν η προηγούμενη τάξη τους, και ανέκωνους να υπερασπιστούν τα ιδανικά της ελευθερίας όταν έχουν παρέλθει οι επαναστατικές εξάρσεις. Μόνον εκείνοι που παραμένουν πιστοί στην επανάσταση, μόνον αυτοί που διδάσκονται κάθε φορά από τα λάθη της εξουσίας, κι αυτοί που διαφυλάσσουν μίαν εξαιρετικής σημασίας επαναστατική στάση, είναι δυνατό, να περάσουν αδιάφθοροι από τον χειμάρρο της Επανάστασης. Ο Ελιζέ Ρελί, η Λουίζ Μισέλ και ο Μπακολίν είναι τρία χαρακτηριστικά παραδείγματα — ενώ οι υπόλοιποι είναι επηρεασμένοι με μοιραίο τρόπο από τη λατρεία της εξουσίας, που παραμένει ακόμα συναρπασμένη με τις μεγάλες λαϊκές εξεγέρσεις.

Αυτό συνέβη τόσο στη Γαλλία το 1789, μετά την αρχική περίοδο διάρκειας, μόλις λίγων μηνών, όσο και στη Ρωσία το 1917. Η λατρεία της εξουσίας επικράτησε.

Η περίοδος πριν το 1789 που διάρκειο πάνω από 40 χρόνια, δηλαδή η φωτισμένη εποχή των Εγκυκλοπαιδιστών και της Κριτικής, ταυτόχρονα φιλελεύθερης και ελευθεριακής όλων των προηγούμενων θεσμών, ο αιώνας των πολιτικών και κοινωνικών αγώνων που προηγήθηκε του 1917, και που αποδείχτηκαν μάταιοι και χωρίς καμιά αξία απέναντι στον πιο βίαιο απ' όλους τους αγώνες — τον αγώνα για την υπεράσπιση των συμφερόντων και την κατάκτηση της εξουσίας τον αγώνα για την επίθεση της δικτατορίας. Πρόκειται για ένα φαινόμενο που κανείς δεν μπορεί να το αρνηθεί ή να το υποτιμήσει. Έχει τις ρίζες του στη μεγάλη επιρροή της εξουσίας στο πνεύμα των ανθρώπων και στα τεράστια συμφέροντα που δικαιβούνται, όταν απειλούνται τα πρόνομα και τα μισοπάγια. Είναι η στερηή μιας πάλης μέχρι θανάτου, και, σ' έναν κόσμο υποταγμένο στο πνεύμα της εξουσίας, η πάλη γίνεται με τα πλέον θανατηφόρα όπλα. Στη Γαλλία τους πρώτους μήνες του 1789, όταν συγκλήθηκε η «Συνέλευση των τάξεων» και αργότερα με την κατάληψη της Βαστίλης, υπήρξαν ώρες και μέρες, απέραντης ευθυμίας, γενναϊότητας και έντιμης αλληλεγγύης και όλος ο κόσμος συμμετείχε σ' αυτή τη χαρά. Την ίδια στιγμή όμως η αντεπανάσταση άρχισε να σκεπαστεί σε βάρος του λαού υπερασπιζόμενη καθ' όλη τη διάρκεια της επανάστασης τα συμφέροντά της με μέσα άλλοτε εμφανή και άλλοτε υπόγεια. Αυτός ήταν ο λόγος που τα πρωτοποριακά στοιχεία δεν κατάφεραν πολλά μετά την 14η Ιούλη, αν λάβουμε υπόψη τη γενική συγκατάβαση, τα ευνοϊκά λαϊκά αισθήματα και τη λαϊκή μεγαλοψυχία. Ό,τι έγινε κατά τη διάρκεια των επαναστατικών ημερών, έγινε χάρη στην ισχυρή παρότρυνση των δοκιμασμένων αγωνιστών και την υποροχή της κυβερνητικής μηχανής — που είχε ενισχυθεί στο εσωτερικό της με την κεντρική δικτατορία των επιτροπών και την κατά τόπους δικτατορία των τομέων. Έχοντας επιβληθεί στο εσωτερικό της, η κυβερνητική μηχανή, έριξε το βάρος στο στρατό απ' όπου και πήγαζε η δικτατορία του αρχηγού, η δικτατορία του Ναπολέοντα Βοναπάρτη. Το πραξικόπημα της 18ης Μπριμαίρ άνοιξε το δρόμο στον Ύπατο* και

* Όταν ο Ναπολέων ανέτρεψε το Διευθυντήριο και ανέλαβε την εξουσία, έρχοσε τον αυτό το αρχικό Ύπατο (1799-1804) και μετά Αυτοκράτορα (1804-1815). (Σ.ε.Μ.)

κρίσιμες στην Αυτοκρατορία που επέβαλε στην ευρωπαϊκή ήπειρο τη δικτατορία της.

Η αριστοκρατία μεταμορφώθηκε στο μεταξύ, στη λευκή αστρατιά των Εμιγκρέδων. Οι χωρικοί για να προστατευτούν από μια πιθανή επάνοδο του φεουδαλισμού, συμμαχήσαν με την πλέον εξουσιαστική και στρατιωτικά ισχυρή κυβέρνηση. Η γραφειοκρατία πλούτισε από την πείνα των άλλων κλέβοντας τα εφόδια που προορίζονταν για το στρατό. Οι εργάτες και οι τεχνίτες είδαν να εξαπατούνται από όλους. Καταδικάστηκαν στη σωτή από τις βάνικες κυβερνήσεις, υποτάχτηκαν στην ανερχόμενη αστική τάξη και έγιναν τροφή για το στρατό που πάντα είναι πεινασμένος για ανθρώπινη σάρκα.

Σ' αυτές τις συνθήκες δεν θα πρέπει να προκαλεί εντύπωση η εμφάνιση του υπερεξουσιαστικού κομμουνισμού του Μπαμπέρ και του Μπουαναρτί (1796). Εκδηλώθηκε ακριβώς όταν η επανάσταση είχε ήδη αναπτυχθεί (1792-94), ενώ οι σοσιαλιστικές βλέψεις συγγέγονταν συχνά με τις διεκδικήσεις των πλέον ριζοσπαστικών λαϊκών ομάδων, όπως αυτή του Ζακ Ρου, του Λακέρν, του Ζαν Βαρλέ, του Λακόμπ και άλλων.¹ Οι «Λυσσαυμένοι», οι πιο αποφασισμένοι από τους Εμιπερτιστές, ο Chaumette, ο Momoro και ο Anacharsis Cloots² υπήρξαν αγωνιστές με αυταπάρνηση, υπερασπιστές της άμεσης λαϊκής δράσης, άτομα που αντιτάχτηκαν στη νέα επαναστατική γραφειοκρατία. Μπορούμε

να πούμε μόνο πως ήταν καλοί αγωνιστές γιατί αγνοούμε αν διέθεταν ελευθεριστική συνείδηση. Ο Sylvain Maréchal δεν έγραψε τίποτα σχετικά. Ο Μπουαναρτί, όμως, εμπνευσμένος από τον αυθεντικό σοσιαλισμό του Morelly,³ είδε στο πρόσωπο του Ροβασπιέρου τον άνθρωπο που θα μπορούσε να επιβάλει την κοινωνική δικαιοσύνη.

Έτσι όλοι οι σοσιαλιστές συμμετείχαν στο καθεστώς του τρίμου ή διακήρυξαν τη συμπαρτάση τους σ' αυτό. Και η κυβέρνηση δέχτηκε και επικύρωσε ακόμη αυτή τη συμπαρτάση οδγκώντας στη λαμητέμο και εξοντώνοντας όλους τους απειθαρχούς σοσιαλιστές. Ο Ζακ Ρου και αργότερα ο Darthé αυτοκτόνησαν μπροστά στους δικαστές. Ο Βαρλέ, ο Μπαμπέρ και οι άλλοι ρίχτηκαν στις φυλακές. Από τις θανατικές καταδικές δεν γλίτωσαν ακόμη κι εκείνοι που ήταν λιγότερο προσηυτικοί από τους κυβερνώντες. Ο Νταντόν και ο Ντεμωλιέν εκτελέστηκαν. Ο Κοντορώ για ν' αποφυγή τη γυλιότση αυτοκτόνησε στη φυλακή. Η αμειψιβήτηση των προτερημάτων της απόλυτης συγκεντρωποίησης ή η απλή υποψία ότι κάποιος έβλεπε με συμπάθεια την ομοσπονδιαποίηση, ισοδικαιοσύνη με καταδίκη σε θάνατο.

Η ιστορική παράδοση μας έμαθε να βλέπουμε σαν πράξεις ηρωικές τις παλιόφρεμες καταδικές επαναστατών από τους χθεσινούς συντρόφους τους. Γνωρίζοντας πλέον τι συμβαίνει στη Ρωσία εδώ και δεκαπέντε χρόνια,⁴ δεν πιστεύουμε πια στον ηρωισμό ορισμένων ανθρώπων που δεν ξέρουν πώς να εδραϊστούν

1. (Σχη. τ. Γάλλ. μετ.) Jacques Roux, «μάρτυς της επιστολής του Ανγκουλέμα, απόστολος και μέγιστος της επανάστασης», όπως υπήρχε σε μια μορφή που εξιστορεί την κατάληξη της Βαστίλης.

Ο Th. Leclerc, ήταν συνάδελφος της ηρωίδας de φίλος του Λαού.

Ο Jean Warlet, εργάτης από τα πρόσωπα του Παρισιού και,

ο Roux Lacombe υπήρξαν χαρακτηριστικές μορφές της Γαλλικής επανάστασης.

2. (Σχη. τ. Γάλλ. μετ.) Για να κατανοήσει κανείς, το πνεύμα με το οποίο αναφέρεται αυτές τις φρονηματικές της Γαλλικής επανάστασης, ο Ντελλάυ, θα ήταν ακόμα να παραθέσει με το ακόλουθο απόσπασμα από τη «Μεγάλη επανάσταση» του Κροπότκιν: «Παράλληλα στα πρόσωπα διαμερωνόταν ένα ρεύμα με απόψεις με πολύ βαθύτερη σημασία, μια αντίληψη επανοδομητικών λύσεων, που εκκρίστηκαν από ένα σπράγγι των προκλήτων, τον Βαρλέ, και ένα πρόσωπα από τον Ζακ Ρου. Τους υποστήριξαν όλοι αυτοί οι «ήρωες» που η ιστορία τους γνώρισε ως «Λυσσαυμένοι». Ήμουν ότι οι θαυρές για το κλειστό εμπόριο, που είχαν προσβάλει στη Διαδικτική Διακήρυξη από τους Κοντορώ και Σιές ήταν λησθαιμένες. Γνώριζαν καλά ότι η ύληνη πρόβλεψη στο εμπόριο ορατόταν στην ιδιοποίηση τους από τους κερματούχους — ιδιαίτερα την περίοδο της επανάστασης. Άρχισαν να διεκδικούν όλες για την ανάγκη δημοτικοποίησης και εθνικοποίησης του εμπόριου και την

ανάγκη οργάνωσης της καταλλεχής προϊόντων σε τιμή κόστους — ιδέα που ανέπτυξε αργότερα τον Φουριέ, τον Γουέντριν, τον Όυαυ, τον Προυτόν και τους σοσιαλιστές που ανέλαβαν το έργο τους». Βλέπε επίσης τα βιβλία που αναφέρονται στους «Λυσσαυμένους»: M. Dumminger: «Jacques Roux, le curé rouge», Λαυρέ: «Histoire socialiste: La convention», A. Mathies: «La vie d'élite et le mouvement social sous la Terreur», Daniel Guérin: «La lutte de classes sous la première république 1793-1797».

3. (Σχη. τ. Γάλλ. μετ.) Ο Morelly ήταν πολιτικός συγγραφέας, γνωστός ιδιαίτερα από το «Code de la nature, ou le véritable esprit de nos lois, de tous temps, partout et en tout» («Κώδικας της φύσης ή το αληθινό πνεύμα που υφίσταται της φύσης, που όλες τις εποχές παραμένει ή παραμυθίζεται»), που δημοσιεύτηκε στο Λα-σταντράν το 1755, και ήταν αμερικανός στον Ντινκάρ. Ήξεραμε μόνο ότι ήταν γάλλος και καταγόταν από το Βερνύ λε Φρανσουά.

4. Το κείμενο συντάχθηκε το 1934. (Ανεργασία με την εξουσιαστική κατήληψη που ακολουθεί η Ρωσική επανάσταση και την εξολόθρευση από το Μπολσεβίκο κρότος κάθε ελευθερικού κινήματος βλέπε τα παρακάτω βιβλία που έχουν εκδοθεί από τη Διεθνή βιβλιοθήκη: Ida Mett: «Η κομμουνία της Κροστκόβας, Maurice Bes-

την ηγεμονία τους και εξοντώνουν αλύπητα αυτούς που αμφιβάλλουν για την παντοδυναμία τους.

Σε κάθε εξουσιαστικό σύστημα παρουσιάζεται το ίδιο φαινόμενο: οι Ναπολέον και Μεσολίνι χρησιμοποίησαν την ίδια ομιλότητα με τους Ροβεσπιέρους και τους Λένιν.

Μετά το 1789 οι ελευθεριακές ιδέες παρήκμασαν στη Γαλλία και διατηρήθηκε με τρόπο ασταθή μόνον ένας υπερβολικά μετριασθείς, σχεδόν συντηρητικός φιλελευθερισμός τον οποίο εξέφρασαν άνθρωποι που η θέση τους επέτρεπε να μην αναλάβουν κρατικά αξιώματα. Ο Ναπολέον τους χαρακτήρισε περιφρονητικά *ιδεολόγους*, εμφανίζονται δε, ξανά στο πολιτικό προσκήνιο, το 1814 και μετά το 1830, ταυτισμένοι με την συμπεριφορά μπουρζουαζία της βασιλείας του Λουδοβίκου Φιλίππου.

Στις αρχές του 1792, στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες η ιδέα της εθνικής επέκτασης της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης (διαμέσου της ένοπλης επανάστασης, βρήκε αρκετούς ενθουσιώδεις οπαδούς κυρίως στην Ιταλία, το Βέλγιο, την Ολλανδία, Γερμανία και Γενεύη. Αυτοί όμως οι απελευθερωτικοί πόλεμοι καταλήγοντας σε βραχύβιες δημοκρατίες επιφυλάσσουν σύντομα σε αγώνες με κατακτητικό χαρακτήρα πυροδοτώντας την εθνική μεταλλοδοξία στην Ισπανία, στην Αυστρία, στη Γερμανία κ.λπ. Έτσι ο Ναπολέον για όλους αυτούς τους λαούς έπαψε πλέον να είναι ο ήρωας και έγινε ο αμυβόρος τύραννος, που η συντριβή του το 1814 χαϊρετήθηκε απ' όλους με ανακούφιση.

Δεν θα επιμείνουμε στην κριτική της Γαλλικής Επανάστασης, απλά θα υπογραμμίσουμε ότι, όπως η Ρωσική επανάσταση εδώ και δεκαέπεντα χρόνια¹ δεν ωφέλησε σε τίποτα τους αναρχικούς, έτσι και η Γαλλική επανάσταση δεν πρόσφερε τίποτα στην ελευθεριακή υπόθεση. Στα πρώτα πενήντα χρόνια του 18ου αιώνα οι ελευθεριακές ιδέες κέρδισαν έδαφος και η εξουσία βρέθηκε υποβαθμισμένη και γήινα καταρρακωμένη. Αλλά στην εθνοσωνέλευση του 1789 οι πρώτες διαμάχες των δυνάμεων και των συμφερόντων έφρασαν αντιμέτωπος την παλιά με τη νέα εξουσία και στη συνέχεια ο καθένας έπρεπε να επιλέξει ανάμεσα στην Αντίδραση

και την προήλωση στη δημοκρατική, υπατική, αυτοκρατορική εξουσία. Το να παραμείνει συνεπώς κανείς —μετά το 1789— προσκαλλημένος στη συνταγματική ή δημοκρατική εξουσία, σημαίνει ότι είναι υπέρμαχος του εξουσιασμού, ακόμη και εάν αυτός εμφανίζεται με τη μορφή συνδικαλιστικής δικτατορίας.

Ο «Αναρχισμός» πήρε μια νέα ώθηση γύρω στα 1840 με τον Πραντόν, για να γυρίσει μια δεύτερη άδηση σαράντα χρόνια μετά, γύρω στο 1880.

Στη Γαλλία το 1789 η ελευθερία έχασε την ισχύ της, όπως και στα άλλα Ευρωπαϊκά Κράτη, καθυστερώντας σημαντικά την εκούληση ριζοσπαστικών ιδεών που μόλις είχε αρχίσει.

Αυτό που πραγματοποιήθηκε το 1789 δεν είναι παρά ένα σπυροειδές ελευθερίας και εξουσίας, ένα σύστημα πλειοψηφικού, συνταγματικού ή δημοκρατικού. Ένας μηχανισμός χωρίς δική του ζωή που τις ευνοϊκές ημέρες του διαχειρίζονται οι Φιλελεύθεροι και τις δυσόλιες οι Συντηρητικοί, και οι δύο ανάκλινοι επί των ημερών μας, ν' αντισταθούν στην ισχυρή αντίθεση της αντίδρασης. Ένας μηχανισμός δημιουργημένος από ανθρώπους που από το 1789 μέχρι σήμερα εμπνέουν μέρα με τη μέρα λιγότερη συμπάθεια αδυνατώντας να καλλιεργήσουν πλέον ψευδαισθήσεις σχετικά με την ποιότητά τους που διαρκώς χειροτερεύει.

Ο εθνοσωνέλευστος Κρατισμός του παλιού καθεστώτος αντικαταστάθηκε από έναν ενέλικτο και αυστηρό Κρατισμό. Ο παλιός μιλιταρισμός έδωσε τη θέση του στο σύγχρονο μιλιταρισμό των εθνικών στρατών και της υποχρεωτικής θητείας.

Η λιγοτεχνία, η φιλοσοφία και η τέχνη εκθείασαν την πατρίδα και το κράτος που, έχοντας επιζήσει από το παλιό καθεστώς, υπέστησαν ριζική κριτική επί πενήντα ολόκληρα χρόνια. Η εξέλιξη του θρησκευτικού αισθήματος δεν μπόρεσε να ανισχυθεί αυτή την περίοδο, γιατί η εξουσία είναι πάντα θρησκευτική εγχαθιδρώντας, όποτε υπάρχει ανάγκη, τη λατρεία της και χρησιμοπούντας γι' αυτόν το σκοπό το σχήλα, τον πίπο, το στρατό ως μέσα που είναι πάντα διαθέσιμα σ' αυτήν. Αυτό εξηγεί γιατί από το 1789 μέχρι το 1815 σπάνια μπόρεσε η σκέψη ν' αναπτυχθεί, ενώ αντίθετα έγιναν πολλά έργα χρήσιμα για τη λειτουργία του Κράτους: δρόμοι, μεγάλες και διαπαιθές κατασκευές και οτιδήποτε σχετίζεται με την εύρυθμη λειτουργία του:

1. Cf. Μουσολίνι και ο Εργατικός Έθνος, Η ιστορία των Εργατοκρατικών Επιχειρήσεων 1917-1921, Βόλφ, Η Αγροτική Επανάσταση.

2. Όπως τη παράδοση 5.

στρατού, επικουρώνει, ενσωμάτωση του μετρικού συστήματος, δεκαδικό σύστημα κλπ.

Το πρώτο μεγάλο αντιεξουσιαστικό έργο εμφανίστηκε στην Αγγλία το Φεβρουάριο του 1793 με τίτλο: «An Enquiry concerning Political Justice and its influence on general virtue and happiness». «Έρευνα πάνω στην Πολιτική δικαιοσύνη και η επίδρασή της στη γενική αρετή και ευτυχία». Στη δεύτερη έκδοση διαβάσαμε αντί «στη γενική αρετή, στην ηθική». Ο συγγραφέας⁷ William Godwin (Ουίλιαμ Γκότγουιν) διευκρινίζει στην εισαγωγή του έργου του, την οποία έγραψε στις 7 Ιανουαρίου 1793, πως το 1791 διαβάσαμε τα πολιτικά κείμενα του Jonathan Swift (Τζόνθαν Σουίφτ)⁸ και των Ρωμαίων ιστορικών έχει πεισθεί πως η μοναρχία είναι μια μορφή διακυβέρνησης ριζικά διεφθαρμένη. Λίγο αργότερα ο Γκότγουιν διάβασε το «Σύστημα της Φύσης» του Holbach και τα έργα του Ρουσό και του Ελβέτιου.⁹ Συνέλαβε λοιπόν μερικά το θέμα της μελέτης του και δεν

6. (Σημ. τ. Γ'δ, μετ.) Υπάρχει σε δύο τόμους στην αρχική έκδοση, με 378 σελίδες ο πρώτος και 379 σελίδες ο δεύτερος. Η δεύτερη έκδοση αυξομειώθηκε κατά το μεγαλύτερο μέρος της φέρει χαρακτηρισμό προλόγου, 29 Οκτωβρίου 1795, (με 464 σελίδες ο πρώτος τόμος και 545 σελίδες ο δεύτερος). Η τρίτη έκδοση έγινε το 1798 και η τελευταία χαιρέτη έκδοση στο Λονδίνο το 1842. Υπάρχει επίσης η έκδοση του Δουβλίνου (1798), της Φιλαδέλφειας (1796) και μια μετάφραση στα Γερμανικά του πρώτου τόμου, το 1803. Ο Benjamin Constant αναφέρει ήδη το 1817, διάφορα πειραματικά μεταφράσεις στη Γαλλική γλώσσα, που κατά όμοιο δεν εκδόθηκε.

7. Το 1946 εκδόθηκε από το The University of Toronto Press (3 τόμοι των 463, 554 και 346 σελίδων). Μεταφράστηκε στα Ισπανικά από τον J. Prince και εκδόθηκε με εισαγωγή του Diego A. de Santibañ, στο Μπουένος Άιρες το 1945 (Editorial Turco, 2 τόμοι των 418 σελίδων). Μια σύντομη του έργου δημοσιεύθηκε στην Ιταλική κομμουνιστική εφημερίδα «L'Unità» del «Raffaello», που εκδόθηκε στη Νέα Υόρκη (No 43, έτος IV, 24 Οκτωβρίου 1925).

8. (Σημ. τ. Γ'δ, μετ.) Γεννήθηκε το 1756 και πέθανε το 1836. Βλέπε τα βιβλία του Henry Roussin: «William Godwin (Plan et Nouvel)», Παρίσι 1913), Paul Flobaucher: «L'Anarchisme» (Giard, Παρίσι 1923), P. Rannoux: «William Godwin, des théories de la Communauté à l'Anarchisme» (1907). Επίσης, τα μερικά διήκμα του A. Proust, H. Salt, J. Gell, H. Day, J. Garcia και C. Zaccaria που εκδόθηκαν με τον γενικό τίτλο «William Godwin, mémoires de la Justice et de la Liberté» (έκδοση, Pénis et Acton, Παρίσι, Βρυξέλλες 1963. Επίσης, η εξαιρετική μελέτη του George Woodcock: «William Godwin» (Duncker Press, Λονδίνο 1946).

9. (Σημ. τ. Γ'δ, μετ.) Ο Jonathan Swift (Δουβλίνο 1667-1745), ήταν πολιτικός και σαρκαστικός συγγραφέας γνωστός σήμερα από τα βιβλία του: «Τα κείμενα του Γκόττωιν».

10. (Σημ. τ. Γ'δ, μετ.) Claude Adrien Helvétius, Ελβετός, 1715-1771, Γάλλος φιλόσοφος από τους ιδρυτές της κίνησης του Διαφωτισμού.

κατόρθωσε, όπως άλλωστε ο ίδιος γράφει, να καταλήξει «στην ολοκληρωμένη αντίληψη μιας κυβέρνησης απλοποιημένης στο μέγιστο βαθμό» (φράση που χρησιμοποιεί για να ορίσει το Αναρχικό ιδεώδες του), και συνεχίζει: «Εμπνεύστηκα τις ιδέες μου από την Γαλλική Επανάσταση. Χάρη σ' αυτό το σημαντικό γεγονός αποφάσισα να γράψω το βιβλίο μου». Έγραψε το έργο του στο διάστημα μεταξύ 1789-92, περίοδο που η αγγλική κοινή γνώμη δεν είχε ακόμη στραφεί με παράφορο μίσος εναντίον της Γαλλικής Επανάστασης όπως συνέβη μετά την έκδοση του βιβλίου. Γνωρίζουμε ότι η ακριβής τιμή του δίτομου έργου του, το έσωσε από την καταδίκη και την κατάσχεση, διότι λόγω της τιμής του δεν μπορούσε προφανώς να θεωρηθεί ότι απέβλεπε στη λαϊκή προπαγάνδα. Ο Γκότγουιν αφού διερεύνησε την ηθική συμπεριφορά των ατόμων και του ρόλου των κυβερνήσεων, κατέληξε στο συμπέρασμα πως η επιρροή των κυβερνήσεων στους ανθρώπους είναι —και δεν μπορεί παρά να είναι— αλήθεια και καταστροφική. Γράφει με ύψος συνείδη, αλλά μεστό νοήματος: «Δεν θα ήταν λογικό τα μεγάλα κακά που υπάρχουν και οι δυστυχίες που μας καταδικαστούν να είναι άμεσα συνδεδεμένα τόσο με τη διαφθορά όσο και με την κατχρηγή των κυβερνήσεων. Και ακόμη, η εξαφάνιση των δεινών και της αβλιότητας δεν είναι λογικό ν' απορρέει από την αλλαγή των κυβερνήσεων. Δεν θα ήταν ακόμα λογικό να υποθέσουμε ότι η προσπάθεια να αλλάξουμε ατομικά και ειδικά την ηθική των ανθρώπων (μια προσπάθεια μάταια και εσφαλμένη) θα ήταν πιο αποτελεσματική και συγκεκριμένη εάν, με την αναγέννηση των πολιτικών θεσμών, προπονούσαμε τους στόχους των ανθρώπων και πραγματοποιούσαμε μια αλλαγή των συνθηκών που καθορίζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά».¹⁰

Ο Γκότγουιν προσπαθεί να καταδείξει με ποιο τρόπο ο κυβερνητισμός (gouvernementalisme) καθιστά τα άτομα δυστυχισμένα και πως επιβά στην ηθική τους εξέλιξη. Προσπαθεί να εφαρμόσει τις συνθήκες της πολιτικής δικαιοσύνης, δηλαδή μιας κοινωνικής δικαιοσύνης που είναι η πιο κατάλληλη για τη δημιουργία ανθρώπων κοινωνικών (ηθικά καλών) και ευτυχισμένων. Ανάλογες είναι οι αντιλήψεις του για τη δημόσια ζωή, την ιδιοκτησία κ.λπ., με τον όρο να δώσουμε στο άτομο περισσότερη

10. (Σημ. τ. Γ'δ, μετ.) «Πολιτική Δικαιοσύνη», (Τόμος I, σελ. 5, 2η έκδοση).

ελευθερία, και τη δυνατότητα ν' αποκτήσει τα μέσα για την επιβίωσή του και το βαθμό κοινωνικότητας και ατομικότητας που του αρμόζει. Να γίνει δε αυτό, εθελοντικά και άμεσα, ή σταδιακά με την εκπαίδευση, τη λογική, τη συζήτηση και την παιδεία. Οπωσδήποτε όχι με εξουσιαστικά μέσα κατευθυνόμενα εκ των άνω.

Αυτών το δρόμο ανειρεύτηκε να χαράξει ο Γκόντγουιν για την καθρόνηνη επανάσταση. Έστειλε στη Γαλλική Συντακτική Συνέλευση ένα αντίτυπο του βιβλίου του, το οποίο διασώθηκε από έναν εξόριστο γερμανό καθηγητή, τον Georg Forster. Ο Forster το διάβασε με ενθουσιασμό, αλλά δεν πρόλαβε να εκφράσει δημόσια τη γνώμη του γιατί πέθανε λίγους μήνες αργότερα.

Ακόμα και σήμερα η ανάγνωση της «Πολιτικής Δικαιοσύνης» εμπνέει έναν μετριοπαθή, αλλά πολύ συνετά διατυπωμένο αντικυβερνητισμό. Για περισσότερο από πενήντα χρόνια το βιβλίο του Γκόντγουιν υπήρξε θέμα μελέτης όλων των Άγγλων ριζοσπαστών και σοσιαλιστών. Πράγματι, χάρη στο βιβλίο αυτό ο αγγλικός σοσιαλισμός ανακηρύχθηκε από τον κρατισμό. Βέβαια από τα μέσα του 19ου αιώνα και μετά, το έργο του επισκιάστηκε από την επίδραση των ιδεών του Μαρξ, τις αστικές τάξεις του καθηγητή Χάξλεϊ, τον επαγγελματισμό και τις εκλογικές φιλοδοξίες των παραδοσιακών ηγετών, αλλά άνηθε ξανά στην ποίηση όταν ο νεαρός Σέλεϊ,¹¹ γοητευμένος από τις ιδέες του Γκόντγουιν, αναφέρθηκε σ' αυτές στα ποιήματά του.

Σ' ό,τι αφορά τον ίδιο τον Γκόντγουιν η πορεία του ανακόπηκε μετά τη δημοσίευσή του βιβλίου του. Βέβαια, δεν τον συνέλαβαν ποτέ, ούτε τον παρέπεμφαν σε δίκη, αλλά η εθνικιστική και αντισοσιαλιστική προπαγάνδα, οι επωνομαζόμενοι «αντιγριαωβίνοδοι» του επιτέθηκαν βίαια και επέκριναν τις αντικυβερνητιστικές ιδέες του για τη θρησκεία, το γάμο κ.λπ. Στερούμενος σταθερού χαρακτήρα και τόλμης, ο Γκόντγουιν στη δεύτερη έκδοσή του έργου του χρησιμοποιήθηκε ηπιότερο τόνο. Στα υπόλοιπα δε βιβλία

του φρόντισε το ύφος του να είναι εμφανώς αποστασιοποιημένο. Εν αλίγους ο Γκόντγουιν τρομοκρατημένος φυγομάχησε χωρίς όμως ποτέ ν' αποποιηθεί δημόσια τις πεποιθήσεις του. Η στάση του αυτή ήταν ίσως ένας από τους λόγους για τους οποίους οι καθαρά ελευθεριακές ιδέες του δεν διαδόθηκαν άμεσα στο λαό. Θα πρέπει να προσθέσουμε πως η λαϊκή τάξη στην Αγγλία είχε υποστεί άγριους διωγμούς με τις αλληπαλόληδες δίκες και είχε αποπροσανατολιστεί από την πολιτική του τρέμου και τον εξουσιαστικό σοσιαλισμό της Γαλλικής Συντακτικής συνέλευσης και του Μπαμπέρ. Οι άθλιες συνθήκες εργασίας στα εργοστάσια, η αποκάλυψη καταστολή των εργατικών ενώσεων, η αλαζονία των αριστοκρατικών κυβερνήσεων εξόθησαν τους προλετατίους στον εξουσιασμό και τους απαίτησαν απ' τις αντιεξουσιαστικές ιδέες που θα μπορούσαν να τους προσυλλάξουν από το ψευδές δόχημα της αλλαγής της μιας εξουσίας με την άλλη.

Ο Γκόντγουιν γνώριζε όλες τις κριτικές που είχαν γίνει στο θεσμό της ιδιοκτησίας από την εποχή του Πλάτωνα μέχρι τον Μπέμπλι. Στο έργο του αναφέρεται ιδιαίτερα στο βιβλίο του Robert Wallace¹² (*Essay on the Right of Property in Land*) («Δοκίμιο για το δικαίωμα ιδιοκτησίας στη γη»), που δημοσιεύτηκε δέκα χρόνια πριν το δικό του δικαίωμα από έναν ικάτοικο της Βόρειας Αγγλίας.¹³ Την εποχή εκείνη υπήρχε το καθαρά σοσιαλιστικό κίνημα του Thomas Spence, ο οποίος είχε αρχίσει από το 1775 να διαδίδει τις ιδέες του, ενώ αντίθετα δεν ήταν γνωστή καμιά σοσιαλιστική εξουσιαστική θεωρία, γιατί οπωσδήποτε θα την ανέφερε ο Γκόντγουιν. Στο έργο του ακόμη δηλώνει πως «το σύστημα του Πλάτωνα και των άλλων βιβλίων από ατέλειες και επιμέλει στην αξία των επιχειρημάτων του ενόητα στην ιδιοκτησία, η οποία κατά τη γνώμη του, παρά τις ατέλειες των διαφόρων συστημάτων, θα είχε αφήσει ούτως ή άλλως τα όχη της. Προσθέτει τέλος ότι οι μεγάλες οικονομικές εξουσίες ήταν αυτές της Μινωικής Κρήτης, της Σπάρτης (Λυκούργος), του Περού

11. (Σχη. τ. Γ' α', μετ.) Percy Bysshe Shelley (1792-1822), Άγγλος ποιητής. Το 1811, τον έδιωξαν από την Οξφόρδη, επειδή δημοσίευσε ένα κείμενο με τίτλο «Η υπεράσπιση του αθεϊσμού», που το έγραψε άμεσα επηρεασμένος από το έργο του Γκόντγουιν. Παντρεύτηκε στη συνέχεια την κόρη του Γκόντγουιν, Μαίρη. Παρά τον πρόωγο θάνατό του έγραψε πολλά έργα. Τα γνωστότερα είναι ο *Προαιθέριος Εξουσιασμός*, ο *Αδωκός*, ο *Αέθρι* στη δικαιοσύνη, ο *μαρξ* και άλλα.

12. ο *Various Prospects of Mankind*, «Διάφορες απόψεις του ανθρώπινου είδους», «*Nature and Providence*» (αρχή και πρόνοια) 1761.

13. Πιθανότατα, πρόκειται για το βιβλίο του William Obivie από το Ηττενσπικ, 1782, που επικυρώθηκε στο Λονδίνο το 1891, με τίτλο *Abolition in Land* («Κλήση για δικαιοσύνη στη γη»).

(Υάκας) και της Ιησούιτης ιεραποστολής στην Παραγουάη.¹⁴

Δώδεκα χρόνια πριν την έκδοση του βιβλίου του Γιόντγουιν, ο καθηγητής Adam Weishaupt έγραψε την *«Atheide an die neu aufzunehmenden III dirigentes»* («Προσώρινη στους III νέους ηγεμόνες»), ένα κείμενο που απευθύνεται στα μέλη της μυστικής εταιρείας των αποκαλούμενων «Περωτισμένων», η οποία ιδρύθηκε στη Βαυαρία και επεκτάθηκε σ' όλες τις γερμανόφωνες χώρες. Λόγω των διώξεων που είχαν υποστεί οι κάτοικοι της χώρας αυτής ήδη από το 1704, το κείμενο κατασχέθηκε με πολλά άλλα κείμενα και δημοσιεύτηκε μόλις το 1787 με διαταγή της Βαυαρικής Κυβέρνησης.¹⁵ Ο Weishaupt στην αρχή της μελέτης του αναφέρεται στις ελεύθερες συνθήκες ζωής των πρωτόγονων. Εξηγεί ακολουθώς πώς, με την αύξηση του πληθυσμού, καταλήξαμε στη συγκρότηση της κοινωνίας, στην αρχή με σκοπό την άμυνα και την εξυπηρέτηση πρακτικών αναγκών, και πώς στη συνέχεια, αυτές οι κοινωνίες εγκλιματίζονταν σε βασιλεία, σε Κράτη, τα οποία οδήγησαν το ανθρώπινο γένος στην υποταγή, («... ο Εθνικισμός αντικατέστησε την αγάπη στον πλησίον...») και καταλήγει, χρησιμοποιώντας μια ανιστήρη επιχειρηματολογία, ότι θα υπάρξει στο μέλλον μια εξέλιξη που θα επιτρέψει στους ανθρώπους να αποκτήσουν αμοιβαίες σχέσεις πιο ορθολογικές από αυτές που έχει επιβάλλει το Κράτος, («... Η φύση ξερίζωσε το ανθρώπινο είδος από την άγρια ζωή και το ομαδοποίησε σε Κράτη: από τα Κράτη αυτά θα περάσουμε σε μια νέα κατάσταση επιλεγμένη περισσότερο συνειδητά. Αναζητώντας νέου είδους σχέσεις θα τις δημιουργήσουμε, και μέσω αυτών θα επιστρέψουμε εκεί απ' όπου ξεκινήσαμε...») (δηλαδή στην ελεύθερη ζωή, αλλά σ' ένα επίπεδο ανώτερο απ' αυτό των πρωτόγονων κοινωνιών). Τα Κράτη αντιπροσωπεύουν ένα μεταβατικό στάδιο και την πηγή όλων των δεινών. Είναι επομένως καταδικασμένα ν' αφανιστούν και οι άνθρωποι θα οργανώσουν τη συλλογική τους ζωή

14. «Πολιτική δικαιοσύνη...» (Τόμος II, σελ. 452).

15. Ο A. Weishaupt (1748-1830), ίδρυσε την 1η Μαΐου 1776, την ένωση των «Φιλοσοφών» στο Γκρόνολτς της Βαυαρίας. Παρά του ότι ανατράφηκε από Ιησούιτες, έγινε ελεύθερος Τέκτωνος. Στην ίδια αίρεση, ήταν μέλη ο Χέρντερ και ο Γκαίτε. Τα δημοσιευμένα κείμενά του από την κυβέρνηση της Βαυαρίας, περιέχονται σε δυο τόμους, από 44 και 121 σελίδες αντίστοιχα, με τον τίτλο: «Nachtrag von neuesten Originalschriften, welche die Illuministenekte».

σύμφωνα με τη λογική. Πράττειται για το ίδιο συμπέρασμα με αυτό του Γιόντγουιν, ενώ και τα μέσα με τα οποία θα καταλυθούν τα Κράτη είναι κοινά στους δύο συγγραφείς: η πνευματική διδασκαλία και η πειθώ, στις οποίες ο Weishaupt προσθέτει τη μυστική δράση. Στην «προσώρινη προς τους III» ο Weishaupt δεν αναφέρεται ειδικά στη μυστική δράση. Εκθέτει όμως την άποψή του γι' αυτήν και την υποστηρίζει σε άλλα κείμενα της ίδιας Ένωσης των «Περωτισμένων». Να τι γράφει σχετικά: «... τα μέσα (της μυστικής δράσης) είναι οι μυστικές σχολές της γνώσης που σ' όλες τις περιόδους αποτελούσαν τους θεματοφύλακες της φύσης και των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Με τα μέσα αυτά, ο άνθρωπος θα υψώσει πάλι το ανάστημά του μετά την πτώση του, τα εθνικά κράτη θα εξαρρακιστούν απ' τη γη χωρίς βία. Το ανθρώπινο είδος θα καθαρώσει μια μέρα να δημιουργήσει μια παγκόσμια οικογένεια, και ο πλανήτης μας θα γίνει η κατοικία των λογικών όντων. Κάθε πατέρας οικογένειας θα είναι όπως ήταν ο Αβραάμ και οι πατριάρχες, ο ιερατικός αρχηγός και ο απόλυτος προστάτης των οικιών του. Η λογική θα γίνει μοναδικός κώδικας του ανθρώπινου είδους».

Αν εξαίρεσουμε τον αρχαίο τρόπο έκφρασης και τις αναφορές στις θρησκευτικές παραδόσεις, που ήταν τόσο οικείες στην πλειονότητα των μυστικών Εταιρειών και χρησιμοποιούνταν σαν ένα είδος αυτοπροστασίας τους, η σκέψη του Weishaupt σ' ότι αφορά την κατάλυση του κρατισμού είναι τόσο σαφής όσο κι αυτή του Γιόντγουιν. Οι μέθοδοι δε της πειθώς και της δράσης ταυτίζονται μ' εκείνες του Μπακούιν στη «Διεθνή Αδελφότητα» και τη «Συμμαχία» μέσα στους κόλπους των μεγάλων Σοσιαλιστικών κινήσεων.

Δεν έχει τόσο σημασία που ο Weishaupt όπως και ο Γιόντγουιν δεν ήταν άνθρωποι με κωφόριο. Τόσο ο ένας όσο και ο άλλος δημιούργησαν πάνω στην ίδια βάση την αντικρατική θεωρία του 18ου αιώνα.

Έχοντας μελετήσει τα ριζοσπαστικότερα κείμενα του αιώνα τους και την Ελληνική και Ρωματική σκέψη, κατέληξαν σε παρόμοια συμπεράσματα. Ο Weishaupt συλλαμβάνει την ιδέα ενός εξουσιαστικού σοσιαλισμού, δηλαδή ενός σοσιαλιστικού κράτους που θα έκανε τους ανθρώπους ευτυχισμένους και καταλήγει στην εξαφάνιση των κρατών τα οποία με τον διαχωρισμό των ανθρώ-

που σε μισαλλόδοξους πατριώτες διεξήγαγαν αδελφοκτόνους πολέμους (που τους συντηρούν ακόμα και τους ενταίνουσιν) και δεν είναι ικανά να εκπληρώσουν κανένα καλό σκοπό μια και η ουσία τους είναι το Κακό.

Η Γαλλική επανάσταση μεταμόρφωσε βαθιά τις μυστικές εταιρείες. Σε άλλες μελέτες προσπάθησα, με τη βοήθεια αρχείων και διαφόρων κειμένων (πολύ συχνά διυερούμενων), να εμβαθύνω στη μελέτη αυτών των εταιρειών κατά την περίοδο της δράσης των Μπαμπέφ, Μπουναρρότι και Ματσίνι. Σ' ένα από τα αρχεία ανακάλυψα ένα Μπαμπιφικό «Credo» (πιστεύω) για την ισότητα, συναγμένο στα Λατινικά, καθώς και κείμενα για την απελευθέρωση με την πρωτοβουλία και την υποστήριξη της Γαλλίας, κάτι σαν επανάληψη των επαναστατικών πολέμων. Η νέα Ευρώπη θεμελιώθηκε πάνω στη δημιουργία των Εθνικιστικών Κρατών. Αργότερα κατά το 1848, οι μυστικές εταιρείες προσπάθησαν πάλι να βοηθήσουν στη δημιουργία των Σλαβικών εθνικών κρατών και στην ομοσπονδία τους το χειμώνα του 1863-64, ο ίδιος ο Μπαμπιφίν άρχισε να ενώνει μυστικά τους συντρόφους του με σκοπό να καταστρέψουν τα Κράτη και να δημιουργήσουν μια ελεύθερη κοινωνία. Κατά τη διάρκεια των επόμενων εβδομήντα-ογδόντα χρόνων, πριν διαδεχθούν τους Γκόττγουιν και Weishaupt οι Προυτόν, Πι υ Μαρριζάλ, Πισακέν, Μπαμπιφίν και ο φοντε-ραλιγιός, η θηρωδία της εξουσίας έγινε περισσότερο ένδρλη.

*
* *

Ο εξοβισιαστικός σοσιαλισμός, που οι ρίζες του τοποθετούνται σε διάφορες υτοπίες, και που από τον 18ο αιώνα εκφράστηκε με τεκμηριωμένα έργα (Morelly, Mably, Charles Hall κ.λπ.), υπήρξε πάντα ο αντικατοπτρισμός της εκάστοτε συγκυρίας, και συχνά απηύθυνε συμβουλές, προτροπές ή και επαίνους στην κυρίαρχη εξουσία. Οι υτοπίες του Τόμας Μορ,¹⁶ του Καμπανέλλα, του

16. (Σημ. τ. Γ' βλ. μετ.) Ο Thomas More, ήτοι Άγγλος καθολικός (1478-1535). Έγραψε την «Ουτοπία». Ο Thomas Campanella, 1568-1635 ήταν φιλόσοφος από τη Νάπολη Γαλλία. Διακρίθηκε σαν αρετικός. Έγινε γλωσσός από το έργο του «Η υτοπία του βίου». Ο Francois Bacon (1561-1626) ήτοι Άγγλος πολιτικός και φιλόσοφος. Αναφέρεται από τον Νετλόν για το υτοπιστικό έργο του «Η Νέα Ατλαντίδα». Ο James Harrington αναφέρεται για την υτοπία του «Λευκάνδα».

Μπέικον και του Χάρνγκτον, πήρσαν από το περιβάλλον τους, τις βλέςεις τους και την προαισθητικότητα τους. Κατά καιρούς διάφοροι ηγεμόνες οραματίστηκαν υτοπίες, οι οποίες θα καθιστούσαν τους υπηκόους τους «ακόμα πιο ευτυχισμένους». Ένας κατ' όνομα βασιλιάς, ο πεθερός του Λουδοβίκου του 15ου, έγραψε μια υτοπία για το «Βασίλειο του Dumocila». Ο P. J. Jauret Spranville και ο N. Bugnet, δημοσίωσαν το 1808, για τον Ναπολέοντα το «La philosophie du Ruvacohois» («Η φιλοσοφία της αυθεντικής ευτυχίας»). Άλλοι προσπάθησαν να προσελκύσουν την προσοχή της εξουσίας,¹⁷ όπως συνέβη με τον Ρόμπερτ Όουεν, που το 1818, απευθύνθηκε στους μονάρχες της Ιεράς Συμμαχίας. Επίσης οι Σανσιμονιστές έστειλαν μια μυστική αναφορά στο «Πριγκιπικό αποστολάτο με σκοπό να πείσουν τους πριγκίπες (Κατόρθωσαν πράγματι, να προσελκύσουν τον πρωτότοκο γιο του Λουδοβίκου Φιλίππου, ο οποίος πέθανε σε δυστύχημα, μερικά χρόνια αργότερα).

Θεωρητικά, τα εξοβισιαστικά συστήματα προσαρμόστηκαν στις εθνικές, χρηματιστικές ή εμπορικές βλέςεις της Γαλλικής Αυτοκρατορίας ή των μεγάλων συντηρητικών Κρατών που την διαδέχτηκαν. Ο Σαιν Σιμόν και Λύγουστος Κομτ στοχάστηκαν αποκλειστικά σχετικά με το ανθρώπινο γένος, και, αν αποτίουμε φόρο τιμής σ' αυτή την ευρύτητα των αντιλήψεων που ξεπερνάνε τα στενά όρια ενός έθνους, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι είναι πάντα η εξουσία που διευθίνει και καθορίζει την ανθρώπινη επικράτεια, με τη διαμεσολάβηση των βιομηχάνων και των σοφών που κυβερνούν, και στην τότε κοινωνία με τη μεσολάβηση των βασιλιάδων, των χρηματιστών και των στρατιωτικών. Έμενε να γίνει το τελευταίο βήμα, για να φτάσουμε στην απλή θεωρητικοποίηση, και στις απόπειρες κατάληξης της κρατικής μηχανισμώ, όπως πράγματι συνέβη στη συνέχεια με τη βοήθεια των Μπλακιστών, και με την εκλογική δράση του δημοκρατικού και σοσιαλιστικού κίβματος —τους δημοκράτες σοσιαλιστές— δηλαδή το πρωτότυπο των σοσιαλδημοκρατών.

Το Κράτος, κατά κάποιο τρόπο αποκαταστάθηκε, και θεωρήθηκε ικανό να οργανώσει την ανθρώπινη εργασία (Λούι Μπλακ). Ο Μαρξισμός, στην πραγματικότητα, δεν είναι παρά

17. «Γράμμα στον μεγάλο δικατήρ, 1804.

συσταμένη όλων αυτών των θεωριών. Αυτό το υπερδόγμα με τα τρία πρόσωπα, διδάσκει την Μπλανκιστική τύπου δικτατορία με την πραξιοποιητική κατάληξη της εξουσίας μέσω των εκλογών (όπως διδάζε η σοσιαλδημοκρατία) ή την απόκτησή της με τη συμμετοχή σε αστικές κυβερνήσεις, όπως καταδεικνύουν οι μετρήσιμες μορφές του. Διδάσκει ακόμη τον αυτοματισμό, δηλαδή την αυτοκατάργηση του κεφαλαίου που φτάνοντας στο απόγειό του, θα το διαδεχτεί, μετά την πάση του του προλεταριάτου, σύμφωνα με το απόφθεγμα «Ο Βασιλιάς πέθανε! Ζήτω ο Βασιλιάς!». Είμαστε ακόμη καθυλωμένοι σ' αυτό το απειθές και ελεύθερο σύμφωνο σοσιαλισμού και εξουσίας, που ήδη επί των ημερών μας έχει γεννήσει το Φασισμό και άλλα μίσμητρα.

Η διείσδυση της εξουσίας στο σοσιαλισμό, στάθηκε προπέδη στην ανάπτυξη πολυάριθμων και αξιόλογων σοσιαλιστικών πρωτοβουλιών, όπως αυτές του Ρόμπερτ Όουεν, του Σαρλ Φουριέ, Ουίλιαμ Τόμσον, Βικτόρ Κοσσιντερέν και πολλών άλλων στοχαστών.

Ο Ρόμπερτ Όουεν που υπήρξε γνώστης του έργου του Γκλόντινγκ, άσκησε επί των ημερών του μεγάλη επιρροή, χάρη στις γνώσεις του στον οικονομικό και βιομηχανικό τομέα, στην επίλυση θέληση που δίδετο, στην αυταπάρνηση και την ολική χειραφέτηση του πνεύματός του. Είχε σημαντική οικονομική άνεση, που του εξασφάλιζε ανεξαρτησία και περιθώρια δράσης πρωτοφανή, για πρωτοποριακή σοσιαλιστική ομάδα. Από το 1791 μέχρι το 1858 — χρονικό διάστημα ανάλογο με εκείνο της δράσης του Μάλατέστα — έκανε κάθε δυνατή προσπάθεια, με τις ατομικές και συλλογικές εμπειρίες του, με το στοχασμό, την οργάνωση και όλα τα μέσα προπαγάνδας, ώστε να επεξεργαστεί και διαδώσει έναν αμοιβαίο, εθελοντικό και ολοκληρωμένο σοσιαλισμό, ο οποίος τεχνικά θα ανταποκρινόταν στο επίπεδο των ανθρώπινων αναγκών. Αν κατανόησα τη θεωρήσή του, για τον Όουεν δεν τίθεται πρόβλημα Αναρχίας, όπως δεν τίθεται πρόβλημα Κράτους. Στην πραγματικότητα αναζήτησε τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για ισότιμη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, προϋπόθεση της οποίας είναι η θετική τη θεωρήσή του, για τον Όουεν δεν τίθεται πρόβλημα Αναρχίας, όπως δεν τίθεται πρόβλημα Κράτους. Στην πραγματικότητα αναζήτησε τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για ισότιμη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, προϋπόθεση της οποίας είναι η θετική τη θεωρήσή του, για τον Όουεν δεν τίθεται πρόβλημα Αναρχίας, όπως δεν τίθεται πρόβλημα Κράτους. Στην πραγματικότητα αναζήτησε τις καλύτερες δυνατές συνθήκες για ισότιμη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, προϋπόθεση της οποίας είναι η θετική τη θεωρήσή του, για τον Όουεν δεν τίθεται πρόβλημα Αναρχίας, όπως δεν τίθεται πρόβλημα Κράτους.

σχέσεις, το Κράτος προφανώς δεν έχει κανένα λόγο ύπαρξης, και κανένας δεν διατίθεται να πληρώσει για τη συντήρησή του. Η συνεργασία στην παραγωγή (λόγω αναπτυγμένη) και στη διανομή (εφαρμοσμένη σε μεγάλη κλίμακα) πήγαζε απειθείας από τις απόψεις του Όουεν και των συντρόφων του. Εξόριστο δε, σ' αυτούς τους συντετακτισμούς τα αφεντικά δεν παύουν κανένα ρόλο (εξοφώνονται από τον κύκλο της παραγωγής και της διανομής, στο βαθμό που λειτουργούν άμεσα, χωρίς τη διαμεσολάβηση τους, και, αυτοί οι οργανισμοί εξελίσσονται σε πραγματικές κοινότητες (Townships), (αελεύθερες κομμουνίες), όπως τις συνέλαβε ο Όουεν, και τα μέλη τους δεν διατίθενται να πληρώσουν τους κρατικούς λειτουργούς, οι οποίοι σε τίποτα δεν τους χρησιμεύουν.

Την ίδια άποψη για την παραγωγή και τη διανομή στην υπηρεσία των άμεσα ενδιαφερόμενων υποστηρίζει και ο Ουίλιαμ Τόμσον στον έργο του *An Enquiry into the principles of the distribution of wealth most conducive to human happiness, applied to the newly proposed systems of voluntary Equality of Wealth*¹⁸ («Μια έρευνα πάνω στις αρχές της διανομής του πλούτου, περισσότερο αποτελεσματικής για την ανθρώπινη ευτυχία, εφαρμοσμένη σε νεότερα συστήματα που προτάθηκαν για την εθελοντική Ισότητα του Πλούτου»), που αποτελεί και το δεύτερο Αγγλικό Αντιεξουσιαστικό βιβλίο.¹⁹

Οι ομοιότητες του βιβλίου αυτού με το έργο του Γκλόντινγκ είναι προφανείς. Ό,τι έγραψε ο Γκλόντινγκ για τον Κρατισμό και τις αφρητικές επιρροές του το επανέλαβε ο Τόμσον για την ιδεοκρατία. Ο Τόμσον δε, ανέπτυξε περισσότερο αυτές τις ιδέες. Αφού επέμεινε ότι το έτοιμο προϊόν της εργασίας είναι αυτό που ριθμίζει τη διανομή, κατέληξε να ασπασθεί τον Κομμουνισμό, δηλαδή την ελεύθερη διανομή των αγαθών.

Εξέδωσε ακόμα τρία σημαντικά έργα το 1825, 1827 και 1830 και κριέρισε ολοκληρωτικά τις δραστηριότητές του στην

18. Ο William Thompson (1785-1885) υπήρξε μαθητής του Τζ. Μπένθου και του Ρόμπερτ Όουεν. Στο έργο που αναφέρεται (Λονδίνο 1828) εθίλει τις απόψεις του, παρακαλούμενος από τον οργάνισμο, για να κατοικήσει στο σοσιαλισμό του Όουεν. Στο ίδιο έργο δίνεται ένας περίεργος της υπερ-αξίας, που γεννάται από κέρδη στον Rodbertus και στον Μαρξ. Τα άλλα έργα του ίδιου, στα οποία αναφέρεται ο Νεττόλκο είναι: *An appeal of one half the human race* το 1825, *Labour rewarded* το 1827, και *Practical directions for the speedy and economical establishment of communities*.

πραγμάτωση του οράματός του αγωνιζόμενος στις γραμμές των εργατών των μεγάλων εργοστασίων, των συνεταιρισμών κ.λπ. Ο θάνατός του τον Μάρτιο του 1883 υπήρξε μεγάλη απώλεια για τον αγγλικό σοσιαλισμό. Οι ιδέες και οι δραστηριότητές του κά- τω απ' την επιρροή άλλων σοσιαλιστών — συμπεριλαμβανομένου και του Όυεν — προσέλαβαν έναν ατομικιστικό χαρακτήρα. Ο Τόμσον, αν ζούσε, θα μπορούσε αυτές τις διακορ- πισμένες πρωτοβουλίες διαφόρων σοσιαλιστών.

Μεταξύ των ανεξάρτητων σοσιαλιστών συγκαταλέγονται ο John Gray,¹⁹ αξιολογός και απομνημονεύματος μουτοαλιστής, ο Thomas Hodgskin και ο William Pate, ένας μετριοπαθής σπαθός του Τόμσον. Από άποψη πρακτικής εφαρμογής δημιουργήθηκαν πολ- λοί παραγωγικοί συνεταιρισμοί που τα μέλη τους και τα ειδικημέ- να στελέχη τους διέκριναν κάθε σχέση με το Κράτος και τα κόμ- ματα, αλλά αυτοί οι ίδιοι μετατράπηκαν σε μηχανισμούς που πα- ρήμεναν έξω από τους κλιβαντικούς κρίκους για τη χειραφέτηση. Οι άμεσες προσπάθειές τους να ενώσουν τις δυνάμεις τους με εκείνες των εργατικών συνδικάτων και να αναπτύξουν μια πραγ- ματική συνεργασία δεν έφεραν θετικά αποτελέσματα κι επιπλέον ο συντηρητικός σοσιαλισμός, που προσεγγίζει τη μορφή του σύγ- χρονο συνδικαλισμού, δεν απέκτησε ποτέ ουσιαστική δύναμη.

Η αντικρατιστική ιδέα παρέμεινε ζωντανή μέσα στους συνει- ταιρισμούς και διατηρήθηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα στα συνδικάτα κι αυτό γιατί οι εργάτες, που είχαν συμμαχήσει ενάν- τιστη στην τάξη των αφεντικών, δεν απρόθυμα να παραπλανηθούν όταν αυτά τα ίδια τα αφεντικά θέσπισαν νόμους και ανέλαβαν τη διαχείριση της πολιτικής εξουσίας. Όμως το αξίωμα της κατό- λης της Εξουσίας μέσω των εκλογών μείωσε επιδέξια την α- νεξαρτησία των εργατών και με τους αγώνες που κορυφώθηκαν το 1832 με τη Reform Bill, με τον Χαρτισμό και με τις ολοένα και πιο έντονες επιδράσεις του Οπορτουнизμού, η ανεξαρτησία αυτή σιγά σιγά μειώθηκε.

Η αντικυβερνητική θεωρία του Γκρόντγουιν είχε τόσο ισχυρή επιρροή που για πολλές γενιές αποτελούσε δείγμα διακοσμικής

19. Ο John Gray αναφέρεται για το έργο του, «The social system: a treatise on the principle of exchange» («Το κοινωνικό σύστημα: μια πραγματεία πάνω στην αρχή της ανταλλαγής») (1831, XVI, 374 σελίδες).

φτώχειας το να αποδίδεται στο κράτος ένας ρόλος πολιτικός και κοινωνικός που να μην είναι επιβλαβής, που να μην είναι ο ρόλος που καθόβουλοι και ανέκονοι παρείσκατο. Ήταν οι νέοι Τόμ- σον τύπου Disraeli (Λόρδος Beaconsfield) που δημιούργησαν το μύθο του κοινωνικού κράτους. Οι ριζοσπάστες στοχαστές, κι και αντισοσιαλιστές, αγωνίστηκαν για την αποδυνάμωση του κρά- τους (ελάχιστο κράτος).

Διακρίνονται ο Herbert Spencer,²⁰ ο John Stuart Mill²¹ καθώς και ο Κάρολος Ντίκενς, ο οποίος σκότηριζε στα μεμνησθηματικά του τον κυβερνητικό μηχανισμό.²² Στη Γαλλία ο Σαρλ Φουριέ προπαθεί επίμονα να προωθήσει έναν εθελοντικής συμμετοχής σοσιαλισμό, κάτω από τις καλύτερες δυνατές συνθήκες. Αυτός ο σοσιαλισμός — σταδιακά αναπτυσσόμενος με τη λογική και τη φαντασία ταυτόχρονα, έως το απόγειό του, την Αναρχία — στα πρώτα του στάδια έγινε αντικείμενο συστηματικής επεξεργασίας από τον Φουριέ. Ήταν ο Φουριέ που εισήγαγε στο σοσιαλισμό την ανάληψη της τεχνικής τελεωποίησης και την ακριβή, ουσια- στική διάσπαση κάθε εργασίας, στοιχειώδους ή σύνθετης. Αυτό πιστοποιείται από τα έργα του «Δοκίμιο της οικιακής και αγρο- τικής Ένωσης»,²³ η «Σύννοψη γραμμένη το 1823»²⁴ και από πολ- λά άλλα κείμενά του. Το ίδιο έργο διαπνέει και την «Κοινωνική Αποστολή» του Victor Considérant.²⁵ Από τα έργα αυτά, καθώς και τα κείμενα άλλων Φουριεριστών όπως του Ferdinand Guil- lot²⁶ και του ανεξάρτητου Edouard de Pompery ο οποίος οδήγη- σε τον φουριερισμό σε μια αντίοψη συγγενή μ' αυτή του Αναρ- χισμού.²⁷ Αντίοψη μιν αξιωματιστική ελευθερική δι- δασκαλία απαλλαγμένη από κάθε λεπτολόγο σεκταρισμό.

20. Στο περίφημο κεφάλαιο «Το δικαίωμα να αγνοούμε το κράτος» του βιβλίου του «Κοινωνικό καταστραφείο» (1850).

21. Από το δοκίμιο «Περί ελευθερίας» (1859).

22. Αναφορά στο μεμνησθηματικό «Μικρή Ντορέτ» (1855-1857).

23. Charles Fourier: «Traité de l'association domestique et agricole», Παρίσι 1822. (Σημείωση της έκδοσης): Οι 13 τόμοι των Απόντων του Charles Fourier επανεκδό- θηκαν από τις εκδόσεις «Ασπιδόμοτο». Στην ελληνική γλώσσα υπάρχει μια αξιωματική επίσημη μετάφραση και αποσπασματικά από τον Ντανιέλ Γκιερν με τίτλο: «Προς την Ελευθερία στον Γαίωνα» (Εκδόσεις Ουστιαί 1981).

24. Παρίσι, 1823 XVI, 121 σελίδες.

25. Αντίστοιχες εκδόσεις 1837, 1838 και 1844.

26. «Εργασιακή δημοκρατία», Παρίσι 8 Δεκεμβρίου 1850.

27. Στην «El Humanité», της 26ης Οκτωβρίου 1845.

Ο Φουριέ είχε υπόψη του την οικιακή και αγροτική ένωση που από πολλούς υποστηρήθηκε θερμά κατά τον 18ο αιώνα. Μεταξύ δε αυτών από τον ελάχιστο γνωστό L'Ange ή Lange, τον επανομαζόμενο Lion, κατά τη διάρκεια της Επανάστασης. Παράλληλα υπήρχαν και άλλοι σοσιαλιστές που τάχθηκαν υπό της Συνεργασίας και της ομοσπονδίας όπως ο Constantin Pesqueur, ο οποίος αντιθέτα από τον Γουοβιόνο καμμουνιστή Λουί Μπλανκ δεν έκρινε ορθό να εμπιστεύονται οι άνθρωποι την εργασία στο Κράτος. Σε κανένα έργο δεν αναπτύχθηκε καλύτερα η ιδέα της Συνεργατικής Κομμούνιας απ' ό,τι στα κείμενα του Κουσσοντεράν.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως από τον Φουριερισμό ξεπήδησαν πολλά ρεύματα Ελευθεριακού Σοσιαλισμού και πολλοί, όπως ο Ελί Ρικλύ, έμειναν μαχητικότεροι σ' όλη τους τη ζωή από τις δυο αυτές ιδέες: τη συνεργασία και την Κομμούνια. Ένωσαν εν ολίγοις ότι οι δυο αυτές ιδέες, με την ευρεία τους έννοια, δεν αποτελούν στην πραγματικότητα παρά μια προσπάθεια για την οργάνωση μιας αρμονικής ζωής μακριά από την επιβλαβή κι άχρηστη ζωή του Κράτους.²⁸

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Ο ΑΤΟΜΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ Η.Π.Α., ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ ΚΑΙ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ. ΟΙ ΠΑΛΙΟΙ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΕΣ ΣΤΟΧΑΣΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΗ

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΑΓΩΝΑΣ για την εθνική ανεξαρτησία της Βόρειας Αμερικής ενάντια στις δυνάμεις της Μεγάλης Βρετανίας από το 1775 μέχρι το 1783, χρησιμοποίησε όλες τις μορφές διαμαρτυρίας στα πλαίσια του Συντάγματος, και των εξεγέρσεων που γρήγορα εξελίχθηκαν σε πόλεμο (1775). Από την διακήρυξη της ανεξαρτησίας (4 Ιουλίου 1776) μέχρι την υπογραφή της ειρήνης, το 1783, πέρασαν επτά χρόνια στρατιωτικών επιχειρήσεων, έως ότου τελικά οι Αμερικανοί πατριώτες με τη συμπαράσταση της Ευρώπης κέρδισαν τη νίκη. Από τότε κυριάρχησε μια στενόμεγαλη κυβερνητική νοοτροπία. Δεν έδειξε το παραμικρό ενδιαφέρον για τις κοινωνικές συνθήκες, για τη δουλειά των νέγων και για τις διεκδικήσεις αυτών που αγωνίστηκαν τόσα χρόνια να αποκτήσουν μια φιλελεύθερη διακυβέρνηση, την αποκέντρωση και πραγματικές ελευθερίες. Το Αμερικάνικο Σύνταγμα προκάλεε θαυμασμό συγκρατημένο με τις Ευρωπαϊκές μοναρχίες, γιατί δέχτηκε ένα σύστημα όπου ορισμένες τοπικές αυτονομίες ήταν δυνατό ν' αναπτυχθούν, με την ανοχή του. Αλλά το ίδιο αυτό σύστημα, λόγω των απεριόριστων αρμοδιοτήτων που διατηρεί η εξουσία, ήταν ταυτόχρονα ένας τριμερής κυβερνητικός μηχανισμός, σχεδόν αμετάβλητος, παρόμοιος με τις αριστοκρατικές απολυταρχία παλιές μοναρχίες. Το φαινόμενο αυτό αναλύθηκε θαυμάσια από ορισμένους μελετητές, ακόμα και από πολιτικούς άντρες, όπως ο Τόμας Τζέφερσον. Είναι πάντως γεγονός ότι οι καλύτεροι απ' αυτούς αγωνίστηκαν σκληρά ενάντια σ' αυτήν τη νέα συγκροτημένη τυραννία. Το βασικό πρόβλημα ήταν πως ο συνταγματικός μηχανισμός δημιουργήθηκε με τέτοια

28. Το κεφάλαιο αυτό αντιστοιχεί στις σελίδες 67-102 του έργου με το «Der Verfall der Anarchie» και περιλαμβάνει αποσπάσματα από Γαλλικά, Γερμανικά και Αγγλικά παλιά κείμενα.

ευρεία, ώστε ήταν αδύνατο να μειωθεί αποτελεσματικά η εξουσία, εφόσον ήταν εύκολο να ερμηνευτεί με την πιο εξουσιαστική έννοια κάθε τι που προώθησε και να ενισχυθεί η εξουσία. Ο λαός βρέθηκε κάτω από ένα καθυστέρη διακυβέρνησης που θύμιζε τις εξουσίες των μοναρχικών κρατών. Υπήρχε η δυνατότητα μεγάλων ή μικρών ελιγμών σύμφωνα με τις διαθέσεις των αφεντικών και άρα σύμφωνα με την κυβερνητική θέληση που καθοριζόταν από τα συμφέροντα των αφεντικών. Αυτή η κατάσταση προκάλεσε σύντομα τη δυσπρόσκαια των ανθρώπων με ελεύθερο πνεύμα. Η Voltairine de Cleyre και ο C. L. James σχηματοδότησαν τις πρώτες εξεγέρσεις των ανθρώπων που δεν υπήρξαν Αναρχικοί με την τρέχουσα έννοια της λέξης, αλλά έστρεφαν ένα απέραντο μίσος για τον κρατισμό και τη βάρβαρη κυριαρχία των μονοπωλίων πάνω στον φυσικό πλούτο ενός τμήματος του κόσμου. Στις Ανατολικές πόλεις, κατά μήκος των ακτών του Ατλαντικού, καλλιεργήθηκε ένα δημοκρατικό πνεύμα που εξελίχθηκε σε εργατιστικά σοσιαλισμό, ο οποίος κάτω από τη διαχείριση των πολιτικών που στους λόγους τους κηρύτταζαν την ιδέα της ελευθερίας — παρόμοιες εξουσιαστικές, άκαμπτες και κρατιστικές. Το έργο του Γκόντφριντ επανεικέθη και ο Ιρλανδός John Driscoll και ο J. A. Estler¹ έγραψαν μίαν αυτοπία και έναν ύμνο στην απελευθέρωση των ανθρώπων μέσω των μηχανών, αποβλέποντας σε μια κοινωνία λιγότερο εξουσιαστική. Η οριστική όμως κατάσταση που διαμορφώθηκε ήταν η γρήγορη εκβιομηχάνιση και οι Ανατολικές πόλεις εξελίχθηκαν σύντομα σε μεγάλα χρηματιστικά και πολιτικά κέντρα.

Έτσι οι εργατίστες που οργανώνονταν παράλληλα με τους καπιταλιστές, δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν ποτέ ένα ολοκληρωμένο σοσιαλιστικό κίνημα. Θα πρέπει να σημειώσουμε πως οι μεγάλες αγροτικές εκτάσεις που είχαν κατακτημαχιστεί δέχτηκαν πληθυσμιακές εξουθενωμένους από την εργασία, με ελάχιστες προοδευτικές ιδέες. Ήταν η εποχή, που οι άνθρωποι αφέθηκαν να αλωθούν και να υποταχθούν από την πνευματική φτώχεια του τύπου, των παπάδων και των πολιτικών.

Σ' αυτά τα τεράστια συντηρητικά και εξουσιαστικά κέντρα,

1. Βλέπε το βιβλίο του Driscoll: «*Empathy, or an History of Lithuania*» (απόδοση, ή μια Ιστορία της Λιθουανίας) 1801-1802.

αναπτύχθηκαν διάφοροι Σοσιαλιστικοί και Αναρχικοί πυρήνες, εμπνεόμενοι από το αίσθημα της αποκήρυξης που, αν και ήταν πολύάριθμοι, παρέμειναν στο περιθώριο της κοινωνίας.

Η κοινωνία συχνά αντιμετωπίζει τους πρωτοπόρους με δυο τρόπους. Μερικές φορές προσποιείται ότι τους θαυμάζει, συνήθως όμως τους καταδιώκει. Στο παρελθόν, μάλιστα, τους επέτρεπε να ζήσουν μια ήσυχη ζωή, όπως συνέβαινε παλιότερα με τις διάφορες θρησκευτικές ή μυστικιστικές αρέσκειες. Μ' αυτήν τη μορφή αποκαλύπτονται να είναι χαρακτηριστικά των ανθρώπων και του περιβάλλοντός τους ένα περίπου αιώνα μετά το 1776.

Αυτά τα χαρακτηριστικά ήταν απόρροια του χώρου, της επέκτασης και των νέων συνθηκών ζωής. Είναι πάντως γεγονός πως υπήρχε μεγαλύτερη ελευθερία στην Αμερική σε σχέση με την Ευρώπη. Η Ευρώπη δεν είχε γνωρίσει ανάλογη ελευθερία εδώ και χίλια πεντακόσια χρόνια από την εποχή της πτώσης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Αυτό το γεγονός επηρέασε καθοριστικά τους ανθρώπους και συνέβαλε στην ανάπτυξη του Ατομιστικού Αναρχισμού, σ' εκείνους που διακρίνονταν για τον αλτρουισμό τους και ώθησε στον ελευθεριακό ιδεαλισμό εκείνους που είχαν θρησκευτικό συναίσθημα.

Πρόκειται για δύο τάσεις που οι συνθήκες της ζωής, μετά από πενήντα χρόνια, συρρίκνωσαν σημαντικά εξαιτίας της παγίωσης της εξουσίας, των πολιτικών μηχανισμών και της αλλοτρίωσης. Δεν παύουν όμως να αποτελούν ορισμένες από τις ωραιότερες σελίδες στην ιστορία του Αναρχισμού.

Στα τέλη του 18ου αιώνα υπήρχε ένας μικρός παράλληλος κόσμος που ζούσε σε συνεργατικά κοινότητα μεταναστών τα μέλη των οποίων εμπνέονταν από έναν ιδιότυπο θρησκευτικό σκεταρισμό με κοινωνικό περιεχόμενο όπως συνέβαινε στο παρελθόν στα πρώτα μοναστήρια. Αυτές οι κοινότητες υιοθέτησαν τη σοσιαλιστική εμπειρία του Ρόμπερτ Όουεν (Νέα Αρμενία) και τις ιδέες του Φουριέ. Αυτές οι πρωτοβουλίες οδηγήθηκαν αναπόφευκτα σε αποτυχία επειδή οι άνθρωποι δεν ήταν προετοιμασμένοι να ζήσουν με τις αρχές της αυτοπεπαιθαρχίας και να αναπτύξουν αισθήματα θρησκευτικής αφοσίωσης. Έτσι η προσπάθεια της «Νέας Αρμενίας», μιας αποικίας ονταριοσίων ατόμων, αποδείχθηκε στη διάρκεια των χρόνων πολύ... διασκελιστική και οδήγησε έναν από τους αποίκους, τον Ζωσία Γουόρεν, Αμερικανό με χαρακτήρα

απόλυτα και εγωιστικά, να φτάσει στο συμπέρασμα πως η αριστερή κοινωνική συλλογικότητα δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί λόγω της φύσης και ιδιοσυγκρασίας των ατόμων. Έτσι οδηγήθηκε στην υλοκληρωτική αυτομικροποίηση της κοινωνικής ζωής, δηλαδή σε ισότιμες σχέσεις ανταλλαγής στενά εγωιστικές μεταξύ των ανθρώπων. Κατέληξε ακόμη να θεωρήσει τον απαιτούμενο για μια εργασία ή μια υπηρεσία χρόνο, σαν μέτρο της ανταλλακτικής αξίας σύμφωνα με την περί ηθικής, αντίληψη, του καθενός. Ο Γουόρεν καταλήγει στην άρνηση της επιβολής κάθε κοινωνικής υποχρέωσης στα μέλη μιας συλλογικότητας, γιατί κατά την άποψή του αρνείται στα άτομα, αν το επιθυμούν, να εκτελούν αυτές τις υποχρεώσεις προσλαμβάνοντας τρίτους, πληρώνοντας τους ανάλογα με τον χρόνο εργασίας τους. Υποποίησε τις ιδέες στις οποίες κατέληξε μετά την εμπειρία του, του 1825, στους κόλπους της «Νέας Αρμονίας» και ίδρυσε στο Σινωάττι για πρώτη φορά τον Μάιο του 1827 το «Time Store» («Μαγαζί του Χρόνου») (ένα μαγαζί όπου πουλούσε και αγόραζε τα εμπόρευμα σε τιμή ανάλογη του χρόνου που αναλώθηκε για να παραχθούν) προπαγανδίζοντας το σύστημά του με την προσωπική του δράση, με τα κείμενά του και την εφημερίδα *The Peaceful Revolutionist* (ο Ειρηνικός Επαναστάτης) που κωλοφόρησε το 1833 στο Σινωάττι. Πρώκιται πιθανότατα για την πρώτη Αμερικάνικη Αναρχική εφημερίδα. Ο Γουόρεν αλληλογράφησε με τις Αγγλικές κοπερατίβες. Κατόρθωσε να προκαλέσει το ενδιαφέρον για τις ιδέες, και τις εμπειρίες του. Τα βιβλία του: *Ισότητα εμπόρου»* και *«Πρακτικές λεπτομέρειες του ισότιμου εμπόρου»*² διαδόθηκαν πολύ. Στη Νέα Υόρκη, ιδιαίτερα μεταξύ των χρόνων 1851-1852, ο Στέβεν Περλ Άντριους (1812-1866) προπαγαν-

2. «Commerce équitable» (Ισότητα εμπόρου) του 1846, «Détails pratiques sur le commerce équitable» (Πρακτικές λεπτομέρειες του ισότιμου εμπόρου) του 1852.

(Σημ. τ. επιβ.). Σχετικά με τα «κοινωνικά κοινά μεταναστών», στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, βλ. τα βιβλία του Charles Nordhoff: «The Communitarian Societies of the United States from personal visit and observation» (Οι κομμουνιστικές κοινωνίες στις Ηνωμένες Πολιτείες — Από προσωπική επίσκεψη και παρατήρηση) Εκδόσεις: Harper and Brothers, 349 σελίδες, 1875. Επανέκυβησε το 1966 από τις εκδόσεις Dover Publications, Νέα Υόρκη. Mark Hollway: «Heavens on Earth: Urban Communities in America, 1680-1880» («Επίγειοι Παράδεισοι — Ουτοπικές Κοινότητες στην Αμερική, 1680-1880») Εκδόσεις: Dover Publications, Νέα Υόρκη, 246 σελίδες, 1966.

διζε το ισότιμο εμπόριο με διαλέξεις και το 1851 με την έκδοση του ογκώδους βιβλίου του: «Η επιστήμη της κοινωνίας».³ Ο ένας τόμος με τίτλο «Ισότητα σύσταση μιας κυβέρνησης βασισμένης στην κυριαρχία του ατόμου» και ο δεύτερος: «Οι δαπάνες ανά όρια τιμών: ένα επιστημονικό μέτρο που διασφαλίζει την τιμότητα στο εμπόριο σαν βασική αρχή της λύσης του κοινωνικού προβλήματος».

Ο Άντριους συμμετείχε με τον Χένρυ Τζέιμς και τον Χόρας Κρήλυ σε μια συζήτηση που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *New York Tribune* το 1852 με τίτλο «Αγάπη — Γάμος — Διαζύγιο». Η συζήτηση είχε οργανωθεί από το «Σύνδεσμο του Ελευθέρου Έρωτα». Από το 1851 και για δέκα συνεχή χρόνια πολλοί σπαδοί του ιδιων αυτών εγκαταστάθηκαν στην Τράινβιλ γωστόι με το όνομα *Modern Times* (Μοντέρνοι Καιροί) στο Λονγκ Άιλαντ κοντά στη Νέα Υόρκη εφαρμόζοντας ο καθένας με τον τρόπο του σε τοπική κλίμακα την αμοιβαία ανταλλαγή των παραγόμενων αγαθών. Ήταν στην πραγματικότητα ένα κοινόβιο ανεξάρτητης ζωής χωρίς καμιά επίσημη εξουσία. Συγκεντρώθηκαν εκεί πολλοί εξυμνοί: άνθρωποι και απέδειξαν έμπρακτα ότι η ελευθερία ενώνει, ενώ η εξουσία χωρίζει. Ο εμφύλιος Αμερικάνικος πόλεμος (1862-1865) και οι οικονομικές του συνέπειες εξάρθρωσαν το κοινόβιο.

Τις ίδιες ιδέες υιοθέτησαν πολλοί άλλοι άντρες και γυναίκες που διακρίνονταν για τη συγκροτημένη σκέψη και τη μεγάλη επιμονή τους. Μεταξύ άλλων ήταν οι: W. B. Greene, Lysander Spooner, Ezra, M. Heywood, Charles T. Fowler, Benjamin R. Tucker, Moses Harman, E. C. Walker, Sydney H. Morse, Marie-Louise David, Lois Waisbrooker, Lillian Harman και άλλοι. Ταυτόχρονα, προπαγανδίσαν αυτές τις ιδέες πολυάριθμες εφημερίδες, όπως: *The Social Revolutionist*, (Ο Κοινωνικός Επαναστάτης), *The World* (Ο Κόσμος), *The Radical Review* (Η ριζοσπαστική Επιθεώρηση) *Liberty*⁴ «Ελευθερία», *Lucifer* (Σατανάς), *Fair Play* (Δικαιοσύνη) και πολλές άλλες.

³ Όλοι οι Αναρχοκομμουνιστές αγωνίστηκαν ενάντια στον Κρα-

3. Είναι του 1851 και αποτελείται από δυο μέρη: πρώτο 70 σελίδες και δεύτερο 214 σελίδες.

4. Του B. R. Tucker — Βασίλειο 1881, Νέα Υόρκη 1881-1907.

τισμό, ενάντια στην παρέμβαση της συλλογικότητας και των εντολοδόχων της στην ατομική ζωή, ενάντια στην οικονομική εξουσία των μονοπωλίων (τραπεζών κ.λπ.) και ενάντια στη σκλαβιά του γέφυου και της οικογένειας. Ήταν ακόμα εχθρικοί σε κάθε τι που γινόταν εν ονόματι του Κρατικού Σοσιαλισμού ή του Αναρχικού σοσιαλισμού.

Πολλοί ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με τον χρηματιστικό τομέα, άλλοι δε με τις ατομικές ελευθερίες και τη σεξουαλική απελευθέρωση.

Το μόνο κοινωνικό κίνημα που κατόρθωσε να προκαλέσει τη συμπάθεια ορισμένων κύκλων ήταν αυτό του «Μοναδικού Φόρου», που δημιούργησε ο Henry George.⁵ Πρόκειται για τους *Laissez-faire single taxers*, οπαδούς του μοναδικού φόρου, οι οποίοι για αρκετά περίπου χρόνια εξέδιδαν την εφημερίδα *The Twentieth Century* (Ο Εικοστός Αιώνας) της οποίας διευθυντής ήταν ο Χιουρ Φέντεκοστ. Τα μέλη αυτής της ομάδας, αν παραβλέψει κανείς ορισμένα μειονετήματά τους, κατόρθωσαν ν' αναπτύξουν καλές σχέσεις με τους ελευθεριακούς νομιματιστές και συμμετείχαν σ' όλες τις σημαντικές δραστηριότητες του Αμερικάνικου εργατικού κινήματος. Πρέπει όμως να επιστημόνουμε τον άκαμπτο αντικομμουνισμό του B. R. Tucker (ενάντια στον Κροπότιν, Μοστ και άλλους) αν και το 1883 μετέφρασε το «Θεός και Κράτος» του Μπακούιν και διέδωσε ορισμένες ιδέες του στις Η.Π.Α. και την Αγγλία.

Σ' αυτό το ακόμα υποβαθμισμένο κοινωνικό περιβάλλον των νεοαποικισμένων περιοχών οι κοινωνικές συνθήκες ήταν παρόμοιες, οι κάτοικοι δε, υποστήριζαν την ιδέα της έντιμης ανταλλαγής σε αντίθεση με την πλεονεξία και την απάτη μιας μειονότητας.

Αυτή η ηθικοπλαστική αρχή θα μπορούσε λοιπόν να εδραιωθεί, κάτι που δεν συνέβη σ' εκείνη ταυλάχιστον τη χρονική στιγμή.

Δυστυχώς λοιπόν αυτές οι ιδέες δεν εδραιώθηκαν ενώ αντίθετα ενισχύθηκαν τα μονοπώλια τα οποία κατόρθωσαν να αρπάζουν το Κράτος ολοκληρωτικά αμέσως μετά τον Εμφύλιο πόλεμο. Ο καπιταλισμός οικειοποιήθηκε τη γη και τον φυσικό πλούτο τόσο μετά, όσο και κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου και έτσι

⁵ «Progress and Poverty» («Πρόοδος και πτώχεια»).

σε διάστημα εξήντα χρόνων δημιουργήθηκαν τα θεμέλια της ισχυρότερης πλουτοκρατικής αυτοκρατορίας που γνώρισε ποτέ η ανθρωπότητα. Ο Γουόρεν πέθανε το 1879, διατηρώντας ανέπαφη την ψευδαίσθηση της αυτοπίας του, την οποία ο Τάκερ (γεννήθηκε το 1854) διέδωσε αργότερα επιβεβαιώνοντας την αξία της αλληλοβοήθειας των έντιμων ανθρώπων ενάντια στα μονοπώλια που θέτοντας το λαό υπό την κυριαρχία τους καταστρέφουν την προσωπική ανεξαρτησία, πρωταρχικό θεμέλιο του μπουτουαλισμού. Το δεύτερο είναι το κοινωνικό αίσθημα, η επιθυμία και η ικανοποίηση να εργάζονται οι άνθρωποι συλλογικά και κατά συνέπεια αριστερικά και έντιμα. Αυτοί οι άνθρωποι που χαρακτηρίστηκαν ως αντικοινωνικά στοιχεία, προϋποθέτοντας την ύπαρξη κοινωνικού αίσθηματος, στην πραγματικότητα ήταν ιδιαίτερα κοινωνικά άτομα και θα είχαν αποφύγει πολλές παρανοήσεις αν είχαν διατυπώσει με σαφήνεια ότι η δράση τους συνδέεται άμεσα με την άρνηση της εξουσίας. Εκτός αυτού το να εκθειάζει κανείς ένα μοναδικό σύστημα, όπως γινόταν μετά μανίας από τον Γουόρεν μέχρι τον Τάκερ, αποτελεί αυθεντικό πεκταρισμό που δεν ανταποκρινόταν στην ευρύτητα των απόψεων που είχαν αρκετοί απ' αυτούς τους ανθρώπους. Στην πρακτική του εφαρμογή το βασικό ρεύμα αυτού του κινήματος περιορίστηκε στην άμεση ανταλλαγή (μουτουαλισμός) ή εξαφανίστηκε με τη νομιματική μεταρρύθμιση.

Τα άλλα ρεύματα, όπως αυτό της προσωπικής ελευθερίας και της σεξουαλικής απελευθέρωσης, τόσο περιορισμένης εμβέλειας την εποχή του Heywood και της Herman, γνώρισαν αρκετά πλατιά απήχηση λόγω της αυξανόμενης ελευθερίας των γυναικών των πολιτικών δικαιωμάτων που αποκατέστησε ο Νσομαλθουρισμός με τον έλεγχο των γεννήσεων. Σήμερα οι παλαιοί αυτοί αγωνιστές έχουν πια πεθάνει. Ορισμένοι απ' αυτούς κάτω από την απειλή των διώξεων αυτοκτόνησαν. Οι νέοι αρκούνται στις ευκολίες και τις ανέσεις που κληρονόμησαν και δεν θέτουν θέματα Αξιοπρέπειας και Ελευθερίας όπως οι πρόγονοί τους. Την εποχή που ο Αναρχοκομμουνισμός ήταν δυνατό να επιβεβαιωθεί όλα και περισσότερο, όπως επί των ημερών μας ο κρατισμός, ήταν πια αδρανής ή παρρησιαζόταν με μορφή συγκεχυμένη και μετριопαθή. Οι Αναρχοκομμουνιστές ιδέες έγιναν γρήγορα γνωστές στην Αγγλία χάρη στην αλληλογραφία του Ζωσία Γουόρεν

που προσπάθησε να προκαλέσει ρωγμές στη θεωρία του Όουεν. Μπορούμε πάντως ν' αναφέρουμε τον Αμπρόζιο Κόστον Κάντον, εμπνευστή μιας μικρής ομάδας που εμφανίστηκε το 1850 με 1870, χρονολογία που πέθανε σε προχωρημένη ηλικία. Το βιβλίο του Στέφεν Περλ 'Αντρίους και η αποικία «Modern Times» αναφέρεται το ενδιαφέρον γι' αυτές τις ιδέες και η ομάδα των Λύγιστων του 1853 πήρε το όνομα: «Συννομοσπονδία Ορθολογιστών Μεταρρυθμιστών του Λονδίνου». Οι πιο ενδιαφέρουσες απόψεις της ομάδας δημοσιεύτηκαν τον Οκτώβριο της ίδιας χρονιάς σε μια επεξηγηματική μπροσαύρα που πιθανότατα την έγραψε ο Κάντον. Τα μέλη της ομάδας προέβλεπαν κατά κάποιο τρόπο από το σοσιαλιστικό ρεύμα του Όουεν και του Μπρόντερ Ο Μπράνκν, ενώ ο Ουίλλιαμ Πήαρ που ενδιαφέρθηκε γι' αυτές τις ιδέες υπήρξε στενός φίλος του Τόμσον. Επίσης θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και τον ανταρματάρχη Κλίντον. Στην Αγγλία ο ατομικισμός διαποτίστηκε από ένα σοσιαλιστικό πνεύμα και από τις λίγες πληροφορίες που διαθέτουμε μπορούμε να υποθέσουμε πως οι ιδέες του Γουόρεν — αν εξαιρέσουμε τον Κάντον — απομείωθηκαν από έναν σοσιαλισμό άμεσης λαϊκής δράσης δίσπαστο απέναντι στο Κράτος. Είναι παράξενο ότι μέχρι το 1885 ο Αμερικανικός Αναρχοατομικισμός πέρασε απαρατήρητος από τους σοσιαλιστές της Ευρώπης με εξαίρεση φυσικά τις περιπτώσεις που αναφέραμε στην Αγγλία, οι οποίες δεν έγιναν γνωστές στην υπόλοιπη Ευρώπη. Υπάρχει ωστόσο η εξαίρεση της αποικίας «Modern Times» και του Stephen Pearl Andrews, οι ιδέες του οποίου όπως και η ιδρυση της αποικίας έγιναν αντικείμενο προσοχής όταν το 1851 στην εβδομαδιαία εφημερίδα του Λονδίνου «The Leader» (δημοκρατική εφημερίδα πλατιάς κυκλοφορίας) έγραψε ένα άρθρο ο Henry Heidge, θετικιστής, ο οποίος έζησε στην αποικία Μοντέρνο Κρισφοπ' όπου και αλληλογραφούσε με τον Αύγουστο Κομπ. Αν η Κυριαρχία του ατόμου υποστηρίχτηκε τόσο πολύ από τον 'Αντρίους το 1851 δεν είναι ίσως τυχαίο που ο Πι. Γ. Μαργκάλ στο βιβλίο του «La Réaction y la Revolution»⁶ («Η Αντίδραση και η Επανάσταση») γράφει: «... αρχή μας είναι η απόλυτη κυριαρχία του ατόμου. Τελικός μας σκοπός είναι η απόλυτη κατατροπή της εξουσίας και η αντικατά-

6. Madrid, 1856.

τασή της με ένα κοινωνικό συμβόλαιο. Μέσα μας είναι, η κοινωνική αποκέντρωση και ο διαρκής μετασχηματισμός των υπαρχουσών συνθηκών. Είναι βέβαιο ότι ο Μαργκάλ είχε υπ' όψη του δύο γνωστά Αντιεξουσιαστικά βιβλία του 1851: την «Γενική ιδέα της επανάστασης τον 19ο αιώνα του Προυτόν και «Κοινωνικά Κατεστημένα» του Χέρμπερτ Σπένσερ. Ήταν αδύνατο δε να μην είχε διαβάσει το βιβλίο του 'Αντρίους στο οποίο η «Leader» είχε κριτήσει μια σειρά από άρθρα. Εξάλλου είχε δημοσιεύσει συχνά ειδήσεις από το Ισπανικό προεδρικό κίνημα. Το 1854 στο Κάντιντ του Λονδίνου εκδόθηκε μια μετάφραση του βιβλίου του 'Αντρίους «The Basic Outline of Universology...». Χάρη σ' ένα άρθρο του Μόνακου Κόνγκουαί σε μια μεγάλη Αγγλική Επιθεώρηση⁷ γνωρίζουμε σε γενικές γραμμές τι ήταν περίπου η αποικία «Modern Times». Ο Ελύ Ρεβύ συνάντησε μερικούς απ' αυτούς τους Αμερικανούς Αναρχικούς στο ταξίδι του στις Η.Π.Α., όπου και συνεργάστηκε το 1877 στο περιοδικό «The Radical Review» του οποίου διευθυντής ήταν ο Τάκερ. Σ' ένα ταξίδι του στο Λονδίνο το 1874, ο Τάκερ συνάντησε τον Κάντον, 83 χρονών πλέον και στη συνέχεια πήγε στη Γαλλία και την Ιταλία. Άρχισε να μεταφράζει το ογκώδες έργο του Προυτόν, και δημοσίευσε την πρώτη Αμερικανική έκδοσή του. Γνωρίζουμε ακόμη ότι ο Ελύ Ρεβύ το 1878 ήδη ήξερε τον Τάκερ και την «Radical Review» και ότι ο Τάκερ το 1889 γνώρισε στο Παρίσι τον Ελύζέ Ρεβύ από τον αδερφό του Ελύ. Αλλά οι αδερφοί Ρεβύ διαπιστώσαν από έναν Κομμουνισμό, βασισμένο στην χαρακτηριστικά, έννοιαν τόσο απόμακροι από την μικρολογία της ισότιμης ανταλλαγής των Αμερικανών ώστε δεν θεώρησαν αναγκαίο ν' αναφερθούν σ' αυτήν στους Ευρωπαϊκούς κινήτες.

Πιθανότατα ένας απ' αυτούς τους δύο ατομικιστές συμμετείχε στην περίφημη 12η συνεδρίαση της Διεθνούς στη Νέα Υόρκη, η οποία αποτελούμενη από Αμερικανούς σοσιαλιστές διαφόρων τάσεων, προκάλεσε την έντονη δυσαρέσκεια του Μαρξ. Όταν διαπίστωσε δε ο Μαρξ ότι ήταν αδύνατο να τεθεί υπό την κηδεμονία ενός από τους έμπιστους του δεν δίστασε να την αποκηρύξει.

Ένα από τα μέλη αυτής της συνεδρίασης συμμετείχε και στο συνέδριο της Άζα (1872) χωρίς όμως να έχει αναγνωριστεί ως

7. «Forthnightly Review», Ιούλιος 1865.

αντιπρόσωπος. Η συνδιάσκεψη κατηγορήθηκε ότι μεταξύ των συνέδρων συμμετείχαν πνευματιστές και οπαδοί του ελεύθερου έρωτα. Η κατηγορία ήταν αρκετή ώστε να εκδιωχθεί ένας αντιπρόσωπος από το συνέδριο. Με αφορμή τα γεγονότα που ακολουθήσαν την άγρια απεργία του Πίτσμπουργκ το 1877 ομάδες νεαρών Αναρχοτομικιστών υιοθέτησαν μια αδιάλλακτη στάση και ο Μορς έγραψε μια ανιστηρή κριτική με τίτλο: «Οι βασιλείδες του σιδηρόδρομου θέλουν να δημιουργήσουν μια αυτοκρατορία». Από τους νεανικούς αυτούς κύκλους της Βοστώνης εκδόθηκε τον Ιανουάριο του 1881 η επιθεώρηση «The Anarchist» το πρώτο τεύχος της οποίας έγινε ανάγκαστο, αλλά το δεύτερο απαγορεύτηκε πριν δει το φως της δημοσιότητας. Οι νέοι της Βοστώνης επιθυμούσαν να συνδιάσουν τις Αμερικάνικες ιδέες μ' αυτές του επαναστατή επαναστάτη Μορς και τις ιδέες του Γαλλικού Αναρχισμού. Η προσπάθεια αυτή απέτυχε αν και η «Liberty» που ιδρύθηκε από τον Τάκερ τον Αύγουστο του 1881), παρά την άκαμπτη θεωρητική της γραμμή, διαπερνά στην αρχή από ένα πνεύμα αλληλεγγύης προς τους διεθνήστες επαναστάτες, τους Ρίσοους μηδενιστές κ.λπ. Αυτά είναι όλα όσα κατόρθωσα να πληροφορηθώ για τις διαφορές μεταξύ των Αμερικάνων και Ευρωπαϊκών Αναρχικών για μια περίοδο πενήντα χρόνων μέχρι το 1881. Ούτε ο Μπακούνιν, ούτε ο Προυϊτόν, ή ο Ρεκλιό, ο Ντεζέν και ο Καϊντερούκι αναφέρθηκαν σ' αυτές τις διαφορές, παρ' όλο που τρεις απ' αυτούς έζησαν για κάποιο διάστημα στην Αμερική. Ο Κόντον δε, επέστρεψε στις 10 Ιανουαρίου 1862 στο Λονδίνο επικεφαλής μιας εργατικής Αγγλικής επιτροπής η οποία υποδέχτηκε τον Μπακούνιν στην επιστροφή του από τη Σιβηρία.

Στις 6 Αυγούστου 1881 εκδόθηκε η εφημερίδα Liberty με αρχισυντάκτη τον Τάκερ. Ήταν ένα μαχητικό έντυπο που αμφισβήτησε στους κολλεκτιβιστές και στους Αναρχοκομμουνιστές το δικαίωμα να αποκαλούνται Αναρχικοί, όπως και σ' αυτόν τον ίδιο τον Κροπότκιν τον οποίο κατηγορήσει ότι υποστήριζε πως δεν θεωρεί Αναρχικούς τους Αναρχοτομικιστές, γιατί έμμεσα αναγνώριζαν την ιδιωτική ιδιοκτησία. Κατά τη γνώμη μου υπάρχει μια μεγάλη παρεξήγηση σ' αυτό το θέμα. Όπως στην Ευρώπη δεν ξέρουμε τίποτα για το Αμερικάνικο Αναρχικό παρελθόν των πρώτων πενήντα χρόνων, το ίδιο και οι Αμερικάνοι ελάχιστα πράγματα γνώριζαν για τους ομοειδέες τους στην Ευρώπη την

ίδια περίοδο. Υπήρχε, λοιπόν, μια τεράστια απόσταση ανάμεσα στα δύο κινήματα η οποία έφτανε στο σημείο της ποικιλίας έλευσης επαφής και της πλήρους έγκρισης του ενός από τον άλλο για την ύπαρξη του άλλου. Η «Liberty» κλυδωνίστηκε για λίγο στο Λονδίνο όπου τον Μάρτιο του 1885 ο Henry Seymour, ένας Άγγλος τυπογράφος, έβρωσε την εφημερίδα «The Anarchist». Παράλληλα τον Απρίλιο του 1887 εκδόθηκε στην Αυστραλία (Μελβούρνη) η «Honesty» («Ευνομότητα»). Μερικά χρόνια αργότερα στην Αγγλία, το μικρό κίνημα ανάμεσα τις δυνάμεις του σε διάφορες χρηματιστικές δραστηριότητες, όπως η ελεύθερη έκδοση χαρτονομίσματος και άλλες παρόμοιες πονηκίες που απορρόφησαν τις δραστηριότητες πολλών σοσιαλιστών, οι οποίοι στη συνέχεια δεν επανήρξαν τον ιδεολογικό ορθό δρόμο.

Στη Γερμανία έγιναν παρόμοιες απόπειρες χωρίς επιτυχία [Οι νέοι ρυσοκράτες, Silvio Cappel, «Freiheit» (αλεύθερο χρώμα)]. Ήταν προσπάθειες, που δεν ήταν δυνατές να επιτύχουν χωρίς την κατάλληλη της εξουσίας και αν είχαν την εξουσία υπό τον έλεγχό τους αυτές οι προσπάθειες δεν θα είχαν λόγο ύπαρξης, διότι θα διαχετεύονταν σε εντελώς διαφορετικές δραστηριότητες. Ανεξάρτητα απ' όλα αυτά τα κινήματα καλής πίστης, ο αντισοσιαλιστικός ασιτισμός (εξίσου αυτοκρατορικός και εχθρός κάθε κοινωνικής παρέμβασης του Κράτους για την προστασία των θεμάτων της εκμετάλλευσης, ώρες εργασίας, υγιεινή κ.λπ.) και η πλεονεξία της απεριόριστης εκμετάλλευσης δημιουργήσαν στην Αγγλία, μέσω μιας αργυρώδους λογοτεχνίας, ένα κλίμα ευνοϊκό για έναν φετιχιστικό ασιτισμό, για έναν ασύδοτο ασιτισμό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο «Liberty ad Property Defence League» («Σύνδεσμος για την υπεράσπιση της Ελευθερίας και της Ιδιοκτησίας»), που εμφανίστηκε μεταξύ των χρόνων 1880-90 και πρόβαλε μέσω των διαφόρων εκδόσεών του, έναν στείο, δογματικό και φανατικό ατομισμό, μια ανήγη θεωρία μη παρεμβατισμού η οποία έφτανε έναν άνθρωπο να πεθάνει από την πείνα για να μην βίξει την αξιοπρέπεια του.

Από τις διάφορες θεωρητικές απαγορεύσεις καταλόγουμε το 1890 στον απόλυτο βολонταρισμό: το δόγμα του Όμπερτον Χέρμπερτ υπήρξε μια ανθρωπιστική σύλληψη ανιστηρά αυτοκρατορική. Όμως και αυτή η προσπάθεια υπήρξε ένας ξεκάθαρος ντεταπλισμός αφού τα προτεινόμενα αναποτελεσματικά μέσα δεν κατά-

φεραν να εμποδίσουν την τεράστια εξάπλωση του εξουσιασμού τα επίμονα αγράντα χρόνια.

Ο Αναρχισμός όπως διατυπώθηκε από τον Τάκερ στο «Αντί για ένα Βιβλίο» παρουσιάστηκε και στο Γερμανικό περιοδικό «Libertas». Οι βασικές αρχές του για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα βρήκαν έναν έθιμο υποστηρικτή στον νεαρό Γερμανό ποιητή Henry Mackay που γοητεύτηκε γύρω στο 1888 με 1889 από τα έργα του Μαξ Στίμπερ, του Προντόν και του Τάκερ. Τα βιβλία «Οι Αναρχικοί» (1891) και «οι Ελευθεριακοί» (1920) και ένας τρίτος τόμος αποδεικνύουν πως ο Henry Mackay εμπνεύστηκε απ' τις ιδέες των τριών μεγάλων Αναρχικών. Η προσπάθειά του ενισχύθηκε από ορισμένα προπαγανδιστικά έντυπα και μερικές φορές που κυκλοφόρησαν στη Γερμανία. Πέθανε το 1933.

Επίσης ο Αμερικανικός Αναρχοατομικισμός παρουσιάστηκε στη Γαλλία και το Βέλγιο από ορισμένα περιοδικά και συγγραφείς που αναμφίβολα δεν τον αποδέχθηκαν εξ ολοκλήρου. Είχε ακόμη κάποια απήχηση στις Σκανδιναβικές χώρες. Στη σύγχρονη Αμερικάνικη προπαγάνδα εμφανίστηκε ως Μονταλισμός και είχε ορισμένους Ιταλούς οπαδούς. Συμπερασματικά νομίζω ότι ο Αναρχοατομικισμός μας βοήθησε να κατανοήσουμε την σημερινή παγκόσμια κατάσταση η οποία είναι περισσότερο πολύπλοκη από την εποχή που ο Γουόκερν ίδρυσε το «Time Store».

Αν θέλουμε να επανεξετάσουμε τις απαρχές του Κομμουνισμού θα πρέπει να γίνει το ίδιο και με τις απαρχές του Ατομικισμού.

Αν δεν αναφέρθηκε μέχρι τώρα στον Ατομικισμό που εμφανίστηκε στα ελευθεριακά Σοσιαλιστικά κινήματα της Γαλλίας και της Ιταλίας είναι γιατί δεν έχει καμιά σχέση με τον Αμερικάνικο. Αυτό που αποκαλείται «Αμερικανικός Ελευθεριακός Σπιριτουαλισμός» ήταν οι απόψεις ενός μικρού αριθμού έντιμων διανοούμενων που από το 1830 μέχρι το 1860 και ειδικότερα από το 1840 μέχρι το 1850 προσπάθησαν να ζήσουν στην Αμερική σαν ελεύθεροι άνθρωποι. Σε θεϊστική θρησκευτική βάση αντικατοπτρίζει το ανθρωπιστικό πνεύμα του 18ου αιώνα, το σοσιαλιστικό πνεύμα

που ανέβλυζε από τα κείμενα του Φουριέ και του Όουεν, το κριτικό πνεύμα που αποκάλυψε τα δεινά που προέβλεπε στην ανθρωπότητα η εξουσία, με κρωγαίο παράδειγμα την επισκληρωτή δουλεία των νέγρων που αποτελούσε στην Αμερική νόμιμο θεσμό. Ξέρουμε πολύ καλά πως υπεράσπιζαν τη θέση τους οι υποστηρικτές της δουλείας. Με κινισμό παρίεταναν στη φρίκη της δουλικής εργασίας των λευκών μέσα στα εργοστάσια. Αλλά, ένα κακό δεν μειώνεται συγκρίνοντας το με ένα άλλο. Έπρεπε να καταργηθούν και τα δύο και οι αγωνιστές υπέρ της κατάργησης της δουλείας (Abolitionists) υποστήριξαν πολύ σωστά πως μια κοινωνία που ανέχεται και νομιμοποιεί τη σλαβιά των νέγρων δεν διαθέτει την απαραίτητη ηθική δύναμη για να λυτρώσει τους λευκούς από την δουλεία. Για την αστική τάξη πολύ περισσότερο επικίνδυνοι από εκείνους που αναφέρονταν σ' έναν σοσιαλισμό στο μακρινό μέλλον ήταν αυτοί που επιζητούσαν την άμεση κατάργηση της δουλείας και μεταξύ αυτών όσοι έμπρακτα εφαρμόζαν τις θεωρίες τους μέσα στα κοινόβια και τις μικρές κοινότητες.

Διακρίθηκαν δε μεταξύ αυτών οι Abolitionists, όπως ο William Lloyd Garrison και σοσιαλιστές όπως ο Brook Farm. Ακόμη, Άνδρες και γυναίκες όπως οι Emerson, W. E. Channing, Margaret Fuller, Frances Wright, Nathaniel Hawthorne και άλλοι. Μπορούμε να αναφέρουμε πως στιδότητε το πολιτισμένο υπάρχει στην ιστορία της Βόρειας Αμερικής συνδέεται, λίγο πολύ, μ' αυτούς τους προσηλυμένους κύκλους της παλιής Μασσαχουσέτης, που καμιά σχέση δεν έχει με την πολιτεία που φέρει σήμερα το όνομα αυτό και που επέτρεψε να δολοφονηθούν οι δυο γνωστοί Ιταλοί Αναρχικοί.¹⁰ Η πιο ενδιαφέρουσα προσωπικότητα της παλιής Μασσαχουσέτης από τους κύκλους των Αντιεξουσιαστών ήταν ο Henry David Thoreau (Χένρι Ντέιβιντ Θωρώ) 1817-1860, ο συγγραφέας του «Walden: my life in the Woods» («Ουάλντεν: η ζωή μου μέσα στα δάση») (1854)¹¹ και του περίφημου δοκιμίου:

10. (Σημ. εκδ.) Αναφέρεται στον Νουόβα Σάουο και τον Μπαρτολέμο Πατζέτι, που εκτελέστηκαν στην (ελακτική καρτέλα) στις 23 Αυγούστου 1927, στις φυλακές Charlestown της Μασσαχουσέτης. Βλέπε σχετικά τα 6 Γράμματα της φυλακής, (Διεθνές Βιβλιοθήκη).

11. (Σημ. εκδ.) Βλέπε, Henry David Thoreau: «WALDEN: Η ζωή μου μέσα στα δάση» (εκδόσεις Διεθνές Βιβλιοθήκη 1981, 272 σελίδες).

8. Νίκ Γόρκι 1890, 512 σελίδες.
9. Βοστίντ 1888, τόμος 8.

«On the duty of civil disobedience» (αΣχετικά με το καθήκον της πολιτικής απειθείας), (1849).

Κατά τη γνώμη μου, ο Ουόλτε Ουίτμαν είναι πολύ διαφορετική περίπτωση. Διαθέτει αρκετά ωριμής ελευθεριακής απόψεις, αλλά η ενθουσιώδης από μέρους του λατρεία της δύναμης, κατά τη γνώμη μου, τον κατατάσσει μάλλον μεταξύ των εξουσιαστών.

Υπήρξαν και άλλοι αξιολογοί Αμερικάνοι που αγωνίστηκαν για τα ιδανικά και την υπεροχή της ανθρώπινης ελευθερίας. Ο Ernest Crosby ήταν ένας απ' τους αξιολογότερους.¹²

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV

Ο ΠΡΟΤΥΝΤΟΝ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΤΥΝΤΟΝΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΣΕ ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΧΩΡΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΑ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΙΣΠΑΝΙΑ, ΓΕΡΜΑΝΙΑ

ΚΤΗΣΑΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΟΛΟΚΛΗΡΑ ΧΡΟΝΙΑ από την εξουσιαστική περίοδο της Γαλλικής επανάστασης, περίοδο που τόσο γρήγορα ακολούθησε τις πρώτες φιλελεύθερες βιβλίες του 1879, μέχρι ν' ακουσθεί μια δυνατή φωνή ενάντια σ' όλες τις εξουσίες. Ήταν η φωνή του Πιερ Ζολέρ Προυτόν. Η Αντιεξουσιαστική κριτική του 18ου αιώνα, εξοστρακισμένη από τη λατρεία της εξουσίας, επανεμφανίστηκε με τον Προυτόν και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα μόνο στη Γαλλία. Διέθετε διορατικότητα για να αντιληφθεί ότι κατά την διάρκεια των πενήντα αυτών χρόνων δεν έγινε τίποτε άλλο από το να πολλαπλασιαστούν οι μορφές εξουσίας, δηλαδή να αναδυσθούν νέες μορφές φεουδαρχίας: Γραφειοκρατία του συγκεντρωποιημένου Κράτους, ο στρατός, ο αναδιοργανωμένος κλήρος και η μπουρζουαζία η οποία δεν είχε τίποτε άλλο κατά του παρά πως να πλειώσει. Επίσης το συντηρητικό πνεύμα των αγροτών μικροϊδιοκτητών και η ελπίδα της κυριαρχίας του κόσμου της παραγωγής που την υπόθαλπταν οι νεοσύστατες σοσιαλιστικές ιεραρχίες. Οι παραγωγοί υπέφεραν τα πάνδεινα κάτω από το ζυγό όλων αυτών των μορφών καταπίεσης. Μόνος ο Προυτόν το 1840 αντιπρόκειται έμπρακτα επικυλιόμενος την Αναρχία και καταγγέλλοντας τις αδικίες που πηγάζουν από την ύπαρξη της εξουσίας, είτε είναι θρησκευτική, είτε κρατική, είτε πηγάζει από την ιδιοκτησία ή το σοσιαλισμό.

Με τον Προυτόν κάνει την εμφάνισή του ο ολοκληρωμένος σοσιαλισμός, ο σοσιαλισμός που ευαγγελίζεται την πραγματική και ολοκληρωτική χειραφέτηση. Παράθετα ένα απόσπασμα από το βιβλίο του «Εξουσιογίσεις ενός Επαναστάτη» γραμμένο το

¹² Το κεφάλαιο από είναι σελίδα του αριθμού 103-132 του βιβλίου μου «New thinking». Παρόμοια επίσης στα κείμενά μου «Ο Αναρχισμός στην Αγγλία πούφη για χρόνια πριν», που δημοσιεύτηκε στη Freedom του Νοέμβριου-Δεκεμβρίου 1905, στο Λονδίνο, και αναφέρεται κυρίως στον Ambrose Coe Guddon που είναι γενικά ξεχασμένος. Το κείμενο αυτό αναδημοσιεύτηκε από τον Τάσσο στην «liberty».

1849: «... το κεφάλαιο, που σε πολιτικό επίπεδο αντιστοιχεί στην Κυβέρνηση, σε θρησκευτικό επίπεδο είναι συνώνυμο με τον καθολικισμό. Η οικονομική ιδέα του Κεφαλαίου, η πολιτική της Κυβέρνησης ή η εξουσία και η θεολογική ιδέα της εκκλησίας είναι έννοιες ταυτόσημες, αν και συνδέονται διαφορετικά μεταξύ τους. Για να καταστρέψει κανείς τη μια απ' αυτές πρέπει να επιτεθεί ταυτόχρονα και στις υπόλοιπες, όπως γνωρίζουν σήμερα όλοι οι φιλόσοφοι. Αυτό που κάνει το Κεφάλαιο στην εργασία και το Κράτος στην Ελευθερία, το κάνει η εκκλησία από την πλευρά της στο πνεύμα. Αυτή η τριάδα του απολυταρχισμού οδηγεί σε αθέριμα αποτελέσματα τόσο στην πρακτική όσο και στη φιλοσοφία. Για να καταδυναστεύσουν αποτελεσματικά το λαό πρέπει να αλυσοδέσουν ταυτόχρονα το σώμα, τη θέληση και το πνεύμα του. Αν ο σοσιαλισμός θέλει να αποδείξει ότι είναι απόλυτα θετικός, απελευθερωμένος από κάθε μυστικισμό, πρέπει να κατγγυλάει την ιδέα αυτής της τριάδας».

Αυτό που έκανε δηλαδή ο Μπακούνιν πολύ αργότερα, το 1867, όταν αποφάνθηκε σαφώς υπέρ του φεντεραλισμού, του Σοσιαλισμού και του Αντιθεολογισμού, που Ισπανοί και Ιταλοί διανοητές, μερικά χρόνια αργότερα, αποκάλεσαν Αναρχία, Καλλικρυβισμό και Αθεισμό. Η γρήκη χειραφέτηση, που σ' αυτήν στηρίζεται η ελεύθερη ανάπτυξη του ολοκληρωμένου και αναπτυγμένου ανθρώπου, προϋποθέτει τη διανοητική, πολιτική και κοινωνική χειραφέτησή του.

Ο Γιόντγκουν και ο Προυντόν ήταν οι πρώτοι που κατέδειξαν το δρόμο και, όταν εμφανίζεται μια ιδέα πραγματικά ελεύθερη, λίγο ενδιαφέρει αν η οραλογία ή οι επιμέρους προτάσεις δεν προδίδουν την τελειότητα. Από τη στιγμή που αποκαλύπτεται μια μεγάλη ιδέα κινάει πάντα ένα ορισμένο χρονικό διάστημα προτού οι εφαρμογές της πάρουν μια πραγματική πρακτική μορφή. Παράδειγμα, ο ηλεκτρισμός που οι θεωρητικές του δυνατότητες ήταν ήδη γνωστές από την εποχή του Γιόντγκουν και πενήντα χρόνια μετά την εποχή του Προυντόν, αλλά οι πρακτικές και ολοκληρωμένες εφαρμογές του γενικώθηκαν στη διάρκεια των επόμενων πενήντα χρόνων και συνεχίζονται ακόμη. Ο Γιόντγκουν και ο Προυντόν στο πεδίο των εφαρμογών και των αποδεικτικών

εμπειριών κατείχαν πολύ λιγότερα στοιχεία σχετικά με το σοσιαλισμό απ' ό,τι οι τεχνικοί και οι χημικοί της εποχής τους.

Θα αποφύγω την ανάλυση των πρακτικών δραστηριοτήτων του Προυντόν, η διαδοχική εξέλιξη του οποίου μπορεί να μελετηθεί πολύ καλύτερα από τις σημειώσεις του και την αλληλογραφία του, όπως επιχείρησε ο Daniel Halévy στο σημαντικό αλλά ανολοκλήρωτο έργο του. Είναι αξιοθαύμαστο το πώς ο Προυντόν συνειδητοποίησε τα δεινά που σισοόφεισε στη χώρα του η εξουσία, τη στιγμή που ο ίδιος με μεγάλο ενθουσιασμό και καλή πίστη αγωνιζόταν ενάντια στο παλιό σύστημα, εν ολίγοις, για την λιγότερο δυνατή ανεπτυγμένη μορφή εξουσίας.

Μπορούμε να τον παρακολουθήσουμε επί 25 ολόκληρα χρόνια να αναλύει με το θεωρητικό του έργο την εξουσία και να προσπαθεί άμεσα να συνενώσει τους ανθρώπους σε μια κοινή δράση απελευθέρωσης από τα νόμια αυτής της εξουσίας η οποία, αποστηρημένη από την «εθελούσια δουλεία» εκείνων που τη συντηρούν, θα καταστραφεί μόνη της από αδράνεια και αδυναμία. Ελάχιστα ενδιαφέρει αν τα πρώτα προτεινόμενα μέτρα ήταν πραγματοποιήσιμα ή όχι. Είναι οπωσδήποτε βέβαιο πως βασίζονταν στον ανθρώπινο παράγοντα, στη συνειδητή κοινωνική δράση του και στη θεμελιώδη προϋπόθεση κάθε ανθρώπινης συνύπαρξης, δηλαδή την πρακτική της ισότητας και της αμοιβαιότητας (μουτουλισμός). Το πρόβλημα τοποθετήθηκε ως εξής: Το ελάχιστο που περιμένουμε από κάθε άνθρωπο με φυσιολογικά κοινωνικά αισθήματα είναι η αμοιβαίοτητα και το μέγιστο η χρησιμοποίηση (ο κομμουνισμός). Τίποτα δεν είναι πιο εύκολο από το να υποθέσουμε α priori ή να υποσχεθούμε αυτή τη χρησιμότητα, η οποία μια μέρα θα πραγματοποιηθεί βέβαια, αλλά προς το παρόν το μόνο ειλικρινές είναι να εισάγουμε στις ανθρώπινες σχέσεις την ελάχιστη συλλογική εντιμότητα. Η δίκαιη ανταλλαγή του Γαϊώρεν και ο Μουτουλισμός του Προυντόν εμπνέονταν απ' αυτό κριβώς το πρακτικό κριτήριο. Ο Προυντόν είχε εμπιστοσύνη στην τάση των ανθρώπων προς τη συνείδηση και τον φεντεραλισμό. Κατά τη γνώμη του οι άνθρωποι, αφού συγκρότησαν τις τοπικές και γενικότερες ομαδοποιήσεις τους σύμφωνα με τις ανάγκες της οικονομίας και της επιβίωσης, ακολουθούσαν στη συνέχεια μια εξέλιξη σταδιακής υπαταγής στο συγκεντρωτισμό και τον κριτισμό, για χάρη των συμφερόντων εκείνων που μονοπώλι-

1. Από την έκδοση του 1888 σελ. 232-233.

σαν την εξουσία και την ιδιοκτησία. Η καθιέρωση της ελεύθερης πρακτικής των ενώσεων και του φεντεραλισμού ενάντια στην παρέμβαση των μονοπωλίων είναι έργο που απαιτεί μακρόχρονη και αδιάκοπη προσπάθεια. Μόνον έτσι θα μπορούσε μια μέρα να επιτευχθεί η απομόνωση του Κράτους που θα οδηγούσε στην εξάλειψή του και μόνον έτσι θα κερφιθωναν να ενωθούν και να ομοιοποιηθούν οι πραγματικά κοινωνικά χρήσιμοι οργανισμοί, που θα εξυπηρετούσαν τις ανάγκες των ανθρώπων χωρίς τα εμπόδια της εξουσίας. Ο Προυντόν είναι γνωστός κυρίως από έναν μικρό αριθμό έργων του όπως: «Τι είναι ιδιοκτησία; έρευνες πάνω στην αρχή του δικαίου και της διακυβέρνησης» (1840), το πρώτο του έργο. Θα ακολουθήσει και δεύτερο, με το οποίο ο Προυντόν απευθύνεται στον καθηγητή Μπλακί (αδελφό του επαναστάτη) και στον Φουριεριστή Κονσταντέ. Επίσης οι εξηγήσεις που απήχθη στον υπουργό (επίτροπο του βασιλιά) το 1841 και το 1842: «Εξομολογήσεις ενός επαναστάτη, χρήσιμες για την Ιστορία της επανάστασης του Φλεβάρη»,² όπου αναλύει τις κυβερνητικές μηχανισμούς όπως και τις απόψεις και τις πλάνες των εξουσιαστικών κομμάτων το 1848.³

Υπάρχουν επίσης: «Η γενική ιδέα της Επανάστασης τον 19ο αιώνα»,⁴ τα έργα του «Σχετικά με τη δικαιοσύνη στην Επανάσταση και την εκκλησία»,⁵ «Σχετικά με την αρχή του Φεντεραλισμού και την ανάγκη ανασύνταξης του Κόσμου της Επανάστασης»,⁶ «Πολιτική ικανότητα της εργατικής τάξης»⁷ και τέλος η συλλογή από την Αλληλογραφία⁸ του, χωρίς να αναφέρουν

2. Παρίσι 1849. Είναι μια συλλογή άρθρων του 1848, *elles Confessions d'un Révolutionnaire pour servir à l'Histoire de la Révolution de Février*.

3. Το έργο αυτό εκδόθηκε τον Louis Menard, που έγραψε το περίφημο βιβλίο «Πρόλογος μιας επανάστασης», Φεβρουάριος-Ιούλιος 1848ου (Παρίσι 1849, τυπογραφείο της rue Renard, αρχειοθήκη του Προυντόν, 319 σελίδες).

4. Παρίσι 1851, VII, 352 σελ. *idée générale de la Révolution au XIX siècle*.

5. Παρίσι 1858, τρεις τόμοι, των 520, 544 και 612 σελίδων. Η *ημερομηνία της βελόνης έκδοσης* (1860-1861) περιέχει 12 τόμους.

6. Παρίσι 1863, 324 σελίδες.

7. *De la capacité politique de la classe ouvrière*. Παρίσι 1865, VI, 45 σελίδες. Έργο που εκδόθηκε μετά το θάνατο του Προυντόν.

8. (Σχη. τ. Γάλλ. μετ.) Παρίσι 1875, 14 τόμοι. Σύνολικά 5.303 σελίδες στις οποίες πρέπει να προσθέσουμε και πολλές επιπλέον. Ο Max Nettlau αναφέρει πρόγραμμα στις *«Lettres à Claude et à divers Communistes 1839-1864 που εκδόθηκαν από τον F. Diaz το 1911, στα «Lettres au citoyen Rolland», 1858-1862, που επιμελήθηκε και εξέδωσε ο Jacques Bonbard το 1966.*

με ένα μεγάλο αριθμό από άλλα κείμενά του. Πρόκειται για ένα σφαιρικό έργο που η κριτική του παρουσιάζει έμμεση για πάντα επίκαιρη, αν αναλογιστούμε ότι οι καταστάσεις και τα προβλήματα που βραβιώνουν πάνω μας εξακολουθούν στις μέρες μας να και συνθλιβούν χωρίς να έχουν ακόμη βρει την δίκαιη λύση τους.

Ο Προυντόν ανέλυσε με εξαιρετικά τις κυβερνήσεις, την πολιτική, την οικονομία, τη μπουρζουαζία, τον Εθνικισμό, τους πολέμους, που σε διάφορες περιπτώσεις αινιδιασαν το λαό όπως κατά τη διάρκεια της βασιλείας της μπουρζουαζίας (Λουδοβίκος — Φίλιππος) την περίοδο των Γουαϊβίνων επαναστατών (1848), την περίοδο του Καυσαρισμού και της στρατιωτικής και Αυτοκρατορικής δικτατορίας και, τέλος, την περίοδο του Ευρωπαϊκού Εθνικισμού, κυρίως από το 1859, από τον οποίο προέκυψε μια σειρά από πολέμους που οι συνέπειές τους κατατρέχουν την ανθρωπότητα μέχρι τις μέρες μας.

Είναι μεγάλη η έλλειψη ενός Προυντόν στην εποχή μας. Εντούτοις πάντα θα μπορούμε ν' αντλήσουμε από το έργο του χρήσιμα διδάγματα, τα οποία θα έχουν να προσφέρουν πολλά στους σύγχρονους Αντιεξουσιαστές. Αυτοί οι τελευταίοι θα πρέπει να συνδιάσουν τη θεωρία με την πρακτική και την κριτική των γεγονότων όπως ήξερε να κάνει ο Προυντόν. Μπορούν, χωρίς βεβαιότητα να τον μιμηθούν, να εμπνευστούν από το παράδειγμά του και να επηρεασθούν από την εμπειρία του.

Από το 1859 πρόβλεψε τα δεινά του Εθνικισμού κι άνοιξε το δρόμο στον Φεντεραλισμό. Επίσης προέβλεπε τις πλάνες των εργαζομένων εξαιτίας της εξουσιαστικής πολιτικής και κατέδειξε το δρόμο της άμεσης οικονομικής δράσης. Δυστυχώς πέθανε τέσσερις μήνες μετά την ίδρυση της Διεθνούς (19 Ιανουαρίου 1865).

Ένας στοχαστής σαν τον Προυντόν δεν μπορούσε παρά να διαμορφώσει πρακτικές προσωπικές θεωρίες, απόλυτα εναρμωμένες με το άτομο και αυτό το κριτήριο ισχύει επίσης για τις θεωρίες όλων των άλλων ανεξάρτητων σοσιαλιστών που το έργο τους δεν μπορεί παρά να αντικατοπτρίζει την προσωπικότητά τους. Όταν οι αντιπάλοί του τον προκαλούσαν — είναι μια από τις πολεμικές πρακτικές να προκαλείς τον εχθρό να αποκαλυφθεί, να εκτεθεί και αποτελεί έλλειψη κρίσης των μαζών να αφήνονται να επηρεασθούν από την επιτοχία τέτοιων κρίσεων που διεξάγονται σ' ένα πεδίο αυθαίρετα επιλεγμένο — ο Προυντόν

ανταπανταίως βεβιασμένα με πρόωρα πρακτικά σχέδια καταδικασμένα να αποτύχουν. Αυτά όμως θα πρέπει να θεωρηθούν περιθωριακά στοιχεία της ζωής του και συμπληρωματικά, γιατί το υπόλοιπο έργο του είναι και θα παραμείνει μεγάλο και αληθινό: Η κριτική της εξουσίας, η οικονομική δράση, και κάθε άμεση ανθρώπινη δράση, ο φεντεραλισμός, που αποτελεί το μοναδικό μέσο για την κατάργηση των ανταγωνισμών και των πολέμων, καθώς και η συμφωνία, ο κοινωνικός δεσμός μεταξύ των συμμετεχόντων, ατόμων ή ομάδων, που παραμένει πάντα εικάμπτος και ανακλητός και προσδιορίζει τη φύση των σχέσεων αμοιβαίου συμφέροντος που ελεύθερα συνάπτουν οι άνθρωποι.

Τις ιδέες αυτές είναι απαραίτητο να τις κατανοήσουν, αισθανθούν και υλοποιήσουν άνθρωποι με τολμηρή σκέψη. Δυστυχώς αυτός είναι ο λόγος που μέχρι στιγμής δεν έχει σταθεί δυνατό να συγκεντρωθούν αρκετοί άνθρωποι για να εφαρμόσουν στην πράξη τον Προυντισμό. Με δεδομένη αυτήν την αδυναμία το αποτέλεσμα υπήρξε ισχυρό και άδικο η αποτυχία αποδίδεται σε μειονεκτήματα του Προυντισμού. Όταν μάλιστα οι προσπάθειες για την εφαρμογή αυτών των ιδεών σταματούν, είναι ακόμη μεγαλύτερο σφάλμα να αναφερόμαστε στην εξαφάνιση του Προυντισμού, ο οποίος παραμένει απόλυτα επίκαιρος. Το κίνημά μας θα ήταν ακόμα πιο ζωντανό, αν οι αγωνιστές εμπνέονταν από τις βασικές αρχές της διδασκαλίας του Προυντόν.



Παρά το γεγονός ότι όλοι οι σκεπτόμενοι άνθρωποι στην Ευρώπη και την Αμερική κατανόησαν τις σοσιαλιστικές ιδέες, κυρίως υπό το φως των θεωριών του Σαν Σιμόν και προσέγγισαν την κατάσταση των εργαζομένων μέσα από την αλληλιότητα, τις ενώσεις τους και τις εξεγέρσεις τους στην Αγγλία, στην Λυόν και αλλού, ένας μεγάλος αριθμός από τους ανθρώπους αυτούς γοητεύτηκε από την αντιεξουσιαστική κριτική του Προυντόν και στράφηκε ενάντια στο Κράτος ή ενάντια στον εξουσιαστικό σοσιαλισμό που διακήρυττε πως αντιπροσωπεύει το μέλλον. Μπορούμε να πούμε πως για πολλά χρόνια, από το 1840 μέχρι το 1870, στις διακρίξεις του εξουσιαστικού σοσιαλισμού μόνον ο

Προυντόν αντιτάχθηκε και μάλιστα με τέτοια δύναμη που συγκίνησε βαθιά τα πνεύματα της εποχής του και με τέτοιο τρόπο που μας ήταν άγνωστος από την εποχή του Βολταίρου, του Ρουσό και του Ντεντέρο. Είναι βέβαια πως η επιρροή του δεν μπορούσε να οδηγήσει σε αποτελέσματα που θα συμβάδισαν με τη διάδοσή των ιδεών του και οι άνθρωποι που συμβαδύτηκαν περισσότερο απ' αυτές τις ιδέες μόνον μερικώς και ατελώς μπορούν να θεωρηθούν συνεχιστές του έργου του. Θα μπορούσαμε, ειδικά στη Γαλλία, να αναφέρουμε πολλούς φίλους του Προυντόν όπως τον George Duchêne, Charles Beslay, Gustave Chaudey και άλλους. Επίσης μπορούμε να πούμε ότι, εκτός από τους Μπλακιστές, τους Σαν-Σιμονιστές, τους Φουριεριστές και τους οπαδούς των Καμπέ, Πιερ Λερου και άλλων, κάθε σοσιαλιστής της δεκαετίας 1860-70 ήταν κατά κάποιο τρόπο επηρεασμένος από τον Προυντόν, τον μόνο σοσιαλιστή που στην εποχή του διαβάστηκε πλατιά. Αν η ιδέα της Κομμούνας του Παρισιού είχε τις εξουσιαστικές της καταβολές στην κατάραση της Κομμούνας του 1793-94 και τις ελευθεριακές της καταβολές στον Φουριερισμό (Κουοντεράν), ανέπτυξε εξίσου την Προυντινική άρνηση του Κράτους αντιπαραθέτοντας στον Κρατικό συγκεντρωτισμό τον Φεντεραλισμό, εν συντομία την Αναρχία. Ένας νέος ποιητής της εποχής, ο Eugène Vermersch, που έγραψε τον *Père Duchêne* της Κομμούνας, διακήρυξε δημόσια το 1868, ότι είναι ατομικιστής και Αναρχικός. Συγκρινόμενη με αυτήν την αβυσθιακή επιρροή, η ανεπάρκεια των επιγόνων του Προυντόν, από τον Tolain μέχρι τη Διεθνή, φαντάζει τεράστια. Η ισχυρή υπεράσπιση του Μουτσιαλισμού δεν κατόρθωσε να βρει απήχηση απέναντι στην ολοένα και μεγαλύτερη επιβεβαίωση των αναλήψεων του Κολλεκτιβισμού.

Στο Βέλγιο, από το 1830 μέχρι το 1870, εμφανίστηκαν ορισμένοι στοχαστές με περισσότερο ελεύθερη σκέψη γιατί δεν προέρχονταν από μια εξουσιαστική κατάσταση όπως αυτή που επικρατούσε στο Παρίσι με την αδόκιμη πάλη των συμφερόντων και των κομμάτων. Το Βέλγιο, όπου ο Προυντόν έζησε πολλά χρόνια εξόριστος, ήταν η χώρα όπου οι ιδέες του συζητήθηκαν και διαδόθηκαν περισσότερο και ήρθαν σε άμεση επαφή με τις σοσιαλιστικές, μη εξουσιαστικές ιδέες. Αναφερόμαι εδώ στη σημαντική περίοδο των *σημερινών Rive Gauche* (Αριστερή Όχθη)

και *Liberté*⁹ (Ελευθερία) που εκδίδονταν στις Βρυξέλλες. Στα άρθρα τους διακρίνεται ένας σοσιαλιστικός επαναστατικός Πρωτοντοσιασμός τροποποιημένος και εφαρμοσμένος μ' έναν τρόπο σχετική αυθεντία. Τον ίδιο ανεξάρτητο Πρωτοντοσιασμό συναντάμε στο έργο του Emile Leventhal, που συγγραφέας των «Ομιλητικών Συγκειννώσεων» (1883), σε άλλα έργα κριτικής της οικονομίας και του Κράτους και σε όλες τις εκδηλώσεις της πρωτοπορίας του Γαλλικού Σοσιαλισμού από το 1869 (όπως και στην Κομμουνική). Ο Emil Lavergnat ήταν επίσης αρχισυντάκτης του περιοδικού *Le Proudhon* που το πρώτο τεύχος του εκδόθηκε στις 12 Απριλίου του 1884. Η έκδοση του περιοδικού ήταν υλοποίηση της ιδέας του ενθουσιώδους νεαρού E. Potelle.

Έως το 1840 ο Πρωντόν επηρέασε σημαντικά τους Γερμανούς σοσιαλιστές: Μ. Χες, Μαρξ και πολύ αργότερα τον Λαυρόλ. Επίσης επηρέασε τον Στίβερν, Ludwig Pfau και άλλους και στη συνέχεια τους Ρώσους Μπακούνιν, Χέρτσεν, Ν. Υ. Scholoff και άλλους. Ο Τζαίμς Γουίλιαμ με την παράφραση του Μπακούνιν έγραψε το βιβλίο «Η Αναρχία κατά τον Πρωντόν»¹⁰. Ορισμένοι Σκανδιναβοί επηρεάστηκαν επίσης από τον Πρωντόν και στο Μεξικό ο Plotin Ροδικανάντς¹¹ μετέφρασε την α' ενιακή

9. 1864-1866 και 1867-1873, αντίστοιχα.

10. Υπόκειτο μόνο μια Ρωσική μετάφραση, που τυπώθηκε στο Λονδίνο το 1874.

11. (Σύμφωνα με τον εκδόσει). Ο Πλωτίνος Κ. Ροδικανάντς γεννήθηκε στην Αθήνα το 1828. Το 1848 πήγε στο Βερολίνο όπου σπούδασε ιατρική και εκεί έζησε σε επαφή με τα έργα του Πρωντόν και του Φουριέ. Αργότερα πήγε στο Παρίσι όπου γνώρισε τον Πρωντόν και το 1861 εγκαταστάθηκε στο Μεξικό Σιτι όπου έγινε καθηγητής της φιλοσοφίας. Το 1863 οργάνωσε την πρώτη Αναρχική ομάδα του Μεξικού από μελητές του *College de San Idelfonso*. Μετά από τον μαιών αυτής της ομάδας ήταν οι Francisco Zalacoa, Santiago Villanueva, Juan de Mata Rivera και Hermenegildo Villanueva, που αργότερα εξελίχθηκαν σε αξιόλογες προσωπικότητες του Αναρχικού κινήματος. Το 1865 δημιούργησε το *Club Socialista de Estudiantes* με την προκηρυχθείσα δραστηριότητα βιβλίων τους αριστερές οργανώσεις στην ύπαιθρο του πρώτου τους σπουδαστή, την η Ένωση Αλληλεβοήθειας Κλιμακωμένων εργατών που οδήγησε στην πρώτη ιστορική καταγραφή της απεργίας στην ιστορία του Μεξικάνικου εργατικού κινήματος.

Το χειμώνα του 1865 ο Πλωτίνος Ροδικανάντς ήρθε στην πόλη Τολούκα του Βόρειου Μεξικού ένα απόκοινο για τους αγρότες που ομαδοποιήσαν *Escuela Moderna y Libre* όπου μπορούσε να διδάξει και να διαδώσει ιδέες για μια κοινωνία βασισμένη στις αγροτικές κολλεκτίβες. Το 1869 ο μαθητής της Escuela, Χαλίου Ταβέρνι, οργάνωσε μια εξέγερση αγροτών του ζωνιότος από το Τολούκα και εξελίχθηκε στις γύρω πολιτείες. Ο Π. Ροδικανάντς, που υποστήριξε με ενθουσιασμό τον Ταβέρνι, συντάσσει και δημοσιεύει μαζί μ' αυτόν και τον Zalacoa το περίφημο *Manifiesto a*

ιδέα της επανάστασης τον 19ο αιώνα.¹² Στην Ιταλία ο Giuseppe Ferrari, ο Saverio Frisia, ο Nicololo Savio και αρκετοί άλλοι επηρεάστηκαν επίσης από τις ιδέες του Πρωντόν.

Αλλά η χώρα που επηρέασε την πιο ένθερμη υποδοχή στις ιδέες του ήταν η Ισπανία. Το βασικό έργο του Πι υ Μαργκαλ «Η αντίδραση και η επανάσταση. Πολιτικές και κοινωνιολογικές μελέτες»¹³ γράφτηκε αφού ο συγγραφέας γνώρισε το έργο του Πρωντόν, το οποίο ένας άλλος Ισπανός ο Ραμόν ντε Σάγκρα υποστήριξε επίσης με ενθουσιασμό.¹⁴ Ο Πι υ Μαργκαλ μετέφρασε τουλάχιστον έξι έργα του Πρωντόν¹⁵ μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται: «Η Ομοσπονδιακή Αρχή» (1868) και «Α' τα την πολιτική ικανότητα της εργατικής τάξης» (1869). Τέλος ακτό άλλα κείμενα μεταφράστηκαν από διάφορους Ισπανούς, από το 1860 μέχρι το 1882: «Η γενική ιδέα της επανάστασης»¹⁶ και «Ομοσπονδία και Ιταλική Ένωση».¹⁷

Στην Αγγλία και στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής οι ιδέες του Πρωντόν χωρίς να παραμείνουν άγνωστες δεν είχαν σημαντική απήχηση. Ο Τόμας και αργότερα ο John Beverley Robinson μετέφρασαν την «Γενική ιδέα της επανάστασης του 19ο αιώνα που επανεδόθη στο Λονδίνο το 1923. (Freedom Press).

τομο του Ορεινός y robes de Mexico y del Universo, «Μανιφέστο προς όλους τους Μεξικανούς και τους Φιλικούς του Μεξικού και της Ομοσπονδίας». Οι εξεγερμένοι αγρότες, αφού κατέλαβαν μερικά πόλεις, ηττήθηκαν από τα ομοσπονδιακά στρατεύματα του Χαλίου και ο Χαλίου Τάβερνι τυφλώθηκε. Ο Π. Ροδικανάντς κινήθηκε να βοηθήσει αλλά συνάχθηκε αργότερα και καταδικάστηκε σε θάνατο. Παρότι την κατάθεση η ποινή δεν εξετελέστηκε.

Το Μάιο του 1876 η οργάνωση *La Social* που ίδρυσε ο Ροδικανάντς με τον Zalacoa και εξέδιδε την εφημερίδα *La Internacional* με πρόγραμμα την «κοινωνική απεργία, κατάργηση όλων των κυβερνήσεων και κοινωνική επανάσταση...» είχε 62 μέληματα σε όλη τη χώρα.

Ο Π. Ροδικανάντς επέστρεψε στην Ευρώπη το 1886 μετά το γάμο του συντρόφιου του Zalacoa στη μεγάλη αγροτική εξέγερση του 1878-1884 στο κεντρικό Μεξικό που ενθουσίασε και οργάνωσε η *Gran Comité Central Comunistas*.

12. Μεξικό, «Σοσιαλιστική Βιβλιοθήκη», 1877.

13. Μαρτίου 1854, 424 σελίδες. Επανεδιέθηκε από την Rivista Bianca στη Βαρκελώνη το 1922. Σελίδες 478.

14. Συγγραφέας της «Γράψας του Αποού» (Παρίσι 1849, σελίδες 160).

15. Από το 1868 έως το 1870, με την προσθήκη εισαγωγής, Μαρτίου.

16. Βαρκελώνη 1868.

17. «La Fédération et l'Unité Italienne», σελίδες 143, Μαρτίου 1870. Το πρωτότυπο εκδόθηκε στο Παρίσι το 1862.

Ο Μαρξ απεχθανόταν τον Προυσσόν. Το 1847 προσπάθησε να καταρακώσει την θεωρητική του υπόσταση και μετά το θάνατο του Γάλλου Αναρχικού να σπείρσει την υπόληψή του σ' ένα από τα πλέον κακοήθη άρθρα του.

Ο Γερμανός γιατρός Arthur Müllberger κριεράθηκε με πάθος στη μελέτη του έργου του Προυσσόν σε σημείο που να προκαλέσει τις σφοδρές επιθέσεις του Ένγκελς (1872). Παρ' όλα αυτά επέμενε και το 1899 δημοσίευσε μια ιδιαίτερα επιμελημένη βιογραφία του Προυσσόν.

Λέξει να αναφερθούμε ακόμη στα κείμενα ενός νεαρού στοχαστή, του Ernest Busch, τα οποία εκδόθηκαν μετά τον θάνατό του. Σ' αυτά ο Busch κατέληξε σε ανάλογα με τον Προυσσόν οικονομικά συμπεράσματα (1890). Ο Gustav Landauer, ιδιαίτερα από τις σελίδες του *Socialiste* (1909-1915), ενθουσιάστηκε με το έργο του Προυσσόν και δημοσίευσε το «Πόλεμος και Ειρήνη».

Μόλις τελευταία άρχισαν να εκτιμών στη Γαλλία το έργο του Προυσσόν και να τον θεωρούν έναν από τους λίγους συγγραφείς του 19ου αιώνα που αντιμετώχθηκε στον εξουσιαστικό σοσιαλισμό. Οι Αναρχικοί πότε πότε επανεφευρίσκουν τη δίκυχη και την ομορφιά της κριτικής του ενάντια στην εξουσία. Ο Μπερτόν για πολλά χρόνια δημοσίευσε στο *Le Réveil de Genève* αποσπάσματα από το έργο του. Επίσης επιλεγμένα γράμματα του Προυσσόν δημοσιεύτηκαν στο Παρίσι και η έκδοσή αυτή αποτέλεσε σημαντική φιλολογική γεγονός.¹⁸

Συμπερασματικά δεν θα πρέπει να διακρίνουν της προσοχής μας η επικυδομητική φήμη των ιδεών του Προυσσόν που αναφέραμε προηγουμένως και οι κριτικές εφαρμογές τους ενάντια στον εξουσιαστικό βούρκο που απειλεί να μας αρπάζει.

Η θεώρησή του ήταν μια ακατάπαυστη έσκληση στη λογική και στα ευγενικά αισθήματα. Η προσεκτική μελέτη των ιδεών του και η υιοθέτησή τους, όχι κατά γράμμα αλλά στην ουσία, αποτελεί για μας πολύτιμη βοήθεια. Μια βοήθεια σημαντική για να ξεφύγουμε από τη μοντονία και να καταπολεμήσουμε το εξουσιαστικό περιβάλλον που μας στερεί το οξυγόνο σαν μια μάζα

18. (Σημ. τ. Γάλλ. μετ.) Μια εμπειριστικώς και πλήρως βιογραφία του Προυσσόν, αποτελεί το βιβλίο του Georges Guy Dumont, «Για να γνωρίσετε τη ζωή του Προυσσόν» (Παρίσι: 1947, εκδόσεις Bordes, σελ. 219-255).

αποφύξιόνου αερίου από το οποίο επιβάλλεται να απαλλαγούμε καταστρέφοντας την εξουσιαστική του βιτρίνα. Αυτό έκανε και ο Προυσσόν όπως ο Μπακούνιν και άλλοι. Γι' αυτόν το λόγο η μπορζουαζία του 19ου αιώνα τον έστρεψε και τον μισούσε θανάσιμα. Διότι η φράση του «η ιδιοκτησία είναι κλοπή» εμπереχεί τη δύναμη της επανάστασης.¹⁹

19. (Σημ. τ. Γάλλ. μετ.) «Η ιδιοκτησία είναι κλοπή», παρήγοστη φράση, που περιέχεται στο έργο του Προυσσόν «Το είναι ιδιοκτησία».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ V
Η ΑΝΑΡΧΙΚΗ ΙΔΕΑ ΣΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΜΑΞ ΣΤΙΡΝΕΡ
ΕΩΣ ΤΟΝ ΕΓΓΕΝΙΟ ΝΤΥΡΙΓΚ
ΚΑΙ ΤΟΝ ΓΚΟΥΣΤΑΒ ΛΑΝΤΑΟΥΤΕΡ

ΣΤΑ ΠΑΡΕΟΝ ΑΝΕΠΙΤΥΓΜΕΝΑ ΚΡΑΤΗ η ελεύθερη σκέψη του 18ου αιώνα κατόρθωσε να δημιουργήσει μια σημαντική ρωγμή κατά την εξουσιαστική περίοδο, που όπως αναφέραμε άρχισε το 1789. Στη Γερμανία, όπως και στην Ιταλία, οι κατακτήσεις και οι νίκες του Ναπολέοντα υπέβαλλαν έναν Εθνικισμό ο οποίος στην πολιτιστική του έκφραση εκδηλώθηκε με την επιστροφή στην Εθνική παράδοση και στην οικονομική με την επιστροφή των κερματισμένων γαιών και τη συγκρότηση του ενιαίου εθνικού Κράτους. Παράλληλα, ορισμένοι εθνικοί φιλόσοφοι εμπνεόμενοι οικιαστικά από τον κρατισμό του Ναπολέοντα, φιλόσοφοι με λογική δύναμη όπως ο Χέγκελ, έγιναν συνεχικοί στην ίδια τους τη χώρα ενός παρόμοιου κρατισμού.

Ποιν εκδηλωθούν οι διάφοροι Εθνικοί πόλεμοι ο Φίχτε που δεν ήταν παρά ένας απλός θαυμαστής του Κράτους έγραψε το «*Der Geschlossene Handelsstaat*» («Το κλειστό κύκλωμα του εμπορικού κράτους») (1800) και δημοσίευσε τον «*Reden an die Deutsche Nation*» («Λόγο προς το Γερμανικό Έθνος»).¹ Ορισμένοι ρομαντικοί συγγραφείς και ποιητές, που δεν υποστήριζαν αρχικά τις εθνικές ιδέες αλλά αυτές της χειραφέτησης, εξελίχτηκαν σε πολλές περιπτώσεις, σε εξτρεμιστές εθνικιστές και αντιδραστικούς.

Σιγά-σιγά άρχισαν να συνάπτονται διεθνείς σχέσεις γάφης στα ταξίδια των μελών των φιλελεύθερων μυστικών εταιρειών του

Παρισιού και του Βερολίνου και γάφης στις συναντήσεις αυτών των μελών με ορισμένους Ελβετούς και Ιταλούς στην Ελβετία. Δέκα χρόνια αργότερα ο Σανσιμονισμός θα εμπνεύσει πολλούς νέους Γερμανούς συγγραφείς. Οι πρώτοι σοσιαλιστές και δημοκράτες Γερμανοί εγκαταστάθηκαν στο Παρίσι μετά το 1830, όπως οι πρωτοπόροι συγγραφείς Μπέρνε και Χάννε² και διάφοροι άλλοι εξόριστοι και εργάτες. Όλο αυτό το κίνημα χαρακτηριζόταν αναμφισβήτητα από ένα ενωτικό δημοκρατικό πνεύμα, ενώ αντίθετα οι Φεντεραλιστικές ιδέες δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένες, όπως μας βεβαιώνει ο εξόριστος Georg Kombs.

Οι διαταγμοί μεταξύ του παρήφνου κοσμοπολίτικου Διεθνισμού και της όχι λιγότερο ευγενούς ιδέας της οικονομικής και πνευματικής πρόδου σε τοπικό και εθνικό επίπεδο, αποτέλεσαν την πρώτη εκδήλωση των βίαιων αγώνων που την εποχή εκείνη συντάραζαν ακόμη την Ευρώπη.

Αντί να ακολουθήσουν αυτόν το μεγάλο σκοπό, τα έθνη κατέφυγαν στην απομόνωση και τους στρατιωτικούς εξοπλισμούς και κάθε έθνος, για την αυτοάμυνά του, έθετε ως στόχο του να γίνει το ισχυρότερο και να παρεμποδίσει την ανάπτυξη των άλλων λαών. Η ιδέα του ανεξάρτητου κράτους δεν προσφέρει καμιά άλλη προοπτική. Μόνο ο Φεντεραλισμός (ομοσπονδιοποίηση) εγγράμια σε όλους ταράστιες προοπτικές και στον καθένα τη δυνατότητα της αυτόνομης ανάπτυξης. Είναι η αναγκασία προϋπόθεση των ελεύθερων ομαδοποιήσεων και των ποικιλομορφων σχέσεων, δηλαδή της εθελοντικής συμμετοχής των ανθρώπων, σε μια απύσπαστα διασφαλισμένη ειρήνη, σε διάφορες κοινωνικές ασχολίες και της μετάβασης στην Αναρχία με τη γενίκευση της πρακτικής της ελεύθερης ένωσης.

Παρ' όλα αυτά απ' αυτό το περιβάλλον και τις προσωπικότητες που το συνέθεταν, δημιουργήθηκε γύρω στα 1840 μια αθεωρητική ελευθερακή συνείδηση. Γύρω από τους αδερφούς Μπρούνο και Έντγκαρ Μπάουερ δημιουργήθηκε στο Βερολίνο ο «Ελεύθε-

1. (Σχη. τ. Γά. μετ.) Ο Γιόχαν Λιουβίους Φίχτε (1762-1814) ήταν Γερμανός φιλόσοφος, θεμελιωτής του Γερμανικού ιδεαλισμού. Το έργο του «*Reden an die Deutsche Nation*» προέτρεψε τους Γερμανούς να ενωθούν για να αποπιάσουν το χέρυ του Ναπολέοντα.

2. (Σχη. τ. Γά. μετ.) Ο Λιούντβιχ Μπέρνε (1786-1837) ήταν δημοσιογράφος από την Φρανκφούρτη, υίος δε εξόριστος στο Παρίσι. Έγραψε τα «*Redemata*» από το Παρίσι, συνέταξε στη Λυονφορία, και την πνευματική υποστήξη στη χώρα του. Ο Χένρι Μπέρνε (1799-1856) εγκαταστάθηκε στο Παρίσι, από το 1830, και ασπώθηκε τις ιδέες του Μπέρνε. Μαζί με άλλους εξόριστους δημιούργησαν μια πολιτική και φιλοσοφική ομάδα, επικρατούμενη «*Née* Γερμανία».

ρας Κίρκου»³ στον οποίο συμμετείχε και ο Μαρξ μέχρι τη ρήξη του με τον Μπρούνο Μπάουερ στα τέλη του 1842. Επίσης ένα από τα σταθερά μέλη αυτού του «Κίρκου» ήταν και ο Μαξ Στίρνερ.

Στους κύκλους αυτής της ομάδας καλλιεργήθηκε ένας κριτικός μηδενισμός, ο οποίος είχε τις καταβολές του στην Εγγεληνική φιλοσοφία, στην κριτική των πηγών του Χριστιανισμού, στην κριτική της αστικής τάξης και του Κράτους που την στηρίζει και στη γενικότερη πνευματική κίνηση μέσα και έξω από τους σοσιαλιστικούς κύκλους. Υποστηριζόμενος κυρίως από τα πιο προοδευτικά μέλη, όπως οι αδερφοί Μπάουερ, ο Μαξ Στίρνερ, ο Ludwig Buhl και άλλοι, αυτός ο κριτικός μηδενισμός απέβλεπε στην εξάλειψη όλων των καθιερωμένων και αναγνωρισμένων εξουσιών. Κατέληξε δε, το 1842, στην ιδέα της ολικής κατάργησης του Κράτους.

Ο Έγγελς, το καλοκαίρι του 1848, περιέγραψε σ' ένα εμπνευσμένο ριζοσπαστικό ποίημά του αυτόν τον κύκλο με τον οποίο διατηρούσε τακτική επαφή και συνεργάστηκε με σαφήνεια την προσωπικότητα του Στίρνερ αναφέροντας το εξής χαρακτηριστικό γι' αυτόν: 'Όταν οι άλλοι φώναζαν «Κάτω οι Βασιλικές» αυτός απαντούσε «Κάτω και οι νόμοι!» Ο Μαρξ στα τέλη του Νοέμβρη, διέκοψε ξαφνικά κάθε σχέση με την ομάδα, η οποία στο μεταξύ είχε μετονομαστεί σε «Ελευθερούς του Βερολίνου».

Από τον κύκλο αυτό διασώθηκαν διάφορα Αναρχικά κείμενα γραμμένα κυρίως από τον Έντγκαρ Μπάουερ όπως: «Der Streit der Kritik mit kirche und staat» («Η διαμάχη της κριτικής με την

Εκκλησία και το Κράτος»)⁴. Μια ξηρική απαγόρευση, ήταν ο λόγος που απέτυχε το σχέδιο για την έκδοση μιας εφημερίδας, η κυκλοφορία της οποίας είχε αναγγελθεί για τις 13 Ιουλίου 1843. Αλλά τα άρθρα αυτά συγκεντρώθηκαν σ' έναν τόμο, ο οποίος δάφθηκε στη λογοκρισία και έτσι εκδόθηκε από τον Buhl το «Berliner Monatsschrift» («Μηνιαίο Τετράδιο του Βερολίνου»)⁵ με το οποίο συνεργάστηκε ο Μαξ Στίρνερ, υπέρης δε η πρώτη συλλογή Αναρχικών άρθρων στη Γερμανική γλώσσα.

Την ίδια περίπου περίοδο ο Μαξ Στίρνερ έγραψε το περίφημο έργο του «Der Einzige und sein Eigentum» («Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του») που εκδόθηκε τον Δεκέμβριο του 1844.⁶ Αργότερα άλλα κείμενα του Μαξ Στίρνερ εκδόθηκαν με τον γενικό τίτλο «Kleinere Schriften» («Μικρά Κείμενα»), τα οποία επιμελήθηκε ο Μακάρι.⁷ Ο καθηγητής Γουίσταφ Μάουερ και ορισμένοι άλλοι ανακάλυψαν πολλά άλλα διασωρησιμμένα κείμενα, οι φρονιές τους δε, συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Είναι βέβαιο πως «Ο Μοναδικός και η Ιδιοκτησία του» αρκεί, για να σχηματίσουμε μια πλήρη άποψη για τις ιδέες του Μαξ Στίρνερ. Έχω αναφέρει σε άλλα κείμενα⁸ τη γνώμη μου για τον Στίρνερ. Ήταν βασικά Σοσιαλιστής και επιθυμούσε την κοινωνική επανάσταση, αλλά, ακριβώς επειδή ήταν πραγματικά Αναρχικός, πρόβαλε τον υποτιθέμενο κενωτισμό του ως άμυνα ενάντια στον εξουσιαστικό σοσιαλισμό και ενάντια σε κάθε κρατισμό που θα μπορούσε να παρενοχλήσει στο σοσιαλισμό. Ο εργασιός του δεν είναι τίποτα άλλο από την πρωτοβουλία του ατόμου. Ο «Veroin» του είναι η ελεύθερη ένωση που πραγματώνει τους σκοπούς χωρίς να μετασχηματίζεται σε οργάνωση, σε κοινότητα. Η μέθοδός του κυρίως είναι η ολοκληρωτική απουσία, η ατομική και συλλογική άρνηση της εξουσίας και η εθελοντική ομαδοποίηση αν οι περιστάσεις το απαιτούν. Διαβάζοντας τον Στίρνερ δεν αμφιβάλω καθόλου ότι το έργο του διακινείται από ένα πνεύμα σοσιαλιστικό, διότι για να θεωρηθεί αντισοσιαλιστής ή μη

3. (Σημ. τ. Γάλλ. μετ.) Εδώ ο Max Nettlau αναφέρεται στα περίφημα *Diktierblätter*, που τα μέλη του συναντιόταν σ' ένα καφενείο της Französische Strasse.

4. (Σημ. τ. Γάλλ. μετ.) Το ποίημα αυτό, είναι μέρος από την κριτικο-μαρξική επιστολή του Έγγελς: «Ο θρίαμβός της πίστης είναι, μεταξύ των άλλων, περιγραφή διάφορων προσωπικότητας της εποχής του.

«Κινώτετε τον Στίρνερ τον ποταμό, αυτόν που κινείται κάθε χαλινό για την όρα είναι μόνο μπήρα, αλλά γρήγορα θα πίνει και το αίμα σαν νερό! Όταν οι άλλοι κραυγάζουν: Κάτω οι Βασιλικές! ο Στίρνερ προσθέτει: Κάτω και οι νόμοι».

5. Charlottenburg, 1843. Κατασχέθηκε τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου και επανεκδόθηκε στη Βέρνη το 1844. (Σελίδες 287).

6. Μονάχης, 1844, IV, 332 σελίδες.

7. Απρίλι 1845, 491 σελίδες.

8. 1898, νέα βελτιωμένη έκδοση 1914.

9. Στο «Vorwörter», σελ. 169-173.

σοσιαλιστής ατομιστής θα έπρεπε κάποιος να αποσιωπήσει και μάλιστα αυθαίρετα τις αναρίθμητες σελίδες που παίζουν για το αντίθετο. Ορισμένες ερμηνείες που θέλουν τον Στίρνερ έναν υπερατομιστή είναι πιο ξεπερασμένες. Αρκεί να αναφερθεί κανείς στα κείμενα του δόκτορα Karl Schmidt: «Das Verstandestum und das Individuum» («Το καταληπτό και το Άτομο») και «Liebesbriefe ohne Liebe» («Γράμματα αγάπης χωρίς αγάπη»)¹⁰ που ο Στίρνερ τα αντιμετώπισε με τη μεγαλύτερη περιφρόνηση. Οτιδήποτε και να γράφει κανείς για το έργο του, μετά τη δέσνη επανακαλλιέργειάς του, δε θα κατορθώσει να μου αλλάξει τη γνώμη την οποία σχημάτισα. Μελέτησα όλα του τα έργα, καθώς και το βασικό του έργο που επανεκδόθηκε το 1882 από τον ίδιο εκδότη. Πολλές μαρτυρίες για τη ζωή του συγκεντρώθηκαν στη βιογραφία του που έγραψε ο J. M. Mackay, αλλά εκτός από τα «Kleine Schriften» («Μικρά Κείμενα»), υπάρχουν πολλά διασκορπισμένα ή πρόσφατα ανακαλυπτόμενα κείμενα που θα ήταν ενδιαφέρον να τα μελετήσει κανείς.

Υπάρχει μια λαϊκή έκδοση του έργου του «Ο Μοναδικός και η ιδιοκτησία του» που κυκλοφόρησε πλατιά τον Απρίλιο του 1892 και έδωσε τη δυνατότητα σε πολλούς Αναρχικούς της εποχής εκείνης να γνωρίσουν το έργο του και να επηρεαστούν από αυτό. Έχει μεταφραστεί και εκδοθεί στη Γαλλική, Ισπανική, Αγγλική, Σουηδική, Ρωσική και άλλες γλώσσες. Παντού στον κόσμο συναντά κανείς βιβλία για τον Στίρνερ, ελάχιστα όμως κατά τη γνώμη μου έχουν βαθιά γνώση του έργου του.

* *

Η δεύτερη πηγή ελευθεριακών ιδεών στη Γερμανία ήταν οι φιλοσοφικές ιδέες του Λούντβιχ Φόιερμπαχ, που έδωσε και τη χαρακτηριστική βολή στον Εγγελεϊνό εγώλητη. Η φιλοσοφία αυτή (που καταπολεμήθηκε από τον Μαρξ) δεν ήταν βέβαια Αναρχική, αλλά επαναπροσδιορίζει στον άνθρωπο το ρόλο του, ο οποίος στον Χέγκελ είχε καταλλιστεί και συντριβεί από ανώτερες και αφηρημένες δυνάμεις που ταυτόχρονα όμως ήταν απόλυτα πραγματικές (το σύγχρονο κράτος, το μελλεντικό κράτος, πάντα κά-

ποιος θεός ή κάποιο κράτος). «Είναι ο άνθρωπος που δημιουργεί σε το Θεό υποστήριξη ο Φόιερμπαχ και η σκέψη αυτή προώθησε τη διανοητική χειραρέτηση του Μπαουίνου.

Εξάλλου ο Ισπανός Πι ο Μαργαλιέ έγραψε το 1854 στο βιβλίο του «Η αντίδραση και η επανάσταση»:

«... ο άνθρωπος είναι Θεός για τον εαυτό του είτε ένας Γερμανός φιλόσοφος. Ο άνθρωπος καθυκύτως είναι η πραγματικότητα του, το δικαίό του, ο κόμος του, ο σκοπός του, ο Θεός του, η ολότητά του. Είναι η αιώνια ιδέα που ενοσρκώνεται και αποκτά συνείδηση του εκαιτού της, είναι το αν των όντων, είναι οι νόμοι, ο νομοθέτης, ο μονάρχης, και ο υπήκοος...»

Αν ο άνθρωπος έπλασε τους Θεούς σύμφωνα με τη φαντασία του, είναι εύκολο να συμπεράνουμε ότι έπλασε επίσης τα φιλοσοφικά του συστήματα, ότι έτσι οι ιερεί θεομει είναι δημιουργήματά του, και επομένως όπως τους δημιουργήσει μπορεί και να τους καταστρέψει. Ο άνθρωπος τότε θα πάψει να είναι σκλάβος των φιλοσοφιών των άλλων ανθρώπων, των θεσμών τους και της εξουσίας τους. Μπορεί, αν θέλει, να υψώσει ξανά το ανκατημά του και να γίνει ο μοναδικός ρυθμιστής των πράξεών του. Μ' αυτή του τη θέση ο Λούντβιχ Φόιερμπαχ, έγινε κήρυκας της ελευθερίας του ανθρώπινου πνεύματος. Οι καλοπροαίρετοι άνθρωποι ένοιωθαν για πάρα πολύ καιρό αδύναμοι απέναντι στις θεότητες, στη θεοποιημένη φύση και στις φιλοσοφικές θέσεις που εμφανίζονταν ως απόλυτες. Ο Φόιερμπαχ τους αποκάλυψε ήδη στα 1840 πως ήταν δεσμώτες του φαύλου κύκλου των ιδιών τους των δημιουργημάτων.

Άρχισαν λοιπόν να βλέπουν καθαρά και να αισθάνονται την ανάγκη να δράσουν. Οι σοσιαλιστές, που ο εξομολογισμός τους υπονομεύτηκε από την κριτική του Προυντόν και οι φιλόσοφοι που η σκέψη τους απομυθοποιήθηκε από τον Φόιερμπαχ, κατέληξαν σε μια νέα σύνθεση: Σ' έναν ανθρωπιστικό, ελευθεριακό σοσιαλισμό που οι ιδέες τους πλησίαζαν τον Αναρχικισμό. Οι ιδέες αυτές αναπτύσσονται από τον Moses Hess σε δύο δοκίμια: «Σοσιαλισμός και Κομμουνισμός» και «Φιλοσοφία της Δράσης», μιά συλλογή η οποία αντικατέστησε την προγραμματισμένη έκδοση μιας εφημερίδας και δημοσιεύτηκε στη Ζυρίχη το 1843. Ένας

10. 1898, νέα βελτιωμένη έκδοση 1910.

άλλας στεγαστές, ο Karl Grün, έφτασε το 1844 σε παρόμοια συμπεράσματα.

Οι ιδέες αυτές άρχισαν να μορφοποιούνται με την επαναστατική σοσιαλιστική προπαγάνδα ορισμένων Γερμανών εργατών που ζούσαν στην Ελβετία (1843-45) και χάρη στον Wilhelm Marr. Τα *«Blätter der Gegenwart für soziales Leben»* («Σύγχρονα κείμενα πάνω στα κοινωνικά προβλήματα») που εκδίδονταν στη Λωζάνη, από τον Δεκέμβριο του 1844 μέχρι τον Ιούλιο του 1845, υπήρξαν το πρώτο όργανο Αναρχικής προπαγάνδας στους εργατικούς κύκλους. Οι προσπάθειες αυτές συνάντησαν ακυπέριβλεπτες δυσκολίες. Οι Γερμανοί εργάτες, μετανάστες και πολιτικοί εξόριστοι στην Ευρώπη, σταματούσαν πάντα για λίγο στην Ελβετία, στο Παρίσι και στις Βρυξέλλες και επιστρέφοντας στη χώρα τους επιδίδονταν στην παράνομη προπαγάνδα οργανωμένοι σε μυστικές εταιρείες. Οι εργάτες αυτοί ήταν επηρεασμένοι από ορισμένους εξουσιαστές Κομμουνιστές, όπως ο Weiting και αργότερα από διανοούμενους διαπνεόμενους από έναν δογματικό σοσιαλισμό, όπως ο Μαρξ και ο Ένγκελς. Η Αναρχική προπαγάνδα απαγορεύτηκε στη Νορμανδική Ελβετία το 1845. Έγιναν πολλές συλλήψεις και εξορίστηκαν αρκετοί Αναρχικοί. Όταν οι Αναρχικοί δραστηριοποιήθηκαν πάλι όπως το 1847 στο Παρίσι, όπου ο Γκριν υποστήριζε τις ιδέες του Προυντόν, ο Ένγκελς θεώρησε καθήκον του να τους κατακρίνει βίαια. Μεταξύ δε των διανοούμενων ο Χες κάτω από την επιρροή του Μαρξ —δύνας παράλληλα να υιοθετεί τις ιδέες του— κατόρθωσε περιττό φορτίο για τις ελευθεριακές ιδέες. Ο Γκριν καταπολεμήθηκε έντονα από τον Μαρξ και περιορίστηκε σ' έναν ορθόδοξο Προυντοισμό, θυσιάζοντας έτσι την αρχική πρωτοτυπία της σκέψης του η οποία δε είχε παρά μικρή διάρκεια.

Ξέρουμε πως ο Μαρξ και ο ακόλουθός του Ένγκελς, ο οποίος πριν γνωρίσει τον Μαρξ είχε ενδιαφερθεί γενικά για τον σοσιαλισμό και είχε μελετήσει όλα τα σοσιαλιστικά ρεύματα από τον Γκόντφριν και Όσιν μέχρι τον Μαξ Στέρνερ, επιδόθηκαν ήδη, από το 1844 στη δυσφήμιση ή μάλλον μέτω μιας αλόγιστης κριτικής στην υποτίμηση όλων ανεξαιρέτως των αξιόλογων σοσιαλιστών της εποχής τους. Αυτή η ακατάπαιστη πολυμεκής εναντίον των αντιεξουσιαστών είναι μια επαρκής απόδειξη της πνευματικής επιρροής των ελευθεριακών ιδεών.

Αυτή η επιρροή υπήρχε ήδη πριν το 1848 για όσους είχαν μελετήσει το έργο του Μαξ Στέρνερ και του Προυντόν και αυξήθηκε σημαντικά όταν άρχισαν να χάνονται οι ελπίδες που γεννήθηκαν από τις επαναστάσεις στη Γαλλία και τη Γερμανία το 1848-49 και κυρίως μετά την καταφανή απόδειξη της ανικανότητας και της σαθρότητας του φιλελεύθερου και δημοκρατικού κοινοβουλευτισμού. Στη Γαλλία από το 1848 μέχρι το πραξικόπημα της 2ας Δεκεμβρίου 1851, που πήγαινε την απαρχή μιας περιόδου γενικευμένης καταστολής, η αναδρομική κριτική των λαθών που διαπράχθηκαν σταμάτησε και άρχισαν να υψώνονται διάφορες ελευθεριακές φωνές. Ο ίδιος ο Karl Vogt, επιστήμονας και πολιτικός, βαθιά γνώστης του έργου του Μπακούνιν και του Προυντόν, αναφέρει τον Δεκέμβριο του 1849: «...έλα λοιπόν γλυκά και λυτρωτική Αναρχία να μας σώσεις από το κακό που ονομάζεται Κράτος...» Είναι λόγια παρεμφερή μ' αυτά του Σεζάν ντε Πέπε, δημοσιευμένα το 1864: «Αναρχία, όνειρο εκείνου που αγαπά την απόλυτη ελευθερία, σπύ, το είδαλο των αληθινών επαναστατών!! Ας έρθει η βασιλεία σου, Αναρχία!!!»

Ο Ρίχτδος Βάγνερ στα κείμενά του *«Die Kunst und die Revolution»* («Τέχνη και Επανάσταση») και *«Das Kunstwerk der Zukunft»* («Το μελλοντικό έργο τέχνης») εκφράζει την απόλυτη κατανόηση και τη βαθιά συμπάθειά του για τις μελωδερές αδελφότητες του μέλλοντος. Είχε κι αυτές την ευκαιρία να γνωρίσει σε βάθος το 1849 τη σκέψη του Μπακούνιν.

Την ίδια εποχή βρίσκουμε: τον Βίλχελμ Μαρξ στο Αμβούργο,¹² τον καθηγητή Κ. Ρ. Μπίρρχοφφερ στο Έσσην,¹³ τις μεταφράσεις του Προυντόν που τις αντιμεταπίζων με συμπάθεια ο Φρήντριχ Μαν στην *Freie Zeitung* (Ελευθερία Εφημερίδα) στο Βισμπάντεν και οι συντάκτες της *Tiarnsche Zeitung* (εφημερίδας του Τρίερ) στην Τρένε υπό την επιρροή του Γκριν. Το 1850 ένα περιοδικό του Βερολίνου, το *Abendpost* (Βραδινός Ταχυδρόμος), υιοθέτησε την ίδια αντικρατιστική αρχή που στη Γαλλία αντιπροσώπευε ο *Belleguigue* και τέχθηκε υπέρ της μη παρέμβασης του κράτους στην κοινωνία, πράγμα που στο ισχύον σύστημα

11. Λερίβα. Το πρώτο κείμενο είναι του 1849 και το δεύτερο του 1850.

12. Ο Μαρξ έγραψε τις «Anarchie oder Autokratie» («Αναρχία ή εξουσία») 1852.

13. Στο περιοδικό *«Die Hosiense»* στην πόλη Κόπελ.

σήμανε ότι δινόταν εν λευκώ η εξουσία στην αστική τάξη να εκμεταλλεύεται τις μάζες, επικαλούμενη έναν συμβατικό αντι-κρατικό δίχως κοινωνικό περιεχόμενο.

Ο Άρνολντ Ρούγκε, ένας από τους μεταφραστές του Προυτόν και παλιός φίλος του Μπακούνιν, υποστήριξε το 1849 την αυτοκυβέρνηση του λαού δηλαδή: «την κατάρτιση κάθε μορφής διακυβέρνησης και τη δημιουργία μιας κοινωνικής τάξης πραγμάτων θεμελιωμένης στην οργανωμένη Αναρχία, η οποία δεν αναγνωρίζει κανένα άρχοντα παρά μόνον τους υπεύθυνους των διαφόρων οικονομικών τομέων ... και βασίζεται στην ελεύθερη κοινότητα και συνεργασία των ανθρώπων, οι οποίοι δεσμεύονται εθελοντικά, και είναι όλοι τους ισότιμοι σύντροφοι. Ο Έντγκαρ Μπάουερ στη μικρή επιθεώρησή του *Die Partien* («Τα κόμματα»)¹⁴ εμφανίζεται ως μετριοπαθής αντιεξουσιαστής. Αυτές οι ιδέες είχαν ορισμένη απήχηση στην Αμερική, στις Γερμανικές εφημερίδες και στα περιοδικά που σε πολικάρισμα αντίτυπα κυκλοφορούσαν στους κύκλους των μεταναστών και των πολιτικών προσφύγων. Δυστυχώς δεν κατόρθωσα να βρω αυτές τις παλιές εκδόσεις.

Αν εξαιρέσει κανείς τον Λασσάλ, ο Μαρξ και ο Ένγκελς, που μετά το 1849 αναγκάστηκαν να εξοριστούν στην Αγγλία, είχαν ελάχιστη επιρροή στους σύγχρονους Γερμανούς επαναστάτες και αυτό γιατί ανάμεσά τους ελάχιστοι ήταν οι επαναστάτες κομμουνιστές με Μπακουνιστικές τάσεις. Οι ελευθεριακές ιδέες, όπως δείχνουν τα γεγονότα που με αρκετές ελλείψεις παρέθεσα πιο πάνω, εμφανίστηκαν σε πολλά μέρη, αλλά η αντίδραση του 1852 τις κατέπιψε.

Επτά χρόνια μετά αυτή η υποχρεωτική σιγή νεκροταφείου στάματσε αφού τα Εθνικιστικά κινήματα που οδηγούνταν μοιραία στον πόλεμο, υποστηριζόμενα και ενθαρρυνόμενα από τις Κρατιστικές βλάβεις της Ιταλίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας, έφταναν ορθό — μετά από τόσα χρόνια αντίδρασης — να συμφιλιωθούν με τον λαό με την προοπτική να εξασφαλίσουν την υποστήριξή του καθώς και την υποστήριξη των εξουσιαστών πολιτικών όλων των τάσεων, συμπεριλαμβανομένων των δημοκρατών και των σοσιαλιστών.

Η ελευθεριακή θεωρία συνέχισε να διαδίδεται μόνον από τον Προυτόν που εξαιτίας της ριζικής αντίθεσής του με τον αποχρυσωμένο εθνικιστικό πατριτισμό του 1859-1862 έγινε για την κοινή γνώμη ο διατυλοδοξολογούμενος πρόδρομος.

Παρατηρούμε ότι ο Μαρξ παρακολούθησε αυτά τα γεγονότα με περισσότερη τρυφά από τον Λασσάλ ο οποίος, διαποτισμένος από τον Εθνικισμό, παρακινούμενος από τις φιλοδοξίες του και έχοντας απομακρυνθεί πια από τον Μαρξ, ίδρυσε την υπερ-εξουσιαστική σοσιαλδημοκρατία στην οποία το 1875, έπειτα από δύο-δεκα χρόνια απερίγραπτης ιδεολογικής διαπάλης, συγχωνεύτηκαν οι Μαρξιστές σοσιαλδημοκράτες. Την εποχή της Διεθνούς είναι αδύναμο βεβαιώσω ότι η ελευθεριακή τάση μέσα στους κόλπους αυτής της οργάνωσης αποκρίστηκε και παρουσιάστηκε μέσα από τον σοσιαλδημοκρατικό τύπο με περιφρόνηση και εχθρότητα. Ιδιαίτερα ο Μπακούνιν συγγενήτως τα περισσότερα παρά και κατασκευαστήθηκε. Οι οπαδοί του Λασσάλ απείχαν απ' αυτούς του είδους τις ραδιουργίες, αλλά οι Λασσαλιώτες δεν κατόρθωσαν ποτέ να πάρουν με το μέρος τους τη Διεθνή, ούτε και τη μειοψηφία της.

Η αντανόαση αυτών των αντιλήψεων στη Γερμανία αποτέλεσε τη βάση των κοινωνικών ιδεών του Ευγένιου Ντήνγκερ που τις υποστήριξε κυρίως το 1872 στα «*Cursus des National und Sozialökonomie*» («Μαθήματα εθνικής και κοινωνικής οικονομίας»). Οι ιδέες του, κοινωνιστικές και αντικρατικές, δεν είναι τίποτα περισσότερο από τις ιδέες του Αναρχικού κολλεκτιβισμού της εποχής του, των ομάδων των ελεύθερα οργανωθεισών παραγωγών (οικονομικές κομμουνιστές). Ο Ντήνγκερ επιμένει ιδιαίτερα στην ελεύθερη είσοδο των παραγωγών σ' αυτές κάτι, που ακόμη και οι κολλεκτιβιστές της Διεθνούς δεν σκέφτηκαν να απορρίψουν επειδή δεν επιθυμούσαν να δημιουργήσουν κλειστές συντεχνίες που στη συνέχεια θα μπορούσαν να αποτελέσουν συλλογικά μονοπώλια. Δεν κατόρθωσα να εξακριβώσω κατά πόσο οι θεωρίες του Ντήνγκερ είναι πρωτότυπες, αλλά οπωσδήποτε οι ιδέες του το 1872, και αυτές που υποστήριξαν οι Κολλεκτιβιστές της Διεθνούς ήδη από το 1868, ήταν ουσιαστικά ταυτώσιμες.

Αυτές οι ιδέες ικανοποίησαν όσους Γερμανούς σοσιαλιστές είχαν τη δυνατότητα να τις γνωρίσουν γιατί ανακάλυψαν σ' αυτές

14. Αρθρογράφο 1849.

έναν ελεύθερο σοσιαλισμό, διαφανώς από τα άκαμπτα δόγματα του Μαρξ και του Λασάλ.

Καθώς λοιπόν οι ιδέες αυτές γίνονταν όλο και πιο ελκυστικές, ένα κλίμα αποδοκιμασίας του Μαρξ και του Λασάλ άρχισε να διαμορφώνεται στο οποίο συμμετείχαν τόσο ο Έντμπαρτ Μπερνστάιν όσο και ο Γούγκ Μπατ. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς διέκριναν τον κίνδυνο και ο τελευταίος ανέλαβε την περίφημη ανακοινωή του Ντήρινγκ,¹⁵ μια από τις σταυροφορίες του ενάντια στις ελευθεριακές τάσεις του σοσιαλισμού. Ούτε ο Ντήρινγκ, που του έλειπε το καθαρά ελευθεριακό πνεύμα, ούτε οι Γερμανοί σοσιαλιστές, που διάκριντο ευνοϊκά απέναντι στις ιδέες του και συνέχιζαν να αγωνίζονται μέσα από τις γραμμές του κόμματός τους, δεν ανέπτυξαν ουσιαστικά δράση υπέρ ενός οικονομικού, αντικρατικού συστήματος. Η απραξία αυτή καθώς και το γεγονός ότι μετά το 1876 οι Αναρχικοί Κολλεκτιβιστές εργάτες, που επίστρεφαν από την Ελβετία στη Γερμανία, επιδόθηκαν στην άμεση δράση, είχαν σαν αποτέλεσμα να περιπέσουν σχεδόν στη λήθη οι ιδέες του Ντήρινγκ μέχρι το 1889. Στη συνέχεια ο φιλελεύθερος οικονομολόγος Τεοντόρ Χέρτζικα, ο οποίος γεννήθηκε στην Ουιγκρία και έγραψε την αυτοπία: *«Freiland — Ein sozialer Zukunftsbuild»*,¹⁶ («Χώρα της ελευθερίας — Μια κοινωνική εικόνα του μέλλοντος»), οικειοποιήθηκε τις ιδέες του Ντήρινγκ, όπως και ορισμένοι νέοι σοσιαλιστές στο Βερολίνο από τους οποίους ο πιο γνωστός είναι ο Benedikt Friedländer, (Μπενεντίκτ Φριντλάντερ) συγγραφέας μιας ιδιαίτερα τεκμηριωμένης μεσοσάφρας¹⁷ στην οποία εκθέτει τις ιδέες του Ντήρινγκ το 1872.

Ο Χέρτζικα έδωσε ταυτόχρονα στην αυτοπία του τη μορφή του σχεδίου μιας μεγάλης αποικίας. Αυτήν την εποχή το ενδιαφέρον για τις σοσιαλιστικές ιδέες ήταν γενικό. Για πρώτη φορά έξω από τους εργατικούς κύκλους και σχεδόν σ' όλες τις χώρες του κόσμου μια μεγάλη μερίδα του κοινού έδειξε πραγματικό ενδιαφέρον για το *«Looking backward»* («Κοιτάζοντας προς τα πίσω») του Έντγκαρ Μπελαμί και την *«Freiland»* («Χώρα της Ελευθερίας»).

15. Το 1877-1878.

16. Λονδίνο 1890, 677 σελίδες.

17. Βερολίνο 1892, *«Der soziale Sozialismus im Gegensatz zum Staatssozialismus der Marxisten»*, 116 σελίδες.

ρίας). Ο Χέρτζικα οραματίστηκε την υλοποίησή της στα ψηλά, ερηφια οροπέδια της Κένια και του Κιλιμάντζαρο στην κεντρική ανατολική Αφρική. Κατά τον Χέρτζικα με την ελεύθερη συμμετοχή των παραγωγών στις ομάδες οι διαφορές θα εξαλείφονταν, γεγονός που σε συνδυασμό με άλλα πρακτικά και δίκαια μέτρα, θα μείωνε στο ελάχιστο την εξαουσία. Στη νέα κοινότητα οι άνθρωποι θα συνανούσαν εθελοντικά στις τεχνικές ανάγκες της παραγωγής. Τα οικονομικά μέσα δεν έλειπαν και η ευφορία του εδάφους σ' αυτή την περιοχή της Αφρικής, μια από τις πιο εξευρωπαϊσμένες και πιο πλούσιες, ήταν απόδειξη ότι μια τέτοια αποικία δεν βασιζόταν σε χίμαιρες. Η Αγγλική κυβέρνηση όμως εμπόδιζε την πραγματοποίηση του σχεδίου: ο ευθυσιασμός χήθηκε και διαχετεύθηκε προς άλλες κατευθύνσεις. Αποτέλεσμα της προσπάθειας αυτής ήταν οι *«Siedlungen»* (Οικισμοί), που προτάθηκαν και ιδρύθηκαν από τον Dr. Franz Oppenheimer (Φρανς Οπενχάιμ) στη Γερμανία.¹⁸ Ο Μισέλ Φουρσάν προσπάθησε πολλά χρόνια να ιδρύσει κοινωνικές αποικίες σε μακρινές χώρες. Μεταξύ των αποιών της *Freiland*, που ήδη είχαν φύγει για την Αφρική, ο καθηγητής Wilhelm συνέχισε να υπερασπίζεται τα ιδεώδη του. Θα ήθελε να υπογραμμίσω ότι η συγκέντρωση των Εβραίων σε μια ανεξάρτητη περιοχή την οποία ευαγγελίστηκε ο Τεοντόρ Χέρτζικα και η οποία εξελίχθηκε σταδιακά στη σύγχρονη οικονομική αποικία της Παλαιστίνης, ήταν αποτέλεσμα του σχεδίου του Χέρτζικα για την ίδρυση της *«Freiland»* («Χώρας της Ελευθερίας») στην Κένια. Επιπλέον οι Εβραϊκές παραγωγικές ενώσεις, που μερικές απ' αυτές διαπνέονται από έναν απόλυτο πεφασμό για την ατομική ελευθερία, αρθίζουν τον ελευθεριακό τους προσανατολισμό στην ισχυρή άδηση που έδωσε άλλοτε η *Freiland*.

Στην ομάδα της *«Freiland»* του Χέρτζικα συμμετείχε και ο νεαρός Γιουστάβ Λαυτάουερ, φοιτητής στο Βερολίνο, ακούσιο-

18. (Σημ. τ. Γ'Ο, μετ.) Franz Oppenheimer, οικονομολόγος και κοινωνιολόγος, γεννήθηκε στο Βερολίνο το 1864. Εργάστηκε αρκετό χρόνο σαν γυαλίς, και στη συνέχεια απεργήθηκε στις οικονομιστικές και κοινωνιολογικές μελέτες. Θεωρούσε ο εκπρόσωπος του «φιλελεύθερου Σοσιαλισμού». Το βιβλίο του έργου είναι *«Die Kunst der Sozialisten»*, 15α, 4 τόμοι, 1922-1929.

Τα *«Siedlungen»* ήταν πρότυπα του μεγάλου Γερμανικού πλάνου με μικρά σπείρια και ορισμένες βόλες με κήμα, για μια ή δυο οικογένειες.

νος να γράφσει το σοσιαλισμό. Διέκρινε τη διαφορά από τη μεγαλύτερη σοσιαλδημοκρατία, η οποία έχοντας στην κατοχή της τα κείμενα, τις μπροσούρες και τα βιβλία του Μαρξ και του Ένγκελς καταπολέμισε όλους τους άλλους σοσιαλιστές ισχυριζόμενη ότι κάθε άλλη τάση έπρεπε να εξαλειφθεί, σε περίπτωση δε που δεν συνέβαινε αυτό, κατηγορείτο ως ηλίθια και κακόβουλη. Ο Λαντκόουερ γράφει, εν μέρει, τη θεωρία του Ντόρνερνγκ και ήρθε σύντομα σε επαφή με τις Αναρχικές ιδέες, αλλά ήξερε να διατηρεί την προσωπική του θέση στις διαμάχες Σοσιαλισμού-Αναρχίας. Ενδιαφέρθηκε ιδιαίτερα για την *aDie neue Gemeinschaft* («Νέα Κοινότητα»), μια ηθική κατά κάποιο τρόπο ομάδα στα περίχωρα του Βερολίνου που ιδρύθηκε ανάμεσα στο 1900-1902, αλλά που της έλειπε η κοινωνική βάση. Από το 1907¹⁹ ο Λαντκόουερ προσπάθησε να προσφέρει αυτή τη βάση σε μια ελεύθερη ομάδα, την *aSocialistisch Bund* (Σοσιαλιστική Συμμαχία) που αποτελείτο από πυρήνες ελεύθερης κοινωνικής ζωής. Υπήρξαν και άλλοι Αναρχικοί και συμπαθούντες που απειρίθηκαν στην ελεύθερη συνεργασία που διακήριζε ο Λαντκόουερ από το 1895²⁰ και από το 1902 στην Κηπούπολη, υιοθετώντας την πρωτοβουλία που ο Ebenezer Howard είχε προτείνει στην Αγγλία με το βιβλίο του: *aTomorrow: a peaceful way to social reform*²¹ («Αύριο: ένας ειρηνικός δρόμος για τον κοινωνικό μετασχηματισμό») και που εφαρμόστηκε στην *aGarden City Association* («Ένωση των Κηπουπόλεων»).

Δεν διαθέτω παρά ελάχιστες εξακριβωμένες πληροφορίες για τις απαρχές του Αναρχικού κινήματος στη Γερμανία που αγωνίστηκε, όπως σε όλο τον κόσμο, ενάντια στην εχθρική στάση των εξουσιαστών σοσιαλιστών και στην αδιαλλαξία εκείνων των ανερχικών εργατών που αντιλαμβάνονταν τον Αναρχισμό με μονολιθικό τρόπο και αντιμετώπιζαν ως αντιπάθους όσους συντρέφουν ανάγκη σε μια άλλη αναρχική τάση. Έτσι διαχωρίστηκαν οι *aΣτηνεργατοί* από τους *aΚροποτικοί* και ο Λαντκόουερ, είτε γιατί αντιμετώπιζε με τον ίδιο τρόπο όλες τις τάσεις, είτε γιατί

θέθετε πάντα την προσωπική του άποψη, ήταν ανεπιθύμητος στους κύκλους εκείνους που δεν αναγνώριζαν άλλο Αναρχικό δόγμα από αυτό που οι ίδιοι διακήρυτταν.²²

19. *aDeutsche sozialistische Thesen* (Γερμανικά θέσεις για το Σοσιαλισμό).

20. *aEin Weg zur Befreiung der Arbeiterklassen* («Μέθοδος για την απελευθέρωση της εργατικής τάξης»).

21. 1898.

22. Το περιεχόμενο αυτού και της προηγούμενου κεφαλαίου το είχα προηγουμένως θέσει στο *Vorwörter*, σελίδες 143 έως 183, καθώς και τους επόμενους τόμους, αλλά, με τα νέα στοιχεία που διαθέτω, θα ήπρεπε να αναπτυχθούν περισσότερο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΓΑΛΛΟΙ ΑΝΑΡΧΟΚΟΜΜΟΤΝΙΣΤΕΣ ΚΑΙ ΆΛΛΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ Η ΟΜΑΔΑ ΤΟΥ «ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΗ» ΜΠΕΛΓΚΑΡΙΚ, Ο ΝΕΑΡΟΣ ΕΛΙΖΕ ΡΕΚΛΙ ΝΤΕΖΑΚ, ΚΕΡΝΤΕΡΟΤΑ

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ των Σαινσιμονιστών και των Φουριεριστών δεν πρόσφερε τίποτα το χειροποιετό στους προλετάριους. Η Γαλλική Επανάσταση τους στέρησε ακόμα και το δικαίωμα να οργανώνονται (Νόμος της 14ης Ιουνίου 1791). Η τέξη τους σύντομα βρέθηκε υποταγμένη κάτω από έναν αδυσώπητο μηχανισμό θεωρούμενη απ' όλες τις κυβερνήσεις ύποπτη για ρεπουμπλικανισμό, ενώ κάθε φορά που οι προλετάριοι εξεγέρθηκαν σφραγίστηκαν με την κατηγορία της κοινωνικής ανταρσίας, όπως συνέβη το 1834, το 1848 και το 1871.

Εξάλλου έχασαν και τη δυνατότητα να αφήνουν σε μυστικές εταιρείες ή να συμμετέχουν στις συνομιλιές των ρεπουμπλικάνων. Δεν είναι λοιπόν καθόλου παράξενο που κάτω απ' αυτές τις συνθήκες δεν τους σφραγίσαν ο Μπακπερισμός και ο Μπλανκισμός. Ήταν μάλιστα απόδειξη ανεξαρτησίας το γεγονός ότι πολλοί προλετάριοι αποσχίστηκαν από τα δύο προηγούμενα σχήματα για να προσχωρήσουν στον κομμουνισμό της άμεσης και εθελοντικής δράσης του οποίου ο Καμπέ, ο πρώτος ρεπουμπλικάνος συνιστάς, είχε ήδη από το 1838 κηρύξει στο σημαντικό έργο του *«Ταξίδη και περιπέτειες του Λόρδου William Carisdall στην Ικαρία»*. Το βιβλίο αυτό, παρόλο που είχε τυπωθεί ήδη

1. [Σχη. τ. Γάλλ. μετ.] Παρίσι 1840 *ανάγνωστο* συγγραφέα, 378 και 508 σελίδες. Το *« Voyage et Aventures de Lord William Carisdall en Ionie ou la Taiché στην Ικαρία...»* κυκλοφόρησε επίσης σε Ιταλική και Γερμανική μετάφραση.

από το 1838, κατάφερε να δει το φως της δημοσιότητας μόνο τον Ιανουάριο του 1840.

Επιτυχία θα πρέπει να θεωρηθεί επίσης το ενδιαφέρον που θέξαν αρκετοί κομμουνιστές για ένα σύστημα λεγόμενο εξουσιαστικό, όπως ο Théodor Dézamy (*Κώδικας της Κοινότητας*, 1843), ο Richard Lahautière, ο Brige, και άλλοι. Ο Καμπέ δημοσίευσε μια σειρά από μπροσούρες με τίτλο *«Αναίρεση του...»* ενάντια στους αποσχισθέντες και τους άλλους σοσιαλιστές και μια ανάλογη μπροσούρα κυκλοφόρησε ενάντια στους πρώτους Αναρχικούς με τίτλο: *«Η Αναίρεση του Ανθρωπιστή»*.¹ Επρόκειτο στην πραγματικότητα για απάντηση σ' ένα κομμουνιστικό περιοδικό, με μετριοπαθές αλλά αποφασιστικό ύφος, χωρίς ούτως ή άλλως, επιμελήμενο, με τίτλο: *«l'Humanitaire, organe de la science sociale»* (*«Ο Ανθρωπιστής, όργανο της κοινωνικής επιστήμης»*).² Διευθυντής του ήταν ο C. Charavay (Σ. Σαραβέ). Η σύνταξη του περιοδικού κατηγορήθηκε για σύσταση παράνομης οργάνωσης και για παράβαση του νόμου περί τύπου. Τα μέλη αυτής της ομάδας καταδικάστηκαν σε φυλάκιση χωρίς ωστόσο να θεωρηθεί ποινικά κολάσιμο το περιεχόμενο του περιοδικού. Σύσσωμος ο τύπος, μαζί με τον δημόσιο κατηγορο και τα σοσιαλιστικά και κομμουνιστικά περιοδικά, κοιμήθηκαν τις ανήλικες ιδέες της ομάδας. Σύμφωνα με μια ανακοίνωση της συντακτικής επιτροπής στις 20 Ιουλίου (το κείμενο κατασχέθηκε) η ομάδα κήρυττε το εξουσιαστικό κομμουνιστικό δόγμα: Την αλήθεια, τον υλισμό, την κατήργηση της οικογένειας, την κατήργηση του γάμου. Η τέχνη ήταν αποδεκτή μόνο ως διασκέδαση, η πολυτέλεια έπρεπε να εξαφανιστεί, οι πόλεις, τα κέντρα διασποράς και δεσποτισμού έπρεπε να καταστραφούν, κάθε κίνηση έπρεπε να εξιδανικευθεί σ' έναν απ' τους τομείς της παραγωγής, η ανάπτυξη του ανθρώπου θα διασφαλιζόταν με συνεχή ταξίδια.

Οι ιδέες αυτές παρουσιάζονται με τον πιο ευκρινή τρόπο στο περιοδικό, στο οποίο βρισκόμασε επίσης ένα τακτοποιημένο άρθρο για τη ζωή και τη σχέση του Σιλβόν Μαρσεάλ (Sylvain Maré-

2. Παρίσι, Σεπτέμβριος 1841, 42 σελίδες.

3. Ολοσχεδόν σε μορφή στίχων. Μετά τα δύο πρώτα τόμους του Ιουλίου και Αυγούστου 1841, σταμάτησε να κυκλοφορεί.

chal). Ο Μαρσεάλ ήταν θερμός υποστηρικτής των «αντιπολιτι-
κών ή αναρχικών ιδεών». Το περιοδικό απορρίπτει την αποκλει-
στικότητα της τάξης παρατηρώντας πως «όλοι οι επιφανείς κομ-
μουνιστές και οι άνθρωποι που αναγνωρίζουμε σαν «δασκάλους»
μας δεν ανήκουν στην εργατική τάξη, όπως ο Πυθαγόρας, ο Πλά-
τωνας, ο Θωμάς Μορ, ο Κομπενάκι, ο Μπουαναρτί, ο Μα-
μπλάι, ο Μορέλι και ο Μπαμπέρ. Στη δίκη του περιοδικού έρ-
ναν γνωστά τα ονόματα της ομάδας. Βασικό ηγετικό στέλεχος ή-
ταν ο Jean Joseph May, που κατηγορήθηκε και ως ηγετικό στέλε-
χος (κατέφυγε στο Λονδίνο, στάλθηκε αργότερα ως ανυπότακτος
στην Αφρική να υπηρετήσει τη στρατιωτική του θητεία και πέθα-
νε πρόωρα) ο Σαραβέ, καπελάς (που το όνομα της οικογένειάς του
έγινε γνωστό αργότερα, από την πώληση λιθογραφικών αντιτύ-
πων) και ο Παΐ, ένας νεαρός χρυσόχος, ο ρήτορας της ομάδας.
Από τις κατηγορίες που επιρρίφθηκαν εναντίον του εξετραπέζου
του περιοδικού «L'Humanitaire» («Ο Ανθρωπιστής»), πληροφο-
ρούμαστε πως ήταν η πρώτη εκδοτική προσπάθεια μ' αυτόν τον
προσανατολισμό, το πρώτο όργανο του ελευθεριακού Κομμουνι-
σμού και το μοναδικό στη Γαλλία για τα επόμενα σαράντα χρό-
νια. Η περίοδος 1848-1851, τόσο πλούσια σε εκδοτική δραστη-
ριότητα, όπως αυτή του του 1860-1870 και της Κομμουνίας ό-
που οι δημοσιεύσεις ήταν εξίσου πολυάριθμες, δεν παρουσίασαν
τίποτα ανάλογο. Μόνο το εφηνόπωρο του 1841-42 παρατηρού-
με την ύπαρξη μιας ομάδας, «Οι Φίλοι του Λαού» οι οποίοι δη-
λώνουν ρασιοναλιστές, αλλά θα πρέπει να ήταν κυρίως ατομικι-
στές. Υπήρχαν επίσης οι οπαδοί της παράνομης επαναστατικής
δράσης που αυτοαποκαλούνταν «αυλιστές κομμουνιστές» και είχαν
καθοδικαστεί για πράξεις αντεξέλιξης. Ο πιο γνωστός από την
ομάδα, ο Collineau, ήταν μέλος της ομάδας του «Ανθρωπιστή». Εν-
τούτοις δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε σε ποια τάξη μέσα
στο Κομμουνιστικό κίνημα ανήκε αυτή η πρώτη ομάδα απονο-
μής της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Η περίοδος 1830-1848 έχει αναλυθεί επαρκώς κάτω από το
πρίσμα των δηλώσεων της γαλιανορίας, που είχε κέντρο της το
Παρίσι.

Δεν συναντάμε άλλες εκδηλώσεις Αναρχισμού εκτός από την
περίπτωση του Προυτόν και των δύο ή τριών κομμουνιστικών
ομάδων που αναφέραμε παραπάνω.

Οι αγωνιστές που πλαισίωσαν τον Προυτόν από το 1848 μέχρι
το 1850 διακρίθηκαν για τις αξιόλογες εκδοτικές τους δραστηριό-
τητες. Υπήρχαν ακόμη δύο ανεξάρτητες ρευματολιστικές εφημε-
ρίδες στο Παρίσι: Η «*la France libre*» («Ελευθερία Γαλλία») του
Maximilien Marie⁴ και ο «*le Socialiste, journal de l'égal échangeur*»
(«Ο Σοσιαλιστής, εφημερίδα της ίσης ανταλλαγής») του C. F.
Chevé. Όμως σχετικά με τις ακόμη πιο ριζοσπαστικές αντικρα-
τικές ιδέες βρισκόμαστε στην Τουλούζη έναν νεαρό, γεννημένο με-
ταξύ 1820 και 1823 στο Νοτιοδυτικό άκρο της Γαλλίας στα
Πυρηναία. (Άκουσα να λένε πως ήταν Βάσκος, αλλά δεν μπόρε-
σα να το επαληθεύσω). Σπούδασε στο λύκειο της Auch και αλό-
κληση τη χρονιά του 1847 βρισκόταν στην Αμερική απ' όπου
ήρθε στο Παρίσι με το ξέσπασμα της επανάστασης του Φλεβάρη
του 1848. Το όνομά του αναφέρεται μεταξύ των μελών της λέ-
σχης του Μπλανκί «*Société républicaine centrale*» («Κεντρική
δημοκρατική εταιρεία»), γεγονός που δεν σημαίνει αναρχικά
ότι αποδεχόταν τις απόψεις των Μπλανκιστών κατά τη διάρκεια
των πολυτάραχων εβδομάδων που ακολούθησαν. Πρόκειται για
τον Anselme Bellegarique (Ανσέλμ Μπελεγκαρίκ) που λίγους μέ-
νες αργότερα δημοσίευσε τη μερυσόφα: «*Στην κερήσια διάτα-
ξη!* Στην κερήσια διάταξη! Εργασία της δημοκρατικής ιδέας»
η οποία τυπώθηκε στην Τουλούζη.⁵ Επίσης εργάστηκε σαν συντά-
κτης στην εφημερίδα «*la Civilisation*» («Ο πολιτισμός») που κυ-
κλοφόρησε στην Τουλούζη τον Μάρτη του 1849⁶ και ήταν η κα-
θημερινή εφημερίδα της Τουλούζης με την πιο πλατιά κυκλοφο-
ρία, πωλώντας καθημερινά το 1849 από 1.800 μέχρι 2.500 φύλ-
λα. Στα άρθρα της διαφανόταν η πιο ριζοσπαστική για την
εποχή εκείνη αντίληψη περί κοινωνικής δημοκρατίας. Σαν συντά-
κτης ο Μπελεγκαρίκ άσκησε μεγάλη επιρροή. Η θέση του, βασι-
σμένη στην Αμερικάνικη εμπειρία της μείωσης στο ελάχιστο της
κεντρικής κυβέρνησης και της τοπικής αυτονομίας, τον οδήγησε
στην απόλυτη άρνηση του Γαλλικού συγκρατωτικού Κράτους,

4. Απρίλιος-Οκτώβριος 1858. Συνολικά 6 τεύχη.

5. Ιούλιος-Οκτώβριος 1849. Συνολικά 4 τεύχη.

6. «*Au fait au fait! Interpellation de l'idée démocratique*».

7. Το Νο 2 εκδόθηκε στις 15 Μαρτίου. Ο Μπελεγκαρίκ παρέμεινε συντάκτης της
εφημερίδας μέχρι το τεύχος 242 της 22ας Δεκεμβρίου 1849. Η εφημερίδα συνέχισε
την έκδοσή της μέχρι το Δεκέμβριο του 1851.

το οποίο ανεπτυγμένο στους κόλπους της δημοκρατίας ήταν απομίμηση του μοναρχικού κράτους. Ως μέσον για την παράλυση του κυβερνητικού μηχανισμού ο Μπελγκαρίν πρότεινε την αίσχρονη κληρονομική αποχή που αργότερα υιοθετήθηκε απολυτική απεργία και την οποία ο ίδιος ο Μπελγκαρίν, σε μια περίοδο που η Δημοκρατία ήθελε να δράσει με επαναστατικό τρόπο (13 Ιανουαρίου 1849), χαρακτήρισε ως «θεωρία της ηρωϊκής». Όμως η Δημοκρατία στη συνέχεια επιμεληθείτε από μόνη της, χωρίς να δώσει καμιά μάχη, αφού ο λαός του Παρισιού, αποδεικνυόμενος από τα γεγονότα του Ιούλη του 1849 και του Δεκεμβρίου του 1851, άρνησε τη Δημοκρατία και την Αντίδραση να λύσουν μόνος τους τις διαφορές τους.

Ο Μπελγκαρίν έφτασε στο Παρίσι το 1850 διατηρώντας τις ίδιες αντικρατικές και αποικονευτικές απόψεις και ίδρυσε την «Ένωση των Ελευθέρων Στοιχειωτών» με φίλους του από τη Νότια Γαλλία. Ένας από τους συνιδρυτές της «Ένωσης», η οποία δημοσίευσε μια σειρά από μπροσούρες, ήταν ο Οδυσσεύς Πικουριστός με το ψευδώνυμο Π. Ντωγκέρ, ο οποίος αργότερα εκπαιδεύθηκε τις ιδέες του, αλλά την εποχή εκείνη τα κείμενά του ήταν απόλυτα συναφή με εκείνα του Μπελγκαρίν. Οι δραστηριότητες αυτής της ομάδας αναστάλαξαν με τη σύλληψη των μελών της.

Μια από τις μπροσούρες που είχαν αναγγείλει δημοσιεύτηκε από τον Μπελγκαρίν στην «Αναρχία, εφημερίδα της τάξης». Ο Μπελγκαρίν εξέδωσε ακόμα το «Αλμανάκ της Αναρχίας, το λχον και το 1852 προετοίμασε το Αλμανάκ της Αναρχίας, το οποίο δεν εκδόθηκε ποτέ. Ο Μπελγκαρίν έγραψε επίσης ένα μιστόγραφο, βασισμένο στις εντυπώσεις του από το ταξίδι του στην Αμερική (ορισμένα αποσπάσματα δημοσιεύθηκαν το 1851 και το 1854) καθώς και ένα δοκίμιο με θέμα την Αμερικανίδα γυναίκα.⁹ Αργότερα μετακόνησε στην Ουδοίρα, πιθανότατα μετά το πραξικόπημα και στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στο Σαν Σαλβαντόρ, αλλά δεν κατάφερε να συγκεντρώσει περισσότερες πληροφορίες.

Βασικά απέφευγε να συζητά κοινωνικά θέματα, ίσως γιατί η

απέχθειά του κατά του κρατικού συγκεντρωτισμού αντικατοπτριζόταν στον κοινωνικό του. Επιδοκίμασε την αντικρατική πάλη του γέρου Λαμεναι στη «La Reforme» («Η Μεταρρύθμιση») (Παρίσι 1850). Θα μπορούσαμε να τον επικρίνουμε για τον υπερβολικό θαυμασμό του στις Αμερικανικές ελευθερίες, που θέμιζε το «Παρίσι στην Αμερική» του Edouard Laboulaye (1862) αν και το ταξιδιωτικό του μιστολόγιο προβάλλει έναν ρεαλιστή παρατηρητή. Είναι πάντως βέβαιο ότι τον απασχόλησε έντονα η τεράστια προσκόλληση των ανθρώπων, και των ομάδων στην εξουσία, εξουσία που μετά την επανάσταση του 1848 ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο και γρήγορα κάθε ελπίδα λαϊκής απελευθέρωσης. Κανόνας κατά τη γνώμη του Μπελγκαρίν, ούτε κι αυτός ο Πρωτόν, δεν υπερασπίστηκε επάξια την ελευθερία. Κατά τη γνώμη του οι άνθρωποι δεν μπορούν να ξεφύγουν από το αδιώκητο δίλημμα: Ελευθερία χωρίς όρια ή ταπεινώση μέχρι το θάνατο και το μαρτύριο. Δεν υπάρχει μέση οδός, όπως δεν υπάρχει μεταξύ ζωής και θανάτου.

*
* *

Δεν γνωρίζουμε αν ο νεκρός Ελιζέ Ρεκλι, που τουλάχιστον μέχρι το καλοκαίρι του 1849 βρισκόταν στον Μονταμπάν κοντά στην Τουλούζ, είχε την ευκαιρία να διαβάσει την εφημερίδα «La Civilisation»¹⁰ που συνέταξε ο Μπελγκαρίν από τον Μάρτιο μέχρι τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου. Ωστόσο, δεν έχει τελικά τόση σημασία γιατί ο Ρεκλι έπρεπε ήδη εκείνη την εποχή να νιώθει Αναρχικός και είναι βέβαιο ότι η ψυχρή κριτική του Μπελγκαρίν δεν θα μπορούσε να επηρεάσει αποφασιστικά τα ελιευρή κοινωνικά του αισθήματα στην περίπτωση που ο Αναρχικός δεν είχε ακόμα ανατεθεί μέσα του. Εκδηλώθηκε αργότερα και δεν γνωρίζουμε σε ποια περίοδο της γόνιμης διανοητικής ζωής του συνέβη αυτό.

Ο Ελιζέ Ρεκλι δημοσίευσε ένα δοκίμιο με τίτλο: «Développement de la liberté dans le monde» («Η εξέλιξη της ελευθερίας στον κόσμο»), στο οποίο αργότερα προστέθηκε η μικτή: Montauban 1851. Έγραψε, προφανώς, αυτό το δοκίμιο όταν, διακόπτοντας το ταξίδι του από το Βερολίνο προς το Ορτέζ, το φθινόπω-

8. Παρίσι, Απρίλιος-Μάιος 1850, 2 τόμοι των 56 σελίδων.
9. 1851 και 1853.

10. «Ο Πολιτισμός», 1η Νοεμβρίου 1849.

ρο του 1861, παρέμεινε για σύντομο χρονικό διάστημα στην πόλη Μοντουμπάν.

Δεν μας ενδιαφέρει ωστόσο η ημερομηνία, γιατί το κείμενο αποδίδεται να είναι μεταγενέστερο. Αναφέρει ένα απόσπασμα που καταδεικνύει πως ο συγγραφέας ήταν ήδη την εποχή εκείνη θερμός υποστηρικτής της Αναρχίας.

«... Με λίγα λόγια οι πολιτικοί μας στόχοι είναι να καταργηθούν τα προνόμια της αριστοκρατικής τάξης σε κάθε έθνος και να συγχωνευθούν οι λαοί σε παγκόσμια κλίμακα. Σκοπός μας είναι να φτάσουμε στην ιδεώδη τελειότητα, όπου τα έθνη δεν θα έχουν πια ανάγκη να ζουν κάτω από την κηδεμονία των κυβερνήσεων ή των άλλων εθνών. Η τελευταία έκφραση της τάξης είναι η έλλειψη κυβέρνησης, η Αναρχία. Αυτοί που δεν μπορούν να πιστέψουν πως η γη θα κατορθώσει ποτέ να υπερβεί την εξουσία δεν πιστεύουν στην πρόοδο, είναι αντιδραστικοί...»¹¹

Ο Ελιζέ Ρεβί έγραψε στη μητέρα του, τον Απρίλιο του 1861, πως είχε συλλάβει τη θεωρία της ελευθερίας σ' όλη της την έκταση. Ήταν απ' αυτούς τους ανθρώπους, που όντας πρωταίτιοι με μια βαθιά ατομική και κοινωνική αίσθηση, καταλήγουν αβίαστα στην πεποίθηση ότι ελευθερία και αλληλεγγύη είναι αδιαχώριστες και η αλληλοσύνδεσή τους αναγκαστική. Πίστευε στην Κοινωνική Αναρχία που γι' αυτόν είχε πάντα την έννοια της οικονομικής γενναϊότητας Αναρχίας, αυτό δηλαδή που θα απαλειψότανε Ελευθερικό Κομμουνισμό.

Η βία αυτή είχε ριζώσει βαθιά στον Ρεβί και προσπάθησε να την εφαρμόσει στη ζωή του. Ωστόσο για μεγάλο χρονικό διάστημα απείχε από την άμεση επαναστατική δράση και αποδέχθηκε μόνο καθήκοντα αυστηρά τεχνικά, τα οποία δεν έρχονταν σε αντίφαση με τις πεποιθήσεις του. Πριν την έκδοση του «Le Travailleur» («Ο Εργαζόμενος»), το 1877, δεν γινώριζαμε πολλές λεπτομέρειες για τις αναρχικές ιδέες του. Υπάρχει μόνο ένας

11. Σχετικά μ' αυτό το δοκίμιο και άλλα αποσπάσματα βλέπε το βιβλίο μου «Ελιζέ Ρεβί: Η ζωή ενός πορτί και άλλου επαναστάτη» (Βαρκελώνη 1929, Revisita Blanca). Στη συνέχεια ανακάλυψα ένα καλύτερο χειρόγραφο, στο οποίο αναφέρεται σε ένα δοκίμιο που εκδόθηκε στο «Supplément de la Protestation» το 1900.

λόγος, σχετικά με το θέμα της Ομοσπονδίας, που εκφώνησε στη Βέρνη το Σεπτέμβριο του 1866, στο συνέδριο της «Ένωσης για την Ειρήνη και την Ελευθερία».¹² Ένας άλλος λόγος που εκφώνησε στη Λωζάνη το 1876, όπου για πρώτη φορά δημόσια ανέπτυξε την άποψή του για τον Αναρχικό Κομμουνισμό, δεν διασώθηκε. Χάρη στον Ρεβί, το πιο αξιόλογο περιγόμενο του Σοσιαλισμού — όπως το γνώρισε πιθανόν πριν το 1848 στο Sainte-Foy-la-Grande — ενσωματώθηκε στον σύγχρονο Αναρχισμό, τις ιδέες του οποίου ο Ρεβί ανέπτυξε από το 1876 μέχρι το 1905 εμπλουτίζοντάς τις ακατάπαυστα με τη μελέτη και τις εμπειρίες του.

* * *

Δυστυχώς η Γαλλική Δημοκρατία του Φεβράρη, μετά τη θέσπιση του άμεσου Συντάγματος με την διαβολής ανακήρυξη μιας προσωρινής Κυβέρνησης, έγινε όργανο παράλυσης και καταδυνάμησης των επαναστατικών δυνάμεων και πράγματος της ανατρεφτικής στροφής προς την δικτατορία που αυτή τη φορά καιροφυλακτούσε. Δεν κατόρθωσαν να την σώσουν από την καταστροφή ούτε ο λαϊκός ενθουσιασμός, που περιέγραψε με τόση διαύγεια από τη φυλακή ο Μπακούνιν, πετώντας τον στα μούτρα του αντιδραστικού αυτοκράτορα Νικολάου Α',¹³ ούτε η υποστήριξη αξιόλογων ανθρώπων όπως οι νεαροί αδερφοί Ρεβί και τόσοί άλλοι, ούτε το γεγονός ότι αυτή τη φορά δεν υπήρχε εξωτερική απειλή αφού τα γεγονότα του 1848 στη Γαλλία είχαν επιδράσει επαναστατικά σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Ενώ μετά τις 15 Μάρη οι πιο δραστήριοι σοσιαλιστές βρίσκονταν στη φυλακή και ενώ μετά τις πρώτες μέρες του Ιούνη συνεχίζονταν οι εξορίες και οι φυλακίσεις, άρχισε να διαγράφεται στον ορίζοντα η απειλή της υποχρηστότητας του μελλοντικού αυτοκράτορα Ναπολέοντα του Γ'. Στις 13 Ιούνη ο νέος αυτοκράτορας εκλέχτηκε με τις ψήφους της πλειοψηφίας των αγροτών και ανέλαβε στη συνέχεια την εξουσία, πυροδοτώντας έτσι τις συγκρούσεις της 13ης Ιούνη 1849 οι οποίες έστειλαν σχεδόν ό-

12. Βλέπε τη βιβλιογραφία μου, σελίδες 204-211.

13. «Εξομολογήσεις», του Μπακούνιν, 1851.

λους τους αγωνιστές της Δημοκρατίας στις φυλακές και τις εξορίες.

Το στρατιωτικό πραξικόπημα της 2ας Δεκεμβρίου 1851 και η ανακήρυξη της Αυτοκρατορίας τον επόμενο χρόνο επιβίβασαν την πλήρη υποταγή του Γαλλικού λαού στο ζυγό της εξουσίας.

Τι μπορούσαν να κάνουν οι παραρτήσεις του Προυστών και του Μπαυαρίας ενάντια στην τύφλωση των δημοκρατών και των εξουσιαστών σοσιαλιστών που έπαιζαν το παιχνίδι της μπουρζουαζίας και του ιμπεριαλισμού οδηγώντας στις φυλακές και στη σφαγή τους καλύτερους συντρόφους τους, παραδίδοντας όλη την εξουσία με την καθολική ψηφοφορία στα χέρια των εκπροσώπων της αντίδρασης, των βουλευτών της αντεπαναστατικής πλειοψηφίας και των Αυτοκρατορικών φεουδαρχών; Ο ιμπεριαλιστικός ρασισμός δεν άργησε να εκδηλωθεί και η καλύτερη κριτική ενάντια στο σύστημα, που θεωρούσε δεδομένη την αδυναμία του κοινοβουλευτισμού, ήταν η ιδέα της άμεσης νομοθεσίας από το λαό που την πρότεινε ένας Γερμανός σοσιαλδημοκράτης ο Rittinghausen, τον Δεκέμβριο του 1850 και ο Βικτόρ Κουοντεράν, ήδη εξόριστος στο Βέλγιο το 1851.¹⁴ Πριν προλάβει να διαδοθεί βρήκε τον αναντικατάστατο αντίπαλό της στο πρόσωπο του Λουί Μπλάνκ,¹⁵ ενός φανατικού υποστηρικτή της εξουσίας.

Η κριτική του κοινοβουλευτικού συστήματος υπήρξε βέβαια χρήσιμη και αξία, αλλά το αντίδοτο που προτάθηκε είχε σαν αποτέλεσμα να αναλάβουν και πάλι την πρωτοβουλία των αποφάσεων οι ίδιοι αξιολύπητοι και ανόητοι εκπρόσωποι που συγκροτούν τα κοινοβούλια. Πράγματι, με την καθολική ψηφοφορία είχε εκλεγεί η συρροικωμένη εθνοσυνέλευση που με τη σειρά της εξέλεξε τον Ναπολέοντα τον Γ', επικυρώσει την εκλογή του το 1852 και του χάρισε την απόλυτη εμπιστοσύνη της (με δημοψήφισμα) την Άνοιξη του 1870. Το να επιβάλλει η πλειοψηφία με την ψήφο της έναν ακατάλληλο βουλευτή, έναν επίορκο πρόεδρο ή με δική της πρωτοβουλία να ψηφιστεί ένας νόμος που θα αποδειχτεί στη συνέχεια αντιδραστικός, είναι ένα και το αυτό πράγμα.

14. «H άμεση ή η άμεση κλήρωση του λαού. Όχι για πρόεδρο, όχι για εκπρόσωπο» (1851).

15. «Plus de Citoyens: le Républicain ou et indivisible», «Όχι για Γερμανούς μια και αδύνατη δημοκρατία».

Εντούτοις η ιδέα της άμεσης νομοθεσίας από το λαό, που θύμιζε τις παλιές Γερμανικές λαϊκές συνελεύσεις οι οποίες επέζησαν στην Ελβετία (αρχαϊκή κοινότητα του Απεντζέλ) και συνέχισαν για μεγάλο χρονικό διάστημα να εφαρμόζονται στην ίδια χώρα (δημοψηφίσματα), συνέχισε μέχρι το 1864 να θεωρείται, από έναν από τους μεγαλύτερους επαναστάτες αναρχικούς, τον Joseph Déjaume και από τον πλησιέστερο προς τη Διεθνή στοχαστή, τον César de Paere, σαν ένα βήμα προς την Αναρχική κοινωνία. Ο Μπαυαρίνος διαπιστώνοντας την απήτηση αυτών των προσδοκιών (1869) για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα δεν αναφέρθηκε σ' αυτός. Ο σοβιετισμός, τον οποίο ορισμένοι Αναρχοσυνδικαλιστές αποδέχονται ως ένα και περισσότερο, παρά την Ρώσικη επανάσταση, είναι κατά κάποιο τρόπο η αναπόληση αυτής της ιδέας. Στην πραγματικότητα αφού ένα κοινοβούλιο, που αποτελείται από εντελώς ετερογενή στοιχεία, δεν μπορεί να λύσει με την ψήφο της πλειοψηφία ένα πρόβλημα επιστημονικής και τεχνολογικής φύσης — θυμίζοντας από αυτή την άποψη τις τυχαίες αποφάσεις μιας λοταρίας — μια τοπική, αντιπροσωπευτική εθνοσυνέλευση με απαρτία των μελών της, όπως και ένα συνέδριο ειδικών, πέφτει αναγκαστικά στον ίδιο φαύλο κύκλο: τα σημαντικά προβλήματα δεν μπορούν να επιλυθούν χωρίς τα αποτελέσματά του να προκύψει να είναι αναπόσπαστο στοιχείο αυτής της διαδικασίας.

Οι διάφοροι τρόποι που θα μπορούσαν να περιορίσουν το κοινοβουλευτικό σύστημα συζητήθηκαν πολύ μεταξύ 1850 και 1851. Τα συμπεράσματα συμφωνηθήκαν στο πρόγραμμα: «Άμεση Διακυβέρνηση: Κοινωνική και κεντροκή οργάνωση της Δημοκρατίας». Τα πιο γνωστά μέλη της συντακτικής ομάδας του προγράμματος ήταν ο Charles Renouvier, Charles Fauvety, ο Endin και άλλοι.¹⁶ Πόση μεγάλη όμως είναι η διαφορά μεταξύ αυτής της αντίληψης και της «Γενικής ιδέας περί επανάστασης στον 20ο αιώνα» που έγραψε ο Προυτόν την ίδια χρονιά!

Δέκα χρόνια αργότερα στο Βέλγιο ένας συγγραφέας με σημαντική επιρροή, ο Paul-Emile de Puylt, έγραψε την «Renatchien» («Παναρχία»),¹⁷ έργο που, αν και το χαρακτηρίζει η υπερβολή, δεν παύει στην ουσία να αποτελεί μια αυστηρά λογική σύλληψη.

16. Παρίσι 1851, 421 σελίδες.

17. Βρυξέλλες, στη Revue trilingue, Ιούλιος 1860, σελ. 222-245. Ανακάλυξη

Παρουσιάζει την αρμονική συνάρτηση ιδεών και πρακτικών κοινωνικής αυτονομίας χωρίς έλεγχο και βία, εμπνευσμένων από ομαδοποιήσεις που είχαν ήδη υλοποιηθεί στον θρησκευτικό, επιστημονικό και καλλιτεχνικό χώρο.

Μια πλατιά σύλληψη της Αναρχίας, που ανάλογα με τον χαρακτήρα και τις επιθυμίες των ανθρώπων αναγνωρίζει διάφορες δυνατότητες πρακτικών εφαρμογών, προτάθηκε από τον Félix P.¹⁸ στο έργο του «Φιλοσοφία της Αυτοπαχής ή η Συγχάρειση του Κένου». Από έναν εξόριστο του καθεστώτος της 2ας Δεκέμβρη (ο οποίος ζει στο χωριό της Saône-et-Loire) κατόρθωσα να μάθω πως το πραγματικό όνομα του συγγραφέα ήταν Félix Pignat. Ορισμένα κείμενα είναι τόσο περισσότερο παραγνωρισμένα όσο πιο ενδιαφέροντα είναι τα επιχειρήματα που προτάσσει. Η προσοχή του Félix Pignat ανάμεσα σε τόσες άλλες είναι δυστυχώς δυσεύρετη σήμερα.¹⁹

Η σκωδίαση αφυπνίστηκε σιγά-σιγά, αλλά οι επιδιώξεις παρέμειναν μετριοπαθείς. Μπορούμε να αναφέρουμε τον Λομεναί την εποχή που διεύθυνε την «*La Réforme*» («*Μεταρρύθμιση*») το 1849, τον Geremia Bentham με τις «*Κοινωνιοϋλειακές σφισσίδες*» και τον Timon με την «*Λογομαχία*». Σ' αυτού το ελπίσθη τα κείμενα προστέθηκε αργότερα η «*Αντιπροσωποκρατία*» του Paul Brandt, ο οποίος υπήρξε συγγραφέας πολλών κριτικών άρθρων που διακνέονταν από το ίδιο πνεύμα της *autarchie* (αυτεξουσιότητας) όπως ο ίδιος ο συγγραφέας την αποκαλεί. Παράλληλα είδαν το φως της δημοσιότητας πολλά κείμενα σχετικά με τον ατομισμό, την αποκέντρωση και σχετικά μ' αυτά που ο Emile de Girardin στα κείμενά του από το 1849 μέχρι το 1851 αποκαλεί με διαφορετικό τρόπο *απλοποίηση της διακυβέρνησης*. Το 1791 ο Billaud de Varennes εξέδωσε την μπροσούρα «*Ασκησιολογία*» που δεν κατόρθωσα να βρω.

Θα αναφερθώ σε ορισμένες απομονωμένες φωνές: «Όχι για κυβέρνηση» άρθρο που υπερασπίζεται την παν-ισο-κρατία γραμ-

μένο από έναν εξόριστο δάσκαλο της Βρετανίας, τον Benjamin Colin.

Οι παρατηρήσεις του φιλόσοφου συγγραφέα Charles Richard (1861). Το ελευθεριακό ρεύμα στους κύκλους των εξόριστων σοσιαλιστών και ακόμα ένα σχίσμα στους κύκλους της «*Διεθνούς Ένωσης*» του Λουδόν (1855) που εκδηλώθηκε κυρίως το 1859 με τη συσπείρωση των Γάλλων αντιεξουσιαστών στη Λέσχη της ελεύθερης σκέψης, όπου σίγαζαν οι Αναρχικοί του κύκλου του Ντεζάκ. Παράλληλα στη Γενεύη υπήρχαν διάφοροι συμπαθούντες του Αντιεξουσιαστικού κινήματος και αυτό μας επιτρέπει να διαβλέψουμε τα συμπεράσματα της εισήγησης της συνέλευσης της 24ης Φεβρουαρίου 1861. Δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια θα ήταν τα συμπεράσματα αυτά εάν είχε εκδοθεί η εφημερίδα «*L'Avant-garde, journal international*» («*Η Εμπροσθοφυλακή, Διεθνής Εφημερίδα*») το πρόγραμμα της οποίας, τυπωμένο στις Βρυξέλλες, ανήγγειλε την έκδοσή της στη Γενεύη την 1η Οκτωβρίου 1864 και περιλάμβανε δηλώσεις τόσο σχετικά με τη χειραφέτηση των εθνών όσο και την αντικατάσταση του Κράτους με την ελευθερία, από οικονομική σκοπιά, συνάντησε. Είναι προφανές ότι επρόκειτο για ένα μείγμα Εθνικισμού και Προνομιτισμού του οποίου κριαία την προέλευση. Υπήρχε επίσης η ομάδα «*Συλλογιστές της Κρήμης*» που κυλοφόρησε παρόμοια μια σειρά από μπροσούρες από το 1863 μέχρι το 1867. Οι τίτλοι «*Επανόσταση — Αποκέντρωση*» και «*Ελευθερία ή θάνατος*» (η πρώτη και η τρίτη μπροσούρα) εντάσσουν την ομάδα αυτή στο ρεύμα των αποκεντρωστών-μηνεσιστών.

Αλλά η πιο σαφής έκφραση του Ελευθεριακού και Επαναστατικού Αντιπαραπολιτισμού υπάρχει στην Βελγική μπροσούρα: «*Οι Εθνότητες υιοθέτησαν από έναν πρωλάρη, από σκοπιά ατομικής αυτονομίας και ελευθερίας*» συγγραφέας της οποίας ήταν ο Hector Morel.²¹

Τέλος, ένας πρώην βουλευτής, ο Claude Pelletier, ο οποίος κυνηγημένος στις 2 Δεκέμβρη κατέφυγε στη Νέα Υόρκη, κατόρθωσε σε συμπεράσματα παρόμοια με αυτά των Αναρχικών. Τη θεωρήσή του, την οποία δημοσιοποίησε σε μια σειρά από βιβλία, αποκάλεσε *itercratie*. Όλες αυτές οι εκδόσεις, όσο έμμενοι στα πλαί-

το άρθρο αυτό το 1909 και το συνέζητα στο Σοσιάλ του Λαντάνουρ στις 15 Μαρτίου του ίδιου έτους.

18. Νέα Υόρκη 1854, 74 σελίδες.

19. Έχω αναλύσει αυτή την μπροσούρα στην «*Αναρχική επιθεώρηση*» του Παρισιού, 22 Ιουλίου 1922.

20. De Carménis 1944.

21. Βρυξέλλες 1862, 52 σελίδες.

σια του σοσιαλισμού, προσπαθούσαν να συνδυάσουν τις κοινωνικές απαιτήσεις του σοσιαλισμού με αυτές της ατομικής ελευθερίας. Αυτή όμως η προσπάθεια σταμάτησε κατά την περίοδο 1860 με 1870. Από το 1850 μέχρι το 1860 η παράδοση και το γρήγορο τσάι των εξουσιαστών σοσιαλιστών όσο και τωι Προυσών δέχτηκαν ισχυρή πλήξη, σε τέτοιο βαθμό ώστε την εποχή των προγραμών η μεγάλη πλειψηφία, διασπασμένη και διασκορπισμένη, κατόντησε συντηρητική, γεγονός που προκάλεσε τα αλληλέλληλα σχήματα και τη βαθμιαία παρακμή ανθρώπων που διέθεταν ένα ορισμένο κύρος.

Μόνο δυο άνθρωποι απ' όλους αυτούς, ένας εργάτης μογοικτιζής-δικασιογής και ένας νεαρός γιατρός βρήκαν την απαραίτητη διανοητική δύναμη και το ηθικό σθένος και μίλησαν ανοιχτά προσπαθώντας να διαταράξουν τα λιμασμένα νερά στο χέρο των ιδεών και να διαδώσουν τις απόψεις τους παρόλη την απομόνωσή τους. Αυτοί οι δυο άνθρωποι αφέρισαν όλη τους τη δραστηριότητά σ' αυτόν το σκοπό και πέθαναν πρόωχα με διαταραγμένη την υγεία τους, χωρίς να κατορθώσουν ωστόσο να πραγματοποιούν το στόχο τους. Οι σύγχρονοί τους καθώς και οι μεταγενέστεροι κάλυψαν τη φωνή τους μ' ένα πέπλο σιωπής, σε τέτοιο βαθμό ώστε πολύ αργότερα, την εποχή της Διεθνούς, οι αγωνιστές που συμμετείχαν σ' αυτήν αγνούσαν τη ζωή και το έργο του Ζοζέφ Ντεζάν και του Ερνέστ Κερντερουά.

Ο Ελιζέ Ρεαλί έζησε μερικά χρόνια στην Αμερική, ταξιδεύοντας άλλοτε στη Λουιζιάνα και άλλοτε στην Κολομβία. Τελικά επέστρεψε στη Γαλλία και απιερόθηκε στις μελέτες του, ενώ παράλληλα σήραζε στους κύκλους των ανθρωπιστών σοσιαλιστών. Παρόλο που δεν εξέφρασε δημόσια τις ιδέες του, εκπροσωπέ, μαζί με τον Προυσών, την αληθινή φωνή του Γαλλικού Αναρχισμού από το 1852 μέχρι το 1861.

* *

Ο Ζοζέφ Ντεζάν, που η καταγωγή του μας είναι άγνωστη, γεννήθηκε γύρω στο 1821 και υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία πιθανότατα στο κυνικό. Το όνομά του δεν αναφέρεται ούτε στα δημοσιεύματα, ούτε στις δίκες των δέκα προηγουμένων χρόνων μέχρι το 1848 (πιθανόν επειδή έλειπε από το Παρίσι). Για πρώτη φορά συναντήμε το όνομά του στις 25 Φλεβάρη 1848

όταν ο Ντεζάν υπογράφει ένα μανιφέστο του «Εργατηρίου», μιας ομάδας με μετριοπαθείς απόψεις. Τον ξαναβρίσκουμε αργότερα στη Λέσχη των Γυναικών (Σοσιαλιστρίων), ενώ την ίδια εποχή δημοσιεύτηκαν τα πρώτα του ποιήματα.

Τον Ιούνη του 1848 τον συνέλαβαν και τον οδήγησαν στις φυλακές της Βρέστης. Επέστρεψε στο Παρίσι στα τέλη του Μάη 1849, όπου τον συνέλαβαν και πάλι στις 13 Ιούνη, μια μέρα πριν τα γεγονότα. Δεν αναφέρεται το όνομά του ξανά πριν την επόμενη καταδίκη του σε δύο χρόνια φυλάκιση, στις 22 Οκτώβρη 1851, για τα ποιήματά του: «*Les Lazaréennes, Fables et poesies socialistes*» («Οι Λαζαρένοι, Σοσιαλιστικά ποιήματα και ιστορίες»).²² Δεν εξέτισε την ποινή του και κατάφερε να διαφύγει στο Λονδίνο λόγω του προξενικού πτυχίου της 2 Δεκεμβρη. Εκεί συναντήθηκε με μια μικρή ομάδα εξοριστών η οποία δεν ακολούθησε τους μεγάλους αρχηγούς Λεντρώ-Ρολέν, Λουί Μπλαν και άλλους. Αντίθετα, αυτό που τους χαρακτήριζε ήταν η εξέγερση ενάντια στην εξουσία της αυθεντίας τους. Όταν εγκαταστάθηκε στο Jersey, το 1852 με 1853, έγραψε το «*La Question Révolutionnaire*» («Το Επανάστατικό ζήτημα»), ένα αναρχικό δοκίμιο. Αργότερα, μετανάστες στην Αμερική, διάβασε το δοκίμιο του στους εξόριστους προαδευτικούς της Νέας Υόρκης οι οποίοι δεν συμφώνησαν με το εξτρεμιστικό περιεχόμενό του.²³ Ο Ντεζάν ήταν μεταξύ εκείνων που υπέγραψαν το πρόγραμμα της «Διεθνούς Ένωσης» το 1855. Στη Νέα Ορλεάνη, όπου έμεινε από το 1856 μέχρι το 1858, έγραψε την περίφημη ουτοπία: «*L'Humanité*» («Ουτοπία αναρχική») που προσάθηκε να εκδοθεί μέσω συνδρομών χωρίς όμως να κατορθώσει. Από το 1858 μέχρι το 1861 έζησε στη Νέα Υόρκη, όπου τελικά δημοσίευσε το βιβλίο του σε μια εφημερίδα την «*Le Libéraire, Journal du mouvement social*» («Ο Ελευθεριακός, εφημερίδα του κοινωνικού κινήματος»). Παρόλη τη φτώχεια του

22. Παρίσι, Αύγουστος 1851, σελ. 46. Νέα επεξεργασμένη έκδοση, 1857, New Orleans, σελ. 199.

23. Δημοσίευσε αυτή την μεσοείρα στη Νέα Υόρκη το 1856, σελίδες 64.

24. Από τον Ιούνη του 1858 μέχρι το Φεβρουάριο του 1861, 27 πολυσελίδες τούχρη περιελάμβαναν την «*L'Humanité*». Το κείμενο δημοσιεύτηκε σ' αυτή την εφημερίδα, και ήταν σπάνιο μέχρι την επανέκδοσή του, σε μικρό σχήμα, στις Βρυξέλλες το 1896, και στα Ιταλικά στα Buenos Aires (έκδοση La Protesta).

αφοσιώθηκε στη σύνταξη και κυκλοφορία του *Ελευθεριακού* ή κυκλοφορία του οποίου, αν και περιορισμένη, δεν ήταν αμελητέα. Είχε αρκετάς αναγνώστες κυρίως στην Αμερική, στο Λονδίνο, Βρυξέλλες και Γενεύη. Δύο άλλες γαλλικές εφημερίδες εκδόθηκαν στην Ευρώπη την ίδια εποχή, η μία μετροπαθής σοσιαλιστική και η άλλη, ο *Προλετάριος των Βρυξελλών*, προσκείμενη στον επαναστατικό εξουσιαστικό σοσιαλισμό.

Κουρασμένος και άνεργος λόγω της οικονομικής κρίσης, ο Ντεζάκ λίγο πριν από το ξέσπασμα του Εμφύλιου Πολέμου (ένα γράμμα του στις 20 Φεβρουαρίου καταδενούνει την απογοήτευσή του, όχι σχετικά με τις ιδέες του αλλά σχετικά με την αποτυχία των κοινωνικών του βλέψεων μέσα στη μεγάλη εξουσιαστική έρημο) επέστρεψε στο Λονδίνο το 1861. Κατόπιν ήρθε να ζήσει στο Παρίσι όπου δεν βρήκε την κατάσταση που περίμενε και δεν μας είναι γνωστό πότε και κάτω από ποιες περιστάσεις υπέκυψε σε μια κρίση νευρασθένειας και αγρότητα πιθανόν στην ίδια την τρέλα. Πέθανε μεταξύ 1864 και 1867, άγνωστο κάτω από ποιες τραγικές συνθήκες.

Δεν θα υπεισέλθω στην ανάλυση των ιδεών του Ντεζάκ, ο οποίος είχε συλλάβει έναν Αναρχικομουνισμό αρκετά προωθημένο (στην αναρχική κανόντηται) που, αν και απαιτούσε από τους αγωνιστές τα πιο αδιάλλακτα μέσα δράσης, προσπαθούσε να αποδεχτεί τις ιδιαιτερότητες των ανθρώπων και να προβλέψει τις δυνατότητες για τη μελλοντική τους εξέλιξη. Μ' αυτόν τον τρόπο παραδεχόταν την άμεση νομιθέτηση από το λαό (με μια μεταβλητή πλειοψηφία ανάλογα με τα εκάστοτε επιχειρήματα) ή ακόμα και τον Κοινοβουλευτισμό. Δεν πρόκειται για συμβιβασμούς ενός μετροπαθούς, αλλά για συλλογισμούς ενός ανθρώπου που θεωρούσε τον εαυτό του τελείως απομονωμένο. Αποκαλούσε τον Προϊόντα κεντρική Αναρχική, φιλειθέρω αλλά όχι ελευθερικό, θεωρούσε τόσο τους δημοκράτες όσο και τους σοσιαλιστές εχθρούς του και πίστευε πως ο λαός ήταν διάφορος και υποταγμένος. Ο Ντεζάκ δεν παραδεχόταν καμία οργανωμένη δύναμη και πρόβλεπε πως μεταξύ του έτους 2858 που θα έχει πραγματοποιηθεί η απόλυτη Αναρχία και της εποχής του, άξιζε τον κόπο ν' ασχοληθεί κανείς με τα μέσα της συλλογικής δράσης που ακόμα βρίσκονταν στα σπάργανα.

*
*

Ο Ερνέστ Κερντερούα (1825-1862), γιος ενός δημοκράτη γιατρού από την Βουργουνδία, σπούδασε ιατρική στο Παρίσι από το 1842 και εργάστηκε στη συνέχεια σαν εξωτερικός γιατρός σε διάφορα νοσοκομεία, περιθάλποντας τους φτωχούς και τους τραυματίες του Ιούνη του 1848. Από φιλογρός δημοκράτης εξελίχθηκε σε σοσιαλιστή και υπήρξε ένας απ' αυτούς που πήραν μέρος στην επιχείρηση των σχολείων του Παρισιού στις 13 Ιούνη 1849.^{24*} Κατέφυγε στην Ελβετία και παρέμεινε στη Λωζάνη μέχρι τη στιγμή που τον απέλασαν. Τον Απρίλιο του 1851 πήγε στο Λονδίνο και συνέχισε να συχνάζει στους κύκλους των δημοκρατών σοσιαλιστών της «13 Ιούνη 1849», που του επεφύλαξαν ιδιαίτερα θερμή υποδοχή. Αλλά όπως ο Ντεζάκ έτσι και αυτός δεν μπόρεσε ν' αναχθεί τους μεγάλους αρχηγούς και εξαπέλυσε εναντίον τους δριμυείς κατηγορίες σε μια σειρά από μικρές μπροσούρες, που υπέγραφε μαζί με τον νεαρό Octave Vauthier (αδερφό ενός φυλακισμένου της «13 Ιούνη») κυκλοφόρησαν δε, με τον γενικό τίτλο «Το εμπόδιο του αγώνα». Επρόκειτο για κείμενα προκλητικά που είχαν σαν αποτέλεσμα να μπει ο συγγραφέας τους στη μαύρη λίστα όλων των εξουσιαστικών τάσεων. «Το εμπόδιο του αγώνα»²⁵ αποτέλεσε κυρίως σκηνισμορά στη συζήτηση που πυροδότησαν οι λυσσαλέες επιθέσεις του Μακτόνι ενάντια στο σοσιαλισμό. Έγραψε ένα βιβλίο για την «Επανάσταση μέσα στον Άνθρωπο και μέσα στην Κοινωνία»²⁶ πάνω σε μια ιδέα που συνέλαβε το 1849. Ταξίδεψε στην Ισπανία, Σαβοΐα και στο Πιεμόντε και δημοσίευσε στο Λονδίνο, το 1854, το πρώτο μέρος του βιβλίου του «Μέρες εξορίας», τα «Τρία γράμματα στην εφημερίδα» *«l'Homme, organe de la démagogie Française à l'étranger»* ή Άνθρωπος, όργανο της Γαλλικής δημοκρατίας στο εξωτερικό» και το «Οίδηρα ή η επανάσταση των Κοζάκων» τον Οκτώβριο. Τον Δεκέμβριο του 1855 κυκλοφόρησε το δεύτερο

24*. Στις 13 Ιουλίου 1849, ξέσπασαν βίαιες διαμαρτυρίες, με αφορμή τη βοήθεια που η Γαλλική Δημοκρατία στείμαζόνταν να προσφέρει στον Πάπα, ενάντια στους Γαλλούς δημοκράτες.

25. Βρυξέλλες, Ιούλιος 1852, 28 σελίδες.

26. Λονδίνο, Βρυξέλλες, Σεπτέμβριος 1852, σελίδες 40.

μέρος του έργου του «Μέρες εξορίας»²⁷ που υπήρξε και το τελευταίο του βιβλίο. Ανήγγειλε και άλλα έργα, όπως τον δεύτερο και τρίτο τόμο της «Επανάστασης των Κοζάκων: οι λαθροθήρες ή η επανάσταση του ατόμου» και την «Σοσιαλιστική Ανακοδήμιση». Εκτός απ' τα κείμενά του πριν το 1852 γνωρίζουμε ακόμη ένα γράμμα του, που απευθύνεται στον Αλέξανδρο Χέρτζεν (27 Μαΐου 1854), και τη δήλωσή του, λίγα χρόνια αργότερα, με την οποία αρνιόταν ν' αποδεχτεί την αμνηστία του 1859.

Ο Κερντερούά τύπωσε τα έργα του με ιδιαίτερη φροντίδα και υπομονή χάρη στην οικονομική υποστήριξη της οικογένειάς του. Σταμάτησε την εκδοτική του δραστηριότητα, παρόλο που οι πεποιθήσεις του παρέμειναν σταθερές, επειδή προσβλήθηκε ξαφνικά από εγκληματικό επεισόδιο. Πέθανε το 1862 σ' ένα χωριό κοντά στη Γενεύη με τραγικό τρόπο, παρόμοιο με του Ντεζιά. Δεν κατάφερε να μάθει περισσότερες λεπτομέρειες για το θάνατό του, παρόλο που του δόθηκε η δυνατότητα να επισκεφτώ το σπίτι του και να κουβεντιάσω με ένα άτομο που είχε ζήσει από κοντά τα γεγονότα. Είναι πάντως βέβαιο ότι η μητέρα του τιμώσε για καιρό τη μνήμη του και, πιστεύοντας πως κανείς δεν ενδιαφερόταν για το έργο του γιου της, έκαψε λίγο πριν πεθάνει όλα του τα γράμματα και ό,τι μπόρεσε να συγκεντρώσει από τα κείμενά του, δηλαδή ένα σημαντικό μέρος του έργου του. Η καταστροφή αυτή έκανε ακόμα πιο σπάνια τα έργα του Κερντερούά, αλλά είναι δυνατό να βρει κανείς αυτά που έγραψε μέχρι τον Δεκέμβριο του 1855. Μάλιστα δημοσίευσε κι εγώ μια επανέκδοση του έργου του «Μέρες εξορίας»²⁸ προσθέτοντας ένα εκτενές βιογραφικό σημείωμα που είναι περίληψη ενός ακόμη εκτενέστερου χειρογράφου. Μέγεθμά μου να διερευνηθεί το μυστήριο της περιόδου της ζωής του από το 1856 μέχρι το 1862, όπου και πέθανε σ' ένα χωριό κοντά στη Γενεύη, όπως και η πιθανότητα να υπάρχουν δημοσιευμένα κείμενά του που δεν έχουν ακόμα ανακαλυφθεί.

Χωρίς αμφιβολία ήταν ο πρώτος Αναρχικός που ανέλαβε την ευθύνη να εκδώσει ένα πλήθος κειμένων χωρίς κανέναν περιορισμό και αυτό σε μια περίοδο απόλυτης αντίδρασης. Στο έργο του ο

Κερντερούά αναφέρεται στην εξοντωτική κοινωνική εξαθλίωση, κοπιώντας βίαια την εξουσία της εποχής του και τις φιλοδοξίες των δημοκρατικών και των σοσιαλιστών. Άλλα σημεία του έργου του αναφέρονται στην αδελφοσύνη των λαών και περιλαμβάνουν παρατηρήσεις σχετικά με την ύπαρξή τους, η οποία διαφοροποιείται από τόπο σε τόπο. Ο Κερντερούά ήταν μέχρι το 1849, δηλαδή την εποχή της λαϊκής ήττας, κάτω από την επίδραση μιας ιδέας που προκάλεσε πολλές επιπόλαιες και κακόβουλες ερμηνείες τόσο στην εποχή του, όσο και αργότερα. Δεν θα πρέπει σήμερα να κάνουμε το ίδιο λάθος. Είναι προτιμότερο να την κατανοήσουμε και να την αξιολογήσουμε σωστά.

Παρατηρώντας την αδυναμία του λαού αναζήτησε έναν τρόπο κοινωνικής ανατροπής και τον προσδιόρισε στην ολοσχερή καταστροφή που θα προκαλούσε ένας οργανωμένος πόλεμος, συγκεκριμένα μια εισβολή των Κοζάκων την οποία επιφύλαξε όπως ένας Ρωμαίος, απογοητευμένος από την παρακμή της Ρώμης. Ο Κερντερούά είδε στην εισβολή των βαρβάρων το μέσο για την ανένωση, για τη σύμμιξη των φίλων. Μέσα σε μια αναστατωμένη Ευρώπη έβλεπε να πλησιάζει ο χρόνος της καταστροφής της εξουσίας. Το έργο του «Οι λαθροθήρες ή η επανάσταση του Ατόμου» εκφράζει ίσως αυτόν τον αντιεξουσιαστικό ανταρτοπόλεμο. Ακολούθως, μετά την κάθαρση της κοινωνίας, θα άρχιζε η σοσιαλιστική ανακοδήμιση θεμελιωμένη στην αλληλεγγύη, την αδερφότητα και την απόλυτη ελευθερία, η πραγματιστική δηλαδή της ομορφιάς και των ουτοπικών οραμάτων. Ο Ζοζέφ Ντεζιά έγραφε το 1859 πως οι βάρβαροι αυτής της εισβολής δεν θα ήταν άλλοι από τους εργάτες και αγρότες της Ευρώπης. Από το Παρίσι, το Λονδίνο, τη Ρώμη, τη Νάπολη ένας καταστροφικός χειμάρρος θα ξεγρότταν γκρεμίζοντας στο διάβα του τον παλιό κόσμο. Μ' αυτόν τον ανέγλυφο τρόπο περιέγραψε τη σπουδαιότητα αυτής της δύναμης που αργότερα, το 1864, προσπάθησε να κρυπώσει η Διεθνής και να οργανώσει σε ευρύτερη βάση ο επαγγελματικός συνδικαλισμός. Είναι αυτή η δύναμη που τελικά στις μέρες μας έχει κάθε λόγο από στιγμή σε στιγμή να εξεγερθεί... Θα πρέπει όμως να σημειώσουμε πως ο Κερντερούά, αν και αναφέρεται σε τρεις διαδοχικές φάσεις — την καταστροφική κρίση, τον πόλεμο κατά της εξουσίας και τέλος την ανακοδήμιση δεν κατάφερε να διαβλέψει την αποκριστήλλωση — που σταθερά

27. Λονδίνο, 1855, 576 σελίδες.

28. Παρίσι 1910-11: Κοινωνιολογική Βιβλιοθήκη, τόμ. 44, 45 και 46.

επιβεβαιώνεται σήμερα με το σοσιαλδημοκρατικό Κράτος, τη δικτατορία των μπολσεβίκων, το διεθνές συνδικαλιστικό κίνημα — παρόλο που υποστήριξε τη θεωρία της άμεσης εξέλιξης. Κατά τη γνώμη του η καταστροφή θα δημιουργούσε τη δυνατότητα δράσης — που θα αποσκοπούσε στην εξάλειψη της εξουσίας — και ακολούθως τη δυνατότητα της συνεργασίας και της αντιστάσεως.

Μελετώντας προσεκτικά τα κείμενα του Κροπότιν διαπιστώνουμε πως επιμένει σε μια περίοδο τριών έως πέντε χρόνων (συγκεκριμένα αναφέρεται στην περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης μεταξύ 1788 και 1793) κατά την οποία, μετά την αρχική δράση και το κίνηρο που κατόρθωσε ο λαός, όλοι οι εξουσιαστικοί θεσμοί καταπολεμούνται ασταμάτητα και το Αναρχικό ιδανικό κατακτά τις λαϊκές ψυχές.

Όστε ο Μπακούνιν ούτε ο Μαλατέστα αρνήθηκαν μια τέτοια άποψη και μόνον χάρη στην επιφανειακή ερμηνεία ορισμένων παρατηρήσεων του Κροπότιν θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι ο Αναρχοκομμουνισμός δεν θα ήταν τίποτε άλλο παρά μια απρόβλεπτη κατάσταση δημιουργημένη ως δια μαγείας.

Το να ξεκαθαριστεί το κοινωνικό έδαφος μετά από μια αναταραχή που θα προαλέσει την καταστροφή της παλιάς τάξης, το να προπαρασκευαστεί και να διασπαρεί μια νέα ιδέα και μετά, όπως με τη συγκριτική, να αρχίσει η αναδημιουργία, ήταν οι θεμελιώδεις ιδέες του Κερντερού και ειδικότερα χρόνια αργότερα του Κροπότιν και άλλων.

Ο Πρωινόν, ο Μπελγκιάρικ, ο Κερντερού και ο Ντεζάν είναι οι τέσσερις άντρες που έθεσαν τα θεμέλια για το γόνιμο αναρχικό έργο της περιόδου μεταξύ 1840 και 1865. Αλλά μέσα σε τι κλίμα απομόνωσης! Ο Πισακάν πέθανε το 1857, ο Πι υ Μαργκάλ το 1854 εγκατέλειψε αναλογηκάρωτο το έργο του, ο Μπακούνιν ήταν στην φυλακή, ο Ρουά βρισκόταν στις τροπικές χώρες. Ο Μαξ Στίρνερ πέθανε το 1856, ενώ οι ατομιστές του Μόχου Τίπες αδιαφορούσαν για τις άλλες ελευθεριακές τάσεις. Πόση εχθρότητα, πόση αδιαφορία! Σοσιαλιστές, εργάτες, όλοι παρήμηναν σιωπηλοί, εκτός από λίγες σποραδικές εξαίρεσεις. Τι έκαναν οι φίλοι και οι σύντροφοι για τον Κερντερού και τον Ντεζάν τη στιγμή που αυτοί, μόνοι τους, αντιμετώπιζαν το μίσος όλων εχθροειδώς των ιδεών τους και της ελευθεριακής κληρονομιάς τους; Είναι

αδιαμφισβήτητο γεγονός, και το έχω διαπιστώσει και εγώ, ότι οι αγωνιστές και οι εφημερίδες της Διεθνούς τους αγνόησαν, παρόλο που τα κέντρα προπαγάνδας συσπέντρωναν πολλούς συντρόφους τους (Λουδβίκο, Παρίσι, Γενεύη, Βέλγιο).

Δεν μπορούμε να δικαιολογήσουμε αυτήν τη στάση από το γεγονός πως αυτές οι δύο μεγάλες μορφές αντιπροσώπευαν μια άλλη γενιά (τη γενιά των παραντήρηδων). Οι άλλοι αγωνιστές το 1860-1870 ήταν και αυτοί περίπου της ίδιας ηλικίας. Τα έντυπά τους, με δεδομένη την έλλειψη ώσης, θα μπορούσαν να δημοσιεύσουν κείμενα των Κερντερού και Ντεζάν. Γνωρίζουμε πως ο μόνος γνωστός στοχαστής ήταν ο Πρωινόν, και πως ο Κομμουνισμός κινούνταν με βάση τα επιχειρήματα του Κιουπέ και της Βίβλου. Και όμως αρνήθηκαν τα επιχειρήματα που τους πρόσφερε η ελεύθερη σκέψη του Κερντερού και του Ντεζάν. Μπορούμε εντούτοις να αναζητήσουμε τις ιδέες των δύο περιγραφέν στα κείμενα άλλων, όπως του Σ. Ένγκλιντερ, του Ριτινγκάλζεν, του Λεφφουσαί, του Μαλόν και πολλών άλλων. Αυστηρός τα κείμενά τους, η προφορική παράδοση σχετικά με το έργο τους και ορισμένα σκόρπια ντοκουμέντα δεν ανακαλύφθηκαν παρά, πολύ αργότερα, στη δεκαετία 1880-90 — άλλοτε ημίλια και άλλοτε μετά από επίμονες προσπάθειες τεσσάρων-πέντε ανθρώπων, όπως του Ζακ Γκρός, Μπαρνέ Λαζάρ, Πουζέ, Ούτο Κάρμεν και του εαυτού μου (μετά το 1889) χάρη στη μεθόδια ορισμένων συντρόφων, όπως ο Λασαζί, Λεφφουσαί, Πεννιέ και άλλοι. Η προσπάθεια αυτή καρποφόρησε παρόλο που δεν πραγματοποιήθηκε στην έκταση που θα επιθυμούσα. Όμως είναι πια πολύ αργά. Ο θάνατος ανθρώπων, η εξαφάνιση πολλών κλειών βιβλιοθηκών και πιο πρόσφατων συλλογών διέρρηξαν και συγκεκριμένους δεσμούς με το παρελθόν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VII

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ, ΙΤΑΛΙΑ, ΡΩΣΙΑ: ΟΙ ΚΑΤΑΛΑΝΙΚΕΣ ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΕΣ III Τ ΜΑΡΓΚΑΛ, ΠΙΣΑΚΑΝΕ, ΜΠΑΚΟΤΝΙΝ, ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΣΕ ΆΛΛΕΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΧΩΡΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1870

ΣΤΙΣ ΜΕΓΑΛΕΣ χώρες που αναφέραμε προηγουμένως (Γαλλία, Αγγλία, Ενωμένες Πολιτείες, Γερμανία) ο Αναρχισμός εμφανίστηκε σαν αναπόσπαστο φαινόμενο της ανθρώπινης εξέλιξης, σαν άμεσο αποτέλεσμα του φιλελευθρισμού του τέλους του 18ου αιώνα και κυντόχρονα (αν εξαιρέσουμε την περίοδο από το 1879 μέχρι τις μέρες μας, που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως αστηρά εξουσιαστική) σαν μια από τις πιο σημαντικές μορφές προόδου και αναγέννησης αυτής της ιδέας, με μια εμπειρία και μια αυξανόμενη δραστηριότητα παρά τους σύγκριτικά περισσότερο περιορισμούς του 19ου αιώνα. Στις χώρες με διαφορετική εξέλιξη η αναρχική σκέψη αναπτύχθηκε είτε φυσολογικά με διάφορους τρόπους είτε εμφυτευθήκα σαν αποτέλεσμα μίμησης καθ'σ' αυτήν την περίπτωση η εξέλιξη της υπήρξε διαφορετική.

Στην Ισπανία την εποχή αυτή ο Αναρχισμός αναπτύχθηκε ιδιαίτερα και θα ήταν ενδιαφέρον να μελετήσουμε την ιστορική του προέλευση, που σε σχέση με άλλες χώρες παρουσιάζει πολλές ιδιομορφίες.

Θα πρέπει να διακρίνουμε τα στοιχεία που προέρχονται από τη διεθνή κουλτούρα μετά τον 16ο αιώνα, δηλαδή τη σμεισפורά της ξένης προπαγάνδας και ιδιαίτερα της γαλλικής, από εκείνα που είναι αυτόχθονα, μια μελέτη που πιστεύω ότι πρέπει να γίνει οποιαδήποτε για κάθε χώρα. Επειδή όμως δεν είναι δυνατό να

υπεισέλθω σε ιστορικές λεπτομέρειες και επειδή σε σχέση με αυτό το θέμα δεν διαθέτω επαρκείς πληροφορίες θα περιοριστώ στην παρατήρηση ότι η Ιβηρική χερσόνησος, από τη μορφολογία του εδάφους της, δεν ευνοεί τον συγκεντρωτικό κρατισμό, που κυνθέντα στις άλλες χώρες υπήρξε η πρόσκαρη, αλλά αναπόφευκτη, κατάληξη των οικονομικών επιταγών.

Στην Ισπανία ο κρατισμός είχε πάντα απολυταρχικό ηγεμονικό χαρακτήρα, προκειμένου να υπερασπιστεί τη συνοχή και τη συνέλεια του φεουδαλισμού και των τεράστιων εντάσεων του και επιπλέον τη γιγάντια επιχείρηση κατάκτησης της κεντρικής και νότιας Αμερικής κατά τον 16ο, 17ο και 18ο αιώνα. Για τον Ισπανικό λαό ο κρατισμός δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το διοικητικό, νομικό, στρατιωτικό και, με τη μεσολάβηση του κλήρου, θρησκευτικό καθεστώς. Το καθεστώς αυτό κρατούσε το λαό σε καταναρχιαστική υποταγή και, είτε με τη στρατολόγηση των ανδρών είτε με την επιβολή φόρων, υπήρξε προς απολυταρχικό όφελος των ιδιοκτητριών τάξεων ό,τι ο λαός κατείχε.

Ωστόσο, ο πληθυσμός των πόλεων και της επαρχίας είχε το πλεονέκτημα να κατορθώσει να διατηρήσει τις αυτονομιστικές και ομοσπονδιακές παραδόσεις του. Δεν είχε συνθηκολογήσει με το γιγαντιαίο Κράτος που το μέγεθός του ήταν πρόσθετος παράγοντας εξουσιασμού, ούτε βέβαια με τους αναριθμητους φεακτικούς και συμφεροντολόγους νεόπλουτους, που σμειστούσαν τα εκτελεστικά όργανα του κράτους, τη γνωση σ' όλες τις χώρες κατηγορία των μοντρυσάλων. Ένα άλλο πλεονέκτημα ήταν ότι η μεγάλη εθνική ενότητα ενέπνεε συνάχιστον ένα αίσθημα συλλογικότητας που εκδηλωνόταν διαμέσου της ομοσπονδίας και της αδελρότητας και το οποίο, γι' αυτόν ακριβώς το λόγο, δεν επέτρεψε να ευδοκιμήσει ο σύγχρονος κατακερματισμός της κοινωνικής ζωής, η ατομικιστική νοστροπία και η επακόλουθη απομόνωση των ανθρώπων σε μικρές κοινωνικές ομάδες.

Έχοντας σαν αφετηρία μια τέτοια βάση εξέλιξη ήταν διαφορετική κατά περιόχες, κυρίως δε θα πρέπει να σημειώσουμε τις φυσικές διαφορές μεταξύ βορρά και νότου που είναι περισσότερο έκδηλες σ' αυτή τη χώρα από οποιαδήποτε άλλη. Ο Ελιζέ Ρουλι έλεγε πως η αρχή της ομοσπονδίας αμοιάζει να έχει φυσική υποδιαίρεση της χώρας έχει διατηρήσει απόλυτα τη γεωγραφική

της ιδιαιτερότητάς. (Οι ίδιος άλλωστε συνθήκες προκάλεσαν τη δημιουργία του φεντεραλισμού στην Ελβετία). Ωστόσο τόσο η επιρροή του θρόνου της Καστίλλης, όσο και αυτή της Καθολικής εκκλησίας, ήταν ιδιαίτερα ισχυρές καθ' όλη τη διάρκεια των χρόνων αυτών της Ευρώπης και το λαϊκό αίσθημα δεν κατάφευε να εκδηλωθεί με άλλο τρόπο από τις τοπικές εξεγέρσεις και την ακλόνητη απέχθεια απέναντι στο Κράτος και καθετί που έχει σχέση με αυτό.

Η Ισπανία δεν γνώρισε όπως η Γαλλία έναν φιλελεύθερο 18ο αιώνα και μια επανάσταση. Έτσι, ο σοσιαλισμός της όπως εκφράστηκε από ορισμένους στοχαστές από τον 12ο έως τον 18ο αιώνα, είναι λιτός και ρεαλιστικός. Σπάνια ξεπέρασε τον αγροτικό συλλεκτικισμό, και ακόμη σπανιότερα πρόσφερε τη δικαίωση για μια δημόσια παραγωγή, όπως κατ' εξαίρεση συνέβη με τον Martínez de Mata στη Σεβίλλη τον 13ο αιώνα. Παρόλ' αυτά, η αγροτική εξέγερση υπήρξε συνεχής, γιατί ο λαός ήθελε πολύ καλά τι ήθελε. Εξάλλου οι κοινωνικές ιδέες της Γαλλικής επανάστασης δεν πρόσφεραν τίποτε το καινούριο στην Ισπανία. Οι ανθρωπιστικές ιδέες ξεχάστηκαν γρήγορα στην ίδια τη Γαλλία όπου επιβλήθηκε ένας ολοκληρωτικός κυβερνητισμός που δεν είχε τίποτα να διδάξει στην Ισπανία, η οποία ήδη γνώριζε επαρκώς αυτό το φαινόμενο. Ο πόλεμος που διαρκούσε επί αιώνες μεταξύ των δύο χωρών αναζωπυρώθηκε και έφτασε στο αποκορύφωμά του με την Γαλλική εισβολή, η οποία συνάντησε λυσσαλέα αντίσταση και σήμανε την αρχή της πτώσης του Ναπολέοντα του Α' (1808).

Οι ελπίδες για ένα υποφερτό πολιτεύμα (το Σύνταγμα του 1812) θάψαμε και ο απολυταρχισμός δέχτηκε την επίθεση της συνταγματικής επανάστασης του 1820 που καταπνίχθηκε από τα ανομιόβρονα στρατεύματά της Γαλλίας το 1823, τα οποία επανέφεραν την τάξη όπως την εννοούσε η Ιερά Συμμαχία των βασιλιάδων. Από τότε (και συγκεκριμένα από την εποχή της Παλινορθώσεως του 1814) άρχισε ένας αγώνας ενάντια στη μοναρχία, χωρίς να μεσολαβήσει καμιά περίοδος μετριοπαθούς φιλελευθερισμού και δημοκρατίας. Αυτός ο αγώνας εντάθηκε κατά την περίοδο 1854-56 και 1868-74 μέχρι την τελική πτώση της μοναρχίας την 14η Απριλίου (1931) και την εγκαθίδρυση μιας δημοκρατίας που ελάχιστα ικανοποίησε το λαό. Ο αγώνας στρά-

φηκε ενάντια στους νέους σφετεριστές της κεντρικής εξουσίας, στρατιωτικής και πολιτικής, και έτσι διαμορφώθηκε η ομοσπονδιακή ιδέα που ονομάστηκε ολαϊκή ένωση δηλαδή ομόσπονδη δημοκρατία.

Οι ιδέες αυτές συνδέθηκαν συχνά, αν όχι πάντοτε, με το αίτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης και αποτέλεσαν το πολιτικό ιδανικό του πιο προωθημένου τμήματος του Ισπανικού λαού, ενώ ο αντιπροσωπευτικότερος εκφραστής τους υπήρξε ο Πι υ Μαρριγάλ (1824-1901). Το αξιολογότερο έργο του είναι το βιβλίο «Η αντίδραση και η επανάσταση που δημοσιεύτηκε κατά την προεδρική περίοδο 1854-1856, στην οποία έχω ήδη αναφερθεί στα προηγούμενα κεφάλαια, καθώς και οι μεταφράσεις ορισμένων έργων του Πραντόν (1868-1870). Όταν η αντίδραση ανέλαβε και πάλι την εξουσία, του απαγορεύτηκε να ολοκληρώσει το κοινωνικό μέρος του βιβλίου του και ποτέ άλλοτε δεν του δόθηκε η ευκαιρία να το τελειώσει. Η «Federación» («Ομοσπονδία»), όργανο της Διεθνούς,¹ πρόβαλε το γεγονός ως απτή απόδειξη της βαρβαρότητας της εξουσίας, αλλά το θέμα σταμάτησε εκεί. Σαν αρχηγός του ομοσπονδιακού κόμματος, ο Πι Υ Μαρριγάλ, δε θέλησε μάλλον να προκλέσει πολιτικό σχίσμα και γι' αυτόν το λόγο απέφυγε να εκθέσει όσες από τις προσωπικές του ιδέες θα διασχετούσαν τη μη σοσιαλιστική πτέρυγα του κόμματος του. Ωστόσο επεδιοργάσθη λεπτομερώς την εφαρμογή του ομοσπονδιακού συστήματος σε εθνική κλίμακα στο βιβλίο του «*las Nacionalidades*» («Οι εθνότητες»)². Όπως οι λίστες που πρότεινε για τον αυτοκαθορισμό είναι ατελείς και η εμπειρία του 1918-19 απέδειξε πως είχε παραβλέψει τον οικονομικό παράγοντα ή για την ακρίβεια ότι τον αγνόησε αυθαίρετα. Η ομόσπονδη δράση του 1873 («*cantonalisme*») επεκτάθηκε σε τόσο μεγάλη κλίμακα — για παράδειγμα η Κομμούνια του Παρισιού ή οι Κομμούνες της Νότιας Γαλλίας το 1870-71 (Λυόν, Μασσαλία, Τουλούζη, Ναρμπόν κ.λπ.) — που για να καταστούν χειρίστες η επέμβαση του στρατού. Αν και ο Πι Υ Μαρριγάλ αποδείχτηκε επιτυχημένος απέναντι στον Αναρχισμό και δεν ξεπέρασε την ιδέα του ελάχιστου Κράτους, συνέχισε ωστόσο μέχρι το θάνατό

1. Βαρκελώνη 12 Ιανουάριου 1870.

2. Μαδρίτη, 1877. Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε στις 14 Νοεμβρίου 1876, 328 σελίδες

του να δικτυώνεται από μεγάλο σεβασμό στα ιδανικά του απόλυτου Αναρχισμού.

Αυτή ήταν η μορφή του σοσιαλισμού που ανταποκρινόταν στο λαϊκό αίτημα μέχρι το 1868, όταν άρχισαν να διαδίδονται στην Ισπανία οι θεωρίες του Μπακούνιν. Γι' αυτόν το λόγο τα εξουσιαστικά σοσιαλιστικά ρεύματα, γνωστά στην Ισπανία κυρίως από Γαλλικές μεταφράσεις και τη δράση ορισμένων δραστηρίων από οπαδών τους, δεν δημιούργησαν ποτέ πραγματικά κινήματα σ' αυτή τη χώρα. Ο κομμουνισμός σαν ιδεώδες και οι αρχές της ένωσης των φουριεριστών συνέπιπταν με τις κοινωνικές τάσεις στην Ανδαλουσία και Καταλωνία ενώ οι δημοκρατικές ιδέες εκφύλιζαν εξαιτίας του κρατιστικού σοσιαλισμού των Ρεπουμπλικάνων και της εξουσιαστικής κοινωνικής τους δράσης στη Μαδρίτη και αλλού, δράση που παρέμεινε εφήμερη και χωρίς συγκεκριμένο αποτέλεσμα.

Από ορισμένα αποσπάσματα της εφημερίδας «El eco de la classe obrera»³ («Ηχώ της εργατικής τάξης») μπορούμε να διακρίνουμε αυτό που δικαίως επιθυμούσαν τουλάχιστον οι πιο προσηλυμένοι κύκλοι των εργαζομένων της Καταλωνίας:

«... Οι κοινότητες κατέρρασαν το ισχυρότερο κλήρημα που θα μπορούσε να δεχτεί ο φεουδαλισμός. Στην αρχή υπήρξαν λυτρωτικοί θεσμοί, που περιείχαν τα σπέρματα της ελευθερίας των λαών, και γόνιμη πηγή όλων των πολιτικών κατακτήσεων. Οι βασιλεύδεις σπρώγτηκαν σ' αυτές για την καταπολέμηση της φεουδαλικής αταξίας, αλλά ταυτόχρονα υπήρξαν οι μόνιμοι θεσμοί που αντιστάθηκαν στην τυραννία των βασιλεύδων. Αυτός είναι ο λόγος που οι λαοί αγρυπνούν και οι αγρυπνοί πάντα για τους δήμας τους, όπως θα αγρυπνούν για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων τους, την πρόσπιση της ελευθερίας τους. Μια κοινωνική επανάσταση, για να είναι εφικτή, πρέπει να αρχίσει από μια πολιτική επανάσταση, όπως και κάθε πολιτική επανάσταση θα είναι στείρα και απολυθιμένη αν δεν ακολουθήσει μια κοινωνική επανάσταση. Γι' αυτόν το λόγο οι Κοινότητες

που αποτέλεσαν την πολιτική μορφή, από την οποία πήγασε η βελτίωση της τύχης των φτωχών τάξεων, ήταν αναπόφευκτο να δημιουργηθούν και να παλλακισιαστούν. Και αυτό ακριβώς συνέβη: Φανταστείτε μια στιγμή που στη Μαδρίτη, στη Βαρκελώνη, στη Μάλαγα, στη Σεβίλλη, στη Βαλένθια, στην Βαλλαντολίτ, στην Τουλουζή, σ' όλα τα βιομηχανικά κέντρα, ιδρύονται ενώσεις υφαντουργών, οικειόδομων, τυπογράφων, ξυλουργών, ραφτάδων και εργατών απ' όλους τους επαγγελματικούς κλάδους. Κάθε χώρα συγκροτείται από αυτές τις ενώσεις και αυτές εκλέγουν με καθολική ψηφοφορία το εκτελεστικό τους συμβούλιο. Οι εκλεγμένοι απ' όλα τα συμβούλια συγκεντρώνονται για να συζητήσουν τα προβλήματά τους και τα κοινά τους συμφέροντα. Οι συνεδριάσεις αυτές αποτελούν ένα δευτερευτικό κέντρο. Το κέντρο αυτό θα έρχεται σε επαφή με άλλα παρόμοια κέντρα που θα εξουσιοδοτούν έναν αντιπρόσωπο να εκπροσωπεί την επαρχιακή επιτροπή, που εδραίαει στην πιο κεντρική πόλη ή στην περιοχή με τη σημαντικότερη δραστηριότητα. Οι επαρχιακές επιτροπές θα εξουσιοδοτούν έναν άλλο αντιπρόσωπο για το σχηματισμό μιας εθνικής επιτροπής που θα έχει αποστολή να ελέγχει και να διευθύνει στα πλαίσια των συμφερόντων ολόκληρης της εργατικής τάξης. «Ένωση μέσα στις ενώσεις, ή ένωση οργανωμένη σε μεγάλη κλίμακα.»

«... Στο αρχαίο Γριγκόπιατο (Καταλωνία) υπάρχουν πολλές τέτοιες ενώσεις. Αναγνωρίζουν όλες ένα μοναδικό κέντρο. Η επαρχιακή επιτροπή υπήρχε ανέκαθεν σ' αυτήν την περιοχή και, ως μην απατόμωθα, παραμένει ακόμα πραγματικότητα. Όλοι μας γνωρίζουμε τους λόγους που η οργάνωση αυτή δεν έχει επεκταθεί και δεν έχει γίνει τόσο ισχυρή όσο θα μπορούσε. Όλα εδώ έπρεπε να γίνονται στο σισοτάδι. Η ανάπτυξη του κοινωνικού αυτοκρατισμού όχι μόνον δεν ενθαρρύνθηκε, αλλά παρεμποδίστηκε συστηματικά.»

Ο Πι. Υ Μαργκάλ έγραψε ακόμα στις 21 Οκτωβρίου: «...Μια

3. Μαδρίτη, από την 5η Αυγούστου 1855 και μετά. Εξέδιδαν από τον κρηάτη Σίμο y Βαδία στη Βαρκελώνη.

4. «Pasado, presente y porvenir de trabajo» 26 Αυγούστου 1855.

5. «Influencia de la Asociacion», 14 Οκτωβρίου 1855.

μεγάλη ένωση — η Ενωληρία — κατέργησε την αρχαία δουλεία. Μια άλλη μεγάλη ένωση — οι Σπουροφωρές — γκρέμισαν τα σύνορα που μας χώριζαν από την Ανατολή. Μια τρίτη μεγάλη ένωση — οι Συντεχνίες — κατέργησαν τον φεαυδαλισμό. Γιατί μια νέα ένωση να μην κατορθώσει να θέσει τέλος στη νέα τυραννία;...

Όταν αφορά την ένωση και την ελευθερία θεωρεί ότι είναι αδιαχώριστες και ότι η πραγματικότη τους απαιτεί και τη συνύπαρξή τους. «...Ποτέ η ανθρωπότητα δεν έχει νοιώσει τόσο επιτακτικά την ανάγκη της αρμονίας, ποτέ δεν ήταν τόσο διακεκός ο πόθος για ένα σύστημα κοινωνικής σύνθεσης...»⁷

Όταν στη διάρκεια ενός συνεδρίου οι απεσταλμένοι της Βαρκελώνης Joaquin Molar και Juan Alsina χειροκροτήθηκαν από μια εκατοστή εργάτες στη Μαδρίτη, η «ΕΙ Εσον» έγραφε: «...Προβλέπουμε πως θα έρθει μια μέρα που ολόκληρη η εργατική τάξη θα δράσει κάτω από την επιτροπή ενός μοναδικού κέντρου, μιας μεγάλης εθνικής επιτροπής, που θα αποτελείται από εκλεγμένους αντιπροσώπους όλων των επαρχιακών επιτροπών...» (11 Νοεμβρίου 1885). Αναφερόμενη στις επαρχίες, που ο θεσμός τους τοποθετείται στο 1833, η ίδια εφημερίδα γράφει: «...και τη μέρα που η Ισπανία θα γίνει μια ομοσπονδία, όπως είναι μοιραίο να συμβεί και ενδεχομένως θα συμβεί σ' ένα όχι πολύ μακρινό χρονικό διάστημα, η παλιά διοικητική διαίρεση σε επαρχίες αυθαίρετα διαχωρισμένες θα υπερισχύσει όπως στη Γαλλία η διαίρεση σε νομούς».

Ο Πι Γ Μαργιάλ συνεχίζει: «...Η οργάνωση των άλλων τάξεων, κατά το πρότυπο της εργατικής τάξης, θα υλοποιηθεί μετά από ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Αλλά στην περίπτωση αυτή δεν θα έχουμε το πλεονέκτημα η κυβέρνηση να θεμελιώνεται μέσα στους κόλπους αυτού του νέου οικονομικού οργανισμού. Η κυβέρνηση τότε θα προέρχεται από τις ίδιες τις τάξεις. Όσοι διευθύνουν αυτές τις τάξεις, ενωμένοι θα σχηματίσουν ένα μεγάλο λαϊκό κέντρο. Έτσι το υπέροχο ιδεώδες που οραματίστηκαν οι μεγάλοι Γερμανοί στοχαστές θα γινόνταν πραγματικότητα. Τι λόγο θα είχαμε τότε να παραπονηόμαστε; Οι συνέπειες μιας τέτοιας μεταρρύθμισης θα ήταν αναπόληγστες. Ας συζητούμε στον

ουρανό να φτάσει αυτή η μέρα που τρέμουν μαρκοί!»⁸

Η εφημερίδα αυτή εκδόθηκε σαν αντίδραση σ' ένα μισητό νομοσχέδιο ενάντια στις εργατικές ενώσεις, τον Οκτώβριο του 1855. Τον Δεκέμβριο οι υπογραφές δικηγορικής έφτασαν στις 33.000. Από αυτές οι 22.000 ήταν από την Καταλονία, 4.540 από τη Σεβίλλη, 968 από τη Μάλαγα, 660 από την Κόρδοβα, 1.028 από την Αντεκέρα, 1280 από την Αλόη, 1.100 από την Βαλκαντολίντ, 600 από τη Μαδρίτη, 800 από τις Βαλεαρίδες.⁹ Οι απεσταλμένοι της Βαρκελώνης ανέφεραν σε μια κοινοβουλευτική επιτροπή, τον Ιούλιο του 1885, ότι 800.000 εργάτες ήταν μέλη της εργατικής ένωσης της Καταλονίας.¹⁰ Γνωρίζουμε πως στη Βαρκελώνη οι ενώσεις άρχισαν να δημιουργούνται, νόμιμα ή παράνομα, από το 1840 και εξακολούθησαν να λειτουργούν μέχρι την επανάσταση του 1868, όταν το μεγαλύτερο τμήμα τους προσχώρησε στη Διεθνή και στις άλλες μιστικές εταιρίες που τη διαδέχθηκαν μέχρι την εμφάνιση της C.N.T.¹¹ Οι προσχωρήσεις αυτές του 1855-56, παρά τις ανακατατάξεις και τις διασπάσεις που προκάλεσαν, αποδεδειγμένα — η Διεθνή, η περιφερειακή Ομοσπονδία και η C.N.T. — ότι κάτι συνειδητοποιήσαν περισσότερο οι άνθρωποι του 1855 από το 1840 μέχρι το 1855 — περίοδο που σφραγίστηκε από τους αγώνες που έξοψασαν τόσο μετά όσο και πριν το θάνατο του Φερδινάνδου.

Έκφραση αυτής της συνείδησης ήταν ο Κοινωνικός φεντεραλισμός η Ένωση των Ενώσεων (η «αλληλεγγύη»),¹² η σύνθεση της αδελφότητας και της ελευθερίας (που δεν μπορεί να υπάρξει παρά μόνο στον σοσιαλιστικό αναρχισμό), η οικονομική κοινωνία που θα αντικαταστήσει την παλιού κυβέρνηση και τέλος η δομή των επαγγελματικών επιτροπών — τοπικών, επαρχιακών, εθνικών — που δημιουργήθηκε από τη Διεθνή το 1870 και συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας.

Οι επιτροπές αυτές, αφού είχαν ισχυροποιηθεί, συνέχισαν το 1935 να αποτελούν πυρήνα των εργατών, ενώ το 1855 ήταν το

7. 23 Δεκεμβρίου 1855.

8. «ΕΙ Εσον», 16 Δεκεμβρίου.

9. «ΕΙ Εσον», 9 Δεκεμβρίου.

10. «Confederación Nacional de Trabajadores».

11. Βλέπε «ΕΙ Εσον», 18 Νοεμβρίου 1885, κατά τη διάρκεια ενός συνεδρίου.

6. «De la Asociación», 11 Νοεμβρίου 1885.

δραμα που αναζητούσε στο γρήγο μέλλον την πραγμάτωσή του.

Απ' όλες αυτές τις ιδέες και τις δραστηριότητες, σε συνδυασμό με τα κείμενα του Πι Υ Μαργκιάλ και του Προυντόν, όπως και την πρακτική της Ένωσης, τις απεργίες και την ενισχυμένη από τις παρόνομες δραστηριότητες και τους ένοπλους αγώνες αλληλεγγύη, κατανοούμε πως αυτοί οι αγωνιστές με τον ακέραιο χαρακτήρα δεν δέχτηκαν καμιά απολύτως επίδραση από τον εξουσιαστικό σοσιαλισμό. Κατανοούμε επίσης πως οι ιδέες του κολλεκτιβιστικού Αναρχισμού που διέδωσε ο Μπακούνιν και οι σύντροφοί του αποτέλεσαν το λογικό και προοδευτικό συμπλήρωμα όλων όσων αυτοί οι αγωνιστές ένωσαν από μόνι τους εδώ και πολύ καιρό. Το 1868 δεν θα μπορούσαμε να βρούμε σε καμιά άλλη περιοχή του κόσμου ανάλογες προϋποθέσεις γιατί αυτό που ήθελε η Διεθνής να εδρασιώσει το 1864 υπήρχε ήδη στην Ισπανική πραγματικότητα από το 1855.

*
* *

Το 1870 στην Ιταλία, διακεκομμένη σε μικρά ανεξάρτητα κρατίδια και σε περιοχές που ανήκαν στην Αυστρία μέχρι τις τελικές ανακατατάξεις του 19ου αιώνα, δεν υπήρχε το παραμικρό ίχνος από τον κοινωνικό αναβρασμό που διαπιστώσαμε στην Ισπανία. Το 1848 στο Πιεμόντε άρχισαν να δημιουργούνται εργατικές ενώσεις και από το 1853 πραγματοποιήθηκαν ορισμένα συνέδρια χωρίς καμιά ιδιαίτερη σημασία. Μερικοί τεχνίτες, αλλά όχι η μεγάλη μάζα του λαού, ανέπτυξαν κάποια δραστηριότητα στα εθνικά κινήματα, άλλοτε με μέσα παράνομα και άλλοτε με τη μορφή του ανοιχτού αγώνα. Οι τεχνίτες αυτοί, η νεολαία, οι διανοούμενοι και ένα μέρος της αστικής τάξης και της αριστοκρατίας πήραν ενεργά μέρος στις προσπάθειες για την εθνική ενοποίηση, προσπάθειες που από την αρχή μέχρι το τέλος ήταν διαποτισμένες από εξουσιαστικό πνεύμα, διπλωματία, μιλιταρισμό, οργανωμένο αντίπαλο και τον οποίον ο στόχος ήταν το ενομένο κράτος. Οι λίγοι οπαδοί του ομοσπονδιακού συστήματος — ο Carlo Cattaneo, ο Cesare Cantu, ο Giuseppe Ferrari και άλλοι¹² — δεν ήταν αντι-

ξουσιαστές, παρόλο που ο Ferrari είχε γνωρίσει τον Προυντόν και είχε ασκήσει κριτική στον εκφυλισμό των οπαδών του Φουριέ. Μόνον ο Σικελός γιατρός Saverio Frasca, φίλος του Μπακούνιν και του Προυντόν, θεωρούσε τον εαυτό του Αναρχικό και θα απέριπτε ευχαρίστητος την ενοποιημένη Ιταλία, αν είχε καταρθείσει να πραγματοποιήσει την ανεξάρτητη Σικελία, ή την ομοσπονδη μαζί με άλλες ιταλικές επαρχίες.

Ο Carlo Pisacane (Κάρλο Πισακάνε) (1818-1857) ήταν αντίθετος τόσο με τη σύσταση τόσο των μικρών όσο και των μεγάλων κρατών. Για να αποτρέψει τον κίνδυνο τόσο των μεν όσο και των δε επινόησε τη διαίρεση της Ιταλικής επικράτειας σε κοινότητες ενομένες με μια συνθήκη που η σύνταξη της μεταξυ των απελευθερωμένων περιοχών της Ιταλικής επικράτειας θα ήταν προσωρινή, αρχικά δε, θα έπαιρνε τη μορφή της Εθνοσυνέλευσης και στη συνέχεια τη μορφή της Συντακτικής Συνέλευσης. Κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα τα μέσα παραγωγής και κατανάλωσης των ενόσεων και των κοινοτήτων ανταποκρίθηκαν ικανοποιητικά στις αντιλήψεις που είχε διαμορφώσει ο Μπακούνιν το 1866 — με μόνη διαφορά πως προσπαθείσε πάνω να εντάξει, όπως έκαναν και οι Ισπανοί, τις ανεξάρτητες περιοχές και τις επαρχίες στην ομοσπονδιακή οργάνωση των κοινοτήτων. Ο Πισακάνε, ένας από τους αξιολογότερους επαναστάτες της Ιταλίας του 1848-49 (Ρωμαϊκή δημοκρατία), από το 1851 περίπου — εποχή που βρισκόταν στην εξορία όπου και γνώρισε τον Κερντερούα και τον Χέρτζεν — απελευθερώθηκε από το εξουσιαστικό και αντισοσιαλιστικό πνεύμα των εθνικιστών, από τους οποίους ο Ματσίνι ήταν εκείνος που κατ' εξοχήν διακρινόταν για τα αντισοσιαλιστικά του αισθήματα. Σε ένα βιβλίο του το 1852 έγραψε: «Η Ιταλία δεν έχει άλλη ελπίδα από την κοινωνική επανάσταση». Στην περίφημη πολιτική διαθήκη του (Γένοβα, 24 Ιανυάριου 1852) εκφράζει την πεποίθησή πως «μόνον ο σοσιαλισμός αποτελεί το γρήγο μέλλον της Ιταλίας και ίσως ολόκληρης της Ευρώπης, αλλά όχι ο σοσιαλισμός σύμφωνα με τη Γαλλική αντίληψη που διαποτισμένος με τη μοναρχική και δεσποτική ιδέα υπερέχει σήμερα στην πράξη, αλλά ο σοσιαλισμός

12. (Σχη. τ. Γ2). μετ.) Carlo Cattaneo (1801-1869), Σηγηγράφος και οικονομολόγος, κέρμας της Ομοσπονδιακής Δημοκρατικής ιδέα.
Cesare Cantu (1804-95), Λοιβαρέας, ιστορικός και συγγραφέας.

Giuseppe Ferrari (1811-76) ιστορικός και φιλόσοφος από το Μιλάνο, συγγραφέας του βιβλίου «Filosofia della Rivoluzione».

όπως καθορίζεται από τις λέξεις «ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ και ΑΔΕΛΦΟΤΗΤΑ».

Εξέτω αυτή την ιδέα σε δυο τόμους, που υπήρξαν αποτελεσματικό μελέτης έξι μηνών... Για τον Πισσακίνο «Η προπαγάνδα των ιδεών είναι μια χείμαρρα και η διαπαιδαγώγηση του λαού παραλογισμός. Και αυτό γιατί «οι ιδέες απορρίπτονται από τα γεγονότα και όχι αντίστροφα, και ο λαός δεν θα αποκτήσει την ελευθερία αφού διαπαιδαγωγηθεί, αλλά θα διαπαιδαγωγηθεί αφού πρώτα απελευθερωθεί».¹³ Ο σκοπός αυτός δεν μπορεί να επιτευχθεί παρά μόνον με συνομοσίες και απόπειρες εξέγερσης, υποχρέωση δε του καθένα είναι να συμβάλει στην επανάσταση γιατί τα οφέλη που θα αποκτηθούν θα είναι ανεκτίμητα. Με την πίστη αυτή αγωνίστηκε δραστήρια ο Πισσακίνο και οι σύντροφοί του στο βασιλείο της Νάπολης, όπου η μικρή ομάδα εξοντώθηκε σε μια μάχη εναντίον των στρατιωτών στις 2 Ιουλίου 1857, στο Σάπρι. Ο Πισσακίνο και μερικοί άλλοι συλλάβθηκαν ενώ όσους επέζησαν φυλακίστηκαν στα μπανιέρια των φυλακών της Νάπολης μέχρι την πτώση του βασιλείου της, από την Λεγιάνα του Γαριβάλδη το 1860.

Το έργο του Πισσακίνο «Ιστορικά, πολιτικά και στρατιωτικά δοκίμια για την Ιταλία» εκδόθηκε σε μια ιδιαίτερα επιμελημένη έκδοση.¹⁴ Ο τρίτος τόμος περιέχει το δοκίμιο «Για την επανάσταση» και η πολιτική «Διαθήκη» αποτελεί τμήμα του τέταρτου τόμου. Διευκρινίζει ότι το δοκίμιο «Για την επανάσταση» δεν επανεκδόθηκε μετά το 1894,¹⁵ ενώ η «Διαθήκη» δημοσιεύτηκε πολλές φορές σε αναρχικά έντυπα.¹⁶ Τα «δοκίμια» εξαφανίστηκαν σύντομα και πολλοί αποδίδουν την εξαφάνισή τους στις μηχανογραφίες των εξουσιαστών και αντισοσιαλιστών πατριωτών.

Ένας φίλος του Πισσακίνο, που πήρε μέρος στην αποτυχημένη συνομοσία του Σάπρι, ήταν ο Giuseppe Fanelli,* φίλος του Μπα-

13. (Σμ. τ. Γ' βλ. μετ.) Παρατίθεται με αλληλόκληρη την (Πολιτική Διαθήκη του Πισσακίνο) στην «Saggio su la Rivoluzione», Firenze, Torino 1944, σελ. 251.

14. Σε τρεις τόμους: I και II, Γενεύη 1858 XX, 104 και 179 σελίδες, III και IV, Μιλάνο 1860, 188 και 168 σελίδες.

15. Μπαλάνια, IX, 274 σελίδες.

16. Η πρώτη επανέκδοσή του γινώσκει είναι αυτή του Ιούλη 1878 στη Μελβόνη στην Αναρχική εφημερίδα «L'Avvenire».

* (Σμ. τ. εβδόμου). Η προγενέστερη από την άφιξη του Fanelli περίοδος είναι αυτή

αυτών από το 1865. Ήταν αυτός που στο διάστημα 1868-1869 διέδωσε τις ιδέες του Μπακούνιν στην Ισπανία. Είναι βέβαιο πως τιμούσε τη μνήμη του Πισσακίνο, παρόλο που δεν αναφέρθηκε ποτέ σε κανένα από τα γνωστά κείμενά του. Η αποσιώπηση αυτή είναι ακόμη πιο ακατανόητη από την αντίστοιχη αυτή, για παράδειγμα, των αδερφών Ρικλί για τους Κερντερσάου και Ντεζάν, τους οποίους γνώριζαν καλά ήδη από την εποχή που ήταν εξόριστοι στο Λονδίνο το 1852. Ο Πισσακίνο ήταν ο αναρχορισμένος εθνικός ήρωας και είναι παράξενο που οι Διεθνιστές δεν ανέσυραν το έργο του από τη λήθη. Είναι φανερό πως τα έργα του ήταν δυσπρόσιτα και υπάρχουν μαρτυρίες για τη χαρά που ένοιωσε ο Καριέρο όταν ανακάλυψε ένα αντίτυπο των έργων του στο Λογκάνο το 1880. Είναι χρόνια αργότερα αναζητήσα ένα αντίτυπο των έργων του σ' ένα Ιταλικό βιβλιοπωλείο και μου

ήδη καταγεγραμμένη στην δίτομη μελέτη του Ferrnando Garrido Tortosa: «Historia de las Asociaciones Obreras en Europa» (Μαδρίτη 1870). Οι παρατηρήσεις του είναι διαφορετικές όχι μόνον στην έρευνα του πρώιμου εργατικού κινήματος αλλά και στην έλευση συμμετοχής του σ' αυτό. Στην αρχική φάση υπάρχει το βιβλίο του Benito Lissine «Economic and Social Malabritation Spain, 1830-1923».

Για την περίοδο της δημοκρατίας της Δεύτερης στην Ισπανία υπάρχουν δυο πολύ καλές σύγχρονες μελέτες του Joseph Torres: «Anarquismo Y Sindicalismo en España» (La Princesa Internacional, 1864-1881) (Βαρκελώνη 1972) και της Clara E. Lida: «Anarquismo y Revolución en la España del XIX» (Μαδρίτη 1972) καθώς και ένας τόμος με κείμενα και ντυσιμάντα της περιόδου 1835 ως το 1898 με τίτλο «Antecedentes y Desarrollo del Movimiento Obrero Español» (Μαδρίτη, 1973).

Για την δημοκρατία και τη συνέπληξη του Ισπανικού αναρχισμού πρέπει να ανατρέξουμε στα πραγματικά διακείμενα έργα: στις ανακοινώσεις ενός από τους θεμελιωτές και εξέχοντες προπαγανδιστές, του Anselmo Lorenzo: «El Proletariado Militante» (Βαρκελώνη, τόμος I, 1901 και τόμος II, 1903), στο βιβλίο του Juan Diaz del Moral: «Historia de las Agritaciones Campesinas Andaluzas» (Μαδρίτη 1929), στις εξαιρετικές διαλέξεις του Max Nettlau: «Miguel Bakunin, la Internacional y la Alianza en España» (Μπουένος Άιρες 1925) και του Gasimiro Martí: «Orígenes del Anarquismo en Barcelona» (Βαρκελώνη 1959).

Ανεπίσημο υλικό για την κατανομή αυτής της περιόδου μας παρέχουν έξιτομο μελέτες όπως του Max Nettlau: «Documentos Inéditos sobre la Internacional y la Alianza en España» (Μπουένος Άιρες 1930), καθώς επίσης και τα πληροφοριακά άρθρα του που δημοσιεύθηκαν στην «Revista Blanca» από την 1η Σεπτεμβρίου 1928 έως την 1η Μαΐου 1929 και εβδόμοιο σε έναν τόμο με τίτλο «Impresiones historicas sobre el desarrollo del Socialismo en España» του Juan Jose Morato: «Historia de la Sección Española de la Internacional, 1868-1874» (Μαδρίτη 1930) την τετράτομη του James Guillaume: «L'Internationale, Document et Souvenirs» (Παρίσι 1903-1907) την πρόσφατη του Maximiano Garcia Venero: «Historia de las Internacionales en España» (Μαδρίτη 1956-1958) και του ίδιου συγγραφέα: «Historia de las Movimientos Sindicalistas Españoles, 1840-1933» (Μαδρίτη 1964).

των διεθνών κοινωνικών αγώνων του, και καμιά αντίδοξητα δεν τον αποθάρρυνε.

Ακολουθώντας τα είδηλα των φιλοσόφων για μεγάλο χρονικό διάστημα το πνεύμα του υποδουλώθηκε σε μια θεότητα, δημιουργημένη από τη φαντασία του, μέχρι τη στιγμή που έπεσε και ο Φούερμπαχ κατάλαβε ότι όλοι οι μύθοι δεν είναι παρά δημιουργήματα των ιδιών των ανθρώπων. Από τη στιγμή αυτή έδρασε ως ελεύθερος άνθρωπος και έμεινε ανεξάρτητος, δηλαδή δεν προσχώρησε σε κανένα σύστημα, ούτε σ' αυτόν τον σοσιαλισμό που τον γνώρισε πολύ καλά το 1862. Υπήρξε βαθιά Αναρχικός, πραγματικός επαναστάτης και αυτό αποδεικνύουν και τα γράμματά του στον αδερφό του Παύλ και τον Georg Herwegh (1848): «Δεν πιστεύω στα συντάγματα και τους νόμους. Το τελειότερο σύνταγμα δεν είναι δυνατό να με ικανοποιήσει. Από άλλα πράγματα έχουμε ανάγκη από κίνηση και ζωή, από έναν ελεύθερο και χωρίς νόμους κόσμο». (Αύγουστος 1848). «...Να αποδώσουμε στους ανθρώπους την ελευθερία τους να η μόνη νόμιμη και ενεργητική επιρροή. Κάτω όλα τα θρησκευτικά και φιλοσοφικά δόγματα. Δεν είναι τίποτα άλλο παρά ψεύδη. Η αλήθεια δεν είναι μια θεωρία, αλλά ένα γεγονός, η ίδια η ζωή — η κοινότητα των ελεύθερων και ανεξάρτητων ανθρώπινων όντων — η ιερή ενότητα της αγάπης, που αναβλύζει από τα έγκατα της προσωπικής ελευθερίας, από το άπειρο και μυστηριώδες βάθος της» (20 Μαρτίου 1845).

Αν με ρωτήσει κανείς πώς ο Μπακούνιν με τέτοιες αναρχικές αντιλήψεις μπόρεσε να αφιερώσει επτά ολόκληρα χρόνια απ' την ζωή του στην εθνικιστική Σλαβική υπόθεση (από το 1846 μέχρι το 1853) — να σημειώσουμε ότι από τον Μάιο του 1849 μέχρι την Άνοιξη του 1861 ήταν φυλακισμένος στη Σιβηρία — θα είχα πολλά ν' απαντήσω και μεταξύ άλλων, πως αυτό αποτελεί μια επιπλέον απόδειξη ότι του έλειπαν οι αντιεμπουρισιαστές σύντροφοι με τους οποίους θα μπορούσε να συνεργαστεί. Τον Αύγουστο του 1848 ο Μπακούνιν έλεγε για τον Πρωινό: «ο μόνος στους κύκλους των πολιτικών συγγραφέων που καταλαβαίνει κάπως την εποχή», αλλά αν προσέγγιζε την εξουσία τότε «...με λύπη μας θα του πολημοίωνα, γιατί διαθέτει και αυτός το μικρό του σύστημα, όμως για την ώρα είναι μαζί μας...». Ούτε στην Ελβετία, ούτε μεταξύ των Γερμανών και των Σλαβών (1848-49), ούτε

όταν επέστρεψε στο Λονδίνο και στη Σουηδία (1862-63) συνάντησε κάποιον αναρχικό και ο Χέρτζεν και Herwegh, που μαζί τους μιλούσε ελεύθερα αντιλαμβάνοντας την Αναρχία, τουλάχιστον ο Χέρτζεν, αλλά διακατέχονταν από έντονο σκεπτικισμό. Μόνο τους τελευταίους μήνες του 1863, όταν έφυγε απ' τη Σουηδία και πήγε στη Φλωρεντία περνώντας απ' το Παρίσι και την Ελβετία, ο Μπακούνιν αποφάσισε να δραστηριοποιηθεί άμεσα για να εμπνεύσει στα σοσιαλιστικά κινήματα τις ελευθεριακές ιδέες. Το πραγματοποίησε μέσω των μυστικών εταιριών, που έγραψε να οργανώνει εκείνη ακριβώς την εποχή. Η δράση του αυτή τον ώθησε να καταγράψει τις ιδέες του. Θα αναφερθώ στα πρώτα του κείμενα με τη μορφή που έφτασαν στα χέρια μας. Πρέπει ωστόσο να υπενθυμίσω και πάλι πως το σύνολο των χειρογράφων του στο Παρίσι, από το 1844 μέχρι το 1847, έχει χαθεί. Από το 1844 προετοίμαζε την «Εκθεση και ανάπτυξη των ιδεών του Φούερμπαχ», που ήταν έτοιμο να εκδοθεί το 1845 με τον τίτλο «Σχετικά με τον Χριστιανισμό, ή η φιλοσοφία και η σύγχρονη κοινωνία». Ίσως αυτό το κείμενο — ή κάποιο άλλο αφιερωμένο στη Γαλλική επανάσταση — να αποκάλεσε ο φίλος του Ράιχελ, στο σπίτι του οποίου ζούσε, «το αθάνατο βιβλίο... για το οποίο εργαζόταν καθημερινά χωρίς να κατορθώσει να το αποτελειώσει». Το κείμενο ωστόσο χάθηκε και δεν γνωρίζουμε, αν το μεγάλο πλέγμα των ιδεών που υπάρχει στα έργα και στα χειρόγραφα της περιόδου 1868-1873 βρίσκεται ήδη με τη μορφή προσχεδίου στα αποσπάσματα του 1865 που έχουν διασωθεί, και είχε σαν πρωταρχική βάση τα κείμενα του 1845-47 ή το κείμενο για τον Φούερμπαχ. Είναι ένα ερώτημα που παραμένει ακόμα αναπάντητο.

*
* *

Στις άλλες ευρωπαϊκές χώρες, σχετικά με τις πρώτες εκδηλώσεις του σοσιαλισμού οι ιδιαίτερα του Αναρχισμού, παρατηρείται φτώχεια ιδεών. Η Ολλανδία, οι Σκανδιναβικές χώρες και η Ελβετία, όπως και το Βέλγιο που αναφέραμε ήδη, κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, ήταν χώρες σχετικά ελεύθερες, καταφύγιο αναριθμητών πολιτικών εξόριστων, όπου ο σοσιαλισμός — για κάποιο διάστημα με ελευθεριακή μορφή — είχε παρουσιάσει σημα-

νική δραστηριότητα. Ωστόσο, ιδιαίτερα στην Ολλανδία, καμιά αξιόλογη Αντιεξουσιαστική προσπάθεια δεν έχει καταγραφεί πριν απ' τη Διεθνή (1870-1872). Το ίδιο συνέβη και στην Ελβετία πριν το 1868 και στις Σκανδιναβικές χώρες, με εξαίρεση ορισμένα κείμενα του Quiding και μερικά γράμματα του Ίφεν.

Στην Ολλανδία ο Eduard Douwer Dekker («Multatuli» 1820-1877) και ο Roorda van Eysinga ο οποίος πέθανε το 1887, υπήρξαν οι συγγραφείς μιας μεγάλης αυτοπίας και μιας διεσπυμένης κριτικής, ενάντια στο κράτος και τη μπουρζουαζία. Ο Ίφεν, (1828-1906), όταν ήταν νέος, την εποχή του Marcus Thraup, απέκτησε έντονη εμπειρία από τα σοσιαλιστικά κινήματα, υποστηρίζει δε, ότι είχε διαβάσει τα κείμενα του Προυτόν και του Wilhelm Marr.¹⁸ Εξέφρασε τις ιδέες του ενάντια στο κράτος, αρχικά στα γράμματά του προς το φίλο του Georg Brandes στις 20 Δεκεμβρίου 1870, 14 Φεβρουαρίου και Μάιο του 1871, και λίγο αργότερα στο γράμμα του ενάντια στις πλειοψηφίες, στις 3 Ιανουαρίου 1882, την ίδια χρονιά που δημοσιεύτηκε και το θεατρικό του έργου «Ο εχθρός του λαού». Ο πρώτος Σουηδός συγγραφέας που υποστήριξε έναν Ομοσπονδιακό σοσιαλισμό, ίσως και κίνητικό, αλλά που τόλμησε να τον χαρακτηρίσει Αναρχικό, ήταν ο Nils Herman Quiding Nils Χέρμαν Κίντενγκ (1808-1866) με το έργο «Sittlikvid med Sveriges lag» («Διάλυση των Σουηδικών νόμων»), που δημοσιεύτηκε το 1871 με 1873. Στη Νορβηγία, ο Arne Gaborg ('Arne Γκίμποργκ) (1851-1924), στα ιδιαίτερα ρεαλιστικά μυθιστορήματά του «Kollbotnheven» και «Skiltmissen» («Ελευθερος χωρισμός», «Παρατηρήσεις πάνω στα προβλήματα του έρωτα») (1888), καθώς και στην εφημερίδα του «Fædrafæit» («Η Εστία»), που ιδρύθηκε το 1877 στο Tønnesset, περιγράφει θετικά και με μεγάλη ακρίβεια την αυτόνομη ζωή των Νορβηγικών χωριών και των ελεύθερων ανθρώπων και γυναικών. Η εφημερίδα του που ουσιαστικά μετατράπηκε σε Αναρχοκομμουνιστική όταν ανέλαβε τη σύνταξή της ο Ivan Mortesen, από το 1883 μέχρι το 1890, και ακόμα πιο σαφώς, όταν στην τελευταία της περίοδο στην Σκόν, πήρε τη μορφή περιοδικού που περιείχε

σε κάθε τεύχος μια Αναρχική μεσοσύρα. Ο Γκίμποργκ τροποποίησε τις απόψεις του, μετά από την επίδραση που είχαν οι ιδέες του Severin Christensen που εκφράστηκαν στο βιβλίο «Rechtstaten» («Το νομικό κράτος») και δημοσιεύτηκε στην Κοπεγχάγη. Έγγραφο επίσης πάνω στο ίδιο θέμα, το 1923, το άρθρο «Magtstatrettsstat» («Κράτος Δύναμης — Νομικό κράτος»). Το νομικό κράτος ισοδυναμεί με το ελάχιστο κράτος κατά τη γνώμη του. Το ελάχιστο κράτος, όπως σε άλλες θεωρίες, έχει σαν βάση την τοπική αυτονομία ή τον τελειοποιημένο τυπικό φεντεραλισμό, έτσι που τον προβάλλουν πολλοί άνθρωποι, που αν και γενειόδοροι, η κρίση τους και η αντίληψή τους παραμένουν περιορισμένες. Θα πρέπει επίσης να αναφέρω τον Herbert Spencer και το αντιπροσωπευτικό του βιβλίο «Ο άνθρωπος ενάντια στο Κράτος»,¹⁹ τον J. Toylin Smith και το έργο του «Τοπική αυτοκυβέρνηση και συγκεντρωτισμός».²⁰ Τα συντηρητικά κείμενα για τον Φεντεραλισμό του Constantin Frantz στη Γερμανία, του I. X. de Ricard,²¹ του Roque Barcia στην Ισπανία, του Edmond Thiaudière και τόσων άλλων. Όλοι δίνουν θεαματικές συμβουλές ενάντια στο συγκεντρωτισμό και το Κράτος, αλλά ταυτόχρονα εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους σ' αυτό, έτσι που η έλλειψη πίστης στην ελευθερία, να αραιρεί κάθε δύναμη από την επιχειρηματολογία τους. Άλλοι συγγραφείς επιτέθηκαν στην εξουσία, όπως ο Claude Tillier, ο Charles de Coster με λιβέλους, με καρικατούρες (Ντωμιά) και με αναίδεις κωμωδίες.

Στο τέλος, σε ποιον λογικό άνθρωπο δεν ήταν από πάντα μισητά, το Κράτος, οι νόμοι, οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι φόροι, οι διαταγές και οι απαγορεύσεις; Ο καθένας κάνει το παν για να ξεφύγει απ' όλα αυτά, αλλά παραδόξως τα θεωρεί απαραίτητα για τον συνάνθρωπό του.

Συμπερασματικά, για την περίοδο που εξετάσαμε μέχρι τώρα, η Αναρχική ιδέα είχε πολυάριθμους οπαδούς που την εξέφραζαν ο καθένας με διαφορετικό τρόπο. Ήταν αποτέλεσμα μιας φυσικής εξέλιξης και όχι μιας τεχνητής προπαγάνδας. Από το 1760 μέχρι το 1860, ο Ντιντερά, ο Λάσσινγκ, ο Μαρσελά, ο Γκόντγγουεν,

18. Την εποχή εκείνη ο Marr ζούσε στο Αμβούργο. Δημοσίευσε το «Der Mensch und die Ehe vor dem Richterstuhl der Sittlichkeit», και «Anarchie oder Autonomie?» (1852).

19. Λονδίνο 1844, II, 112 σελίδες. Herbert Spencer: «The man versus the State».

20. Λονδίνο 1851. J. Toylin Smith: «Local self-government and Centralization».

21. «Le Fédéralisme» («Το ομοσπονδιακό σύστημα»), Παρίσι 1877.

ο Γουάρρεν, ο Προυτόν, ο Στίρνερ, ο Ρεκλί, ο Μπελγκαράν, ο Κερντερινά, ο Ντεζιάκ, ο Πι Υ Μαρριβάλ και οι Καταλανοί εργάτες, πλάι στον Μπακούνιν και τον Πισακόνε, όλοι αυτοί οι αξιόλογοι άνθρωποι υπήρξαν σ' όλη τους τη ζωή μια διαρκής πρόκληση για την εξουσία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VIII

Η ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ

ΤΟΥ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΚΟΛΛΕΚΤΙΒΙΣΜΟΥ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ, ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ ΠΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΕ Ο ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ ΑΠΟ ΤΟ 1864 ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ ΤΟΥ 1868

ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΗΣ ΚΡΙΜΑΙΑΣ (1854-56) το Ναπολεόντειο πολιτικό πνεύμα, ηττημένο το 1814-15, αποκαταστάθηκε στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Όπως η Ρωσία, έτσι η Γερμανία και η Αυστρία τέθηκαν εκτός μάχης, ειδικά δε η Αυστρία, η οποία διακηρύσσοντας την ουδετερότητά της, προκάλεσε την εχθρότητα της Ρωσίας, που υπολόγιζε σ' αυτήν και δεν κέρδιζε τίποτε από τη συμπάθεια των δυτικών δυνάμεων. Το Πιεμόντο πήρε μέρος στον πόλεμο και το ζήτημα των εθνοτήτων παρέμεινε ανοιχτό. Το 1859, μετά τον νικηφόρο πόλεμο του Πιεμόντο και της Γαλλίας κατά της Αυστρίας, η δύναμη του μικρού αυτού κρατιδίου αυξήθηκε σημαντικά στην Ιταλία — όπου όνειρο του Ναπολέοντα του Γ' ήταν να εγκαθιδρύσει προεργημένα προσαρτημένα στη Γαλλία, με επικεφαλής τους Βοναπάρτες και Μιγαί. Το Πιεμόντο, έχοντας αποκτήσει μεγάλη ισχύ, αρνήθηκε τη Γαλλική εξάρτηση κατά τη διάρκεια της Δυναστείας της Σαβοΐας, ιδιαίτερα μετά την απελευθέρωσή του από το ζυγό που από το 1815 είχε εγκαθιδρύσει η Αυστρία. Η κατάσταση αυτή εξασφάλισε μια περίοδο σχετικής ηρεμίας στη Γερμανία και Αυστρία, ενώ η Αυτοκρατορική Γαλλία, ανήσυχη απ' τη λαϊκή αφύπνιση που προκάλεσε η εποποιία του Γαριβάλδη το 1860, αρνήθηκε την υποστήριξή της στην Πολωνική εξέγερση, στο δεύτερο δηλαδή εθνικιστικό Ευρωπαϊκό ξέσπασμα που εκδηλώθηκε το 1862 και διάρκεισε μέχρι το 1864. Το ζήτημα του Σλέσβιγ-

Χόισταιν* που διαχωρίστηκε από το σύνολο των εθνικών θεμάτων και επιδόθηκε με τον πόλεμο του 1864 υπήρξε η πρώτη πράξη της Γερμανικής ανεξαρτησίας. Η εχθρότητα της Αγγλίας είναι στο εξής δεδομένη. Από τότε αρχίζει η προσέγγιση Αγγλίας-Γαλλίας μετά μια περίοδο έντονης εχθρότητας μεταξύ των δύο χωρών, που είχε προκαλέσει η βοήθεια της Αγγλίας στη Νέα Ιταλία. Το 1864 έγινε θριαμβευτικά η υποδοχή του Γαριβάλλη στο Λονδίνο, αν και η Αγγλική κυβέρνηση διακριτικά του ζήτησε να συνομιλείται την παραμονή του στη Βρετανική πρωτεύουσα, απ' όπου και έφυγε αμέσως. Αυτή την περίοδο των ταρχών, όπου η αντίδραση είχε εξασθενησει σε σημαντικό βαθμό (οι κυβερνήσεις, επειδή ήταν λαομίσητες μετά την ανταπάνταση του 1848, είχαν ανάγκη από τη συμπάρασταση του λαού στους πολέμους που διεξήγαγαν), ο εθνικισμός, που έγινε θερμά αποδεκτός από την αστική δημοκρατία, υπήρξε το μέσο της επαναστασιαστικής της με το λαό. Αλλά οι εργάτες και οι σοσιαλιστές, οι αγωνιστές του 1848 και οι νεότερες γενιές διέβλεπαν ότι έφτασε η στιγμή της αναγέννησης των κινημάτων τους, και της αναθιμοουργίας των οργανώσεών τους. Απέναντι στις σχέσεις και στους συρμούς διακρατικούς συνασπισμούς, που δρούσαν σαν κρέντες του κόσμου, δεν είναι παράξενο που οι ίδιοι οι εργαζόμενοι αποφάσισαν επιτέλους να οργανωθούν σε διεθνές επίπεδο. Μεταξύ του 1862 και 1864 άρχισε να υλοποιείται η Διεθνής Ένωση των εργαζομένων, με την πρωτοβουλία ενός πυρήνα συντρόφων στο Λονδίνο και στο Παρίσι. Ορισμένοι απ' αυτούς αποφάσισαν ολοκληρωτικά στο να υπερασπίσουν την αδράνεια, την διακοπή, τα συμφέροντα των κομμάτων, τις αντιθέσεις εκείνων που επηρέαζαν και καθοδηγούσαν τις οργανώσεις και δεν ήθελαν διατεθειμένοι να αναλάβουν δράση παρά μόνον αν η νίκη ήταν εξασφαλισμένη. Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, που επιβεβαιώνονται από μια σειρά ντοκουμέντα, δημιουργήθηκε η Διεθνής. Σπάνιος αλλά σημαντικές δημόσιες συνεδριάσεις, που προτομιάστηκαν με επιμέλεια και εμπνευστήθηκαν από εξαιρετους ομιλητές, συγκέντρωσαν ένα ενθουσιώδες κοινό που ωστόσο δεν κα-

τάθως να διαμορφώσει δική του γνώμη, γιατί οι αποφάσεις είχαν ληφθεί σε κλειστές συγκεντρώσεις από τα πριν και συγκάλυπταν προσωπικές αντιδικίες και φιλοδοξίες. Τελικά φτάσαμε στη συνεδρίαση της 28ης Σεπτεμβρίου 1864, όπου πολλά ονόματα που περιλαμβάνονταν σε μια λίστα προετοιμασμένη από πριν εκλέχτηκαν δια βοής και σχημάτισαν έτσι μια διευθυντική ομάδα που ονομάστηκε «Κεντρικό Συμβούλιο» (και αργότερα «Γενικό συμβούλιο»). Στο συμβούλιο αυτό έδειχνε απόλυτη εμπιστοσύνη οι μετέπειτα γενικές συνελεύσεις. Μεταξύ των μελών της Αγγλικής επιτροπής, που στις 5 Αυγούστου 1862 στη συνάντηση του Free Masons Tavern υποδέχθηκε τους Γάλλους αντιπροσώπους με επισεφαλές τον Τολαιν, ήταν και ο γερο Κάστον Κάντον — παλιός Άγγλος Αναρχοαπομικτιστής που είχε υποδεχτεί τον Ιανουάριο του Μπακούνιν εκ μέρους της επιτροπής της εργατικής εφημερίδας «The Working Man» («Ο Εργαζόμενος»). Ο Κάντον υπήρξε έκτακτος συνεργάτης αυτής της εφημερίδας, όπως και μιας άλλης, της «The Cosmopolitan Review» («Η κοσμοπολίτικη επιθεώρηση»), που εκδιδόταν παράλληλα από το 1862. Ήταν επίσης ένας απ' τους ομιλητές της συνάντησης της 5ης Αυγούστου. Από την ομιλία του δεν διασώθηκε παρά μόνο μια παρατήρηση: «...το κοινωνικό ζήτημα θα ήταν δυνατόν να επιλυθεί εύκολα, αν οι άνθρωποι αρνούσαν την υπηριεσία». Η παρατήρηση αυτή δεν πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη, γιατί έγινε δύο χρόνια πριν τη συγκρότηση του Συμβουλίου της 28ης Σεπτεμβρίου 1864 και γιατί το πρώτο πράγμα που έκανε ο Τολαιν μετά το 1862 ήταν να διαχωρίσει τη θέση του από τους σοσιαλιστές που τον είχαν δεχτεί στις γραμμές τους με σκοπό να τους φέρει σε επαφή με τους εκπροσώπους των εργατικών συνδικάτων. Ο σκοπός τους δεν επιτεύχθηκε, εξαιτίας της παρέμβασης στο Λονδίνο των Γάλλων εξοικιστών σοσιαλιστών και των διεργασιών που αυτή προκάλεσε με τη σύμπραξη της πρωτοπορίας των μικρών τεκτονικών σιτών, στους κύκλους των οποίων υπήρχαν πολλοί διεθμιστές σοσιαλιστές. Επίσης οι Γάλλοι σοσιαλιστές είχαν σχέσεις στο Παρίσι που δεν τις ενέκρινε ο Τολαιν και έτσι, όταν συγκροτήθηκε η Ένωση, όλα πήγαιναν από το κακό στο χειρότερο.

* Σ.Τ.Μ. Δοκίμα που αναφερόμενος ως ανεπίσημοι μέλη της με τον Δούλο το Στέφανο η δε Γερμανία το Χόισταιν. Το ζήτημα επιδόθηκε μετά του Α' Βιεκρέμο Πόλεμο.

οι σύντροφοί του μήτρων στα συνδικάτα και τις ομάδες εργαζομένων, που ενώ αποκαλούσαν τους εκουσίους τους Γάλλους Πρωιτονικούς, ήταν δημοκρατικοί που επιζητούσαν να επηρεασθούν από την πολιτική. Ήταν αντίθετοι τόσο με τους εκουσίους δημοκράτες, όσο και με τους μπλινκιστές σοσιαλιστές, τους άλλους εξουσιαστές και εκείνους που είχαν υποθετήσει σε οικονομικό επίπεδο την πλέον αδύναμη και ανώδυνη πλευρά του Πρωιτονίου, ιδέα που την πραγματώσῃ της χαίρετῃς ο Πρωιτόν το 1864 στο βιβλίο του «*La* την πολιτική ικανότητα της εργατικής τάξης», το οποίο εκδόθηκε μετά το θάνατό του από τον *Custave Chauvey* το 1865. Ο Πρωιτόν έβλεπε με χιρά τις εργαζόμενους να αφιπνύζονται μετά το 1848, αλλά αν είχε ζήσει περισσότερο θα τους πρότεινε μια διαφορετική κατεύθυνση. Ο Τολαίν και οι σύντροφοί του επαναλάττηκαν στις διάψεις του βιβλίου αυτού και ο Μαξ, που έβρισκε χιρά τον Πρωιτόν (σε μια νεκρολογία του), είδε με ικανοποίηση να απαύζονται τον Πρωιτονισμό τα πιο μέτρια πνεύματα του Παρισιού, τα οποία υπολόγιζε να χρησιμοποιήσει στις επιθέσεις του ενάντια στους άλλους σοσιαλιστές που μισούσε και στη συνέχεια, να ξεροτραβεί. Ο Μαξ πίστεψε πως είχε προσεταιριστεί στη Διεθνή τον Μπακούνιν, μετά από μια φιλική επίσκεψη του τελευταίου στο Λονδίνο τον Οκτώβριο του 1864. Υπολόγιζε να τον χρησιμοποιήσει στην Ιταλία εναντίον του Ματσίου. Ο Μπακούνιν —ήδη αρωσιωμένος στην ιδέα της μιστικής εταιρείας, η οποία αργότερα στα μέσα του χρόνου θα έπαιρνε σάρκα και οστά στην Φλωρεντία— απέφυγε να εκδηλώσει την αντίθεση του στον Μαξ. Τον άφησε να μιλήσει και βρήκε ενδιαφέροντα όσα συνέβαλαν στην πρόφαση δημιουργημένη Διεθνή, όπως και τις φιλοδοξίες του Μαξ. Του υποσχέθηκε να τον υποστηρίξει στην Ιταλία, αλλά δεδομένου ότι ο Μπακούνιν δεν εγκατέλειψε την Ιταλία μέχρι το 1867 οι ελάχιστες σχέσεις τους διακόπηκαν χωρίς να μεσολαβήσει καμιά φιλικότητα και χωρίς να συναντηθούν ξανά.

Στα τέλη του 1863 ο Μπακούνιν παρατηρούσε πως τα εθνικιστικά κινήματα είχαν αποτύχει, γιατί βρίσκονταν κάτω από τον έλεγχο των κυβερνητικών εκπροσώπων της Γαλλίας, της Πρωσίας, της Ρωσίας και του Πιεμόντο. Έτσι στήριζε τις ελπίδες του στα ανεργημένα σοσιαλιστικά κινήματα. Διαπιστώνοντας στη συνέχεια την αποδιοργάνωση των σοσιαλιστικών και δημο-

κρατικών δυνάμεων θεώρησε πως το καλύτερο που θα μπορούσε να κάνει ήταν να δράσει σ' αυτές με μιστικά όργανα που θα έφεραν να διεκδικούν και να συντονίζαν τις προσπάθειες, πολύ περισσότερο δε να συγκροτούν και να εμψυχώνουν τα πιο συνειδητά κινήματα και ομάδες. Το 1864 (όταν πήγε στην Ελβετία και πέρασε για τελευταία φορά από το Παρίσι και το Λονδίνο) και το 1865 (όταν από τη Φλωρεντία πήγε να ζήσει στη Νάπολη και στη γύρω περιοχή, μέχρι τα τέλη του Αυγούστου του 1867) έκανε πολλές προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά δυστυχώς τα αποτελέσματα παραμένουν άγνωστα. Γνωρίζουμε ελάχιστα για τις δραστηριότητές του στη Φλωρεντία, όπως τις προσπάθειές του να διαδώσει τις ιδέες του στην Ιταλία στις Ελευθεροτεκτονικές στοές, των οποίων ήταν μέλος.⁴ Ελάχιστες είναι οι πληροφορίες μας για τα σχέδιά του. Προέρχονται δε, από το γράμμα της 19ης Ιουλίου 1866 στον Χέρτσον, από την ιστορική περίληψη ενός Ρωσικού βιβλίου του 1863 καθώς και από το εκτενές πρόγραμμα και τις θέσεις της «*Διεθνούς Επαναστατικής Ένωσης*», τις οποίες συνέταξε το 1866 (περίπου τον Μάρτιο) πληροφορήθηκα δε την ύπαρξή τους μετά το 1898, ενώ η μετάφραση στη Γερμανική γλώσσα ολοκληρώθηκε το 1924. Στα «*Έργα*» του Μπακούνιν και στη βιογραφία μου του 1898⁵ παρατίθενται και τα εζής κείμενα: Μια πλήρης έκθεση της τότε επαναστατικής και σοσιαλιστικής θεώρησής του, καθώς και αποσπάσματα από κείμενά του προς τους ελευθεροτέκτονες, στα οποία περιλαμβάνονται κυρίως η φιλοσοφική του σκέψη και η κριτική της θρησκείας. Επίσης υπάρχει μια συνοπτική έκθεση των ιδεών και των σχεδίων του για την Ιταλική οργάνωση της Διεθνούς Ένωσης από παράνομες εκδόσεις, από το Πρόγραμμα της Ιταλικής Δημοκρατικής Κοινωνικής Επανάστασης, από τις θέσεις της «*Εταιρείας των Αγροεινάρων της Ιταλικής Κοινωνικής Επανάστασης*» (1866) και τις παράνομες επιμερίδες της εποχής όπως η «*Η Ιταλική κατάκτηση*» (Οκτώβριος 1866) και η «*Κατάκτηση*» (Φθινόπωρο 1868). Τέλος, γράμματα και προσχέδια

4. Υπάρχουν ορισμένα αποσπάσματα από τα γράμματα του 1865, σχετικά με το θέμα αυτό, που θα μπορούσε να εκδώσει αν είχε την υλική δυνατότητα.

5. Βερολίνο 1924.

6. Σελίδες 209-233.

γραμμάτων, καθώς και άλλο έντυπο υλικό που βρέθηκε, μας αποκαλύπτουν κατά κάποιο τρόπο τη ζωή της Διεθνούς Ένωσης, περισσότερο γνωστή σαν «Διεθνής Αδελφότητα».

Οι ενώσεις και οι αμοιβαίες θα αποτελούσαν τη βάση της ανακηδόμενης μετά την κατάρρευση και διάλυση του παλιού συστήματος. Το πρωταρχικό για τον Μπακούνιν δεν ήταν ένα μέλλον απόλυτα αναρχικό — που την οργάνωσή του θεωρούσε ότι θα ακαθάριζε, σε αρμονία με τις επιθυμίες τους, οι μελλοντικές γενιές — αλλά η δημιουργία των θεμελίων της νέας κοινωνίας, η εξασφάλιση μιας στέρεης βάσης που θα απέτρεπε την επιστροφή στην παλιά κατάσταση και θα εγγυόταν την εξέλιξη. Γι' αυτό το λόγο επιμένει στην αναγκαιότητα μιας σταθερής αφετηρίας και δεν θεωρεί ότι παρέχει εγγυήσεις ούτε ο αυθορμητισμός ούτε η τύχη. Αν μου επιτρέπεται μια σύγκριση θα ανέφερα ότι είναι σα να πρέπει να εγκαταλείψουμε ένα παλιό σπίτι: θα μπορούσαμε να το αντικαταστήσουμε εκ θεμελίων ή να το γκρεμίσουμε ή να το διασώσουμε εκείνα από τα μέρη του που δεν έχουν φθαρεί ή να το εγκαταλείψουμε, ή να οικοδομήσουμε ένα άλλο, εν ολίγοις να αφήσουμε στην τύχη και στο απροσδόκητο την αναμενόμενη αλλαγή. Αν όμως δεν θέλουμε να μείνουμε αδρανείς, αν θέλουμε να έχουμε ένα γερό οικοδόμημα, θα πρέπει αναπόφευκτα να κάνουμε τις εξής εργασίες: Να σκάψουμε τη γη, να στοιμάσουμε το τοιμίτιο, να μελετήσουμε τις αναλογίες, τα υλικά κ.λπ.

Δεν μπορούμε να αποφύγουμε το σχεδιασμό, γιατί ένα σπίτι δεν κτίζεται όπως μια παράγκα. Με πίστη στην αρχή αυτή ο Μπακούνιν, αν και αποδέχεται όλες τις μορφές καταστροφής, είναι πολύ μεθοδικός σ' ό,τι αφορά την ανακηδύμεση. Όλοι οι Αναρχικοί, που αναφέραμε μέχρι τώρα, υπήρξαν το ίδιο μεθοδικοί. Ο Γκόντφριν, ο Γουόρρεν, ο Προυτόν, ο Ντεζέν, ο Κερντερούα, ο Ντε Πέπε όσο ήταν αντίθετοι στη δικτατορία άλλο τόσο δόξιστοι ήταν στους αυτοσχεδιασμούς, στον αυθορμητισμό, στις επαναστάσεις με το άγγιγμα του μαγκικού ραβδιού. Όλοι αναζη-

7. Τα κείμενα αυτά έχουν δημοσιευτεί και σχολιαστεί στο «*Il Risorgimento e l'Internazionalismo in Italia dal 1849 al 1872*» στα Ιταλικά τον πρώτο έγραψε ο Μαλιόττα (Γενεύη, εκδόσεις, *De Rougemont*, 1982, 397 σελίδες). Οι ιδέες του Μπακούνιν μέχρι το 1867 ερευνούνται διεξοδικά στον τόμο: *Der Anarchismus von Proudhon zu Bakunin* (1927, σελίδες 21 έως 50).

τούσαν, όχι μόνον έναν ιδανικό σκοπό, αλλά και τον τελειότερο τρόπο για να οδηγηθούν σ' αυτό το σκοπό.

Στην ιδιωτική ή παράνομη δραστηριότητα του Μπακούνιν, τον Φεβρουάριο του 1867, συγκαταλέγεται η ανοιχτή δράση των συντρόφων του της Νάπολης, μέσω της ένωσης «*Ελευθερία και Δικαιοσύνη*» που τα μέλη της, μετά την ανακάλυψη του προγράμματός τους τον Φεβρουάριο και τον Απρίλιο, κυκλοφόρησαν τον Αύγουστο το περιοδικό «*Libertà e Giustizia*» («*Ελευθερία και Δικαιοσύνη*»), που η έκδοσή του διάρκεσε μέχρι τις αρχές του 1868. Δεν κατόρθωσα να βρω αντίτυπα του περιοδικού αυτού, το οποίο συντάχθηκε χωρίς τη συμμετοχή του Μπακούνιν, αλλά με τη συνεργασία του.

Ο Μπακούνιν πήγε στη Γενεύη προκειμένου να συμμετάσχει στο Συνέδριο της Ειρήνης, μια μεγάλη εκδήλωση των Δημοκρατών (Σεπτέμβριος 1867) κατά τη διάρκεια της οποίας ιδρύθηκε ο *Σύνδεσμος για την Ειρήνη και την Ελευθερία*. Στο συνέδριο εκφώνησε ένα λόγο που είχε σημαντική απήχηση.⁸ Παρέμεινε στην Ελβετία, έγινε μέλος της επιτροπής αυτού του «*Συνδέσμου*» και εισηγήθηκε τις ιδέες του, που αναπόφευκτα δεν έγιναν αποδεκτές. Τις εξέθεσε όμως σ' ένα ανέκδοτο μέχρι τώρα άγνωστο, το οποίο δεν ολοκλήρωσε, με τίτλο: «*Φεντεραλισμός, Σοσιαλισμός και Αντιθεολογισμός*».⁹

Αλλά το κείμενο με το οποίο για πρώτη φορά έγιναν γνωστές οι ιδέες του Μπακούνιν —εκτός από τις επιστολές στους Σλαβούς δημοσιευμένο στον Ιταλικό τύπο— ήταν το γράμμα του στην εφημερίδα «*La Démocratie*» (Παρίσι, Απρίλιος 1868).

Υπάρχει ακόμα ένα πρόγραμμα δημοσιευμένο στη Ρωσική εφημερίδα «*Narodnoe Dielo*» (*Η υπόθεση του λαού*), τον Σεπτέμβριο του ίδιου χρόνου και προς το τέλος του μήνα ο λόγος του στους συνέδρους του «*Συνδέσμου για την Ειρήνη και την Ελευθερία*» στη Βέρνη. Λίγες εβδομάδες αργότερα κυκλοφόρησε το «*Πρόγραμμα της Συμμαχίας για τη Σοσιαλιστική Δημοκρατία*». Την ίδια εποχή συνέταξε σχέδια προγράμμάτων και κατα-

8. Βλέπε το χρονικό του συνεδρίου του 1868, σελίδες 187-191.

9. «*Fédéralisme, Socialisme et Antithéologisme*», δημοσιευμένο από τμήμα της «*Épave*» (Παρίσι 1896, σελίδες 205).

στατικών πάνω στη νέα μορφή που σύμφωνα με τις αποφάσεις των μελών της θα έπρεπε να υιοθετήσει αυτή η μυστική ομάδα, ή άλλες ομάδες.

Το καλοκαίρι του 1868 ο Μπακούνιν και οι σύντροφοί του προχώρησαν στη Διεθνή (στο Κεντρικό τμήμα της Γενεύης) και αποχώρησαν από το «Σύνδεσμο» στις 25 Σεπτεμβρίου για να ιδρύσουν τη «Διεθνή Συμμαχία» (δημόσια). Ο Μπακούνιν προσπάθησε να συνδεθεί με τη Διεθνή, στους κίλτους της οποίας πίστευε ότι ήταν αναγκαίο να ενταχθεί η μυστική Συμμαχία. Αλλά, επειδή αυτή η επωνομαζόμενη Αδελφότητα (μυστική) υπήρχε ήδη, ο Μπακούνιν έπρεπε να αναρμονίσει αυτές τις δύο μυστικές ομάδες, από τις οποίες η μία δεν είχε δημιουργηθεί ακόμη. Μ' αυτόν το σκοπό άρχισε να καταστρώνει προσχέδια προγραμμάτων, αλλά ένα μέρος από αυτά τα χειρόγραφα κάποιος καταχράμενος την εμπιστοσύνη του Μπακούνιν, τα παρέδωσε στον Μαρξ, ο οποίος τα δημοσίευσε το 1873.

Δόθηκε έτσι η αφορμή στον Μαρξ να επινοήσει τις κατηγορίες του κατά του Μπακούνιν που τις ανακάλυψε στο συνέδριο της Χάγης το 1872, με αποτέλεσμα τη διαγραφή του Μπακούνιν από τη Διεθνή. Γνωρίζουμε το περιζήτητο δημόσιον συζητήσεων, χειρόγραφων προσχέδιων κ.λπ. που χρονολογούνται από τους πρώτους μήνες του 1869 και αποδεικνύουν ότι τα ντακομημένα του 1868 δεν ανταποκρίνονταν σε καμιά οριστική πραγματικότητα. Η πραγματικότητα αυτή ενδηλώθηκε στην πλήρη και οριστική μορφή της μόλις τον Σεπτέμβριο του 1872. Εν ολίγοις το συνέδριο του 1872 η Αδελφότητα μετατόπιζε σε Μυστική Συμμαχία. Αλλά από το 1868 μέχρι το 1872 δεν υπήρχε Μυστική Συμμαχία, πολύ δε περισσότερο ως διεθνής οργάνωση και τότε «κατηγορητήριο των Μαρξ, Ένγκελς, Λαχάρνκ. Ούτοι, υπήρξε μια μηχανορραφία, ένα συνθηκόμα φεμμάτων, που σπέρνεται αποδείξεις».

Το σχέδιό του να συμπεριλάβει τη δημόσια Συμμαχία στη Διεθνή, ως αναγνωρισμένη διεθνή οργάνωση, παρακίνησε τον Μαρξ, σ' ένα γράμμα του προς τον Ένγκελς, ν' αναφερθεί εθελοντικά για τον Μπακούνιν (18 Δεκεμβρίου και 13 Ιανουαρίου 1869), την ίδια ακριβώς περίοδο που ο Μπακούνιν του απήρθε ένα από τα πιο φιλικά γράμματά του (22 Δεκεμβρίου 1868). Το διάστημα που ο Μαρξ ετοιμαζόταν να δημοσιεύσει τον Μπακούνιν

στη Διεθνή, ο Μπακούνιν άρχισε να δραστηριοποιείται στη Γενεύη στους κίλτους της ομοσπονδίας της Γαλλόφωνης Ελβετίας, στα τμήματα της «Συμμαχίας», της Ισότητας καθώς και της «Πρόδου» (Loche, Jura neuchâtellois) συντάσσοντας άφωνα και μυστικά διεθνιστικές προκηρύξεις.

Περιορίζομαι σε κάποιες ενδείξεις, από αυθεντικές πηγές, προκειμένου να δικαιωθώ το θέμα των αναρχικών ιδεών στην Διεθνή, των ανθρώπων και των ομάδων που τις εκπροσωπούσαν καθώς και των οργανωτικών δομών — τμήματα, συμβόλια, συνέδρια — που είχαν σχέση με το ζήτημα αυτό. Είμαι υποχρεωμένος να είμαι σύντομος, όχι βέβαια από ελλειψη στοιχείων, αντίθετα, επειδή ο όγκος τους είναι τόσο μεγάλος που δυσκολεύει σημαντικά την σαφή έκθεσή τους.

Σχετικά με τις προσωπικές σχέσεις του Μπακούνιν από το 1864 μέχρι το 1868 μπορούμε να διακρίνουμε: Τα άτομα που του πλησίασαν και στη συνέχεια απομακρύνθηκαν χωρίς να επηρεαστούν από τις ιδέες του, αυτά που δέχθηκαν την επιρροή του, αλλά δεν είχαν δική τους πρωτοτυπία, αυτά που, αν και στάθηκαν με ειλικρίνεια δίπλα του, διατήρησαν την ανεξαρτησία τους και αυτά που με την επιρροή του είχαν μια εξέλιξη πρωτότυπη και ενδιαφέρουσα. Μεταξύ των τελευταίων συγκαταλέγονται ο Ελιζέ Ρεβίλ και Τζέιμς Γκιρνώμ. Ο Γκιρνώμ συνδέθηκε με τον Μπακούνιν μετά το 1869, όταν του είχαν απομακρυνθεί απ' αυτόν οι αδερφοί Ρεβίλ.

Ο Ελιζέ Ρεβίλ, φανατικός λάτρης της ελευθερίας, αν και πολύ σκεπτικιστής για να υιοθετήσει Αναρχικώς, πραγματεύτηκε το θέμα της εξουσίας στην πανεπιστημιακή του διατριβή (για την Θεολογία) το 1851. Είχε απόψεις φουριεριστικές και συνεργατικές και πήρε μέρος στη συνεργατική επιχείρηση «Η πίστωση της Εργασίας» και στις εκδόσεις «L'Association» και «La Cooperation» (Παρίσι 1864-1868). Αρχικά υπήρξε ο συνθετικός κρίσις μεταξύ προοδευτικών, σοσιαλιστών, ελευθεριακών και δημοκρατών, αλλά στη συνέχεια οι προσπάθειές του αποδείχτηκαν άκαρπες και άσκοπες. Ο Ελιζέ Ρεβίλ πήρε μέρος στις προσπάθειες αυτές, αλλά όποτε έβρινε αναγκαίο εξέφραζε ταυτόχρονα τις αποκλειστικά δικές του πεποιθήσεις, όπως στα συνέδρια της Βιέννης σχετικά με το ζήτημα της ομοσπονδιακής οργάνωσης. Αυτή η ευρύτητα των απόψεων, που χαρακτήριζε τους αδερφούς Ρεβίλ, τους απο-

μάκρυνε από τον Μπακούνιν το 1869. Ο Ελιζέ Ρακλί τον πλησίαιε ξανά το 1872 ως *καυχήρητης αδερφίσου*.

*
*
*

Στο συνέδριο της Διεθνούς, η επεξεργασία των ιδεών έγινε με αργή ρυθμό διότι ήθελαν να αποφύγουν τη διάδοση θεωριών που θα διασπαστούσαν σημαντική μερίδα της Ένωσης. Υπήρχε η σοσιαλιστική εξουσιαστική τάση του γενικού Συμβουλίου με τους μετροπαθείς Άγγλους οπαδούς της, η τάση των Προουτοικών αναλλεκτιβιστών από το Παρίσι, η τάση των μπουουαλιστών Κολλεκτιβιστών του Ντε Πέπε, που είχαν καρδίσει τη συμπάθεια των πρωτοπόρων Ελβετών, καθώς και ένα μέρος των Γάλλων αντιπροσώπων. Σχετικά με το ζήτημα της ελευθερίας και του πατριωτισμού το Παρίσι και οι Βρυξέλλες είχαν ενωθεί ενάντια στο Λονδίνο. Σχετικά με τον σοσιαλισμό και τον κολλεκτιβισμό, Βρυξέλλες και Λονδίνο συμμάχησαν ενάντια στο Παρίσι. Επιπλέον ο Ντε Πέπε ανέλαβε την πνευματική καθοδήγηση των συνεδριών. Ο Τολαίν οπισθοχωρούσε συνεχώς και οι αποσταλμένοι του γενικού Συμβουλίου κάτω από την δικακή καθοδήγηση του Μαρξ δεν κατέληγαν σε κανένα σημαντικό αποτέλεσμα. Ο Μαρξ οργιζόταν με αυτή την κατάσταση. Η αλληλογραφία του με τον Ένγκελς και Κούρτσαμκ αποκάλυπτε τις διαθέσεις του: «τους σιγαυόταν και τους περιφρονούσε όλους».

Από τα πρακτικά των τμημάτων των Βρυξέλλων, τα οποία συντάχθηκαν από τον ντε Πέπε (1867-68), από τις συζητήσεις του Συνεδρίου της Λοζάνης και των Βρυξέλλων, από το γράμμα του ντε Πέπε στη Συμμαχία (16 Ιανουαρίου 1869)¹⁰ και από τη διαμάχη μεταξύ της *ala Liberté* (1867-73) και της *al. Internationalen* (1869-73) των Βρυξέλλων, γνωρίζουμε για πρώτη φορά τη σύζευξη του μπουουαλισμού με την κοινωνικοποίηση της εργατικής ιδιοκτησίας (ο ντε Πέπε είχε επηρεαστεί από τις απόψεις του Collins, του Luis de Potter και του De Keizer σχετικά με το *αριστικό δίκαιο*) και την κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, δηλαδή τον αυθεντικό κολλεκτιβισμό σύμφωνα με την αντί-

λήψη του ντε Πέπε. Ανακρίνω επίσης ότι: «... όλα τα σύγχρονα κράτη, πολιτικά και εξουσιαστικά θα πρέπει να περιοριστούν στις απλές διοικητικές λειτουργίες των δημοσίων υπηρεσιών στις χώρες τους και τελικά να αντικατασταθούν από την παγκόσμια ένωση των ελεύθερων συντακτοεισών, τόσο των αγροτικών όσο και των βιομηχανικών...»¹¹ Αυτή η απόλυτη κοινωνικοποίηση και αυτή η διάλυση των κρατών αποτέλεσε την αναρχική κολλεκτιβιστική αντίληψη, που έγινε γνωστή με τη μορφή που την περιέγραφαν στο γράμμα αυτό οι κυριότεροι αγωνιστές των Βρυξέλλων: ο ντε Πέπε, ο Brismée ο Eugène Hins, ο Vertycken, ο Γάλλος Paul Robin και άλλοι.

Ο ντε Πέπε διακρίνυσε σε μια έκθεσή του προς το συνέδριο της Βασιλείας (1869) ότι ο επιστημονικός σοσιαλισμός και ο λαϊκός κομμουνισμός, με μια ανεκμενόμενη μορφή και με τη νέα επωνυμία Μουουαλισμός και Κολλεκτιβισμός, θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τις απόλυτες ιδιαιτερότητές τους, να ενωθούν και να σχηματίσουν στο εξής μέσα στη Διεθνή μια νέα αντίληψη για την κοινωνία, που σημαίνει μια σύνθετη αντίληψη που επιζητά ταυτόχρονα εγγυήσεις για το άτομο και την κοινωνία.

Αυτή ήταν, από το 1867 μέχρι το 1869, η αδιάκοπη επεξεργασία των ιδεών, που απέβλεπε στη σύνθεση της ελευθερίας με την αλληλεγγύη και κατά συνέπεια ο κρατισμός και οι εξουσιαστικές αντιλήψεις δεν είχαν καμιά απόλυτη σχέση μαζί της. Ωστόσο υπήρχε μεγάλη διαφορά απόψεων σχετικά με την επίλυση της μεθόδου που θα ακολουθούσαν για να φτάσουν στην Κολλεκτιβιστική Αυτοκρατική Κοινωνία, που ο βίος ο Μαρξ ανακρίνωρε σαν ανώτερο στάδιο κοινωνικής εξέλιξης, αλλά μόνο μετά τη δικτατορία του προλεταριάτου, όταν με την κατάργηση των τάξεων οι κυβερνητικές λειτουργίες θα μετατρέπονταν σε απλές διοικητικές. Ο ντε Πέπε δεν απείχε πάλι από την ιδέα της μετάδοσης του Αναρχισμού στο ανώτερο μέλλον, αλλά πρότεινε να οδηγηθεί η κοινωνία προς αυτή την κατεύθυνση μέσω διαφόρων ελευθερικών σταδίων και όχι με τη δικτατορία, όπως επέμνε ο Μαρξ. Εντάχθηκε λοιπόν μεταξύ των επαναστατών

10. Η μακροσκελής επιστολή του Μπακούνιν στον De Paepe στα τέλη του 1868, δεν έχει ακόμα βρεθεί ή μάλλον έχει τελείως χαθεί, παρά του ότι, αυτός από το πρώτο στάδιο υπήρχε και ένα αντίγραφο.

11. Επιστολή της 11ης Ιανουαρίου 1869 που απευθύνεται στην οριστική ημερίδα της Διεθνούς Συμμαχίας, υπογραμμένη από δεκαπέντε μέλη του Γενικού Συμβουλίου του Βελγίου.

(Μπακούνιν), μεταξύ ορισμένων Βέλγων όπως ο Ευρένη Hins, που πρότεινε άμεση συλλογή αλλά όχι και επαναστατική δράση και μεταξύ των εξουσιαστών που αποδέχονταν, θεωρητικά τουλάχιστον, την κατάργηση του κρατικού συγκεντρωτισμού, όταν αυτός ο τελευταίος δεν θα είχε πλέον ως πρωταρχική λειτουργία την υπεράσπιση της προνομιάς τάξης από την τάξη των απόκληρων. Το γεγονός αυτό εξήγει γιατί ο ντε Πέπε, ενώ διακρίθηκε στο συνέδριο της Βασιλείας το 1869, πέρασε στη συνέχεια στην αρέσκη, για να εμφανιστεί και πάλι το 1874 σαν σπαθιάς ενός μετριοπαθούς κρατισμού (δημόσιες υπηρεσίες). Ωστόσο, σε μια έκθεση του 1869 παραδέχεται ότι οι εργαζόμενοι δεν θα είχαν ποτέ την υπομονή να περιμένουν το αποτέλεσμα μιας αργής και ειρηνικής εξέλιξης που θα διαρκούσε αιώνες, γιατί έχουν ήδη υποφέρει πολύ και βιάζονται να δουν τη στιγμή που θα δοθεί τέλος στα βάσανά τους. Παραδέχτηκε ακόμη πως ο μετασχηματισμός της ιδιοκτησίας δεν θα γινόταν χάρη σε μια τυρή και αναγκαστική εξέλιξη, αλλά χάρη στην επιδέξια και λογική επέμβαση των ανθρώπων, εν ολίγοις όχι με την εξέλιξη, αλλά με την επανάσταση. Παρά τις όμιμες διαπιστώσεις του, ο ντε Πέπε και οι σύντροφοί του παρέμειναν δογματικοί έχοντας μια έμφυτη αντίπαθεια για την επανάσταση, που οι εξουσιαστικές πλευρές της τους προκαλούσαν δυσπιστία... Ένωσαν απαιχμμένοι από τον Μπακούνιν που αντιμαρνούσε να επισπεύσει την επαναστατική δράση μέσω αριβίας αυτής της «επιδέξιας και λογικής επέμβασής των ανθρώπων», μέσω της δημόσιας διεθνούς Συμμαχίας.¹² Οι Βέλγοι ήταν ελάχιστα δεκτικοί και κάπως δίσπιστοι προς τη Συμμαχία — καθώς ήταν δογματικοί η Συμμαχία δεν έβρισκε θέση στο δόγμα τους. Οι δογματικοί αδινάτου να κατανοήσουν το πολυδικαστικό των πραγματικών καταστάσεων και έτσι το Γενικό Συμβούλιο των Βέλγων ανέφερε στην ομάδα της Συμμαχίας, τον Ιανουάριο του 1869, πως το Βέλγιο δεν είχε ανάγκη από τη Συμμαχία και ότι δεν μπορούσαν ν' αποφασίσουν για τις άλλες χώρες. Η οργάνωση των «Αλληλέγγυων» η ομάδα του Αλσών, το τμήμα των Βρυξελλών και εκείνο του βίου του Συμβουλίου αποτελούσαν έναν συμπαγή πυρήνα που χειραγωγούσε το Βελγικό κίνημα με την συμπάρταξη των άλλων πυρήνων

12. Επιστολή της 16ης Απριλίου 1870.

στη Λιόγη, στο Βεροί, στη Γάνδη και στην Αμβέρσα και το έργο της Συμμαχίας διαδόθηκε πολύ αργότερα χάρη στις νεοσύστατες ομάδες των αγωνιστών.

Οι αγωνιστές του Ζυρά (βορειοδυτική Γαλλοφωνη Ελβετία) κάτω από την πνευματική καθοδήγηση του Τζέιμς Γκιρνώμ περιελάμβαναν στις τάξεις τους εργαζόμενους με προωθημένη σκέψη και μεγάλη αυταπάτηση όπως ο Adhémar Schweitzgubel, ο Auguste Spichiger και πολλοί άλλοι. Ήταν όμως αναμφισβήτητα πολύ πιο κοντά στους Βέλγους παρά στον Μπακούνιν και τους Παριζιάνους επαναστάτες όπως τον Βερλιέ. Παρά τις αναπόφευκτες ταπικές διαφορές με τους αγωνιστές της Γενεύης και χάρη στον Γκιρνώμ, τον Ελβετό γραμματέα του γενικού Συμβουλίου του Λουδίνου, προτιμούσαν να μη συμμετέχουν στις διαμάχες όπως αριβός και οι Βέλγοι. Ως τον Σεπτέμβριο του 1874 μεταξύ των αγωνιστών του Ζυρά και του Μπακούνιν υπήρχε σύμπνοια, βασισμένη στον κριτικό σεβασμό και την μη επέμβαση του ενός στις υποθέσεις του άλλου. Σ' αυτήν την βάση θα μπορούσε να είχε δημιουργηθεί μια φιλική συνεργασία με τον Μπακούνιν και τις ομάδες των Βρυξελλών. Στο Ζυρά ο Γκιρνώμ και οι άλλοι ήταν τόσο στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους που δεν είχαν ανάγκη από δεσμούς με τη Συμμαχία. Και ο Μπακούνιν χωρίς να επεμβαίνει καθόλου, αλλά συζητώντας με πνεύμα καλής προαίρεσης με τον Γκιρνώμ, είχε όπως και εκείνος αυτή την επίβλεψη που είναι πάντοτε καρπός ευρείας και εμπειρίας. Η αργητική στάση των Βέλγων οφειλόταν στην έλλειψη πνευματικής αλληλεγγύης. Ήταν μια αλληλεγγύη άρνηση σε μια εύλογη προσφορά βοήθειας. Έτσι οι νέες δυνάμεις που αναπτύχθηκαν από το 1864 μέχρι το 1868 στη Διεθνή και οι επιμέρους δραστηριότητες που ο Μπακούνιν εννοούσε κάτω από μια κοινή ιδέα, αυτή του αντιεξουσιαστικού κολλεκτιβισμού, δεν ήταν τόσο ισχυρές όσο θα μπορούσαν να είναι. Ωστόσο το φθινόπωρο του 1868, όταν ο Μπακούνιν άρχισε να δραστηριοποιείται στους κύκλους των οργανωμένων εργατών, η αναρχική ιδέα είχε ήδη διαποτίσει τη Διεθνή. Η θέση που κατέλαβε ήταν το αντιστάθμισμα στην κατάσταση που είχε προκαλέσει ο ασταθής νεοπρονομισμός, αν και ακόμη δεν είχε έρθει ανοιχτά αντιμετώπιση με τις εξουσιαστικές αντιλήψεις του Μαρξ, ο οποίος, χωρίς να έχει παρκαρνωστεί, εμφανιζόταν στα μεγάλα δημόσια συνέδρια συντάκτικα συγκεντρωμένος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΧ

ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ

ΑΠΟ ΤΟ 1869 ΕΩΣ ΤΟ 1872.

Η «ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΤΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ»,

ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΑΛΗΨΗΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ.

Η ΚΟΜΜΟΤΝΑ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ

ΚΑΙ Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ

ΣΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ μεταξύ Σεπτεμβρίου 1868 και Σεπτεμβρίου 1869 (Συνέδριο Βασιλείας) οι Αναρχοκολλεκτιβιστικές ιδέες διαδόθηκαν για πρώτη φορά στην Ισπανία από τον Φανέλλι, ο οποίος ταξίδεψε γι' αυτό το σκοπό στη Μαδρίτη και στη Βαρκελώνη. Το ταξίδι οργανώθηκε από τον Μπακούνιν και τους συντρόφους της Αδελφότητας και της νέας Δημοσίας Διεθνούς Συμμαχίας. Οι ενώσεις των Ισπανίων εργαζόμενων γνώριζαν την ύπαρξη της Διεθνούς, αλλά από το 1866, χρονιά της λαϊκής εξέγερσης, μέχρι την πτώση των Βουρβόνων (Σεπτέμβριος 1868) το κρίσιμο και πρωταρχικό θέμα ήταν οι αγώνες ενάντια στη μοναρχία και μόνον μετά απ' αυτά τα γεγονότα οι εργατικές Ενώσεις επανοργανώθηκαν και τέθηκαν κάτω από την επιρροή των Δημοκρατών Φεντεραλιστών. Ο γραμματέας του γενικού συμβουλίου για την Ισπανία, Πωλ Λαφόργκ, δεν άφησε κανένα ίχνος της δραστηριότητάς του για την περίοδο αυτή, ούτε γι' αυτήν που ακολούθησε. Μόνον ο Φανέλλι καθόρισε χάρη στη μεσολάβηση των ομοσπονδιακών να ανακαλύψει αγωνιστές της πρωτοπαρίας, όπως τον Μοράργκο, τον Λορέντζο, τον Ραφαέλ Φάργκα Πελλισέρ και άλλους, που γνώριζαν τόσο τις σοσιαλιστικές όσο και τις Προυτονικές ιδέες. Οι ομάδες αυτές των ριζοσπαστών εργαζόμενων είχαν ήδη εξοικειωθεί με αυτές τις

ιδέες, όπως και αυτοί που χωρίς διακρίσεις είχαν τη θέληση ν' αγωνιστούν για τις ιδέες τους και δεν επιθυμούσαν οι εργαζόμενοι να χειραγωγούνται από τους ηγέτες του ομοσπονδιακού κλήματος, οι οποίοι ήταν αντισοσιαλιστές, ή στην καλύτερη περίπτωση μετριοπαθείς ρεφορμιστές.

Όσοι ανήκαν στους «παρτίδες» της Μαδρίτης και της Βαρκελώνης ενθουσιάστηκαν όταν ήρθαν σε επαφή με τις αντιεθνικιστικές και κολλεκτιβιστικές ιδέες και κατανόησαν τον ολοκληρωμένο σοσιαλισμό του Μπακούνιν, που βάση του είναι η πολιτική, πνευματική και κοινωνική ελευθερία — ο αθεϊσμός, η αναρχία και ο κολλεκτιβισμός. Το γεγονός ότι ήταν αροσιωμένοι αγωνιστές τους βοήθησε να κατανοήσουν ακόμη καλύτερα τις αρχές της Συμμαχίας. Οι κλίσεις, η ενεργητικότητα και τα χαρίσματα κάθε ανθρώπου διαφέρουν: συνεπώς, ορισμένοι αφιερώθηκαν ολοκληρωτικά σε έναν σκοπό, άλλοι έγιναν μέλη μιας ομάδας και η εξέλιξή τους υπήρξε αργή. Η «Διεθνής» και η «Συμμαχία» υπήρξαν το αποτέλεσμα αυτών ακριβώς των διαφορών ανεξάρτητα από τις επωνυμίες που δόθηκαν σ' αυτές τις δύο αρωμικές βαθμίδες προχώρησης στο σοσιαλισμό και τη σοσιαλιστική δραστηριότητα. Οι σχέσεις του Μπακούνιν και των αγωνιστών της Μαδρίτης δεν ήταν λοιπόν σταθερές. Μόνον ο Μοράργκο διατήρησε τακτική αλληλεγγυαλία με τον γραμματέα της Συμμαχίας στη Γενεύη, και το 1870 ο Κέλσο Γκομής επέστρεψε στη Μαδρίτη από τη Γενεύη. Όταν ο Ραφαέλ Φάργκα Πελλισέρ (Rafael Farga Pellicer) και ο γιατρός Σεντινό (Sentinon) από την Βαρκελώνη πήγαν να δουν τον Μπακούνιν, την εποχή που ήταν αντιπρόσωποι στο συνέδριο της Βασιλείας (Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1869), ο Μπακούνιν τους δέχτηκε στον κύκλο του και διατήρησε για καιρό σχέσεις μαζί τους. Έγιναν οι «σύμμαχοι» ή οι «αδελφείς» αδερφοί, όροι που σήμαιναν ότι μεταξύ αυτών, του Μπακούνιν και ενός μικρού αριθμού συντρόφων της ίδιας τάσης θα υπήρχε εμπιστοσύνη και αλληλεγγύη, ότι θα συμμετείχαν σε κοινά συμβούλια και συζητήσεις και ορισμένες φορές σε σχέδια κοινής δράσης και τακτικής.

Τα γράμματα και τα απομνημονεύματα, τα σχετικά με τη δράση του 1870, εξαφανίστηκαν, αλλά στους πρώτους έξι μήνες αυτού του χρόνου, οι αγωνιστές της Μαδρίτης ανήγγελλαν τη σύγκληση ενός συνεδρίου, για τη σύσταση της Ισπανικής Ομοσπον-

δίας (14 Φεβρουαρίου). Το σχέδιο θα πρέπει τελικά να εγκριθεί, λειψήθηκε γιατί κατά την φηρορορία τα μέλη 153 τμήματων, προερχόμενα από 26 περιοχές, διαφώνησαν στην εισήγηση της έδρας του συνεδρίου: 10.930 ψήφισαν την Βαριελώνη ως έδρα, 3.730 τη Μαδρίτη, 924 την Σαραγόσσα, 448 την Βαλένθια κ.λπ.

Τελικά το συνέδριο έγινε στη Βαριελώνη τον Ιούλιο του 1870. Δύο μήνες νωρίτερα (ένα μήνα πριν το Συνέδριο της Βαριελώνης), όπως αναφέρει το «la question de l'Alleanza» — δηλαδή του Απριλίου του 1870 — ιδρύθηκε η «Συμμαχία της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας» (η φηρορορία ορίστηκε το Μάρτιο και τέλειωσε στα τέλη Μαΐου). Η Συμμαχία τάχθηκε υπέρ του προγράμματος του 1868 (δομημένο διακριτικά και σχετικά τροποποιημένο) υιοθετώντας ένα ανεξάρτητο καταστατικό.¹ Η δημοσιοποίηση αυτή του καταστατικού (που ήταν αναπόφευκτη μετά τη δημόσια καταγγελία της μυστικής αυτής συνόθητας από τους σοσιαλιστές της Μαδρίτης, Χοσέ Μέσα, Πάμπλο Ισράελίας και άλλους με προτροπή του Λαφόργκ, έναν απ' τους γαμπρούς του Μαρξ, την άνοιξη του 1871) συμβάλλει στη διαπίστωση ότι η προταμασία του συνεδρίου του Ιούνη του 1870, και κυρίως η φηρορορία που απέριψε την πρόταση των αγωνιστών της Μαδρίτης, επέπνευσε πιθανόν και καθόρισε την ίδρυση της Συμμαχίας. Ήταν λοιπόν ένα καθαρό Ισπανικό πρόβλημα, που έτσι κι αλλιώς θα οδηγούσε τους αγωνιστές της Βαριελώνης — Φόργκ, Πελλισέρ, Βίνας, Σεντίν— προς αυτή την κατεύθυνση με ή χωρίς τη γνώμη του Μπακούνιν και πιθανόν χωρίς ο ίδιος να γνωρίζει τίποτα σχετικά, γεγονός που δεν είναι δυνατό να επιβεβαιώσουμε. Πάντως αυτό που έχει σημασία είναι ότι η μεθοδος αυτή έγινε δεκτή, εφαρμόστηκε και βοήθησε τη Διεθνή να προχωρήσει, να παραμείνει ενωμένη και να αντιμετωπίσει τους χειρότερους διωγμούς.

Στην Ελβετία το 1869 το τμήμα της «Συμμαχίας της σοσιαλιστικής δημοκρατίας» στην οποία συμμετείχε ενεργά ο Μπακούνιν εξέδωσε τις αφημερίδες «Εξελίξτε» (υπόσητα) (Γενεύη) και

Progres (Πρόδος) (με διεθνή σύνταξη του Τζέημς Γκιγνέμ). Ορισμένα από τα τμήματα του Ζυρά προπαγάνδιζαν τον Αναρχικό κολλεκτιβισμό. Μετά το συνέδριο της Βασιλείας και μετά την αναχώρηση του Μπακούνιν για το Λοκάρνο, οι σοσιαλιστές πολιτικοί βρέθηκαν στη Γενεύη την ευκαιρία να προκαλέσουν το σχίσμα ολιγόμηρης της Ελβετικής ομοσπονδίας (Πόσχα 1870). Το γεγονός οδήγησε στην υιοθέτηση από τα αντιελαμιστικά τμήματα της επωνυμίας «Ομοσπονδία του Ζυρά», οργάνωση που συνέχισε να υπάρχει αρκετά χρόνια μετά το 1880.

Στην Ιταλία ο Μπακούνιν και οι σύντροφοί του προσπάθησαν να εισάγουν τη δημόσια και μυστική Συμμαχία τους τελευταίους μήνες του 1868. Τελικά όλες τους οι προσπάθειες κατέληξαν στη δημιουργία του τμήματος της Διεθνούς στη Νάπολη, τον Ιανουάριο του 1869. Πολλοί εργαζόμενοι έγιναν μέλη του τμήματος, αλλά μετά το 1865 οι αγωνιστές που απέμειναν ήταν ελάχιστοι και ήταν αδύνατο να διαδώσουν τις ιδέες και τις αρχές της οργάνωσης σε όλη τη χώρα. Δεν υπήρξε καμιά διεθνοτική απόφαση στην Ιταλία πριν το 1871.

Οι δραστηριότητες του Μπακούνιν στη Ρωσία, σχετικά με τις ιδέες του (επαναστατική θεωρία και τακτική), καταδεικνύονται στα κείμενα που δημοσιεύσε στην *Narodnoe Delo* (Η υπόθεση του Λαού) το Σεπτέμβριο του 1868, στις μερσούρες και τα μακρόστενα της Νετσάγιερσκιε περίοδο (από την άνοιξη του 1869 μέχρι το καλοκαίρι του 1870) και στο πρόγραμμα ενός περιοδικού το ίδιο καλοκαίρι μετά την ρήξη του με τον Νετσάγιερ. Δεν είναι δυνατό να σχολιάσουμε αυτά τα κείμενα και τις προσωπικές σχέσεις του Μπακούνιν χωρίς να υπεισέλθουμε σε αναρρόβητες λεπτομέρειες. Όσον αφορά τον Νετσάγιερ, ο Μπακούνιν συνδέθηκε το 1870, και κυρίως το 1872, με πολλούς νεαρούς Ρώσους που έπρεφαν συμπάθεια για τις ιδέες και τη δράση των Αναρχικών. Ο Νετσάγιερ ήταν Γκουβίνος και Μπλανκιστής και κατέβαλε πολλές προσπάθειες για να καταστήσει τον Μπακούνιν όργανό του.

Στη Γαλλία το 1869 ο κολλεκτιβισμός ήταν περισσότερο διαδεδομένος από τον Προντοισμό στους κύκλους των πιο αξιόλογων αγωνιστών και κυρίως στον κύκλο του Ευγένιου Βαρόν.

Αλλά η πτώση της αυτοκρατορίας, που φαινόταν να πλησιάζει, κατέστησε πρωταρχικό το ζήτημα της πρακτικής δραστηριότητας.

1. Βαριελώνη, Φθινόπωρο 1872. Συνταχμένο από τον J. G. Vinas.

2. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύτηκαν στο «Question de la Alliance» το οποίο αναφέρει ότι η Συμμαχία «δεν διέφερε καμιά παραρρασιακή επιτροπή αλλά όλα τα τμήματα επικοινωνούσαν μεταξύ τους».

της και της συμμαχίας των δυνάμεων. Τα συνδικάτα αύξησαν τα μέλη τους, κύρια φροντίδα δε του Βαρλέν ήταν να προστατεύσει ταυτόχρονα την ανεξαρτησία της Διεθνούς και την αυτονομία των συνδικάτων (Ομοσπονδιακό Συμβούλιο της Εργατικής Εταιρείας) αποτρέποντας την απομόνωσή τους και επιχειρώντας την ένωσή τους στο Παρίσι και στις άλλες μεγάλες επαρχιακές πόλεις. Έτσι στις 13 Μαρτίου 1870 έγινε η μεγάλη συγκέντρωση της Λυών και με την επικαιρία αυτή ο Μπακούνιν έγραψε σ' ένα γράμμα προς τους φίλους του στη Γαλλία:

«Οι εργάτες προσπαθούν για μια φορά ακόμη να παραστήσουν τα θύματα (σε σχέση με την πτώση της αυτοκρατορίας). Να απέχουμε από κάθε συμμετοχή στον αστικό ριζοσπαστισμό και να οργανώσουμε έξω απ' αυτόν τις δυνάμεις του προλεταριάτου. Τα θεμέλια αυτής της οργάνωσης υπάρχουν: είναι τα εργοστάσια και οι επαγγελματικές ενώσεις (βάση της αντίστασης, όργανα του αγώνα ενάντια στη μπουρζουαζία) και οι εργατικές ομοσπονδίες όχι μόνον σε εθνική, αλλά σε διεθνή κλίμακα. Πρέπει να σχηματιστεί ένα Συμβούλιο εργασίας όπως στο Βέλγιο.

Όταν θα σημάνει η ώρα της επανάστασης, εμείς θα κηρύξουμε τη διάλυση του Κράτους και της αστικής κοινωνίας, την πολιτική και νομική αναρχία, καθώς και τη νέα οικονομική οργάνωση από τα κάτω προς τα πάνω και από την περιφέρεια προς το κέντρο.

Για να περιφρουρήσουμε την επανάσταση, για να φτάσουμε αιώνας στο τέλος, δηλαδή στο επίκεντρο της Αναρχίας, απαιτείται η δράση μιας συλλογικής δικτατορίας όλων των επαναστατών, με την προϋπόθεση ότι δεν θα πάρει την οποιαδήποτε μορφή επίσημης εξουσίας. Μας χρειάζεται ακόμη η πλέον αποτελεσματική φυσική δράση όλων των δραστηρίων και ειλικρινών σοσιαλιστών, που διασκορπισμένοι σ' όλη τη χώρα θα παραμένουν ενωμένοι με ισχυρούς δεσμούς, εμπνεόμενοι από κοινά οράματα και θέληση.»

Ο Μπακούνιν δεν είχε καμιά επίδραση στους αγωνιστές του Παρισιού. Ο ίδιος ο Βαρλέν είχε ελάχιστες σχέσεις με τους Βέλ-

γους και ακόμη λιγότερες με τον Γκιγιόμι και οι αγωνιστές της Λυών και της Μασσαλίας, που ήταν συνδεδεμένοι με τον Μπακούνιν, τον απογοήτευσαν ολοσχερώς.

* * *

Σε όλες τις χώρες το ιδεολογικό έργο της Διεθνούς είχε αναμφισβήτητα ελάχιστη σημασία για το λαό, ενώ η αύξηση του αριθμού των μελών της εξαρτήταν κυρίως από το γήγερτο που η Διεθνής απολάμβανε τη δεδομένη στιγμή. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η Διεθνής έπαιζε ταυτόχρονα το ρόλο του σοσιαλιστικού κόμματος, του ταχμένου στον καθημερινό αγώνα συνδικάτου, και το ρόλο της διεθνούς μεγάλης επαναστατικής δύναμης, η οποία για ορισμένους ήταν ταυτόχρονα η δύναμη που θα συνέβαλε στην ανοικτόδομηση της μελλοντικής κοινωνίας.

Ο λαός δεν έβλεπε να πραγματοποιείται αυτή η κοινωνία στο κοντινό μέλλον. Εκπληκτος και ταυτόχρονα ικανοποιημένος έβλεπε τις πρώτες εκδηλώσεις αλληλεγγύης μεταξύ των διαφόρων χωρών: βρισκόμαστε στο 1867-70 και οι μακροχρόνιες απεργίες ενισχύονται με χρήματα που έστειλαν σύντροφοι από άλλες χώρες, τα παιδιά των απεργών μεταφέρονταν σε ασφαλή μέρη και οι εργάτες που κατόρθωναν από άλλες περιοχές, με σκοπό να δουλέψουν στη θέση των απεργών, πεθωναν συχνά από τους Διεθμιστές να επιστρέψουν στον τόπο τους. Η Γαλλία και το Βέλγιο γνώρισαν μεγάλες σφαγές, αλλά οι εργάτες συνέχισαν να προσχωρούν μαζικά στη Διεθνή. Υπήρχαν όμως περιπτώσεις όπου οι εργαζόμενοι, εξοργισμένοι από την καπιταλιστική καταπίεση και εκμετάλλευση, δήλωναν τη θέλησή τους να εξεγερθούν, ενώ η Διεθνής τους προέτρεπε να κάνουν υπομονή. Υπήρχαν ακόμη απεργίες χωρίς ελπίδα επίλυσης αιτημάτων και σε ορισμένες περιπτώσεις ο αριθμός των απεργιών ήταν τόσο μεγάλος που η Διεθνής δεν κατόρθωνε να συμπαρασταθεί οικονομικά, ώστε να δράσει αποτελεσματικά. Έτσι έχασε το γήγερτό της, και πολλά από τα μέλη της. Τα τμήματα που απαρτίζονταν από συνδικάτα με περιορισμένο αριθμό μελών — ή με φαινομενικά μόνο μεγάλο αριθμό — είχαν μεγάλη ομοιογένεια και κατά συνέπεια ήταν ενεργά ή αδύναμα, ανάλογα με την ποιότητα των αγωνιστών τους, την προσπάθεια των κέντρων προπαγάνδας, την κατάσταση και

τις διεκδικήσεις των εργαζομένων. Με εξαίρεση την Ισπανία τα τμήματα δεν ήταν πολυάριθμα.

Αλλά και στην Ισπανία, ακόμη και κατά την περίοδο 1872-73, ήταν συγκεντρωμένα στην Ανδαλουσία και στην Καταλονία, ενώ στις υπόλοιπες περιοχές οι αγωνιστές ήταν ελάχιστοι. Ούτε στη Γενεύη ο αριθμός των μελών ήταν μεγάλος. Πολύ μικρότερος απ' ό,τι στο Βέλγιο, στο Ελβετικό Ζυγό και στο Παρίσι, αν λάβουμε υπόψη μας τα Συμβολικά εργασία.

Οι πρώτες ελπίδες για μαζική συσπειρώση των εργαζομένων ενάντια στο κεφάλαιο δεν πραγματοποιήθηκαν, και η από κοινού επεξεργασία των σοσιαλιστικών ιδεών διακόπηκε οριστικά με το συνέδριο του 1869. Η θεωρητική ρωγμή σήμανε την απαρχή της ρήξης μεταξύ του εξουσιαστικού και του ελευθεριακού ρεύματος (1869-1872). Η ιδεολογική διαφοροποίηση δεν είχε προβλεφθεί ως αναπόφευκτη συνέπεια της εξέλιξης των ιδεών. Η συνένωση ομοιογενών ομάδων δεν άξιζε τον κόπο. Αντίθετα το πρόβλημα ήταν η εδραίωση της συνίπαξης των διαφωνούντων. Πρόβλημα που εφάντα χρόνια αργότερα εξαιρετικά δύσκολο και να παραμείνει άλυτο.

Οι μόνες επικοινωνητικές προσπάθειες έγιναν στο Βέλγιο από τον Έκτορα Ντινίς, τον Βίκτορα Αρνό και τα άλλα μέλη της «Liberté» στις Βρυξέλλες, μετά το 1867 και ιδιαίτερα το 1870. Απέβλεπαν στον συνασπισμό των εργαζομένων στο περιθώριο του κράτους, σε ένα ακαινοβούλιο εργασία, έναν οργανισμό συνδεδεμένο με την οικονομική ζωή της χώρας με άμεσο σκοπό την εξαφάνιση των πολιτικά οργανωμένων δυνάμεων, δηλαδή του κράτους. Αργότερα ονομάστηκε «Αντιπροσωπείωση εργασία», πήρε έναν χαρακτήρα περισσότερο ανατρεπτικό και η λειτουργία της διακόπηκε με τον πόλεμο και την Κομμούνα του Παρισιού.

Αλλά, αν δεν συνέβαιναν αυτά τα δύο γεγονότα, ποια θα ήταν η κατάληξη αυτής της ανατρεπτικής προσπάθειας; Δεν είχε καταφέρει να επιβάλλει τον αντικειμενικό της σκοπό με επαναστατικό τρόπο, αλλά, αν και δεν διέθετε τη δύναμη, γνώριζε πώς να πραγματοποιήσει μίαν επανάσταση και αυτήν επιζητούσε.

Ωστόσο, προσπαθούσε να κατακτήσει την κατά κάποιο τρόπο νόμιμη αναγνώριση των στόχων της και δημιουργήσει έτσι τον ρεφορμιστικό: η αντιπροσωπείωση των ιδιαίτερων συμφερόντων — αγροτικών, φρουδαλικών — δεν ήταν μια καινοτομία στην αστική κοινωνία, στην οποία εμπορικά επιμελητήρια και άλλοι θεσμοί

συχνά εξαναγκάζουν βουλευτές και υπουργούς εγγύησαν ενάντια στο προσωπικό τους συμφέρον.

Αλλά για τους σοσιαλιστές της εποχής η αντιπροσωπείωση της εργασία αναπαλαιωνόταν στο αίσθημα. Ξέφρασε, για παράδειγμα, ο Ευγένιος Χινς στο συνέδριο κοιλίας υποστηρίζοντας ότι η Διεθνής είναι «και πρώτα κομμουνική κράτος εν κράτει, πράγμα που επιτρέπεται στη κρίση παρατείνει την ύπαρξή του μέχρι την ημέρα εκείνη που τό μας κράτος θα γίνει ισχυρότερο. Τότε πάνω στα ερείπια η άτους θα κτίσουμε το δικό μας ήδη προτομοκτισμένο κράτος που αυτό θα υπάρχει σε κάθε κοινωνικό τομέα». Με το ιδιυβρικό πνεύμα δημοσιεύτηκε την ίδια περίοδο στην «L'Internationale» των Βρυξέλλων ένα άρθρο μεταφρασμένο από τη «L'édération» της Βαρκελώνης στις 7 Νοεμβρίου 1869: «Οι σημείο θεσμοί της Διεθνούς υπό το πρίσμα του μέλλοντος». Το άρο άρχισε ως εξής: «Η Διεθνής Ένωσι των εργαζομένων περιέχει το σπέρμα της κοινωνικής αναγέννησης... εμπεριέχει το έμβρυο όλων των μελλοντικών θεσμών...» 'Όταν εξαπλώ παντού αυτότε θα δούμε να εξαφανίζεται ως δια μαγία η παύ κοινωνία και να ανθίσει η νέα τάξη πραγμάτων που θα αναγγίσει τον κόσμο...» (Συναβρίσκουμε σ' αυτό το υος δια μαγία το περίφημο χτύπημα του μαχικού ραβδίου.) 'Έτσι, «στο τμήμα ή η εργατική ένωση είναι το πρότυπο της κοινότητας...» Η ένωση που σήμερα αντιστένεται είναι προορισμένη να οργανώσουν την μελλοντική εργασία παίρνοντας τη μορφή συνδικατικών επιχειρήσεων και ακαινοτικών κατοικημάτων στα ποια τα διάφορα προϊόντα θα εκτιθενται με την ακριβή ένδειξη της τιμής πώλησής τους κ.λπ.»

Επίσης ο Σεζάρ ντε Πέπε ανέφερε σε μια έκθεσή του στο συνέδριο της Βασιλείας το 1869: «αυτές οι ενώσεις αντίστασης) χάρη στις ομοσπονδίες και στην ένωση τους οργανώνουν το προλεταριάτο και καταλήγουν να δημιουργούν ένα κράτος μέσα στο κράτος, ένα οικονομικό εργατικό κράτος που βρίσκει τη φυσική του εκπροσώπηση στους αντιπροσώπους των εργατικών συ-

3. Αναφέρεται στο «El Proletariado militante» το Anselmo J. Lorenzo, Τόμος I, σελίδες 233-238.

4. Asociación Internacional de los Trabajadores.

ντεχνίων, που, όπως αυτάρκειες στις καθημερινές τους ανάγκες, συγκροτούν το έμβριον της μελλοντικής διαθεσης».

Με δεδομένη αυτή την κατάσταση μια ώραία μέρα αυτό το νέο κράτος θα μπορούσε να απορροάσει τη διάλυση του παλιού...»

Ο ίδιος ο Μπακούνιν γράφει σ' ένα χειρόγραφο του 1871:

«Η οργάνωση των επαγγελματικών τμημάτων, η ομοσπονδίαποίησή τους μέσα στη Διεθνή Ένωση και η αντιπροσώπευσή τους με τα Συμβούλια Εργασίας δεν δημιουργούν μόνο μία οικειότητα, όπου οι εργαζόμενοι της Διεθνούς συνδυάζοντας θεωρία και πρακτική μπορούν και πρέπει να μελετούν τις οικονομικές επιστήμες, αλλά ταυτόχρονα παράγουν το ζωντανό σπόρο της νέας κοινωνικής τάξης πραγμάτων που πρέπει να αντικαταστήσει τον αστικό κόσμο. Δεν δημιουργούν μόνον τις ιδέες, αλλά και τα γεγονότα του μέλλοντος.»

Ο Ευγένιος Χίνς διακήρυξε στο συνέδριο της Βασιλείας:

«Ναι, οι αντιστασιακές εργατικές ενώσεις θα συνεχίσουν να υπάρχουν μετά την κατάργηση της μισθωτής εργασίας, όχι κατ' όνομα, αλλά μέσα από την ίδια τους τη δράση. Θα είναι το πρότυπο οργάνωσης της εργασίας. Η κατάργηση της «ελεύθερης ανταλλαγής», με την πραγματοποίηση ενός τεράστιου καταμερισμού εργασίας από την μια άκρη του κόσμου στην άλλη. Θα αντικαταστήσουν τα παλιά πολιτικά συστήματα και στη θέση μιας συγκεχυμένης και ετερογενούς αντιπροσώπευσης θα υλοποιηθεί η αντιπροσώπευση της εργασίας.»

Την παραμονή του συνεδρίου της Βαρκελώνης (19-26 Ιανουάριου 1870) η «Federación Democrática» κατέληγαντο την «Αντιπροσώπευση της εργασίας» (15-29 Μαΐου) καταλήγοντας πως είναι απαραίτητο «να δημιουργήσουμε τις βάσεις του οικονομικοεργατικού κράτους μέσα στους κόλπους του σύγχρονου πολιτικοαστικού κράτους...» Και με το πνεύμα αυτό συντάχθηκε στο συνέδριο το καταστατικό της Ισπανικής ομοσπονδίας, που το είχε επεξεργαστεί η Συμμαχία και, όπως λέει ο Λορέντζο,⁵ ήταν «βασικό έργο των νεαρών αστών φοιτητών σε συνεργασία με τους ενωμένους εργάτες της Βαρκελώνης και με τα ενεργά μέλη της Συμμαχίας της σοσιαλιστικής δημοκρατίας». Την έκδοση για την οργάνωση έγραψε

ο Antonio Gonzales Garcia Maneses, ένας μελλοντικός καθηγητής, σύμφωνα δε με τη γνώμη του Λορέντζο σημαντική ήταν η συμβολή ενός φοιτητή της ιατρικής, του José Garcia Vinas και ενός άλλου του Trinidad Soriano.

Πεισμένοι ότι η σύγχρονη οργάνωση έπρεπε να επιβληθεί με τρόπο που θα μπορούσε να καταστεί ένας οργανισμός, τα διάφορα τμήματα του οποίου θα ήταν ικανά να προσφέρουν τεράστιες και σημαντικές λειτουργίες, οι νεαροί σύντροφοι και ιδιαίτερα ο Garcia Maneses εργάστηκαν με σχολαστική ακρίβεια και συνέταξαν έναν πραγματικό κώδικα που εκτίθεται στον «Τυπικό κανονισμό, επικριμένο από το πρώτο εργατικό συνέδριο της Ισπανικής Επικράτειας, της Διεθνούς Ένωσης εργαζομένων, που πραγματοποιήθηκε στη Βαρκελώνη στις 19 Ιανουάριου 1870».⁶ Αργότερα, λόγω του παράνομου χαρακτήρα της οργάνωσης (1874-1881), το καταστατικό αυτό τροποποιήθηκε μέχρι που κατέληξε νεκρό γράμμα. Αλλά η περιφερειακή Ομοσπονδία του 1881 το αποδέχτηκε ξανά (το 1881 και κυρίως το 1882) μέχρι να κατορθώσει να λειτουργήσει ελεύθερα, δηλαδή γύρω στα 1887-88 — περίοδο που ούτε ο τρόπος οργάνωσης ούτε η ιδέα οργάνωσης-εμβρίου αποτελούσαν πλέον θέμα κριτικής.

Στα υπόλοιπα τμήματα της Διεθνούς η ιδέα αυτή, που καλλιεργήθηκε στους Βελγικούς κύκλους και ο Μπακούνιν δεν θέλησε να αποθαρρύνει, δεν υλοποιήθηκε γιατί οι συνθήκες που διαμορφώθηκαν μετά το 1870 ήταν δυσμενείς τόσο για τη θεωρία όσο και για την πρόοδο της οργάνωσης. Οι εξουσιαστές οργισμένοι που δεν κατόρθωσαν να επιβάλουν τις ιδέες τους στο συνέδριο της Βασιλείας ενάντια στους αντιεξουσιαστές (δηλαδή ενάντια στον Μπακούνιν, τους Βέλγους, την Ομοσπονδία του Ζυρά, σ' ένα τμήμα των Ισπανών και των Γάλλων), αντεπιτέθηκαν ενόοντας την πολιτική δράση (δηλαδή την κατάκτηση της κρατικής εξουσίας αντί της κατάργησής της) και υποθετώντας ανάλογα με την περίπτωση την προεκλογική καμπάνια, ή την Μπλακιστική δικτατορία.

Οι σοσιαλιστές της Γενεύης (ενάντια στον Μπακούνιν και την ομοσπονδία του Ζυρά), οι Γερμανοί σοσιαλδημοκράτες, ο Μαρξ και η φράξία του στο Γενικό Συμβούλιο, κήρυξαν τον πόλεμο

5. Βλ. επίσης «El Proletariado militante», τόμος II, σελ. 80.

6. 68 σελίδες.

ενάντια στους Αντιεξουσιαστές της οργάνωσης, άλλοτε ανοιχτά και άλλοτε συγκαλυμμένα, μέσω μιας ευδεχούς πολεμικής και ελεγχών που τους επέτρεπε η κατοχυρωμένη από το καταστατικό κατάχρηση εξουσιών.

Στη Γαλλία οι γενικευμένοι διαγωγοί τον Μάιο του 1870 κατόπιαν τη δράση της Διεθνούς μέχρι τον Σεπτέμβριο, όταν ο πόλεμος ήταν στο αποκορύφωμά του και η γενική κατάσταση ήταν ιδιαίτερα καταπιεστική. Στο Βέλγιο παρακολούθουσαν παθητικά τα γεγονότα που διαδραματιζόνταν στη Γαλλία και έτσι όχι μόνον δεν επέκταθηκε η επιρροή της Διεθνούς, αλλά, λόγω της οικονομικής κρίσης, υπονομιεύθηκε κάθε πρόοδος που είχε επιτευχθεί μέχρι τότε. Ακόμη και στην Ισπανία ξέσπασε η οικονομική κρίση τον χειμώνα του 1870-71 (όπως και στο Ζυρά) και το 1871 η Ισπανική ομοσπονδία καταδιώχθηκε, ενώ το 1872 οι μηχανορραφές του Λαράργκι δημιούργησαν πολλά προβλήματα. Μόνον το 1873 η ομοσπονδία αύξησε τη δύναμή της, αλλά μετά το καλοκαίρι, δηλαδή μετά το Alcaz και San Lucar de Barrameda, το άρχισαν νέοι διαγωγοί που την ανέγκασαν από τον Ιανουάριο του 1874 να καταρθεί στην παρανομία. Η υλοποίηση της πρόβλεψής του 1869 για την γενικευμένη ανάπτυξη της οργάνωσης (που εκείνη τη χρονιά, αν εξαιρέσουμε την περίπτωση της Ισπανίας, ήταν ακόμα περιορισμένη και οδηγούνταν το 1870 προς την αποδυνάμωση και την απομάκρυνση από τις ιδέες της) δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ μέσα στα είκοσι χρόνια εξέλιξης της Διεθνούς (1864-1884). Ακόμα και στην Ισπανία η εξάπλωσή της διήρκεσε μόνον μέχρι το 1888.

Η ιδέα επανήλθε στην επιφάνεια από τον Γαλλικό συνδικαλιστή κυρίως την περίοδο της εξάπλωσής του επαναστατικού πυρετού από το 1904 μέχρι το 1908 και τη συνάντησε στην αυτοπία «Πώς θα κάνουμε την επανάσταση» του E. Pataud και E. Rouget.⁷ Η ιδέα αυτή ανανεωνόταν κάθε φορά που μια συνδικαλιστική οργάνωση αναπτύσσονε τις ελπίδες, όπως έγινε στην περίπτωση των Γερμανών συνδικαλιστών την εποχή της αναστάσεώς τους μετά το 1918, ή αυτήν των Ισπανικών συνδικάτων τον Απρίλιο του 1931, όταν άρχισαν να εμφανίζονται νέες δυνατότητες. Επίσης υποστηρίχθηκε θεωρητικά στο βιβλίο του Pierre

Besnard: «Τα εργατικά συνδικάτα και η κοινωνική επανάσταση»⁸

Όπως ο Μπακούνιν το 1870 δεν αρνήθηκε τη βοήθειά του σ' οποιοδήποτε κίνημα έδειχνε ότι αποτελούσε μια ζωντανή δύναμη, έτσι και ο Κροπότιν αναγνώρισε τη δυνατότητα ανάπτυξης της C.G.T., όταν θεώρησε πως αντιπροσώπευε μια πραγματική δύναμη. Ωστόσο, κατά τη γνώμη μου, ούτε ο ένας ούτε ο άλλος μπορούν να συμπεριληφθούν μεταξύ των πραγματικών θεμελιωτών αυτής της ιδέας, εκείνων που διέβλεψαν σ' αυτήν το μοναδικό αναπόφευκτο και βέβαιο δρόμο για χάρη του οποίου έκριναν απαραίτητο να εργαταλειψούν κάθε άλλον, όπως έκαναν οι Ισπανοί διεθμιστές, οι Γάλλοι συνδικαλιστές και στις μέρες μας οι αποκαλούμενοι «καθαροί συνδικαλιστές». Η ιδέα αυτή συμβαδίζει με διάφορες άλλες προβλέψεις, όπως αυτή της «Ελευθέρως Κομμουνισμός» της κοινότητας που ονομάζεται σοσιέτ, της Αναρχικής ομάδας ή της περικρατικής κοινότητας (φαλανσιτήριο) που αποτελούν το πρωταρχικό στάδιο στο οποίο, και μέσα στο οποίο, η ελεύθερη κοινωνική συνύπαρξη, η πραγματικότητα και οι ανάγκες της μελλοντικής οικονομικής ζωής πραγματώνουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την αρχική τους πρόθεση. Καμιά απ' αυτές τις μορφές οργάνωσης δεν αποκλείει ούτε αποδυναμώνει τις άλλες. Αυτές δε οι πέντε ή έξι μορφές οργάνωσης (υπάρχει επίσης ο οργανισμός των συνεταρισμών) θα ήταν προτιμότερο αν συνήθιζαν να λειτουργούν συντονισμένα, γιατί όλες τους θα ήταν χρήσιμες και θα αφύπνιζαν μια δύναμη, που αν και απαραίτητη, καμιά οργάνωση δεν θα κατορθώσει να δημιουργήσει: τη δύναμη του ενθουσιασμού, της ευθυκρισίας, της καλής προαίρεσης, της αμοιβαίας ανοχής και της θέλησης.

Για τη Διεθνή αυτή η συνδικαλιστική αυτοπία δεν ήταν παρά ένα ασήμαντο επεισόδιο. Στην Ισπανία την επέκριναν έντονα, ακόμα και οι παλιοί οπαδοί της, και η κριτική αυτή είναι διατυπωμένη στα άρθρα του Antonio Pellicer Paraire στο περιοδικό *Asociación*⁹ και στον «El Productor» («Ο Παραγωγός»). Σ' όλες τις χώρες, όπου υπάρχει σήμερα συνδικαλισμός, αυτή η αυτοπία είχε τη δυσάρεστη συνέπεια σε κάθε περιοχή, περιφέρεια ή χώρα να μην υπάρχει παρά μόνον μία αναγνωρισμένη οργάνωση, και αυτή

7. Παρίσι, Νοέμβριος 1909, 308 σελίδες.

8. Παρίσι 1930, 349 σελίδες.

9. «Asociación socialista», Ιανουάριος-Ιούλιος του 1887.

η αποκλειστικότητα έχει προκαλέσει πολλές εσωτερικές διαμάχες. Εν ολίγοις δεν ήταν μόνον μια πρόωγη δικτατορία πάνω στη μελλοντική ανθρωπότητα, αλλά και πάνω στη σημερινή ανθρωπότητα μέσω της ανάπτυξης της προπαγάνδας και των σύγχρονων οργάνων.

Αυτή η ιδέα, ανεξάρτητα απ' τις προθέσεις όσων την υιοθετούσαν ήταν επιβαρυνμένη μ' αυτό το δυσάρεστο αφορισμό, που της στοίχιζε τη δημιουργία αντιπάλων τόσο στο παρόν όσο και στο μέλλον αν κατόρθωνε ποτέ να επιβληθεί.

Ο Γαλλογερμανικός πόλεμος το 1870-1871 ανέστειλε μέσα στους κύκλους της Διεθνούς την επεξεργασία των ιδεών που επρόκειτο να συζητηθούν στο συνέδριο. Τον Σεπτέμβριο του 1869 (Βασιλεία) οι εξουσιαστές και οι αντιεξουσιαστές θεωρούσαν οι μιν τους δε άσπονδους εχθρούς γιατί περιέμεναν και οι δύο δόξιοι του δόγματός τους. Η επιθυμία της κοινωνικής επανάστασης τον Αύγουστο του 1870 αναζωπύρωσε στον Μπακούνιν τα παλιά εθνικιστικά πάθη. Τα προγράμματά του, που μέχρι τότε μόνον θεωρητικά είχαν ενφραστεί στα κείμενά του και είχαν μείνει για πολύ καιρό ανέδοτα, αποδείχτηκαν αδύναμα και ανεπαρκή απέναντι στην πραγματικότητα (Λιόν, Μασσαλία). Κατέρυχε στο έργο της κριτικής και, λόγω των οξυμένων παθών της εποχής, οδηγήθηκε σύντομα στο φιλοσοφικό του απόγειο μέσα από τα ανολοκλήροτα χειρόγραφα του «Θεού και Κράτους»¹⁰ και κυρίως του έργου του «Θεός και Κράτος»¹⁰.

Η μελέτη αυτή διακόπηκε κατά τη διάρκεια της Κομμουνίας του Παρισιού και ο Μπακούνιν που δεν κατόρθωσε να ενισχύσει την Κομμουνία με οποιονδήποτε τρόπο (τον Μάιο του 1871 βρισκόταν στο Ζυρά) την ανέλυσε σε βιβλίο και ανέλαβε την υπεράσπισή της, όπως και του σοσιαλισμού, ενάντια στις σοκωφαντικές του Μαρξί.

Η υπεράσπιση της Κομμουνίας έδωσε την ευκαιρία στον Μπακούνιν να κάνει πολλές γνωριμίες στην Ιταλία και η Διεθνής ρίχωσε σ' αυτήν τη χώρα, που ήδη είχε γοητευτεί από τις αναρχο-κολλεκτιβιστικές ιδέες και από την τακτική που κήρυττε ο Μπακούνιν σε κάποιο σημείο που τον Αύγουστο του 1872 ιδρύθηκε η

10. (Σμν. έκδοσ.) Βιβλίον Μπακούνιν, Θεός και Κράτος με πρόλογο του Max Nettlau (Διεθνής Βιβλιοθήκη).

Ιταλική Ομοσπονδία. Τον ίδιο χρόνο ο Μπακούνιν ανέπτυξε στενότερες σχέσεις με την Ισπανία. Στο Ζυρά, (εργάτης του Sompvillier) άρχισε τον αγώνα ενάντια στους εξουσιαστές ακόνοντας έντονη κριτική στην ιδιωτική τους συνδιασκήση στο Λονδίνο τον Σεπτέμβριο. Στη Γαλλία η Διεθνής αποδυναμώθηκε και η εξουσιαστική της φράξη μετά την πτώση της Κομμουνίας περιορίστηκε σύντομα σε μερικούς εξόριστους και σ' ένα μικρό αριθμό οπαδών του Κομμουνισμού. Στο Βέλγιο η πνευματική κίνηση παρέλυσε λόγω των κριβολιών γύρω από το θέμα της αποτελεσματικότητας των επαναστατικών μέσων, που απασχόλησε τους διανοούμενους μετά τις σφαγές του Παρισιού.

Η Κομμουνία του Παρισιού ήταν αποτέλεσμα πολλών παρακλήτων, γεγονότων που ενίσχυσε την ανάπτυξη των διαφορετικών ιδεών και όχι μόνο των φιλελευθέρων και αντιεξουσιαστικών. Αναδόθηκε ο παλιός αναρχισμός του δήμου απέναντι στο κράτος. Ο εργακρισμός της πρωτεύουσας αποκαλύπτει μια Κυβέρνηση και ένα Κράτος χωρίς γόητρο, ταπεινωμένα απέναντι στην κοινή γνώμη σ' όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου (Σεπτέμβριος-Μάρτιος). Η ανασηκρήτηση των εργατικών και σοσιαλιστικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια της πολιορκίας κατέληξε σε μια μορφή στρατιωτικής δικτατορίας του οπλισμένου προλεταριάτου, το οποίο εναντιώθηκε στη θηριώδη δικτατορία των στρατηγών. Υπήρχαν τα πάντα στην Κομμουνία εκτός από το Ομοσπονδιακό πνεύμα. Ακόμη λιγότερο υπήρχε το αυσιχτό αντικρατικό πνεύμα με την επιθυμία να αντικαταστήσει με την ομοσπονδία των 40.000 κομμουνών το Γαλλικό Κράτος, που ο Ελιζέ Ρεκλι σ' ένα λόγο του στη Βέρνη (1868) το είχε περιγράψει σαν απταρπίες που απαρτιζόμενες από πειθήνιους φορολογούμενους υπηρέτους διέθεταν τους δικαστές τους, τους δημοτικούς συμβούλους τους, τον κλήρο τους και τους άλλους δημόσιους υπαλλήλους, όλους μέχρι τον τελευταίο αγροφύλακα, διψασμένους για εξουσία. Υπήρχαν ωστόσο καλύτεροι άνθρωποι, φίλοι της προόδου, που χαίρετησαν την προσπάθειά σαν μια κοινωνική διακαρτερία ενάντια στην ανικανότητα και την προαιώνια απανθρωπιά του Κράτους.

Η Κομμουνία προσέκρουσε σε ισχυρά εμπόδια και εξωθήθηκε στον εξουσιασμό μέσα από την απελπισμένη της άμυνα ενάντια στη θηριωδία των εχθρών της που την είχαν πνίξει στο αίμα.

Κατέληξε σύντομα ένας εξουσιαστικός μικρόκοσμος γεμάτος κομματικά πάθη, γραφειοκρατία και милитарισμός. Λόγω του ηρωικού τέλους της Κομμουνίας τα γεγονότα αυτά θεωρήθηκαν δευτερεύοντα από τους αντιεξουσιαστές, οι οποίοι τα γνώριζαν πολύ καλά, αλλά είχαν και τη δικαιοσύνη να εξακριβώσουν από τις επαφές που είχαν με τους διάφορους εξόριστους όπως της Γενεύης. Για τους αξιολογότερους αντιπροσώπους της Κομμουνίας — όπως ο Γιουστάβ Λεφρανσά, παλιός κομμουνιστής του 1848 — ο αντικρατισμός ήταν σαφώς ολοκληρωτικός, αλλά στους κόλπους της Κομμουνίας υπήρχαν ανεξήγητα τα κατάλοιπα του δημοτικού τοπικού κυβερνητισμού και η δυσπιστία απέναντι στον Αναρχισμό. Εν ολίγοις όπως υπήρχε η θεωρία για το ελάχιστο κράτος έτσι πίστευαν στην ελάχιστη κομμουνία με τη λιγότερη δικαίτη, αλλά οποιαδήποτε υποφερτή, κυβέρνηση. Οι αντιεξουσιαστές που αγωνίζονταν μαζί με τους Κομμουνιστές ήταν γοητευμένοι με την Κομμουνία ταυτόχρονα όμως είχαν κριτική στάση απέναντί της. Η ιδέα της Κομμουνίας έγινε το πιστεύω τους και ο κυβερνητισμός, τους φάνταζε καταπιστευτικός. Ορισμένοι ωστόσο δεν απέφυγαν τον κίνδυνο, όπως ο Πολ Μπρουνο, αρμοιολόγησαν και εγκατέλειψαν τις αντιεξουσιαστικές ιδέες. Άλλοι είχαν παρόμοια πορεία με αυτή του Ελιζέ Ρουίλ που, αν και ήταν μαχητής, ένθερμος οπαδός της Κομμουνίας, και παρέμεινε φίλος των υπερασπιστών της, δεν απέθηκε να παραπλανηθεί από τον Κομμουνισμό και εξελίχθηκε σ' έναν ευφυή Αναρχικό. Η Λουίζ Μισέλ, η πιο ενθουσιώδης αγωνίστρια της Κομμουνίας — βλέποντας τα λάθη και τον εξουσιασμό να καρδίζουν έδαφος στους κόλπους των πιο αξιόλογων οπαδών της Κομμουνίας — έγινε Αναρχική πάνω στο πλοίο που την μετέφερε στην εξορία (όπου παρέμεινε μέχρι το 1899), όταν της δόθηκε η ευκαιρία να που παρέμεινε αυτά που είδε να διαδραματίζονται. Μια άλλη αγωνίστρια, η Victorine Rouchy, εξελίχθηκε επίσης σε μια από τις πιο αξιόλογες Αναρχικοκομμουνίστριες της Γενεύης. Ο Μπακούνιν δεν αρμοιολόγησε ούτε γοητεύτηκε τόσο πολύ από την Κομμουνία του Παρισιού, όπως τόσο άλλοι που το οπτικό τους πεδίο παρέμεινε περιορισμένο στο μεγάλο αυτό γεγονός. Στην Ιταλία και στην Ισπανία δεν υπήρχε γενικά αυτή η στενότητα αντιλήψεων, αλλά δυστυχώς αλλού υπήρχε και, κατά τη γνώμη μου, προκάλεσε μέχρι ένα βαθμό την αποσύνθεση της Διεθνούς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ X

Η ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΔΙΕΘΝΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1877 (ΣΤΝΕΔΡΙΟ ΤΟΥ ΒΕΡΒΙΕ) ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΑΝΑΡΧΟΚΟΜΜΟΤΝΙΣΜΟΥ ΤΟ 1876 ΚΑΙ ΤΟ 1880

ΕΙΝΑΙ ΘΑΙΒΕΡΟ να διαπιστώνει κανείς την ταχύτητα και την αδυναμία μέχρι στις οποίες συντρίφθηκαν τα πρώτα θεμέλια της διεθνούς αλληλεγγύης των εργαζομένων τόσο το 1870 και το 1871 όσο και πολύ αργότερα, τότε που ο καθένας όρασε να υποστηρίξει την πρώτη του απόπειρα. Προερχόμενη από μια αναταραχή κατά την οποία θεωρηθείς διακρίσσετο ένας παγκόσμιος πόλεμος εναντίον της Ρωσίας, αδιάφορη για τον πόλεμο του 1866 θεωρώντας δε τον εαυτό της υπέρνω των προσπαθειών ειρήνευσης του 1867-68, η Διεθνής αδιαφόρησε για τον πόλεμο. Όμως η ιδιαίτερη έκταση του πολέμου του 1870-71 και η μορφή που πήρε στη συνέχεια, αρύπτισαν όλες τις παλιές πατριωτικές συνειδήσεις. Ο Μαρξ, όπως αποδεικνύουν τα κείμενα της εποχής εκείνης και τα γραμμάτια που δημοσιεύθηκαν αργότερα, τασσόταν εναντίον της Γερμανίας όσο και ο Μπακούνιν και έκανε ό,τι ήταν δυνατό για να υποκινήσει τον πόλεμο της Αγγλίας ενάντια στη Ρωσία και τη Γερμανία. Το 1870-72 ο Μαρξ συμφωνεί μέσα στους κόλπους του γενικού Συμβουλίου με τους Μπακουνιστές και τους Γάλλους πατριώτες.

Όσοι από τους Γερμανούς σοσιαλιστές διατηρούσαν σχέση με τη Διεθνή, ήταν όλοι Γαλλόφιλοι. Μικρότερο συμφιλίωσης δημιουργήθηκαν κι απ' τις δύο πλευρές. Μέσω στη Διεθνή ήταν αδύνατο να επιτευθεί κανείς εναντίον των Γάλλων. Το ίδιο το γεγονός όμως ότι μια φυλή, που θεωρείτο ανώτερη (οι Λατίνοι), είχε ηττηθεί από μια άλλη που θεωρείτο κατώτερη (τους Βαρβάρους), είχε καταστήσει ανιστόφορο για τα εμπόδια εκείνα πνεύματα που οι φιλετιώδες τους απόψεις δεν ήταν αποτέλεσμα στεριμής.

Αρκετά να διαβάσουμε το Κρατισμός και Αναρχία¹ και τους δύο τόμους δημοσιευμένους στην Ισπανική σειρά Obras, που άρχισε από το 1870² να γράφει ο Μπακούνιν, για να κατανοήσουμε τη σφοδρότητα αυτών των φιλετικών αισθημάτων.

Τον Μπακούνιν τον απασχολούσε έντονα το φιλετικό πρόβλημα. Αντίθετα ο Μαξ³ δέσμιος ενός παθολογικού εργακεντρισμού δεν αναγνώριζε σε κανένα λαό τη δυνατότητα να είναι υπεύθυνος. Ο εργακεντρισμός αυτός τον έκανε να γράφει: «... η κυριαρχία (της Γερμανικής εργατικής τάξης) πάνω στη Γαλλική σ' όλο τον κόσμο θα είναι ταυτόχρονα η κυριαρχία της θεωρίας μας πάνω σ' αυτήν του Προυστών...». Ποταπή σκέψη ενός ψυχρού υπολογιστή! Αλλά, όπως μπορεί να διαπιστώσει κανείς από άλλες δηλώσεις του την εποχή εκείνη, έκανε ό,τι ήταν δυνατόν εναντίον των Γερμανών. Παρ' όλα αυτά υπήρχε τόσο κακή πληροφόρηση και στους μεν και στους δε —όπως καταδεικνύουν η αλληλογραφία και ο τύπος της εποχής— ώστε να χαρακτηρίζεται ο Μαξ⁴ παν-γερμανιστής με την ίδια απουσία στοιχείων και την ίδια έλλειψη μέτρου που χαρακτηρίζονται ο Μπακούνιν πλανολαβιστής.

Ας ριζώσουμε μια ματιά στην αναδρομική κρίση του Μαλατέστα σχετικά με αυτά τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στους κόλπους της Διεθνούς. Σ' αυτήν συνοψίζεται η εμπειρία του συγγραφέα της από τις αρχές του 1871. Γράφει ο Μαλατέστα στην Volonté, το 1914,⁵ σχετικά με τη δράση του καθώς κι εκείνη των συντρόφων του: «...επιθυμούμε, μέσω της συνειδητής δράσης, να εμψύσωμε στο εργατικό κίνημα την καλύτερη δυνατή κατεύθυνση ενάντια σ' εκείνους που πιστεύουν στον αυτοματισμό και στις αρετές της μάζας των εργαζομένων». «Ο Μπακούνιν ήλπιζε πολύ στη Διεθνή, αλλά δημιούργησε παρ' όλα αυτά, τη Συμμαχία, μια μυστική ένωση που είχε ένα πρόγραμμα σκληρά προσδιορισμένο: —αθεϊστικό, σοσιαλιστικό, αναρχικό, επαναστατικό— το οποίο ήταν, πραγματικά, η ψυχή της Διεθνούς σ' όλες τις λατινικές χώρες και έδωσε σ' ένα μέρος της Διεθνούς μια ώθηση αναρχική,

ακριβώς όπως οι μαρξιστές έδωσαν σ' ένα άλλο μέρος της μια ώθηση σοσιαλ-δημοκρατική...».

Έγραφε επίσης: «...όμως κι όταν τα συνέδρια επικαλούνταν τις δημοκρατικές έδρες του προλεταριάτου... γνωρίζουμε πολύ καλά ότι ο αβόητος ενθουσιασμός της μάζας των εργαζομένων είχε ελάχιστη ή καθόλου σχέση με όλα αυτά και ότι, αντίθετα, ήταν μια μικρή ομάδα στοχαστών και ανθρώπων της δράσης που πρότεινε, συζητούσε και αποδεχόταν τις λύσεις του κοινωνικού προβλήματος. Στη συνέχεια τις προπαγανδίζουν και έπειθαν τη μάζα των Διεθνιστών να τις αποδεχτεί. Αυτό, που περισσότερο από κάθε άλλο προκάλεσε την παρακμή της Διεθνούς, ήταν ότι η διευθύνουσα και εκτελεστική μειοψηφία ασκούσε έντονη κριτική στις μάζες και δεν διαφοροποιούσε τις λειτουργίες του κόμματος από τις καθωυτό λειτουργίες του εργατικού κινήματος».

«Γιατί ν' αποκρίβουμε ορισμένες αλήθειες όταν αυτές έχουν διαφραγματιστεί στο πεδίο της ιστορίας και μπορούν ν' αποτελέσουν ένα μάθημα για το παρόν και το μέλλον...; Εμείς που μέσα στη Διεθνή είχαμε χαρακτηριστεί Μπακουιστές και είχαμε τον μέλη της Συμμαχίας, υψώσαμε τη φωνή μας εναντίον του Μαξ⁶ και των Μαρξιστών διότι εποδίωναν να επιβάλλουν οριστικά, στη Διεθνή, το ειδικό πρόγραμμά τους. Αφήνοντας παρήκμαρα, όμως, τη νομιμότητα των χρησιμοποιούμενων μέσων πάνω στα οποία τώρα είναι ανώφελο να επιμένουμε, και εμείς ενεργήσαμε όπως αυτοί, δηλαδή επιδιώχθηκε να χρησιμοποιήσουμε τη Διεθνή για να επιτύχουμε τους επιμέρους σκοπούς μας. Η διαφορά συνίσταται στο εξής: εφόσον είχαμε Αναρχικοί, βασιστήκαμε κυρίως στην προπαγάνδα και, θέλοντας να προσηλυστούμε στον Αναρχισμό, δώσαμε ώθηση στην αποκέντρωση, στην αυτονομία των ομάδων, στην ελεύθερη ατομική και συλλογική πρωτοβουλία. Ενώ οι μαρξιστές, εφόσον είναι εξουσιαστές, ήθελαν να επιβάλλουν τις ιδέες τους σ' όνομα λίγο έως πολύ πλασματικών πλειοψηφιών μέσω της συγκεντροποίησης και της πειθαρχίας. Όλοι όμως, Μπακουιστές και Μαρξιστές, επιζητούσαν εξίσου να βιάσουν τα πράγματα παρά να βασιστούν στη δύναμη των πραγμάτων...»

Έως το 1870, φαινόταν να διακτέγεται ο Μαξ⁷ από μια ορισμένη σύνθεση. Γνώριζε ότι όφειλε να παίρνει σοβαρά υπόψη τους Άγγλους. Κρατήθηκε μακριά από τις ραδιουργίες των Βέλ-

1. Σχέση 1873, στη Ρωσική γλώσσα, καθώς και στο «Obras», εκδόσεις La Pensée, τόμος V.

2. Τόμοι I και II. Κατά τη διάρκεια του χρόνου από 1870-71 υποστηρίχθηκε οι ρωσικοί επίθετο τα ίδια συναισθήματα. (Τόμοι III και IV του «Obras»).

3. Γράμμα της 20ης Ιουλίου 1870 που απευθύνεται στον Έγκελς.

4. Βλ. «Le Revolt» («Η επανάσταση»), Γενεύη, 7 Μαρτίου 1914.

γων, των Ιταλών (μ' εξαίρεση τη διαμάχη εναντίον των οπαδών του Ματσίν) και των Ισπανών στους κόλπους της Διεθνούς. Συμπεραφέρθηκε με πράκτορά τους Ελβετούς που ο ομοειδέατός τους Γιουγιε δεν συμπαθείσε τον Μαρξ.

Ο Μαρξ ασχολήθηκε κυρίως με τους Παριζιάνους, αφήνοντας παράμερα τους οπαδούς του Προυσίνου, απομακρύνοντας τους λογοκόπους επαναστάτες (του είδους Félix Pyat) αναζητώντας, χωρίς να τα βρει, τα στοιχεία ενός εργατικού κόμματος. Παρατηρούσε την εμφάνιση ανεξάρτητων κολλεκτιβιστών, όπως ο Βαρίν (Varlin), που του προκαλούσαν τη δυσάρεσκεια, αλλά σιωπητά απέφρανε να τους ναυθετήσει. Ενδιαφερόταν πολύ για τις Ηνωμένες Πολιτείες ελπίζοντας να δημιουργήσει ένα κόμμα στη νέα ήπειρο. Ασχολήθηκε ακόμη με τους Ιρλανδούς οι οποίοι ήταν δυνατό να δημιουργήσουν προβλήματα στους Άγγλους. Η απροσδόκητη εμφάνιση του Μπακούνι και η μεγάλη του δραστηριότητα από τις απαρχές του 1868 εξόργισαν τον Μαρξ που εναντιώθηκε στην αδελφότητα της Συμμαχίας και κινδύνωσε την βδελυρή Εμπιστευτική Κοινοποίηση εναντίον του Μπακούνι, καθώς και μια παρεμφερή κοινοποίηση στο Βέλγιο (Γανουάριος 1870).

Το φθινόπωρο του 1870 στο μίσος του Μαρξ προστέθηκε η ωμή επιθετικότητα του Ένγκελς, ο οποίος επεδίωξε να σπυλώσει το έργο του Μπακούνι στην Ιταλία μέσω του Καριέρο και στην Ισπανία μέσω του Λαφόργκ. Όξυνε όλα τα προβλήματα κρύσσοντας ανοιχτά τον πόλεμο στον Μπακούνι χρησιμοποιώντας γι' αυτόν το σκοπό όλα τα μέσα. Μέσω του Ρώσου Ulin ιδιοποιήθηκε όλα τα ντοκουμέντα που ο τελευταίος είχε συγκεντρώσει για τα σχέδια της μυστικής Συμμαχίας και τις παραγωγές στον Νετσάγιερ και εξαπέλυσε εναντίον του Μπακούνι μια σκευοφυμμένη καμπάνια που άρχισε με τη συνδιάσκεψη του Λονδίνου, συνεχίστηκε με την κωλοφορία μιας εγκυκλίου —Οι υποτιθέμενες διαφωνίες του Μάρξ 1872 (Ένγκελς)— και αποκορυφώθηκε με τη μυστική έρευνα του Συνεδρίου του Αιξ, το Σεπτέμβριο, η οποία κατέληξε σε μια εγκύκλιο για τη Συμμαχία που, δημοσιευμένη τον Αύγουστο του 1873, αποτελεί κυριαρχικά ένα μνημείο ανεπιμέλειας. Ο Μαρξ και ο Ένγκελς σ' όλη αυτήν τη μηχανορραφία — που τώρα μπορεί να αποδειχθεί λεπτομερώς — ενήργησαν με αυτήν την ασυνήθιστη έλλειψη εντιμότητας που είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα όλων των πολιμικών

τους βασιζόμενοι σε ανεπαρκή στοιχεία τα οποία, όπως συνήθιζαν, συμπλήρωναν αυθαίρετα για να τα καταστήσουν αληθοφανή στους οπαδούς τους, ενώ στην πραγματικότητα ήταν ελασικά παρεμφερούμενα, λυθασμένα και ανακριβή.

Απ' την πλευρά των Αντιξουσιαστών, έχουμε στην κατοχή μας τα ντοκουμέντα που άμεσα συνέλεξε ο Τζέιμς Γκινώφι στο Bulletin της ίδιας Ομοσπονδίας⁵ και τα εξέδωσε σε 4 τόμους μαζί μ' ένα πλήθος διευκρινίσεων: "Η Διεθνής. Ντοκουμέντα και Ανακρίσεις (1864-1878)".⁶ Ο Μπακούνι σε πολλά κείμενα της εποχής εκείνης, απ' τα οποία όμως κανένα δεν είδε το φως της δημοσιότητας, έγραφε ότι μέχρι την τελευταία στιγμή, όσον αφορά τις διαμάχες εκείνες, περίμενε να καταλήξουν σε κάποια συμφιλίωση.⁷

Η προσωπική δραστηριότητα του Μπακούνι, το 1871, συνίστατο κυρίως σε συναντήσεις με φίλους και συντρόφους στη Φλωρεντία (τον Απρίλιο) και στο Ζυρά (τον Μάιο) για τον αγώνα ενάντια στον Ματσίν και στη δημιουργία νέων σχέσεων στην Ιταλία. Το 1872 ανέπτυξε σχέσεις με τον Καριέρο, τους Ρώσους και άλλους Σλαβούς που διέμεναν στη Ζυρίχη. Πραγματοποίησε την επίσκεψη στο Ζυρά, ίδρυσε τη Συμμαχία των επαναστατών Σοσιαλιστών στη Ζυρίχη και συμμετείχε στο Διεθνές

5. Σωβιέτ, 1873. Σελ. 285 και 193.

6. Παρίσι, 1905-1910. Σελίδα 1.322 ποικιλογραμμένον σέλιον.

7. Για την περίοδο αυτή είναι αναγκαίο να συμβουλευθεί κανείς το γράμμα που απήχθη στη «Le Revue» (του Παρισίου) τον Οκτώβριο του 1869. Τα τρεις συνδιακείμενα στο Ζυρά τον Μάιο του 1871. Ένα απόσπασμα με τίτλο «Η αρχή του Κράτους». Τα κείμενα του 1871 με θέμα το τμήμα της Γενικής στη Συμμαχία.

Την «Απόφαση ενός Διεθνούς στον Ματσίν». Το μαρξιστικό γράμμα στον Celso Cervetti του Μάρτιου του 1872 μετά το θάνατο του Ματσίν και πολλά άλλα κείμενα και αναφορές που αφορούν την Ιταλία (1871-72). Το γράμμα στους συντρόφους του Ζυρά στις αρχές Μαρτίου 1872 το οποίο έχει έκταση μικροτύπου και παραμένει ανέκδοτο. Το γράμμα στον Αντόνιο Λορέντζο, επίσης του Μάρτιου και την αλληλογραφία με τη Συμμαχία στην Ισπανία (χρονόγραμμα του 1872). Όσο αφορά τη Συμμαχία τα γράμματα στον Albert Richard και ένα κεφάλαιο του βιβλίου, στα ρωσικά, «Η ιστορική ανάπτυξη της Διεθνούς» (1873). Επιπέδον τα χρονόγραμμα του Φθινοπώρου του 1872 μετά το σκάνδαλο της Νέγης (στα «Έργα», τόμο III και IV και ο ορεινός τόμος «Κρατισμός και Αναρχισμός», στα ρωσικά, 1873, σελ. 308 και 24). Τίτλος, με αρχική την αποχώρησή του από τη Διεθνή, τα δύο γράμματα που δημοσιεύθηκαν το Φθινόπωρο του 1873. Η αλληλογραφία του με τον Νέτσαν και του Ουάινερ (δημοσιευμένη στα γερμανικά το 1896 και στα ρωσικά το 1896) είναι επίσης ιδιαίτερα κατατοπιστική.

συνέδριο του Σαιντ-Ιμιέ το Σεπτέμβριο. Το 1873 έχουμε τα βιβλία στα Ρωσικά, τις επαφές με τους αποσταλμένους του συνεδρίου της Γενεύης (στη Βέρνη). Από τον Δεκέμβριο του 1873 ο Μπακούνιν προσχώρησε στην προετοιμασία της Ιταλικής εξέγερσης (Αύγουστος 1874). Τέλος, το Σεπτέμβριο του 1874, πολλοί από τους καλύτερους συντρόφους του, συμπεριφερόμενοι με αξιοπλήγη τρόπο, απομακρύνθηκαν από αυτόν. Από τότε και μέχρι το θάνατό του, την 1η Ιουλίου 1876, παρέμεινε στο περιθώριο της επαναστατικής δράσης.

Κατανοούμε, λοιπόν, πως δεν είναι εύκολη η συγκέντρωση πληροφοριών γύρω από τη ζωή του Μπακούνιν την περίοδο 1871-1874. Πόσο μάλλον αφού ένας ορισμένος αριθμός κειμένων (που θα είχαν αποτελέσει μέρος των Έργων (Παρίσι), εάν οι επτά τόμοι και οι επόμενοι είχαν εκδοθεί) δεν είναι ακόμη προσβάσιμα στον καθένα παρά μόνο μέσω των αναρρηθμικών αποσπασμάτων που παραθέτω στην «Βιογραφία μου» (1898-1900). Αντίθετα, από το 1914 μέχρι το 1935 κανένας δεν επιχειρήσει να συνεχίσει την έκδοση των «Έργων» στο Γαλλικό πρωτότυπο κείμενο ή, από όσο γνωρίζω, λόγο ήταν εκείνοι που είχαν το ενδιαφέρον να πληροφορηθούν σχετικά με το περιεχόμενο των εννέα τόμων. Όσον αφορά τα γεγονότα της «Μπακουνιάδα» («Bakouniade») είναι εύκολο να γνωρίσουμε την αφήγηση και τις ερμηνείες του Γκιγιόμι στο έργο του σχετικά με τη Διεθνή. Αλλά, θα ήθελα να διευκρινίσω ότι η άποψη του Γκιγιόμι μου φαίνεται ιδιαίτερα μερικτική και ότι θα έπρεπε να γνωρίζει κανείς όλα τα διαθέσιμα ντοκουμέντα προκειμένου να διακρινθείσει μια προσωπική κρίση. Δημόσια, το πλήρες κείμενο της «Απολογητικής ανάμνησης», γραμμένο το καλοκαίρι του 1874, στο «Supplément de la "Protesta"» («Συμπλήρωμα της "Διακηρυξίας"») με ορισμένες σημειώσεις. Αναμφίβολα θα πρέπει με σύνεση να λάβουμε υπόψη την πρωτοτυπία με την οποία αναφέρεται στο θέμα αυτό, καθώς και στην παρουσία του Μπακούνιν στην Μπολόνια τον Αύγουστο του 1874.

Μια από τις αξιοσημείωτες μαρτυρίες της σκέψης του Μπακούνιν είναι η απόφαση: Ψήφισμα της πολιτικής δράσης του προλεταριάτου του συνεδρίου του Σαιντ-Ιμιέ (Saint-Imier) στις 16 Σεπτεμβρίου 1872, η οποία καταλήγει: «...η καταστροφή κάθε πολιτικής εξουσίας αποτελεί το πρωταρχικό καθήκον του προλε-

ταριάτου. Κάθε οργάνωση πολιτικής εξουσίας, ακόμη κι αν είναι προσωρινή και επαναστατική (η μαρξιστική-μπολσεβίικη θεωρία), δεν μπορεί παρά να είναι μια απάτη επικίνδυνη για το προλεταριάτο όσο και η υπάρχουσα πολιτική εξουσία. Αποκρούοντας κάθε συμβιβασμό, προκειμένου να οδηγηθεί στην πραγματοποίηση της κοινωνικής επανάστασης, το παρόμοιο προλεταριάτο πρέπει να εγκαθιδρύσει έξω από κάθε αστική πολιτική την αλληλεγγύη της επαναστατικής δράσης».

Το σύνολο των ιδεών του Μπακούνιν συνοψίζονται στην όγδοη απόφαση — αναμφίβολα συνταχμένη από τον ίδιο — του Συνεδρίου της Ιταλικής Ομοσπονδίας, που πραγματοποιήθηκε στη Μπολόνια τον Μάρτιο του 1873. Το κείμενο της απόφασης αυτής είναι ιδιαίτερα μαρξοσκεπές για να το παραθέσουμε εδώ. Εν γένει μπορούμε αντικειμενικά να παρατηρήσουμε ότι η σκέψη του Μπακούνιν καθώς και η δράση του — η οποία πολλοί πιστεύουν ότι είχε περιοριστεί μετά το φθινόπωρο του 1874, (με εξαίρεση ορισμένους συντρόφους στην Ιταλία, στην Ισπανία και στη Ρωσία) — αναγνωρίστηκαν και αναγνωρίζονται ολοένα και περισσότερο για την πραγματική τους αξία. Η τωρινή συμβολή του, για μια περίοδο είναι πλέον λησμονήθηκε.

Το 1881-82, από όσο γνωρίζω, ο Μπακούνιν ασχολήθηκε πάλι με τα χειρόγραφα του «Θεός και Κράτος» και μπορούμε να υποθέσουμε ότι στη δεδομένη στιγμή αυτό θεωρήσει πως έπρεπε να κάνει. Έχω ήδη αναφερθεί στις απόψεις του Κροπότιν, όταν διάβασε ένα μέρος από τα Ρωσικά γράμματα που απευθύνονταν στον Χέρτλεν.

Χωρίς τον καταλυτικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι διαμάχες ανάμεσα στα διάφορα σοσιαλιστικά ρεύματα, τα συνέδρια της Αντιεξουσιαστικής Διεθνούς (1873-1877) χάνουν το ενδιαφέρον τους. Σύμφωνα με τον Τζέιμς Γκιγιόμι, ο οποίος επέμεινε σε αυτόν τον τρόπο δράσης, στο συνέδριο του Αιξ (Congrès d'Aix), υπήρχε συμφωνία με τους αντιπάλους του Μαρξ, ένα μέρος των οποίων, οι Άγγλοι, ήταν παρ' όλα αυτά και οι ίδιοι εξουσιαστές σοσιαλιστές. Πραγματοποιούνταν συμμαχίες, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι ιδέες, η δράση και η συνδικαλιστική δύναμη. Υπήρχαν όμως πάντα κάποια όρια, όπως για παράδειγμα όταν το εξάρτετο τμήμα στο Μέλλον, της Γενεύης, μαζί με τους πιο προωθημένους Αναρχικούς (τους πρώτους Αναρχοκομμουνιστές

που ήταν κατ' ερώτην εργατιστές), επέμενε στον αποκλεισμό των διανοούμενων από τη Διεθνή, πρόταση που απορρίφθηκε από το συνέδριο. Η στάση αυτή οφειλόταν στη δυσπιστία που προκαλούσαν άνθρωποι όπως ο Μαρκ και οι αγγελοί της Κομμουνίας.

Το Συνέδριο απαλλάχτηκε απ' αυτή τη συμφορά, με μια νέα οργάνωση της ένωσης, η οποία κατάρτησε το γενικό Συμβούλιο, δημιουργώντας ένα ομοσπονδιακό Γραφείο χωρίς εξουσία αποφασίζοντας παράλληλα την πλήρη αυτονομία των ομοσπονδιών. Ζητήματα αρχής δεν αποφασίζονταν με ψηφοφορία.

Στην πραγματικότητα η Διεθνή, ελλείψει πρωτοβουλίας από ένα κεντρικό όργανο, εξαφανίστηκε από τη δημόσια σκηνή. Είναι όμως πραγματικότητα ότι πολλές δραστηριότητες είχαν εδώ και καιρό αναπτυχθεί μυστικά ή η αρχική ώθηση του Λονδίνου έλαβε τέλος μετά το 1864-66. Από τη στιγμή που το Συμβούλιο δεν διέθετε παρά μόνο μια ομάδα πρόθυμη να επιβάλει την άποψή του (εκείνη δηλαδή του Μαρκ που πίστευε ότι έτσι μπορούσε να κυριαρχεί), χρησιμοποιούσε ολόένα περισσότερο γι' αυτό το σκοπό τις θουρητικές εξουσίες που του είχαν εμπιστευθεί.

Οι ομοσπονδιακές επιτροπές, εναλλασσόμενες μεταξύ Ελβετίας και Βελγίου, δεν είχαν καμιά βαρύτητα εξαιτίας της αδρόνειας τους και η τελευταία βελγική ομάδα, που έπρεπε, μετά το Συνέδριο το 1877, να σχηματίσει μια ομοσπονδιακή επιτροπή, έδρασε με τέτοια αδιαφορία, δίχως να δώσει κανένα σημάδι αυθεντικής ζωής της Επιτροπής, ώστε η, όπως ή άλλως, εθραυστή συνοχή των ομοσπονδιών καταλήφθηκε έτσι που κανείς δεν αντέδρασε στη απουσία αυτών των δεσμών.

Οι διώξεις κατέστησαν σύντομα αδύνατη την ύπαρξη των τμημάτων στη Γαλλία (1871), στην Ισπανία (1874) και σποραδικά και αβέβαια υπήρξε στην Ιταλία (από το 1873), ενώ στο Βέλγιο ο προανατολισμός που δόθηκε από ορισμένα τμήματα (κυρίως στη Φλάνδρα) οδήγησε σ' ένα μεταπολιτική σοσιαλισμό. Στην Ισπανία, στο Συνέδριο της Κόρδοβας (Δεκέμβριος 1872), τα συμβούλια αντικαταστάθηκαν από τις Επιτροπές και, το 1874-75, μετά τις διώξεις και το παράνομο συνέδριο της Μαδρίτης (Ιούνιος 1874) συγκαλούνταν κάθε χρόνο περιφερειακές συνελεύσεις αντί των συνεδρίων. Οι ομοσπονδιακές Επιτροπές, όμως, διατηρήθηκαν και οι γραμματείς τους μετατράπηκαν σε πραγματικό δικτυο όλης της οργάνωσης. Έτσι η πραγματική

ζωή με τις αναρρόφητες και σκληρές δοκιμασίες τροποποίησε σε μικρό χρονικό διάστημα αυτόν τον διεθνή οργανισμό ο οποίος, το 1869, πίστευε ότι αποτελούσε ήδη το πρότυπο οργάνωσης της μελλοντικής κοινωνίας. Αντίληψη που στερητό ιστορικής προοπτικής, πολύ περισσότερο δε επίγνωσης των αναλογιών, εφόσον χιλιάδες παράγοντες παρεμβαίνουν ανάμεσα σ' ένα μοιραίο σφήμερο παρόν, πάντα καταθές, και σ' ένα μέλλον που είναι άγνωστη τόσο η χρονολογία του όσο και τα χαρακτηριστικά του. Το να θέλει κανείς να υπερκράσει αυτή την απόσταση μέσω των κατηγορηματικών δηλώσεων ή μέσω μιας αφηρημένης ελπίδας και πίστης ή μόνο με τη δύναμη της θέλησης, είναι απλοϊκό κι εξοππραγματικό. Η πραγματική κατάσταση καθόρισε επίσης την τακτική που υιοθετήθηκε: αυτή των Ιταλών ήταν εξεγερσιακή (1874-77), των Ισπανών χαρακτηριζόταν από μεγάλη εμμονή βασιζόμενη σ' ένα μαζικό κίνημα εξαπλωμένο σ' όλη τη χώρα, το οποίο δεν πραγματοποιήθηκε τη χρονιά που ήλπιζαν (1877). Εκείνη δε των συντρόφων του Ζυρά και του Βελγίου συνέταξε στην ήρμη προπαγάνδα με το σχηματισμό μικρών τοπικών συνδικάτων.

Ένα στοιχείο ενότητας στο συνέδριο των Βρυξελλών (1874), ήταν η άμυνα ενάντια στη διάσπαση των εξουσιαστών που είχε προταθεί από τον Σεζάρ ντε Πέπε, ο οποίος, άλλοτε υπό την επηροή της σοσιαλδημοκρατίας (εργατικό Κράτος) και άλλοτε στη κομμουνιστική (κοινωνικοποιημένες δημόσιες υπηρεσίες), διακήρυττε μια ελεύθερη κομμουνία μέσα σ' ένα ελεύθερο κράτος.⁸ Οι Βέλγοι, οι Ελβετοί και οι Ισπανοί απέρριψαν τις ιδέες του.

Το 1875 ελάχιστες ήταν οι δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν και το συνέδριο, που είχε προγραμματιστεί από τους συντρόφους της Βαρκελώνης, δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί. Το 1876 όλα τα πνεύματα αφυπνίστηκαν και, αυτήν τη χρονιά του θανάτου του Μπακούνιν, αναδείχθηκαν εχθρότητες και νέες εκδηλώσεις της Αναρχικής σκέψης.

Ο Τζέιμς Γκιγιόμι, έχοντας ήδη γράψει το έργο *Μια κοινωνική κομμουνία* (1870), στο οποίο παρουσιάζει μια ελεύθερη Κομμουνία σε αρχικό στάδιο, συνέταξε το φθινόπωρο του 1874 και δημοσίευσε το 1876 τις *Ιδέες του για την Κοινωνική Οργάνω-*

8. «Σχέτικό με την οργάνωση των υπηρεσιών στη μελλοντική κοινωνία».

ση,⁹ στις οποίες ανέλυε το σχέδιο μιας πρόωρης κολλεκτιβιστικής κοινωνίας. Επρόκειτο για μια βαθυστόχαστη μελέτη βασισμένη στην προεδρευτική εξέλιξη. Στο θέμα του Κολλεκτιβισμού (αναδιανομή ανάλογα με την εργασία που προσφέρει ο καθένας) και του Κομμουνισμού (ελευθερία κατανάλωσης), ο Γκιγιόμ επέμεινε στις διαβίβαστες ποσότητες, περιορισμένες ή άφρονες, οι οποίες θα επέτρεπαν να περάσουμε από την περιορισμένη κατανάλωση σε μια μεγαλύτερη ελευθερία στην κατανάλωση. Δεν προώθησε έναν άμεσο Κομμουνισμό, αλλά έναν Κομμουνισμό στον οποίο θα καταλήγαμε δημιουργώντας την αφρονία.¹⁰

Το Φεβρουάριο του 1876 κυκλοφόρησε στη Γενεύη η προσούρα *Προς τους χειρόνακτες εργαζόμενους οπαδούς της πολιτικής δράσης του Dumarthey*. Μια μπουρσούρα που αντικατόπτριζε τις ιδέες του τμήματος «Το Μέλλον», ανεξάρτητη ομάδα πολιτικών προσφύγων, προερχόμενων κυρίως από τη Λυόν και άλλων συντρόφων, ένας από τους οποίους ήταν ο Dumarthey (1842-1931) που καταγόταν από την Σαβοΐα.

Για πρώτη φορά σε δημοσιευμένο κείμενο αναφέρεται ο όρος *αναρχικός κομμουνισμός* και μια «έκτακτη» μπουρσούρα ανακοινώθηκε, η οποία θα εξηγήσει τη σημασία του αναρχικού κομμουνισμού, αλλά, ελλείψει μέσων, δεν εκδόθηκε ποτέ. Οι άνθρωποι αυτοί, είτε επειδή βασίστηκαν σε μια αντίληψη του Κομμουνισμού που καλλιιεργήθηκε ειδικά στη Λυόν, είτε επειδή ήθελαν να λύσουν όλα τα προβλήματα — όπως έκανε η ομάδα τους παρουσία των συντρόφων του Ζυρά και, σε διαφορετική περίπτωση, των Κομμουνιστών — δεν απέρριξαν μόνον τα όρια του Κολλεκτιβισμού, αλλά πρότειναν τον Αναρχοκομμουνισμό.

Ο Κορβότιν προσέγγισε τον κομμουνισμό, μερικά χρόνια αργότερα, και κατέληξε ανοιχτά να τον αποδεχτεί, εξαιτίας ακριβώς των επαφών του με αυτόν τον κύκλο και κυρίως με τον Dumarthey ο οποίος έγινε φίλος του.

Στις συγκεντρώσεις (στις 18 και 19 Μαρτίου 1876, στη Λω-

ζάνη) των Διεθνιστών και των Κομμουνιστών, ο Ελιζέ Ρεκλί σε μια ομιλία του αναγνώρισε τον Αναρχοκομμουνισμό. Το γεγονός δε αυτό ήταν τόσο πρωτόγνωρο που οι παρευρισκόμενοι το θυμόταν πολλά χρόνια μετά, παρόλο που η ομιλία του δεν διασώθηκε. Εξέλιου, ο Ελιζέ Ρεκλί μέχρι τότε δεν είχε την ευκαιρία ή δεν επιδίωξε να δικαιρινίσει τις απόψεις του. Το έκανε, όμως, στη συνέχεια στον Εργαζόμενο (Γενεύη, 1877-78) και συστηματικά στον Εξεγερμένο από το 1878 και μετά.

Μετά την ανάγνωση των *Ιδεών του Γκιγιόμ* (που κυκλοφόρησαν τον Αύγουστο του 1876 και που ορισμένοι Ιταλοί, όπως ο Καριέρο, γνώριζαν ήδη από το 1874) και με την ευκαιρία μιας συζήτησης στο *Bulletin* που εκδίδετο στο Ζυρά,¹¹ οι Ιταλοί αγωνιστές οδηγήθηκαν στην αποδοχή του Αναρχοκομμουνισμού στη Νάπολη το 1876 (καλοκαίρι ή φθινόπωρο). Ο Μαλατέστα έγραψε στη Volonté («Θέληση»):¹² «...Στην Ιταλία είμαστε λίγοι (ο Καριέρο, ο Καβέλι, ο Κόστα, εγώ και ένας ή δύο άλλοι που δεν θαμάκι για τα ονόματά τους) όταν αποφασίσαμε να αποποιηθούμε τον κολλεκτιβισμό, που μέχρι τότε προπαγάνδιζε η Διεθνής και ν' αποδεχτούμε τον Κομμουνισμό, τον οποίο υποστήριξαν οι αντιπρόσωποί μας στο συνέδριο της Φλωρεντίας (1876) και συνεπώς όλη η Ιταλική ομοσπονδία στη Διεθνή...»

Το συνέδριο των τμημάτων της Ρωμανίας και της Λιμυίας, τον Ιούλιο, προσανατολίστηκε στον Κολλεκτιβισμό και ο Κόστα ήταν παρών, εφόσον φιλακίστηκε πριν απ' το συνέδριο της Φλωρεντίας. Στη συνέχεια, απ' τον Ιούλιο μέχρι τον Οκτώβριο, συμφώνησε με τους συντρόφους της Νάπολης με τους οποίους διατηρούσε επαφή, είτε προσωπικά, είτε μέσω αλληλογραφίας και ενδεχόμενα, τον Σεπτέμβριο αποφασίσαν να προτείνουν την αλλαγή προσανατολισμού στο συνέδριο της Φλωρεντίας. Οι Καριέρο και Μαλατέστα παραιρέθηκαν στο συνέδριο της Διεθνούς στη Βέρνη.

Στα πρακτικά του συνεδρίου αυτού δεν διακρινεται η αλλαγή αυτή και η λήθη καταδεικνύει, ότι όταν αναφερόμαστε σ' αυτό το γεγονός δεν παίρνομε υπόψη τη μεταφορά των Ιταλών συντρόφων. Όμως η *Arbeiter-Zeitung* (Εργασιαία του Εργάτη) της

11. Βλέπε το τεύχος της 14ης Μαΐου 1876.

12. Αναθεωρητικότερη στην κλα Βιέννη, Γενεύη, 7 Μαρτίου 1914.

9. La Chaux-de-Fonds, 1876, 56 σελίδες.

10. Το έργο αυτό μεταφράστηκε στα γαλλικά από τον Κόστα (1877). Γρήγορα χάθηκε μια έκδοση στα Ισπανικά: *Idées sobre la organization Social*, Νέα Υόρκη, 576 σελίδες. Τηp. J. Smith (χρονολογία), η οποία κατά πάσα πιθανότητα είναι περφόρητη έκδοση, τυπωμένη το 1878 στη Βαρκελώνη. Ο πρόλογος του μεταφραστή μου θυμάει έντονα το όρος του Βίνας.

Βέρνης (που συντασσόταν από τον Πωλ Μπρους) έγραψε στις 28 Οκτωβρίου: «... ένα σημαντικό γεγονός είναι η υιοθέτηση απ' τους Ιταλούς σοσιαλιστές της κοινότητας του προϊόντος της εργασίας». Και ένα γράμμα των Καριόρο και Μαλατέστα στο *Bulletin*¹³ ανέφερε «... Η Ιταλική Ομοσπονδία θεωρεί ότι προάγει η συλλογικότητα του προϊόντος της εργασίας και ότι αποτελεί το αναγκαίο συμπλήρωμα του Κολλεκτιβιστικού προγράμματος...»

Ο Πωλ Μπρους (Paul Brousse) —σε μια συνδιάσκεψη στο Σαιντ-Ιμιέ στις 17 Φεβρουαρίου 1877— και ο Αντρέας Κόστα —στην προπαγανδιστική δραστηριότητα που ανέπτυξε στην Ελβετία, όπου κατέφυγε την Άνοιξη και το Καλοκαίρι του 1877— θα υιοθετήσουν αυτές τις νέες ιδέες και μια μπροσούρα τυπωμένη στη Γερμανία, χρονολογημένη απ' τον Απρίλιο ή Μάιο του 1877, φέρει τον τίτλο Καπιταλιστικό του Αναρχικού κομμουνιστικού κόμματος των Γερμανόφωνων λαών, ενώ ο Κροπότκιν είχε προτείνει τον τίτλο «Γερμανικό Αναρχικοκομμουνιστικό Κόμμα».¹⁴ Τη μπροσούρα αυτή είχαν διανείμει ορισμένοι Γερμανοί εργάτες απ' τη Βέρνη που διατηρούσαν σχέσεις με τον Μπρους και τον Κροπότκιν.

Στο συνέδριο της Διεθνούς, που πραγματοποιήθηκε τον Σεπτέμβριο του 1877 στο Βερβί, έγινε μια συζήτηση στη διάρκεια της οποίας οι Κόστα και Μπρους υποστήριξαν τον Κομμουνισμό, οι Μοράγκο και Βίνας τον Κολλεκτιβισμό, ενώ οι Γκιγιώμ, Μοντέλ, Βέρνερ και ένας αντιπρόσωπος απ' το Βέλγιο πρότεσαν να εγκαταλειφθεί προς το παρόν το ζήτημα αυτό. Γνωρίζουμε τη διαμάχη αυτή από τα κείμενα του Κροπότκιν και ξέρουμε ότι ο Γκιγιώμ υποστήριξε τη θέση σύμφωνα με την οποία στο μόνο πράγμα που μπορούμε σήμερα να πούμε είναι ότι τα προϊόντα θα διανέμονται σύμφωνα με την επιθυμία μας, αλλά οι ομάδες μπορούν να βρουν διαφορετικές λύσεις.

Όλα αυτά αποδεικνύουν ότι η νέα αντίληψη υποστηρίχθηκε αρχικά με ημερία δίχως φανατισμό και ακρότητες. «Είμαστε Αναρχικοί Κομμουνιστές και θα συνεχίσουμε να είμαστε» —έγραφε ο Μαλατέστα στην *Pensiero e Volontà* της 25 Αυγούστου

13. Τεύχος της 3ης Δεκεμβρίου.

14. Γράμμα της 1ης Μαΐου στον Καρλ Βέρνερ.

1926— αλλά αυτό δεν σημαίνει ότι θεωρούμε τον κομμουνισμό ένα μοχλό, ένα δόγμα ή ότι δεν κατανοούμε πως για να πραγματοποιηθεί ο Κομμουνισμός χρειάζεται να δημιουργήσουμε καθορισμένες ηθικές και υλικές συνθήκες...»

Το 1884 έγραψε: «...Για να είναι πραγματοποιήσιμος ο Κομμουνισμός απαιτεί μια μεγάλη ανάπτυξη των μελών της κοινωνίας σε ηθικό επίπεδο και ένα εξυψωμένο και βαθιά αίσθημα αλληλεγγύης που ίσως η επαναστατική ορμή δεν αρκεί να δημιουργήσει...», εννοώντας με αυτόν τον τρόπο ότι η αβελονία δεν είναι δυνατό να υπάρχει ευθές εξερχής, παντού, λόγω του ότι τα εδάφη και οι ιδιαίτερες συνθήκες δεν επιτρέπουν τον άμεσο Κομμουνισμό — συνεπώς θα πρέπει να υιοθετήσουμε τον Κολλεκτιβισμό σαν μεταβατικό στάδιο.

Ο ίδιος ο Κροπότκιν, το 1877, '78 και '79, δεν έδειχνε να τον απασχολούν αυτοί του είδους τα προβλήματα (απ' όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε από τα άρθρα του). Αντίθετα είχε οδηγηθεί στο συμπέρασμα της πρακτικής πραγμάτωσης με την Κολλεκτιβιστική κοινότητα (στη σημαντική έκθεσή του. «Η Αναρχική ιδέα από ουσιαστική πραγμάτωσης») δίχως ν' αναφερθεί στον κομμουνισμό και στην ομιλία του στο συνέδριο του Ζυρά (σύμφωνα με τον Εξεγερμένο της 18ης Οκτωβρίου) είχε υποστηρίξει τον Κομμουνιστικό Αναρχισμό σαν απώτερο ουσιαστικό θεωρώντας τον Κολλεκτιβισμό σαν μεταβατική μορφή δικτατορίας.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο Αναρχικός Κολλεκτιβισμός, με το να εργάζεται στον καλήνα υλικό του προϊόν της εργασίας του, δεν είχε για τους οπαδούς του την έννοια μιας διανομής η οποία αξιολογείται αυστηρά σε σχέση με την ποσότητα της εργασίας του καθένα. Το υλικό προϊόν εννοείτο χωρίς την αφαίρεση του κέρδους του καπιταλιστή ή των ελλόδων του Κράτους. Η ένωση, η ομάδα ή κάθε άλλη κοινωνική μονάδα θ' απολάμβανε για τον τρόπο της διανομής του προϊόντος, διανομή που μπορούσε να πραγματοποιηθεί είτε στη βάση των ωρών εργασίας, είτε του ίσου μισθού (που είχε προτείνει ο Μπακούνιν), είτε ακόμη σύμφωνα με τις ανάγκες του καθένα. Η ταύτιση του Κολλεκτιβισμού με το νέο μισθό ουσιαστικά ένα μεγάλο σφάλμα. Αυτή ήταν η γνώμη του Γκιγιώμ όπως την ανέπτυξε στις *Ιδέες*

15. Γενική, 4 εκδόσεις, 12 Οκτωβρίου 1879.

(1874-76), όπου σωστά συσχέτισε την απεριόριστη διανομή με την αρθρόνια του προϊόντος. Αξίζει να σημειώσουμε ότι οι ίδιοι οι Κομμουνιστές αποδέχονταν τη διανομή σε μερίδια προτίμων που υπήρχε σπάνη. Ενωούσαν, όμως, τα πρώια φρούτα και λαχανικά που θα διανεμόταν στους αρρώστους και στα παιδιά, ενώ όλα τα άλλα βασικά προϊόντα υπέθεταν ότι θα υπήρχαν σε αρθρόνια και ότι θα ήταν εύκολα προστά στον καθένα. Οι Καλλεκτιβιστές και οι συνετοί κομμουνιστές, όπως ο Μαλατέστα, δεν προέβλεπαν την αρθρόνια κανενός προϊόντος, ακόμη και αν πίστευαν ότι η αρθρόνια θα δημιουργόταν στη συνέχεια με τη σχεδιασμένη εργασία.

Σ' αυτό το σημείο το ζήτημα ήταν να γνωρίζουμε εάν η εργασία θ' αποσκοπούσε, κατά προτίμηση, στην παραγωγή νέων προϊόντων που λείπουν ή προϊόντων που ήδη υπάρχουν πλεονεκτήματα να επιφέρει μέσω της υπεραρθρόνιας την απεριόριστη διανομή. Δεν είχαμε, όμως, το θράσος να καταγγίναμε σε νόμιμες και κανονισμούς, που θ' αποτελούσαν μια μορφή εξουσίας, ακόμη κι αν δεν είχαμε την ελπίδα ότι τα πράγματα θα ρυθμιζόνταν αυτόματα. Ο Καλλεκτιβισμός και ο Κομμουνισμός, όπως τους εννοούν αντίστοιχα οι Γκιγιώμ και Μαλατέστα, εκτίθενται με την μεγαλύτερη δυνατή ευρύτητα πνεύματος: Η πρόσδος προς τον Κομμουνισμό ή η πλήρης πραγμάτωσή του όπου η αρθρόνια το επιτρέπει και οι Καλλεκτιβιστικές ρυθμίσεις διαφορετικής μορφής εκεί όπου η αρθρόνια δεν υπάρχει ακόμη, με σκοπό να δημιουργηθεί.

Το συνέδριο της Βέρνης (Οκτώβριος 1876), σύμφωνα με τον Γκιγιώμ και άλλους αντιπροσώπους, διακινδύνωνται απ' την ιδέα (πράγματά μετ' το θάνατο του Μπακούνιν υποστήριξαν ορισμένοι Ελβετοί εξουσιαστές σοσιαλιστές) ότι ο καπιταλισμός σεβασμένος και η κεραική παράλληλη εξέλιξη θα μπορούσαν και θα έπρεπε να υπάρχουν μεταξύ των ελευθεριακών και των εξουσιαστών σοσιαλιστών. Το συνέδριο αποδέχτηκε ένα μικρόστομο συντακτικό από τους Περόν, Γκιγιώμ, Καζιέρο και Ζουκόφσκι, σχετικά με τον πόλεμο στα Βαλκάνια μεταξύ Σλαβών και Τούρκων. Ο ντε Πέπε παρουσιάστηκε, στη συγκεκριμένη περίπτωση, εξ ολοκλήρου κρατιστής, αλλά οι Γκιγιώμ, Ραϊνσόντφφ, Μαλατέστα και Ζουκόφσκι απέρριψαν τις ιδέες του.

Στο θέμα των μέσων δράσης οι Περόν, Μπρους, Ζουκόφσκι, οι

Ισπανοί (Βίνας και Σοριάνο) και οι Ιταλοί πρότειναν τον καπιταλισμό σεβασμόν των μέσων που υιοθετούσε κάθε χώρα. Η Ιταλική Ομοσπονδία πίστευε, τότε, ότι ένα κεραισιακό γεγονός ήταν το πλέον αποτελεσματικό μέσο προπαγάνδας,¹⁶ αντίληψη που ήταν το κλειδί μιας δράσης σχεδιασμένης για τον Μάιο στην Ιταλία. Ενώ η επανομαζόμενη εξέγερση του Ματίσε (Matses) ή του Μπενεβάντο, τον Απρίλιο, δεν ήταν παρά ένα εσπευσμένο επεισόδιο, βεβαιωμένο λόγω των αρνητικών συγκριμών. Το γεγονός αυτό και εκείνο της 18ης Μαρτίου 1877 στη Βέρνη (η υπεράσπιση της κόκκινης σημαίας απέναντι στην επίθεση των εξουσιαστών) ήταν οι πραγματικοί λόγοι που διακήρυξαν την «έμπρακτη προπαγάνδα». Όρος που υιοθετήθηκε από τον Κόστα τον Ιούνιο και από τον Μπρους τον Αύγουστο. Είχε, όμως, ήδη χρησιμοποιηθεί από τον Κροπότκιν σ' ένα χειρόγραφο στα Ρωσικά (1873), στο οποίο έκανε χρήση της έκφρασης «faktiches Kaia propaganda» στη σημασία που σημαίνει μέσω των γεγονότων. Ο Μπακούνιν δε, το 1870, έγραφε να προπαγανδίσουμε τις αρχές μας μέσω των γεγονότων (χειρόγραφο που παραμένει ανέκδοτο). Η έκφραση αυτή, τόσο επίφοβη για τους αντισοσιαλιστές, απ' εμπρακτη προπαγάνδα, δεν σημαίνει τίποτα περισσότερο απ' το να αδύσουμε το παράδειγμα. Είναι δε ταυτόσημη με μια άλλη έκφραση, οικεία σ' όλες τις γλώσσες, σύμφωνα με την οποία τα γεγονότα είναι πιο αποτελεσματικά από τα λόγια.

Το συνέδριο του Βερβί (Σεπτέμβριος 1877) δεν ήταν παρά μια συνέληξη που προηγήθηκε του επανομαζόμενου παγκόσμιου συνεδρίου της Γάνδης, στο οποίο εξουσιαστές και αντισοσιαλιστές βρέθηκαν ξανά μαζί παραμένοντας, όμως, εχθροί και δίχως να κατορθώσαν να επιτύχουν έναν οποιονδήποτε διακανονισμό. Οι Βίνας και Μοράγκο αντιπροσώπησαν την Ισπανική Ομοσπονδία.

Πριν απ' το ταξίδι τους στο Βέρνη τα μέλη της Διεθνούς Συμμαχίας συμφώνησαν, στην La Chau-de-Fonds (Ζουρά), με τον Κροπότκιν ν' αναδιοργανώσουν την ανακαστατική κινήσή τους, δηλαδή την παλιά αδελφότητα του 1874.

Ο Κροπότκιν εκλέχτηκε γραμματέας-συντονιστής και είναι βέβαιο ότι κάθε χώρα ήταν αυτόνομη στην τακτική που θα ακολου-

16. Δήλωση των Καζιέρο και Μαλατέστα στο Bulletin της 3ης Δεκεμβρίου.

θείσει ο γραμματέας δε, φρόντιζε για την τακτική αλληλογραφία των συντρόφων προκειμένου κάθε χώρα να εκθέσει τη δική της γνώμη. Έχουμε λόγους να πιστεύουμε ότι οι σύντροφοι αυτοί ήταν οι Γκιγιώμ, Πίντυ, Μπρους, Κόστα, Βένας, Μοράγκο, Σβίτογκίμπελ, Κροπότιν καθώς και οι Καριέρο και Μαλατέστα, που ήταν φυλακισμένοι την εποχή εκείνη και οι οποίοι, αν και απομακρμένοι από το 1872, συμμετείχαν στην ομάδα αυτή. Η λειτουργία της ομάδας είναι γνωστή απ' τα γράμματα που διακόπτησαν, χρονολογημένα απ' το 1789, 1880 και 1881. Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος της δραστηριότητάς της παραμένει άγνωστο και μάλλον όλες οι μαρτυρίες σχετικά μ' αυτό το γεγονός έχουν οριστικά χαθεί. Η ενότητα των αγωνιστών κατέρρευσε με την αναχώρηση του Μαλατέστα για την Αγγλία (καλοκαίρι 1882) και με τη φυλάκιση του Κροπότιν (Δεκέμβριος του ίδιου χρόνου). Κάθε φορά, όμως, που οι Μαλατέστα, Κροπότιν και Γκιγιώμ συναντούνταν ένωσαν ισχυρούς τους δεσμούς του παρελθόντος. Με το θάνατο του Μαλατέστα, στις 22 Ιουλίου 1932, εξαφανίστηκε το τελευταίο μέλος αυτής της ολιγάριθμης ομάδας, που είχε ιδρυθεί το 1864 από τον Μπακούιν.

Ο *Εξεγερμένος*¹⁷ θεωρείτο το διεθνές όργανο της ομάδας αυτής. Η εφημερίδα όφειλε το κύρος της σ' αυτήν ακριβώς την ομάδα καθώς και στην ικανότητα του Κροπότιν ο οποίος το 1880, συνεργάστηκε ιδιαίτερα με τον Ελιζέ Ρικλί, για πρώτη φορά, στο κείμενό του *Η Κομμούνα του Παρισιού*¹⁸ υπερασπίστηκε δραστήρια τον άμεσο Αναρχικό Κομμουνισμό που θα πραγματοποιούταν δίχως μεσολάβηση τη στιγμή της κοινωνικής επανάστασης. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αφορμή γι' αυτήν τη δήλωση στάθηκε η στάση του Μπρους, ο οποίος την εποχή εκείνη εγκατέλειψε την «επαναστατική κοινότητα» και σχεδόν ταυτόχρονα δημοσίευσε στην εφημερίδα *Η Εργασία* (Le Travail)¹⁹ τις νέες του απόψεις.

Ο Κροπότιν συμφώνησε στη συνέχεια με τον Dumartheyay και τον Χέρτσιγκ μέλη της ομάδας της Γενεύης, και αργότερα

με τους Ρικλί και Καριέρο —κατά πάσα πιθανότητα του Ιούλιο με Σεπτέμβριο του 1880— να προτείνουν στην Ομοσπονδία του Ζυρά να αποδεχτεί στο συνέδριό της (9 και 10 Οκτωβρίου) του Αναρχοκομμουνισμού. Κάτι που έκανε. Ο Schweitzgubel συνόψισε τις καλλεκτηριστικές ιδέες στο *Σοσιαλιστικό Πρόγραμμά του*.²⁰ Ο Καριέρο εκφώνησε το λόγο *Αναρχία και Κομμουνισμός*.²¹ Οι Κροπότιν και Ρικλί διέδωσαν την Αναρχοκομμουνιστική ιδέα σε αναρίθμητες ομιλίες τους και το συνέδριο την αποδέχτηκε. Οι Schweitzgubel και Pindy δήλωσαν Κομμουνιστές, αλλά διαφώνησαν με τη χρήση αυτής της λέξης που οι Ελβετοί και Γάλλοι εργαζόμενοι είχαν ολότελα παρανοήσει.

Την ίδια αντίρρηση θα μπορούσε να τρεφέρει κανείς και για τη λέξη «Αναρχικός» και γι' αυτόν το λόγο το περιφερειακό Γαλλικό συνέδριο της Χάγης (16-22 Νοεμβρίου 1880) υιοθέτησε τελικά τον όρο *Ελευθεριακός Κομμουνισμός*. Ο όρος αυτός διαδόθηκε πολύ στη Γαλλία και ένα μανιφέστο του Ιανουαρίου 1881 ανέφερε: *Ελευθεριακός ή Αναρχικός Κομμουνισμός*.

Η αντίρρηση αυτή που πρωτοεμφανίστηκε το 1876 διαδόθηκε αρχικά στην Ιταλία και έπειτα στην Ελβετία, τη Γαλλία και το Βέλγιο από τις απαρχές του 1880.

17. Καθολόγος στις 22 Φεβρουαρίου 1879.

18. Στην εφημερίδα «Ο Εξεγερμένος» της 20ης Μαρτίου. Πρόκειται για ένα κείμενο από τους «Λόγους ενός Εξεγερμένου» (1885).

19. Λωβίν, Απρίλιος 1880.

20. Γενεύη 1880, 32 σελίδες.

21. Στην εφημερίδα «Ο εξεγερμένος» της 13ης και 17ης Νοεμβρίου 1880. Έχει δημοσιευθεί επίσης σε πολλές μεταφράσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XI

ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ ΚΑΙ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΕΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ

ΠΙΟΤΡ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ — ΕΛΙΖΕ ΡΕΚΑΙ

Ο ΑΝΑΡΧΟΚΟΜΜΟΥΤΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

ΑΠΟ ΤΟ 1877 ΕΩΣ ΤΟ 1894

Γ ΤΡΟ ΣΤΑ 1880 εκδηλώθηκαν τρία ισχυρά αναρχικά ρεύματα: Η κολλεκτιβιστική τάση στην Ισπανία, που δια μέσου της Διεθνούς (επανερμηνάστηκε δημόσια ως Ομοσπονδία Εργαζομένων της Ισπανίας) διακήρυξε το κομμουνιστικό προταίω τριάντα έως σαράντα χιλιάδων εργαζομένων, που οργανώθηκαν το 1881-82 και που τα προπαγανδιστικά έντυπά τους ήταν η *Abnista Socialu* (1881), *Aeracia* (1886), *El Productor* (1887) και πολλά άλλα.

— Η Κομμουνιστική τάση που διαδόθηκε στη Γαλλία, Ιταλία, Βέλγιο, Ελβετία, Αγγλία με προπαγανδιστικά έντυπα την *Le Révolté, Freedom* (1886) κ.λπ.

— Η Μουτσοαλιστική, κολλεκτιβιστική τάση στις Ηνωμένες Πολιτείες με προπαγανδιστικό όργανο την *Liberty* (1881) και άλλα έντυπα.

Περίπου την ίδια εποχή υπήρξε ένας μεγάλος αριθμός από αγροτικές ταραχές (Ιρλανδία — Ανδαλουσία), πράξεις πολιτικής τρομοκρατίας (Ρωσικές μηδενισμός, δολοφονίες τσάρων), βίαιες εργατικές ταραχές (Μονσώ Λε Μιν στη Γαλλία το 1882 κ.λπ.) και ορισμένες πράξεις αυτοκτονίας. Αρκετά γεγονότα επίσης όπως η επιστροφή των Κομμουνιστών μετά την αμνηστία του 1880 (η Λουίζ Μισέλ, τότε, εξελίχθηκε σε έναν δυναμικό αναρχικό ρήτορα), η συνέχιση των βάρβαρων διωγμών των Σοσιαλιστών και Αναρχικών στη Γερμανία και την Ιταλία, αλλά και μια κοινωνικοπολιτική κρίση στην Ανατολή, ιδιαίτερα στην Αίγυπτο (1882). Θα μπορούσε να υποθέσει κανείς πως πλησίαζε μια γενική επαναστατική θύελλα που θα έτρεφε στην καταστροφή της υ-

πάρχουσας κοινωνίας, γιατί μετά δέκα χρόνια σχετικής ηρεμίας το σύνολο αυτών των βίαιων γεγονότων προκαλείς ζωντανή αντί-κλιση.

Ο Μπλανκί, που την εποχή εκείνη φαίνεται πως αντιπροσώπευε μια μεγάλη επαναστατική δύναμη, πέθανε στα τέλη του 1880. Μετά το θάνατό του οι οπαδοί του αποδείχθηκαν ανίκανοι να υποθέσουν μια αποφασιστική στάση, ενώ οι Κομμουνιστές που επέστρεφαν από την εξορία και οι Γάλλοι εργαζόμενοι, προσχώρησαν και πάλι στο σοσιαλισμό και απομαυώθηκαν από την πολιτική και κοινωτική μορφή του (και οι δύο ενταγμένες στο εκλογικό σύστημα). Η Γερμανική σοσιαλδημοκρατία, που είχε αποκλειστεί από την πολιτική ζωή και είχε υποστεί πλήθος διαγμάτων από το Φθινόπωρο του 1878, οργάνωσε μια σειρά από επαναστατικές σοσιαλιστικές διακηρυξεις το 1879 με 1881 (Γόχαν Μοστ), αλλά η πλειοψηφία του κινήματος δεν δέχθηκε να αξιόνη την τακτική της και μόνον αυτοί που ασπάζτηκαν τις αναρχικές ιδέες το 1881 και 1882 (καθώς και ορισμένοι άλλοι που ήταν Αναρχικοί ήδη από το 1876, '77 και '78) υπήρξαν αδιάλλακτοι, τόσο σαν άτομα όσο και σαν ομάδες. Οι υπόλοιποι έμειναν πιστοί στον εκλογικό κομφορσισμό. Δεδομένου ότι ο ελλοισισμός των πλατιών λαϊκών μαζών δεν διαχετιζόταν παρά σε μετριοπαθείς δραστηριότητες, λόγω της ένταξής τους στα κινήματα όπου εκ των πραγμάτων οι πιο δραστήριοι ήταν οι αγωνιστές και οι αρχηγοί, μια αδράνεια έκανε την εμφάνισή της για να γίνει ακόμα πιο εμφανής μετά την επαναστατική κρίση. Αυτή που σε τελευταία ανάλυση ήταν το αποτέλεσμα των απάνθρωπων συνθηκών καταπίεσης σε ορισμένες περιοχές και της δραστηριότητας ορισμένων μόνων ατόμων.

Αν και αυτοί οι δύο παράγοντες δεν υπήρξαν καθοριστικοί παρά μόνον μερικά και τυχαία, η αδράνεια, η ελλειπής δράση και η υποταγή στους πολιτικούς ηγέτες γενικεύτηκαν. Οι επαναστάτες Σοσιαλιστές και οι Αναρχικοί της εποχής βρέθηκαν σε ελάχιστο χρονικό διάστημα πολύ περισσότερο απομακρυσμένοι απ' όσο πίστευαν, πράγμα που τους παρέσυρε άλλοτε σε σκληρούς και μερικές φορές σε λυσσαλέους κοινωνικούς αγώνες (ιδιαίτερα στη Γερμανία και την Αυστρία) και άλλοτε σε μια περιφρόνησή για την χλιδή των μαζών ή ακόμη σε μια ανελέητη ατομική επιθετικότητα. Επιλέγοντας αυτή την τελευταία μορφή δράσης

ορισμένοι έφτασαν μέχρι τον ηρωισμό, αλλά οι περισσότεροι ξέπεσαν στη χυδαιότητα κάνοντας έιδηλο ότι αυτή η νέα στάση καταρρέωνε τις ηθικές αξίες όσων την υιοθετούσαν και αποτελούσε έναν συμβιβασμό που δεν ήταν ούτε εργατικός, ούτε αστικός. Το ίδιο συνέβη με τους αγωνιστές στο Παρίσι, καθώς και με τους Ιταλούς που ζούσαν στο εξωτερικό. Μετά από μιαν οπισθοδρόμηση πένητα χρόνια μπορούμε να δεχτούμε πως υπήρξε μια περίοδος ηρωικής έξαρσης, που απομύλωνε όμως την αναρχική ιδέα από τη σύγχρονη σκέψη, μια απομύλωση που διαρκεί ως τις μέρες μας. Η ιδέα που είχε σφραγίσει τα μεγάλα συνέδρια της Διεθνούς, και που θεμελιώθηκε (και χειροροτήθηκε) στο πρόσωπο των κατηγορουμένων των μεγάλων δικών της Ιταλίας στη Φλωρεντία, στο Τρόνι, στη Μπαλόνια (1875-76), η ιδέα που έφερε στο φως αυτή η τριπλή άνθιση των ευφυώς διαφοροποιημένων τάσεων που αναφέραμε στην αρχή αυτού του κεφαλαίου, δεν είχε καμιά ανάγκη να εκδηλωθεί με μια δράση, που η κοινωνική και ιδεατή της αξία συχνά αμφισβητήθηκε. Οι πράξεις αυτές δεν έπρεπε για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα να αναχθούν στη σημαντικότερη και σχεδόν μοναδική πρακτική των Αναρχικών, καθώς και αν θα είχαν ολοκληρωτικά δικαιωθεί, γιατί πολύ συχνά δεν ήταν παρά πράξεις αμελικτικής εκδήλωσης. Αλλά το χειρότερο είναι ότι πολλοί εκείνη την εποχή πίστεψαν πως το μόνο που μπορούσαν να κάνουν, για να αφυπνίσουν το λαό και να προκαλέσουν μια γενικότερη κοινωνική εξέγερση, ήταν οι βίαιες ενέργειες. Έτσι η κοινή γνώμη οδηγήθηκε και έβιστηκε στην πίστη ότι αυτές οι ενέργειες ήταν το μόνο που μπορούσαν να κάνουν οι Αναρχικοί. Τη στιγμή ακριβώς που οι τρεις αυτές τάσεις αντίζαζαν η κοινή γνώμη απέρριψε την αναρχική ιδέα και τη θεωύργησε πνευματική και ψυχική κατάσταση ορισμένων μόνον ανθρώπων που τόσο στο λόγο όσο και στην πράξη εκφράζονταν αποκλειστικά μέσω της απόλυτης βίας.

Αυτή η στιγμιαία όψη του Αναρχισμού προκάλεσε την αντίδραση κατά των προδοτών που πέρασαν στον Κοινοβουλευτισμό, όπως ο Αντρέα Κόστα και ο Πωλ Μπράου, την αγανάκτηση ενάντια στην παρέκκλιση του εξουσιαστικού σοσιαλισμού, που μοναδική του φροντίδα ήταν η συλλογή ψήφων. Καθόρισε τέλος την παραδειγματική σταθερότητα και αυτοθυσία των Ρώσων μηδενιστών. Την ίδια περίοδο προσχώρησαν στις τάξεις των Αναρχι-

κών ένα πλήθος από επαναστάτες σοσιαλιστές, από παλιούς Γάλλους Μπλανκιστές και Γερμανούς σοσιαλδημοκράτες (που τους προσέλασε στον Αναρχισμό η ελπίδα της γενικευμένης εξέγερσης) οι οποίοι διαστρέβλωσαν και κατέστησαν στάση και δογματική την ελευθερική ιδέα με τα αυστηρά ήθη τους και την τυπικά εξουσιαστική συμπεριφορά τους.

Η προπαγάνδα που ο Γιόχαν Μοστ έκανε μέσα από τα φύλλα της Freiheit (Ελευθερία), οι Παριζιάνοι με την «la Révolution sociale» (Κοινωνική Επανάσταση) (1880-1881), το Διεθνές σοσιαλιστικό συνέδριο του Λονδίνου (Ιούλιος 1881), οι δημόσιες συγκεντρώσεις την ίδια περίοδο στο Παρίσι, οι τρομακτικές ενέργειες στη Γερμανία και την Αυστρία, καθιστούν σφη την τάση που αποκάλυψε και αλλού ημονομερή αντίληψη. Στο συνέδριο του Λονδίνου εκφράστηκαν υπέρ της δημιουργίας μιας οργάνωσης, αλλά πίστευαν ότι θα κατηγορηθούν για εξουσιαστικές τάσεις, αν πραγματικά οργανώνονταν. Τελικά αυτό που δημιουργήσαν δεν διακρινόταν για κανένα δεσμό και καμιά συνεργασία. Πολύ γρήγορα αποδείχθηκε ότι στην πρακτική είχε τα ίδια ασταθή αποτελέσματα. Δεν ανταποκρινόταν ούτε στις ιδέες του Μαλατέστα, ούτε σ' αυτές του Κροπότινι, αλλά αυτοί ουσιαστικά υπήρξαν ανίσχυροι μπροστά στο τεράστιο κύμα απάθειας που είχε προκαλέσει η έλλειψη ορίων του Κομμουνιστικού μεταβάλλοντος το ίδιο το αναρχοκομμουνιστικό ρεύμα σε αυθαίρετο ατομικισμό αποστερημένο από κάθε μορφή οργάνωσης.

Στην ίδια περίοδο τοποθετούνται και διάφορα μεγάλα κινήματα. Υπήρξαν σημαντικότερα απ' αυτά που προηγήθηκαν και απ' αυτά που ακολούθησαν (με την εξαίρεση της Ισπανίας). Στη Γαλλία υπήρξε το κίνημα στην περιοχή της Λυών που υποστηρίχθηκε θερμά από τον Κροπότινι (1881-82). Στην Αγγλία ο αντικοινοβουλευτικός σοσιαλισμός (που σύντομα εξελήχθηκε σε καθαρά αναρχικό) έκανε την εμφάνισή του την περίοδο 1879-84 και συνδέθηκε με τον ελευθερικό σοσιαλισμό του Ουίλλιαμ Μόρρες (Socialist League 1884-1890). Στην Αυστρία ο σοσιαλισμός, όσο και πιο επαναστατικός και μερικά Αναρχικός, στην τετραετία 1880-84 έγινε αποδεκτός από το σύνολο σχεδόν του παλιού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος. Στις Ηνωμένες Πολιτείες ο κολλεκτιβιστικός σοσιαλισμός από το 1881 μέχρι το 1886 (Γιόχαν Μοστ, Άλμπερτ Πάρντορα, οι Αναρχικοί του Σικάγο που

τους απεργάζονταν στις 11 Νοεμβρίου 1887). Αυτά τα τέσσερα μεγάλα γεγονότα αποδεικνύουν πως η πλειονότητα των σοσιαλιστών, σ' όλες τις χώρες που αναφέραμε, ήταν δυνατό να ενδιαφερθεί για την προπαγάνδα των ιδεών μας και θα μπορούσαμε να τα εγχείμασι σπευδίσαι σε αξιόλογο βαθμό τόσο εν όψει των άμεσων αγώνων, όσο και εν όψει της συλλογικής δράσης που φαινόταν να πλησιάζει. Αυτό ακριβώς έκανε η Περιφερειακή Ομοσπονδία της Ισπανίας, που τα συνέδριά της στη Βαρκελώνη (1881) και στη Σεβίλλη (1882) αποφελέθησαν από την αισθητά μεγάλη απήγηση που είχαν — στη Σεβίλλη υπήρχαν αντιπρόσωποι από 495 τμήματα. Πρέπει ακόμη να προσθέσουμε το σημαντικό έργο της διεθνούς αναδιοργάνωσης που εισηγήθηκε ο Μαλατέστα (1883-84) όταν εξέδωσε το «Κοινωνικό ζήτημα» στη Φλωρεντία.

Πολλοί από τους συντρόφους και τις ομάδες έβλεπαν με δυσκρέσκεια αυτές τις προσπάθειες, γιατί είχαν μεγάλη συναχή, υπερβολική επαφή με τα πρακτικά προβλήματα της εργασίας, έναν υπερβολικό κολλεκτιβισμό ή μετριοπαθή κομμουνισμό και υπήρχαν πολλοί άνθρωποι με σημαντική επιρροή που ήταν δυνατό να εξελιχθούν σε ηγέτες.

Έτσι όταν αυτά τα κινήματα παρέλυσαν, λόγω των διωγμών που πολύ συχνά ήταν αποτέλεσμα ανέθιμων πράξεων, όχι μόνον δεν λυτήθηκαν, αλλά ούτε καν αναζήτησαν νέες διεξόδους. Πολλοί έννοιωθαν περισσότερο άνετα μέσα σε μια ομάδα της αρεσκείας τους, με μια μικρή εφημερίδα που συνέτασσαν οι ίδιοι, παρά μέσα στην ευρύτερη ατμόσφαιρα των έξι κινήματων που αναφέραμε. Οι Ισπανοί Αναρχοκομμουνιστές πολεμίσαν με λύσσα πην περιφερειακή ομοσπονδία και τον Κολλεκτιβισμό. Ο Μαλατέστα και ο Μερλίνο καταδιώχθηκαν ως επίμονοι αντίπαδοι των Ιταλών «αδιάλλακτων». Οι Κομμουνιστές της Αυτονομίας συγκέντρωσαν το μίσος τους στον Μοστ και στους κολλεκτιβιστές της *Freiheit* και εν γένει η ομάδα που θεωρούσε ότι ήταν η περισσότερο προωθημένη κήρυττε τον πύλομα σε όσους Αναρχικούς έκρινε υποσθδρομικούς, γεγονός που οδήγησε στην απομόνωση και τους μεν και τους δε — φαινόμενο που δεν είναι ειδικά ελευθεριακό, αλλά απλώς αυθαίρετο και εγκικεντρικό. Κανείς δεν αμφισβητεί την προπαγανδιστική προσφορά αυτών των ομάδων, αλλά θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι σε κάθε πεδίο δράσης

και επιρροής αναδιπλώνονταν στον εαυτό τους λόγω της μεγάλης ασυτηρήτητας και των εγκικεντρικών τους απόψεων. Οι πλέον δραστήριοι Αναρχικοί αγωνιστές στοχαστές την περίοδο αυτή ήταν ο Κροπότιν, ο Ελιζέ Ρεάλι, ο Μαλατέστα, ο Μερλίνο, ο Γιόχαν Μοστ, ο Αντόνιο Πελλουσέρ Παράρι και στην Αγγλία ο λιγότερο γνωστός Τζόζεφ Λάιντ. Σ' αυτούς θα πρέπει να εντάξουμε τον Ουίλλιαμ Μόρρις (1884-1890) που, αν και δεν ήταν Αναρχικός, έκφραζε μια πραγματικά ελευθεριακή σοσιαλιστική τάση.¹

Η δραστηριότητα του Μαλατέστα διακόπηκε λόγω της τριετούς φυλάκισής του (1883-1885), του Κροπότιν δε, λόγω της παραμονής του επί τέσσερα χρόνια στην Αργεντινή (1885-1889). Στο διάστημα αυτό κάλυψαν κατά κάποιο τρόπο το κενό που άφησαν ο Ελιζέ Ρεάλι και ο Μερλίνο. Ο Ρεάλι ήταν περισσότερο ανεκτικός από τον Κροπότιν και ο Μερλίνο λιγότερο από τον Μαλατέστα. Οι παραχωρήσεις και η πολεμική τους αύξησαν ακόμη περισσότερο την απάθεια και την τάση διασποράς, που αναφέραμε παραπάνω. Και, επειδή οι οπαδοί της τάσης αυτής ισχυρίζονταν πως ήταν περισσότερο ελευθεριακοί και ήθελαν να επιβληθούν στους άλλους μεταβλήθηκαν σε εξουσιαστές, που θέλησαν να καταστήσουν την Αναρχία νόμο. Όχι μόνον περιφρονούσαν εκείνους που δεν συμφωνούσαν με την άποψή τους, αλλά επιπλέον τους καταπολεμούσαν με φανατισμό.

Το κριτικό έργο του Κροπότιν (1842-1921), δημοσιευμένο στην *La Révolte* (1879-1882) συγκεντρώθηκε στους «Λόγους ενός εξεγερμένου».² Στη φυλακή σκέφτηκε πολύ και ανέπτυξε τις ιδέες του, τις οποίες είχε ήδη συνάψισαι στο λόγο που εκφώνησε στο Παρίσι: «Η Αναρχία στη σοσιαλιστική εξέλιξη».³ Τις εξέθεσε σε μια σειρά από άρθρα στην *La Révolte* και στην *La Liberté*, που δημοσιεύθηκαν στις 14 Φεβρουαρίου 1886 και συγκεντρώθηκαν στη συνέχεια σε έναν τόμο με τον γενικό τίτλο «Η κατά-

1. Αναφέρθηκε σ' αυτή την περίοδο, σε ένα μακρό κείμενο που δημοσίευσε στα Γερμανικά με τίτλο «Anarchisten und Sozialrevolutionäre» που περιλαμβάνει τις χρονολογίες από το 1880 έως το 1886 (Berglund, *Gilde Freiheitliche Bucherfreunde*, 1931, 509 σελίδες).

2. Παρίσι X, 342 σελίδες.

3. Στην «*La Révolte*» της 28ης Μαρτίου και της 9ης Μαΐου 1886.

κτηση του φεμισμού.⁴ Κυριολόγησε επίσης και μια άλλη σειρά κειμένων, που πραγματεύονται την κατάσταση στην Αγγλία (Freedom, Λονδίνο). Συνόψισε όλες του τις ιδέες με τρόπο ιδιαίτερα επικυδομητικό στη μεγάλη επιθεώρηση *The Nineteenth Century* («Ο 19ος Αιώνας»), στο *The Scientific Basis of Anarchy* («Επιστημονική βάση της Αναρχίας») και στο «The Coming Anarchy» («Η επερχόμενη Αναρχία») τον Φεβρουάριο και τον Αύγουστο του 1887. Από τον Απρίλιο του 1888 μέχρι τον Μάρτιο του 1890 και τον Αύγουστο του 1900 έγραφε μια σειρά από κείμενα: *Η Κατάρρευση του βιομηχανικού μας συστήματος*, *Η Επερχόμενη Βασιλεία της Αρθονίας*, *Το βιομηχανικό Χωριό του μέλλοντος*, *Πνευματική και Χειρωνακτική Εργασία*, *Οι μικρές βιομηχανίες της Μ. Βρετανίας*. Τα κείμενα αυτά συγκεντρώθηκαν στο πιο διαδεδομένο, ιδιαίτερα στην Αγγλία, βιβλίο του: *Fields, Factories and Workshops* (Άγροί, Εργοστάσια και Εργαστήρια). Από το Σεπτέμβριο του 1890 μέχρι τον Ιούνιο του 1896 αρχίζει μια σειρά άρθρων με θέμα την «Αλληλοβοήθεια» καθώς και το έργο του «Αλληλοβοήθεια, ένας παράγοντας εξέλιξης», τελευταίο κεφάλαιο του οποίου, προέβλεπε την Ηθική από την οποία όμως δεν άφησε παρά μόνον προσχέδια από τη διάλεξη που έδωσε το 1888 ή το 1889. Το «Δικαιοσύνη και Ηθική» που δημοσιεύτηκε μόλις το 1921, καθώς και την «Αναρχική Ηθική».⁵

Είχε αρχίσει την Ηθική με ένα δοκίμιο: «Η ηθική ανάγκη του σήμερα»,⁶ καθώς και με την «Ηθική της φύσης»,⁷ που όμως δεν ολοκλήρωσε το ιστορικό της μέρος παρά μόνον το 1920⁸ και σχετικώς με την έκθεση των προσωπικών του ιδεών, δεν μας άφησε παρά πολλές σημειώσεις και προσχέδια. Το πιο ενδιαφέρον κείμενο για την κατανόηση των ιδεών του θεωρώ ότι είναι οι «Νέοι Καιροί»⁹ και «Το κράτος και ο ιστορικός ρόλος» που δημοσιεύ-

τηκε με ένα άλλο κείμενο στο *Σύγχρονη Επιστήμη και Αναρχία*.¹⁰

Θα πρέπει να παρακολουθήσουμε χρονολογικά τη σφαιραϊστική του στις εφημερίδες, ειδικά στην *Le Révolté*, *le Temps Nouveaux* (Μοντέρνοι Καιροί), *Freedom* (Ελευθερία) και στα Ρωσικά αναρχικά περιοδικά, για να κατανοήσουμε την επίδραση των σύγχρονων γεγονότων στις απόψεις του, καθώς και τη γενικότερη στάση του απέναντι σε όλα τα θέματα που τον απασχόλησαν από το 1877 μέχρι το 1921.

Υπάρχουν ακόμη τα ιστορικά του έργα, δηλαδή η μελέτη του για τη Γαλλική επανάσταση που άρχισε το 1878 και ενσωματώθηκε αργότερα στο έργο του «Η Μεγάλη Επανάσταση» (1789-1793)¹¹ και οι «Αναμνήσεις ενός επαναστάτη».¹² Αλλά τα βασικά χαρακτηριστικά της σκέψης του, των εντυπώσεών του και των προσχεδίων των έργων του βρίσκονται κατά κύριο λόγο στις «Αναμνήσεις» και στην αλληλογραφία του, που ένα μεγάλο μέρος της είναι ανέκδοτο.

Στη «Ρωσική Λογοτεχνία»¹³ αποκαλύπτεται η αισθητική του σκέψης και το έργο του «Στις Ρωσικές και Γαλλικές φιλακές»¹⁴ συμβάλλει στην κατανόηση των «Απομνημονευμάτων». Η μεγάλη σειρά («Σύγχρονη Επιστήμη») και οι πολεμικές του με ορισμένους επιστήμονες μας βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα την «Αλληλοβοήθεια».

Εάν το έργο έμεινε ακολοκλήρωτο, ιδιαίτερα η «Ηθική», αυτό οφείλεται σε μια βαριά κρυστάλλινη που πέρασε τον Οκτώβριο του 1901 και που τα επόμενα χρόνια μείωσε σημαντικά τη δραστηριότητά του. Επίσης στις επείγουσες δραστηριότητες στις οποίες προσοιήθηκε εξ αιτίας της κατάστασης που διαμορφώθηκε στη Ρωσία μετά τις επαναστάσεις του 1905 και 1907, κατά τρίτο δε

4. Παρίσι, Μάρτιος 1892 XV, 298 σελίδες.

5. Στην «Le Révolté» από 1η Μαρτίου μέχρι 16 Απριλίου 1890.

6. «Οι ηθικές ανάγκες της σύγχρονης εποχής», Αύγουστος 1904.

7. «Η ηθική της φύσης», Μάρτιος 1905.

8. «Ηθική», τόμος I στα Ρωσικά. Μόσχα 1922, IV, 263 σελίδες.

9. Αρχικά επρόκειτο για μια διάταξη στο Λονδίνο της «Le Révolté», Παρίσι 63 σελίδες. Δημοσιεύτηκε επίσης στη «Freedom», τον Απρίλιο του 1893.

10. Παρίσι, Μάρτιος 1913, σελίδες 391.

11. Παρίσι 1909, 749 σελίδες. Μεταφράστηκε στα Ισπανικά από τον Anselmo Lorenzo.

12. «Αναμνήσεις ενός επαναστάτη», Λονδίνο 1899, 258 και 300 σελίδες. Γαλλική έκδοση «Autour d'une vie», Παρίσι 1902, 536 σελίδες.

13. Λονδίνο 1905, 341 σελίδες.

14. Λονδίνο 1887, 387 σελίδες.

λόγο, στη μεγάλη πολεμική με ορισμένους Δαρβινιστές σχετικά με τον Λαμαρκισμό,¹⁵ η οποία συνέπεσε με την συγγραφή της «Αλληλοβοήθεια» και της «Ηθικής», γιατί η πολεμική αυτή του ήταν απαραίτητη για την «Ηθική» που ήδη είχε αρχίσει με μια σειρά από άρθρα το 1904-1905. Όλα αυτά είναι σαφή στην ανέκδοτη αλληλογραφία του και στο περιχρυσμένο όσων συζητήσεων έχουν διασωθεί, τις οποίες χρησιμοποίησα για τους δυο τόμους της ανέκδοτης αλληλοβοήθειας και ιστορίας του Αναρχισμού. Το έργο του Κροπότιν είναι εκτεταμένο και πολύμορφο. Έχει μια καταπληκτική συνέχεια και παράλληλα ορισμένες διαφοροποιήσεις, αν μελετηθεί προσεκτικά. Δονείται από τις ζωντανές αντιπώσεις εξήντα χρόνων και το μεθοδικό πνεύμα του βρισκόταν πάντα σε ακατάπαυστη και γόνιμη δραστηριότητα, όπως λέγει ο άνθρωπος θε ήταν ικανός να κάνει. Κατά τη γνώμη μου οι αναρχικές ιδέες του Κροπότιν — απ' την εποχή της ανεξάρτητης δράσης του στη Γενεύη το 1879 και κυρίως κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του και των μελετών του στο Παρίσι (1883-1892) — είναι έργο εξαιρετικά προσωπικό, που αντανακλά στον υψηλότερο βαθμό την ουσία του είναι του και των πολλών ζωντανών αισθημάτων του. Ο Κομμουνισμός που ήθελε να εφαρμόσει ήταν εκείνος που έπαιρνε λίγα δίνοντας πολλά. Η πολιτική του Παρισιού, η Κομμούνια, η κατάσταση των αγροτών στην Αγγλία, οι πόλεμοι που τους προέβλεπε ανελέητους, η πλούσια φύση που διέσχισε από την Ανατολική Σιβηρία ως την Κίνα, όλα αυτά, όπως και τόσες άλλες αντιπώσεις, αντανακλώνται στις αναρχικές ιδέες του, καθώς και η Γαλλική και Ρωσική επανάσταση που διασάρχησαν τις αντιλήψεις του γι' αυτές τις δύο τόσο διάφορες εποχές. Δεν μπορούσε παρά σαν πραγματικός ποιητής να εκφράζει ό,τι αισθάνεται. Και δεν αμφιβάλλω ούτε για την αξία του έργου του, ούτε για την προσωπική του αξία. Αλλά ακριβώς γι' αυτό το λόγο το έργο του δεν έχει τον χαρακτήρα μιας διαρκούς γενικής θεωρίας που συχνά του απέδωσαν, κυρίως στα εικοσιπέντε χρόνια πριν το 1914, όταν αρκετοί θεώρησαν πως είχαν επιτύχει στα χέρια τους ένα αναρχικό σύστημα οριστικό και αμετάκλητο. Ένα σύστημα που στην πραγματικότητα δεν ήταν παρά η προσφορά ενός ανθρώπου ιδιαίτερα συ-

15. Στο Nineteenth Century (19ο αιώνα).

φούς, γεμάτου αυταπάρησης, αλλά βασικά συναισθηματικού και υποκειμενικού, που αποκάλυψε την προσωπικότητά του με την μεγαλύτερη δυνατή ειλικρίνεια.

*
* *

Ο γεωγράφος Ελιζέ Ρεκλι δεν αμερόφησε αποκλειστικά στην αναρχική προπαγάνδα, όπως συνέβη με τόσους άλλους, εργάτες κυρίως, που δεν τους είχε απορροφήσει η εργασία τους και η προπαγανδιστική δραστηριότητα σήμαινε γι' αυτούς ευχάριστη απασχόληση κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους και μια έμμηνη ιδέα τις ώρες της μονότονης εργασίας τους. Ο Ρεκλι ένοιωσε ευτυχής που η πνευματική του δραστηριότητα, εκτός του ότι ήταν ενδιαφέρουσα, του έδινε τη δυνατότητα να επιβεβαιώσει την ελευθερωτική του σκέψη. Έτσι δημιουργήσε έργα εμβριθή που παράλληλα ήταν διαποτισμένα με την καλλιτεχνική του προσωπικότητα. Στη φιλοσοφία του αξία προστίθεται αυτή του αντιεξουσιαστή και ανθρωπιστή στοχαστή. Τα έργα του η «Νέα Παγκόσμια Γεωγραφία», «Γη και Άνθρωποι»¹⁶ ακολουθήσαν το «Γη, περιγραφές των φαινομένων της ζωής πάνω στη σφαιρά»¹⁷ και αργότερα το «Άνθρωπος και Γη»¹⁸ ένα έργο σημαντικό που το τρίτο μέρος του — για τον άνθρωπο, την ιστορία του, τους θεσμούς, τη μεταγενέστερη εξέλιξή του και τη μελέτη της μελλοντικής του εξέλιξης — προσαρμόστηκε στην κριτική των αναρχικών παρατηρήσεων και προβλέψεων σχετικά με την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Αυτά τα έργα και άλλα εξοικείωσαν τον συγγραφέα τους με τη σοβαρή επιστημονική εργασία, τις μεγάλες προοπτικές και την ευρύτερη του πνεύματος. Ο Αναρχισμός του Ρεκλι είναι διαποτισμένος με τις τρεις αυτές αρετές. Είναι ανεξάντλητες οι ελπίδες και οι δυνατότητές του, όπως αστείρευτη είναι η βεβαιότητα και η εμπιστοσύνη του στην πρόοδο της επιστήμης. Μπορεί να εκτιμήσει τα μικρά πράγματα όπως και τα μεγάλα και ξέρει να διακρίνει τα ασήμαντα και παραπλανητικά χωρίς να αδιαφορεί για τη λεπτομέρεια τοποθετώντας κάθε

16. Παρίσι 1876-1894, 19 τόμοι.

17. 1868-69, 2 τόμοι.

18. 1905-1906, 6 τόμοι.

πράγμα στη θέση του. Εμπνέεται από μια απέραντη καλοσύνη, μια προσωπική αυστηρότητα. Η πιο ωραία εκδήλωση των αναρχικών ιδεών του βρίσκεται στο έργο του «Εξέλιξη, Επανάσταση και Αναρχικό ιδεώδες».¹⁹ Μετά το λόγο του στη Λωζάνη, τον Μάρτιο του 1876, ο Ρεκλί — απορροημένος από τις γεωγραφικές μελέτες του που οι ετήσιοι τόμοι του απαιτούσαν διαλέξεις, μεθοδική εργασία και ταξίδια— αφιέρωσε λίγο χρόνο για την προπαγανδιστική δράση και ενδιαφέρθηκε κυρίως για την επιθεώρηση «Ο Εργαζόμενος»,²⁰ στην οποία πραγματοποιείται την αναρχική ιδέα.²¹ Συχνά δε, υπαγορεύθηκε να την υπερασπιστεί ενάντια στις αντιρρήσεις των κοινοτιστών και άλλων. Σ' αυτή την περίοδο ανέκρινε τα άρθρα «Νόμιμη εξέλιξη και Αναρχία» και «Περί Αναρχίας».²² Οι πολεμικές αυτές του οδήγησαν να προτείνει στο συνέδριο του Ζυρά, που πραγματοποιήθηκε στο Φρίμπουργκ τον Αύγουστο, τη μελέτη των ζητημάτων: «Γιατί είμαστε επαναστάτες», «Γιατί είμαστε αναρχικοί», «Γιατί είμαστε κολλεκτιβιστές» και να στείλει τις απαντήσεις του δημοσιευμένες στην «Πρωτοπορία» της 12ης Αυγούστου 1878.

Τώρα ξέρουμε από τα γράμματα του Κροπότιν στον Πωλ Ρμπέν πως δεν υπήρχε καμιά σχέση μεταξύ Κροπότιν και Ρεκλί σχετικά με την προπαγάνδα του 1877 και 1878, ούτε σχετικά με τις απόψεις τους γιατί ο καθένας γνώριζε ελάχιστα για τον άλλον. Ο Κροπότιν, φίλος του Γκιγιώμ και του δογματικού Μπρους, θεωρούσε τον Ρεκλί μετριότητα. Στην πραγματικότητα γνωρίστηκαν μόλις τους πρώτους μήνες του 1880 και από τότε χρονολογείται η αμοιβαία κατανόησή τους.

Παραθέτω ορισμένα αποσπάσματα από τον πρόλογο του Ρεκλί στην «Κατάκτηση του φαινομένου» (1892):

«Αλλά όσο, η επανωικαιοποίηση από τον άνθρωπο, των ιδιών του των δημιουργημάτων, εν ολίγοις η απαλλοτρίωση, δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνον με τον Αναρχικό Κομμουνισμό. Πρέπει να καταστρέψουμε την κυβέρνηση,

να αποποιηθούμε τους νόμους της και την ηθική της, ν' αγνοήσουμε τη δικαιοσύνη της και στη συνέχεια ν' αρχίσουμε να δημιουργούμε με δική μας πρωτοβουλία, δημιουργώντας ομάδες σύμφωνα με την αμοιβαία έλλξη των ατόμων, τα ενδιαφέροντά μας, το όραμά μας και τη φύση της εργασίας που αναλαμβάνουμε».

«Μετά την ανατροπή του Κράτους οι ομάδες των απελευθερωμένων εργαζομένων (...) θα μπορούν να προσιωθούν σε ελευστικές ασχολίες και να προχωρήσουν στην με επιστημονικά μέσα καλλιέργεια του εδάφους καθώς και στη βιομηχανική παραγωγή συνδυάζοντας την ελεύθερα επιλεγμένη εργασία με διαλείμματα αφιερωμένα στη μελέτη ή στην απόλαυση...». «Οι σελίδες του βιβλίου που πραγματοποιούνται τις αγροτικές εργασίες παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον γιατί περιγράφουν γεγονότα που έχουν επαληθευθεί στην πράξη και είναι εύκολο να εφαρμοστούν παντού σε ευρεία κλίμακα, προς όφελος του γενικού συμφέροντος και όχι μόνον για τον πλουτισμό ορισμένων...».

«...διδάσκουμε μια νέα πίστη που ταυτόχρονα είναι επιστημονικά θεμελιωμένη και από τη στιγμή που η πίστη αυτή γίνει κτήμα όλων θα πάρει σάρκα και οστά μέσα στον πραγματικό κόσμο, επειδή ο πρωταρχικός από τους ιστορικούς νόμους αρχίζει ότι η κοινωνία οργανώνεται βάσει των ιδανικών της...». «Βέβαια η επικείμενη επανάσταση, όσο σημαντική κι αν είναι για την εξέλιξη της ανθρωπότητας, δεν θα διαφέρει από τις επαναστάσεις που έγιναν στο παρελθόν σε ό,τι αφορά την πραγματοποίηση του βίαιου έλματος (το οποίο δεν το σπινάτουμε στη φύση). Μπορούμε όμως να πούμε από την παρατήρηση χιλιάδων φαινομένων που υπάρχουν γύρω μας, χιλιάδων βαθιών αλλαγών πως η αναρχική κοινωνία εδώ και πολύ καιρό βρίσκεται ήδη σε πλήρη ανάπτυξη. Εμφανίζεται παντού όπου η ελευθερία σιέψη αποδεδειγμένα από το γράμμα του δόγματός, παντού όπου το πνεύμα του ερευνητή αγνοεί τις παλιές μαρρές, παντού όπου η ανθρώπινη θέληση εκδηλώνεται με την ανεξάρτητη δράση, παντού όπου οι έντιμοι άνθρωποι εξεγείρονται σε κάθε επιβεβλημένη πειθαρχία και ενώνονται με τη θέλησή τους για να αλληλοδιδαχθούν και ν' ανα-

19. Παρίσι, Νοέμβριος 1897, 290 σελίδες.

20. Γενεύη 1877-78.

21. Στο «Πρόγραμμα» θα μελετήσει την έσραση «Αναρχικός». Απρίλιος 1877.

22. Γενεύη Μάρτιος 1878.

κτίζουν μαζί, χωρίς αρευντικά, το μερίδιό τους στη ζωή και στην πλήρη οικονομική των αναγκών τους. Όλα αυτά είναι η Αναρχία και αν οι άνθρωποι την αγνοούν όλο και περισσότερο θα τείνουν να τη γνωρίζουν. Πώς να μην θριαμβεύσει όταν διαβάσει το ιδανικό της και την τάξη της βέλους της...»

Δεν θα αναφέρουμε λεπτομέρειες από τη ζωή του Ρουλί γιατί αυτές μπορούμε να τις πληροφορηθούμε από τις αναμνήσεις του αδελφού του Ελί Ρουλί²³ και την Αλληλογραφία του.²⁴



Στη Γαλλία οι σοσιαλιστές μετά την Κομμούνά έσπειραν τη σύγχυση γύρω από τις Προνοιακές και κολλεκτιβιστικές ιδέες που αναπτύχθηκαν στους κύκλους των εργαζόμενων μέχρι το 1870. Μετά το 1876 και ιδιαίτερα μετά το 1877 προχρηματοποιήθηκε μια περιορισμένη κλίμακας υπόγειη προπαγάνδα χάρη στις σχέσεις των αγωνιστών του Ζυρά και της Λυών στη Γενεύη, ενώ οι επαφές με τους αγωνιστές του Μπρουκ στη Βέρνη δεν είχαν ακόμη αναπτυχθεί. Η προπαγάνδα αυτή έγινε μέσω της εφημερίδας «*Avant-Garde*» («*Πρωτοπορία*») και του περιοδικού *Le Travailleur* («*Ο εργαζόμενος*»). Επίσης το 1878 ο Κόστα και ο Κροπότκιν πήραν μέρος σε μικρές συγκεντρώσεις συμπαθούντων που έγιναν στο Παρίσι. Παρ' όλο που δήλωναν κολλεκτιβιστές οι εμπνευστές αυτής της προπαγάνδας ήταν ήδη καθαρά κομμουνιστές. Και μετά τη διάλυση αυτών των ομάδων, λόγω της σύλληψης του Κόστα και την απουσία του Κροπότκιν, συγκεντρώθηκαν και πάλι το 1879, όχι πλέον στα πλαίσια της Διεθνούς που υ-

πήρχε μόνον κατ' όνομα, αλλά σε αυτόνομες ομάδες που παρακαλούσαν την *Le Révolte*. Μεταξύ αυτών ήταν και οι Γαλλο-κομμουνιστές όπως ο Καριέρο και ο Μαλατέστα και άλλοι όπως ο Τοσαρέσοφ. Απ' ό,τι ξέρουμε δεν επαναλήφθηκε η συζήτηση σχετικά με τον κολλεκτιβισμό. Η τάση αυτή δεν διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο και άδικα θεωρήθηκε ξεπερασμένη, παραχρησιωμένη και οπισθοδρομική. Η σημαντική επίδρασή της τα προηγούμενα χρόνια στην Ισπανία ήταν άγνωστη στα μέλη των Γαλλικών ομάδων μετά το 1880. Σ' αυτές τις ομάδες ανήκαν σοσιαλιστές κάθε προέλευσης — μάρτυρες ή αγωνιστές της κοινωνικής κρίσης στη Γαλλία μετά το 1876 — που αποδοκίμαζαν τον κρατισμό, την κοινοβουλευτική πολιτική του Γκεσσντ και την μετριοπαθή στάση των συνδικατών της εποχής. Ορισμένοι ήταν έτοιμοι να δεχτούν τον Φεντεραλισμό και τον Κομμουνισμό. Άλλοι προέρχονταν από τον υπερξουσιαστικό Μπλανκισμό και μετά το θάνατο του Μπλανκί θεωρούσαν ότι η επανάσταση ήταν εφικτή μόνον με την Αναρχία.

Οι Αναρχικοί κολλεκτιβιστές του 1868, 1869 δεν ήταν οι πλέον καλότεροι, που σχηματίζει «γεννημένοι Αναρχικοί». Είναι όμως βέβαιο ότι η προέλευση των Γάλλων Αναρχικών της πρώτης 1879-1885 στην ουσία ήταν ελάχιστα ομοιογενής — όπως και των επαναστατών συνδικαλιστών δεκαπέντε χρόνια αργότερα. Η παράδοση απουσίασε ολοσχερώς ή μάλλον ουδίστησε ανήκε στο παρελθόν θεωρείτο ξεπερασμένο και ανάξιο λόγου. Το κυρίαρχο ρεύμα προανατολιζόταν, θεωρητικά, προς τον τελικό σκοπό — τον Κομμουνισμό και την Αναρχία — και πρακτικά έτεινε στη μη οργάνωση και στην ελεύθερη ζωή. Με δεδομένο τον υπερβολικό ζήλο με τον οποίο γινόταν η προπαγάνδα στο Παρίσι και τις μεγάλες επαρχιακές πόλεις, η ιδέα μιας ζωής απόλυτα ελεύθερης έγινε ιδιαίτερα ελκυστική και έτσι δημιουργήθηκαν αναριθμητές ομάδες.

Αλλά, εκτός από λόγες εξαιρέσεις, δεν κατανοούσαν πώς αυτά τα ανυπόμανα πνεύματα, που είχαν έρθει τόσο εύκολα στις ομάδες, ήταν τελικά περιορισμένα σε αριθμό και πώς αν για τους Αναρχικούς είχε δημιουργηθεί μια απέραντη δυνατότητα ζωής χωρίς εμπόδια, αυτό είχε γίνει με αντάλλαγμα την απόλυτη απομόνωσή τους από το λαό που παρακολούθαισε τα δράματα, αλλά δίσταζε να συμμετάσχει. Το σοβαρότερο ήταν πως ο λαός

23. Από το 1827 μέχρι το 1904. Παρίσι 1905, 32 σελίδες.

24. (Συμ. ε. Γάλλ. μετ.) Τρεις τόμοι, Παρίσι 1911 και 1925. Αναρτήθηκε στη ζωή του του «*Ελί Ρουλί, Αναρχικός και θεοσκόπης*» (1830-1905) Βερολίνο, *Ο Συνδικαλιστής* 1928, 344 σελίδες. Μετάφραση στην Ισπανική γλώσσα με τίτλο «*Élie Reclus, La vida de un sabio justo y rebelde*» (Βαρκελώνη 1928, βιβλιοθήκη της «*Biblioteca Vasca*», 2 τόμοι, 294 και 312 σελίδες). Μια ενδιαφέρουσα σύνοψη μικρού αριθμού, πολλών φίλων των αδελφών Ρουλί, δημοσιεύτηκε το 1927 από τον Τζέιμς Τζοϊ: «*Élie et Elé Reclus*» (Berkeley Heights, New Jersey).

Ο Δρ. Πιόλ Ρουλί, γιος του Ελί, δημοσίευσε πρόσφατα το βιβλίο «*Αδελφοί Ελί και Ελιζέ Ρουλί, ή από τον Προστατανισμό στην Αναρχία*» που περιέχει ενδιαφέροντα ανέκδοτα νουομμένα, (επιμέλεια: Οί Φίλοι του Ελί Ρουλί, Παρίσι 1964).

αγνήταν να υποδουλωθεί από τους εξουσιαστές σοσιαλιστές, οι οποίοι δεν περίμεναν απ' αυτόν μια δύναμη διανοητική ή επαναστατική, αλλά μόνον την ψήφο του, δηλαδή την παράδοσή του στα χέρια των νέων αρενταϊκών. Εν ολίγοις οι ελπίδες που γεννήθηκαν την εποχή της Διεθνούς διαφύλλοθηκαν στο Παρίσι και τη Γαλλία γενικά, παρ' όλο που επέμεναν σε αυτές οι Αντιεξουσιαστές των κινημάτων της περιόδου που ανέλυσαν παρακάτω (στην Ιταλία, Ισπανία, Αυστρία, Αγγλία, Ηνωμένες Πολιτείες και στη Νοτιοανατολική Γαλλία).

Υπήρχε βέβαια ένας αξιόλογος ενθουσιασμός στους κόλπους των απομονωμένων ομάδων. Απουσίαζε όμως η πραγματική κατανόηση των λαϊκών συμφερόντων. Μ' αυτή την έννοια οι προσπάθειες αυτές δεν ήταν βέβαια επιβλαβείς, αλλά ο Αναρχισμός αναπτύχθηκε κυρίως μακριά από τα πρακτικά προβλήματα, με πλήρη την ελευθερία της κριτικής και των ατομικών ενδιαιτήσεων, και απ' αυτή την άποψη ήταν μια μοναδική περίοδος. Μια μεγάλη ήττη που κανείς δεν προσπάθησε να αξιοποιήσει. Δέκα χρόνια ιδανικής και αισθητικής, αλλά μη χρησιμοθηρικής έκθεσης των ιδεών μας, τα ίχνη της οποίας διατηρούνται ακόμα στα πνεύματα της ανθρωπότητας και οι τελευταίες της ακτίνες μας φωτίζουν ακόμα. Πρέπει να υπογραμμιστεί, κατά τη γνώμη μου, ότι η Αναρχία είναι μια ανθρώπινη διδακαλαία, το άπλετο φως μέσα απ' το οποίο η ανθρωπότητα αναζητά ένα δρόμο για να βγει από τα σκοτάδια της εξουσίας, και όχι απλά και μόνο την οικονομική λύση στην αβιλιότητα του εκμεταλλευόμενου λαού. Ο Κροπότιν αφοσιώθηκε σ' αυτή την προπαγάνδα από το 1879 μέχρι το 1882 και μετά πάλι το 1886 και μετά την εξορία του στην Ελβετία ο Ρεαλί αναπλήρωσε το κενό που άφησε, από το 1882 μέχρι το 1885 (έζησε στην Κλαρένς μέχρι το 1890). Μετά τον Κροπότιν, ο Χέρτσπερ ανέλαβε την *Le Révolte* (Ο Εξεγερμένος) και το 1884 ο Ζαν Γκραβι ο οποίος γεννήθηκε το 1854. Η εφημερίδα κυκλοφόρησε στο Παρίσι από τον Απρίλιο του 1885 μέχρι τον Μάρτιο του 1894, και το Νοέμβριο του 1887 ο τίτλος της άλλαξε και έγινε *La Révolte* (αΗ εξέγερση). Ο Γκραβι, που το 1878 ανήκε στην ομάδα της οδοῦ Πασκάλ, προσπάθησε χείρως να δημιουργήσει σχέσεις με διάφορες άλλες ομάδες. Τελικά η εφημερίδα έγινε ένας σύνδεσμος που ορισμένοι ευχαρίστως αποδέχτηκαν ενώ άλλοι τον αγνόησαν. Ο Γκραβι σε πολλά άρθρα

του πρότεινε έναν Αναρχισμό από και αυθεντικό που πραγματευόταν όμως πολύ συνοπτικά τις δυσκολίες και τα εμπόδια που θα αντιμετώπιζε μέχρι την ολοκληρωτική νίκη του. Βοήθησε σημαντικά όμως με τα κείμενά του τη σκέυξη της Γαλλικής με τη Διεθνή προπαγάνδα. Τα πιο γνωστά είναι: «Η κοινωνία την επανόρθωσε»²⁵ που συμπληρώθηκε το 1889 και επανεδόθηκε το 1893 με τον τίτλο «Η Ετασιομαβάνη Κοινωνία και η Αναρχία: η μελλοντική κοινωνία»,²⁶ το «Το Άτομο και η Κοινωνία»,²⁷ «Η Αναρχία, σκοπός και μέσον»,²⁸ «Μεταφωτισμοί, Επαναστάσεις»,²⁹ «Μια σύντομη αυτοπία, η Ελευθερή Γη, (Οι πρωτοπόροι)»,³⁰ Ένα μινιτοόρημα εμπνευσμένο από τους Αναρχικούς κύκλους του Παρισιού, «Οι Κακοποιοί»³¹ και μια συλλογή από ακηνήσεις: «Το ελευθεριακό κίνημα κάτω από την κριτή Δημοκρατία»³² Θα είχε προσθέσει στα παραπάνω έργα μια συλλογή από άρθρα σχετικά με τις παραμορφώσεις και τις παρεκκλίσεις του αναρχικού ρεύματος, αν οι «Τετρη Νουνηαυ» δεν αναγκάζονταν να διακόψουν την έκδοσή τους εξ αιτίας του πολέμου. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε τις μεταγενέστερες απόψεις του Γκραβι σ' ένα μικρά αριθμό άρθρων που δημοσιεύτηκαν στην *Revista Blanca* και στο *Suplemento* του Μπουένος Άιρες, καθώς και σε μερικές άλλες μπροσούρες που συνέγραψε να εκδίδει.

Το πρόγραμμα δράσης σύμφωνα με το οποίο η καμπάνια για την Αναρχία δεν έπρεπε να περιορίζεται μόνο στους Αναρχικούς κύκλους, αλλά να απευθύνεται στον ίδιο το λαό, εφαρμόστηκε με ενθουσιασμό και αυταπάρνηση από τη Λουίζ Μισέλ (1833-1905) που, μετά την επιστροφή της από την εξορία το 1880, προσέδωσε με την παρουσία της μεγάλο κύρος στις αναρχικές συγκεντρώσεις. Ένας άλλος αγωνιστής, δοκιμασμένος στο Κομμουνιστικό κίνημα του 1871, ο Εμμό Ντιζόν, ο οποίος κατέλη-

25. 1882, 32 σελίδες.

26. 1895, 414 σελίδες.

27. 1897, 307 σελίδες.

28. 1899, 332 σελίδες.

29. 1910, 363 σελίδες.

30. 1908, 199 σελίδες.

31. 1903, 311 σελίδες.

32. Παρίσι 1930, 317 σελίδες.

ξε σε καθιέρω Αναρχικές αντιλήψεις, προσέφερε πολλά στην Αναρχική υπόθεση με την ευφυή πρακτική του. Το 1880-1881, η Λουίζ Μισέλ σήραξε στους κίβλους της εφημερίδας «La Révolution sociale», συνασπαστρούμενη νεαρών αγωνιστές όπως ο Εμίλ Γκαυτιέ. Ο νεαρός Εμίλ Πουζέ, (1860-1931) που έδειξε τη σταθερή βάση της κοινωνικής του κριτικής στον γέρο-Ντιζόν, εμμένοντας στις άμεσες δικηδικήσεις των εργαζομένων στην άμεση μεγάλη κοινωνική επανάσταση, έκανε ό,τι του ήταν δυνατό για να δημιουργήσει από τότε έναν συνδικαλισμό της άμεσης δράσης και της εξύψωσης των εργαζομένων και έγραψε την πρώτη αντιμilitarιστική επαναστατική μπροσούρα «Προς το στρατό» το 1883. Σ' αυτά τα πρώτα συνδικάτα συγκεντρώθηκαν κυρίως επιπλοποί, όπως οι Τορτελιέ, Γκερινώ, Θεόφιλος Μενιέ και άλλοι. Με την ευκαιρία μιας εκδήλωσης ανέγγυον στις 3 Μαρτίου 1883, ο Πουζέ, η Λουίζ Μισέλ και άλλοι συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν μέχρι το 1886. Στη συνέχεια ο Πουζέ με το «Αι ίπυ» («Θα γίνει») (1988) και ιδιαίτερα με το «Le Père Peinard»³³ («Ο πατέρας Εξλωτακ») κατάφερε να συντάξει ένα Αναρχικό περιοδικό, που ανταποκρινόταν κυρίως στο λαϊκό αίσθημα και θύμιζε τα μεγάλα προπαγανδιστικά έντυπα της Γαλλικής Επανάστασης, με τη γνώση της κίνησης των ιδεών και με την ευφυή πολιτική και κοινωνική κριτική του. Πράγματι ο Πουζέ θα μπορούσε να γίνει ένας Μαρξ της Αναρχίας, και μαζί με τον Μαρξ, τον Μπλανκί, τον Προυτόν και τον Βερλάν, τον θεωρώ σαν ένα από τα πιο ευφυή πνεύματα του Γαλλικού σοσιαλισμού, έναν από τους σπάνιους ανθρώπους που επιθυμούσαν πραγματικά τη λαϊκή επανάσταση, την κατάργηση των αλυσίδων που δένουν το λαό και με το τέλος της καταπίεσής του. Ωστόσο δεν τον θεωρώ σαν έναν από τους πρωτοπόρους Ανταρξιστιστές γιατί, αν θεωρούσε μεταξύ του 1880 και 1884 τον Αναρχισμό σαν την κύρια καταστροφική δύναμη, είναι εξ ίσου βέβαιο ότι έβλεπε στο συνδικαλισμό τη δύναμη εκείνη που ήταν και καταστροφική και δημιουργική, ιδιαίτερα την περίοδο μεταξύ 1895 και 1908. Είναι προφανές ότι δε μπορούμε να κατακρίνουμε τον Πουζέ για παράλειψη δράσης, τη στιγμή που οι ίδιοι οι Αναρχικοί δεν κατόρθωσαν να συ-

33. Φεβρουάριος 1889-Φεβρουάριος 1894. Συνεχίστηκε με άλλη μορφή μέχρι το 1900.

γροτήσουν αυτή την επικαλούμενη δύναμη μεταξύ 1880 και 1894, δηλαδή την περίοδο εκείνη όπου στη Γαλλία είχαν δημιουργηθεί τέτοιες δυνατότητες δράσης, που τα επόμενα χρόνια δεν άδθθηκαν ξανά.

* *

Ένας απ' τους πιο λαμπρούς ρήτορες, ένας από τους πιο ευφυείς προπαγανδιστές του Γαλλικού Αναρχισμού ήταν ο Σαρπαστιέν Φωρ (γεννήθηκε το 1857). Οι γενικές του ιδέες εκτίθενται στα έργα του: «Ο παγκόσμιος πόνος — ελευθεριακή φιλοσοφία»³⁴ στην αυτοπία «Ο Κομμουνισμός μου»³⁵ και σε διάφορες μπροσούρες και άρθρα, κυρίως στο «Le Libertaire» (Ο Ελευθεριακός) που κυκλοφόρησε το 1895. Αρχικά ο Αναρχισμός του, που ήταν πολύ πειστικός, μου φάνηκε σαν συνέχεια της μεγάλης παράδοσης των προηγούμενων χρόνων, αλλά μετά την εμπειρία του πολέμου και των συνεπειών του, προσέλαβε ένα περιεχόμενο περισσότερο πρωτότυπο και κριτικό, όπως δείχνει η «Αναρχική Σύνθεση»³⁶ και το πνεύμα που διαπνέει τη μεγάλη «Αναρχική εγκυκλοπαίδεια» που το θεωρητικό της μέρος άρχισε το 1926 και ολοκληρώθηκε περίπου το 1935. Έχω τη γνώμη πως το ρομαντικό στοιχείο, αντιπροσωπεύεται από τον Σαρλ Μαλάτο (γεννήθηκε το 1857) που γαλουχημένος από τα παιδικά του χρόνια σ' ένα περιβάλλον δημοκρατών σοσιαλιστών και κομμουνιστών προσχώρησε στον Αναρχισμό το 1885 και αφοσιώθηκε γρήγορα και δραστήρια στην επαναστατική δράση. «Η φιλοσοφία της Αναρχίας»³⁷ και το «Χριστιανική Επανάσταση και Κοινωνική επανάσταση»³⁸ είναι τα πιο σημαντικά έργα του. Τα άλλα τα θεωρώ κάπως επιφανειακά, όπως το «Φυλακή, το τέλος του αιώνα — Αναμνήσεις από την Πελαγία»,³⁹ «Από την Κομμούνα στην Αναρχία» (1894) και «Φαιδρότητες της Εξορίας» (1896). Ο Μαλάτο υπερασπίστηκε συχνά και πλατιά τις Αναρχικές ιδέες με

34. 1895, 396 σελίδες.

35. Στην ισπανική μετάφραση: «Ο κομμουνισμός μου, η παγκόσμια ενότητα», La Protesta 1922, 434 σελίδες.

36. Αρμζ 1928, 16 σελίδες.

37. 1889, 141 σελίδες.

38. 1891, 289 σελίδες.

39. Με τον Ernest Gogout, 1891.

αξιόλογες πολεμικές, αλλά στερήθηκε τη δυνατότητα να αξιοποιήσει τις ικανότητές του με την έδωση, για παράδειγμα, μιας ανεξάρτητης ερμηνείας. Επέμενε πολύ πάνω στο φιλετικό στοιχείο, όπως ο Μπακούνιν, με μια οξυδέρκεια που δεν χαρακτηρίζει πια το Γαλλικό κίνημα.

Στη δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση της «Φιλοσοφίας της Ανοχής»⁴⁰ ο Μαλάτο έγραφε: «...Η προτεινόμενη "επαναστατικοποίηση της παραγωγής" θ' αποκαλυφθεί στις συνειδήσεις των ανθρώπων σαν ένα επαναστατικό μέσο στη διάρκεια ενός ολιγοήμερου αγώνα και αργότερα σαν συνέπεια της υπαρχονίας της παραγωγής...», άποψη που ανταποκρίνεται στις ιδέες των Μαλατέστα, Μερλίνο και άλλων.

Η κοινωνική εξέγερση εξελισσόταν σ' αυτό το κλίμα. Εκδηλώθηκε με τη μορφή της ατομικής εξέγερσης γιατί η συλλογική αργούσε και δεν πραγματοποιήθηκε ούτε μετά από πνήγματα γρόνια. Υπήρχαν σοβαροί άνθρωποι που δεν τους αρκούσε η μικρο-παρανομία και οι απρόχειρες λύσεις. Ο Κλεμάν Ντυβάλ και ο Βιτόριο Πίνι είναι αυτοί που προσέδωσαν περισσότερο τη γενική προσοχή και απέσπασαν το σεβασμό γάρη στην αποφασιστική τους στάση μπροστά στους δικαστές και την αυθιότητα τους. Έγιναν πράξεις διαμαρτυρίας, σαν αυτή του Σαρλ Γκαλλό στο Χρηματιστήριο (1886), ενέργειες ενάντια στους ιδιοκτήτες (που αντέδρασαν με απολύσεις) και ενάντια στα γραφεία ευρέσεως εργασίας. Δημιουργήθηκε ένας «Σύνδεσμος Αντιπατριωτών». Συμπερασματικά, σημειώθηκαν πολλές εκδηλώσεις ενάντια στην εξουσία και την ιδιοκτησία, αλλά δεν ήταν τόσο ισχυρές και τόσο πολλές ώστε να παρασύρουν το λαό και κάτω απ' αυτές τις συνθήκες το αποτέλεσμα ήταν η απομόνωση των Αναρχικών από τον λαό, που δεν μπορούσε, ή ίσως δεν ήθελε, να τους ακολουθήσει με ορισμένες θέσεις τους.

Τότε ακριβώς σημειώνεται μια εξουσιαστική παρέκλιση, που θεωρητικοποίησε αυτές τις ειδικές μεθόδους και που οι Αναρχικοί με αντίθετη γνώμη την αποδοκίμασαν. Υπήρξε μια περίοδος έξαρσης που οδήγησε ακόμη και στις «ολισπές μεταξύ συντρόφων». Ο Κροπότιν στην «Αναρχική Ηθική» του και ο Μερλίνο αντέδρασαν έντονα σ' αυτές τις αντιλήψεις, ενώ ο Ρεκλί, που

προσωπικά ήταν πολύ μακριά απ' αυτές τις αντιλήψεις, απέφυγε και να τις κριτικάρει. Ο Αντουάν που πέθανε το 1929 και αρχικά υπέγραφε «Ο οποιοσδήποτε υπήρξε ο πιο φανατικός ελευθεριακός υπερασπιστής της παρανομίας. Ο Μερλίνο στο «Αναρχικό-όχιτες και Βάσεις μιας συμφωνίας»,⁴¹ πρότεινε τον απόλυτο διαχωρισμό από τους οπαδούς της παρανομίας. Ταυτόχρονα, μια άλλη εκδοχή της παρανομίας εμφανίστηκε με τον Ραβασόλ,⁴² ο οποίος, αντιδρώντας πιθανόν, στην έντονη κριτική ενάντια στους οπαδούς της παρανομίας, επεδίωξε να τους δικαιώσει και να εκδικηθεί τους συντρόφους του που έγιναν μάρτυρες το 1891. Ήταν ο πρώτος Γάλλος Αναρχικός που καταδικάστηκε σε θάνατο (Στην Ισπανία οι καταδικασμένοι της οργάνωσης «Μαύρο Χέρι» απαγχονίστηκαν το 1884 και πριν απ' αυτούς ο Μονκάσι και Οτέρο αποπειράθηκαν να δολοφονήσουν τον βασιλιά). Όλες οι βίαιες ενέργειες από τον Ραβασόλ μέχρι τον Σάντε Καζέριο (1892-94) ήταν άμεση συνέπεια της κυβερνητικής βαρβαρότητας ή των πράξεων του άμεσου πολέμου, και έτσι εμμετρύθηκαν από την κοινή γνώμη. Οι πράξεις αυτές έφτασαν μέχρι τους διαημερίσιμους σύμφωνα με την αρχή της «συλλογικής ευθύνης» που αντικατέστησε σύντομα τη «νομιμότητα» και δοξάστηκε να ήταν ριζωμένη, απαραίτητη και αιώνια.

Παρόμοια με τον Ραβασόλ, άλλοι οπαδοί της παρανομίας έδρασαν με ένα εξαιρετικά κοινωνικό αίσθημα. Διαφορετικά δεν θα ριζοκινούνταν να τοποθετηθούν εξ ολοκλήρου έξω από τα κινήματα στα οποία αγωνίστηκαν και να τοποθετηθούν με τη θέλησή τους στο περιθώριο της κοινωνίας.⁴³

* *

Ο Ελιζέ Ρεκλί διέδωσε πλατιά τις Αναρχικές ιδέες με τα κείμενά του και την προσωπική του στάση. (Έζησε στην περιοχή του

41. Βρυξέλλες, Άνοιξη 1892.

42. (Σμ. τ. Γ' σελ. μετ.) Βίαιος Ιστορία του Αναρχικού κινήματος στη Γαλλία (1880-1914) του Jean Maitron (Παρίσι 1965).

43. Ο Μαλατέστα οδύει τις απόψεις του σχετικά με το θέμα αυτό στο άρθρο «Οδήγη Θεωρία» που δημοσιεύτηκε στο «En dehors» στο οποίο απάντησε ο Εμίλ Ανρί. Νομίζω πως ο Κροπότιν είναι ο συντάκτης της «αλαοφύλης» που δημοσιεύτηκε στην «La Révolte» της 18ης Ιανουαρίου 1892. Βλέπε επίσης το «Πάθος ηθικής» του Κροπότιν (Δεκέμβριος 1891).

40. Παρίσι 1897.

Παρισίои από το 1809 μέχρι το 1894). Είχε σχέσεις με νέους συγγραφείς και καλλιτέχνες, που πολλοί απ' αυτούς ασπάζονταν τις Αντιεξουσιαστικές ιδέες. Η φιλοσοφία του Ζαν Μαρί Γκιγρό (1854-1888) εμπνεύριζε μιαν Ελευθερικήι πτυχή που επιδοκίμασεν όχι μόνον οι νεαροί Αναρχικοί της εποχής, αλλά ακόμη και παλαιοί αγωνιστές σαν τον Ρεσίλι και τον Κροπότιν που το γθνικό τους ιδεώδες ταυτίζονταν μ' αυτό του Γκιγρό, του οποίου θ' αναφέρω μόνον το «Σκιαγραφία μιας ηθικής χωρίς εξαναγκασμό και τιμωρία»,⁴⁴ και «Αθεϊσμός του μέλλοντος — Κοινωνιολογική μελέτη».⁴⁵ Εξάλλου θα αναφέρω τα έργα της Εμιλί Λεβερντιές (από το 1885 έως το 1890), ιδιαίτερα το «Διαλεκτικές Συναρτήσεις» (1883) και αυτά του Λεόν Μετσόνιακ. Ας φέρουμε επίσης στη μνήμη μας τη συμπάθεια που εκδήλωσαν για τον Αναρχισμό η Μαντόμ Σεβερίν, ο Στέιλεν, ο Οκτάβιος Μιριμπώ και ο Ρολάν Ταυλάν. Ορισμένοι απ' αυτούς τους νεαρούς συγγραφείς εγκατέλειψαν αργότερα τον Αναρχισμό που για κάποιο διάστημα είχαν ανοιχτά υιοθετήσει, όπως ο Πολ Αντάμ, ο Αντόλφ Ρεττέ και πολλοί άλλοι.

Οι υπόλοιποι, αν και οι αντιλήψεις τους ήταν μετριπαθείς, συμφορονόσαν με τις αναρχικές ιδέες, όπως ο Μπερνάρ Λαζάρ, ο Πιερ Γκιγκρό και ο ζωγράφος Μαξιμιλιαν Λυς.

Υπήρχαν πολλά νέα περιοδικά. Ένα από τα αξιολογότερα ήταν η «*Revue Blanche*» («Λευκή επιθεώρηση») (1891-1903). Ανάμνη το περίφημο όργανο του ελευθερικού αγώνα, με μια ανεπαλήθεπη έλλειψη επιμέλειας και αρρονησιακά, το «*En-dehors*» («Ο εκτός») του Ζο ντ' Αζά,⁴⁶ το «*Φύλλον*» (1897-1899) του ίδιου που το βιβλίο του «*Η μεγάλη Περιπέλνηση*» (1895) α-
 ρνάμνη και σήμερα μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε την οξυδερκεία του.

Η αναρχική προπαγάνδα με τα βιβλία, τις μπροσούρες, τις συνημορήδες, τα περιοδικά, τις κρίσεις, τα τραγούδια και τους πίνακες ζωγραφικής ήταν ανεξάντλητη. Από τους τραγουδοποιούς αναφέρω τον Πολ Παιγιέτ («*Επιγραφές μιας σαύρας*») και τον Γκαμπριέλ Ραντόν («*Ζε εν Ρικτώ «Οι μονόλογοι του φτωχού,*

1897»). Η «*Αναρχική κοινότητα*» του Μοντρέιγ ήταν μια πρώτη προσπάθεια εφαρμογής της αμοιβαίας εθελοντικής προσφοράς. Η θρημοδία των νόμων, (οι εκτοπίσεις του Καριέν) και η ιδιαίτερη σκληρότητα των υπουργών, των δικαστικών αρχών και της αστυνομίας προκάλεσαν τα αντίπανα του 1892-1894, που είχαν σαν συνέπεια τους ομαδικούς διωγμούς και τους νόμους των εκτοπίσεων, τους «εκδικητικούς νόμους» όπως τους αποκάλεσαν, από το 1893 μέχρι το 1894. Έτσι, το 1894 ένας μεγάλος αριθμός αγωνιστών αναγκάστηκε να αυτοεξοριστεί στο Λονδίνο. Ο Ελιζέ Ρεσίλι εγκατέλειψε οριστικά τη Γαλλία και εγκαταστάθηκε στις Βρυξέλλες.

Κατά την ίδια περίοδο οι αναρχικωμμουνιστικές ιδέες συζητήθηκαν σε όλες τις εκθέσεις τους πολλές φορές χωρίς, πιστεύω, να υπάρξει μια ολοκληρωμένη κριτική στη Γαλλία. Υπήρχε ένα μονομαλιστικό όργανο, η μπροσούρα «*Αναρχία και Επανάσταση*» του Ζακ Ρεω (Ευγένιος Ρουσσώ 1889) και το Νοέμβριο του 1893 η κριτική του Μερλίνο που θα αναλύσουμε στη συνέχεια. Γνωρίζουμε, επίσης, τις απόψεις του Ταρρίντα ντελ Μαριμόλ. Μια μοναδική σύντομη έκδοση της «*Κοινωνικής Μεταρρύθμισης*» (Βέλγιο 1890) που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε «*Κοινωνικό ζήτημα*»⁴⁷ και υπερασπίστηκε τον ατομικιστικό Αναρχισμό της Αμερικανικής τάσης. Για τα Γαλλικά έντυπα, ατομικισμός σήμαινε άρνηση της οργάνωσης και κομμουνισμός στερημένος από το πνεύμο του καθήκοντος — ή της ηθικής παρότρησης — για αμοιβαιότητα.⁴⁸

47. Βρυξέλλες, Octave Berges.

48. Το κρόδαιο αυτό είναι παρόμοιο ορισμένων κροδολόγων των αυδεότων κεί-
 με τονόμο της μεγάλης ιστορίας μου, ο πρώτος τόμος της οποίας θα έχει τον τίτλο
 «*Η πρώτη άνοδος του Αναρχισμού. Τα χρόνια 1886-1894 κ.*

44. Παρίσι 1885, 252 σελίδες.

45. 5 Μαΐου 1891 — 19 Φεβρουαρίου 1893.

46. Από 5 Μαΐου 1891 μέχρι 19 Φεβρουαρίου 1893.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XII

Ο ΑΝΑΡΧΟΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ Η ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ ΚΑΙ ΜΕΡΑΙΝΟ (1876-1932)

ΣΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑ οι Αναρχοκομμουνιστικές ιδέες δεν συζητήθηκαν πλατιά κατά την διάρκεια των διαγυμιών που άρχισαν την Άνοιξη του 1877. Είχαν υποστηριχτεί από τον Κοβέλλι και τους κατηγορούμενους της δίχως του Μπενεβέντο, και μόνον το 1879 άρχισε μια πλατιά συζήτηση πάνω στο θέμα στην «*la Plebe*» («Η πλέμπα») του Μιλάνου. Ο Καριέρο διακήρυξε έναν κομμουνισμό υλικής αφθονίας στο συνέδριο του Ζυρά το 1880,¹ ο ίδιος δε, έγραψε το άρθρο «Η δράση».²

Ο Μαλατέστα έγραψε το άρθρο που δημοσιεύτηκε στο δεύτερο «*Bulletin*» του Συνεδρίου του Λονδίνου (22 Ιαννίου 1881) και το μακροσκελές γράμμα που απευθυνόταν στη διεθνή «έμπιστη» ομάδα.³ Τα κείμενα που έγραψε αργότερα για την «*la Voce*» «Ο ειλιατάρ» της Πιστόια και για την «*Il Risveglio*» «Η αφύπνιση» της Φλωρεντίας δεν κατόρθωσαν να εκδοθεί. Εκδόθηκε όμως το Κοινωνικό Ζήτημα (Question sociale) το οποίο μέχρι τώρα δεν κατόρθωσε να συμβουλευθεί.⁴ Το 1884 κυκλοφόρησε επίσης το «*Fra contadini* αγροτικός ζήτημα» και το «*Programma e organizzazione della Associazione Internazionale dei lavoratori*» «Πρόγραμμα και οργάνωση της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων» που

1. Βλέπε επίσης μια σειρά κειμένων στην «*La Rivoluzione sociale*», (Η κοινωνική επανάσταση) (Μαρίσι 1881).

2. Στην «*la Rivolta*» της Ξηρ Δεκεμβρίου 1880.

3. Έργο δημοσιεύσει περίληψη αυτού του γράμματος στο βιβλίο μου «*Αναρχισμός and Socialrevolutionaire*» σελίδες 228-230. Μεταφράστηκε και δημοσιεύτηκε στο «*Studio*» του Μοντιβέδο το 1934.

4. Από τις 22 Δεκεμβρίου έως 3 Αυγούστου 1884.

5. Μπροςόρα 64 σελίδων.

περιλαμβάνει τις πρώτες απόψεις του Μαλατέστα για τον Αναρχοκομμουνισμό.

Η περίοδος 1879-1882 πρέπει να ήταν πολύ δύσκολη για τον Μαλατέστα αφού παρακολουθούσε τον Αντρέα Κόστα και άλλους συντρόφους του να εγκαταλείπουν τα κοινά ιδανικά και απ' την άλλη πλευρά τον Καριέρο να χάνει σιγά-σιγά τα λογικά του.

Άρχισε να αντιδρά από τη στιγμή που απιερώθηκε στις πρωτοβουλίες του 1883-1884, αλλά οι συνέπειές τους τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει την Ευρώπη για αρκετό χρόνο. Στο «*Programma*» του Ιούνη 1884 ο Μαλατέστα πραγματοποιείται τα υπέρ και τα κατά του Κολλεκτιβισμού. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο Κομμουνισμός προσφέρει την πιο ολοκληρωμένη και επωφελημένη λύση, τη μόνη που ανταποκρίνεται στη συγκεκριμένη αντίπτυξη της αρχής της αλληλεγγύης, η οποία όμως προϋποθέτει τη διακυβέρνηση μιας ανεπτυγμένης ηθικής μεταξύ των ανθρώπων (επιθυμία που είχε εκφραστεί και από άλλους). Ο Μαλατέστα καταλήγει σε ευνοϊκά συμπεράσματα για τον Κομμουνισμό, εκεί όπου είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί και για τον μεταβατικό κολλεκτιβισμό, εκεί όπου δεν υπάρχει αφθονία αγαθών. Παρ'αυτού πως αμέσως μετά την επανάσταση, κάτω από την επίδραση του εθνικισμού και της επαναστατικής παράφορης, ο Κολλεκτιβισμός δεν θα προκαλούσε αρνητικές επιπτώσεις. Θα έπρεπε όμως να εξελιχθεί σύντομα στον Κομμουνισμό. Στο «*Fra contadini*»⁵ προβλέπει ακόμη ότι σε ορισμένες περιπτώσεις θα εφαρμοστεί ο Κομμουνισμός, σε άλλες ο Κολλεκτιβισμός κάθε μορφής διαχείρισης, και μετά την αποκτημένη πείρα θα οδηγηθούμε σιγά-σιγά σε ένα ενιαίο σύστημα. Ο Μαλατέστα —όπως αναφέρει ο Λουίτζι Φάμπρι το 1925— εννοεί τον Κομμουνισμό: «σαν μια καταυθινητήρια γραμμή, που την ακολουθούμε οικειοθελώς, με όλες τις συμφωνίες και εξαιρέσεις που επιβάλλουν αναγκαστικά οι ιδιαίτερες συνθήκες και η θέληση των εργατικών ενώσεων...»

Σ' όλο το έργο του Μαλατέστα απαντιέται αυτή η αντίληψη, ταυτόχρονα ελευθεριακή και ρεαλιστική, των πιθανών διαφορο-

6. Πρώτη έκδοση το 1884.

(Σημ. τ. 63λ. μετ.) (Ο Ugo Fedeli επιμελήθηκε με ιδιαίτερη φροντίδα τη βιβλιογραφία των έργων του Μαλατέστα στο «*Εργασία Μαλατέστα — Βιβλιογραφία*» (Εκδόσεις R. L. Νάπολι, Γένοβα 1961).

ποήσουν σε επίπεδο του Κομμουνισμού και παράλληλα ενός μεταβατικού Κολλεκτιβισμού, σαν συνέπεια των πραγματικών συνθηκών, των ατομικών ικανοτήτων και της αφθονίας των αγαθών. Αυτός ο ρεαλισμός και αυτή η επιφυλακτικότητα τον διαφοροποιούν, όπως και τον Μερλίνο, από τους περισσότερους Αναρχοκομμουνιστές που πίστευαν στην αφθονία⁷ ή σε μια ταχίρρυθμη αναπτυσσόμενη παραγωγή που θα επέφερε την αφθονία των αγαθών.⁸ Εν ολίγοις, πίστευαν στην απεριόριστη επανοικειοποίηση των αγαθών και στην απουσία αρχικών δυσκολιών σε μια ελεύθερη κοινωνία.

Ο Φραντσέσκο Σαβέριο Μερλίνο (1856-1930) υιοθέτησε τις Αναρχικές ιδέες μετά το χειμώνα του 1876-77. Μετέφρασε από τη Γαλλική γλώσσα την «Κατάργηση του Κράτους» του Δρ. Σ. Έντλαντερ, που αποτελούσε μέρος ενός βιβλίου στα Γερμανικά (1864) σχετικά με τις προσπάθειες των οπαδών του Προυσόν και μια σειρά κειμένων του 1848-1851 σχετικά με τον Μπελγκικά.

Ο Μερλίνο εξόριστος όπως και ο Μαλιέστα μετά τη δίκη της Ρώμης (1883-1885) υπήρξε στη διάρκεια της παραμονής του στην Αργεντινή ο πιο διαρκής Ιταλός σύντροφος στις ιδεολογικές συζητήσεις. Εξέθεσε με πλήρη σαφήνεια τις απόψεις του στο «*Profilo d'un possibile organamento socialista*»⁹ «Σκιαγράφηση μιας εφικτής σοσιαλιστικής οργάνωσης» και στο: *Dell'apoteosi o donde veniamo e dove andiamo*¹⁰ «Περί Αναρχίας ή ποιο είμαστε και τι θέλουμε».

Στο δεύτερο κείμενο απορρίπτει τον Κολλεκτιβισμό σαν σύστημα διανομής των προϊόντων και αρνείται την ύπαρξη εννοιακών συνθηκών για τον Κομμουνισμό, δηλαδή την υλική αφθονία, μέχρι τη στιγμή που ένα ορθολογικό οικονομικό σύστημα θα εξασφαλίσει επαρκή προσφορά χρηστικών αγαθών και την αφθονία ορισμένων απ' αυτά. Ωστόσο, επιδοκιμάζει τον Κομμουνισμό

σαν σύστημα αλληλεγγύης, που αυθόρμητα από την ίδια του την ουσία, θα πάρει τη μορφή του κοινωνικού συμβολαίου, της οργάνωσης της εργασίας σύμφωνα με τις ελεύθερες συμφωνίες. Αυτές οι συμφωνίες, διαφοροποιημένες κατά περιοχές, ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης του σοσιαλισμού, θα έχουν ως βάση την ατομική ελευθερία, την ελευθερία της εργασίας και της συνεργασίας, την άμεση χρήση των μέσων εργασίας και την ισότιμη ανταλλαγή της πραγματοποιημένης εργασίας.

Δεν είναι δυνατό να αναφερθούμε λεπτομερώς στις θέσεις και απόψεις του Μερλίνο, τις οποίες θα έπρεπε να εστιάσουμε για να καταδείξουμε κυρίως τον αυθεντικό τους χαρακτήρα. Πιστεύω ότι προσεγγίζουν πολύ αυτό που σήμερα στην Ισπανία είναι γνωστό με το όνομα ελεύθερος δήμος: σφαιρούμε να γνωρίζουμε ότι στην ελεύθερη κοινωνική ζωή η οργάνωση απαιτεί αρχικά μια αμοιβαία καλή θέληση, συμφωνίες αμοιβαίες που να διέπουν από το πνεύμα της αλληλεγγύης και όλα αυτά, μαζί με την εργασία, θα οδηγήσουν στην ασφάλεια, στη βεβαιότητα της χειραφέτησης από την αβιότητα.

Αλλά η αφθονία, η υκανοποίηση όλων των αναγκών και η γενικευμένη επανοικειοποίηση των αγαθών δεν είναι δυνατό, να πραγματοποιηθούν άμεσα. Η αφθονία υπάρχει σήμερα για τους πλούσιους, με τίμημα όμως τη στέρηση εκατό φτωχών προς όφελος ενός πλούσιου. Οι εκατό φτωχοί, αν θέλουν να αποκτήσουν όλες τις ανέσεις που διαθέτει σήμερα ένας πλούσιος, θα έπρεπε να εκατονταπλασιάσουν τις προσπάθειές τους, πράγμα που είναι εντελώς παράλογο.

Ο Μερλίνο διατυπώνει την ουσία της σκέψης του με τη φράση «*Είμαστε Αναρχικοί*». Η Αναρχία όμως δεν είναι η απόθεση, αλλά η ένωση των ελευθέρων και ισότιμων ανθρώπων. Για τον Μερλίνο η οικειοποίηση (όπως του άρεσε να αποκαλεί την απαλλοτρίωση), οι ελεύθερες συμφωνίες και η ομοσπονδία, λιγότερο ή περισσότερο ανεπτυγμένες, ανάλογα με τις συνθήκες, είναι ένα σύνολο επαναστατικών πράξεων «... Ο Κομμουνισμός, ο Κολλεκτιβισμός και τα άλλα συστήματα θα δοκιμαστούν και ενδεχομένως θα εγκατασταθούν...», θα συνδιαστούν και στη διάρκεια αυτής της δοκιμαστικής περιόδου οι άνθρωποι θα συνήθισαν να συνεργάζονται με βάση την αλληλεγγύη. Οι δυσκολίες θα είναι μεγάλες. Δεν θα υπάρξουν ραγδαίες αλλαγές, αλλά πολυήμερες

7. Βλέπε άλλες διαδεδομένες μερσιονικές όπως «Τα προϊόντα της γης» κλπ.

8. Βλέπε Κορίντο κατά το 1880.

9. Λαβίνιο 1873. «*L'abolitione dello Stato*» (Μιλάνο 1879, 176 σελίδες).

10. Εμφανίζονται στις σελίδες 198-212 του βιβλίου «*Socialismo o anarchismo*» (Νεάπολη, Λαβίνιο 1887, 288 σελίδες).

11. Φλωρεντία 1887, 16 σελίδες.

προσπάθειες, βελτιώσεις και συχνά διαφωνίες πριν την τελική συμφωνία.¹²

Είναι ανέφελο να προσδιοριστεί η έννοια του άμορφου που χρησιμοποιούσε ο Μερλίνο, γιατί είναι προφανής. Ωστόσο, η έννοια αυτή δεν υπήρχε ούτε στο Ιταλικό και Γαλλικό Αναρχικό κίνημα, ούτε μεταξύ των πρώτων Ισπανών Αναρχοκομμουνιστών που διακρίνεται αυτό που ο Μέλα είχε αποκαλέσει «απαράδοχο κομμουνισμό». Αυτή η αντίληψη υποτίθεται ότι στηριζόταν στα κείμενα του Κροπότκιν, αν και ο ίδιος πίστευε ακριβώς το αντίθετο. Ο Κροπότκιν μιλούσε για τον Κομμουνισμό εννοώντας τη γενναιοδωρία, την αντίληψή του να δίνει ο καθένας περισσότερα απ' όσα του ζητούν και όχι την πλήρη ικανοποίηση και την σχεδόν απεριόριστη ανάπαυση, λες και οι προλετάριοι μόλις νικήσουν την αστική τάξη θα μπορούσαν να απολαύσουν τα πάντα, όλα τα αγαθά, ως αποζημίωση για τα όσα υπέφεραν οι πρόγονοί τους από την καπιταλιστική εκμετάλλευση. Αργότερα ο Μερλίνο αναφέρθηκε στο έργο του Κροπότκιν και νομίζω πως ήταν ο πρώτος γνωστός Αναρχοκομμουνιστής που έκανε κάτι τέτοιο. «Ο ατομικισμός μέσα στους κόλπους του Αναρχισμού»¹³ περιλαμβάνει κριτικές τόσο των ιδεών του Τάκερ, όσο και των ιδεών του Κροπότκιν στην «Κατάκτηση του φαινομένου». Όπως έγραφε και η «*La Révolte*» στις 30 Δεκεμβρίου δεν πίστευε πως μετά την επανάσταση η παραγωγή θα μπορούσε να οργανωθεί σύμφωνα με το δόγμα «Κάνε ό,τι σου αρέσει» και η κατανάλωση σύμφωνα με την αρχή της ικανοποίησης των αγαθών. Η αναγκαιότητα ενός σχεδίου, ελεύθερων συμφωνιών και νόμιμων κανόνων βασισμένων στις αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης είναι άμεσα επιτακτική. Ο Κροπότκιν αρνήθηκε να δεσμευθεί σε μια άμεση συζήτηση και σκέπτηκε να μελετήσει τις αντιρρήσεις όπως αυτές θα διαμορφωνόταν μέσα από τις αντιρατικές δημόσιες συζητήσεις και απαντήσεις. Όμως η σύλληψή του Μερλίνο τον Ιανουάριο του 1894 και η αναστολή της έκδοσης της «*La Révolte*» τον Μάρτιο του ίδιου χρόνου δεν του το επέτρεψαν.

Στη φιλική ο Μερλίνο υιοθέτησε περισσότερο μετριοπαθείς

αντιλήψεις, που τις εξέθεσε στη συνέχεια στο βιβλίο «Υπέρ ή κατά του σοσιαλισμού»¹⁴ καθώς και σε άλλα κείμενα. Θεωρούσε ότι ο άμορφος Αναρχισμός οδηγεί σε αδιέξοδο, και επιχείρησε να προσθέσει στη συντή Αναρχία του, ήπιες μορφές εξουσιαστικού σοσιαλισμού. Γράφει: «ο αμορφοισμός ή ο ανταγωνισμός δεν είναι το μέλλον της ανθρωπότητας».¹⁵

Διαχώρισε ανοιχτά τη θέση του από τον Μαλατέστα, οπαδό της «Σοσιαλιστικής Αναρχίας», τον Κροπότκιν και τον Γκραβ, οπαδούς της «Κομμουνιστικής Αναρχίας».

Γνώριζε τις ιδέες του Χέρτσκα (*Freiland — Ελεύθερη Γη*) καθώς και τις κριτικές του και κατέληξε σ' ένα ατομικό σύστημα του οποίου προσεγγίσαμε ορισμένες από τις κατευθυντήριες αρχές του.¹⁶ Νομίζω ότι ήταν ο Έντουαρντ Κάπεντερ που υιοθέτησε στη συνέχεια μια θέση ανάλογη με τη δική του.

Δεν αρκεί να κατηγορήσουμε τον Μερλίνο σαν αποστάτη. Η περίπτωση του, κατά τη γνώμη μου, καταδεικνύει μέχρι ποιο σημείο ο δογματισμός και η αδιαλλαξία, όπως και η προσωπική στάση πολλών οπαδών της «αμορφίας», έκαναν να φαίνεται στείρα η Αναρχική υπόθεση, αυτή που παρουσίαζαν τουλάχιστον μέχρι το 1894. Δεν μπορούσε ο Μερλίνο, όντας στη φιλική από το 1894 μέχρι το Μάιο του 1896, να συμμετάσχει στις σοβαρές συζητήσεις των Πουζέ, Κροπότκιν, Μαλατέστα και των άλλων, που από το 1894 προσέγγισαν αποφασιστικά τον συνδικαλισμό, ούτε μπόρεσε να κατανοήσει πώς από το 1895 και μετά η εποχή του αμορφοισμού είχε πλέον παρέλθει.

Ο αντικειμενικός σκοπός του όπως και όλων των άλλων ήταν να βγει από την απομόνωση. Πίστευε πως ήταν δυνατό να δημιουργήσει έναν σχετικά ελευθεριακό πυρήνα με συνετούς Αναρχικούς και τους λιγότερο εξουσιαστές σοσιαλιστές, ενώ οι άλλοι προσπάτησαν να διαδώσουν τις ελευθεριακές ιδέες στους σοσιαλιστές εργαζόμενους όλων των αποχρώσεων που ήταν οργανωμένοι στα συνδικάτα. Επρόκειτο, εν ολίγοις, για μια κοινή ελπίδα, μια προσπάθεια που θα μπορούσε να αποβεί χρήσιμη και η οποία στοίχισε στον Μερλίνο πολλές απογοητεύσεις, παρόμοιες με αυ-

12. Βλέπε τη μερσίονα «*Necessité et But de un accord*» (Αναγκαιότητα και βάση μιας συμφωνίας) στη «*Αυδή*» του 1892.

13. «*Η Νέα Κοινωνία*» Βρυξέλλες, Νοέμβριος 1893, σελ. 567-586.

14. Μόδινο 1897, 387 σελίδες.

15. «*Μορφές και ουσία του σοσιαλισμού*», Παρίσι, σελίδες 157.

16. Σελίδες 183-185.

τές που γυθίσαν οι μελλοντικοί ένθερμοι οπαδοί του συνδικαλισμού (που επιτέλους υπήρχε!).

Ο Μαλατέστα, που διατήρησε την ψυχραιμία του, είδε τον Μερλίνιο να απορρίπτεται από τους σοσιαλιστές και τους φανατικούς οπαδούς του συνδικαλισμού να απογοητεύονται, όταν ο συνδικαλισμός, ακουόμενος στον αυτί του, διέφευγε τις προσδοκίες δικαιοσύνης, αρκούμενος στον αυτί του, διέφευγε τις προσδοκίες τους. Υπήρξε μάρτυρας της παρακμής της αμορφίας και του ατακτισμού, αλλά δεν κατάφερε να διακρίνει ότι η προσοχή είχε αρχίσει να στρέφεται στα προβλήματα και τις δυσκολίες της ανωκοδόμησης. Πίστευαν τότε πως θα μπορούσαν να στηριχτούν στο έργο του Κροπότιν, και η ομοιομορφία που επιβλήθηκε ήταν περισσότερο καταστροφική από τους μεταγενέστερους παραλογισμούς, που τουλάχιστον αποτελούσαν εν μέρει σημεία ζωής και δήλωναν την ύπαρξη μιας δύναμης, ενώ η ομοιομορφία είναι πάντα ένδειξη αδυναμίας.

Όταν επέστρεψε από την Αργεντινή, ο Μαλατέστα δημοσίευσε μια διακήρυξη αρχών, το «Appello»¹⁷ ή «Εκκλήση» και κατόπιν το «Programme» στην εφημερίδα «L'Associazione» ή «Ένωση». Υπολόγισε να ανανεώσει τη Διεθνή σαν «Επαναστατικό, Αναρχικό, Σοσιαλιστικό Κόμμα», με ένα γενικό πρόγραμμα, που χωρίς να υποτιμά τις απόψεις κανενός και σταθεί προχρησθή σε εκείνες που θα μπορούσαν να συμφωνηθούν, θα μπορούσε να μας συγκεντρώσει όλους κάτω από μια σημαία, προσφέροντας ενότητα δράσης τώρα και κατά την διάρκεια της επανάστασης...» Από αυτά τα δύο κείμενα, που περιλαμβάνουν τις αρχές και τα μέσα δράσης και συντάχθηκαν με μια σπάνια ετοιμότητα και ευρύτητα πνεύματος, αναφέρουμε τα κείμενα αποσπάσματα. Μετά την διακήρυξη των βασικών αρχών γράφει:

«... Εκτός από ζητήματα ουσίας δεν έχουμε λόγους να διασπαστούμε σε μικρές ομάδες μέσα στον πυρετό των αποφάσεων, που ποικίλουν ανάλογα με τον τόπο και τον χρόνο, να υπερβάλουμε και να λεπτολογούμε γύρω από το πώς θα είναι η μελλοντική κοινωνία, της οποίας απέχουμε πολύ

από το να μπορούμε να προβλέψουμε τους πόρους και τους πιθανούς συνδικαλισμούς. Δεν υπάρχει λόγος, για παράδειγμα, να διαχωριζόμαστε πάνω σε θέματα όπως το αν η παραγωγή θα είναι σε ανώτερο ή κατώτερο επίπεδο από το σημερινό, αν η γεωργία θα είναι ολοκληρωτικά αναρροισμένη με τη βιομηχανία, αν θα είναι εφικτή στις μεγάλες αποστάσεις η υλοποίηση της ανταλλαγής με βάση την αμοιβαιότητα, αν θα απολαμβάνουμε από κοινού ή σύμφωνα με μια νόρμα όλα τα αγαθά ή αν η χρήση ενός από όλα τα αγαθά θα είναι ειδική. Τέλος τα χαρακτηριστικά και οι ιδιαιτερότητες των συνταξισμών, των συμβάσεων, της οργάνωσης της εργασίας και της κοινωνικής ζωής δεν θα είναι ομοιόμορφα ούτε θα μπορούν να καθοριστούν εκ των προτέρων. Δεν μπορούμε να προβλέψουμε παρά αόριστα τις αλλαγές στη βιομηχανία, στα ήθη, στους μηχανισμούς παραγωγής, στα επαγγέλματα, στην όψη των πόλεων, στα συναισθήματα των ανθρώπων, στις σχέσεις και στους κοινωνικούς δεσμούς. Είναι τουλάχιστον παράλογο να μας διασπών απλές υποθέσεις. Η διάκριση μεταξύ Αναρχικού κollectιβισμού και Κομμουνισμού είναι επίσης θέμα ιδιαιτεροτήτων και συνενόησης. Είναι βέβαιο ότι η αμοιβαία ανάλογα με την προσπάθεια, που διακρούσαν οι κollectιβιστές, μπορεί να προκαλέσει μια άριστη συσσώρευση αγαθών και να οδηγήσει (εκεί όπου αυτή η συσσώρευση θα είναι υπερβολική) στην επιστροφή στην τοκογλυφία. Εκτός και αν η συσσώρευση και η τοκογλυφία είναι αδύνατες εξ αιτίας των απαραιτήσεων και της φρολογίας, οι οποίες όμως δεν μπορεί παρά να είναι δεσποτικές και μισήτες.

Εξάλλου, η ελεύθερη οικειοποίηση των άφθονων αγαθών και ο εφοδιασμός σε σπανιότερα αγαθά, θα ήταν εξίσου δυνατά να προκαλέσουν αυθαιρεσίες και ταπεινωτικές υποχρεώσεις. Εν ολίγοις και ο Κομμουνισμός δεν είναι απαλλαγμένος από δυσχέρειες. Αλλά τα μειονεκτήματά των δύο συστημάτων θα εξαφανιστούν. Η φρολογία, η συσσώρευση των αγαθών και η τοκογλυφία θα καταστούν αδύνατες και ανώφελες όταν όλοι οι άνθρωποι θα μπορούν να βρουν μέσα στην κοινωνία τα μέσα να παράγουν και να ζήσουν ελεύθερα. Τότε τα πλεονεκτήματα της κοινοτικής παραγωγής θα

¹⁷ Νίκια και αργότερα Λονδίνο. (Σημ. τ. Γ' έκ. μετ.) (Από το Νο 1 έως 3 στη Νίκια, και από το Νο 4 έως 7 στο Λονδίνο μέχρι τις 23 Ιανουαρίου 1890).

είναι σπρή και θα έχει διχομορφωθεί μια νέα ηθική συνείδηση, που θα καταστήσει τον μισθό τόσο απεχθή, όσο είναι σήμερα η νόμιμη σκληρά και η φορολογία. Έτσι, όπως κι αν είναι οι λεπτομέρειες, η βάση της οργάνωσης της κοινωνίας θα είναι Κομμουνιστική. Ας περιοριστούμε στον θεμελιώδη και ηθικό Κομμουνισμό που, αν τον εξετάσουμε προσεκτικά, θα διαπιστώσουμε πως έχει μεγαλύτερη αξία από τον τυπικό και υλικό. Αντί να εγκλωβιστούμε σε συμβολικούς ορισμούς, σχεδόν πάντα διφορούμενους, με αθέβαιη εφαρμογή, θα προτιμήσουμε να περιοριστούμε στις βασικές αρχές και θα προσπαθήσουμε να εντυπωσιάσουμε αυτές στις μάζες, έτσι ώστε, όταν έρθει η ώρα, να μη φιλονικούν για μια φράση ή μια διαφορά, αλλά να ξέρουν πώς θα εμπνεύσουν στη μετακαταστατική κοινωνία μια κατεβύθιση σύμφωνα με τις αρχές της δικαιοσύνης, της ισότητας και της ελευθερίας...»

Στο «Programma» γράφει:

«...είμαστε απορροπισμένοι Κομμουνιστές... Αλλά θα πρέπει να κάνουμε μια διάκριση σ' αυτά που έχουν αποδειχτεί επιστημονικά και σ' αυτά που βρίσκονται ακόμα στο στάδιο των προβλήσεων και των υποθέσεων. Πρέπει να διακρίνουμε αυτό που πρέπει να γίνει με επαναστατικό τρόπο, δηλαδή άμεσα και δυναμικά, απ' αυτό που θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα της μελλοντικής εξέλιξης. Ας έχουμε λοιπόν εμπιστοσύνη στις ελεύθερες δραστηριότητες όλων, εγκαταλείποντας αυθόρμητα και βαθμιαία. Υπάρχουν Αναρχικοί που προβλέπουν και διακρίνουν άλλες λύσεις, άλλες μορφές οργάνωσης της μελλοντικής κοινωνίας, αλλά επιθυμούν όπως εμείς την καταστροφή της πολιτικής εξουσίας και της ατομικής ιδιοκτησίας, που παθαίνουν όπως εμείς την αυθόρμητη οργάνωση των κοινωνικών λειτουργιών, χωρίς αντιπροσώπους της εξουσίας και χωρίς κυβέρνηση, που επιθυμούν όπως εμείς τον διαρκή αγώνα μέχρι την τελική νίκη. Είναι σύντροφοι και αδέρφια μας. Ας εγκαταλείψουμε λοιπόν κάθε αποκλειστικότητα στις τάξεις, ας αναγνωρίσουμε τα μέσα και τις μεθόδους τους και ας προχωρήσουμε...»

Τα αποτελέσματα κατά αποδεικνύουν ότι ο Μαλατέστα ήταν απόλυτα ενημερωμένος σχετικά με την κατάσταση. Αναφέρει με προσοχή ορισμένες απόψεις αποκλώντας τις «υποθέσεις» και απορρίπτει κάθε «αποκλειστικότητα».

Για τα σοσιαλιστικά συνέδρια του 1889 (Ιούλιος) γράφει:

«Το τελευταίο εργατικό σοσιαλιστικό συνέδριο στο Παρίσι είναι σημάδι παρακμής του εξουσιαστικού σοσιαλιστικού κόμματος (και προαναγγέλλει την εξάρτησή του). Πρέπει να ξαναγίνουμε σοσιαλιστές, είπαν σωστά. Η αποστολή να σρκάσουν τη σημαία του σοσιαλισμού επιστρέφει στους Αναρχικούς που πιστοί στις αρχές τους είναι, και θα παραμείνουν αντικοινοβουλευτικοί και επαναστατές».

Αλλά τον Σεπτέμβριο που εκδόθηκε το Άρρλο «Εξούσηση» έγιναν στο Παρίσι δύο συνδιασκέψεις των Αναρχικών στις οποίες συζητήθηκαν πολλά θέματα, και ιδιαίτερα το επικουδομητικό θέμα της αλληλεγγύης μεταξύ συντρόφων που είχε παρασεί ορισμένους. Άρρι να ριζώμε μια ματιά στις ενθέσεις και τα άρθρα που δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα *Productor* «Παραγωγός» της 2^{ης} Οκτωβρίου 1889 βασισμένα στις εντυπώσεις του Ταρρίνα ντε Μαρμύλ ο οποίος ήταν παρών στη συνδιάσκεψη. Ήμουν κι εγώ εκεί και σχημάτισα την εντύπωση πως βρισκόμασταν κάπως πολύ μακριά απ' την επιθυμία του Μαλατέστα, σύμφωνα με την οποία θα έπρεπε να εγκαταλείψουμε τις διαφορές μας για να βρούμε ένα κοινό πεδίο δράσης. Μόνον η εφημερίδα *El Productor* της Βαρκελώνης συμφωνούσε με την άποψή του. Για τους άλλους η πρόκληση να οργανωθούν έμοιαζε σαν πρόκληση να γίνουν βούλοι.

Στην Ιταλία ο Μαλατέστα προσπάθησε να δημιουργήσει μια ενιαία οργάνωση μεταξύ Αναρχικών και επαναστατών σοσιαλιστών (θεωρούσε τους τελευταίους επαναστατές παρ' όλο που φημιζαν τον Κιπριάνι και τον Κόστα στην περιοχή της Ρωμανίας). Το συνέδριο του Καπολάτσο, την 1η Μαΐου 1891, έγινε γι' αυτόν ακριβώς το λόγο,¹⁸ αλλά τελικά δεν κατέληξε πειθικά. Το

18. Βλέπε «Μανιφέστο προς τους σοσιαλιστές και το λαό της Ιταλίας» και πρόγραμμα του Επαναστατικού Αναρχικού κόμματος - Απόφαση του σοσιαλιστικού συνεδρίου του Καπολάτσο, 5 Ιανουαρίου 1891» (Φορέλ, 2 Μαρτίου 1891, 16 σελίδες).

ταξίδι του Μαλατέστα στην κεντρική Ιταλία το χειμώνα του 1893-1894 και οι προσπάθειές του το 1895 μια από τις οποίες ήταν η *Διεθνής, ένα προσχέδιο που δημοσιεύτηκε με τίτλο «Διεθνής ομοσπονδία των επαναστατών Αναρχικών Σοσιαλιστών»*¹⁹ το κάλεσμα που απηύθυνε προς όλους το 1889 «*Εναντία στη Μοναρχία, Κάλεσμα προς όλους τους προοδευτικούς ανθρώπους*»²⁰ και ίσως ακόμα ορισμένες άλλες δραστηριότητές του ανταποκρίνονται στην ελπίδα του να συνενώσει όλες τις Ιταλικές αντιμοναρχικές αγωνιστικές δυνάμεις για να αγωνιστούν πριν από όλα ενάντια στη μοναρχία και κατόπιν θα μπορούσε ο καθένας να ακολουθήσει το δρόμο του. Σε διεθνές επίπεδο, ήθελε να ενώσει τις Αναρχικές δυνάμεις όλων των τάσεων, αλλά θα πρέπει τελικά να αντιλήφθηκε πως στην «*Αναρχική Διεθνή*» — που είχε ιδρυθεί μετά το συνέδριο του Άμστερνταμ το 1907 — οι Αναρχικές ομάδες της εποχής, μέχρι το 1914, δεν είχαν καμιά κοινή δραστηριότητα και είχαν αφήσει αυτήν τη Διεθνή — η οποία ποτέ πλέον δεν ξαναβρήκε τη δύναμή της — να εξασθενησει.

Μόνο ο Μαλατέστα με ορισμένες άλλους Ιταλούς συντρόφους κατόρθωσε να δραστηριοποιήσει ορισμένες ομάδες, να ενθουσιάσει το λαό με τους λόγους του και να ιδρύσει αξιόλογα περιοδικά. Το «*Κοινωνικό Ζήτημα*» στη Φλωρεντία (1883-1884), ένα άλλο περιοδικό με τον ίδιο τίτλο στο Μπουένος Άιρες (1885), την «*Ένωση*» στη Νίκαια και το Λονδίνο, μια σειρά από προσυμφώνες πάλι στο Λονδίνο (1890-91) και μια άλλη που είχε αρχίσει το 1892. Το χειμώνα του 1891-92 έκανε μια μεγάλη περιόδη στην Ισπανία προπαγανδίζοντας τις Αναρχικές ιδέες και μετά ήρθαν οι εκδόσεις της *L'Agitazione «Η Αγκατάσιαν»* το 1897-98 στην Ανόνα, του «*Κοινωνικού Ζητήματος*» επί ένα χρόνο σχεδόν στο New Jersey το 1899-1900, άλλες σπαραδικές εκδόσεις στο Λονδίνο, όπως η «*Θέληση*» στην Ανόνα το 1913-14 και η «*Settimana rossa «Κόκκινη εβδομάδα»*» στη Ρωμανία, η «*Umanita Nuova «Νέα ανθρωπότητα*» στο Μιλάνο και Ρώμη από το 1920 ως το 1922 και τέλος η επιθεώρηση *Pensiero e Volontà «Σκέψη και Θέληση*» από τον Ιανουάριο του 1924 ως τον Οκτώβριο του 1926 στη Ρώμη. Σ' όλες αυτές τις εκδόσεις,

καθώς και σε άρθρα που δημοσιεύτηκαν σε άλλες εφημερίδες, εκφράζει τη θεωρητική και πρακτική σκέψη του, επακριβώς και λεπτομερώς, σε μια σειρά από καθημερινά προβλήματα. Μέχρι το 1932, χρονιά που έγραψε το τελευταίο του κείμενο, δεν σταματά να εκθέτει τις συνετές και ρεαλιστικές αντιλήψεις του σχετικά με τον Αναρχισμό που υποστήριζε.

Η μεγάλη πλειονότητα των συντρόφων προτίμησε την άλλη αντίληψη που αποκαλείτο *αισιόδοξη* και περιορίστηκε στην παθητική ανειδησία, στην πίστη σ' έναν αυθορμητισμό σύμφωνα με τον οποίο τα πάντα θα γίνονταν αυτόματα, στην επιθυμητή ολοσχερή απάθεια, στην επιθυμία να τοποθετούν τους εαυτούς τους υψηλότερα (ακόμα κι αν αυτό γινόταν αιτία της πλήρους απομόνωσής τους) και στην τάση τους να περιφρονούν σαν αναχρονιστική οποιαδήποτε απόπειρα συνένωσης. Η ομοιομορφία και ο παραλογισμός υπερίσχυαν της *συνειδητής θέλησης* που χαρακτηρίζει τον Μαλατέστα. Δεν μπορούσε να καταλάβει πώς τόσσοι Αναρχικοί, που είχαν διακηρύξει την πίστη τους στη θέληση και στη λογική, δεν χρησιμοποιούσαν αυτές τις δύο δυνάμεις σαν οδηγούς για να προσδώσουν στην Αναρχία αυτήν την επαρκή, λογική και συνετή μορφή έκφρασης, που χαρακτηρίζει κάθε καλά προετοιμασμένη δραστηριότητα. Η Αναρχία είναι στάση ζωής που οδηγεί σε τρόπους συνύπαρξης τους ανθρώπους. Η αυτονομία και η αλληλεγγύη είναι ενεργητικές για τη ζωή των ανθρώπων και περιορίζουν στο ελάχιστο την ανευνησία και την απώλεια των δυνάμεων. Η Αναρχία πρέπει να έχει ως πρότυπο την πορεία των άστρων και όχι το φαινομενικά ανεξάρτητο παιχνίδι των καμηρών και των μετεωριτών. Το ουράνιο σύστημα αποτελείται κυρίως από άστρα. Οι μετεωρίτες είναι η εξαίρεση. Και αφού τα άστρα επαρκούν γι' αυτό το σύστημα, είναι λογικό η μικρή ανθρώπινη κοινωνία, πάνω στο φλοιό της μικροσκοπικής γης, να αποζητήσει την πλέον αρμονική συνύπαρξη, και όχι μια ζωή άμορφη και διεσπαρμένη που θα μοιάζει με την περιπλανώμενη πορεία των μετεωριτών που στην πραγματικότητα δεν αποτελούν παρά εφήμερες λάμψεις.

Όσο μεγάλη κι αν ήταν η δραστηριότητα και η αυταπάρνηση των άλλων συντρόφων, θα αποφύγαμε ν' αναφερθούμε εδού σ' αυτήν. Οι τάσεις που ακολουθήσαν ήταν αντανάκλαση ή συνδυασμός των δύο ρευμάτων που περιγράψαμε ήδη — εκφράζονταν α-

19. Λονδίνο, Φεβρουάριος 1896, 2 σελίδες.
20. 6 Αυγούστου 1889, ανέκδοτο, 15 σελίδες.

ντίστοιχα από τον Κροπότκιν και τον Μαλατέστα— με άδηλη μαρτυρία φορές την επίδραση του Στέρνερ ή άλλων, ανάλογα με τη χαρακτηριστική του καθένα. Οι πιο γνωστοί απ' αυτούς τους αγωνιστές ήταν ο Κεβέλι, ο Φανέλι, ο Φίσια, ο Κουβέρτι, ο Τζιοβάνι Ρόσι, ο Σέρτζιο Ντι Κόσκο, ο Πάολο Σόσα, ο Ρομπέρτο Ντ' Αντζιο, ο Τζιακαμπύλλα, ο Φάμπρι, ο Μπαρόνι, ο Πάτρο Γκόρι, ο Εντουάρντο Μιλάνο, οι Εττόρε και Λουίτζι Μολανέρι, ο Λουίτζι Γκαλλεάνι, ο Σαμμάζα, ο Βατσάνι, ο Νταμιάνι, ο Μπόρρο και σ' αυτούς θα μπορούσαμε να προσθέσουμε τόσους και τόσους άλλους που δεν έγραψαν αλλά αγωνίστηκαν και κριεμάτησαν στην Αναρχική υπόθεση. Ίσως ο Τζιτζι Νταμιάνι διακρίνεται για την κριτική σκέψη που διέθετε, αλλά όλοι τους διέφεραν από τον Μαλατέστα στο εξής: κανένας τους δεν συμπαρόταν την πίστη του στη δυνατότητα μιας Ιταλικής κοινωνικής επανάστασης.

Ο Μαλατέστα, ίσως κάτω από την επίδραση των αλλαγών που συνέβησαν το 1860 και 1870 και τις οποίες έζησε, και κάτω από την επίδραση του Μπακούινι, διέθετε την πίστη και τη θέληση να συγκεντρώσει τα στοιχεία εκείνα που τον ωθούσαν στον αγώνα. Οι άλλοι, που είδαν το κράτος να μεταρρυθμίζεται το 1870, δεν είχαν αυτή την πίστη και ή συνεργάστηκαν μαζί του απρόθυμα ή δεν επιθυμούσαν να συνεργαστούν καθόλου. Έτσι, είτε τον σέβονταν, είτε τον πολεμούσαν — και πολεμώντας τον πίστευαν πως αγωνίζονται ενάντια σ' έναν τύραννο — κανείς δεν τον βοήθησε στην αδιάκοπη προσπάθειά του. Σε διεθνές επίπεδο προτίμησαν να ακολουθήσουν μια πιο επιφανή προσωπικότητα, τον Κροπότκιν. Είμαστε ευτυχώς, που κατανόησαν τον Μαλατέστα έστω και μετά το θάνατό του!

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIII

Ο ΚΟΛΛΕΚΤΙΒΙΣΤΙΚΟΣ ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ

ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ «ΧΩΡΙΣ ΕΠΙΘΕΤΑ»

Ο ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΟΣ ΚΟΜΜΟΤΝΙΣΜΟΣ

ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗ ΧΡΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ 1870-1931

Η ΙΣΤΟΡΙΑ της Ισπανικής Ομοσπονδίας της Διεθνούς, μας είναι γνωστή από την Άνοιξη του 1874 χάρη σε πολλά ντοκουμέντα: εφημερίδες, περιοδικά κ.λπ. Μετά από μια αργή ανάπτυξη και μπροστά στην απειλητική κατάσταση που είχε διαμορφωθεί, η Ομοσπονδία υποχρεώθηκε να μεταφέρει το Συμβούλιό της στη Λισαβόνα. Στις αρχές του 1872 η κατάσταση βελτιώθηκε και το συνέδριο της Βαλένθια και η αποτυχία του Παύλ Λακάργκε, που προσπαθούσε να εγλυματίσει την Ισπανία στην Μαρξιστική πολιτική, επέτρεψαν στην Ομοσπονδία μεταξύ 1872-73 να αυξήσει τα τμήματά της και τον αριθμό των μελών της.

Στη Χάγη, στη Ζυρίχη, στο Σαιντ-Ιμε οι Ισπανοί αγωνιστές, όπως και οι αγωνιστές από την Ιταλία και το Ζυρίχ, συμφώνησαν με τις θέσεις του Μπακούινι (Σεπτέμβρης 1872). Ένας νεο-οικετόμος, ο Φραντσέσκο Τομάς από την Πάλμα της Μαγιόρκα, ήταν γραμματέας της Ομοσπονδίας της επιτροπής και αναλήφθηκε δραστήρια με την Ένωση, Σκοπός του Τομάς ήταν να δημιουργήσει νέα τμήματα και ιδιαίτερα να αυξήσει τον αριθμό των μελών. Την Άνοιξη του 1873 υπολόγιζε πως αν ο αριθμός αυτός μπορούσε να αυξηθεί με τον ίδιο ρυθμό, όπως το 1872-73, οι απαραίτητες προϋποθέσεις για μια πραγματικά αποτελεσματική δράση θα μπορούσαν να υλοποιηθούν σε δυο χρόνια. Γι' αυτόν το λόγο δεν ήταν υπέρ των αλυσιδωτών απεργιών, επειδή φοβόταν τη φθορά των εργατικών δυνάμεων, η οποία θα

προκαλούσε πτογοητεύσεις και κατά συνέπεια την αποδιοργάνωση των τοπικών τμημάτων. Για τον ίδιο λόγο ήθελε να κρατήσει τη Διεθνή μακριά από τους βίαιους αγώνες που (ο κεντροαριστερός) προέκλεσε το καλοκαίρι του 1873. Αλλά αυτό δεν στάθηκε δυνατό, επειδή σε ορισμένες περιπτώσεις, κυρίως στο Αλικάντε, έδρα της Ομοσπονδιακής Επιτροπής, και στο Σαν Λουίς ντε Μπαρκελόνα, όπου βρισκόταν ο Μοράγκο, οι στάσεις παρέσφραξαν πολλούς Διεθμιστές, γεγονός που είχε ως συνέπεια μια σειρά από διαγραφές και συλλήψεις. Μετά την απελευθέρωση 74 εργατών, έγιναν γνωστές οι κακουχίες που είχαν υποστεί κατά την διάρκεια της αιχμαλωσίας τους. Μια εγκύκλιος της Ομοσπονδιακής Επιτροπής στις 10 Νοεμβρίου, συνταγμένη από τον Τομάς, ήταν η πρώτη πραγματικά επαναστατική δήλωση της Ομοσπονδίας, που προέβλεπε αντίπινα υπενθυμίζοντας τις βιαιότητες του Σέρλιτ, δηλαδή το σαμποτάζ στα εργοστάσια από τους τριτογενιστές του Σέρλιτ.

Η Διεθνή διαλύθηκε με ένα κυβερνητικό διάταγμα στις 11 Ιανουαρίου 1874. Η μιστική εγκύκλιος Νο 38¹ της Ομοσπονδιακής Επιτροπής έδινε συμβουλές για την παράνομη οργάνωση του κινήματος, γιατί οι εφημερίδες είχαν κλείσει ή είχαν τελείως αποδιοργανωθεί. Τον Μάρτιο κυκλοφόρησε σ' όλη τη χώρα το «Μανφέστο της Ομοσπονδιακής Επιτροπής, Προς όλους τους εργαζόμενους της Ισπανικής Περιφέρειας» που τυπώθηκε σε 11.720 αντίτυπα και στο οποίο αναδημοσιεύτηκε ένα μεγάλο μέρος από το πρόγραμμα του Μπακούνιν για την οργάνωση των Διεθνών Αδερφών. Υπήρχε μια παράνομη εφημερίδα η «Las Represalias» «Τα Αντίποινα» και ένα «Manifesto», τυπωμένο σε 12.000 αντίτυπα, του τελευταίου συνεδρίου που έγινε στη Μαδρίτη τον Ιούνιο του 1874 και προέτρεπε σε πράξεις αντεκδίκησης. Στην παρανομία αναconstάθηκε η οργάνωση όπως και η Συμμαχία και μετά το 1875 τα συνέδρια αντικαconstάθηκαν από τις περιφερειακές συνελεύσεις. Η ομοσπονδιακή επιτροπή μεταφέρθηκε στη Βαρκελώνη και η εξέλιξη της ήταν αισθητά διαφορετική από εκείνη της Μαδρίτης. Στη Βαρκελώνη κυκλοφόρασαν μετά την παλινρόθωση της μοναρχίας μια σειρά παράνομες προκηρύξεις, όπως το «A los obreros» «Προς τους εργάτες» που δια-

κρίντε πως δεν έπρεπε να αντιμετωπίζεται πλέον με απάθεια το ενδεχόμενο μιας πολιτικής αλλαγής αλλά αντίθετα πρέπει να αγωνιστούμε για να περιορίσουμε όσο είναι δυνατόν την εξουσία του νέου καθεστώτος. Δεν καθόρθωσα να δω κανένα από τα 63 τεύχη της παράνομης εφημερίδας «El Orden» «Η τάξη» (1875-78) που αυτοπροσδιορίζεται σαν «επαναστατικό φύλλο επαναστατικής δράσης και προπαγάνδας» στο οποίο συνεργάστηκαν ο Μοράγκο και ο Χουάν Σέρβανο Υ Ουτέζα.

Ο γραμματέας Φραντσίσκο Τομάς είναι πιθανόν και ο συγγραφέας των «Medidas practicas que han de tomarse despues de deruido el estado actual» («Τα μέσα που θα χρησιμοποιήσουμε μετά την κατστροφή του σύγχρονου Κράτους») που εκδόθηκε το 1876. Το κείμενο αυτό πλησιάζει πολύ τις ιδέες του Μπακούνιν. Το 1877 ήταν πολύ πιθανή μια δημοκρατική αναταραχή στην οποία θα συμμετείχε και η Διεθνή. Αυτός ίσως ήταν και ο λόγος που οι δημοκρατικοί την αποκήρυξαν και στη συνέχεια περιορίστηκαν αποκλειστικά στο κοινοβουλευτικό πεδίο. Το 1878 η Διεθνή αναγκάστηκε να αντιμετωπίσει το αγροτικό ζήτημα της Ανδαλουσίας, όπου το 1878 μέχρι το 1879 προκλήθηκαν πολλές καταστροφές από εμπρησμούς. Τότε κυκλοφόρησε και ο περίφημος μύθος της «Mano Negra» («Μαύρο Χέρι») από κάποιον δικαστή που έδειξε σ' έναν κατηγορούμενο «ένα κείμενο με υπογραφή La Mano Negra». (Γεγονός που είναι αδύνατο να το επαληθεύσω σήμερα).

Μια παράνομη προκήρυξη του Μάϊου του 1879 με την υπογραφή της Ομοσπονδιακής επιτροπής απευθυνόταν στους «Εργάτες της υπαίθρου της Ανδαλουσίας ειδικά, και σ' όλους τους εργαζόμενους γενικά». Οι γενικές συνελεύσεις του 1879 δέχτηκαν το «Πρόγραμμα υλοποίησης της άμεσης δράσης» από 17 άρθρα, όπου υποδεικνύονται τα επαναστατικά μέσα κατά τη διάρκεια της επανάστασης και μετά. Το πρόγραμμα αυτό μοιάζει πολύ μ' αυτό της παράνομης εφημερίδας «El Municipio Libre» «Η ελεύθερη Κοινότητα». Πιθανόντα και τα δύο έχουν συνταχθεί από τον Χοσέ Βίνιας, που δημοσίευσε την εφημερίδα «Revista Social» «Κοινωνική επιθεώρηση» μέχρι το 1880. Η εφημερίδα αυτή, αρχικά, ήταν αναρχιστικά ανένταχτη, αλλά πήρε περισσότερο συγκερι-

1. Μαδρίτη, 12 Ιανουαρίου 1874, 2 σελίδες.

2. Βαρκελώνη, Νοέμβριος 1879.

μένη θέση καθώς πλησίαζε η πτώση του συντηρητικού υπουργείου της Κανάβα υπέρ Καστίλλιο (Φεβρουάριος 1881).

Χάρη στα δημοσιεύματα αυτά, σε ορισμένες μετρούρες και ιδιαίτερα στις μεταφράσεις του Τζέζμης Γιαγιόμ, μπορούμε να αντιληφθούμε τις ιδέες της οργάνωσης οι οποίες ήταν δικαιοκρατικές με έναν αυστηρά κολλεκτιβιστικό Αναρχισμό που πρότεινε αυστηρές και συγκεκριμένες μεθόδους για την προώθηση μιας ενδεχόμενης επανάστασης.

Ο Τόμας και ο γιατρός Βίνιας, παρά τον προσωπικό ανταγωνισμό τους τα χρόνια αυτά, επέδειξαν το ίδιο αυστηρό πνεύμα. Με την επάνοδο της Διεθνούς στη δημόσια ζωή δημιουργήθηκαν σοβαρές διαφορές πάνω στο θέμα της εγκατάλειψης του παλιού ονόματος χάρη της νέας ονομασίας «Ομοσπονδία των Εργαζομένων της Ισπανικής Περιφέρειας». Ο Βίνιας και οι άλλοι σύντροφοι ήθελαν να παραμείνει το κίνημα στην παρανομία, ενώ ο Πελλισέρ, ο Λεβίνας και οι άλλοι στη Βαρκελώνη όπως ο Σερράνο Γ Οτέιτσα στη Μαδρίτη, ήταν υπέρ της δημόσιας οργάνωσης. Ο Βίνιας αποσύρθηκε, αλλά ο σπόρος της διασπάρσεως μπήκε απ' την αρχή βαθιά στους κόλπους της Ομοσπονδίας και το πρόβλημα της Ανταρτικότητας έγινε αφορμή για νέες διαφορές.

Μια ανασυγκρότηση που έγινε στις 20 Μαρτίου 1881 στη Μαδρίτη, η ίδρυση της «Revista Social» (στις 11 Ιουνίου) το συνέδριο των οικοδόμων στα τέλη Ιουνίου, η πρωτοβουλία του Πελλισέρ να συγκαλέσει το εργατικό συνέδριο στις 10 Ιουλίου, το πρόγραμμα των θέσεων της Ομοσπονδίας των Εργαζομένων της Ισπανικής Επιπράτσεας στη Revista Social στις 18 Αυγούστου, τα επεξηγηματικά κείμενα αυτής της εφημερίδας (η πολιτική της κατεδάφισης) «Για τις συνέπειες της επανάστασης» (Ιούνιος 1881-Φεβρουάριος 1882), καταδεικνύουν το πνεύμα με το οποίο προετοιμάστηκε το συνέδριο στις 23-25 Σεπτεμβρίου. Ένα συνέδριο που συμμετείχαν 140 απεσταλμένοι από 162 ενώσεις και που τα πρακτικά του δημοσιεύτηκαν σε τέσσερις εκδόσεις, συνολικά δε σε 28.000 αντίτυπα. Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε το «Μανιφέστο προς τους εργαζόμενους της Ισπανικής Επιπράτσεας» (24 Σεπτεμβρίου).

Οι οικοδόμοι στο τέλος του Ιούνη διακήρυξαν μια «...ελεύθερη και αυτόνομη κοινότητα (municipio), συγκροτημένη από όλους τους παραγωγούς κάθε περιοχής, που με την κυριαρχία τους στη

γη, το κεφάλαιο και τα μέσα παραγωγής θα αυτοδιοικούνται με τρόπο που θα κρίνουν ως τον πλέον σύμφωνο με το συμφέρον τους, ώστε ο καθένας να παίρνει ανώγειο το προϊόν της εργασίας του. Η ομοσπονδία των κοινοτήτων κάθε περιοχής θα μεριμνά για την εξυπηρέτηση των καθολικών συμφερόντων και για την κατά τόπους παροχή υπηρεσιών. Συνθήκη ή αδερφική συμμαχία μεταξύ όλων των περιοχών προς όφελος των γενικών συμφερόντων και υπηρεσιών για την υλοποίηση πάνω σ' αυτόν τον πλανήτη της ανθρώπινης αδελφότητας και την εφαρμογή της δικαιοσύνης.»

Η συνέλευση τάχιστα υπέρ της σύγκλησης ενός περιφερειακού συνεδρίου που θα απαρτιζόταν από απεσταλμένους όλων των περιοχών που συμφωνούσαν με τις κολλεκτιβιστικές ιδέες και τάσσονταν υπέρ της ελεύθερης ομοσπονδίας των ελεύθερων κοινοτήτων...»

Το Μανιφέστο της 24ης Δεκεμβρίου αναφέρει: «...από όσα μέχρι στιγμής εκθέσαμε, συνάγεται σαφώς το συμπέρασμα ότι το εργατικό συνέδριο δηλώνει κολλεκτιβιστικό σε ό,τι αφορά την ιδιοκτησία, και αναρχικό και αυτονομιστικό σε ό,τι αφορά την κοινωνική οργάνωση.»

Την εποχή εκείνη και για κανά δυο χρόνια η λέξη αυτονομία είχε αντικαταστήσει την Αναρχία την οποία θεωρούσαν συνώνυμη.

Ο Σερράνο Γ Οτέιτσα στο «Πρόγραμμά μας», δημοσιευμένο στο πρώτο φύλλο της «Revista Social» στις 11 Ιουνίου, δεν χρησιμοποιεί τη λέξη «Αναρχία»: «...θέλουμε την αυτονομία του ατόμου, της ομάδας ή των τομέων της εργασίας που μπορούν τα άτομα να συγκροτήσουν, καθώς και την αυτονομία της κοινότητας. Για να πραγματοποιήσουμε αυτή την αυτονομία, διδασκούμε την ικανότητα του ατόμου, της ομάδας, του τομέα, της ίδιας της κοινότητας να λύσει όλα τα προβλήματα και ιδιαίτερα τα οικονομικά, προστατεύοντας πάντοτε τα ατομικά δικαιώματα, που θεωρούμε ότι είναι πρωταρχικά και βασίζονται στην ισότητα των οικονομικών μέσων. Μ' αυτήν την έννοια είμαστε αυτονομιστές μ' όλη τη σημασία της λέξης. Η αρμονική οργάνωση όλων των επιμέρους αυτονομιών θεμελιώνεται στη συμφωνία που αν και δεν είναι παρά ένα μέσο πραγμάτωσης, είναι καθεαυτή ουσιαστική... Πρέπει να διευκρινίσουμε ότι σε σχέση με την κοινω-

μολογική επιστήμη διδάσκουμε ιδέες εκ διαμέτρου αντίθετες από τον Κομμουνισμό, τον Φουριερισμό, το συνεργατισμό (αν μας επιτρέπεται ο όρος): είμαστε λοιπόν Κολλεκτιβιστές.

Στις 10 Ιανουαρίου 1882 στη «Nuestra Política» ο Σερράνο έγραψε: «Τα υλικά μέσα για να πραγματοποιηθεί αυτή η κοινωνία (η κοινωνία του μέλλοντος, η παγκόσμια Αρμονία) είναι: η αυτονομία, η συμφωνία και η ομοσπονδία, βασισμένες στην Κολλεκτιβιστική ιδιοκτησία που είναι η δίκαιη αρχή της ιδιοκτησίας. Αυτή είναι μια κοινωνία όπου θα βασιλεύει διαρκώς η τάξη. Να ποια είναι η πραγματική Αναρχία και όχι οι βλακείες που διαδίδονται».

Ο Χουάν Σερράνο Υ Οτέιζα από τη Μαδρίτη (1837-1886) δημοκράτης και διεθνιστής από την πρώτη στιγμή, νομικός και λόγιος, γοητευμένος από τις Πρωτοντικές ιδέες, αποδέχτηκε τότε ο αγωνιστής ο λιγότερο επηρεασμένος από τον Μπακούνιν. Τα κείμενά του που χαρακτηρίζονται από μια αυστηρή σκέψη, δείχνουν ψυχρά και στεγανά συναισθήματος. Ο Ρικάρντο Μέλλα, γαμπρός του Σερράνο που συνεργάστηκε από το 1880 με διάφορες ελευθεριακές εκδόσεις, φαίνεται ότι ακολουθούσε το παράδειγμα του, αν κρίνουμε από τα κείμενα της επόμενης δεκαετίας.

Αντίθετα στη Βαρκελώνη ο Αναρχισμός αυτής της περιόδου επηρεάστηκε κυρίως από τις ιδέες του Μπακούνιν σχετικά με την ένωση και από το επαναστατικό πνεύμα που επικρατούσε. Ένα κέντρο πολύ δραστήριο δημιουργήθηκε από την «La Academia» που διορίθηκε ο Φάργγκο Πελλισσέρ και, χάρις στην επαγγελματική επιδεξιότητα, τη σωστή επιλογή των συνεργατών του και την έντιμη στάση του ιδιοκτήτη Εθάριστο Ουλλάστρε (Φεντεράλιστη δημοκράτη), πραγματοποιήθηκαν πολλές αναρχικές εκδόσεις, όπως το ορισμένο βιβλίο του Γκαρμπιάνι: Φιλελεύθερη ιστορία του 19ου αιώνα,³ Η Τραμονάνα, Ακρατία, η Αδελφότητα της Εταιρείας των εργαζόμενων τυπογράφων της Βαρκελώνης κλπ.

Αν αληθεύει ότι η Ομοσπονδική Επιτροπή — που τα μέλη της δεν αναφέρονται πάντα στα ντυκωμένα που κατόρθωσα να συμβουλευτώ — ιδρύθηκε το 1882-1883 από τους Τομάς (γραμματέα), Αντόνιο Πελλισσέρ Παραίρε, Ζοσέ Λοΐνας, Εουκέντιο

Κάνιμπελ (οι τρεις πρώτοι ήταν μέλη της Ακαδημίας), είναι εξίσου αληθεία πως ο Φάργγκο Πελλισσέρ — τον οποίο δεν ανέφερα σαν πέμπτο επειδή αυτό δεν είναι παρά μια αβέβαιη υπόθεση που κάνω — ήταν πάντα στο πλευρό τους. Ο Χοσέ Λοΐνας Πολίγρης (από το Ρέινο, πέθανε το 1905) ήταν παλιός αγωνιστής της Διεθνούς, γνωστός κυρίως το 1882-83 σαν εκπρόσωπος της Ομοσπονδίας και τα κείμενά του αποτελούν την πιο αξιολογική επιβεβαίωση θέσεων της περιόδου 1869-1870, που θεωρούσαν τη συνδικαλιστική οργάνωση σαν μεταβατικό στάδιο για την μελλοντική κοινωνία. Έργα του είναι: «Τι είναι η Αναρχία και «Ο Κολλεκτιβισμός», δύο δοκίμια του 1882: «Οργάνωση και σκοπός της Ομοσπονδίας των Εργαζομένων της Ισπανικής Περιφέρειας» στις 30 Δεκεμβρίου 1883. Στο «Primer Certamen socialista» «Πρώτη σοσιαλιστική συνδιάσκεψη» του 1885⁴ τάχθηκε ενεργά ενάντια στον Κομμουνισμό. Ο λόγος του στο συνέδριο της Σεβίλλης ενάντια στον Κομμουνισμό (1882) μπορεί να θεωρηθεί, από την επιχειρηματολογία του, ως ένα δοκίμιο υπέρ του Κολλεκτιβισμού.⁵

Ο Λοΐνας αποδεχόταν την αρχή της αντιπροσώπευσης γιατί έγραφε πως μια ιεραρχία αναλυτών αντιπροσώπων είναι μια Αναρχική οργάνωση, όπως και η εκλογή για έναν ορισμένο σκοπό δεν περιέχει καμιά απάντηση της Αναρχικής ιδέας.

«...Αφού μια κοινότητα, αν την εξετάσουμε σαν σύνολο, δεν είναι δυνατό να γράψει ένα γράμμα, ούτε να κάνει μια πρόθεση, ή να ασχοληθεί με τόσες εργασίες που πρέπει να γίνουν από ένα μόνο άτομο συμπεραίνουμε πως το να εξουσιοδοτήσουμε κάποιον ικανό να αναλάβει ορισμένα καθήκοντα, που γι' αυτά θα του έχει υποδειχθεί από τα πριν ο τρόπος εκτέλεσης, όχι μόνο δεν σημαίνει ότι παραταίται κάποιος από τις ελευθερίες του, αλλά αντίθετα ότι θα εκπληρώσει το ιερότερο καθήκον της Αναρχίας, που είναι η οργάνωση της διοίκησης. Ας υποθέσουμε πως ένας εργατικός συνεταιρισμός ιδρύεται σύμφωνα με τις κατευθυντήριες αρχές της κοινωνικής δικαιοσύνης και χωρίς ιεραρχία και

4. Εκδόθηκε στη Βαρκελώνη, Bois Centrale Amigos, 576 σελίδες.

5. Μαδρίτη 1882, 60.000 αντίτυπα. Στο «Atmanismo para 1883», Μαδρίτη 1882, «Βιβλιοθήκη του Προλεταρίου», Εκδόθηκε σε 40.000 αντίτυπα, 224 σελίδες.

3. 1882-83, 2.336 σελίδες.

ότι συγκεντρώνεται μια ή δύο φορές την εβδομάδα για να πάρει αποφάσεις σχετικά με την οργάνωση και λειτουργία του: καταβολή και διακρίλαξη κεφαλαίων, αρχειοθέτηση, αλληλογραφία κ.λπ., και ότι θα εκλέγεται μια επιτροπή με αποκλειστικά διοικητικές αρμοδιότητες, που θα πρέπει να ακολουθεί μια ορισμένη συμπεριφορά ή να εκτελεί μια συγκεκριμένη εντολή ή οργάνωση αυτής της δραστηριότητας είναι απολύτως αναρχική».

Στη συνέχεια θεωρεί την «...ελεύθερη κοινότητα του μέλλοντος αναρχικά οργανωμένη...» Στην περίπτωση αυτή ο πυρήνας της οργάνωσης θα είναι πάντα το τοπικό τμήμα (δηλαδή το μοναδικό συνδικάτο κάθε περιοχής): «Εξάλλου για να οργανώσουμε την αναρχική κοινότητα κάθε πυρήνας θα εκλέγει ένα ή περισσότερα άτομα με δικαιοδοσίες καθαρά διοικητικές, ή με την εντολή να εκπληρώσουν καθορισμένα καθήκοντα, προκειμένου να συγκροτηθούν δήμοι ή τοπικές διοικητικές επιτροπές. Οι αντιπρόσωποι αυτοί θα πρέπει ανά πάσα στιγμή να είναι αμεταίωτοι και ανακλητοί για να μην τους δοθεί ποτέ η δυνατότητα να εξελιχθούν σε δικτάτορες...» «Οι επαγγελματίες και κοινοτικές ομοσπονδίες θα συγκροτούνται σύμφωνα με τις εθνολογικές ιδιαιτερότητες, τις ιδιαιτερότητες των γυναικών και των εφήμων, τη συγγένεια, τη γλώσσα, τις κλιματολογικές συνθήκες, την έκταση κάθε περιοχής, τον αριθμό των κατοίκων κ.λπ.» «...Κάθε επιτροπή ή εκλεγμένη αντιπροσωπεία σε μια αναρχική κοινότητα θα πρέπει να είναι αμεταίωτη και ανακλητή ανά πάσα στιγμή με την καθολική ψηφοφορία του τμήματος ή των τμημάτων που την εξέλεξε, ώστε να ανατίθεται στον καθένα η ελάχιστη εξουσία...»

Ο Λόινας εξέθεσε με σαφήνεια τις απόψεις του στα «Κοινωνικά ζητήματα», σε 19 άρθρα στα Καταλάνικα που δημοσιεύτηκαν στην «La Tribuna» της 10 Απριλίου 1891.⁶ Στο «Ισπανικά κόμματα» αφού ασκεί κριτική στο σοσιαλιστικό και αναρχικό κίνημα της εποχής, την ίδρυση παράλληλα με το αναρχικό κίνημα, ενός κόμματος στο οποίο θα προσχωρούσαν οι καλύτεροι εξουσιαστές σοσιαλιστές, που πίστευαν πως είχαν κάποια ι-

δεολογική συγγένεια με τους Αντιεξουσιαστές, και θα αγωνιζόταν για την εξάλειψη των εμποδίων που καθιστούσαν την κοινωνική πρόοδο, με ανιδιαιτητή εξουσιαστικά μέσα και χωρίς την πρόθεση να επιβάλουν την κυριαρχία τους. Αλλά η προσπάθεια αυτή, που προηγήθηκε κατά κάποιον τρόπο της απόπειρας του Μερλίνο (1897), δεν είχε συνέχεια. Βασίζόταν στην αντίληψη ότι όλα οι σοσιαλιστές — ανεξάρτητα αν ήταν ηγετικά στελέχη, βουλευτές ή υπουργοί (που στον μπολσεβικισμό είναι αφεντικά με δικαίωμα ζωής και θανάτου) — μπορούν να εξωθηθούν σε μια άρνηση περισσότερο χρήσιμη από τον ρόλο που έχουν σήμερα, ρόλο εξ ολοκλήρου καταστροφικό.

Ο Λόινας, λίγα χρόνια αργότερα, στράφηκε ανοιχτά εναντίον των ατομικιστικών επιθέσεων με δυναμική που είχαν πάντα σε συνείδηση σκληρούς διωγμούς. Η Τραμοντάνα, πάντα σιωπητή, εκδόταν στο μεγαλύτερο μέρος της στα Καταλάνικα, με πολύ ήπιο και ήπιον.

Η «Revista Social» («Κοινωνική Επιθεώρηση») της Μαδρίτης, που κυκλοφορούσε τουλάχιστον μέχρι τον Μάιο του 1884 σαν όργανο των διαφωνούντων του συνεδρίου της Βαρκελώνης (Σεπτέμβριος 1884), το «Χρονικό των Εργαζομένων της Ισπανικής Επικράτειας», που ιδρύθηκαν μετά το συνέδριο της Σεβίλλης (1882), από 26 Δεκεμβρίου 1884 έως 8 Οκτωβρίου 1885 στο Σάιντ (Βαρκελώνη), τα αναρχικά δοκίμια του «Primer Certamen de Reus» (1885) και οι υποδείξεις για την ανάπτυξη της οργάνωσης στο απόγειό της, που διαθέσαμε από τα πρακτικά του συνεδρίου της Σεβίλλης (Σεπτέμβριος 1882) καταδεικνύουν έναν δημιουργικό οργανισμό της Ομοσπονδίας εκείνη την εποχή, παρ' όλες τις διαλυτικές τάσεις που την υπέσκαπταν και την απευλόσαν.

Η μεγάλη οργάνωση, που θεωρητικά απαρτιζόταν από 663 τμήματα με 57.934 μέλη τον Σεπτέμβριο του 1882 (αλλά που στην πραγματικότητα δεν ξεπερνούσαν τις 30.000), δεν ήταν δυνατό να διατηρηθεί για πολύ καιρό χωρίς παρεκκλίσεις και φιλονικίες, αν και μοναδικός σκοπός ήταν να γίνει η ισχυρότερη και να αποτελέσει τον πυρήνα και το πλαίσιο της μελλοντικής κοινότητας.

6. Απρίλιος 1891, 128 σελίδες.

7. 9 Οκτωβρίου-27 Νοεμβρίου 1891. Μικροτύπος στα Καταλάνικα, 1892, 15 σελίδες.

Αυτή λοιπόν την ηρεμία διέκοψαν γρήγορα οι δυσκολίες που δημιουργήθηκαν λόγω της κατάστασης των αγροτών της Ανδαλουσίας, όπου η οικονομική αλλοίωση έγινε αιτία λεηλασιών και τα τμήματα δεν μπορούσαν να παραμείνουν αδιάφορα, αμιστώντας στους οπαδούς τους πρέμια, χωρίς να διακινδυνεύουν το γόητρό τους. Οι πρώτες διχνοίες που δημιουργήθηκαν στο Άρκαο ντε λα Φροντέρα, και αξιούνθηκαν κρύοτερα από την Ομοσπονδιακή επιτροπή και το Συνέδριο της Σεβίλλης, κατέληξαν σ' ένα μικρό μυστικό συνέδριο που έγινε επίσης στη Σεβίλλη τον Ιανουάριο του 1883 και στη σύσταση μιας μυστικής εταιρείας με την επωνυμία: «Los Desheredados — Organización revolucionaria Anarquista» («Οι Απόκληροι — Αναρχική, επαναστατική οργάνωση»), που φαινόταν πως συνέχισε τις δραστηριότητές της, κυρίως στην Ανδαλουσία, τουλάχιστον μέχρι το 1886. Στο συνέδριο του Κάντις, τον Δεκέμβριο του 1884, εκδηλώθηκε ως κολλεκτιβιστική, αλλά η επαναστατική προμοκρατία αυτής της οργάνωσης δεν είχε τίποτα το Αντιεξουσιαστικό. Στα μέσα του 1882 ξέσπασαν εξεγέρσεις λόγω της πείνας που είχε ενσκήψει, προμοκρατικές πράξεις απ' τους αγρότες και βιαιοπραγίες καθώς και εκτελέσεις προδοτών. Η ομοσπονδιακή επιτροπή με δηλώσεις και αφίσσες καταδίκασε αυτές τις πράξεις και καταφέρθηκε βίαια εναντίον των διαφρονούντων με την αποκοπή τους ως παραχθοιών (τέλος του 1882-αρχές του 1883). Αποκαρίφωμα αυτής της κατάστασης ήταν οι μαζικοί διωγμοί που εξαπολύθηκαν από την Κυβέρνηση, συλλήψεις οπαδών όλων των ρευμάτων της οργάνωσης, ακόμη και της Περιφερειακής Επιτροπής Δυτικής Ανδαλουσίας. Με το πρόσημα της ανακάλυψης μιας υποτιθέμενης προμοκρατικής οργάνωσης (Μαύρο Χέρι) ακολουθήσαν μια σειρά δίκες με σκοπό τον εντυπωσιασμό της κοινής γνώμης. Υπήρξαν ακόμη επτά θανατικές καταδίκες και πολύ αργότερα, στις 14 Ιανουάριου 1889, οι έξι εκτελέσεις του Χέρεθ. Εκτός Ανδαλουσίας η Ομοσπονδία δεν διώχθηκε αλλά δεν διαφρόνισε και καμιά εκδήλωση αλληλεγγύης προς τα θύματα. Την περίοδο που οι εφτά θανατοποινίτες περιμέναν την εκτέλεσή τους το συνέδριο της Βαλένθια δήλωσε τον Οκτώβριο του 1883: «Η Ομοσπονδία απορρίπτει κάθε εκδήλωση αλληλεγγύης γι' αυτούς που οργανώθηκαν ή θα οργανωθούν με σκοπό να διαπραξούν εγκλήματα κοινωνικού δικαίου και δηλώνει πως ποτέ εγκληματίες δεν θα

πάρουν θέση στις γραμμές της...». Εξόλου κατήγγειλε τη σύγχυση ανάμεσα «στη δημόσια οργάνωσή μας, τη νόμιμη και επαναστατική και τις άλλες οργανώσεις, ειδικά τις κλίμας με αμυβη-τούμενους στόχους». Στις 30 Σεπτεμβρίου ένας απ' τους παλιούς αγωνιστές, ο Τ. Μοράγκο, διαγράφηκε από το τμήμα της Μαδρίτης. Ο Τ. Μοράγκο πέθανε το 1885 στις φυλακές της Γρανάδας. Η δικαιοσύνη που δόθηκε γι' αυτή την απόφαση ήταν η επιθυμία να διασωθεί με κάθε τίμημα η ύπαρξη της οργάνωσης η οποία προκάλεσε την εχθρότητα και το μίσος ανάμεσα στα διαφρονούντα ρεύματα και τους σκληροπυρηνικούς εξουσιαστές. Την ίδια εποχή τα τμήματα αποδυναμώθηκαν ή εξαφανίστηκαν εξαιτίας των διώξεων ή της αγανάκτησης που προκάλεσε η στάση της Ομοσπονδιακής Επιτροπής. Τότε ο Σεργάνο πρότεινε να υποβιβάζουν το καταστατικό της οργάνωσης σε έγκριση στον αρμόδιο υπουργό και σε περίπτωση άρνησης να διαλύσουν την οργάνωση σε ένδειξη διαμαρτυρίας. Το Συνέδριο δεν δέχτηκε την πρόταση και αποφάσισε: «Αν η καταπίεση και οι διωγμοί συνεχιστούν η οργάνωση θα διαλυθεί και οι προλετάριοι θα αποσυρθούν στα Αβεντινι περιμένοντας καλύτερες μέρες». Η απόφαση αυτή κέρφθηκε ένα χρόνο μετά το συνέδριο της Βαρκελώνης, το Σεπτέμβριο του 1884, αλλά τα τμήματα πήραν την εντολή, σε περίπτωση διάλυσης, να διατηρήσουν τις επαφές τους. Στο συνέδριο του Ιούλη του 1885 στη Βαρκελώνη ξανασυζητήθηκε το θέμα για την δημόσια ή παράνομη ύπαρξη της οργάνωσης και στο Μανρέστο δήλωσαν πως η οργάνωση είναι ένας παράγοντας πύλοσης των σοσιαλιστικών σχολών για τη συμμαχία των επαγγελματικών ενώσεων στον αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο και την εξουσία, χωρίς καμιά παρέκκλιση από τις αρχές μας».

Η ιδέα του ελευθεριακού κομμουνισμού παρουσιώστηκε και υιοθετήθηκε για πρώτη φορά στο συνέδριο της Σεβίλλης από έναν αυτόχθονα εργαζόμενο και παλιό μέλος της Συμμαχίας, τον Μιγκουέλ Ρουμπιό, που είχε καταλήξει σ' αυτή την αντίληψη μετά από προσωπική αναζήτηση. Την ιδέα αυτή δεν την έλαβαν πιστά υπόψη ούτε και αυτοί οι διαφρονιστές. Ωστόσο υπήρχε μια μικρή ομάδα της Σεβίλλης, επιφυλακμένη από τον κομμουνιστή Ρουμπιό (όπως μας πληροφορεί το «Cronica») που το τοπικό συμβούλιο της Σεβίλλης την διέγραψε τον Μάρτιο του 1883. Μετά τη δίκη της Λυών (Ιανουάριος 1883) και ίσως χάρη σ' ένα

κόλο Ιταλόν Αναρχικών στη Βαρκελώνη το φθινόπωρο του 1883, καθώς και χάρη στην παρουσία του Χέρτσογκ στη Βαρκελώνη το 1884, άρχισαν να εξοικειώνονται μ' αυτή την ιδέα που την εξέθεσαν αργότερα, το 1885, σ' ένα μακροέστο που υπογράφηκε από τις «ομάδες Αναρχοκομμουνιστών της Βαρκελώνης» με κέντρο προπαγάνδας την Γκεράτσια, γύρω από τον Μαρτίν Μπորράς και τον Αμίλιου Χούγκας. Η «*Justicia Humana*» (Αυθρόνηνη Δικαιοσύνη) και η «*Tierra y Libertad*» (Γη και Ελευθερία) ήταν τα πρώτα όργανα διάδοσης αυτής της ιδέας το 1888-1889, αλλά ήδη από το 1885 είχαν μεταφραστεί σχετικές μπροσούρες.

Οι πρώτοι αυτοί κομμουνιστές, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα κείμενά τους και τη συνεργασία τους με Γαλλικά περιοδικά, έτρεφαν μεγάλη περιφρόνηση για τον κολλεκτιβιστικό και την οργάνωση που προπαγάνδιζαν λίγο παλιό αυτό που αργότερα ο Μερλίνο αποκάλεσε «Αμορφία». Οι Κολλεκτιβιστές δεν επηρεάστηκαν πολύ απ' αυτές τις ιδέες, αλλά μείωσαν σε σημαντικό βαθμό την αδιαιλαζία τους η οποία το 1883, τους υπαγόρευσε την εξαιρετική στάση που τήρησαν κατά την εξέγερση της Ανδαλουσίας. Ο Τομάς, όχι μόνο δεν ήταν γραμματέας της οργάνωσης μετά το 1883, αλλά επιπλέον, όπως ο Σερράνο, δέχτηκε έντονη κριτική. Ο νέος γραμματέας Ιταλέσιο Κοκουαντάντο, τυπογράφος από τη Βαλλαντολίτ, φαίνεται ότι βρήκε έναν τρόπο συμφιλίωσης. Συγκεκριμένα δεν υιοθέτησε τη γνώμη αυτών που ήταν υπέρ μιας επαναστατικής στάσης, παράνομης και αυθόρμητα περιορισμένης, της οποίας ο Τομάς, με το τέχνασμα της δημόσιας παράνομης οργάνωσης (1874-1881) της Διεθνούς, έδειχνε να είναι οπαδός. Ο Κοκουαντάντο πρέπει να ήταν ο κ-μπενωτής από το 1884 του «Κοσμοπολίτικου Συνεδρίου» (χρησιμοποιούσε πάντα τη λέξη «κοσμοπολίτης») το οποίο πραγματοποιήθηκε το 1885 στη Βαρκελώνη μετά το περιφερειακό συνέδριο. Συμμετείχαν οι «ομοσπονδίοι», οι «απόκληροι» και οι «κομμουνιστές», αλλά το συνέδριο διακόπηκε μετά τις έντονες διαμάχες που ξέσπασαν μπροστά στην αδυναμία να καταλήθουν σε συμφωνία. Ορισμένοι «απόκληροι» εξέφρασαν τη δυσαρέσκειά τους για το σχίσμα, εκθέτοντας την άποψή τους σ' ένα μακροέστο που εκδόθηκε τον Ιούλιο του 1886. Ίσως η επίδραση του Σαλβωκόλα, που δημοσίευε τα άρθρα όλων των σοσιαλιστικών τάσεων

στο έντυπο «El Socialismo» ο οποίος εκείνη την περίοδο ήταν κομμουνιστής, συνέβαλε στη συμφιλίωση.

Ωστόσο, ο θάνατος του Αλφόνσου του 12ου, η Κυβέρνηση Συμμαχίας, η εξέγερση για την κατάκτηση του οκτώου, η Πρωτομαγιά του 1886 και τα γεγονότα της 4ης Μαΐου 1886 στο Σικάγο, θα δώσουν νέα ώθηση στο κίνημα, ιδιαίτερα στην Καταλωνία. Τον Ιανουάριο στη Βαρκελώνη ιδρύθηκε η επιθεώρηση «Acracia». Ο όρος αυτός χρησιμοποιούταν την εποχή εκείνη κυρίως απέναντι της αναρχίας. Η «Acracia» θυμίζει μια εργατική επιθεώρηση, την «Atercratia» που η έκδοσή της είχε ανακοινωθεί τον Οκτώβριο του 1884 στη Βαρκελώνη, αλλά ποτέ δεν είδε το φως της δημοσιότητας.⁸

Στο μεγάλο μακροέστο «Προς όλους τους εργαζόμενους της Ισπανίας», που υπογράφηκε από την ομοσπονδία της Βαρκελώνης στις 23 Φεβρουαρίου 1886 και συντάχθηκε απ' τον Ανσέλμο Λορέντσο, όταν αυτός προσχώρησε στο κίνημα, διαβάζουμε:

«...Διακηρύσσουμε την α-κρατία (την κατάργηση της Κυβέρνησης)... Η πρώτη κοινωνική κολλεκτίβα, είναι η τοπική ένωση των παραγωγών του ίδιου επαγγέλματος. Βασική σύμβαση συνδέει τον παραγωγό με την αντίστοιχη ή παρόμοια ένωση των παραγωγών. Ένα συμβόλαιο που θα υπογραφεί από τους παραγωγούς της ίδιας περιοχής, θα δημιουργήσει μια κοινωνική οργάνωση που θα διευκολύνει την πίστωση, την ανταλλαγή, την εκπαίδευση, την υγεία, την τήρηση της τάξης και θα καθιερώσει συμφωνίες με άλλες περιοχές για την πίστωση και την ανταλλαγή σε ευρύτερη κλίμακα. Το ίδιο θα γίνει και για τις επικουρικές, τις μεταφορές, τις δημόσιες υπηρεσίες. Άλλοι θεσμικοί διαμορφωμένοι ανάλογα με τη γεωγραφική πραγματικότητα (τη μορφολογία και ποιότητα του εδάφους, το κλίμα κ.λπ.) θα δημιουργηθούν σύμφωνα με ειδικές συμφωνίες,

8. Η έκφραση, απ' το Γαλλικό βιβλίο «Αποστολή του Κλωντ Πελλετιέ. Ο Κόμμος ανέφερε ότι ο Φάργκας Πελλετιέ εμπνεύστηκε την έκφραση «άκρατία» μόνος του ή με αρωχή την Αθηνάισσα. Και άλλες λέξεις με την ίδια ελκ δημοσιεύθηκαν σε διάφορες άλλες χώρες υπενόησε (αυτοδημιουργία του ατόμου), «ακρότης (μη κυβέρνηση), αντίστοιχη (ισότιχη στην κυβέρνηση, Herrschaftswort) (χωρίς δικτατορία), bebelistic (στα ρωσικά) κ.λπ.

βοηθημένες σε οικονομικές αρχές που αφορούν τις δυνατό-
τητες παραγωγής, ανταλλαγής και μεταφοράς. Η γη, τα
ορυχεία, τα εργοστάσια, οι σιδηρόδρομοι, τα πλοία και γενι-
κά όλα τα μέσα παραγωγής, μεταφοράς, ανταλλαγής και
επικοινωνίας που έχουν χαρακτηριστεί ως ιδιοκτησία κοι-
νική, πρέπει να ανατεθούν με τίτλους επικαρπίας στις
κollectιβικές των εργαζομένων...»

Το μακρόστενο αυτό δημοσιεύτηκε πολλές φορές και έγινε απο-
δεκτό από ένα μεγάλο αριθμό συντρόφων. Επαναλήφθηκε μερικά
στο Μακρόστενο του συνεδρίου της Μαδρίτης τον Μάιο του
1887. Περιλαμβάνει το παρακάτω απόσπασμα ταυτόσημο με τα
κείμενα του 1886 και 1887:

«...Οργάνωση της κοινωνίας στη βάση της εργασίας ό-
λων εκείνων που είναι σε θέση να συμμετάσχουν στην πα-
ραγωγή, ορθολογική διανομή των προϊόντων της εργασίας,
βοήθεια στους μεταλλωρύχους που δεν μπορούν πλέον να
παράγουν, καθώς και στους άλλους ανήμπορους εργάτες.
Ολοκληρωμένη εκπαίδευση, φυσική και επιστημονική για
τους μελλοντικούς παραγωγούς...»⁹

Ο Λορέντσο, απεσταλμένος της Ομοσπονδίας της Βαρκελώ-
νης στη Μαδρίτη, που δημοσίευσε αυτό το Μακρόστενο στην «El
Productor» «Ο παραγωγός» στις 27 Μαΐου του 1887, θυμάται
μια θελλώδη συζήτηση που έγινε σχετικά με τη φράση: «...Ο
εργαζόμενος θα λάβει το προϊόν της εργασίας του...», που απί-
αυτην είχαν παραλείψει τη λέξη «ολόκληρο». Η παραλείψη αυτή
έγινε — αναφορικά με τα παιδιά, τους αρρώστους και τους ανά-
πηρους — με το σκοπικό ότι το άτομο οφείλει στην κοινωνία
την αμοιβαιότητα των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και ακατά-
συνεπεία, για να έχει το δικαίωμα να είναι καταναλωτής, πρέπει
να έχει εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του σαν παραγωγός...». Η
«Κοινωνία θεμελιώνεται στην αρχή της αλληλεγγύης, που είναι
φυσική συνέπεια της αμοιβαιότητας» και αν η κοινωνία εγγράται
στο άτομο την απόλαυση των επιθυμιών του, με αντάλλαγμα την
εκπλήρωση των καθηκόντων του, όλοι πρέπει να βοηθήσουν στη
εκπλήρωση της κοινωνίας, συμβάλλοντας στην εκπαίδευση των
παιδιών και την προστασία των γερόντων. Γι' αυτόν το λόγο ο

9. «La Solidaridad», Σεβίλλη, 9 Σεπτεμβρίου.

Λορέντσο κατάρτησε τη λέξη «ολόκληρο» και χρησιμοποιήσε τον
λόγο «ορθολογική» διανομή των προϊόντων εργασίας. Πάντως, ο
Ρικάρντο Μέλλα υποστήριξε το 1888 πως η κοινωνία αμειψύνας
από αναρχική σκοπιά δεν έχει το καθήκον να εκπαιδεύσει τα
παιδιά, ούτε να ασχοληθεί με τους ψυχοπαθείς, τους ανάπηρους
και τους γέροντες. Αυτά ανατίθενται στους γονείς και στην αυ-
θόρμητη συμπάρταση των ενόσεων!

Είναι πολύ δύσκολο να διακρίνουμε αν οι εφημερίδες που εκδό-
θηκαν στη Μαδρίτη από το 1885, όπως η «Bandera Social» (Σο-
σιαλιστική Σημαία), η «Bandera Roja» (Κόκκινη Σημαία), και η
«Anarquía» (η τελευταία εκδόθηκε από τον Ελβέρτο Αλβαρέζ)
ήταν κομμουνιστικές ή κollectιβιστικές, διότι δεν εκφράζονταν
ούτε με πάθος ούτε με ενδοσιασμό για κανένα από τα δύο δόγ-
ματα. Η πνευματική ζωή της εποχής εκφράζεται με την επιθεώ-
ρηση «Anarquía»¹⁰ τον «El Productor» (Ο Παραγωγός)¹¹ και την
«La Solidaridad» (Η Αλληλεγγύη) της Σεβίλλης από το 1888
μέχρι το 1889, όσο διάστημα εκδότης της ήταν ο Ρικάρντο
Μέλλα.

Ο Αντόνιο Πελλίσορ Παραίσι (1851-1919), πριν από τον
Φάργκα Πελλίσορ, ήταν η ψυχή όλων αυτών των εκδόσεων στη
Βαρκελώνη, μαζί με τον Ανσέλμο Λορέντσο (1841-1914) και
ορισμένους νέους, όπως ο Πέντρο Εστίβε (1866-1916), Ο Φερνάν-
ντο Ταρίντα ντελ Μαριμόλ (1861-1915), ο Παλμίριο ντε Λόντα
(Αντριάν ντελ Βάλλε), η Τερέζα Κλαραμούντ (1862-1931), η
Γερζα Μάνε που γεννήθηκε το 1865, ο Χουάν Μονταένι και
άλλοι. Υπήρχε επίσης ο Ραφαέλ Φάργκα Πελλίσορ (1844-
1890), ο Χοσέ Λοΐνας και η ομάδα «La Trepanotiana». Έξω από
την Καταλονία οι πιο γνωστοί αγωνιστές ήταν ο Φερνάν Σαλ-
βορέα στο Κάντιξ (1842-1890) και ο Ρικάρντο Μέλλα.

Μου είναι αδύνατο σ' αυτήν τη σύντομη περιγραφή να παραπέμ-
ψω στις απαραίτητες πηγές, ν' αναπτύξω εκτενέστερα το νόημα
των επιπτώσεων της αυτοκριτικής και να επεκταθώ όσο θα έ-

10. Ιανουάριος 1886 και Ιούνιος 1888.

11. 17 Φεβρουαρίου 1887 και 21 Σεπτεμβρίου 1893, 369 τεύχος.

πρέπει στις προσπάθειες υπέρβασης των ιδεών που επικρατούσαν εκείνη την εποχή, προσπάθειες που τις συναντάμε μόνο στην «Acacia» και στον «El Productor» (1866-1893). Ο αναγνώστης λοιπόν θα πρέπει να αριστήσει σε ορισμένες πολύ συνοπτικές παρατηρήσεις.

Αρχικά θα αναφερθούμε στην «*Asociación*», της ομάδας των τυπογράφων (1883-1888) όπου συναντάται οι αγωνιστές της «*Academia*» και άλλοι που ανέπτυξαν μεταξύ τους μια πνευματική συνεργασία. Στην «*aLa Organización Obrera*» (28 Φεβρουαρίου 1886), ο Λορέντσο κάνει την πρώτη του κριτική και στην «*Acacia*» αργότερα την εμπειριστατωμένη και ουσιαστική κριτική του στον Αντόνιο Πελλίσερ, με το κείμενο «*Acratismo Societario*» (Ιανουάριος-Ιούλιος 1887). Ο Κοινωνικό συμπαρατέθηκε μαζί του με το «*El Mandato imperativo*» (Απρίλιος 1887). Το συνέδριο της Μαδρίτης (Μάιος 1887) συζητήθηκε και το κριτικάρε ο Λορέντσο.¹² Οι υποθέσεις σχετικά με την οργάνωση-έμβρυο, το αλόκληρο προϊόν της εργασίας και την οργάνωση του 1870, υπέστησαν βαθεία κριτική και τελικά έπαψαν να θεωρούνται τετελεσμένα γεγονότα συζητήσιμα μόνον απ' τους «*απαρχαριστούς*».

Αυτή την εποχή δημοσιεύθηκαν στην «*Acacia*» και στο «*El Socialismo*» ορισμένα κείμενα του Ουίλλιαμ Μόρις και του Κροπότιν, μεταφρασμένα απ' την Αγγλική γλώσσα από τον Σλαβοέκα, ενώ ο Μέλλα, στη Σεβίλλη, διαβάζοντας την *Liberty* της Βοστώνης, εξοικειώθηκε με τις ιδέες του Τάκερ. Η απλοϊκότητα του μανιφέστου των Αναρχοκομμουνιστών της Μαδρίτης (Μάιος 1887) προκάλεσε κακές εντυπώσεις στον «*El Productor*» (3 Ιουλίου 1887) και το μανιφέστο έγινε αντικείμενο σοβαρών συζητήσεων στην «*Le Révolté*».¹³ Στο «*H αντίδραση στην Επανάσταση*» ο Μέλλα¹⁴ υποστηρίζει πως το να θέλουν να καθαρίσουν από τα πριν το πώς μετά τη νίκη της Αναρχίας οι λαοί θα πρέπει να οργανώσουν τη διανομή (Κολλεκτιβιστική ή Κομμουνιστική) είναι τυφλός δογματισμός και ακόμη χειρότερα καταστογή της αναρχικής ιδέας και άρνηση της επανάστασης. Η αντίδραση,

σύμφωνα με τον Μέλλα, αντιπροσωπεύει το θάνατο, ενώ η επαναστατική εξέλιξη τη ζωή.

Ο Αντόνιο Πελλίσερ¹⁵ έβλεπε τη δυνατότητα συνενόησης μεταξύ των δύο τάσεων με την προϋπόθεση ότι οι κομμουνιστές θα εγκατέλειπαν τις εξισωτικές υπερβολές τους και οι αγελατο-κολλεκτιβιστές τα λάθη τους και τις εξουσιαστικές προκαταλήψεις τους.

Ο Κροπότιν σε ένα ανυπόγραφο κείμενο που δημοσιεύτηκε στην «*Le Révolté*» στις 7 Οκτωβρίου 1888, επικαλείται τη συμπόλιωση —χωρίς ιδεολογικό συμβιβασμό— που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των δύο τάσεων στη Σεβίλλη (σύμφωνα με τον Μέλλα) και δηλώνει σταδός αυτής της μεθόδου που είναι ο μόνος τρόπος τιμής συμπεριφοράς ανάμεσα σε άτομα που τα διακρίνει ο αλληλοσεβασμός. Δεν παραλείπει όμως να τονίσει ότι ο κομμουνισμός αναμφίβολα θα νικήσει στο τέλος.

Οι Ισπανοί κομμουνιστές επιτέθηκαν εναντίον των κολλεκτιβιστών στις Γαλλικές και Πορτογαλικές αναρχικές εφημερίδες. Τα κείμενα «*Declaraciones*» και «*Aclaraciones sobre declaraciones*» του Πελλίσερ στον «*El Productor*»,¹⁶ στα οποία απάντησε ο Γρασία στο «*Tierra y Libertad*» στις 14 Σεπτεμβρίου, αποτελούν υπέροχες κινήσεις της αντιλήψης των φανατικών για αποικισμύ των άλλων τάσεων. Ωστόσο, στις 12 Ιουλίου 1899, το «*Tiempo Perfidio*» βεβαίωνε ότι η συζήτηση με την εφημερίδα του Γρασία ήταν χαμένος χρόνος. Εξάλλου ο Εστεβέ, υπαιτισόμενος του Μέλλα, έγραφε ότι σε ορισμένες περιοχές δεν υπάρχει φανατισμός και όλοι συμφωνούν να αναγνωρίζουν σε κάθε άτομο και σε κάθε κοινότητα το δικαίωμα να επιλέξουν μετά την επανάσταση την οργάνωση που τους ταιριάζει καλύτερα.

Στα συνέδρια των Κοινωνικών μελετών και στις συγκλητώσεις της Βαρκελώνης¹⁷ συζητήθηκε το πρόβλημα της ανενόησης της οργάνωσης. Μετά το μεγάλο συνέδριο που έγινε στη Βαρκελώνη τον Μάιο του 1888 ιδρύθηκε η «*Federación Española de resistencia al capital*» («*Η Ισπανική ομοσπονδία αντίστασης ενάντια στο Κεφάλαιο*»).

12. *El Productor*, 27 Μαΐου 1887.

13. Από 10 Ιουνίου *Acacia*, Αύγουστος 1887, στο *Calvinistas y comunistas* στο *El Productor* της 16ης Σεπτεμβρίου και στην *Acacia* του Οκτώβρη.

14. *Acacia*, Ιούλιος 1887-Απρίλιος 1888.

15. *Acacia*, Αύγουστος 1887.

16. 3 Αυγούστου, 7 Σεπτεμβρίου 1888.

17. *El Productor*, 4 Οκτωβρίου 1887 και 11 Μαΐου 1888.

Αργότερα στη Βαλένθια και μετά από πολλές συζητήσεις — ιδιαίτερα μεταξύ του Μέλλα, που πρόβαλε αντιρρήσεις, και του Εοστέβε — ιδρύθηκε η «*Organización Anarquista de la Región Española*» («*Αναρχική οργάνωση Ισπανίας*») που αντικατέστησε την παλιά Περιφερειακή Ομοσπονδία (τμήμα παρ' όλα αυτά της Διεθνούς) στον τομέα των ιδεών και της επαναστατικής δράσης, όπως την είχε ήδη αντικαταστήσει τον Μάιο στον οικονομικό τομέα. Η οργάνωση αυτή ήταν ανοιχτή σε όλα τα άτομα, σε όλες τις ομάδες χωρίς διάκριση των επαναστατικών μεθόδων και των οικονομικών σχολίων. Ένα γραφείο σχέσεων και στατιστικής οργανώθηκε από την ομάδα Μπενεβέντο της Βαρκελώνης που συνέχισε τις δραστηριότητές του μέχρι την εποχή των μεγάλων διαγμάτων, αν και αδύνατο να προσδιορίσω πότε ακριβώς σταμάτησε.

Σ' αυτό το διάστημα υφείσθησαν διάφορες φωνές διαχωριστικής ενάντια στη διαίρεση των Αναρχικών αναφορικά με τις οικονομικές αντιλήψεις¹⁸ και η ομάδα Μπενεβέντο δήλωσε στις 3 Μαΐου ότι κανένα ιδιαίτερο οικονομικό σύστημα δεν πρέπει να επιβληθεί στη νέα κοινωνία. Το ειδικό πρόβλημα της οικονομίας πρέπει να αποτελεί αντικείμενο μελέτης με αποκλειστικό σκοπό την επισημοποιημένη τελειοποίηση της οικονομίας. Ο Φερνάντο Ταρρίντα στημονική τελειοποίησε την οικονομία. Ο Φερνάντο Ταρρίντα ντελ Μαριβίλ εκλέχθηκε αντιπρόσωπος από την ομάδα «*Benévolo*» στις συγκεντρώσεις των Αναρχικών στο Παρίσι τον Σεπτέμβριο. Η ομάδα επέλεξε για το «*Segundo Certamen Socialista*» ένα θέμα πάνω στο οποίο ο Μαριβίλ έγραψε το δοκίμιό του «*Η επαναστατική θεωρία*», στις 26 Οκτωβρίου 1899, καταλόγησας στην «*Αναρχία χωρίς επίθετα*»¹⁹

Στο δεύτερο εξάμηνο του 1888 η ιδέα αυτή ήταν ήδη διαδεδομένη στη Βαρκελώνη. Ο Μέλλα πραγματοποιεί αυτό το θέμα στην «*Solidaridad*» της Σεβίλλης στις 27 Σεπτεμβρίου 1888 και στις 12 Ιανουαρίου 1889 στο «*Η Αναρχία δεν επιδέχεται επίθετα...*»

Στη συνέχεια το θέμα αναπτύχθηκε στην «*La Revolución*» στις 6 και 13 Σεπτεμβρίου από έναν σύντομο της Βαρκελώνης (πληθ.

ών τον Ταρρίντα) σ' ένα πολύ ενδιαφέρον άρθρο σχετικά με τις διαφορές των αντιλήψεων μεταξύ Ισπανών και Γάλλων συντρόφων. Ο Ταρρίντα συζητώντας μαζί μου στη Γαλλική γλώσσα χρησιμοποιούσε τους όρους «*Αναρχία χωρίς περιφράσεις*» και «*καλή και καθαρή Αναρχία*». Το 1908, σε μια νέα έκδοση του δοκιμίου του, ακολουθώντας το παράδειγμα του Φερρέρ (1906 ή 1907) αποφεύγει τη λέξη «*Αναρχία*» που συχνά ο λαός της έδινε λανθασμένη ερμηνεία και υιοθέτησε τον όρο «*αυθελθεριακές σοσιαλισμός*». Αργότερα έγραψε ότι τα συμπεράσματά του τα αποδέχτηκε η πλειονότητα των Ισπανών Αναρχικών που αρνούνταν κάθε σεκταριστική προκατάληψη.

Πρέπει να υπενθυμίσω ότι τη στιγμή που έγραφε αυτά τα κείμενα ο Ταρρίντα (26 Οκτωβρίου 1889), είχε δημοσιευθεί το «*Άρθρο*» («*Εισαγωγή*») του Μαλατέστα²⁰ σε μια Ισπανική εφημερίδα,²¹ όπου διαβάζουμε: «*κακόμα περισσότερο, δεν πρέπει να είμαστε διαχωρισμένοι για απλές υποθέσεις*». Ο Ταρρίντα άσκησε ανοιχτά κριτική στο βιομηχανικό χαρτί του Κροπότκιν, ο οποίος περιορίζει τη θεωρήσή του στην απλή ένωση μικρών κοινοτήτων, ενώ ο Μαλατέστα προέβλεπε μεγάλες οργανώσεις που αντάλλασσαν τα προϊόντα τους. Πρόσθετε πως όλες οι μεγαλοφυίες ανοίγουν καινούριους δρόμους για να φτάσουμε στη μελλοντική κοινωνία και ότι θα υπάρξουν πολλοί άνθρωποι προικισμένοι με αυτήν τη γοητευτική δύναμη, αν μπορούμε να την αποκαλέσουμε έτσι, καινού να προτείνω στους άλλους τις δικές τους ιδέες. Και τελειώνει αναφέροντας πως όλα έχουμε το ιδιαίτερο δικαίωμά μας για τη μελλοντική κοινωνία.

Ο Χουάν Μοντσενί (Φενερβίο Ουράλας) δηλώνει στην «*La Anarquía*»²² πως η Αναρχία δεν επιδέχεται αποκλειστικότητες και κατά συνέπεια αποκαλεί τον αυτό το «*καλή Αναρχία*». Με το ίδιο πνεύμα έγραψε το «*los preocupaciones des los preocupados*»²³ στο «*El Corsario*»²⁴ παρέμεινε δε πάντα πιστός σ' αυτή την ιδέα.

20. Νόβια, Σεπτέμβριος 1879.

21. *El Productor*, 2 Οκτωβρίου.

22. Μαδρίτη, 12 Σεπτεμβρίου 1890.

23. 1891, 43-46 σελίδες.

24. *La Corónica*, 20 Σεπτεμβρίου 1896, 16 Ιανουαρίου 1896.

18. *El Productor*, 11 και 18 Ιανουαρίου, 8 Μαρτίου και 14 Ιουνίου 1889.

19. Το 1890.

Το 1893 ορισμένοι Αναρχοκομμουνιστές υιοθετούν μια ενωτική στάση απέναντι στην Αναρχία χωρίς επίθετα όπως αποδεικνύουν η εφημερίδα του Οκτώβριου Τζαν *aLa Controversia* (Η Διαμάχη) (Βαλένθια) και η *aLa Tribune Libre* (Ελεύθερο Βήμα) της Σεβίλλης όπου ο Βισέντε Γκαρσία γράφει στις 24 Ιανουαρίου 1893: «No hay que tener». Ο Τζαν προγραμμένως είχε συννοήσει τον Μαλατέστα και Εστέβε στις περιόδους τους.

Εξάλλου στη Βαρκελώνη έγινε μια διάλεξη όπου ο Μαλατέστα, ο Εστέβε και ο Ταρρίντα εξέθεσαν τις προσωπικές τους απόψεις.

Είναι αδύνατο να παρακολούθησουμε εδώ την εξέλιξη των αντιλήψεων του Ρικάρντο Μέλλα από τα κείμενά του στο «*Primer Certamen*» το 1885 μέχρι την έκδοσή του έργου για τη συνδιάσκεψη του Παρισιού το 1900 με τίτλο «*Cooperación libre y los sistemas de comunidad*» κλπ. Ο Μέλλα αγωνίστηκε με πάθος εναντίον του Κομμουνισμού τόσο του εξουσιαστικού όσο και του ελευθεριακού, για τον οποίο έπρεπε μεγάλη περιφρόνηση όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε διαβάζοντας τη «*Solidaridad*» της Σεβίλλης (1888-1889). Για κάποιο διάστημα οι ιδέες του ταυτίζονται με αυτές των φεντεραλιστών (του Προσόντν και στη συνέχεια του Σεράνο Υ Οτέιτζα). Ακολούθως επηρεάστηκε από τον Τάκερ («*liberty*») και πολύ αργότερα από τους Dyer D. Lund (The Economics of Anarchy — 1890) (Τα Οικονομικά της Αναρχίας) και C. C. Clemens (A primer of Anarchy) (Το Αλφαριθμητικό της Αναρχίας). Εκφράζεται με απέχθεια για τον Κομμουνισμό χρησιμοποιώντας την έκφραση του «a outrance» (χωρίς μέτρον). Στο κείμενο «*El socialismo Anarquista*»²⁵ δηλώνει ότι ο Αναρχισμός είναι ανοιχτός σε όλες τις υποθέσεις μελλοντικής οργάνωσης της κοινωνίας και αναγνωρίζει ότι η «ελευθέρη συνεργασία» θα επιτρέψει τον πειραματισμό όλων των μεθόδων και όλων των εφαρμογών. Η έκδοσή του που την συνέταξε για τη συνάντηση του Παρισιού και δημοσιεύτηκε στους «*Temps Nouveaux*» (Μοντέρνοι Καιροί) αποτελεί χαρακτηριστικό αναρχικό ντοκιμέντο, αυθεντικά αντιεξουσιαστικό, παρόλο που προοριζόταν για ένα διεθνές κοινό συζητήθηκε ελάχιστα και ουσιαστικά

μόνο από την Βολταερίν ντε Κλαίρ πολύ αργότερα στη συνάντηση της Φιλαδέλφειας.

Κατά την διάρκεια της επίπονης επεξεργασίας των αναρχικών θεών υπήρξαν στιγμές μεγάλης ενθουσιασμού, έντονης δραστηριότητας, πολλών δημοσίων και καλοπρασίνων εκδηλώσεων και κατά τη γνώμη μου δεν υπήρξε περίοδος τόσο ακριβώς πνευματικά όσο αυτή του 1886-1893. Σ' αυτό το κλίμα των πυρετωδών αναζητήσεων που περιγράψαμε στάθηκε δυνατό να απαρηστροποιηθούν απόψεις και συνθήκες, βαθιά ριζωμένες και να ανιψωθούν πάνω από το σεκταρισμό, το φανατισμό και την αδιαλλαξία. Ήταν το πέρασμα από την θρησκευτική πίστη στην επιστημονική κριτική. Είναι μεγάλο δυστύχημα που οι Αναρχικοί των άλλων χωρών δεν ακολούθησαν αυτή την εξέλιξη που αρχίζει με την υποτάπιση μιας μόνης ιδέας και καταλήγει στην ελεύθερη έρευνα όλων των ιδεών.

Αλλά στην Ισπανία είχαμε και τις «υποτροπές» μας. Μέσα στην σύγχυση μας συχνά πιστεύαμε πως μόνον ένας προσηλυμένος στοχαστής και ένα μόνο δόγμα αρκούσαν να αποδείξουν την ανωτερότητά μας απέναντι στους προκατήχους μας και, επειδή κανείς δεν πρόβαλε αντιρρήσεις στον Κροπότιν και τον Τάκερ, πιστεύαμε ότι αυτοί οι δύο είχαν πει την τελευταία λέξη πάνω στον Αναρχοκομμουνισμό και τον Αναρχοτομμωισμό. Πιστεύαμε πως αφού οι μεν είχαν δίκιο, οι δε είχαν άδικο έστω κι αν όλα περιληπτικά ανέφερα βρίσκονται κυρίως δημοσιευμένα στην Ισπανική γλώσσα, ενώ στη Γαλλία ήταν προσιτός μόνον ένας περιτρισμαμένος απόψεις τους.

Εγώ ο ίδιος, ελάχιστα ενημερωμένος και εγκλωβισμένος, έγραφα το 1890 μιν απολογία του Αναρχοκομμουνισμού αρνούμενος ολοκληρωτικά τον Κολλεκτιβισμό και τον Ατομισμό, ένα άρθρο που ο Μέλλα μετέφρασε στον «*El Productor*» για να αποδείξει την επισολαυτήτά του και τα όριά του και ν' απαντήσει σε μια σειρά άρθρα όπως: «Discussion: Communisme, Individualisme y Colectivismo».²⁶ Δεν διάβασα τα άρθρα αυτά παρά μόλις το 1929. Το 1900 είχα καταλήξει και εγώ στο συμπέρασμα ότι έπρεπε να ανιψωθούμε πάνω από τις αποκλειστικές εμμονές

25. *La Revista Blanca*, 1899, 158-169 σελίδες.

26. 25 Σεπτεμβρίου και 2 Οκτωβρίου έως 13 Νοεμβρίου 1890.

του Αναρχισμού. Αλλά πολλές λέγουν με άκουσαν και όταν έθεσα για τελευταία φορά το πρόβλημα στην «Γενεά» του Λουδίνου, στις αρχές του 1914, όλοι τάχθηκαν εναντίον μου. Όταν μετά τον πόλεμο, και χωρίς να ενημερωθώ το άρθρο αυτό επαναδημοσιεύτηκε αρκετές φορές οι κριτικές που δέχτηκα ήταν λιγότερες. Ο Σωματιανός Φωρ καταφέρθηκε εναντίον των αποικειοκρατικών στην «Αναρχική Σύνοψη», το 1928, κάτω από μια άλλη οπτική όπως προσπαθήσα να καταδείξω με ορισμένα μου άρθρα αφιερωμένα στη συνύπαρξη, στο «Suplemento de la Protestan». Ο Ταρρίνα κήρυξε την ίδια ιδέα από «αγρωστικιστική» άποψη σύμφωνα με την οποία είναι αδύνατο να προβλέψουμε το νόημα των οικονομικών εξελίξεων. Ο Μέλλα συμφώνησε μ' αυτή την ιδέα πιστεύοντας ότι κάθε αντίληψη έχει δικαίωμα να εκφράζεται. Ο Χουάν Μοντσένι δεν παραδεχόταν ότι η αρχή της αναρχικής ελευθερίας μπορεί να συρρικνωθεί από προκαθορισμένες και αποικειοκρατικές ερμηνείες. Ο Μαλατέστα δήλωσε, όπως αναφέραμε και παραπάνω, ότι δεν έπρεπε να μας διατρούν υποθέσεις που η επιλογή τους ανήκει στο μέλλον. Θα ήταν μεγάλο λάθος να πιστεύουμε ότι το πρόβλημα αυτό δεν είχε καμιά πρακτική σημασία και πως θα λινόταν μετά την σύσταση παραδοχής του Αντιεξουσιαστικού Κομμουνισμού. Η συζήτηση και οι διαφορές θα συνεχιστούν πάνω σε πολλά άλλα σημεία όπως και πάνω στις «αποικειοκρατικότητες».

Η απλή συνύπαρξη ποτέ δεν κατορθώσε να επιτευχθεί γιατί ο καθένας πιστεύει ότι είναι ιδεολογικά ανώτερος από τους άλλους. Να, γιατί είμαστε τόσο βαθιά διχασμένοι και δεν κατορθώνουμε να συνεννοηθούμε. Αυτό δεν θα σταθεί δυνατό παρά μόνον, και με την προϋπόθεση ότι θα απαλλαγούμε από τα πάθη και τον φανατισμό που μας τυφλώνουν. Αλλά η ιδέα μιας αλληλέγγυας συνύπαρξης έχει διαδοθεί και το μέλλον θα την πραγματοποιήσει όταν, μετά την απόρριψη της δικτατορίας των υλικών σχέσεων, θα κατορθώσουμε να απαλλαγούμε και από τη δικτατορία των ιδεών.



Οι επαναστάτες, που ανανέωσαν τις ιδέες και τη μορφή της οργάνωσης, ανανέωσαν επίσης από το 1886 τη λαϊκή συλλογική δράση. Μέχρι τότε μοναδικός σκοπός ήταν η αύξηση του αριθμού

των τημάτων και των μελών, αλλά αυτή καθυστερούσε ολοένα περισσότερο εξαιτίας των ταραχών και των απρόβλεπτων απεργιών, γεγονός που αποθάρρυνε τον γραμματέα Φρανσίσκο Τομάς που ήταν προικισμένος με καλή θέληση και αυτοπάρηση. Στη συνέχεια οι Ισπανοί αγωνιστές, απαλλαγμένοι από τη φροντίδα αυτή, ήταν περισσότερο ελεύθεροι και οι γενικές απεργίες στη Βαυκαλιώνη το Μάη του 1890 και 1891 έφεραν υπέροχα αποτελέσματα. Μια νέα εξέγερση, που είχε προβλεφθεί για το 1892 και που οι προπαγανδιστικές περιοδείες του Μαλατέστα και του Βατέζε θα έπρεπε να είχαν ενισχύσει, έγινε τελικά σε περιορισμένη κλίμακα λόγω της αγροτικής εξέγερσης του Χερές ντε λα Φροντέρα τη νύχτα μεταξύ της 8ης και 9ης Ιανουαρίου. Ακολούθησαν οι εκτελέσεις της 10ης Φεβρουαρίου, οι πολλές συλλήψεις και τα βασανιστήρια. Αυτό ήταν και το τέλος των απεργιών της 1ης Μαΐου και η αποδυνάμωση που ακολούθησε προκάλεσε μια νέα αναδίπλωση στην ατομική δράση, όχι μόνον από τους απομειωμένους αλλά ιδιαίτερα από τους Κομμουνιστές που δεν συμφωνούσαν τις ιδέες της πλειοψηφίας. Ο Μέλλα έγραψε τότε ότι μια υπερβολική δυσπιστία ήταν η αρχή της προκατάληψης σύμφωνα με την οποία κάθε οργανική δράση απέβαινε ολέθρια για την υπόθεσή μας. Η ελεύθερη πρωτοβουλία ερμηκώθηκε σαν άρνηση της αρχής της οργάνωσης και θεωρήθηκε εκ διαμέτρου αντίθετη με αυτήν.²⁷

Από τον φόβο της εξωσίας απαρνήθηκαν κάθε οργάνωση της μελλοντικής κοινωνίας και προπαγάνδισαν έναν ακατανόητο και αντικοινωνικό ατομικισμό, χωρίς να λάβουν υπόψη τους ότι η πολυπλοκότητα της κοινωνικής τάξης απαιτεί μια διάθεση, μια ένοση και μια οργάνωση. Είναι αυτό που έγραφε τότε ο Πελάσορ στις κριτικές του για τις αρχέλειες και τις απλοϊκότητες, που ήταν συνήθειες αυτή την περίοδο και ορεΐλλονταν όχι μόνον στην υπερβολή και στους σαθρούς συλλογισμούς τους βασισμένους σε μια επιφανειακή γνώση της πραγματικότητας, αλλά κυρίως σε ένα πραγματικό μίσος για τους αποκαλούμενους «μιστροπαικείς»

27. Βλέπε El Corsario της 25ης Ιουλίου 1893. Η περιγραφή της ποικιλοτρόπης αυτής της περιόδου έγινε από τον Χουάν Μοντσένι, στο Έπιτο απαριθμώ το 1895. Το πιο ενδιαφέρον όμως ντοκουμέντο, αυτή την περίοδο ένωσης είναι η περίφ Ριπταλίσμο ο ευαγγελιστής, της οποίας συγγραφέας πρέπει να είναι ο Βάβια ο Antonio Pellicer, στο El Productor της 27ης Απριλίου και 15ης Ιουλίου 1893.

αξιοσβάστατοι οργανωτές κ.λπ. Ένα μίσος ενάντια στους φίλους των εφημερίδων «El Productor», «Freiheit», «Freedoms» τους Μαλατέστα, Μερλίνο, κ.λπ. Υπήρχαν φοβερή ανταγωνισμοί. Στις 24 Σεπτεμβρίου 1893, ο εργατικός Κύκλος κοινωνικών σπουδών (αυτός ο μεγάλος αναρχικός κύκλος που απαγορεύτηκε απ' τις αρχές στις 3 Μαΐου 1891) ήταν ικανός να ανοίξει πάλι, πράγμα που αποδεικνύει τη φυσιολογική και προοδευτική υπέρβαση του κινήματος. Μετά την απόπειρα δολοφονίας του Παύλινο Πάλλας ενάντια στον στρατηγό Μαρτίνεθ Κάμπος, που έγινε την ίδια μέρα που ξανάνοιξε ο κύκλος, οι τυπογράφοι αρνήθηκαν να τυπώσουν την «El Productor», ενώ στις άλλες πόλεις οι εφημερίδες συνέχισαν την κυκλοφορία τους κανονικά. Αδυνατώντας να υπερνικήσει αυτό το εμπόδιο, η «El Productor» διέκοψε την έκδοσή της. Οι εξηγήσεις που έδωσαν οι συντάκτες²⁸ για να δικαιολογήσουν τη στάση τους είναι αξιολύπητες και αποδεικνύουν την αντιδημοκρατικότητα της εφημερίδας που στο εξής θεωρήθηκε εμπόδιο στην ανάπτυξη της ελεύθερης πρωτοβουλίας. Μπορούμε να διαπιστώσουμε το μίσος κατά των συντακτών του «El Productor» από τα επιθετικά άρθρα που ο Μαρτέν Μπόρρας, ένας από τους αρχηγούς των αντιπάλων τους, έστειλε στην «El Perseguido» του Μπουένος Άιρες από το 1893 μέχρι τη σύλληψή του.

Οι βομβιστικές απόπειρες στο θέατρο Liceo είχαν σαν αποτέλεσμα συλλήψεις, τρομοκρατικές δίκες, βασανιστήρια, εκτελέσεις.²⁹ Αλλά σε πείσμα της φοβερής αντίδρασης, οι επαναστατικές εφημερίδες εξακολούθησαν να κυκλοφορούν, όπως η «El Correo», οι εφημερίδες που εξέδιδε ο Αλβαρέζ και μια σειρά προκηρξίσεις των Αναρχοκομμουνιστών. Ωστόσο το μεγάλο ρεύμα της Αναρχικής σκέψης φάνηκε να στεραίνει όταν ο Αντόνιο Πελλάσερ έσπασε, ως το παίμε έτσι, την πένα του και ο Λορέντσο αποσύρθηκε σε μια εφημερίδα σχεδόν ασήμαντη, την «El Porvenir Social», την μόνη που κατόρθωσε να κυκλοφορεί στη Βαρκελώνη και σε μια επιθεώρηση, την «Ciencia Social» (1895-Μάιος 1896).

Το κίνημα ιδιαίτερα εξασθενημένο άρχισε κατά κάποιο τρόπο να αναζωογονείται όταν, μετά τη βομβιστική απόπειρα στην οδό Κάμπος Νοέβος στις 17 Ιανουαρίου 1896, ακολούθησε πάλι ένα τρομερό κύμα καταστολής. Μαζικές συλλήψεις, βασανιστήρια, εκτελέσεις, καταδίκες σε κάτεργα, εκτοπίσεις και εξορίες πολλών αγωνιστών στην Αγγλία και αλλού (1896-1897). Χρειάστηκε μια ισχυρή διεθνής προσπάθεια, η μεγάλη καμπάνια του Ταρρί-ντα ντελ Μαριμόλ και του Φεντερίκο Ουράλες (Χουάν Μονταίνι) για να πετύχουν την απελευθέρωση όσων επέζησαν. Με τις πρωτοπονητικές καμπάνες της «Revista Blanca» και της «Tierra y Libertad» (1899-1905) κατόρθωσαν επίσης να απελευθερώσουν τους φυλακισμένους του Χερές (1892) και εκείνους του «Μαϊρού Νησιού» (1883).

Στη συνέχεια οι αγωνιστές του Χάρο (Δεκέμβριος του 1899), του Μαυλιέ (Ιανουάριος 1900) και του Χερές πήραν την πρωτοβουλία μιας συνδικαλιστικής αναδιοργάνωσης μετά το συνέδριο στη Μαδρίτη τον Οκτώβριο του 1900. Κατά την διάρκεια αυτού του συνεδρίου είχε ιδρευθεί η «Federación de trabajadores de la Región Española» («Ομοσπονδία Εργαζομένων της Ισπανικής Περιοχής») που συνέχισε το έργο της «Pacto de Unión y Solidaridad» («Συμφωνία για την Ένωση και Αλληλεγγύη»), οργάνωση, που παρήκνη την αδυναμία της και την έλλειψη προσβάσεων, εξακολούθησε να υφίσταται) δίνοντάς της μια νέα ώθηση, αφού σχεδόν αμέσως απέκτησε 52.000 μέλη και εξέδωσε ένα μηνιαίο αναρχικό περιοδικό. Αυτή η οργάνωση του 1900 έπαυε να υφίσταται σαν Ομοσπονδιακός Οργανισμός το 1905 ή το 1906, αλλά η κατάρτιση του μηχανισμού της δεν προκάλεσε και τη διάλυση των συνδικαλιστικών τμημάτων, εκτός από τις επιτροπές που είχαν την έδρα τους στη Βαρκελώνη, Σεβίλλη και Κορόνια που τελικά έχασαν κάθε επαφή με τους συνδικαλισμένους. Μια νέα πρωτοβουλία ανέλαβαν τα σπάρτα ή πνήγνα συνδικάτα της Βαρκελώνης και των περιχώρων της που εξακολούθησαν να υπάρχουν και έδωσαν μια νέα ώθηση στην ομοσπονδία τους με την επωνυμία «Solidaridad Obrera» ενώνοντας τα συνδικάτα της Καταλωνίας με σκοπό τη δημιουργία μιας Εθνικής Ομοσπονδίας.

Οι επαναστάσεις και η καταπίεση του 1900 καθυστέρησαν αυτή την εξέλιξη που όμως κατέληξε στην ίδρυση της «Confede-

28. El Correo, La Corogne, 5 Νοεμβρίου 1893.

29. El proceso de un gran crimen του Νουαν Μονταίνι, La Corogne 1895, 50 σελίδες.

ratión Nacional del Trabajo (Εθνικές Συνομοσπονδίες Εργα-
σίας) το Σεπτέμβριο του 1911, αλλά η δημόσια δραστηριότητά
της σταμάτησε σχεδόν αμέσως μετά από λίγες μέρες, ύστερα
από μια σειρά συλλήψεων.

Η περιοχή της Καταλονίας ξανάρχισε να οργανώνεται τοπικά
το 1913 και 1914 με σκοπό τη δημιουργία μιας Εθνικής οργάν-
ωσης, που αρχικά ιδρύθηκε στην Φαράλ στις αρχές του 1915. Η
κίνηση για την εθνική οργάνωση της C.N.T. εξελισσόταν αδιάκο-
πα όπως καταδεικνύεται από το περιφερειακό Καταλονικό συνέ-
δριο του Σανθ στη Βαρκελώνη τον Αύγουστο του 1918, που
στην πραγματικότητα δεν ανέπτυξε μεγάλη δημόσια δραστηριό-
τητα σε διαπεριφερειακή κλίμακα, αλλά τον Δεκέμβριο του 1919
κατέληξε σ' ένα μεγάλο ιδρυτικό συνέδριο στη Μαδρίτη. Στο
συνέδριο συμμετείχαν αντιπρόσωποι 90.000 συνδικαλιστών της
Ανδαλουσίας, 15.172 της Αραγωνίας, 1.081 συνδικαλιστών των
Βαλεαρίδων και των Καναρίων και 699.369 της Καταλονίας.
Όταν, μετά από μια ατέλειωτη σειρά γεγονότων, υπήρξαν οι
προϋποθέσεις το 1931 για το νέο συνέδριο στη Μαδρίτη, υπήρξε
ο ίδιος αριθμός αντιπροσώπων, αλλά τα μέλη ήταν περίπου ένα
εκατομμύριο. Οι αριθμοί ποικίλουν λόγω της πολυτάραχης ζωής
των συνδικαλιστών εργατών, αλλά μπορούμε να υπολογίσουμε
ότι ήταν δέκα φορές περισσότεροι από εκείνους που κατόρθωσαν
να εντάξει η Διεθνής στις γραμμές της.

Η διοικητική οργάνωση της Διεθνούς ήταν ένας ιδιαίτερα παιδι-
παικός μηχανισμός, εμφυλοκίνητος όμως με το πνεύμα της Συμ-
μαχίας. Οι οργανώσεις της εποχής μας είναι επίσης πολυπληθείς,
αλλά αν αφεθούν να δράσουν ανεξέλεγκτα, μετατρέπονται εύκολα
σε ατεχνάεις δικτατορίες και σε αθηρησοκληρωτικές γραφειο-
κρατίες. Όπως όλες οι κενότητες η τερσάτια δύναμη των συνδι-
κάτων είχε ανάγκη από μια ζωογόνο δύναμη την οποία εμπόρισε
στη Διεθνή η Συμμαχία. Αυτό ακριβώς θα πρέπει να πετύχουν
οι Αναρχικοί στις συνδικαλιστικές ενώσεις, διαφορετικά θα δη-
μιουργηθεί μεταξύ των μελών απάθεια, αδιαφορία και ανακωχή-
τητα, βάσεις για τη γένεση του κορπορατισμού. Οι νοσταλγοί
της δικτατορίας θα επικρατήσουν ώστε να περιορίσουν τους συν-
δικαλιζόμενους σ' ένα κοπάδι ψυχροφύλων, έτοιμο να εξυπηρετή-
σει τις φιλοδοξίες και τον τυχοδιωκτισμό τους. Στην Ισπανία οι
Αναρχικές ομάδες που είχαν ενσωματωθεί από το 1888, επανασυλλέ-

θηκαν και πάλι, και τελικά, στη διάσπαση της Βαλένθια το 1937
ιδρύθηκε η «Federación Anarquista Ibérica» (F.A.I.), «Αναρχική
Ιβερική Ομοσπονδία». Ενάντια σ' αυτή την οργάνωση συγκε-
ντρώθηκε το μίσος των δικτατόρων και των νοσταλγών της κάθε
εθνικής δικτατορίας, που ήθελαν να κυριαρχήσουν σ' αυτό το ένα
εκατομμύριο των οργανωμένων, και στο άλλο ένα εκατομμύριο
συμπαθούντων, μια προσπάθεια που οι Αναρχικοί της C.N.T. βέ-
βαια, προσπάθησαν να ματαιώσουν με κάθε τρόπο.

Η ιστορία του Αναρχικού κινήματος είναι γνωστή, από ένα
πλούθος επικώνυχων αγώνων και ένα ατέλειωτο μαρτυρολόγιο. Ας πρέ-
σους στη μνήμη μιας ιδιαίτερα τα θύματα της Alcala del Valle,
της Callera κ.λπ. Ένας από τους πιο πεισματικούς και λυσσαλέ-
ους αγώνες, ήταν η απεργία των μεταλλωργών στη Βαρκελώνη
το 1912. Η ηγμεριδα του Ferrer και του Λορόντζο «la Huelga
General»,³⁰ ήταν στην πρώτη γραμμή προετοιμάζοντας την επα-
κτατική απεργία. Το 1909 στη Βαρκελώνη είχαμε την κρίσιμη
εβδομάδα, για την οποία η αντίδραση πήρε εκδίκηση με τη δο-
λοφονία του Ferrer στις 5 Οκτωβρίου. Την περίοδο μεταξύ
1917 και 1923, η οργάνωση γνώρισε πολύ μεγάλη ανάπτυξη,
αλλά και μια βάρβαρη καταστολή με τη βοήθεια πολλών αγω-
νητών. Στην Ανδαλουσία έγιναν βίαιες απεργίες και φοβερές
σφαγές. Τέλος του Σεπτεμβρίου του 1923 και μέχρι τον Ιανουά-
ριο του 1930 εγκαθιδρύθηκε η δικτατορία. Κατά την διάρκεια
αυτής της μεγάλης περιόδου, η οργάνωση πέρασε στην παρανομία,
που δεν πήρε τέλος παρά δεκαπέντε ολόκληρους μήνες μετά
την πτώση της δικτατορίας, τον Απρίλιο του 1931. Οι Αναρχι-
κοί της F.A.I. (Αναρχική Ιβερική Ομοσπονδία), συμμετείχαν
στη δραστηριότητα της C.N.T. Με την παραδειγματική συμπε-
ριφορά τους κατόρθωσαν να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των με-
λών και να διατηρούν σχεδόν πάντα την πρωτοπορία στα εκτελε-
στικά συμβούλια της οργάνωσης, στα πλαίσια της οποίας ανέ-
πτυξαν έντονη δραστηριότητα, ενάντια στα αμφίβουλα στοιχεία,
που επικρατούσαν από την παρανομία, κατά την διάρκεια της
οποίας όλα ήταν συγκεντρωμένα, αναρχιστικά, στα χέρια λίγων
αγωνιστών, που προσπαθούσαν να επιβάλλουν ή να πιάσουν την
προσωπική τους δύναμη (όπως είχε ήδη συμβεί κατά την χρονική

30. Από το 1901, με μια αναρχική διακοπή το 1903.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XIV
ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΑ,
ΗΝΩΜΕΝΕΣ ΠΟΛΙΤΕΙΕΣ, ΓΕΡΜΑΝΙΑ,
ΕΛΒΕΤΙΑ ΚΑΙ ΒΕΛΓΙΟ
ΜΕΤΑ ΤΟ 1880

Η ΠΡΟΣΠΑΘΗΣΗ ΝΑ ΕΙΜΑΙ σύντομος, στην αναφορά μου στην Αγγλία, όπου η ελευθεριακή ώθηση που περιγράψαμε στα προηγούμενα κεφάλαια — από τον Γιόντγουιν μέχρι τον Κάντον — δεν άφησε ίχνη κατά την περίοδο 1870-1880, παρά μόνον στο πνεύμα μερικών σοσιαλιστών εργατών, οι οποίοι γύρω στο 1880 υπέβαλλαν τις λαϊκές ταραχές και προσέδωσαν στο σοσιαλισμό τους μια μορφή αντικαινοβουλευτική, αντικεϋσισιαστική, κομμουνιστική και ελευθεριακή. Οι αγωνιστές αυτοί, συγχρόνως στους διάφορους κύκλους και συγκεντρώσεις, δεν αγνόησαν τις Αναρχικές ιδέες που είχαν διαδοθεί από τους Γερμανούς, τους Γάλλους, τους Ιταλούς καθώς και τα Αμερικανικά δημοσιεύματα που αντιτίθενταν στην τάση του Τόκερ. Έχοντας γνωρίσει τον Ρόμπερτ Όουεν, τους μαθητές του και άλλους παλιούς σοσιαλιστές, στους οποίους έχουμε ήδη αναφερθεί, δημιουργήσαν έναν αναρχοκομμουνισμό, διαποτισμένο με αλληλεγγύη και σύνεση, που έμοιαζε πολύ με τις ιδέες του Μαλακίστα. Δεν τους προσέλαυσε η αρθραία και η αμορφία, ούτε οι ιδιαίτερες υποθέσεις του Κροπότιν. Ο Τζόζεφ Λάιντ συγγράφας του «Ένα Ανταρκτικό Κομμουνιστικό Μανιφέστο»,¹ ο Σάμουελ Μείζενμάνρονγκ και άλλοι, αντιπροσώπευαν αυτόν τον Αγγλικό, αυθεντικό Αναρχισμό, που υποστήριζε μια υπέρτατη ελευθερία, και βασίζονταν στη μεγαλύτερη δυνατή αλληλεγγύη. Οι άνθρωποι αυτοί συνάντησαν τον Ουίλλιαμ Μόρρις (1834-1896) στη σοσιαλιστική οργάνωση και προσπάθησαν μαζί να δώσουν μια ώθηση στις

1. Λονδίνο 1887, 24 σελίδες.

ιδέες τους, κάτι που το πέτυχαν κατά κάποιο τρόπο. Ο Μόρρις ήταν τότε, τουλάχιστον μεταξύ 1884 και 1890, ένας ειλικρινής σοσιαλιστής που απέριπτε όλους τους κρατικούς και οικονομικούς θεσμούς, όπως και την ιδέα της πατρίδας και του έθνους, αντικαθιστώντας τα με ένα σύστημα βασισμένο στις κοινότητες (townships), και στις τοπικές ενώσεις συγκροτημένες σε ομοθυμωμόν ελεύθερα, να εκλέγουν τους αντιπροσώπους τους που θα πωδούνταν με ένα είδος κεντρικού οργανισμού, που οι αρμοδιότητές του περιορίζονταν αποκλειστικά στη διαφύλαξη των βασιικών αρχών της κοινωνίας με προσανατολισμό εξελικτικά «την καλύτερη και πιο ευχάριστη μορφή της κοινωνίας που δεν είναι επικερυθεί από τη συνήθεια, έτσι ώστε η εθελοντική ένωση να καταστεί ο μοναδικός πραγματικός κοινωνικός δεσμός».² Η αντίληψη αυτή μπορεί να συγκριθεί με τα συστήματα που, εν ονόματι των Ισπανών αναρχικών είχαν προταθεί κατά την χρονική περίοδο 1880 με 1890, από τους Σερανό Οτέιτζα και Λούινς.

Βέβαια, ο Μόρρις εννοούσε μια πορεία που έτεινε στην προοδευτική και ολοκληρωτική εξέλιξη της εξουσίας, ενώ οι Ισπανοί κολλεκτιβιστές, σύμφωνα με τις δημόσιες δηλώσεις τους, τουλάχιστον, παρουσιάζαν το σύστημα τους αμετάβλητο. Ο Μόρρις άφησε μια έκθεση των διαδοχικών του αντιλήψεων και των πιθανότητων τους στην αυτοπία «Νέα από πωθενά»,³ αντίθετη με την εξουσιαστική αυτοπία του Μπέλλαμ. Σ' αυτό το βιβλίο, όπως και σε μεταγενέστερα κείμενα και συνενδρια, ο Μόρρις προτείνει το συγκεκριισμό της τέχνης με τη ζωή, να δοθεί στην πρακτική παραγωγή μια αισθητική, να αντικαταστήσουμε τη μηχανοποίηση και τις επίσημες, τετριμμένες χρησιμοθηρικές ασχμηίες με την επιδέξια και ευχάριστη χειρωνακτική και πνευματική εργασία. Ο σοσιαλισμός του, όπως και κάθε πρωτότυπος σοσιαλι-

2. Βάσιτε ένα από τα γράμματα του 1888 στο «Letters on Socialism by W. Morris to R. G. Bilton» (Λονδίνο 1894).

3. Καλωσόρισμα από τις 11 Ιανουαρίου ως τις 4 Οκτωβρίου στο «The Communist» (ο Κοινός Αφελισμός) με πρωτοκαταθέριση την Αναλή του 1888. Το «The Communist» ήταν όργανο της Σοσιαλιστικής Λίγκας, μεταφερθείσες στα Ισπανικά με τίτλο «Noticias de nuestro parte...», Μπουένος Άιρες «La Protesta», 1928, 231 σελίδες.

σμός, κντανναλλά την προσωπικότητά του. Συνεπαρμένος από την αρμονία, την αγάπη για τα καλαίσθητα αντικείμενα, την επιθυμία της ευφυούς συνεργασίας μεταξύ των παραγωγών και την πρακτική συνεννόηση για έναν συγκεκριμένο και αποφασισμένο από κοινού σκοπό, απεχθανόταν κάθε τι το επίσημο, το δουλικό, το φτιαγμένο με αδιαφορία ή ανικανότητα. Στον τομέα των κοινωνικών ιδεών, απεχθανόταν εξίσου την αμορφία, τις πρόχειρες λύσεις,⁴ τις υπερβολές και τη μεγαλοστομία, εκεί όπου του φαινόταν ότι η επιχειρηματολογία ήταν καταλληλότερη. Ήταν αντίθετος με την αντίληψη της αυτόματης ανάπτυξης και του αυθόρμητου μετασχηματισμού και αυτό εξηγεί το γιατί δεν τάχθηκε υπέρ της «αυτοσχέδιας», της «αναπάντεχης» αν μπορούμε να την χαρακτηρίσουμε έτσι, Αναρχίας που υποστήριζαν τότε οι Γάλλοι. Αισθανόταν εξίσου αποξενωμένος από τις συνήθειες ορισμένων Αναρχικών και από το επαναστατικό σοσιαλιστικό ρεύμα της εποχής — σε τέτοιο βαθμό μάλιστα, ώστε όταν οι τάσεις αυτές κατέκλυσαν τη Σοσιαλιστική Λίγκα, ο Μόρρις απεχώρησε απ' αυτήν το φθινόπωρο του 1890, για να στραφεί στη συνέχεια σε μια νομιμόφρονα μορφή σοσιαλισμού, θεωρώντας ότι οι Αναρχικοί ήταν ανίκανοι για σοβαρή συνεργασία. Σε πολλά σημεία οι ιδέες του ταυτίζονται μ' αυτές των Ισπανών κολληκτιβιστών, που και αυτοί με τη σειρά τους δεν μπορούσαν να συνεργαστούν με τους πρώτους κομμουνιστές. Πράγματι, ενώ οι κολληκτιβιστές ένωσαν αρκετά συγγενείς με τις ιδέες του Κροπότκιν που εκφράζονταν στα δοκίμιά του που είχε γράψει στα Αγγλικά το 1887 και το 1888 (*Nineteenth Century*), ο Μόρρις που γνώριζε από το 1886 τον Κροπότκιν, τόσο προσωπικά όσο και από τα άρθρα που στη *Freedom*, πίστευε πως είχε μεταφέρει στην Αγγλία ένα σύστημα παρόμοιο μ' αυτό που προπαγανδίζονταν στο Παρίσι χωρίς να λάβει υπόψη του τις αγγλικές ιδιομορφίες. Ο Μόρρις και ο Κροπότκιν αν και δεν κατόρθωσαν να συμφωνήσουν, δεν οδηγήθηκαν ποτέ σε προστριβές.

Ο Κροπότκιν είχε κάποια σχετική εμπειρία, στην πραγματικότητα, από την κατάσταση που επικρατούσε στην Αγγλία (1881-1882) και επιστρέφοντας στο Λονδίνο, μετά τη μακροχρόνια φυλάκισή του, απέφυγε να συνεργαστεί με τη Σοσιαλιστική Λίγκα,

4. Στο πρωτότυπο στά Γαλλικά.

που από τις γραμμές της, μέχρι την 'Ανοιξη του 1888, αγωνίζονταν ακόμη και κοινοβουλευτικοί ή μαρξιστές. Ωστόσο η αυτονομία των τμημάτων της εξασφάλιζε την ύπαρξη κάθε ρεύματος στους κόλπους της. Η ομάδα της *Freedom* ιδρύθηκε την άνοιξη του 1886 και η μηνιαία εφημερίδα «*Freedom*» («Ελευθερία»), κυκλοφόρησε τον Οκτώβριο (η έκδοσή της συνεχίστηκε μέχρι τα τέλη του 1927 και εξακολουθεί να εκδίδεται ένα Δελτίο και ένα περιοδικό με τον ίδιο τίτλο, από μια ομάδα στο Λονδίνο). Στο περιοδικό αυτό ο Κροπότκιν ανέπτυξε εκτενώς τις ιδέες του μέχρι το 1914. Γνωρίζοντας την κατάσταση στην Αγγλία, προσπάθησε να ερμηνεύσει και να λύσει τα προβλήματα της χώρας αυτής, όπως έκανε για τη Γαλλία στον «*Επαναστατημένο*» (1879-1914) και για τη Ρωσία στο «*Cheibi Volia*» (σελίδες από το «*ψωμί και ελευθερία*») από το 1906 μέχρι το 1907 στο Λονδίνο.

Μετά μια περίοδο επαναστατικού αναρχισμού (1890-1894) οι Άγγλοι Αναρχικοί της παλιάς Σοσιαλιστικής Λίγκας, συγκεντρώθηκαν το 1895, γύρω από την ομάδα της εφημερίδας *Freedom*, που συνέτασσαν ο Κροπότκιν και οι σύντροφοί του, στην οποία όλες οι γνώμες ήταν αποδεκτές αρκεί να προτεινόταν με προσήθεια. Ήταν μια μακρόχρονη περίοδος συνετής προπαγάνδας που προσπαθούσε να διαδόσει τις ιδέες ενός Αναρχικού συνδικαλισμού (*Η φωνή της εργασίας*). Η δραστηριότητα της ομάδας της *Freedom* μειώθηκε στη συνέχεια, λόγω της μεταστροφής των περισσότερων σοσιαλιστών, προς ένα άχρωμο κοινοβουλευτισμό. Όταν τα λιγότερο νομοταγή στοιχεία, απορροφήθηκαν από τον Ρωσικό τύπου κομμουνισμό και τους σοσιαλιστές της αριστεράς, η θέση των αντιεξουσιαστών επιδεινώθηκε. Σε ανέκδοτα ακόμα κεφάλαια, αναφέρομαι εμπειριστατωμένα, στις προσπάθειες των Αντιεξουσιαστών στην Αγγλία, και στην περίοδο του Διεθνούς Σοσιαλιστικού Συνεδρίου, στο Λονδίνο το 1896, όταν ορισμένοι Αναρχικοί, αντικοινοβουλευτικοί, Σοσιαλιστές αντιμαρξιστές και γενικότερα μη αιρετικοί σοσιαλιστές, κάτω από την κοινή αγανάκτησή τους, συνενώθηκαν ενάντια στους μαρξιστές ηγέτες που εκείνη την εποχή, ο μισαλλόδοξος εγωισμός τους είχε φτάσει στο αποκορύφωμα. Πραγματεύομαι επίσης την περίοδο που ακολούθησε την επιστροφή του Κροπότκιν, από τις Ηνωμένες Πολιτείες και τις προσπάθειες προσέλκυσης των Τρεϊντιγουνιστών (1897-1902), ένα από τα πλέον αξιολογα μέ-

λη των οποίων, ο Τομ Μαν, ενδιαφέρθηκε για τις ιδέες των αντιεξουσιαστών συνδικαλιστών, που εκφρόζονταν κυρίως από τον Τσερκέσοφ και τον Ταρρέντα Μακμάλ. Το ίδιο φαινόμενο επαναλήφθηκε από το 1910 ως το 1914, όταν ο «συνδικαλισμός» του Τομ Μαν, που επέστρεψε από την Αυστραλία, έπεισε τους Άγγλους συντρόφους και τον Τσερκέσοφ, όχι τόσο με το ιδεαλιστικό περιεχόμενό του αλλά με τις ελπίδες που αψύπνισε. Μια αδύναμη εργατική οικονομική δράση συζητήθηκε, που παρότρυνε την «εργατική πολιτική» του Εργατικού Κόμματος. Ο πόλεμος που ήρθε να ενισχύσει τον Κρατισμό, η δικτατορική ισοτροπία, η προερχόμενη από τη Ρωσσία και η εξασθένηση των οικονομικών μέσων των εργαζομένων, εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των ανέργων, σπινέπλεσαν στο να διαλυθούν οι ελπίδες που είχαν γεννηθεί πριν τον πόλεμο. Έτσι οι Άγγλοι αντιεξουσιαστές βρέθηκαν απομονωμένοι απέναντι σ' έναν καθαρά εκλογικό σοσιαλισμό, έναν Τρεϊντγιουνισμό, που αρκέστηκε να διατηρήσει θέσεις άμυνας και, τους θιασώτες του Ρωσικού Μπολσεβισμού και του Φασισμού της Ρώμης.

Θα πρέπει να αναφέρουμε επίσης, έναν σοσιαλιστή πραγματικά αντιεξουσιαστή, που χωρίς η στάση του να είναι ανάλογη μ' αυτήν του Μόρρις, παρέμεινε για πάντα απομονωμένος. Ήταν ο Έντουαρντ Κάροπεντερ (1844-1929), συγγραφέας του έργου «Προς την Δημοκρατία»,⁵ που ένα κεφάλαιό του δημοσιεύτηκε μια μπροσούρα με τον τίτλο «Μια κοινωνία χωρίς κυβέρνηση». Πρόκειται για μια αντίληψη περισσότερο ελευθεριακή απ' αυτήν του Μόρρις, για ένα ενδιαφέρον δοκίμιο, τόσο από αισθητική, όσο και από ηθική σκοπιά.

Ο Όσκαρ Ουάιλντ, αν και απείχε από κάθε μαρξής προπαγάνδα, δημοσίευσε ένα δοκίμιο, με σαφώς Αντιεξουσιαστικό σοσιαλιστικό περιεχόμενο το «The Soul of Man under Socialism» («Η Ψυχή του ανθρώπου στο Σοσιαλισμό»)⁶ και σε μια γαλλική έρευνα έδωσε την εξής απόδοση: «Ήμουν ποιητής και τσίρκαρος, τώρα είμαι καλλιτέχνης και Αναρχικός».⁷ (Η ίδια αυτή διεθνής έρευνα που έγινε για συγγραφείς και καλλιτέχνες, απεκόλλησε

πώς 23 από αυτούς δήλωσαν εξουσιαστές, 24 αδιάφοροι και 52 κλήθηκαν υπέρ της ελευθερίας, μεταξύ των οποίων 11 δήλωσαν ημιεπίδητοι Αντιεξουσιαστές.)

Ανάμεσα ήδη τους Άγγλους αναρχοτακμιστές της Liberty της Βοστώνης και μεταξύ αυτών τον βολονταριστή ατομικιστή Χάρμπερτ και άλλους. Αλλά, απ' ενός η εξουσιαστική ιδεολογία κέρδισε έδαφος στην Αγγλία και Σκωτία, απ' ετέρου δε ο εθνικισμός των Ιρλανδών δεν επέτρεψε την ανάπτυξη του Αναρχισμού σ' αυτήν τη χώρα και άφησε ελάχιστα περιθώρια για την διάδοση του σοσιαλισμού. Έναν αιώνα μετά (1793-1890) την «Πολιτική Δικαιοσύνη» του Γιάντρινι και τα News from Nowhere (Νέα από πουθενά) του Μόρρις, δύο απ' τα αξιολογότερα κείμενα της αντιεξουσιαστικής σκέψης και λογοτεχνίας, υπήρξαμε μάρτυρες μιας εξέλιξης ιδιαίτερα θλιβερής.

*
* *

Στις Ηνωμένες Πολιτείες η σκληρή απεργία του Πίτσμπουργκ το 1877, ενθάρρυνε τους επικρατέστες, και κωλοφόρησε ένα περιοδικό με τίτλο: «Η Αναρχική Σοσιαλιστική Επαναστατική Επιδιώρηση».⁸ Η Freiheit (Ελευθερία) του Μοστ,⁹ προσήλκυσε πολλούς γερμανόφωνους εργαζόμενους. Η ιδεολογική επιρροή του Μοστ (1846-1906), από τον Δεκέμβριο του 1882, ώθησε τους επικρατέστες σοσιαλιστές να οργανωθούν το φθινόπωρο του 1883 στο Πίτσμπουργκ, υιοθετώντας τις αρχές του Αναρχοκαλλεκτιβισμού του Μοστ, που τις εξέθεσε λεπτομερώς στη μπροσούρα «Η Ελεύθερη Κοινωνία»,¹⁰ με υπότιτλο «Μια μελέτη πάνω στις αρχές και την πακτική των Αναρχοκομμουνιστών». Ο Μοστ χρησιμοποιεί τον όρο «κομμουνιστής», που τον είχε ήδη χρησιμοποιήσει στο Βερολίνο, διότι ο όρος «καλλεκτιβιστής» δεν ήταν οικείος στους γερμανόφωνους αναρχιστές. Δέχτηκε έντονη κριτική γι' αυτό το θέμα, από τους Γερμανούς Αναρχοκομμουνιστές του Λονδίνου, που γνώριζαν καλά τη διαφορά των δύο λέξεων. Στην πραγματικότητα όμως επρόκειτο για προσωπικούς εχθρούς του Μοστ, ο οποίος δεν αναγνώριζε το λάθος του και δεν προ-

5. 1883. Πρώτη έκδοση 1906.

6. Λονδίνο 1891, στο «Fortnightly Review», σελίδες 292-319.

7. Βάιτς «L'Esprit», Παρίσι, Ιούλιος, 1883.

8. Βοστώνη, Ιανουάριος 1881.

9. Λονδίνο, από το 1879.

10. Ν. Τόρρις. Μπροσούρα, που κωλοφόρησε το Ιούλιο του 1884, 85 σελίδες.

παράδεισε τις αυθεντικές Αναρχοκομμουνιστικές ιδέες του Κροπότιν, παρά μόνον μετά το 1888. Οι μάρτυρες του Σικάγου (1886-87) ήταν κολλεκτιβιστές. Ο Λιγκ και οι Αμερικανοί Άλμπερτ Πάρσονς και Ουίλιαμ Χολμς ήταν αποδοί αυτής της τάσης. Ο Ντάιερ Λαμ (1839-1893) συνδύασε τον Κολλεκτιβισμό με τον Μουτουαλισμό και κατέληξε προπαγανδιστής ενός Επικρατικού συνδικαλισμού. Ο Βίκτορ Ντάου, ο Τζ. Κλέμενς, ο Σ. Τζέιμς Λαμπαντί, αντιπροσώπευαν άλλες τάσεις, που δήλωναν την επίδραση του Αναρχοατομικισμού στους Κολλεκτιβιστές. Οι Ατομικιστές που προσήγγιζαν τις ιδέες του Χένρυ Τζωρτζ, όπως ο Χιούρι Πέντικωστ, προσέδωσαν στον ατομικισμό τους έναν ευρύτερο σοσιαλιστικό χαρακτήρα. Το αξιολογότερο κόσμημα αυτής της Αντιεξουσιαστικής ένθεσης μεταξύ των Αμερικανών — που, χωρίς καμία προκατάληψη για τις Ευρωπαϊκές Αναρχικές και Σοσιαλιστικές σχολές, προσπάθησε να εναρμονίσει την όσο δυνατόν περισσότερη ελευθερία με την αλληλεγγύη και τον εθουσιασμό, προς όφελος των παραπληρημένων εργαζομένων των αποσιωπημένων στις οικογενειακές συνθήκες γυναικών και της υποταγμένης στους κυβερνώντες, ανθρώπιότητας — ήταν η Βολταριν ντε Κλαίρ (1886-1912). Παρακηνημένη αρχικά από μια ελεύθερη σκέψη, τους μάρτυρες του Σικάγου και το παράδειγμα καθώς και τις ιδέες του Λαμ, κατέληξε μετά από ειραιοσιπέντε χρόνια δράσης, σε μια αντίληψη του Αναρχισμού, που ίσως υπήρξε η πιο πλατιά και διαλεκτική και ταυτόχρονα η πιο σοβαρή, συνετή και ειλικρινής μετά απ' αυτήν του Ελιζέ Ρελί. Στη διάλεξή της, με θέμα την Αναρχία, στη Φιλαδέλφεια το 1902, διακρίθηκε με μεγάλη αντικειμενικότητα τις διάφορες αντιλήψεις, από την Ατομικιστική στην Μουτουαλιστική και προκλώντας από τη παρωμένη αντίληψη ανέλυσε τις ιδιαιτερότητες που, κατά τη γνώμη της, οφείλονταν αποκλειστικά στην ιδιομορφία των ατόμων και του περιβάλλοντος. Πόσες στειρές εχθρότητες θα είχαν απορρίψει αν είχαμε υιοθετήσει τη στάση της Βολταριν ντε Κλαίρ! Τα «Εκλεκτά Έργα της Βολταριν ντε Κλαίρ» εκδόθηκαν από τον Αλεσσάντρο Μπέργκιαν¹¹ και αποτελούν το άκρο της Αμερικάνικης Αναρχικής λογοτεχνίας. Δυστυχώς η θαι-

11. Ν. Υόρκη 1914, «Mother Earth Publishing Association», («Εκδοτική εταιρεία Μητέρα γη»), 471 σελίδες.

μωσία αυτή γυναίκα έπεσε θύμα ενός μανιακού που την πυροβόλησε, αφήνοντάς την ανάπηρη για οκτώ χρόνια. Πέθανε το 1912.

Οι Αναρχοκομμουνιστικές εκδόσεις στην Αγγλική γλώσσα ήταν: «Solidarity» («Αλληλεγγύη»),¹² «The Firebrand» («Ο εμψυγιστής»),¹³ «The Agitator», «Discontent» («Δυσανεξικία»), «The Demonstrator» («Ο Διαδηλωτής»),¹⁴ όλες συντάσσονταν από τις Αντιεξουσιαστικές κινήσεις της Ουάσινγκτον, στις αρχές του Ειρηνικού, καθώς και η επιθεώρηση «Mother Earth» («Μητέρα γη») που εκδιδόταν από την Έμμα Γκόλντμαν με τη βοήθεια του Μπέργκιαν στη Νέα Υόρκη (1906-1917). Οι εκδόσεις αυτές μαζί με ορισμένες άλλες, διακατέχονται από ένα σύνολο ιδεών, λίγο πολύ συγγενικών με αυτές του Κροπότιν, και συμπεριλαμβάνουν έναν μεγάλο αριθμό κειμένων, γραμμάτων, και ανεξάρτητων Αναρχικών κριτικών, που θα άξιζε να αναφερθούμε, αλλά δυστυχώς, ο όγκος τους δε μας το επιτρέπει. Μια από τις αξιολογότερες, είναι η διάλεξη του γιατρού Μάρισον τον Ιανουάριο του 1904 στη Νέα Υόρκη «Μερικές εσφαλμένες αντιλήψεις του Αναρχισμού», η οποία στη συνέχεια μεταφράστηκε στη Γαλλική και Ισπανική γλώσσα, και από λάθος αποδόθηκε σε μένα.¹⁵

Ο Αλεσσάντρο Μπέργκιαν γεννήθηκε το 1870. Αφιέρωσε τη ζωή του στον αγώνα, παρέμεινε 14 χρόνια στη φυλακή μετά την απόπειρα του Πίτσιμποργκ το 1892 και επανήλθε στην Αναρχική δράση το 1906, προπαγανδίζοντας στη Νέα Υόρκη και στο Σαν Φρανσίσκο, έναν αυστηρά εργατικό Αναρχισμό. Γνωρίζουμε τις ιδέες του από τις προσφορές που έγραψε για την Ρωσική επανάσταση, το βιβλίο του «Ο Μπολσεβίκικος μύθος»¹⁶ και, ιδιαίτερα από τα βιβλία του «Τώρα και μετά» και «Το Αλφαριθμητικό του Αναρχοκομμουνισμού».¹⁷

12. Ν. Υόρκη 1892-93. Εφημερίδα που βελώθηκε μετά την προπαγανδιστική καμπάνια του Μέρβιν όπως και «Il grido degli Oppressi» στα Ιταλικά, 1892-93.

13. Σαν Φρανσίσκο, ο τίτλος άλλαξε σε «Free Society» Σικάγο-Νέα Υόρκη 1895-1904.

14. Σικάγο, όπως και τότε του τίτλου «The Syndicalist».

15. Δημοσιευμένο στη «Free Society», Νέα Υόρκη, 10 Απριλίου 1906...

16. Νέα Υόρκη, 1925.

17. Νέα Υόρκη, 1929, 330 σελίδες. Σε μια προγενέστερη έκδοση είχε τον τίτλο «What is Communist Anarchism» («Τι είναι ο Αναρχοκομμουνισμός;»).

Η Έμμα Γκάλντμαν γεννήθηκε το 1869. Άρχισε την προπαγανδιστική της δραστηριότητα με διαλέξεις και εξέθεσε τις ιδέες και τους αγώνες της στο βιβλίο της «*Living my life*» («*Ζώντας τη ζωή μου*»),¹⁸ που αποτελεί και την ιστορία των σημαντικότερων γεγονότων της Αναρχικής και γενικότερα Ελευθεριακής δραστηριότητας και των μεγάλων εργατικών αγώνων στις Ηνωμένες Πολιτείες από το 1887 μέχρι το 1919. Θα πρέπει να αναφέρουμε ακόμη τους δύο τόμους που αναφέρονται στη Ρωσσία και εκδόθηκαν το 1923 και 1924. Το τελευταίο κεφάλαιο του δεύτερου τόμου «*My further disillusionment in Russia*» («*Η περαιτέρω διάλυση των αυταπατών μου στη Ρωσσία*»), που ο τίτλος του δεν έχει επιλεγεί από την ίδια, εμπереχεί την αντίληψή της για την Αναρχία που είναι αξιολογότερη από τις συνηθισμένες αντιλήψεις.¹⁹

Σε ορισμένες σελίδες της βιογραφίας της συναντάμε μορφές παλιών και νέων αγωνιστών που ανήκαν στους Αμερικανικούς Ρωσσοπαστικούς και φιλελεύθερους κύκλους, άντρες και γυναίκες, υπερασπιστές των ανθρωπιστικών ιδεών, και μέχρις ένα βαθμό αντιεξουσιαστές που προσέγγιζαν είτε τον Αναρχοαυτονομισμό υφαντιξουσιαστές της ελευθερίας του ατόμου, είτε τον υπερβατισμό της Νέας Υόρκης (η παλιά Βοστώνη), είτε τέλος τον φουριερισμό και τα άλλα σοσιαλιστικά ρεύματα του 1830-1860. Αυτές οι ομάδες διαλύθηκαν σιγά σιγά και με τη πάροδο του χρόνου έπαψαν να υπάρχουν. Έτσι δεν κατόρθωσαν να αναπτύξουν καμία δραστηριότητα πριν την επαίσχυντη δολοφονία των Σάκκο και Βαντσέτι το 1927. Ωστόσο αντιπροσώπευαν το ανθρωπιστικό στοιχείο της Αμερικής. Η «*Βιβλιογραφία του Ελευθερού λόγου*» του Τζοντόρ Σράιντερ, μας δίνει μια ιδέα σχετικά με τις έμμενες προσπάθειες, αντίστασης τους στο κακό.

Ο Ρόμπερτ Ράτσαελ (1849-1898), Γερμανός αντιεξουσιαστής, υπήρξε αξιόλογος συγγραφέας. Η σκέψη και η κριτική του αβυδέρχεται ανυψώθηκε συχνά σε εξαιρετικά υψηλό επίπεδο στο εβδομαδιαίο περιοδικό «*Ο Φτωχοδιάβολος*», που εξέδιδε αδιά-

κοπητά από το 1884 μέχρι το θάνατό του. Στην τραγωδία του Σάκκογ συμπαραστάθηκε στους Αναρχικούς και παίρνοντας το λόγο στην κηδεία των θυμάτων, στο νεκροταφείο του Waldheim, επέκρινε τη θρησκεία, διότι επιβάλλει την υποταγή στην εξουσία και διότι, από κοινού με τον καπιταλισμό, κατέστησε τους εργάτες του Σάκκογ δευτελούς, ώστε να επιτρέψουν να δολοφονηθούν οι υπερασφότε τους (το ίδιο, ολόκληρη η ανθρωπότητα επέτρεψε να δολοφονηθούν το 1927 οι Σάκκο και Βαντζέτι).

Ένας μεγάλος αριθμός Αναρχοκομμουνιστικών περιοδικών εκδόθηκε επίσης στις Ηνωμένες Πολιτείες στα Ιταλικά: Το «*Questione sociale*» («*Σοσιαλιστική υπόθεση*») μετά το 1895, που αργότερα μετονομάστηκε σε «*Uera Nuova*» («*Νέα εποχή*»), το «*Utopica sovversiva*» («*Αναρτηπτικά χρονικά*») του Λουίτζι Γκαλλέκι (1861-1931), ακατάπαυστα από το 1803, και άλλα. Ο Πέντρο Εστέβε και ορισμένοι σύντροφοι εξέδωσαν επίσης από το 1891, διάφορα περιοδικά στα Ισπανικά, όπως το «*El Desperado*» («*Η απόγνωση*»). Τα κείμενα του Γκαλλέκι εκφράζουν έναν αυστηρά επαναστατικό «*Κροποτισμό*», και, όλα κείμενα από αυτά επανεικόθηκαν δεν παύουν να διατηρούν το αρχικό ενδιαφέρον τους. Ο Πέντρο Εστέβε, που ανέπτυξε μια εξαιρετική δραστηριότητα, εξέφρασε τις ιδέες του στην «*Cultura Obrera*» («*Εργατική Κουλτούρα*») της Νέας Υόρκης, στο μικρό βιβλίο «*Reformismo — Dictatura — Federalismo*», και σε διάφορα άλλα δοκίμια. Ο καπιταλισμός στις Ηνωμένες Πολιτείες υπήρξε θηροπόδη, και η αντίστασή που πρόβαλαν οι εργαζόμενοι όλων των σοσιαλιστικών τάσεων, μεταχειριζόμενοι όλα τα μέσα δράσης, από την πανουργία του ανταρτοπόλεμου μέχρι τον ανοιχτό αγώνα. Η χαρακτηριστική αυτή εμπόλεμη κατάσταση είχε σαν αποτέλεσμα να απορροφήσει τα πνεύματα καθώς και την δραστηριότητα και δεν δημιούργησε ούτε επαναστάτες, ούτε αντιεξουσιαστές. Δεν ήταν δυνατό, να διανοηθεί κανείς έναν αντιεξουσιαστικό συνδικαλισμό σε μια κατάσταση όπου κυριαρχούσαν η βία και η πανουργία σε συνδυασμό συχνά με την αλληλεγγύη, τον ενθουσιασμό και την επιμονή. Το εξουσιαστικό πνεύμα βρήκε ανοιχτό έδαφος και αναβίβηκε, αντίθετα, οι αντιεξουσιαστικές ιδέες δεν κατόρθωσαν να διαδοθούν πλατιά σ' αυτήν τη μεγάλη χώρα, που από αιώνες ληλατούνταν ο εξουσιασμός, και η ανελέητη αρπαγή. Χώρα που υπέστη, από τη γενικότητα των Ινδιάνων, μέχρι τον πόλεμο με τις

18. Νέα Υόρκη 1931, 963 σελίδες.

19. Νέα Υόρκη 1910, 277 σελίδες. Τα καλύτερα κείμενα της Γκάλντμαν συγκεντρώθηκαν στο «*Αναρχισμός και άλλα δοκίμια*».

20. Νέα Υόρκη 1922, 247 σελίδες.

γυτονικές χώρες, από τη δουλεία των νέγρων μέχρι τη λεηλασία του φυσικού πλούτου από τους ισχυρούς και τη μαζική υποδούλωση των εργαζομένων στην οικονομική δικτατορία.

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες η επίδραση των ελευθεριακών ιδεών στους Αμερικανούς εργάτες ήταν πολύ περιορισμένη, και μετά από δέκα χρόνια αγώνων (1877-1886), εμπνευσμένων από τη σοσιαλιστική επαναστατική θέληση, δεν κατάφεραν να πραγματοποιήσουν παρά μερικές βίαιες τοπικές απεργίες που κατεστάλησαν βίαια. Οι οργανώσεις των απορασισμένων για δράση ανθρώπων, όπως ενός τμήματος της I.W.W. (Βιομηχανικοί εργάτες του Κόσμου) δεν ήταν ευνοϊκά διατεθειμένες απέναντι στις αντιεξουσιαστικές ιδέες, παρ' όλο που στις γραμμές τους είτε αγωνίστηκαν ορισμένοι Αναρχικοί, είτε ορισμένα μέλη τους στήριξαν στον Αναρχισμό, όπως ο Κούρτ Ουλίκεν που ανέπτυξε στη συνέχεια σημαντική δραστηριότητα στην Αργεντινή, και άλλοι. Η τρομερή κρίση στο χώρο της εργασίας προκάλεσε μια επαναστατική θέληση, αν και η εξουσία βρέθηκε αντιμετώπιση με μια άλλη μεσοζήγρια. Η Αντιεξουσιαστική προπαγάνδα δεν κατάφερε μέχρι σήμερα να ριζώσει στη μεγάλη αυτή χώρα.

* *

Ο πρώτος Γερμανόφωνος Αναρχικός πυρήνας, ήταν μια εργατική ένωση στη Βέρνη της Ελβετίας το 1875-1877. Αυτή η ένωση ιδρύθηκε από τον Μπρους του βοήθησε δε, ο Κροπότκιν με την έκδοση μιας εφημερίδας.¹¹ Μέλη της ομάδας προπαγάνδισαν τις αναρχικές ιδέες στη Γερμανία, όχι χωρίς αποτελέσματα. Αλλά οι δυσχέρειες, όπως η σοσιαλδημοκρατική εχθρότητα και η έλλειψη μέσων, μείωσε σημαντικά τη δημόσια δράση τους. Αξιολογότερα μέλη της ομάδας αυτής ήταν ο Ράινοτορφ, ο Έμιλ Βέρνερ και ο Ρίνκε. Ο αντικοινωνικός νόμος τον Οκτώβριο του 1878, δυσχέραινε σημαντικά τις δραστηριότητές τους, και ορισμένοι αγωνιστές, σύντομα βρέθηκαν στη φυλακή ή αναγκάστηκαν να κρυφτούν και να αυτοεξοριστούν αλλού.

Το 1879 και 1880, η βίαιη επαναστατική σοσιαλιστική δια-

κηρυχία, που υπερασπίστηκε θερμά ο Μοστ στην *Freiheit* του Λονδίνου προσέλασε τη συμπάθειά τους, και ακολούθησαν τον Μοστ, που γνωρίζοντας τις αναρχικές ιδέες της εποχής (τα τελευταία χρόνια της ζωής του Μπλανκί στο Παρίσι) γοητεύτηκε από τον Μπλακισμό. Για το λόγο αυτό, η μίσηση των αναρχικών της *Freiheit* στον αναρχισμό ήταν ελεεινή και τριμηματική (αφήριμα με ορισμένες πληροφορίες που έχουμε από τον Ράινοτορφ). Η αναρχική προπαγάνδα επανηλάρθηκε με αρκετά συμμαρτυρητικό τρόπο το 1881-1882 όταν ο Μοστ ήταν στα κάτεργα, και η *Freiheit* κάτω απ' αυτές τις συνθήκες συνέχισε να κυκλοφορεί ασταθώς. Με την αποφυλάκισή του, η εφημερίδα υιοθέτησε αποκλειστικά τις ιδέες του, και από το 1881 συνέχισε την έκδοσή της στην Αμερική. Στο τι συνέβη εκεί, ήδη αναφερθήκαμε. Έγραψε μια κολλεκτιβιστική διακήρυξη (1883-1884) που οι αντιπάλοί του και οι Γερμανοί ανταγωνιστές του από το Λονδίνο, που υποστήριζαν τον αναρχοκομμουνισμό του οποίο είχαν ήδη προπαγανδίσει στην Ελβετία και στη Γαλλία, καταπολέμησαν έντονα. Η διαμάχη συνεχίστηκε με μια σειρά θλιβερών επεισοδίων τα οποία θα απούργω να παραθέσω. Μερικά χρόνια αργότερα, ο Μοστ αναγκάστηκε τον Αναρχοκομμουνισμό, όταν πια η επιρροή της εφημερίδας του ήδη υποσκάφηκε από την αντίπαλή του *laube Autonomie*, και οι Γερμανοί αναρχιστές, που γύρισε στο 1890 ενδιαφέρθηκαν πάλι για τις ιδέες του, τις κατόνησαν πολύ καλύτερα, χάρη σ' αυτήν την τελευταία περιοδική έκδοσή, αυστηρή έκφραση και ταυτόχρονα αιθέρια, αν μπορούμε να εκφραστήμαστε έτσι, μιας υποχρεωτικής αμορφίας. Τουλάχιστον, πιστεύω θερμά τις ιδέες του που ήταν σχετικά ταυτόσημες με αυτές του Κροπότκιν, όταν διάβασαν τις αναρίθμητες μεταφράσεις του έργου του. Υπήρχε τότε μια σοσιαλιστική αντίθεση ενάντια στο σοσιαλδημοκρατικό ρεφορμισμό, και, πολλοί καθορραϊμένοι αγωνιστές ενδιαφέρθηκαν για τις επαναστατικές ιδέες. Ορισμένοι εμπιστεύονταν έναν σοσιαλισμό της αριστεράς, αντικοινοβουλευτικού και επαναστατικού, και άλλοι πίστευαν πως τα κείμενα της *Freiheit* και της *Autonomie* αποτελούσαν την πλήρη έκφραση της Αναρχικής ιδεολογίας. Άλλοι, όπως ήδη σημείωσα, αντιλάσσαν τις γνώσεις τους από τους Ντίνιερν-Χέρτσκα και τον αρχαρχικό κολλεκτιβισμό. Τέλος έγιναν γνωστές οι ιδέες του Κροπότκιν που μεταφράστηκαν κείμενά του στα Γερμανικά. Η εφημερίδα *Sozial-*

21. «Arbeiter Zeitung», Βέρνη Ιούλιος 1876 — Οκτώβριος 1877.

(των Σοσιαλδημοκρατών που υπερίσχυαν στη Βαυκρία) και έτσι δολοφονήθηκε εν ψυχρώ από τους στρατιώτες που τον συνέλαβαν στις 2 Μαΐου του 1919 στο Μόναχο.

* *

Τα τελευταία 25 χρόνια πριν το 1914 στη Γερμανία, παρατηρήθηκε μια πρόσκαιρη επιστροφή στις ιδέες του Στίρνερ, που προκάλεσε ο δραστήριος Χένρι Μακίον (1864-1933) επηρεασμένος από τον Τάκερ και τον Μουτσαλιανό του Προυντόν. Έγραψε τα ποιήματα «*Sturm*» (έφοδος) (1888) το μυθιστόρημα «*Die Anarchisten*» («Οι Αναρχικοί») (1891) που περιέχει τη συζήτηση μεταξύ κομμουνιστών και Ατομικιστών, με μια πλήρη επιχειρηματολογία, που επαναλήφθηκε στο «*Freiheitssucker*» («Ελευθερία προσπάθειαν») (1920) και στο «*Abrechnung*» («Εξόφληση») (1932). Η προπαγάνδα των ιδεών αυτών από τις εφημερίδες και τα περιοδικά άρχισε το 1898 και συνεχίστηκε μέχρι την εγκαθίδρυση του χιτλερισμού. Επίσης προπαγανδίστηκαν κάπως οι Προυντονικές ιδέες, ιδιαίτερα με τα κείμενα του Arthur Müllberger και τα πολυάριθμα αποσπάσματα του Προυντόν μεταφρασμένα από τον Λαντάουερ. Δε θα αναφερθώ εδώ στον Νίτσε και τον Τολστόι, που μαζί με τον Στίρνερ και τον Μουλτατούλι και κάθε ελευθεριακό και πραγματικά ηθικό στοιχείο που υπήρχε σ' όλη φιλοσοφική και λογοτεχνική κίνηση, προκάλεσαν το ενδιαφέρον και τον ενθουσιασμό νέων και γέρον. Αυτοί οι αξιολογικοί συγγραφείς και φιλόσοφοι που κατόνησαν αυτές τις ιδέες επιθυμούν τη σύνθεση ατομισμού και σοσιαλισμού, που έγινε αργότερα και σκοπός των αντιεξουσιαστών. Στο ίδιο ρεύμα ανήκει και ο γιατρός Bruno Wille και ο Ούγγρος Eugen Heinrich Schmitt, (1851-1913) και ο Moritz von Egidy (1847-1898). Θα παραθέσουμε ακόμα, ορισμένους ιδεαλιστές ποιητές, όπως ο Πέτερ Χόλε (1854-1904, ο οποίος πέθανε από πείνα). Τον Μπενεντίκτ Φρήντλινγκερ, οπαδό του Ντόρινγκερ, ελευθεριακό, τον Μπέριχτ Κάμπφμάγκερ, που οι ιδέες του πλησίαζαν αυτές του Κροπότκιν, τον Φριτς Καρμίν, και, τον γιο του Όττο. Την ίδια εποχή εκδόθηκε το βιβλίο του Πάουλ Έλτσιμπάχερ,²⁷ «*Der A-*

27. Βερολίνο 1900, 205 σελίδες. Μεταφράστηκε στα Ισπανικά και Γαλλικά.

narchismus», που παραθέτει συγκριτικά τις κυριότερες ιδέες του Ντόρινγκερ, του Προυντόν, του Στίρνερ, του Μπακούνιν, του Κροπότκιν, του Τάκερ και του Τολστόι, βιβλίο ιδιαίτερα ατελής σχετικά με τις ιδέες των συγγραφέων που παρατίθενται, ενδιαφέροντας για τις ιδέες των άλλων Αναρχικών, αν και κατορθώνει να εκθέσει τις Αντιεξουσιαστικές ιδέες.²⁸

Έτσι, η περίοδος μετά το 1890 δεν στερείται ελευθεριακών εμπνεύσεων, παρ' όλα που σ' όλες τις Ευρωπαϊκές χώρες, το ελευθεριακό κίνημα αποδυναμώθηκε την τελευταία χρονική περίοδο, πριν το 1914.

* *

Ορισμένοι σοσιαλδημοκράτες δεν εγκατέλειψαν το κόμμα μετά τη ρήξη του 1890, αλλά συνέχισαν για αρκετό διάστημα να διακατέχονται από ένα έντονο συναίσθημα αντίθεσης. Δημιουργήθηκε ένας σημαντικός αριθμός τοπικών Ενώσεων, που προτιμούσαν την αυτονομία τους και την ομοσπονδιοποίηση, από τα μεγάλα συγκεντρωτικά συνδικάτα, υποστηρίχτηκαν δε από τους «τοπικιστές» όπως ο Γκίσταβ Κέσλερ και ο Φριτς Κάτερ. Οργανώθηκαν στην «*Freie Vereinigung Deutscher Gewerkschaften*» («Ελεύθερη Ένωση Γερμανικών Συνδικάτων») το 1897 και εξέδωσαν την «*Ethigkeit*» («Ένωση»).

Όσο ο Γαλλικός Αναρχισμός προσήλκυε την προσοχή των Αναρχικών και αυτό είναι σαφές στη μερσοφόρα του Siegfried Nacht²⁹ «*Der Generalstreik und die Soziale Revolution*» («Η γενική απεργία και η κοινωνική επανάσταση») που μεταφράστηκε και εκδόθηκε πολλές φορές. Ακολουθήσε, στο ίδιο πνεύμα το «*Direkte Action Revolutionäre Gewerkschaftlik*» («Η άμεση επανστατική συνδικαλιστική δράση») το 1906 με 1907.³⁰

28. Καθολογώντας να θεωρηθεί ανεπιτυχής, θα αναφέρω ότι τα περισσότερα από τα «Έργα» του Μπακούνιν, η βιβλιογραφία της Αυστρίας (Βρυξέλλες 1977, σελίδες 291) και η βιογραφία του Μπακούνιν περιλαμβάνουν πολλά κείμενα νεοεμφάνετα. Έγινε επικριτικώς προσπαθεί να φέρει στην επιφάνεια, έργα της Παγκόσμιας Αναρχικής Λογοτεχνίας και να παρουσιάσει το έργο του Μπακούνιν που οι εξουσιαστές εχθροί του έργου ολοκληρωτικά διαστρέφει και, τέλος, να κάνει μια επιμελημένη παρουσίαση των Αναρχικών, κάτι που δεν έκαναν άλλοι σύγχρονοι.

29. Λονδίνο 1902, σελίδες 32.

30. Νέα Υόρκη, σελίδες 63.

Ένας γνωστός σοσιαλδημοκράτης ο Ραφαέλ Φρόντμπεργκ (γενήθηκε το 1863) προέβη σε μία κριτική ατεκμηρίωτη στον Μαξισμό και την σοσιαλδημοκρατική τακτική. Κατέληξε Αναρχικός χωρίς να στραφεί προς την ιδεολογική αναρχική προπαγάνδα, ούτε τον Γαλλικό επαναστατικό σοσιαλισμό, αλλά στον «Αναρχοσυνδικαλισμό»: την οργάνωση των μαζών, που εμπνευσμένες από τις Αναρχικές ιδέες, δρουν αλληλέγγυα, και επαναστατικά.

Μ' αυτό το πνεύμα ανέπτυξε μια έντονη δράση στη Γερμανία από το 1904 ως το 1907 και το 1908, αλλά δεν βρήκε κατανόηση από τους παλιούς Τοπικιστές ούτε από τους Γερμανούς Αναρχικούς, διότι οι προσπάθειές του ήταν έξω από τα πλαίσια της συνθηματικής καθημερινής προπαγάνδας, επίσης δεν κατάφευσε να συντονίσει τις προσπάθειές του μ' αυτές του Λαντσκουφ, χωρίς να υπάρχει πάντα διαφωνία μεταξύ τους. Νομίζω, ότι ο Μαλατέστα, που τον γνώρισε στο συνέδριο του Άμστερνταμ, τον προσέγγριζε ιδεολογικά. Στη συνέχεια μια αρρώστια, τον υποχρέωσε να εγκαταλείψει την ενεργό δράση. Το 1908, οι τοπικιστές, παροτρυνόμενοι από την προπαγάνδα του, διέκριναν τις σχέσεις με το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και προσέγγισαν ιδεολογικά τον Γαλλικό συνδικαλισμό της επαρχίας (ιδεολογικά περισσότερο παρά διατηρώντας άμεσες σχέσεις) πιστεύοντας ότι η συνδικαλιστική θεωρία ήταν η τελευταία. Μετά δε, το 1919 στο συνέδριο του Δεκέμβρη υιοθετήθηκε, μετά από έναν μακρύ λόγο του Ρούντολφ Ρόκερ η «Διακήρυξη των αρχών του Συνδικαλισμού». Η διακήρυξη αυτή, απέρριπτε το κράτος και κάθε μορφή κρατισμού, υιοθετώντας τον συνδικαλισμό, που από την ίδρυσή του το 1870, πρόβλεπε η Ισπανική Ομοσπονδία, δηλαδή, τη δυνατότητα να καταστούν οι συνδικαλιστικοί θεσμοί, μετά την επανάσταση, νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης, ένα είδος τοπικού γραφείου στατιστικής, καταγράφοντας και έχοντας υπό τον έλεγχό της όλα τα κτίρια, μέσα διατροφής, ένδυσης κ.λπ. (... οι ομοσπονδίες θα αναλάβουν μέσω των τοπικών οργανισμών και τη βοήθεια των εργοστασιακών συμβουλίων, όλα τα μέσα παραγωγής, τις πρώτες ύλες κ.λπ., και θα τα προμηθεύουν ανάλογα με τις ανάγκες, τις ομάδες παραγωγής και τα φροσάσια...). Έτσι, όπως η «επανοικοδόμηση των αγαθών», έτσι και αυτή η νέα «υπερβολή» που απέβλεπε στη διεύθυνση όλης της κοινωνικής

ζωής από μια οργάνωση, προκάλεσε τον ενθουσιασμό, σε μια περίοδο που δεν υπήρχε καμιά δυνατότητα άμεσης πραγμάτωσής. Τα 3.577 μέλη της Διεθνούς του Σεπτεμβρίου του 1870, οι χιλιάδες αγωνιστές και άνεργοι από το 1880 ως το 1890 που συμμετείχαν στις διαδηλώσεις του Παρισιού, μερικές δεκάδες χιλιάδες που θα μπορούσαν ίσως να προστεθούν σ' αυτούς, την εποχή του συνεδρίου της Αμιένης το 1906 (που διακήρυξε, ότι το συνδικάτο, που στην αρχή ήταν μια ένωση για κοινή δράση, έπρεπε στο εξής να μετατραπεί σε ένωση για την παρκαγωγή και διανομή, δηλαδή πυρήνας κοινωνικής ανοικοδόμησης), το σύνολο, περίπου 100.000 των Γερμανών συνδικαλιστών — στους οποίους απευθύνθηκε ο Ρόκερ στο συνέδριο του Δεκέμβρη το 1919 — και οι 500 ως 600 χιλιάδες της C.N.T. (Ισπανικής ομοσπονδίας Εργασίας) τότε, όπως και το 1931, απείχαν πολύ, από το να είναι σε θέση να πραγματοποιήσουν μιαν ανθρώπινη κοινωνία. Αλλά και αν ακόμα η πλειοψηφία της κοινωνίας επιθυμούσε να πραγματοποιήσει το νέο σύστημα και είχε στη διάθεσή της, τη δύναμη για την υλοποίησή της, το αποτέλεσμα θα ήταν η εγκαθίδρυση μιας εξουσιαστικής και δικτατορικής διακυβέρνησης.

Μεταξύ αυτών που προπαγάνδισαν τις Αναρχικές ιδέες, στη Γερμανική γλώσσα, ήταν οι Max Baginski, Rudolf Lange, Rudolf Rooker, S. Nacht, Fritz Oerter, Erich Mühsam, στην Αυστρία οι Josef Peukert και ο Rudolf Grossmann. Υπήρξαν ακόμη αγωνιστές που έγραψαν ελάχιστα κείμενα ή καθόλου, αλλά επιβάλλεται να τους αναφέρουμε για την έντονη δραστηριότητά τους, όπως ο Johan Neve, S. Trunk, Wilhelm Werner και άλλοι.

Ο πειραματικός σοσιαλισμός επανεμφανίστηκε με το βιβλίο «Utopie und Experiment» («Ουτοπία και πείραμα») του Άλφρεντ Σάνφτλεμπεν και με τις μεταφράσεις των κειμένων του Τζιοβάνι Ρότσι (Cardias) βασισμένων στην εμπειρία του στην Βραζιλία στην «Αποικία Cecilia», εμπειρία που ώθησε τον Ρότσι να εγκαταλείψει τον κλειθεριακό σοσιαλισμό και να υιοθετήσει τον Μουτουαλισμό.

Στη Γερμανόφωνη Ελβετία, ο Φριτς Μπουμππάγκερ (Ζυρίχη 1874) στοχαστής και «επικριτής» του σοσιαλισμού που το 1904 τον προσέβλεψε ο συνδικαλισμός, γνώρισε γύρω στο 1905 τον

Γκιργιάμ και τον Κροπότκιν. Δραστηριοποιήθηκε για μερικά χρόνια για το συνδικαλιστικό και αντιμπαρταριστικό κίνημα και ήταν ο πρώτος που έκανε γνωστές τις ιδέες του Μαξ και του Μπακούνιν στους Γερμανούς — προς μεγάλη απογοήτευση των Μαρξιστών — με το βιβλίο του «Μαξ και Μπακούνιν».³² Γνωρίζουμε, πως αργότερα, ενθουσιάστηκε με τη Ρωσική επανάσταση, σαν μια έμπνευση που έγινε πραγματικότητα, τουλάχιστον στα πρώτα χρόνια. Έμεινε πάντα όμως, κριτικός παρατηρητής και το 1911 εξέφρασε τις απόψεις του στο «Το καθήκον της Αναρχίας στο δημοκρατικό κράτος». Η κρίση του για τους ανθρώπους, τα πράγματα και τις ιδέες, ήταν όπως αυτές ενός γιατρού, που δεν έχει το δικαίωμα να αποκριθεί τις αδυναμίες ενός οργανισμού, και η κριτική του συνέβαλε ουσιαστικά, στο μέτρο που προσπαθείς να παρακινήσει σε μια υγιεινή δράση. Από τους καιροσκόπους απολογητές (θα αποκαλούσε κάλακες) και τους σοβαρούς κριτικούς, ποιοι είναι προτιμότεροι; Η αυτοβιογραφία του «Εξήντα χρόνια ζωής ενός ανειδίκευτου» κυκλοφόρησε στη Ζυρίχη το 1935.

Είναι περίεργο να διαπιστώνει κανείς, την έλλειψη πρωτοτυπίας, σε ένα μεγάλο αριθμό χωρών, αναφορικά με την αναρχική πρέψη, ή μέχρι πιο σημείο είναι διστακτική και δισκίνητη. Αν εξαιρέσουμε τις χώρες που αναφέραμε, συμπεριλαμβανομένης της Ελβετίας και του Βελγίου — πάλι άσπια πολιτικών προσφύγων πολύ πιο φιλόξενα άλλοτε από ότι σήμερα — και αν εξαιρέσουμε τη Ρωσία, όπου υπήρξαν στοχαστές όπως ο Μπακούνιν, ο Κροπότκιν και ο Τολστόι, η Αναρχική πρωτοτυπία υπήρξε πολύ περιορισμένη στην Ευρώπη. Εξ' αιτίας των πολλών εξορίσεων το 1880-1890, οι σχέσεις των κινήματων, της εποχής μεταξύ Μπακούνιν και Κροπότκιν διακόπηκαν στην Ελβετία, αλλά εξακολούθησαν να υπάρχουν δεσμοί μεταξύ του Ντιμαρέν, του Χέρτσινγκ, του Γκρος, του Πιντού του Ντιμπερνιά και άλλων στην Γενεύη και στο Ζυρά. Επίσης εμφανίστηκε μια νέα γενιά νέων και φοιτητών όπως οι Στόνιουφ, Γκαλλέαν, Σαμάζια, Μπερτόν, και Μολινάρι. Σ' αυτούς τους κύκλους διαμορφώθηκε ένας νεαρός αντιξουσιαστής που εξελίχθηκε στη συνέχεια σ' έναν από τους πλέον αντικοφορμιστές Αντιξουσιαστές συγγραφείς της χώρας

του και ένας από τους ειδήμονες της ελευθεριακής εκπαίδευσης, ο Henri Roorda van Eysinga (1869-1925). Ο Ζακ Γκρος από τη Μυλλούζ (1855-1926) φίλος των νέων και γέρον αγωνιστών, με ιδιαίτερη ιδεολογική κατάρτιση, υπήρξε ένας από αυτούς, που τους ορεΐουμε πολλά, για την διαφύλαξη πολλών σπάνιων Αναρχικών εκδόσεων. Μόνος του κατόρθωσε να ανακαλύψει τον Ντεζάν και τον αγαπημένο του συγγραφέα Κιερντεριά, και προσωπικά του ορεΐω πολλές από τις ιστορικές έρευνες, κατά τη διάρκεια των δέκα χρόνων της φιλίας μας, από τα τέλη του 1892 μέχρι το θάνατό του.

Μετά από πολλούς διαγμούς (ιδιαίτερα ενάντια στους Ιταλούς, από το 1890 ως το 1900) και ιδιαίτερα μετά την περίφημη δίκη του «*Almanacco Socialista — anarchico per l'anno 1900*» για ένα άρθρο του Μαλιάττοτα, η έκδοση της διγλωσσης εφημερίδας *Rivista-Risveglio* απαγορεύτηκε (7 Ιουλίου 1900), αλλά η έκδοση της συνεχίστηκε παράνομα. Ο Μπερτόν τη συνέτασσε στα Ιταλικά και στα Γαλλικά σε συνεργασία με τον αντιξουσιαστή συγγραφέα Χέρτσινγκ (1857-1921) που καταγόταν από τη Γενεύη, και με δεικτικό πνεύμα καυτηρίαζε την κοινωνική υποκρισία. Κατέκριναν, και οι δύο, τη γραφειοκρατία των Ελβετικών συνδικάτων και ο Μπερτόν επέκτεινε την κριτική του στην Εθνική συνμοσπονδία εργασίας (C.G.T.) του Παρισιού, όπου έδωσε αληθινότες διαλέξεις. Ο Γκιργιάμ επανδραστηριοποιήθηκε στην Ελβετία το 1903 και αποστάθηκε στη C.G.T., μαζί με παλιούς αγωνιστές του Ζυρά, προσελκύνοντας πολλούς νέους όπως, τον Μπρούλμπιτσαχερ, τον Τόμπλερ και την Μαργκαρέτα Φιάς-Χάρτνερκερ από τη Βέρνη. Σε ένα συνδικαλιστικό όργανο της Λωζάνης τη «Φωνή του Λαού» συζητήθηκε σε μεγάλη έκταση, η σχέση συνδικαλισμού και Αναρχισμού, από τους Γκιργιάμ, Βιντς, Χέρτσινγκ, Μπερτόν και άλλους. Ο Κροπότκιν ζούσε τους χειμώνας στο καντόνι tessin και εκεί άρχισε και πάλι να έχει επαφές με τους παλιούς φίλους, γκώρισε δε και τον Μπερτόν, και συνέτέλεσε ώστε να αποκτήσει η διγλωσση εφημερίδα που αναφέραμε ένα έντονο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη και κριτική των ιδεών όπως συνέβη με την «*Weekruf*» της Ζυρίχης και τη «Φωνή του Λαού».

Το Βέλγιο, μετά από ένα λαμπρό παρελθόν που παρουσάσε τόσους και τόσους αγωνιστές όπως τον Μπουαναρρότι, τον Κοιν-

32. Μόναχο, 1913, 202 σελίδες.

σιντεράν, τον Προυτόν, τον Μπλανκί και μετά την έντονη ανάπτυξη της Διεθνούς, έπεσε σε πνευματική «παραισθή» με μια στροφή προς τον Κοινοβουλευτισμό. Οι Αναρχικές αρμεριδές κατέληξαν ψυχρές επαναλήψεις γνωστών ιδεών, μέχρι την αναγέννηση που πραγματοποιήθηκε με την «Société Nouvelle» («Νέα Κοινωνία»), στην αρχή αρκετά κλειστή, και αργότερα ανοικτή στους Αναρχικούς και Ελευθεριακούς.³³ Στο περιοδικό αυτό που ιδρύθηκε από τον νεαρό Φερνάντ Μπρουέ, συνεργάστηκαν κατά διαστήματα οι Μερλινό, Ελιζέ και Ελί Ρεκλύ (από το 1894 μέχρι το θάνατό τους το 1904 και το 1905), στη συνέχεια δε, ο γιος του Ελί, Πωλ Ρεκλύ μέχρι το 1914. Υπήρχαν επίσης αξιόλογα περιοδικά στα Φλαμανδικά, όπως τα «Van Nu en Straks et Ontwaiking» στην Αμβέρσα (1896-1910). Επίσης μια φιλοσοφική ανανέωση άρχισε να συντελείται, από συγγραφείς με αντιεξουσιαστικές τάσεις όπως ο Georges Fekhoud (1854-1929). Μεταξύ των φοιτητών ο Ζακ Μεσόν, που έζησε πολλά χρόνια στην Ιταλία, και υπήρξε ένας από τους πλέον μορφωμένους αναρχικούς συγγραφείς, επηρεασμένος από την Φλαμανδική και Ιταλική καλλιτεχνική ατμόσφαιρα καθώς και την καθημερινή ζωή του λαού στην Ιταλία, από τη φιλία του με τον Ελιζέ Ρεκλύ, από το μεγάλο του ενδιαφέρον για τον Έντμουντ Κάρπεντερ και όλη την προδευτική φιλοσοφική κίνηση της εποχής του. Το «Αναρχικό κίνημα» και «Ο Ελευθερός γάμος»³⁴ είναι από τα πιο γνωστά κείμενά του. Ο Ελιζέ Ρεκλύ επρόκειτο να δώσει μια σειρά διαλέξεις στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο των Βρυξελλών που αναβάλλονταν συνεχώς εξ' αιτίας του αντικαρχικού πανικού του 1894. Το γεγονός αυτό οδήγησε στην ίδρυση του «Νέου Πανεπιστημίου», όπου οι αδελφοί Ρεκλύ, έδωσαν ελεύθερα μαθήματα και διαλέξεις, και αποτέλεσε για το Βέλγιο, την ψυχή ενός πυρήνα διακοσμημένων. Ήταν τότε που ο Ελιζέ Ρεκλύ έγραφε το «Άνθρωπος και γη» που ο Φραντσίσκα Φερρέρ φρόντισε να μεταφραστεί αμέσως στα Ισπανικά από τον Λορέντσο. Ο Φερρέρ επίσης ίδρυσε το «Ecole républicaine» («Αναγνωστική Σχολή») περιοδικό που πρωτοεκδόθηκε στις Βρυξέλλες και στη συνέχεια στο Παρίσι (1908-1909).

Στο Βέλγιο, ο Ελιζέ Ρεκλύ, υποστήριξε στο τέλος της ζωής του το κίνημα που ο Λαντάνουερ αποκαλεί σ' ένα κείμενο που μου κληρώθηκε το 1910 «Αναρχικό κίνημα επιγόνων». Το ίδιο εννοούσα και εγώ αναφερόμενος στη «ρουτίνα», «συνήθεια», «μίδα», «στασιμότητα», βασισμένες στην λανθασμένη εκτίμηση, πως όλη η διανοητική εργασία έχει ήδη επιτευχθεί και έτσι μπορούμε να περνάμε τον καιρό μας, με την Εσπεράντο, τον Νεομαλθουσιανισμό, τις πρωτόγονες αποικίες και συχνά την παρκομμία και την απαλλοτρίωση. Εν ολίγοις, όταν δεν προσδίδουμε, έρχεται η απάθεια και η διάλυση. Μια τέτοια στασιμότητα υπήρξε στις Βρυξέλλες. Αντίθετα στη Λιέγη, είχαμε μια σοβαρή και αδιάκοπη προσπάθεια από το 1900 μέχρι το 1908 με την έκδοση της «Reveil de Travailleurs» («Η πρόκληση του εργάτη») «L'Inimicé» («Ο αντίρτη») και της «Action directe» («Άμεσες Δράσεις»). Ο πλέον δραστήριος αγωνιστής της περιόδου αυτής ήταν ο Λουιέν Ενώλτλ. Άλλοι αγωνιστές αυτής της περιόδου ήταν οι αδερφοί Χισώστον, ο Τονέρ, ο Φρανσιέ και ο Εμιλ Σαπελιέ που πήρε μέρος στην απορία «L'Expérience» («Εμπειρία») του Βοϊβιστό και συμμετείχε σε πολλές δραστηριότητες. Θα αναφέρω επίσης τους παλιούς αγωνιστές Ζυλ Μουανώ, που καταδικάστηκε στη δίκη της Λιέγης τον Ιούλιο του 1892 και τον Πωλ Ζιλ συγγραφέα μελετών που εκδόθηκαν με τίτλο «Esquisse d'une philosophie de la Dignité humaine» («Προσχέδιο για μια φιλοσοφία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας»)³⁵ και άλλα. Ο καθηγητής Guillaume De Greef ο δικαστής Ernest Nys η Florence De Brouchère, ο ζωγράφος Van Rysselberghe και άλλοι ήταν μέλη του κώδικα του Ελιζέ Ρεκλύ.

33. Βρυξέλλες 1884-1887.

34. 1897 και 1901 αντίστοιχα.

35. Παρίσι 1924, Félix Alesan, 146 σελίδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XV
ΤΑ ΑΝΑΡΧΙΚΑ ΚΑΙ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΑ
ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΟΛΛΑΝΔΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ
ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΕΣ ΧΩΡΕΣ

ΜΕ ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΜΟΥ και ιδιαίτερα με ορισμένα ανέκδοτα χειρόγραφα προσπάθησα να αναζητήσω και να προσδιορίσω τις ρίζες του Αναρχισμού σε έναν μεγάλο αριθμό χωρών και εθνών, αλλά σ' αυτό το βιβλίο δεν είναι δυνατό να επεκταθώ περισσότερο από μία σύνληξη ιδεών και πρωτοβουλιών που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια του Διεθνούς κινήματος. Βέβαια, εκεί όπου ο Αναρχισμός προερχόταν από καθαρή μίμηση, ή αναγκαστική αποδοχή, επηρεάστηκε σημαντικά από το διεθνές ρεύμα, ενίσχυσε και σταθεροποίησε τις ιδέες που είχαν προηγουμένως γίνει αποδεκτές, ιδιαίτερα, όταν διαπίστωναν ότι οι ιδέες αυτές είχαν γίνει το ίδιο αποδεκτές και αλλαί, χωρίς αντιρρήσεις και αξιόλογες τροποποιήσεις. Ενωείται βέβαια από κριτική σκοπιά, το γεγονός πως μια ιδέα που αναπτύχθηκε φυσικά σε έναν τόπο, υιοθετήθηκε στη συνέχεια από έναν άλλο χωρίς να διαφορηθεί, μόνον επειδή καθόρισε να προσελκύσει, δεν αποδεικνύει ότι η ιδέα ανταποκρίνεται αναγκαστικά στις τοπικές συνθήκες. Μια τέτοια ομοιομορφία, μπορεί να εφαρμοστεί στη μηχανική ή ακόμα στα φυτά ενός θερμοκηπίου, αλλά ποτέ σ' έναν ζωντανό οργανισμό, αδιάφορο αν είναι φυτικός ή ζωικός, διότι οι μεταβολές είναι συνέπεια λειτουργίας περιβάλλοντος. Ακόμα περισσότερο, η αλήθεια αυτή ισχύει για τον άνθρωπο και το ευγενές δημιουργήμα του, την ιδέα.

Ασχέσαμε ήδη κριτική στην «τεχνητή» εισαγωγή του Μαρξισμού σε όλες τις χώρες, και δεν είναι δυνατό να αμφιβάλλουμε για την «εισαγωγή» με τη μετάφραση καιμένων του Κροπότιν, του Γκραβ ή άλλων συντρόφων σε μια δεδομένη στιγμή, ή, κάτω από την επίδραση ορισμένων ανθρώπων με πλήρη αυτοπάρηση, ή ακόμα ιδρώντας εφημερίδες που έχουν ως πρότυπο την «α-

Μένολτε» — αν λοιπόν μπορούμε να εισαγάγουμε τις Αναρχικές ιδέες σε μια χώρα, με μια μορφή που θα ανταποκρίνεται στις πραγματικές τάσεις αυτής της χώρας και των κατοίκων της. Αυτό που έλειψε περισσότερο, ήταν η κατάλληλη και πλήρης εμφάνιση του δόγματος, είτε διότι έλειπαν τα μέσα δράσης που κινούνται από την έρευνα και την πείρα, είτε από υπερβολικό ενθουσιασμό των μυημένων που δεν επιθυμούσαν να αλλάξουν τίποτα από τα καλά νέα, από το καινούριο ευαγγέλιο που έφερναν στους συμπατριώτες τους.

Μας απομένει να κάνουμε πολλά σ' αυτόν τον τομέα και δεν θα πρέπει να επιτρέψουμε να παραπλανηθούμε από τους σύγχρονους προγραμματισμούς οικονομικοί, βιομηχανικοί και εμπορικοί τύπου, πιστεύοντας ότι θα κατορθώσουμε να σταθίσουμε με τον ίδιο τρόπο και τα ανθρώπινα πνεύματα, στην περίπτωση που αυτά τα πνεύματα δεν θα έχουν προγραμματιστεί και υποταχτεί από την Καπιταλιστική ή Μπολσεβίκικη εξουσία.

Δεν είναι επίσης ο σύγχρονος εθνικισμός ή αυστηρός εθνικισμός των κρατών-κατέργειν που θα σώσει τους ανθρώπους. Για τη διάσωση του ανθρώπου προτείνουμε έναν «Διεθνή Αντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό που θα εμπεριέχει όλες τις αποχρώσεις και όλες τις τοπικές τάσεις». Για τον ίδιο λόγο ακριβώς, ένας Αναρχισμός μοναδικός και αυστηρά και αδιάλλακτα συνδικαλιστικά και Αναρχικά προγράμματα, είναι το ίδιο δίσεπτα για ορισμένες χώρες, όσο και ο άκαμπτος Μαρξισμός. Για τον λόγο αυτό, ακριβώς, η Αναρχική διαφοροποίηση πρέπει να απορρίψει την υποτίμηση Μπολσεβίκικου τύπου, για να εξασφαλίσει στο μέλλον έναν πραγματικό και ολοκληρωμένο σοσιαλισμό.

* *

Στην Ολλανδία οι σοσιαλιστικές ιδέες δεν ευημερήθηκαν πολύ σιγά κατά τη διάρκεια των περασμένων αιώνων, παρ' όλο που υπήρχε μια αρκετά ανεπτυγμένη κοινωνική συνείδηση στους κόλπους των θρησκευτικών κινήσεων.¹ Ο Αγγλικός και ο Γαλλικός σοσιαλισμός του 19ου αιώνα καθώς και η Γερμανική ριζοσπαστική φιλοσοφική κριτική δε βρήκαν απήχηση, παρά σε λί-

1. Βλέπε το βιβλίο «Δημοκρατική κριτική» του Αιχτ. Παρίσι 1934.

γους διανοούμενους και ελεύθερους στοχαστές. Είναι άρχις η οικολογική απώλεια της εθνικής ανεξαρτησίας μετά τους πολέμους της Γαλλικής επανάστασης, ή η απώλεια του Βελγίου το 1830, αποτέλεσμα της πολιτικής του Γαλλικού στρατού και της συμφωνίας των μεγάλων δυνάμεων, που απομόνωσαν έτσι την Ολλανδία; Ή, οι οικονομικές συνθήκες, ο εμπορικός πλούτος και η ευμάρεια των αγροτών που καθυστέρησαν την ανάπτυξη της κοινωνικής συνείδησης;

Οι ιδέες της Διεθνούς διαδόθηκαν στη χώρα με πολύ αργό ρυθμό, αλλά, και τότε, οι Αναρχικές ιδέες που διαμορφώθηκαν στο Βέλγιο και προπαγανδίστηκαν γύρω στο 1870 με 1872 αποδοκιμασθήκαν πολύ γρήγορα. Σε λίγους μήνες, αυτό που από πριν ήταν ένας ρεφορμισμός και μια άχρονη σοσιαλδημοκρατία. Μόνο το 1879, ένας πάστορας, ο Φερντινάντ Ντόμελε Νιούενχούις, αποχώρησε από την εκκλησία και τα επόμενα σαράντα χρόνια αφιέρωσε τη ζωή του αποκλειστικά στη σοσιαλιστική και αργότερα στην αναρχική δράση. Οι συνθήκες ήταν ευνοϊκές και α-σε λίγο διάστημα, δημιουργήθηκε ένα μεγάλο κίνημα, που ο α-πόηγός του, φτάνει μέχρις εμάς, σήμερα. Θα αναρωτηθούμε βέ-βαια γιατί αυτό δεν συνέβη νωρίτερα, και γιατί ο Ντόμελε που έζησε την Κομμούνια του Παρισιού σε ηλικία εικοσιτεσσάρων χρό-νων, και που παρακολουθούσε την Freiheit του Μαστ με μεγάλο ενδιαφέρον από το 1789, και συμφωνούσε με τις ιδέες της, δεν έφτασε στην ιδεολογική του ωριμότητα νωρίτερα; Αλλά μια τέ-τοια ερώτηση θα ήταν άστοχη. «Πρέπει να διευκρινίσω ότι την περίοδο που ήμουν σοσιαλδημοκράτης η "Freiheit" με ώθησε να προσπατήσω το Ολλανδικό εργατικό κίνημα, ώστε να μην μετα-βληθεί σε μείγμα εργαζόμενων μαζών, καλά παιδαγωγημένων και οργανωμένων, που ακολουθούν παντού και τυφλά το βροκό τους».²

Σ' αυτά τα συμπεράσματα καταλήγει μετά από δέκα χρόνια σοσιαλδημοκρατικής δραστηριότητας, στους κόλπους ενός κη-ματός που ήταν ο κύριος ιδρυτής του, ο προπαγανδιστής του, ο ρήτορας, ο συγγραφέας και ο δημοσιογράφος του. Το διεθνές σο-σιαλιστικό συνέδριο του 1889, υπήρξε και η τελική ώθηση για τον Ντόμελε προκειμένου να διαμορφώσει την κριτική του θέση

για τη Γερμανική σοσιαλδημοκρατία με διάφορες μελέτες όπως: «Τα διάφορα ρεύματα της Γερμανικής σοσιαλιστικής δημοκρα-τίας» (Μάρτιος 1892), «Ο σοσιαλισμός σε κίνδυνο» (Μάιος 1894), «Αντιεξουσιαστικός σοσιαλισμός και εξουσιαστικός σο-σιαλισμός» (Σεπτέμβριος-Νοέμβριος 1895).³ «Η κριτική μετα-στροφή του Μαχξισμού» κυκλοφόρησε το 1900, με την οποία έδειξε τη σειρά αυτών των κειμένων.

Ο Νιούενχούις κατέληξε ότι τα στοιχεία που είχε κριτικάρει στη Γερμανική σοσιαλδημοκρατία συνιστούσαν κοινό χαρακτηρι-στικό κάθε μορφής μαχξισμού και εξουσιαστικού σοσιαλισμού, στα οποία και αντιπαρέταζε τον Αντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό.

Ο Νιούενχούις, όσο ένοιθε να γίνεται επιτακτική η ανάγκη κριτικής στη συνείδηση των ανθρώπων, του αντιεξουσιαστικού κινήματος τόσο μειωνόταν το ενδιαφέρον του για την οργάνωση των εργαζομένων. Δεν καθόρθωσε να συμφωνήσει, στο τεράστιο αυτό θέμα με τον Κρίστιαν Κορνέλιουσεν, που εξέδιδαν μαζί την εφημερίδα «Recht voor Allen» («Δικαιοσύνη για όλους») από το 1892 και συμμετείχε στην κριτική του καπιτάνα ενάντια στον κοινόβουλευτικό σοσιαλισμό. Ο Κορνέλιουσεν αφοσιώθηκε αφιέ-λεια, με την οργάνωση των συνδικάτων και την ομοσπονδποίησή τους (National-Arbeids-Secretariat, 1893). Το 1892 συνόστησε στους Αναρχικούς να αποδεχτούν την κριτική του Μερλίνου στο «Αναρχικότητα και βάσεις μιας συμφωνίας» και το 1903 άσκη-σε έντονη κριτική στην «Κατάκτηση του ψιμωμίου». Εξέφρασε τις αντιθέσεις του στο έργο «Διάφορες τάσεις του διεθνούς εργατι-κού κινήματος» (1893) και στο «Επαναστατικός κομμουνισμός

— Σχέδιο για μια συμφωνία και κοινή δράση των επαναστατών Σοσιαλιστών και των Αναρχοκομμουνιστών» (1896). Τα σχέδια και οι απόψεις του εκφράζονται συνολικά στο βιβλίο «Βαδίζο-ντας προς μια νέα κοινωνία».⁴ Ο Κορνέλιουσεν υπήρξε ένας από τους πιο γνωστούς και ικανούς οργανωτές και ένας από τους προπαγανδιστές της προσπάθειας, που στο Διεθνές συνέδριο του Λονδίνου, απέβλεπε στο να αντιταχθεί ένα αντικοινόβουλευτικό

1. Αυτά τα κείμενα και ορισμένα άλλα συγκεντρώθηκαν σ' ένα τόμο με τίτλο «Ο σοσιαλισμός σε κίνδυνο», με πρόλογο του Εουζέ Ρουλό, Παρίσι 1897, 321 σελίδες.

4. Παρίσι 1900, 322 σελίδες. Η δεύτερη έκδοση του 1897 έχει τίτλο «Revolutio-nairen Kommunistisch Manifest».

2. Freiheit, 26 Δεκεμβρίου 1903.

συνδικαλιστικού και Αναρχικού συνέδριο ενάντια στους Μαρξιστές. Για το σκοπό αυτό συνεργάστηκε με τον Φερνάντ Πελλαιτιέ, τον Χαμόν, τον Πουζέ, τον Μαλατέστα, τον Λαντάουερ και άλλους, παρουσίασε δε, στο συνέδριο, ένα μέτωπο μειοψηφίας που υποστηριζόταν από τους Άγγλους, τον Κροπότκιν και άλλους εκτός από τους «αμορριστές». Αλλά, απήχησε ακόμη πολύ, από τη σύμπτωση των ιδεών και την ανάπτυξη οργανωμένων σχέσεων μεταξύ των Αναρχικών. Αυτήν την προσπάθεια την έκανε μόνον ο Μερλίνο μετά το 1896 και βρήκε σύμφωνο στη Γαλλία τον Μπερνάν Λαζάρ που ήταν ίσως και ο μόνος. Ο Κορνέλιussen αντιλαμβανόταν τις δυσκολίες, αλλά, δεν έβλεπε με πια άλλη οργανωμένη αντιξουσιαστική δύναμη θα μπορούσε να συνεργαστεί εκτός απ' αυτήν των συνδικαλιστών. Τους είχε γνωρίσει καλά στο Παρίσι όπου είχε πάει να ζήσει το 1898 ή 1899, μετά τη διαμονή του με τον Ντόμελε, θέλοντας να αποφύγει την ανοιχτή ρήξη μέσα στην Ολλανδία. Ο Ντόμελε Νιουενχούις έγραψε το 1907: «Είμαι Αναρχικός πριν απ' όλα και μετά συνδικαλιστής, αλλά πιστεύω πως υπάρχουν πολλοί που είναι πρώτα συνδικαλιστές και μετά Αναρχικοί. Υπάρχει μεγάλη διαφορά...». «Η λατρεία του συνδικατίου είναι τόσο βλαβερή, όσο και του Κράτους. Υπάρχει και απειλεί να γίνει ακόμα πιο έντονη. Μοιάζει πραγματικά, σαν να μην μπορούν οι άνθρωποι να ζήσουν χωρίς θεότητα. Μόλις καταστρέφουν τη μία, προβάλλει η άλλη. Αν η θεότητα των σοσιαλδημοκρατών είναι το Κράτος, των αντιξουσιαστών σοσιαλιστών φαίνεται πως είναι τα συνδικάτα».⁶ Έγραφε ακόμα «Ο συνδικαλισμός δε με καλύπτει, διότι χωρίς να είναι εμπνευσμένος από ένα ιδεώδες, κάνει έναν αγώνα για έναν καλύτερο μισθό και για την ελάττωση των ωρών εργασίας. Αυτό βέβαια από υλική άποψη δεν το περιφρονώ, αλλά δε νομίζω πως αξίζει τόσους αγώνες».

Παρέθεσα μια μικρή περίληψη των απόψεων του Νιουενχούις, που τις διατήρησε μέχρι το θάνατό του. Επιθυμώσε ιδιαίτερα, να απελευθερώσει τους ανθρώπους διανοητικά και ηθικά, γι' αυτόν το λόγο δε, ενδιαφερόταν πολύ για την ελεύθερη διαπαιδαγώγηση των παιδιών, την ηθική εκπαίδευση των ενηλίκων που θα τους προδιέθετε ώστε να ξεγυρνούν τα μίστα και την επιθυμία να αλλη-

λοποιούνται (αντιμυλιταρισμός) και την διανοητική χειραφέτηση. Αντίθετα, ο Κορνέλιussen γνώριζε τις ατέλειες και την απειρία των εργαζομένων για μια αποτελεσματική συνεργασία και προσπάθησε να τους διαπαιδαγωγήσει στα πλαίσια του ίδιου του περιβάλλοντός τους στα συνδικάτα, στο εργαστήριο, στη δουλειά — διότι η αναρχοσυνδικαλιστική εργασία που συντελείται για το συμφέρον των αφοιτών, δεν είναι ικανή να αφυπνίσει το ενδιαφέρον του εργαζόμενου, γεγονός που καθιστά τρομερά δύσκολη τη διαμόρφωση των συνειδήσεων για μια πραγματική κοινωνική εργασία. Δε θα επιμείνω περισσότερο στις δυο αυτές αντιλήψεις ή στα πολλά και διάφορα, ενδιάμεσα δόγματα και ιδέες που αναπτύχθηκαν στους κύκλους του Ολλανδικού κινήματος και συχνά κατόρθωσαν να το διασπάσουν. Είναι προφανές, ότι τα διάφορα αυτά ρεύματα δεν έφεραν καμιά εκτίμηση μεταξύ τους και στατέλησαν πολύτιμο δυναμικό στις εσωτερικές τους διαφορές, που ωστόσο, δεν έφτασαν ποτέ τη σκληρότητα και τον φανατισμό που παρατηρήθηκε στις άλλες χώρες. Ο Κορνέλιussen, περισσότερο από κάθε άλλον στους κύκλους μας, πραγματεύθηκε τα οικονομικά θέματα και, με βάση τις εμπειρίες του και τη λεπτομερή μελέτη των χαρακτηριστικών της εργασίας, κατέληξε στα συμπεράσματά του. Αλλά, οι μελέτες αυτές ξεπερνούν τις γνώσεις μου.⁶ Επεξεργάστηκε επίσης και έκανε διάφορες παρατηρήσεις πάνω στα συνδικαλιστικά κινήματα της εποχής, σε κείμενα που δημοσίευσε σε εφημερίδες και ιδιαίτερα στο «Δελτίο του συνδικαλιστικού κινήματος» που άρχισε να εκδίδεται πολυγραφημένο το 1907.⁷

Από τους άλλους Ολλανδούς αγωνιστές, υπειλημμένα εδώ μόνο τους πρώτους Αναρχοκομμουνιστές, που προπαγάνδισαν τις Αναρχοκομμουνιστικές ιδέες, πολύ πριν τον Ντόμελε. Δεν έκαναν τίποτα περισσότερο βέβαια, από το να επαναλάβουν έτοιμες ιδέες που έβρισκαν στα διάφορα Γερμανικά, Γαλλικά και Αγγλικά δημοσιεύματα. Οι πιο γνωστοί είναι οι: Γ. Μοτχόφερ, B.P. van der

6. Βλέπε «Θεωρία του μισθού και της μισθωτής εργασίας» (1908), «Θεωρία της «έξας» (1903), «Θεωρία του Απορρακίου και του κέρφους» (1926), «Γαιοπράδος» (1929), τα οποία αποτέλεσαν το βιβλίο «Γενική πραγματική της οικονομικής επιστήμης».

7. Έγραψε ένα ενδιαφέρον άρθρο για την εξέλιξη του Αναρχισμού στη Ολλανδική εργατική κίνηση. Βλέπε «Σοσιαλιστικό κίνημα», (Παρίσι, 15 Ιουλίου 1905).

5. Γράμματα που δημοσιεύθηκαν το 1928, απευθύνόμενα στον Dr. Βορλίνχολτ.

Φωο, Αλ. Κοέν,⁸ που επηρεάστηκαν από τον Γαλλικό αναρχισμό, από τον Φελίξ Φενελόν και τον Εμίλ Ανρύ. Ο Μορίς Βάνγκεφορντ που δημοσίευσε το μυθιστόρημα «De Droomers»⁹ και στη συνέχεια, προσέγγισε τον Ατομισμό και τον Νατουρισμό με τα έργα του «Licht», «Waarheid» και «Anarchie», στο Άμστερνταμ (1894-1895, 1896-1902). Οι μπροσούρες της άμεσης Αναρχικής προπαγάνδας είναι λιγότερες από τις επαναστασιακές σοσιαλιστικές και αυτές των άλλων απογρώσεων, όλες ελευθεριακές, αλλά, αραιωμένες περισσότερο στην καθημερινή πρακτική των εργαζομένων παρά στις ιδέες. Ο Νισιένγκολντ εξέδωσε την «Nije Socialist» από το 1898. Θα προτιμούσε να εκδόσει τις ιδέες του με τον τίτλο «Social Anarchie» που ανακαλεί στη μνήμη του «Αναρχικό σοσιαλισμό» του Μαλατέστα.

Οι ιδέες του Τολστόι, οι αντιρροπές συνειδήσης, ο αγροτικός κληρικισμός, και η ζωή στις κοινότητες, ενέπνευσαν ομάδες προπαγάνδας και ελεύθερης δράσης που στόλισαν απέρριπτου θρησκευτικού συναίσθημα. Πρόκειται για τους Αναρχοχριστιανούς μεταξύ των οποίων ο Φελίξ Ορντ, η αποκία της «Διεθνούς Αδερφότητας» στο Μπλόριουμ, που κατέστρεψαν το Πάσχα του 1903 οι καθολικοί αγρότες, και επισκέφθηκαν οι αδελφοί Ρεϊκό. Στον ίδιο ιδεολογικό χώρο, ανήκουν και τα κείμενα του Τ. Λέουτιες. Σχετικά αποστασιοποιημένος από την τάση αυτή, ο Φρεντερίκ φαν Έεντερ, συγγραφέας όχι απόλυτα Αντιεξουσιαστής, απομακρύνθηκε αργότερα από τις σοσιαλιστικές ιδέες. Στην Ολλανδία, οι θρήσκευτοι σοσιαλιστές, καθόρθωσαν να μείνουν μακριά από τις τάσεις των Κληρικών, κάτι που συνέβη στην Αγγλία. Ηνωμένες Πολιτείες και μια σειρά άλλων κρατών. Γι' αυτόν τον λόγο ακριβώς από το 1920 ακόμα, καθοδηγήθηκε στην Ουτρέχτη η «De Nije Communist. Organ van religieuse anarcho communisten» («Ο Ελεύθερος Κομμουνιστής. Όργανο των θρησίων Αναρχοκομμουνιστών») μπροσούρα, το ίδιο αξιολογεί με τις άλλες ελευθεριακές εκδόσεις της χώρας. Ο Ντε Λιχτ, ήταν και αυτός πάστορας που εξελίχθηκε σε Αναρχικό και αντιμιλιταριστή.¹⁰ Ο Ντόμμελ ο Νισιένγκολντ, που ήδη από το 1870, αντι-

δρώντας έμπρακτα ενάντια στον πόλεμο, έκανε ένα κάλεσμα για ένωση και ειρήνη, προσπαθώντας να πείσει το διεθνές συνέδριο των Βρυξελλών, το 1891, να αποφασίσει γενική απεργία, σε περίπτωση πολέμου, όπως είχε ψηφιστεί και στο συνέδριο της Διεθνούς το 1868, στην ίδια πόλη. Τελώς έσπευσε να τον χαρακτηρίσει η Σοσιαλδημοκρατία που όριζε τη δύναμη της στους ψηφοφόρους και δεν επιθυμούσε να χάσει τις ψήφους των πατριωτών. Με την υπόθεση Ντρέφους, έγινε μια μεγάλη αντιμιλιταριστική καμπάνια και πέντε Γάλλοι, οι —Laurent Thailhade, Malat, Gaston Lhermitte, Janvion και Charles Vallier— έκαναν ένα κάλεσμα στα τέλη του 1902, για ένα διεθνές αντιμιλιταριστικό συνέδριο. Αποτέλεσμα, το συνέδριο του Άμστερνταμ και η οργάνωση «Διεθνής Αντιμιλιταριστική Ομοσπονδία». Η δραστηριότητα του συνεδρίου αυτού, εκμηδενίστηκε δυστυχώς, από τις αντιθέσεις που προέκυψαν στις διαφορετικές τάσεις, που ήθελαν να σηματοδοτήσουν όλες τις αντιπολεμικές προσπάθειες αντίστασης στην οργάνωση, και κατά συνέπεια να συμπεριλάβει και τους Τολστοιστές και τους Αναρχοχριστιανούς, καθώς και την αντίθετη τάση, που έκρινε απαραίτητη την υπεργύωση του Αναρχικού και σοσιαλιστικού αντιμιλιταρισμού, στέχνοντας περίπατο όλα τα άλλα επιμέρους στοιχεία. Λόγω αυτής της αποκλειστικότητας, το κίνημα απομονώθηκε και ο αντιμιλιταρισμός απέκτησε ένα πιμπωμένο χαρακτήρα στη Γαλλία, με τη στάση του Αλμπερνούς, τις άκαιρες και παράλογες εξόδους του Ερβέ, όπως και την επίσημη δραστηριότητα των σοσιαλιστών με το περίφημο ετήσιο τεύχος του Πουζέ «La Voix de Peuple» («Η φωνή του λαού») και το «Nouveau manuel du Soldat d'Yvetot» («Το νέο εργαζόμενο του φαντάρου του Υβετώ»), που κυκλοφορούσε από το 1902, και το «acetime du soldat» («ο μισθός του στρατιώτη») και άλλα. Το αντιμιλιταριστικό αυτό κίνημα, που είχε μια κάποια απήχηση στην Ιταλία, χωρίς να το διακρίνει ένα ουσιαστικό περιεχόμενο, έδωσε σαν φλόγα ξεροί άχυρος, που το παρήκρινε ο άνεμος, για ορισμένους λίγα χρόνια μετά τον πόλεμο του 1914 —όπως ο Ερβέ, για άλλους κάτω από την πίεση της πρακτικώς λογαριαστικής, κατά τη διάρκεια του πολέμου όπως ο Υβετώ— ή ακόμα με το πρώτο κάλεσμα της σύλληψας στον πόλεμο.

Αναφερόμενος σε, ένα ουσιαστικό περιεχόμενο, ενώ μιλά η-

8. Έργα του «De Droomers» (1897-98) και ένα κείμενο στα Γαλλικά.

9. Άμστερνταμ, 1900.

10. Βλέπε επιμέρους «Bespreking».

θυή βάση, ένα συναίσθημα ανθρώπινης αλληλεγγύης, που ήταν προσημασμένοι μ' αυτό οι Τολστοίτες και ορισμένοι άλλοι, και οδηγεί στην απόλυτη άρνηση της ιδέας, του να γίνει κοινώς δολοφόνος κατά διαταγή — ή μια διανοητική βάση, που θεμελιώνεται πάνω στη σαφή γνώση των πραγματικών αιτιών του πολέμου και μας δίνει τη δυνατότητα να κρίνουμε τους προαγωγούς και τους εκμεταλλευτές του, εκτιμώντας όπως τους λαούς που επιθυμούν να ζήσουν ειρηνικά, με τον δικό τους τρόπο, απομονώνοντας τα αρνητικά και βάρβαρα στοιχεία. Μόνον μ' αυτήν την προϋπόθεση θα απαλλαγούμε από την πλύση εγκεφάλου του μιλιταριστικού πνεύματος, και από την παράρρηση να σκοτώνουμε τα αδέρφια μας.

Όλοι αυτοί που είχαν μια ασφαλή γνώμη για τον Τολστοίτα περιφρόνησαν την ηθική του προσπάθεια. Πολύ σπάνια δε, παρενοστάθημε κάποια πνευματική προσπάθεια και όταν αυτό επιτεύχθηκε, καταπιεχτές από την εχθρότητα και τις εθνικιστικές αντιλήψεις, διότι, το πνεύμα των επαναστατών — την εποχή της γενικής πολεμικής προετοιμασίας πριν το 1914 — παροϊσθήκε από την εθνικιστική προπαγάνδα. Εξ' άλλου, η Αναρχική πολεμική ενάντια στον Μαρξ και αυτή των συνδικαλιστών ενάντια στο Γερμανικό συγκεντρωτισμό, βρήκε απήχηση στην παλιά Ρατσιστική στάση των Ακτινών εναντίον των Γερμανών, όπως συνέβη με κάθε πολεμική την εποχή εκείνη. Βέβαια, έγιναν πολλές προσπάθειες, αλλά δεν κατάρθωσαν να βγουν από το αδιέξοδο. Οι δυο τόμοι που περιλαμβάνουν τα κείμενα που συγκεντρώθηκαν στους «Μοντέρνους καιρούς — Πόλεμος, Μιλίταρισμός και Πατρίδα Αποικιοκρατία»,¹¹ αντιπροσωπεύουν μια τελευταία προσπάθεια δράσης σε ηθικό και διανοητικό τομέα, αλλά θα έπρεπε να είχαν γίνει περισσότερα. Η προπαγάνδα στράφηκε ιδιαίτερα ενάντια στις άλλες συνθήκες στο στρατό και στην στρατιωτική κάλαση της Αφρικής. Μπορεί να ήταν παρήγορη πρόκληση επιθυμιών για μεταρρύθμιση ή λιποταξία, αλλά δεν ενθάρρυνε σχετικά με τους παράγοντες που παράλληλα προετοιμάζονταν πάντα ώστε να καταστεί ο πόλεμος αναπόφευκτος, μιας και οι λαοί βρέθηκαν ξαφνικά προ τετελεσμένων γεγονότων. Οι αντίλο-

γεις του Νιούενχούις υπήρξαν αρκετά επαναστατικές¹² όπως και του Φρανσίς Ντελασί,¹³ του Μαρσέλ Σαρπτά και αρκετών άλλων. Ωστόσο, ο Νιούενχούις, μεταπεισμένος απ' τους ανθρώπους και τα γεγονότα, υποστήριξε πάντα έναν ασυμβίβαστο Αναρχισμό χωρίς δισταγμούς και παραχωρήσεις, υπήρξε δε αγωνιστής που τον διέκρινε η πρωτοτυπία, το θάρρος και ο συναισθηματισμός. Αλλά, στα έργα του, των τελευταίων είκοσι χρόνων της ζωής του, πολλοί λήγουν τον κατανοούσαν, ακόμη δε, λιγότεροι ήταν εκείνοι που τον βοήθησαν χωρίς ποτέ να λείψουν τα εγκώμια και η ευγνωμοσύνη προς το άτομο του. Εξέθεσε τις αρχές της ιδεολογίας του συγκροτήθηκε στο «Van Christen tot Anarchisten» («Από Χριστιανός Αναρχικός»),¹⁴ γνώριζε επίσης τα κείμενα του Έντουαρτ Ντόσορ (Mullatuli, 1820-1887) και του πατέρα του Henri Roorda που πέθανε το 1887. Πολύ αργότερα στο Κλάρεν της Ελβετίας γνώρισε τον Ελιζέ Ρουλό και ίσως και τον Κροπότκιν στο Λονδίνο πριν το 1896. Ποτέ δεν συγκεντρώθηκαν τα έργα του σε έναν τόμο και έτσι απ' αυτόν έμεινε μόνον η ανάμνηση για το υπόδειγμα και το ηθικό κωδικό που του επέτρεψαν να υπερασπιστεί την αναρχική ιδέα ενάντια σε κάθε δυσκολία (υπόδειγμα επίσης υπήρξε και για ορισμένους Ολλανδούς συντρόφους που αργότερα συγκροτήθηκαν ή απομονώθηκαν σε διάφορες ιδεολογικές τάσεις). Αλλά, ο Νιούενχούις διέθετε επίσης έναν αλθορηγματισμό, ένα σθένος και μια ακαταμάχητη επιμονή καθώς και μια σπάνια ευγλωτία. Οι άλλοι Ολλανδοί αγωνιστές παρά τη δραστηριότητά τους, ήταν ελάχιστα γνωστοί έξω από την Ολλανδία.

* * *

Στις Σκανδιναβικές χώρες — Δανία — υπήρχε το 1881 ένα επαναστατικό σοσιαλιστικό ρεύμα, που εκφραζόταν από τον Χάρολντ Μπριξ, ο οποίος πέθανε αυτό το χρόνο, 1881, και από το εβδομαδιαίο περιοδικό «Nye Tid» του Σικάγο, που αυτήν την εποχή ακολουθούσε την επαναστατική εξέλιξη της «Arbeiter

11. Ο πρώτος τόμος το 1902, 406 σελίδες, ο δεύτερος το 1903 με 442 σελίδες. Πρόλογος του Ελιζέ Ρουλό.

12. Βλέπε, «Σχέδιο αντιμιλιταριστικής προπαγάνδας» για τα ποίημά του 1907, 11 σελίδες.

13. Έγραψε το «Πόλεμος που έρχεται» 1911.

14. Άμστερνταμ, 1984, 600 σελίδες.

Zeitung) («εργατική εφημερίδα») συντασσόταν δε, από τον Spiess. Ήταν ένα ιδεολογικό κίνημα, υποκινούμενο βασικά από την Freiheit του Μοστ. Στις αρχές του 1889 το «Arbeiderens» της Κοπεγχάγης προπαγάνδιζε έναν σοσιαλισμό λιγότερο ρεφορμιστικό αλλά μαρξιστικό, όπως και η «Volkstribune» («Λαϊκό βήμα») του Βερολίνου. Η πρώτη Αναρχοκομμουνιστική μπροσούρα «de Proletaren» (ωο προλετάριον), κυκλοφόρησε μόλις το 1896, και σταμάτησε η κυκλοφορία της στη συνέχεια κάτω από την πίεση των διωγμών. Αργότερα, μετά το 1904, εκδόθηκε η μπροσούρα «Nye Tid», έκφραση του πρώιμου σοσιαλισμού της Σουηδίας. Τέλος ο Νορβηγός συγγραφέας Χανς Γαίγκερ, ένας ρεαλιστής μυθιστοριογράφος εξέδωσε το βιβλίο «Anarkists Bibe» («Η Αναρχική βιβλίο») και τη μαχητική εφημερίδα «Skorriønen» (1907), που μετά αλεγγόμηση ανατολή της έκδοσής της μετονομάστηκε το 1908 «Revolten».

Ο Γ. Ίφεν, ο Γαίγκερ και ο Ρολφ Χάμμερ που πέθανε πριν το 1914, είναι οι πιο γνωστοί Σκανδιναβί σύντροφοι. Κυκλοφόρησαν επίσης περιοδικά και εφημερίδες ατομιστικών και συνδικαλιστικών τάσεων όπως τα «Anarkisten», *Frihet*, και *Individaet* το 1908» και μια έκδοση που προπαγάνδιζε «το ελάχιστο του κράτους και το μέγιστο της αυτονομίας» το «Samstyre» («Αυτοκυβέρνηση») που εκδόθηκε το 1908 και συνέχισε για πολλά χρόνια να κυκλοφορεί.

Για περισσότερα από πενήντα χρόνια η Δανία βρίσκεται κάτω από την επίδραση του Ζωζή Μπρακτ, ενός ανθρώπου που αναγνώριζε τα δίκαια ανθρώπινα οράματα, κοινωνικά και ελευθερικά, και διατηρούσε σχέσεις με τον Ίφεν, τον Νίτσο, τον Κροπότκιν, τον Κλεμανσό, αλλά, κατά τη γνώμη μου ήταν ψυχρός, αντικοινωνικός και αστός στην ιδιωτική του ζωή. Η εφημερίδα «Socialde-mokratien» εκδιδόταν περισσότερο από εξήντα χρόνια, —έγινε καθημερινή— και είχε μεταρρυθμιστικό χαρακτήρα. Όπως αναφέρεται, οι μόνοι Αναρχικοί σ' αυτό το περιβάλλον ήταν οι Γαίγκερ, Ίφεν, Χάμμερ και ορισμένοι αγωνιστές εργάτες.

Στη Νορβηγία, υπήρχε ο Ε. Ίφεν, τον οποίο ανέφερα στο προηγούμενο κεφάλαιο για να εξηγήσω γιατί δεν ήταν αντικοινωνικός ατομιστής, αλλά ένας από εκείνους (που κατανοούσαν

την «κελεντοική δουλεία» δηλαδή τη συλλογική κλησιότητα), οι οποίοι οδηγήθηκαν στο συμπέρασμα πως δεν έπρεπε να εμπίπτουν στη συλλογική επαναστατική δράση, της οποίας στα μάτια τους υπήρξαν οπαδοί. Ο Ίφεν μάλιστα, την εποχή που ο Marcus Trane ήταν φυλακισμένος για την επαναστατική του δράση (1851-1858) ήταν και ο ίδιος νεαρός μαχητής. Ο Ίφεν διακήρυξε την αυτόνομη διαμόρφωση του ατόμου, μέχρι τη στιγμή που αναμφίβολα έχασε την εμπιστοσύνη του στα άτομα και όπως είπαι μας αρέθηκε να ενσωματωθεί στις μάζες.

Ο Arne Garbog (1851-1924), εξειδικεύσε την αυτονομία της αγροτικής ζωής στη Νορβηγία, αντίθετα η εφημερίδα «Friedheimen» («Ελευθερία») του Ivar Mortensen διακήρυξε από το 1888 τον Αναρχοκομμουνισμό. Οι περισσότεροι γνωστοί αγωνιστές είναι ο Α. Ντέπρσντ ο οποίος γνώρισε τις Αναρχικές ιδέες στις Η.Π.Α. και στο Παρίσι από την αλληλογραφία του με τον Κροπότκιν, και ο Ρ. Στάνισβικ. Αλλά, από το 1892 το κίνημα άρχισε να φθίνει. Αναξομνησθήκατο το 1897-98 από τον Μόρτενσεν με ορισμένες μετριοπαθείς εκδόσεις. Ο Γκάκμοργκ, τελικά, αποδέχτηκε την ιδέα του ελάχιστου κράτους, που προπαγανδίζονταν στη Δανία.

Ένας εξαιρετικός σύντροφος ήταν ο Κρίστοφερ Χάνσεν (1865-1906), που από το 1898 μέχρι το 1904 συνέτασσε μόνος του στην Christiania (σημερινό Όσλο) την εφημερίδα «Anarkisten» που αργότερα μετονομάστηκε σε «Til Frihet». Μετέφρασε τις «Αναμνήσεις ενός εξεγερμένου» του Κροπότκιν, και η Βολταρίν ντε Κλαυρ που επισκέφτηκε τη Νορβηγία, μας μετέφερε την ανάμνηση του Χάνσεν τον οποίο γνώρισε. Αργότερα ο Α. Hazeland εξέδωσε άλλα έργα του Κροπότκιν. Ακολουθώντας το παράδειγμα της Σουηδίας και της Νορβηγίας το 1906 έγινε ένα κίνημα νεαρών σοσιαλιστών «Ung-Socialism» ένα συνδικαλιστικό κίνημα «Direkte Action» («Άμεση Δράση») 1912-1918, Alarm (Αφύπνιση), το 1919 και μια από τις εκδόσεις, η *Revol* των νέων σοσιαλιστών» κυκλοφόρησε από το 1914 μέχρι το 1927, την τελευταία δε περίοδο της έκδοσής της εξελίχθηκε σε καθαρά Αναρχική, μετονομάστηκε «Friit Samfund», όργανο της σοσιαλ-αρχικής ομοσπονδίας, τον Ιούλιο του 1927, και απ' όσα κаторήθωσα να πληροφορηθώ σταμάτησε την έκδοσή της το 1928.

Στη Σουηδία, ο Νίλς Χέρμαν Κίντερκ (1808-1886) δήλωσε

φεντεραλιστής και αυτονομστής σε ένα βιβλίο του που εκδόθηκε το 1871-1873, αλλά δε γνωρίζουμε αν ξεπέρασε πραγματικά την ιδέα του ελάχιστου κράτους, που η αντίληψή του υπογραμμίζει την έλλειψη εμπιστοσύνης στην ελευθερία και κατά συνέπεια την πλήρη έλλειψη Αναρχικής συνείδησης.

Μια ομάδα Σκανδιναβών, που ζούσε στο Λονδίνο κυκλοφόρησε ορισμένα φυλλάδια το 1886 και 1887, καθώς και το «Νόμος και Εξουσία» του Κροπότιν. Εξ' άλλων ορισμένοι Αναρχικοί συνεργάζονταν στη Σουηδία, με τους σοσιαλιστές μέχρι το 1891. Όταν αυτοί τους απομάκρυναν ο Χίντε Μπέρνγκεργκεν έδωσε το πρώτο αναρχικό έντυπο της Στοκχόλμης το «Under Rött Flaggen» («Κάτω από την Κόκκινη σημαία»). Το κίνημα αυτό δέχτηκε την επίδραση των «ανεξάρτητων» του Βερλίνου, σχετικά με την κριτική της σοσιαλδημοκρατίας και την επίδραση της νέμπρως προπαγάνδας» καθώς και της επαναστατικής δράσης με παράνομα μέσα που είχε ήδη εκδηλωθεί στο Γαλλικό κίνημα. Ένας από τους αξιολογότερους αγωνιστές, ο Γούσταβ Χένρικσον Χόλμπεργκ (1865-1929) βρισκόταν σε επαφή με τον Φρήντλαντερ στο Βερολίνο καθώς και με τους Ελνζέ Ρεκόλ και Κροπότιν. Στο Χάρουου το 1890, ο Κροπότιν συνάντησε τον νεαρό χημικό Γκούσταβ Στόφεν, ο οποίος δεν σκεφάθηκε ποτέ με τις απόψεις του, αλλά αποτέλεσε έναν συνδυτικό κρίκο μεταξύ των Σουηδών αγωνιστών και του Κροπότιν πριν γίνει ο διαχωρισμός εξουσιαστών-αντιεξουσιαστών, όπως σε όλες τις χώρες.

Οι οπαδοί του Μπέρνγκεργκεν, ήταν πέρα από κάθε αμφιβολία σοσιαλιστές αντιρεφορμιστές. Τον Νοέμβριο του 1892 ίδρυσαν τη «Λόσχη Νέων Σοσιαλδημοκρατών της Στοκχόλμης». Έκδωσαν την εφημερίδα «Anarkus», και το 1896 έστειλαν ενυγές στον εβδόμητάχρονο Αλμπντεχτ, με την ευκαιρία των γενεθλίων του, 'Ιδρυσαν και άλλες «λόσχες νεότητας» στην επαρχία, και ομοσπονδικοποιήθηκαν, μετά δε το 1898 κυκλοφόρησαν την εφημερίδα «Brand». Το 1898-1900 δημοσιεύθηκε η «Κατάκτηση του ψωμιού» και από το 1901, διευθυντής της Brand ήταν ένας Αναρχικός. Τον ίδιο χρόνο άρχισε η αντιμπαρταριστική προπαγάνδα και από το 1903 η αντιβιολογική. Ορισμένες ομάδες ομοσπονδικοποιήθηκαν, άλλες αποχώρησαν. Το 1908, μετά την απόπειρα ενάντια σε ένα πλοίο που εργαζόταν «κίτρινα» επιβλήθηκαν τρεις θανατικές καταδίκες και πολλοί φυλακίστηκαν μέχρι το 1917.

Τον ίδιο χρόνο ιδρύθηκε το «Νεοσοσιαλιστικό κόμμα της Σουηδίας» με στόχο την κατάκτηση της οικονομικής εξουσίας μέσω της γενικής απεργίας και της αποτελεσματικής συνεργασίας, μέσα που θεωρήθηκαν δραστήρια. Αυτή ακριβώς την επαγή μπήκαν οι βάσεις της επαναστατικής συνδικαλιστικής οργάνωσης που ιδρύθηκε τον Ιούλιο του 1910. Έτσι, υπάρχει το νεοσοσιαλιστικό κόμμα με την εφημερίδα Brand και η κεντρική συνδικαλιστική οργάνωση του εξέδιδε το «Syndikalisten»¹⁶ στη συνέχεια δε, την καθημερινή «Arbetaren».¹⁷ Ψυχή όλων αυτών των κινήματων ήταν ο Άλμπερτ Γιένσεν. Το πρόγραμμα του κόμματος, έτσι όπως το δέχτηκε το συνέδριο του 1918, προβάλλει ένα «κόμμα προπαγάνδας και επαναστατικής σοσιαλιστικής δράσης», που αναγνώριζε τις Αναρχικές απόψεις. Επίσης το ίδιο πρόγραμμα τόνιζε «το μέσον που έχει στην κατοχή της η εργατική τάξη για να φτάσει στον τελικό σκοπό, δηλαδή την ελεύθερη κοινωνία, θεμελιωμένη από όλους τους ανθρώπους, και τα όπλα επίθεσης και άμυνας στον καθημερινό αγώνα, είναι οι οικονομικοί οργανισμοί που βασίζονται στις συνδικαλιστικές αρχές, διότι στο μέλλον θα γίνουν παραγωγικοί οργανισμοί». Απαραίστητη ακόμη, οι συνεργατικοί οργανισμοί να έχουν βάσεις σοσιαλιστικές «με προοπτική όχι μόνον το παρόν αλλά και το μέλλον». Ο ιννοβουλιστισμός απορρίφθηκε αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις αποδέχτηκαν μια συνεργασία με τα σοσιαλιστικά κόμματα. Το κόμμα κυκλοφόρησε έναν μεγάλο αριθμό Αναρχοκομμουνιστικών μεταφράσεων και ορισμένα πρωτότυπα βιβλία που δύσκολα ξεπερνούσαν τη στοιχειώδη προπαγάνδα με εξαίρεση το δοκίμιο του Μπγιόρκλουντ — σχετικά με τον Quiding και τις δημοσιεύσεις του Henriksson-Holmberg — με τον τίτλο «Anarkesmen. Dess grund text II»¹⁸ που εξιστορεί τις σημαντικότερες δραστηριότητες στη Σουηδία.

Αυτός ο «νεοσοσιαλισμός» είναι εξαιρετικά εκλεκτικός και δεν έχουν όρια οι αναζητήσεις του. Αλλά, όπως διαπιστώνω από τα δημοσιεύματά του, αγρολήθησε επιφανειακά με τα προβλήματα που απασχόλησαν βαθύτερα τους Αναρχικούς των άλλων χωρών.

16. Δημοσιεύτηκε στο Μαλμέε από το 1911 και μετά.

17. Εκδόθηκε στη Στοκχόλμη τον Ιανουάριο του 1922.

18. Εκδόθηκε στη Στοκχόλμη το 1928.

Πρέπει να διακρίνισω ότι αναφέρομαι στο σύνολο των κειμένων του «νεοσοσιαλισμού» και όχι σ' αυτές του συνδικαλιστικού οργάνου που ήταν υπερβολικά τεχνητές και τόσο στενά μεθοδικές που είναι δύσκολο να διακρίνουμε σ' αυτές αντιεξουσιαστικά στοιχεία παρ' όλο που είναι σαφής η διάκριση από τις σοσιαλδημοκρατικές και κομμουνιστικές οργανώσεις, από τις Φεντεραλιστικές δηλώσεις τους, την πρακτική της άμεσης δράσης και του αντικανονοβουλευτισμού.

Είναι δύσκολο να τονίσουμε, σε τι ακριβώς συνίσταται ο Αντιεξουσιασμός, διότι αυτό το σύστημα ενέχεται στη μελλοντική κανονία που εκτός από την καπιταλιστική εκμετάλλευση θα είχε να αλλάξει πολλά πράγματα. Οι υλικές βάσεις θα ήταν εξαιρετικές αλλά ο ειλικρινής Έφεν θα θεωρείται πάντα ένας «εχθρός του Λαού».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧVI

ΑΝΑΡΧΙΚΕΣ ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΠΑΓΑΝΔΑ ΣΕ ΑΛΛΕΣ ΧΩΡΕΣ: ΡΩΣΙΑ-ΑΦΡΙΚΗ-ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ- ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΜΕΡΙΚΗ

Η ΤΕΛΕΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ της δραστηριότητας του Μπακούνιν, οι σχέσεις του με τη Ρωσική νεολαία στη Ζυρίχη το 1872 και το βιβλίο του «Κρατισμός και Αναρχία» που ένα παράρτημά του είναι αφιερωμένο στην προπαγάνδα και στις μεθόδους δράσης στη Ρωσία (συμβουλές στους επαναστάτες για να προκαλούν — όπως η Συμμαχία στη Διεθνή — ταραχές και αγροτικές εξεγέρσεις), επηρέασαν πολύ τους νεαρούς Ρώσους επαναστάτες που τότε «σπρόγγυονταν προς τον λαό» με έναν αυθορμητισμό και μια αυταπάτηση που υπήρξαν μεθυστικές. Αλλά, οι άγριοι διωγμοί τους εξώθησαν στην προμηκρατία, αρχικά ενάντια στους μεγαλοκτηματίες και τους ανώτερους υπαλλήλους, και αργότερα, πιο βίαια και άμεσα — 1879-1881 — εναντίον του Τσάρου Αλέξανδρου του Β', ο οποίος δολοφονήθηκε. Η Αναρχική και Ελευθεριακή προπαγάνδα στη Γενεύη από το 1873 ως το 1879 των παλιών συντρόφων του Μπακούνιν και της επιβίωσης «*Obshtchina*» («Κομμούνια») (1878-1879), έδωσε τη θέση της σε μια πεισματική προμηκρατική δράση. Ούτε ο Κροπότκιν ο οποίος το 1872-1873, είχε σχεδόν απομονωθεί στη Ρωσία, σε ένα περιβάλλον που το μεγαλύτερο μέρος του, συγκροτούσαν μετριοπαθή στοιχεία — το πρόγραμμά του το 1873, δεν υιοθετήθηκε από τον κύκλο του Τσαϊκόφσκι — δεν κατόρθωσε να ενθαρρύνει την Αναρχική προπαγάνδα, ακόμα και μετά την άφιξή του στη Δύση, χωρίς ωστόσο να σταματήσει τη δραστηριότητά του υπέρ της αντίστασης στον τσάρο (1878-1881) και στη συνέχεια υπέρ της υπεράσπισης των Ρώσων φυλακισμένων, και γενικά υπέρ της επαναστατικής δράσης στη Ρωσία, επηρεάζοντας την παρόμοια κοινή γνώμη και ιδιαίτερα την Αγγλική, Αφροαίθρια σ' αυτήν τη δραστηριότητα και την πραγματοποιήσε με ταλέντο

και κίριος, όπως ήδη ο Στέπνζακ, που συνδέθηκε με τους Ιταλούς Αναρχικούς της «αυτονομίας» του Ματζέ (1877), και πρωτογωνίστηκε σε μια από τις πιο τολμηρές τρομοκρατικές πράξεις, μαχαιρώνοντας τον μεγατόνα Μξένκιωφ.¹ Από το 1878 έως το 1891 ο Ρωσικός Αναρχισμός έπαψε να δίνει σημεία ζωής, και μόνο μετά το 1891 ορισμένοι φοιτητές προγραμματίσαν την έκδοση μιας εφημερίδας στη Γενεύη, που τελικά δεν πραγματοποιήθηκε, και ήρθαν σε επαφή με τον Κροπότκιν, τον Ρεβλύ, τον Μαλατέστα και τον Τσερκέσωφ. Κυκλοφόρησαν ορισμένες μπροσούρες. Ψυχή αυτής της δραστηριότητας ήταν ένας Αρμένιος φοιτητής της Ιατρικής, οδ Αλ. Ατσιμπέ, που τύπωσε μόνος του, τις πρώτες εκδόσεις στα Αρμένικα. Οι νεαροί σύντροφοί του, ήταν απόλυτα σύμφωνοι με τις ιδέες των Κροπότκιν, Ρεβλύ και της «Revolt». Η δράση του Μαλατέστα τους ενέπνευσε. Μερικά χρόνια αργότερα, οι πιο ακουσιμαίοι φοιτητές έγραψαν και η προσπάθεια διακόπηκε, αλλά τη συνέχισε αργότερα ο Γεωργέλια, ένας νεαρός Γεωργιανός πολύ δραστήριος και ακουσιμαίος ολοκληρωτικά στην επαναστατική υπόθεση.² Ο Βάβλαν Τσερκέσωφ (1854-1925), ένας Γεωργιανός που έζησε στο μεγαλύτερο περιβάλλον της εποχής του Τσερκεσόφου, συνεργάστηκε με τις προοδευτικότερες ομάδες, με συντρόφους τον Καρακάσωφ (1866) και τον Νετσάεφ (1868-1870), καθώς και με Ελβετούς και Γάλλους αναρχικούς από το 1877 ως το 1883, ιδιαίτερα στο Λονδίνο, το φθινόπωρο του 1891, όπου έγινε αχώριστος φίλος του Κροπότκιν και του Μαλατέστα. Άρχισε να δραστηριοποιείται ενάντια στον Μαρξισμό που χάρη στον Παχόνωφ είχε επηρεάσει σημαντικά τον Ρώσικο σοσιαλισμό και πολεμούσε τις ελευθεριανές ιδέες. Ο Τσερκέσωφ έγραψε τα: «Σελίδες της Σοσιαλιστικής Ιστορίας, Δόγματα και πράξεις της σοσιαλδημοκρα-

τίας»³ «Πρόδρομοι της Διεθνούς»⁴ και άλλα δοκίμια που θυμίζουν τις ιδέες του παλιού σοσιαλισμού και γενικά τις ανθρωπιστικές και ελευθεριακές δραστηριότητες που οι Μαρξιστές προσπαθούσαν να εξαφανίσουν ή να διαβάλλουν για να πείσουν τον κόσμο, πως ο Μαρξ μόνον — που όριζε την παιδεία του σ' αυτές τις πηγές, όπως και κάθε καλλιτεργημένος άνθρωπος της εποχής του — είχε ανακαλύψει κάθε τι αξιόλογο, σχετικά με την κοινωνική οικονομία και το σοσιαλισμό.⁵

Ο Τσερκέσωφ, άσκησε κριτική και σε άλλες θεωρητικές απόψεις του Μαρξ, όπως τη συγκέντρωση του Κεφαλαίου, ενδιαφέρθηκε έντονα δε, για τον Γαλλικό σοσιαλισμό. Πάνω σ' αυτά τα δύο σημεία, όχι μόνον επισημαίωσε τις απόψεις του Κροπότκιν, αλλά απέσπασε και τη συμπάθεια ορισμένων αγωνιστών των Αγγλο-σοβιετικών. Εξέθεσε τις διαφορές του σοσιαλισμού από τον μαρξισμό και το 1912 υποστήριξε ότι «ο σοσιαλισμός είναι ο λαϊκός σοσιαλισμός» και η ιδέα αυτή ενθουσίασε τον Γκεωργίμ που πίστευε πως η «Γενική Συνομοσπονδία Εργασιών» (C.G.T.), αντικατέστησε την παλιά Διεθνή σε μια τελειότερη και συνεκτικότερη μορφή, και αποτελούσε πραγματικό πυρήνα της νέας κοινωνίας. Το όνειρο των Γεωργιανών του Καϊάσοφ για Εθνική αυτονομία υποστηρίχτηκε ανοικτά από τον Τσερκέσωφ, που για αρκετά χρόνια υπήρξε ο ερμηνευτής των ελλπίδων τους, άγνωστος τότε στην κοινή γνώμη, ιδιαίτερα την Αγγλική. Η συμπάθεια για τους Αρμένιους, τους Φιλανδούς, τους Μπόρες και τους Πέρσες, συνέβαλαν στο να αναπτυχθεί στους αντιεξουσιαστικούς κύκλους ένα ρεύμα του εννοούσε τα «μικρά κράτη» που κρίθηκαν προτιμότερα και πολιτισμικά ανώτερα από τα «μεγάλα κράτη», όπως και οι

3. Παρίσι 1896, 64 σελίδες.

4. Βρυξέλλες 1899, 146 σελίδες.

5. Αυτή η επιλέξιμοι του παρών σχετικά με την Μαρξιστική αντίληψη ήταν πολύ κρίσιμη, αλλά υπήρχαν κάποιοι κάποιες επιφυλάξεις, σχετικά με την άλλη θέση που υποστήριξε ο Τσερκέσωφ, ανεβρώντας πως το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος του 1848 ήταν λαοφιλική από τις «Αρχές του Σοσιαλισμού. Μανιφέστο της Δημοκρατίας του 19ου αιώνα» του Βίκτωρ Κουιντενάρν (Παρίσι, 157 σελίδες) την πρώτη έκδοση «Βάσεις της θετικής πολιτικής. Μανιφέστο κοινωνικής αρχής» (Βρυξέλλες από τον Φουριέ», 1841, 119 σελίδες.

Ο Κουιντενάρν και ο Μαρξ ήταν άνθρωποι με μεγάλη μέγερση και οι δυο. Με τη διαφορά ότι εκτιμώντας τα γεγονότα ο πρώτος έδωσε φουριεριστική ερμηνεία και ο δεύτερος τη δική του μαρξιστική.

1. (Σ.Γ.μ.) Σέργιος Μιχαήλοβιτς Κραβίνκι (Στεπνίκοβ). Επαναστατικός ψευδώνυμο Ρουμπλέφ. Συνελήφθη για συμμετοχή σε όλες τις προετοιμασίες της κωμωμίας του Ματζέ που ακολούθησαν οι ταραχές. Στις 4-8-1878 πιάστηκε τον παρατηρή Μξένκιωφ, αρχηγό της τσαρικής αυτοκρατορίας και υπεύθυνου για πολιτικά ρήματα μικρότερης πράξης καταστολής. Η βιογραφία του Κραβίνκι δημοσιεύθηκε στην «Σοσιαλιστική Κριτική» της 1ης Ιανουαρίου 1896 με υπογραφή Λουίς Κουλνχόφ.

2. (Σ.Γ.μ.) Ο Γεωργέλια ήταν αγωνιστής της «Ομάδα ο Βολιά» και από τους πλέον δραστήριους σύντροφους. Χρησιμοποιούσε δύο ψευδώνυμα: Ουρβανίσι και Ilyachelli.

κοινότητες σε σχέση με τα κράτη. Αυτό, υπήρξε μοιραίο λάθος, γιατί οι κοινότητες με την ομοσπονδία τους, ή απομεινώνονται στο εσωτερικό ενός μεγάλου κράτους και αναγκαστικά επιζητούν διασυνδέσεις με όμοιές τους ή υφίστανται στο εσωτερικό του κράτους, χωρίς να αναπτύσσουν καμιά μαχητική ή ανατρεπτική πολιτική. Αντίθετα τα μικρά ανεξάρτητα κράτη, επιβιώνουν σε μια ατμόσφαιρα πολέμου και ανταγωνισμού, που χαρακτηρίζει και τα μεγάλα κράτη, τα οποία διακρίνει η φιλοδοξία και οι φιλοπόλεμες διαθέσεις. Η κοινότητα, η πόλη, το χωριό, συμβολίζουν την ειρήνη, αντίθετα το κράτος μεγάλο ή μικρό, εξελίσσεται αργά ή γρήγορα σε εστία πολέμου.

Οι Ρωσικές διαμαρτυρίες ενάντια στον δεσποτισμό, που άρχισαν με τις ταρχές στα πανεπιστήμια — και δεν έπαψαν μέχρι το 1905 — μορφοποιήθηκαν γρήγορα στους νεαρούς Ρώσους αναρχικούς του Παρισιού και της Γενεύης, με την εφημερίδα «*Chleb i volia*», («*Ψωμί και Ελευθερία*») της Γενεύης (1903-1905) που εξέφραζε τις ιδέες του Κροπότιν και αυτές των Ρώσων συντρόφων του. Στη συνέχεια, εμφανίστηκαν πολλές ακόμα Ρωσικές εκδόσεις, στο όνομα των πιο διαφορετικών Αναρχικών ρευμάτων, και ιδιαίτερα του Γαλλικού κινήματος. Οι απαλλοτριωτές, οι κριταριστές και τα μικτά ρεύματα μπορούσαν να εκφράζονται ελεύθερα, και στην Ρωσία δρούσαν σύμφωνα με τις απόψεις τους. Μεγάλο μέρος της εφημερίδας «*Chleb Volian*» συντάχθηκε από τον Κροπότιν, που συνεργάστηκε το 1909 στην Παρισινή έκδοση, καθώς και στη «*Rabotchni Mir*» που κυκλοφόρησε και αυτή στο Παρίσι, με τη βοήθεια του Σαπίρο, του Γκοργέλια, της Μαρία Γκόλντμαν και ορισμένων άλλων. Οι απόψεις για πρακτική δραστηριότητα που πρότεινε ο Κροπότιν στην οργάνωση των εργαζομένων στη Ρωσία φάνταζαν — για να το πούμε έτσι — σαν ακροδεξιές, στην πλειοψηφία των νεαρών Ρώσων Αναρχικών του 1903-1904, που είχαν πλέον επιδοθεί σε μια άμεση δράση βάζοντας σε κίνδυνο καθημερινά τη ζωή τους, προσπαθώντας να καταστρέψουν ή να αποδυναμώσουν το Ρωσικό κράτος με την αδιάκοπη ατομική και συλλογική δράση. Οι νέοι αυτοί, έδρασαν σύμφωνα με τις ιδέες που είχε εκφράσει ο Κροπότιν το 1881 στο «*πνεύμα της εξέγερσης*» και αν τα τελευταία χρόνια (1931)

υπενθύμιζα αυτά που είχε γράψει τότε ο Κροπότιν στα Ρωσικά για τον συνδικαλισμό, τα υπενθύμιζα για να καταδείξω πως αυτές οι συμβουλές και αυτή η προπαγάνδα δεν είχαν καμιά απήχηση και καμιά ουσιαστική επίπτωση. Παρά την επιθυμία του, είδε τις αντιλήψεις του να ξεπερνιούνται από τις δραστήριες τάσεις της νεολαίας, και αναγκάστηκε να διαπιστώσει ότι ο λαός στη συλλογική του δράση, προτιμάει να χειραγωγείται και καταλύεται από εξουσιαστές σοσιαλιστές, όταν έδιναν την εντύπωση ότι αντιπροσώπευαν μια πραγματικά ισχυρή δύναμη. Ο Κροπότιν έπρεπε πολλές ελπίδες, πριν το 1914, σ' αυτό το γεγονός, που το πίστεψε σαν μια γενικευμένη φιλελεύθερη αφύπνιση, (παρόλο που ήταν διαποτισμένη με εθνικιστικό και φιλοπόλεμο πνεύμα, γεγονός που επιβεβαίωσε επίσης και τους φόβους του) και προέβλεπε πως οι φιλελεύθερες δυνάμεις, θα συμμαχούσαν ενάντια στην κυριαρχία του εξουσιαστικού σοσιαλισμού, όπως συνέβη το 1917. Σύντομα όμως κατάλαβε, μετά την επιστροφή του στη Ρωσία, πως δεν ήταν δυνατό να εναντιωθεί σ' αυτή την κυριαρχία και παραιτήθηκε πικραμένος για την διάβρωση των ιδεών του. Προσπάθησε, χωρίς αποτέλεσμα, να βοηθήσει τα ομοσπονδιακά και συνεργατικά ρεύματα, παρατηρούσε με συμπάθεια όλες τις ανεξάρτητες ενωτικές προσπάθειες, εξέφρασε τις ελπίδες του για μια εργατική Διεθνή (που ποτέ δεν μπόρεσε να την ρανταστεί χωρίς την ύπαρξη στους κόλπους της μιας Συμμαχίας από αγωνιστές) και πέθανε στις 9 Φεβρουαρίου 1921, αφού απέρωσε τους τελευταίους μήνες της ζωής του στη συγγραφή της «*Ηθικής*». Θα ήταν μάταιο να προσπαθήσουμε να αναλύσουμε έναν Κροπότιν συνδικαλιστή. Αυτός, που πάντα αναγνώριζε την ανάγκη μιας επαναστατικής περιόδου τριών έως πέντε χρόνων, δεν ήταν δυνατό να δεχτεί πως η νίκη θα έφερνε αυτόματα μέσω μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης, που στη συνέχεια θα αποτελούσε «την κοινωνία», δηλαδή έναν σταθερό οργανισμό που, όπως κάθε συγκροτημένος οργανισμός, θα ήταν αντίθετος σε κάθε εξέλιξη με κίνδυνο να αποτελειωθεί. Δεν πρότεινε επί πενήντα χρόνια την Αναρχία, για να δει το θρίαμβο της συνδικαλιστικής δικτατορίας την ημέρα της λαϊκής νίκης.⁷

6. Από 30 Οκτωβρίου 1906 έως 5 Ιουλίου 1907.

7. Έγινε εκδόσει τη γλώσσα μου στην «*Εθνική Βίβλος*» της Βαρκελώνης 1933-34 και σε άλλα κείμενα.

Πολλά σημαντικά έργα της Αναρχικής σκέψης, δημοσιεύθηκαν στη Ρωσία το 1905-1906 και 1917-1922 καθώς επίσης και μεταφράσεις βιβλίων, μπροσωπικών, όπως και εφημερίδων όλων των Αναρχικών τάσεων. Ο «Μοναδικός» του Στίφτερ μεταφράστηκε δύο φορές το 1907. Ο Τουρκουάνωφ, παρουσίασε ένα Μπουτουλιανικό σύστημα το 1906, στο βιβλίο του «Αναρχική Αδελφότητα»⁸ δημοσιεύθηκε δε, αργότερα, από τους μπολσεβίκους. Ο Κρελίν (1863-1926) αντιπροσώπευε μια ανεξάρτητη τάση. Ο Ασκάρωφ ίδρυσε την ομάδα των «Anarchistes universalistes» («Παγκόσμιων Αναρχικών») εκφράζοντας τη διεθνή ιδέα με τη φράση Παγκόσμια. Ο Μάγνο (27 Οκτωβρίου 1889-25 Ιουλίου 1934), ο Βολίν (Άγνεπινακίμ), ο Μαζίμοφ, ο Γκεργκέρι Γκερέλι, ο Αλέξι Μποροβόι, ο Ρότζερ και πολλοί άλλοι αντιπροσώπευαν διάφορα ρεύματα, που κανένα απ' αυτά δεν ήταν οριστικό και δεν ισχυριζόταν ότι είναι ανώτερο από τα άλλα. Έγιναν διάφορες αξιολογητικές προσπάθειες προσαρμογής στον μπολσεβικισμό, και εισαγωγής του εξουσιασμού στον Αναρχισμό, για να αποκτήσουν τη δυνατότητα παρουσίας του Αναρχισμού, ως ενός εξουσιαστικού αντίπαλου του μπολσεβικισμού. Παρατηρήθηκε επίσης μια επιστροφή στον απόλυτο συνδικαλισμό, όπως και απόπειρες σύνθεσης όλων των ρευμάτων.⁹ Εν ολίγοις δημιουργήθηκε ένα απέραντο πεδίο συζητήσεων που επηρεάστηκαν και εμβάθυναν κριτικά, από τις μακροχρόνιες εξορίες, από την φαινομενική επιτυχία του μπολσεβικισμού που κυβερνούσε δεκαεχιά σχεδόν χρόνια, από την παγκόσμια κρίση, και την έλλειψη επαχής με τον Ρωσικό λαό, που, κατά την διάρκεια αυτών των χρόνων, δεν άκουσε ούτε μια λέξη χωρίς να περάσει από το φίλτρο της μπολσεβίκικης λογοκρισίας και που η βαθιά του σκέψη εξακολουθεί να παραμένει για μας ένα μυστήριο.

Μετά τον Μπελίνσκι, τον Χέρτσον, τον Μπακούιν, τον Τσερντοφόρσκ, πολύ λίγες φωνές, αντιβουσιαστικές και σοσιαλιστικές υψώθηκαν. Ο Κροπότκιν υψώνοντας βαθιά αλληλέγγυα με την Ρωσική επανάσταση στο σύνολό της, πολύ λίγο προσπάθησε να επηρεάσει τον μεγάλο αγώνα με τις προσωπικές του

απόψεις. Μόνη εξαίρεση πριν τον Μπακούιν υπήρξε ο Λέων Τολστόι (1828-1910) που το μεγάλο έργο του και η πολύπλοκη ζωή του, είναι αδύνατο να εκτεθούν σ' αυτό το βιβλίο. Αυτό ωστόσο που του οφείλουμε είναι η επιμονή πάνω στις δυο μεγάλες αλήθειες, απαραίτητες για την πραγμάτωση των ελευθεριακών ιδεών, μεγάλων ή μικρών, υπαρχουσών ή μελλοντικών. Η μία είναι η εκρηκτική δύναμη της «παθητικής αντίστασης» που συνίσταται στην «αυτοπαχή» την «εργατικότητα της εθελοντικής δουλειάς». Είναι η πρώτη απ' αυτές τις αλήθειες.

Θα σήμανε πως δεν κατανοήσαμε τον Τολστόι, αν διακρίναμε στη σκέψη του την παραιτήση, την υποταγή στο κακό, την «χριστιανική» υπομονή, και την ορεσίμηνη υποταγή σε κάθε εξουσία. Ο Τολστόι υποστήριξε το ακριβώς αντίθετο. Επιθυμούσε την «αντίσταση στο κακό» και προσάρμοσε σε μια από τις μεθόδους αντίστασής του — μια δεύτερη — την αντίσταση δια της αυτοπαχής δηλαδή την παθητική δύναμη. Δεν διακρίνω, δεχτείτε το άδικο που έγινε εις βάρος σας ή γυρίστε την άλλη πλευρά του προσώπου σας μετά το χαστούκι αλλά «μην κάνετε αυτό που σας πρόσταξαν να κάνετε» μην πέρνετε τα όπλα που σας έδωσαν για να δολοφονήσετε τα αδέρφια σας. Μπορούμε να διαπιστώσουμε όπως αναφέρει ο Τολστόι, ότι η αρχή των ανθρώπινων σχέσεων, βασισμένων στην ειρηνική πενθή και όχι στη βία, αποκαλύπτεται από τον Ουίλλιαμ Λόυντ Γκάρρισον,¹⁰ εμπλουτίζεται με επιβεβαιώματα από τον Έμερσον, τον Θορά και άλλους και το βιβλίο του Γιόντρουιν διακατέχεται επίσης, από την ίδια ιδέα. Την ξαναβρίσκουμε στον Γκάντι,¹¹ στην αντίθεση για τη δουλειά των νέγρων, και στα έργα του Γκάρρισον. Να δικαιωθούμε και να πραγματοποιήσουμε την αυτοπαχή είναι μια πραγματική πρόκληση ενάντια στην εξουσία. Αν οι Τολστοικοί που διακρίθηκαν να υπερεπάρουν στο στρατό ήταν καρτερικοί και υπάκουοι χωρίς να πολεμούν το κακό, τότε θα έπαυαν πρώτοι τα όπλα όταν τους διέταζαν — αντίθετα όμως, αρνήθηκαν αυτό που όλοι οι άλλοι εκτελούσαν. Η στάση των Έμερσον, Τολστόι, Γιόντι, είναι μία

9. (Σ.Γ.μ.) Αμερικανός παθολογικός (1805-1879) αρχηγός του κινήματος κατά της δουλειάς.

10. Γράμμα στις 7 Σεπτεμβρίου 1910.

8. Απόψεις που πρότερο ο Βολίν στην «Anarchicheskii Vestnik», Βερόνι 1923.

μορφή αγώνα, το ίδιο αξιόλογη με την επαναστατική δράση, όπως και την απεργία και κυρίως τη γενική. Το να απαγορεύει ή εξεγερθείμε ενάντια στην εξουσία, είναι δυο μέσα, που έχουν την ίδια θέση στον κοινωνικό αγώνα, η απόρριψη δε, του ενός ή του άλλου είναι καταστροφική.

Η δεύτερη μεγάλη αλήθεια, που υποστήριζε με επιμονή ο Τολστόι, είναι το αίτημα του καλού, της καλοσύνης, της αλληλεγγύης — και όλων των αισθημάτων που εμπιρεύει η αγάπη που υπάρχει εντός μας και επιβάλλεται να αφυπνιστεί, να εξελιχθεί και να εξασκηθεί σε όλα τα πεδία. Από τη στιγμή που ο καθένας μας, όσο καταπιεσμένος και αν είναι αποκτήσει τη δύναμη να ολοκληρωθεί ατομικά, αυτόματα αντιτάσσει μια ισχυρή δύναμη ενάντια στην «ηθική παθητικότητα, στο πνεύμα της οικειότητας ανευθυνότητας και στην ελπίδα μιας βελτίωσης που θα επιτευχθεί ομαδικά και χωρίς προσωπική προσπάθεια». Ο Τολστόι έγραφε: «*Η οργάνωση, κάθε οργάνωση, μας απαλλάσσει από το προσωπικό, ηθικό και ανθρωπινό καθήκον. Όλο το παγκόσμιο κακό, προέρχεται απ' αυτήν, από τη δομή της. Οι άνθρωποι μασιγώνονται μέχρι θανάτου, εξθλιμμένοι, απατημένοι, χωρίς να αναλαμβάνει την ευθύνη κανείς γι' αυτό... Παρόμοια με τις απεργίες και τις επαναστάσεις υφίσταται και η ατομική και η συλλογική προσπάθεια. Οι δυο αυτοί παράγοντες δεν αλληλοαποκλείονται αλλά, αλληλοσυμπληρώνονται. Στην Τολστόι βρίσκουμε την υψηλή ιδέα της ελευθεριακής προτοιμασίας και πιστεύω ότι μόνον άνθρωποι που έχουν διαμορφωθεί όπως αυτός, είναι ικανοί να κάνουν χρήση λογική, της ατομικής και συλλογικής δύναμης. Ο επαναστάτης που έχει ήδη κάνει την επανάσταση στη συνείδησή του, είναι ο μόνος που θα κατορθώσει με εξιδείκευση και πείρα να αφοσιωθεί στην ανακατασκευή και όχι μόνο στην καταστροφή.*

Αν μας βρίσκει σύμφωνους το έργο του Τολστόι, για το πνεύμα από το οποίο διακατέχεται, ωστόσο θα πρέπει να το μεταφράσουμε στη γλώσσα μας δηλαδή να το απαλλάξουμε από τη θρησκευτική ορολογία. Το μοιραίο λάθος του Τολστόι ήταν, ότι πίστευε στην αξία των θρησκευτών. Πολλοί ήταν εκείνοι που μίλη-

σαν στις ιδέες του,¹² και κυρίτερα απ' αυτόν τον Doukhouofs¹³ του Καναδάου και του Καναδά επιθυμούσαν επίμονα να ζήσουν έξω από τα πλαίσια του κράτους: συγγραφείς, καλλιτέχνες, στρατιώτες με μεγάλη ηθική αξία, ελευθεριακοί θρησκουόμενοι χωρίς φανατισμό οι οποίοι συμπεριφέρονταν στους Αναρχικούς ως συντρόφους. Οι αντιρρήσεις συνειδήσης στη διάρκεια του πολέμου, οι Κουάκερ (Κοινότητα των Φίλων) αργότερα, μας επέτρεψαν να εκτιμήσουμε τα ανθρώπινα στοιχεία μέσα σ' αυτόν τον γεμάτο βαρβαρότητα κόσμο. Οι Τολστούκοι, αν είχαν γίνει ουσιαστικά κατανοητοί, θα καθόρθωναν να επηρεάσουν πολλά πνεύματα που η επαναστατική προπαγάνδα δεν μπόρεσε να πείσει. Οι ιδέες του Τολστόι δεν ανακηρύσσονται από τους μαθητές του Ισάκ που είναι απόλυτοι, παραμένουν όμως ζωντανές στο πνεύμα και τη ουσία του έργου του.

* *

Ένα από τα ισχυρότερα και πιο διαδεδομένα Ευρωπαϊκά Αναρχικά κινήματα, ήταν το Εβραϊκό κίνημα της παλιάς Ρωσίας και της Αυστριακής Γαλιτίας, που γλώσσα τους ήταν τα *yiddish*, μια Γερμανική διάλεκτος με πολλές Σλάβικες και Εβραϊκές λέξεις. Οι Εβραίοι εμμετρικές δημιουργήσαν αιχρά, ισχυρά εργατικά κινήματα, ιδιαίτερα στο Λονδίνο και στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σοσιαλιστές από το 1885, και ένας μεγάλος αριθμός λίγο πολύ Αναρχικοί από το 1890, επιμελήθηκαν εφημερίδες πολυήμερης κυκλοφορίας, με προσούρες και μεταφράσεις. Τα Αναρχικά κινήματα υπήρξαν πάντα Κομμουνιστικά με αποδοχή των ιδεών

12. Μεταξύ των πολλών εκείνων που προπαγάνδισαν και υπέστησαν διωγμούς, για κοσμοκή υποθάλψιμο τους: J. N. Ivan Triguibof, Droschin (1886-1894), V. Oberof, Paul Briukof, John C. Kenworthy, Arthur St. John, William L. Hare, J. Morrison Davidson. Τον κόσμο της «Αδελφότητας (Sovokos) στο Puleigh και την περιοχή Whiteway, την Αμερικανική εφημερίδα «The New Age» («Νέα εποχή») τις πολυήμερες δημοσιεύσεις των αδελφών A. C. Filled και C. W. Daniel (Λονδίνο), την Marie Kugel της γαλλίας «Leve Nouvelle» που υφίστατο στη Γαλλία το 1901, τους Ολλανδικούς Αναρχοσοσιαλιστές, το μαζικό Βουλγαρικό κίνημα, κυρίως στο Βουργασ με την εφημερίδα «Vaparshev», τους Αμερικανούς συμπαθούντες των ελευθεριακών ιδεών του Walt Whitman και Edward Carpenter: Ernest Howard Grosby (πέθανε το 1907) Leonard D. Abbot, Bolton Hall, τους μαθητές του Henry George, καθώς επίσης και τους υποστηρικτές και συμμετέχοντες ενός αλτρουιστικού ατομισμού.

13. (Σ.Γ.Ρ.) Αγρότες Κομμουνιστές που απήχθησαν να στρατολογήθούν το 1890-90. Ο Κροπότιν βοήθησε στη μετακόμισή τους στην Κύπρο και τον Καναδά.

των Κροπότιν. Μπορεί βέβαια, ορισμένες φορές, σχετικά με τα γεγονότα στην Ρωσία και στην Παλαιστίνη να επηρεάστηκαν από ορισμένους συγγραφείς, αλλά σε γενικές γραμμές έμειναν προσυλωμένοι στον Αναρχοκομμουνισμό των Κροπότιν. Καθώς δεν γνώριζα τη γλώσσα τους, δεν κατάρθωσα να μάθω, μέχρι πού σημείο, οι ιδέες που πραγματεύτηκαν στα έντυπά τους, πρόβιαν νέους προσανατολισμούς. Οι πιο δραστήριοι αγωνιστές ήταν οι Εντελστάιν, Ζανόφσκυ, Μποροσίβα, Μάρυσον, Μιχαήλ Κοέν και Τζάτζερ Κοέν. Επίσης η εφημερίδα τους *Arbeiterfrund und* («Φίλος του εργάτη») ιδρύθηκε το 1885 στο Λονδίνο και κυκλοφόρησε μέχρι το 1914, η επιθεώρηση *Germania* του Rudolf Rocker, Αναρχικού Γερμανού που γεννήθηκε το 1873, και ο οποίος προσελκίσθηκε από το ζήλο αυτής της Λονδρέζικης κίνησης και διέπρεψε στη γλώσσα τους σαν ρήτορας και συγγραφέας. Ο Κροπότιν εκτιμήθηκε πολύ απ' αυτήν την ομάδα, και έδωσε πολλές διαλέξεις σε συγκεντρώσεις της. Το *Modern School* του Στέλτον, στο Νιού Τζέρσεϊ, αποτέλεσε την πιο αξιόλογη προσπάθεια, ωική να συνεχίσει το έργο του Φερρέρ, τη θεμελίωση αντεξουσιαστικής αποικίας *Southern Colony* και άλλων ελευθέρων αποικιών που δημιουργήθηκαν στις Η.Π.Α. από τους ελευθερικούς Εβραίους.

Στην Ουκρανία, έγινε μια κάποια προπαγάνδα στην τοπική γλώσσα, και ένας μεγάλος αριθμός των περισσότερο δραστήριων επαναστατών από το 1870-1880 μέχρι τον Νέστορα Μάχνο, ήταν Αναρχικοί, οι ομάδες δε, που δημιουργήθηκαν σ' αυτή την μεσημβρινή περιοχή υπήρξαν πάντα προοδευτικότερες και μαχητικότερες απ' αυτές του βορρά. Από παλιά, υπήρχε στην Ουκρανία, ένας πολιτικός και εθνικός φονταρισμός, που ο καθηγητής Ντραγκομάνοβ συνδέσει με μια μορφή λαϊκού σοσιαλισμού, που ο ίδιος όμως εγκατέλειψε. Απ' όλη αυτή την κίνηση προήλθαν όλα κόμματα, καθαρά εθνικιστικά, και αργότερα, ένα λαϊκό κόμμα φιλελευθινικό και αντιβουρζουαζικό (M. Pavlik, Ivan Franko και άλλοι) που έσβησε και αυτό σε λίγο διάστημα.

Η ακατάκτηση του φαινομένου μεταφράστηκε γύρω στο 1899 στα

Φιλανδικά από τον Τάιμπερφορ. Στα Φιλανδικά επίσης, το 1910 στη Νέα Υόρκη μεταφράστηκε το «Νόμος και Εξουσία», και με περισσότερες ή λιγότερες διασκέσεις εκδόθηκαν ορισμένα άλλα κείμενα μετά το 1926.

Στη Λεττονική γλώσσα, υπήρχαν από το 1905 πολλές εφημερίδες, μπροσουρές και μεταφρασμένα κείμενα. Οι Λεττονό Αναρχικοί διάσπαρτοι στη Δόση μετά τους φοβερούς διωγμούς που εξακολούθησαν στη χώρα το 1906, εξολεορήθηκαν μετά τα βίαια γεγονότα, κυρίως στο Λονδίνο το χειμώνα 1910-1911 (Sidney Street).

*
*
*

Στην Πολωνική γλώσσα υπήρξαν περισσότερες εκδόσεις. Ο «Σοσιαλισμός του κράτους»¹⁴ του Σζαζιόβσκι (Έντουαρτ Αμπραμόβι, πέθανε το 1917) θεωρήθηκε η πλέον πρωτότυπη έκφραση ενός σαφούς κοινωνικού και αντεξουσιαστικού κομφορτισμού. Ο ίδιος συγγραφέας έγραψε επίσης το «Κομφορτισμός ως μέσον χειραφέτησης της εργατικής τάξης». Το 1907 μεταφράστηκαν ορισμένα αποσπάσματα από το έργο του Λαντάουερ. Αλλά, σχεδόν όλα τα κείμενα προπαγάνδας διαλύθηκαν και οι Αναρχικές εκδόσεις απαγορεύτηκαν. Στο Παρίσι ο Dr. Joseph Zisliński προσέγγισε τους *Temp Nouveaux*, (Νέοι Καιροί). Ο Μπακάλιν, που τόσο πολύ συμπάθησε τα εθνικιστικά κινήματα των Πολωνών δεν κατάρθωσε να τους πείσει να απαρνηθούν τις δικαιότητες τους πάνω στα εδάφη της Ουκρανίας, της Λευκορωσίας, και της Λιθουανίας. Ο μόνος Πολωνός σύντροφος που μπόρεσε να συνεργαστεί μαζί του, ήταν ο Βαλεριάν Μροζόβσκι.

Στη Ρουμανία, στη χώρα όπου πριν τον Ρωσοτουρκικό πόλεμο του 1877, οι Βούλγαροι πρόσφυγες της Τουρκίας συνωμότησαν για πολλά χρόνια, απ' όπου πέρασε ο Νετσάεφ επιστρέφοντας στη Ρωσία το 1869, η προέλευση του σοσιαλισμού είναι σαφώς Αναρχική. Την πρώτη ώθηση έδωσαν οι Ρώσοι πρόσφυγες στους κλάους των φοιτητών και των νεαρών καθηγητών. Ο κυριότερος θεωρητικός του Ρουμανικού σοσιαλισμού ήταν ο Νικόλας Ντράγκος με το ψευδώνυμο Ζούμπου Κοντρέάνι. Οι οπαδοί του, ο

14. Λέκτορας 1906.

Ρώσας και ο Λον Λάνταγιε, ανέπτυξαν μίαν έντονη προπαγανδιστική δραστηριότητα στην Βοσναβία το 1879-1881. Ο Φίλιπς και ο Μουτένι, μετέφεραν το κέντρο προπαγάνδας στο Βουκουρέστι (1884-1885) όπου ο πρώτος εξέδωσε ένα φιλοαναρχικό περιοδικό. Το 1890, η προπαγάνδα είχε Αναρχοκομμουνιστικό προσανατολισμό, διότι οι φοιτητές προσελίθησαν από την *Révolte* του Παρισίου και τις ιδέες των Κροπότιν και Γκραβ. Ωστόσο, η επαφή με τους αγρότες υπήρξε περιορισμένη και χωρίς διάρκεια και η προπαγάνδα δεν βρήκε απήχηση, παρά σ' έναν περιορισμένο κύκλο συμπαθούντων διανοουμένων. Ο Ράλι έβρασε το περιοδικό *Maca*. Ο Μουσόγιοι ήταν εκδότης και γνωστοί αγωνιστές ήταν επίσης οι Λεβεζάν, Ζοσί και άλλοι.

Ο μεγάλος Βούλγαρος ποιητής Κρίστο Μπότεβ (1849-1876) αγωνίστηκε για την απελευθέρωση της πατρίδας του από τον Τουρκικό ζυγό. Διατηρούσε κι αυτές σχέσεις με τον Μπακωβίν, τον Νετσάεφ και τον Ρουμίνο Σαντζεβόφσκι όπως και ο σύγγραφές του Καραβέλωφ. Τον δολοφόνησαν ως στασιαστή. Δεκαπέντε χρόνια αργότερα, μετά το 1890, οι Αναρχοκομμουνιστικές ιδέες προπαγανδίστηκαν από φοιτητές που επηρεάστηκαν από την *Révolte*, και ιδιαίτερα τον Στογιάνωφ, φοιτητή της ιατρικής στο Παρίσι, τη Γενεύη και το Βουκουρέστι, στενά συνδεδεμένο με τον Μερλίνο, διατηρούσε δε σχέσεις με τον Ρακί, τον Γκαλεάν, τον Μαλατέστα και τον Κροπότιν.¹⁵ Έτσι, άρχισε μια δραστηριότητα η οποία υπήρξε αδιάκοπη και προοδευτική, που συνεχίστηκε και μετά τους μακροχρόνιους πολέμους. Επηρέασε τους εργάτες και τους αγρότες όπως και έναν μικρό αριθμό διανοουμένων, αρκετοί δε απ' αυτούς καταδικάστηκαν και βασανίστηκαν. Αν ο εξοσιαστικός σοσιαλισμός θράμβωνε στη Ρουμανία, στη γειτονική Βουλγαρία υπάρχει ακόμη ένας μεγάλος αριθμός Αντιεξουσιαστών, γεγονός που τη διαφοροποιεί απ' όλες τις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Στη Σερβία, αντίθετα, δεν είχαμε αξιόλογες αντιεξουσιαστικές προσπάθειες, παρά τους δεσμούς του Μπακωβίν με Σέρβους φοιτητές το 1872 στη Ζυρίχη. Από το 1905 ως το 1912, εκδό-

θηκαν εφημερίδες και μπροσουρές, αλλά, στη Γιουγκοσλαβία μετά το 1918, δεν υπήρξε καμία σημαντική αντιεξουσιαστική δραστηριότητα. Μόνον ένας Κροάτης εργάτης, ο Στεπάν Φαμπριγιάνοβιτς, που αναγκάστηκε να αυτοεξοριστεί, και ο οποίος πέθανε στις Η.Π.Α. το 1933, άφησε μερικές ανεξάρτητες εκδόσεις.

Οι Αναρχοκομμουνιστικές εκδόσεις στα Αρμένικα, κυκλοφόρησαν ήδη από το 1931 στη Γενεύη και αφεύονται στην επμέλεια του Α. Αταμπέκ, εκδότη της μικρής εφημερίδας «*Hamaink*» («Κομμούνια»). Μετά από μακροχρόνιους αγώνες και εθνικές μεταπτώσεις, εγκαταλείφθηκε η προσπάθεια, εκτός από σπάνιες αδύναμες εκδηλώσεις στην Τυρλίδα που υπήρχε μια σχετική ελευθερία.

Στο Ρωσικό κίνημα υπήρχαν πολλοί Γεωργιανοί με αυταπάτηση. Οι περισσότεροι κατηγορήθηκαν στην περίφημη δίκη των «50» στη Μόσχα, και ο Τσερκάσωφ είχε ήδη καταδικαστεί στη δίκη του Νετσάεφ το 1871. Πολύ αργότερα, όλοι μαζί με τον Τσερκάσωφ, που κατόρθωσε να δραπέτευσει από την Σιβηρία το 1876 άρχισαν έναν μακροχρόνιο αγώνα για την αυτονομία της Γεωργίας. Στις σοσιαλιστικές αντιλήψεις τους κυριαρχούσε η εθνική αυτονομία. Ο Γεωργέλια προπαγανδίζε ιδιαίτερα τον Ανταρσοδικαιοσύνη στην Τυρλίδα το 1905-1906, και αφιέρωσε την δραστηριότητά του ολοκληρωτικά στη διάδοσή του, από το 1917 μέχρι το θάνατό του. Ο Τσερκάσωφ προσπάθησε να δημιουργήσει μίαν πνευματική συνεργασία και αλληλεγγύη μεταξύ των εθνοτικών λαών της Γεωργίας, των Τατάρων και των Αρμενίων. Αλλά, αν οι Γεωργιανοί, οι Τάρταροι και οι Τουρκομάνοι συμφώνησαν, δεν σκέφθη το ίδιο και με τους Αρμένιους.

Πιθανόν να υπήρξαν μπροσουρές και μεταφράσεις στα Τούρκα, Τατάρικα, Περσικά, Αραβικά, πιθονό και Εβραϊκά, αλλά τις αγνοώ. Ωστόσο μπορώ να υποστηρίξω από τις μελέτες μου ότι οι Ινδοί δεν επηρεάστηκαν από καμιά άμεση Αντιεξουσιαστική προπαγάνδα, και ότι, τα μπουϊκοτάζ, ο τρέμος και η ανυπακοή στους εθνικούς αγώνες τους δεν είχαν άλλο σκοπό, από την αντικατάσταση της παλιάς εξουσίας με μια νέα. Ας γυριστούμε τα θύματα που έπεσαν για την εγκαθίδρυση μιας εθνικής εξουσίας και μεταξύ αυτών των Ζοζέ Ριζάλ (1869 Φιλιππίνες), έναν σωστό Μουσταταούλι για τους συμπατριώτες του, που έγραφε το «*Noli me tangere*», «*libustierismo*» καθώς και ένα θαυμάσιο ποι-

15. Για το Βουλγαρικό αναρχικό κίνημα υπάρχει το βιβλίο του Στογιάνωφ «*Ενας Βούλγαρος ποιητής μιλάει*», Παρίσι 1963, Στοουαρ. 1862-1963.

γμα. Ας χειρτεήσουμε επίσης τα θύματα της Κορέας (που εξόριστοι στην Κίνα εξέδιδαν Αναρχικά κείμενα) και της Φορμόζας, που επίσης εξόριστοι στην Κίνα εξέδιδαν Αναρχικά έντυπα. Στην Άπω Ανατολή και στην Ινδονησία η μοναδική προπαγάνδα που έγινε ήταν Κομμουνιστική.

Όσον αφορά την Κίνα, δεν θα ειθέσω εδώ τις απόψεις του Λάο Τσε (550 π.Χ.) οι οποίες σύμφωνα με κείμενα ορισμένων μεταφραστών περιελάμβαναν αρκετές ελευθερωτικές απόψεις. Εξάλλου, ο Γκαο-Τσε υπήρξε ο Σίφραρ της Κίνας. Νεαροί Κινέζοι διανοούμενοι εξέδιδαν στο Παρίσι, από το 1907 μέχρι το 1908 την εφημερίδα *Siasiki* (Νέοι Κίτρινοι) και έναν ικανοποιητικό αριθμό Αναρχικοκομμουνιστικών μεταφράσεων. Η ομάδα αυτή, επιστρέφοντας στην Κίνα, συμμετείχε στην προσπάθεια που γινόταν για μια προοδευτική διαπαιδαγώγηση και εγκατέλειψε νομίζω τον Αναρχισμό.

Ακόμη ένα κίνημα προσπάθησε να διαδώσει ο Κι-φου (1884-1915) με την άμεση επαφή του με το λαό. Οι Αντιεξουσιαστικές ιδέες, πριν να υποταχθούν στον εθνικισμό ή τον Κομμουνισμό, απέκτησαν οπαδούς στην μεσημβρινή Κίνα, καθώς και μεταξύ των Κινέζων μεταναστών στις Η.Π.Α. Στη συνέχεια, δια νόμου, οι Αναρχικοί χαρακτηρίστηκαν λιγότες και οι ομάδες τους περιόρισαν τις απαιτήσεις τους στην αναζήτηση του πραγματικού κομμουνισμού.

Στην Ιαπωνία, τα μαρτόρια του Dengito Kotoku (1869-1911) και του Sakae Osugi (1885-1923) είναι γνωστά. Το 1905, ο Κοκότσι, φυλακισμένος για μεγάλο χρονικό διάστημα, πέρασε από τον Μαρξισμό στην Αναρχία και υιοθέτησε τις απόψεις του Κροπότιν. Αλλά οι διωγμοί τον υποχρέωσαν να αφιερωθεί στον Αντιμιλιταρισμό, την απεργία και πιθανόν τις τρομοκρατικές δραστηριότητες. Η επαναστατική δραστηριότητα τον οδήγησε στην αγγίξη στις 24 Ιανουαρίου 1911, μαζί με την συντρόφισσά του, τη Σούγκα Κάμο και δέκα άλλους συντρόφους. Ο Οσοούρι διαλογοποιήθηκε μαζί με τη συντρόφισσά του γιατί θεωρήθηκαν λίγο-πολύ υπεύθυνοι για τον... μεγάλο σεισμό στο Τόκιο. Ήταν ιδρυτής της Γαπωνοέλλας Ένωσης (1906) και τα έργα του συγκεντρώθηκαν σε τρεις τόμους. Ένας άλλος εκπρόσωπος του Αναρχισμού στην Ιαπωνία ήταν ο Γκεντέτσου Ανάμπα, ιδρυτής του *Toyo Shokai shimbun* (Όργανο του Σοσιαλισμού της Ανα-

τολής) στη φυλακή έκανε απεργία πείνας, που τον οδήγησε στο θάνατο το 1912. Οι Ανατολικές θρησκείες κατά οργάνωτο τους εκάτο είναι φιλοσοφικές και κατά είκοσι μόνον τυπικές. Η Βουδιστική κίρση Ζεν, δίνει την πρώτη θέση στη μίση και στην κρήση. Πολλοί από τους οπαδούς του εκδήλωσαν προοδευτικές, κοινωνικές ιδέες και ορισμένοι όπως ο Σούκι Μιναζιμα, θεωρήθηκαν από τους συντρόφους, ως Αναρχικοί. Η εξαιρετική ατμόσφαιρα που συνιστούσε η φήση των θρησκειών στην Ιαπωνία προσέκρουσε στην παντοδυναμία της μοναρχίας, που θεωρούνταν θεϊκής προέλευσης.

* * *

Για να επιστρέψουμε στην υπόλοιπη Ευρώπη, αξίζει να σημειώσουμε πως στην Αυστροουγγαρία του 1881, η σοσιαλδημοκρατία αναγκάστηκε να παίξει δευτερεύοντα ρόλο, και στη συνέχεια περιορίστηκε σ' έναν μικρό αριθμό επαναστατών σοσιαλιστών που στους κύκλους τους άρχισε ήδη το 1883 κάποια Αναρχική θεωρητική προπαγάνδα που διακίτησε αργότερα από τις τρομοκρατικές δραστηριότητες, και τελικά, πέρασαν όλοι στην παρανομία. Μετά το 1885, οι σοσιαλδημοκράτες υπερίσχυαν και επέβαλαν μια μοναδική και μακρόχρονη κυριαρχία στους εργαζόμενους.

Η περίοδος 1881-84 δεν ήταν ευνοϊκή για την επεξεργασία των ιδεών στα Γερμανικά, Τσέχικα, Πολωνικά και Ουγγαρικά, αλλά τα πνεύματα είχαν ήδη αρπαιωθεί. Πολύ αργότερα, το 1892 και μετά το 1907, έγινε δυνατή η επανεμφάνιση της δημοσως προπαγάνδας, που δεν ευνοήθηκε, εξαιτίας της συσπείρωσης των εργατών στη σοσιαλδημοκρατία, που αυξανόταν διαρκώς. Στη Γερμανία, η προπαγάνδα δεν ξεπέρασε το στάδιο της οργάνωσης των επαγγελματιών. Αλλά στη Βοημία και ιδιαίτερα μεταξύ των μεταλλωργών, υπήρξε μέχρι το 1914 ένα πλήθος Αναρχοσυνδικαλιστικών εκδόσεων όπως και Αναρχικών εκδόσεων στην Τσέχικη γλώσσα. Τα έντυπα του Σ.Κ. Νόμμαν προσέγγιζαν αρκετά την νεοεμφανιζόμενη Γαλλική Αντιεξουσιαστική λογοτεχνία. Οι άλλες εκδόσεις ήταν κυρίως όργανα υπεράσπισης των εργαζόμενων με αρκετές εθνικιστικές τάσεις. Ο πόλεμος κατέπνιξε τη δραστηριότητά τους και αμέσως μετά οι Τσοχολοβόκοι σοσιαλιστές και αναρχικοί κατέλαβαν σωβινιστές. Η μικρή εφημερίδα *Bevelstie* (Αναρχία) στο βαθμό που ο εθνικισμός του

Κράτους δεν την αφομοίωσε, πέρασε στον Κομμουνισμό της Μόσχας.

Στη Γερμανική Αυστρία, πολλές εκδόσεις έγιναν από τον Ρούνολφ Γκρόσμαν από το 1907 που εξέθεσε τις ιδέες του στο βιβλίο «Die Neuschöpfung der Gesellschaft durch den Kommunistischen Anarchismus» («Η ανοικοδόμηση της κοινωνίας από τον Αναρχοκομμουνισμό»),¹⁶ στο «Jahrbuch der Ersten Generation» («Ετήσια έκδοση της Ελεύθερης γενιάς»)¹⁷ και σε ένα περιοδικό με τον ίδιο τίτλο που διέδιδε τα Διεθνή Αναρχικά έργα.

Στην Ουγγαρία, μετά από μια σοσιαλεπαναστατική περίοδο (1881-1884) παρατηρήθηκε μια ανάσπαση. Ο Eugène Heinrich Schmitt υποστήριξε έναν Αντιεξουσιαστικό σοσιαλισμό που άσπασε μεγάλη επιρροή. Ωστόσο ορισμένοι, μη όντας ικανοποιημένοι, στράφηκαν προς τη δημιουργία μιας συλλογικής οργάνωσης ή μιας λαϊκής Αντιεξουσιαστικής στρατολόγησης. Ο Ε. Σζέβρ (1877-1918) ανέκε στον πρώτο κύκλο, και στον δεύτερο συμμετείχε ο Ε. Μπακούν (1877). Προπαγάνδισε τον Αναρχοκομμουνισμό και αφοσιώθηκε στη διακρίση του λαού, ιδιαίτερα του αγροτικού πληθυσμού. Έζησε αρκετά χρόνια στην Αγγλία και εκεί γνώρισε τον Κροπότιν.

Άλλοι Ούγγροι συνέχισαν το έργο του Σμιτ και ιδιαίτερα ο Κρόουτς. Αλλά ο πόλεμος, το Μπολσεβίκικο καθεστώς του 1919 και η βάρβαρη καταπίεση που ακολούθησε και συνεχίζεται μέχρι σήμερα, τους διέλυσε κυριολεκτικά και δεν φάνηκε ακόμα κανένα σημάδι αναγέννησης στη δύστυχη αυτή χώρα.

*
*

Στην Ελλάδα, από το 1870 έως το 1880 Ιταλοί Αναρχικοί πρόσφυγες ήρθαν σε επαφή με συντρόφους τους της Αιγύπτου και της Τουρκίας. Είχαν επίσης επαφές με τους αγωνιστές του Ζουρά. Μετά το 1886 εκδόθηκαν στα Ελληνικά μπουσσάρες του Κροπότιν από τον Πλάτωνα Δρακούλη, του οποίου ο σοσιαλισμός ήταν πολύ εκλεκτικός. Οι λίγες Αναρχικές ομάδες που δημιουργήθηκαν, απομονώθηκαν πολύ γρήγορα, αλλά έγιναν πολύ

γνωστές. Ένας από τους αξιολογότερους αγωνιστές στην Ελλάδα, ήταν ο Σταύρος Καλλέργης.

Στην Αίγυπτο και στην Τυνησία οι Ιταλοί Αναρχικοί πρόσφυγες ή μετακινιστές έγιναν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, η ψυχή της Αντιεξουσιαστικής προσπάθειας. Ειδικά για την Αίγυπτο, θα αναφέρει τον Δόκτο Ούργο Παρρίν από το Λιβόρνο (1851-1906). Ο Μαλατέστα, ο Γκαλιάνι και ο Γαλιό έζησαν για λίγο στην Αίγυπτο. Στην Τυνησία ο Νικολό Κοιζέρι υπήρξε συγγραφέας και εκδότης μιας σειράς σημαντικών κειμένων. Ο Ιταλός αυτός πυρήνας που αντιπροσώπευε τα προοδευτικότερα ρεύματα του Ιταλικού κινήματος, δεν κατόρθωσε να δημιουργήσει στη χώρα τοπικά κινήματα μεγάλης διάρκειας, γιατί κάθε προσπάθεια, είχε σαν συνέπεια βάρβαρα αντίποινα. Το ίδιο συνέβη και με τους Γάλλους στην Αλγερία, όπου οι Αναρχικές εκδόσεις που κυκλοφόρησαν δεν είχαν καμιά απολύτως επίδραση στους Άραβες κατοίκους. Το ίδιο επανειλήφθη με τους Ισπανούς Αναρχικούς στην Ταγγέρη και το Μαρόκο.

Στην Αγγλόφωνη και Ολλανδόφωνη Αφρική (μπόια) δεν νομίζω πως έγινε μια κάποια αξιοσημείωτη Αντιεξουσιαστική προσπάθεια. Ο Άγγλος Χένρι Γαλιό, εξόριστος στο Natal, που διατήρησε επαφές με τους συντρόφους του Λονδίνου, αποτελούσε εξαίρεση. Στην Αυστραλία μετά το 1887, οι σύντροφοι που είχαν μορφωθεί ιδεολογικά από την Liberty (Βοστώνη) την Commonwealth του Μόρις (Λονδίνο) και την Freedom εξέδωσαν διάφορα Αναρχικά έντυπα. Αναφέρω τα, Honesty, The Australian Radical, Anarchy, The Revolt, Reason, που συνέταξαν αγωνιστές σαν τους Γουίνσπερ, Ντ. Αντρέιγιτ, Τζ. Άντριους, Τζ. Φλέιμινγκ. Όλοι σχεδόν έκαναν ατομικές προσπάθειες, ανίσχυροι απέναντι στον κοινωνικό συγκεντρωτισμό που κυριάρχησε σε ολόκληρη την Ήπειρο, και οδήγησε σε αποτυχία όλες τις άμεσες προσπάθειες για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου συνδικαλισμού στην Αυστραλία και τη Ν. Ζηλανδία. Βέβαια και στον Καναδά υπήρχαν μεμονωμένοι Αντιεξουσιαστές Αγγλόφωνοι, αλλά δεν γνωρίζω αν έγινε κάποια σοβαρή προπαγάνδα με εκδόσεις στα Αγγλικά.

*
*

Απομένει ένας μεγάλος αριθμός Ισπανόφωνων και Πορτογαλό-

16. Βιβλίο 1921.
17. 5 τόμοι 1910-1914.

φρονολογικών. Έχει αμειψώσει ήδη πολλά κείμενα σ' αυτούς τους λαούς, και εδώ θα περιοριστώ σε ορισμένες πληροφορίες που θα επιτρέψουν να κρίνουμε την έκταση και τη σπουδαιότητα του Ανταρχικού κινήματος σ' αυτούς. Υποδημιζώ το κριτικό και ντοκουμενταρισμένο βιβλίο «Compendio Anarquista do Sindicalismo» του Νένο Βάσκο (Nacendo de Vasconcelos) που πέρασε το 1920.¹⁸ Το «Sindicalismo em Portugal, Esbozo historico» «Ο συνδικαλισμός στην Πορτογαλία» του Μ.Ι. Σούζα.¹⁹ Το «Krotoikin. Su vida y obras του Αντριάν ντελ Βάλε (Palmiro de Togliatti).²⁰ Το «L' Enargie de l' Heure»²¹ του Λοπέζ Αρόργου και Ο.Α. Σταντιγιάν.²² Το «La F.O.R.A. Trayectoria e ideologia del movimiento obrero revolucionario en la Argentina» του Σταντιγιάν,²³ καθώς και την ιστορία της «La Protesta» του Σταντιγιάν.

Στο Μεξικό υπήρξαν αθηντικές εποποιίες με τις αγροτικές εξεγέρσεις, που διέσπασαν από τους Ρικάρντο Φλόρες Μαργάν, Πρ. Γκουερρέρο, Α. Ριβέρα για την προσπάθεια κατάργησης του αιώνου δεσποτικού συστήματος. Οι έρευνες του Βαλντές για την σοσιαλιστική ιστορία της χώρας, όπως και τα ιστορικά και βιβλιογραφικά ντοκουμέντα που περιέχονται στον ανακηρυχθέν τόμο για την τριακοστή επέτειο της «La Protesta Certamen internacional», παρέχουν άφθονο υλικό.

Θα πρέπει ακόμα να αναφέρουμε τις χώρες: Αργεντινή, Ουρουγουάη, Παράγουάη, Βολιβία, Περού, Χιλή, Ισημερινός, Κολομβία, Σαν Σαβαντόρ, Κόστα Ρίκα, Γουατεμάλα, Κούβα, Βραζιλία και τέλος τους Λατινούς εργαζόμενους στις Η.Π.Α. Λόγω της ταυτόχρονης παρουσίας Κρεολών, Ισπανών, Καταλόγων, Ιταλών, Ινδιάνων, Γάλλων, των ακατάπαυστων μεταναστεύσεων, της επίδρασης των κειμένων των Ευρωπαίων προπαγανδιστών, των ιδιαίτερων οικονομικών προβλημάτων, και της απουσίας Ευρωπαϊκών πολιτικοοικονομικών προβλημάτων, οι Αντι-

ξουσιαστικές αντιλήψεις της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής είναι αναγκαστικά διαφορετικές.

Δεν επιχειρήσα να συγκεραρώσω παρά μόνον περιληπτικά το τεράστιο αυτό θέμα, αλλά έχω ασχληθεί μ' αυτό σε μακροσκελή κεφάλαια ανέκδοτων ακόμη έργων. Πάρα πολλοί αξιόλογοι αγωνιστές, και πάρα πολλά ενδιαφέροντα κινήματα, υπήρξαν τις τελευταίες δεκαετίες στις αγνοείς αυτές εκτάσεις. Από τους πρώτους σοσιαλιστές της Διεθνούς, τις ομάδες και τις τοπικές οργανώσεις τους, μέχρι τις ατομικές και ομαδικές επαναστατικές εκδηλώσεις. Μεταξύ των προπαγανδιστών που ήρθαν από την Ισπανία, Ιταλία και Γαλλία (ο Βίκτωρ Σουάρεθ από τις Βαλλεαρίδες εξέδωσε το 1864 στο Μπουένος Άιρες τη μετάφραση του «El Comunismo» του Γκακπέ) μπορούμε να αναφέρουμε τον Ροδοκανάτη, τον Ζαλοκόστα Σουλ, τον Επτόρε Ματτέι, τον Μαλατέστα, τον Χουάν Κροσάγκ, Χοσέ Πρατ, Γκόρι, Εστέβε, Αρόργου, Σταντιγιάν, Νταμιάν, Φάμπρι, Νένο Βάσκο και άλλους. Υπήρξαν και απομονωμένοι αγωνιστές όπως ο Ρ. Μπαρρέ, ο Παύλ Μπερτελώ, χωρίς να ξεχνάμε και τους ανθρώπους των χωρών αυτών όπως τον Αλμπέρτο Τουράλντο, Γκονζάλες Πάρντα, Γκονζάλες Πακέρου, και τον αλησμόνητο Ρικάρντο Φλόρες Μαργάν, θύμα της βαρβαρότητας των Ηνωμένων Πολιτειών, τον Λ. Ριβέρα, τον Φάμπιο Λουζ και άλλους.²⁴

18. Λισαβόνα 1920.

19. Λισαβόνα 1931.

20. Μπουένος Άιρες 1933.

21. Βαρκελώνη 1905.

22. Μπουένος Άιρες 1933.

23. Μπουένος Άιρες «La Protesta» 1925.

24. Έγγραφο μια περίληξη αυτού του κεφαλαίου στην Revista Blanca στα τέλη του 1934 που επανεκδόθηκε στην Solidaridad την παλιά εφημερίδα του F.O.R.U. στο Μοντεβιδέο το 1935.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ XVII
Ο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ
ΕΜΙΛ ΠΟΥΤΖΕ ΚΑΙ ΦΕΡΝΑΝ ΠΕΛΟΥΤΤΕ
Ο ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ, Ο ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ ΚΑΙ
Ο ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ (1895-1914)

ΕΠΙΘΥΜΩΝΤΑΣ ΝΑ ΣΥΝΤΟΜΕΤΩ αυτό το βιβλίο που ήδη πήρε αρκετά μεγάλη έκταση, δεν μου μένει παρά να υπενθυμίσω τις σχέσεις που δημιουργήθηκαν στις διάφορες μορφές του κινήματός μας και στα συνδικάτα. Από το 1880 στη Γαλλία η ομάδα — με την απόλυτη αυτονομία της, τις δραστηριότητές της, που όλοι αποδέχονταν οικειοθελώς, την απουσία αντιθέσεων, εμποδίων και εχθρών στο εσωτερικό της — έγινε η ιδεώδης μορφή οργάνωσης για τους Αναρχικούς. Αλλά, η ομάδα αν δεν έχει ως αντικειμενικό σκοπό την επέκτασή της, ή τη σύνθεσή της με άλλες ομάδες, κινδυνεύει να απομονωθεί και να παραλύσει ή να σταματήσει η δραστηριότητά της, αφού δεν θα υποστηρίζεται από μια πλατιά συλλογικότητα. Σε περιόδους διαγυμίων, τα συνδικάτα είχαν συγκροτήσει μια δύναμη, συνδέονταν με τους επαναστάτες — στα τελευταία χρόνια της βασιλείας του Ναπολέοντα Β' — και μάλιστα πρόσφεραν καταρτίγιο στα χρόνια της αντίδρασης, που ακολούθησε μετά την Κομμούνια. Από το 1894, όταν τα άλλα μέσα δράσης αποκλείστηκαν από τους Αναρχικούς του Παρισιού, ο Πουζέ σύστησε την ενσωμάτωσή τους στα συνδικάτα. Το 1879, ο Εμίλ Πουζέ (1860-1931) ήταν ήδη εμπνευστής του συνδικάτου εμποροπαλλήλων στο Παρίσι. Γύρω στο 1880, από σοσιαλιστής, έγινε Αναρχικός. Αυτή την εποχή, οι ταγκάρδες, οι Ξυλουργοί, οι ράφτες, συγκρότησαν μια ένωση με σκοπό την αλληλεβοήθεια και στις συλλογικές εκδηλώσεις της άμεσης δράσης (σκαμπατζι, μπλοκάτζι) και ήρθαν σε επαφή με τους άνοητους.

Ο Πουζέ, συνέταξε και κυκλοφόρησε την παράνομη μπροσούρα «Προς το Στρατό». Τον συνέλαβαν στη μεγάλη διαδήλωση των ανέργων, τον Μάρτιο του 1883 και έμεινε στη φυλακή μέχρι τον Ιανουάριο του 1886. Η απουσία του συνέβαλε πιθανότατα στην απομόνωση των ομάδων, και μετά την αποφυλάκισή του δεν κατάφερε να διεθλώσει το καιρό, και αναγκάστηκε να δημοσιεύσει τη δική του βάση με εφημερίδες όπως την «Le Pere Rainard» «Ο Πατέρας Rainard» 1889-1894. Περισσότερο από κάθε άλλον υποκινούσε τους αγωνιστές σε πράξεις ανταρσίας, αλλά γνώριζε καλά την αδυναμία και την απομόνωση των ομάδων και αποφάσισε να αυτοεξοριστεί στο Λονδίνο και να σταματήσει κάθε δραστηριότητα.

Γνώριζε το έργο του Φερνάν Πελουτιέ (1867-1901) που στο συνέδριο της «Ομοσπονδίας Σοσιαλιστών Εργαζομένων της Δύσης» (broussistes) στην Τουρ το 1891, πρότεινε τη μελέτη της γενικής απεργίας, που τα πορίσματά της θα αναλάμβανε να εκθέσει μια ειδική επιτροπή, στο Διεθνές Σοσιαλιστικό Συνέδριο της Ζυρίχης το 1893. Ο Πελουτιέ εγκαταστάθηκε στο Παρίσι τον Φεβρουάριο του 1893. Εκεί γνώρισε τον Αμπν και τον Γκαμπριέλ ντε Λα Σαλ «Art social» («Κοινωνική Τέχνη») και γρήγορα στον Αμπν, όπως ανέφερε και ο ίδιος, και στα κείμενα που του πρότεινε, έγινε Αναρχικός. Αντιπροσώπευσε το Χρηματιστήριο της Εργασίας του Σαιν-Ναζάρ στην Ομοσπονδία των Χρηματιστηρίων Εργασίας στο Παρίσι μέχρι το 1894 και τον Ιούλιο του 1895 έγινε γραμματέας αυτής της Ομοσπονδίας που ιδρύθηκε το 1892.

Στο Εθνικό Συνέδριο των συνδικαλιστικών και σφεραγικτικών ομάδων, που έγινε τον Ιούλιο του 1893 στο Παρίσι πρότεινε τη σύσταση της ομοσπονδίας των βιομηχανικών επαγγελματιών συνδικάτων και την μετατροπή της τοπικής ομοσπονδίας σε «Χρηματιστήριο της Εργασίας». Επίσης έκανε ανάλογες προτάσεις για μια εθνική ομοσπονδία των «Χρηματιστηρίων» και για μια Διεθνή των βιομηχανικών ομοσπονδιών. Οι προτάσεις αυτές ανέπεσαν με τα σχέδια που επεξεργάζονται στην Βαλλένθια ήδη από το 1871, και που ο Λορέντσο επρόκειτο να εκθέσει στη Διεθνή Διάσκεψη του Λονδίνου.

Στη Νάντη τον Σεπτέμβριο του 1894, μια προσπάθεια για γενική απεργία, απέτυχε ολοκληρωτικά. Στη Λιμόζ τον Σε-

πτέμβριο του 1895, ιδρύθηκε η «Γενική Συνομοσπονδία Εργασίας». Οι αρχές της απαιτούσαν από τα μέλη τους, να μείνουν έξω από κάθε πολιτικό ρεύμα. Μέχρι το 1900, επιβίωσε με μόνους υποστηρικτές τους ρεφορμιστές που ήταν αντίθετοι στην ομοσπονδία των «χρηματιστηρίων εργασίας» που ήταν αυτόνομη και κέντρισε την επαναστατική δράση των συνδικατών (δήλωση του Πουζέ το 1905). Ενωείται ότι οι ομοσπονδιοποιημένοι τομείς των επαγγελματιών αποτελούσαν μια ξεχωριστή ύπαρξη, ήταν διασκορπισμένοι σ' όλη τη χώρα και αγνοούσαν οι μien την ύπαρξη των δε. Σ' αυτήν την ατμόσφαιρα ο Πελουτιέ προπαγάνδισε τις θεωρητικοπρακτικές του απόψεις, και την οργάνωση και συναργασία, από το 1893 μέχρι τον πρόωγο θάνατό του (1901), όσο βέβαια του επέτρεπε η ευαίσθητη υγεία του. Θα πρέπει να διαρευνησουμε ιδιαίτερα τις πρακτικές των ιδεών για την γενική απεργία που διαμορφώθηκαν, στη βάση της προσπάθειάς του για αναδιοργάνωση των Χρηματιστηρίων Εργασίας. Στο κείμενο του «L'Organisation corporative de l'Anarchie» («Η σωματιακή οργάνωση και η αργασία»)¹ το 1896, ο Πελουτιέ αντιμετώπισε την εθελοντική και ελεύθερη ένωση των παραγωγών ως την καταλληλότερη μεταβατική μορφή της κοινωνίας, και υποστήριξε, ότι ένας πυρήνας αυτού του συστήματος, είχε ήδη πραγματοποιηθεί στις οργανώσεις του χρηματιστηρίου εργασίας (που προτιμούσε να απικαλεί «Τράπεζα Εργασίας»). Σύμφωνα με τον Πελουτιέ, ο τρόπος λειτουργίας θα ήταν ίδιος, και κατέληξε υποστηρίζοντας ότι, η Σωματιακή Ένωση και η προσημοσύνη της Ελευθεριακής Κομμουνιστικής Κοινωνίας, σ' αυτήν τη σημαντική περίοδο μπορούν να συμβαδίσουν θεμελιώς. Και η μια και η άλλη, αποβλέπουν στη μείωση των κοινωνικών λειτουργιών για την ικανοποίηση των αναγκών μας, ενώ η κορπορατική ένωση μειώνει την πίστη στην αναγκαιότητα των κυβερνήσεων. Και οι δυο επιθυμούν την ολική ελευθερία των ανθρώπων. Η εξουσία και η καταπίεση θα είχαν καταργηθεί και η χειραφέτηση θα ήταν στο μέλλον, έργο του ίδιου του λαού. Οι εργαζόμενοι εξ άλλου πρέπει να διευρύνουν το πεδίο των μελετών τους για να κατανοήσουν, ότι ολόκληρη η κοινωνική ζωή βρίσκεται στα χέρια τους, πρέπει δε, επίσης να κατανοήσουν πως να εκτελούν τα καθήκοντά τους που ανα-

λαμβάνουν οικειοθελώς. Αυτός είναι και ο σκοπός της Αναρχίας. Έτσι ο Πελουτιέ, κατόρθωσε να αναρμυώσει το παρόν με το μέλλον μέσα σ' έναν μόνον οργανισμό, που πίστευε πως θα εξελισσόταν γρήγορα αριθμητικά, αλλά, προπαγανδίζε αυτές τις απόψεις με διακριτικότητα και ελευθεριακό πνεύμα. Κύρια, αποσκοπούσε στην «ελεύθερη κοινότητα» που στο αρχικό στάδιο, θα στηριζόταν στους θεσμούς, τις αγέσεις, την εμπειρία και το βίωμα της αλληλεγγύης που θα κατόρθωναν να εξασφαλίσουν τα τοπικά σωματεία, με την αδιάκοπη δραστηριότητά τους, γι αυτόν το συγκεκριμένο σκοπό. Γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλον μέχρι που σημείο έλειπαν όλα αυτά, και πόσο ελλειπής ήταν η προσημοσύνη ανεξαρτησία από το «Χρηματιστήριο Εργασίας» ακριβώς από τα λάθη των δήμων. Τι μπορούσε να γίνει γι' αυτές τις εξαρχές τοπικές αναρχίας; Εξ άλλου, οι βιομηχανικές ομοσπονδίες παρέμεναν αδύναμες διότι, παρ' όλες τις επαναστατικές τους τάσεις, είχαν ελάχιστα μέλη και ήταν αδύναμες στα ζητήματα των εργατικών διεκδικήσεων, εκτός από τις περιπτώσεις, που οι διεκδικήσεις αυτές πετύχαιναν κατά τύχη ή εξ' αιτίας της συγκέντρωσης όλης της δύναμης των Ομοσπονδιών σε μια τοπική απεργία. Οι ομοσπονδίες που διέθεταν πολλά μέλη ήταν ρεφορμιστικές και αντιμετώπιζαν το θέμα των συγκών και μακροχρόνιων απεργιών με επιφύλαξη.

Η «Histoire des Bourses du Travail» («Ιστορία των χρηματιστηρίων Εργασίας») το «Ouvrier des Deux-Mondes» («Ο εργάτης των δύο κόσμων») και το περιοδικό «Monde Ouvrier» («Εργατικός κόσμος») 1897-1899, δίνουν μια μικρή ιδέα της προσπάθειας του Πελουτιέ, που αγωνιζόταν ενάντιο στο κράτος, στους εργοδότες, στους Δήμους και στους σοσιαλιστές πολιτικούς που τους «έκλεβε» πολλούς ψηφοφόρους. Εξ' άλλου οι Αναρχικοί που πέρασαν στο συνδικαλισμό — με εξαίρεση ορισμένους όπως ο Ζ. Υβερτώ και Παύλ Ντελασάλ — ενδιαφέρονταν περισσότερο για τις βιομηχανικές ομοσπονδίες και για την εισαγωγή άμεσων εργατικών αγώνων. Έτσι η στάση της εργοδοσίας που εφάρμοσε το δικό της μπισοντάζ — λοι άνωι, μαύρες λίστες συνδικαλιστών — ανάγκασε το Σωματιακό συνέδριο της Τουλούζης να δεχτεί την πρόταση του Πουζέ για αντιμετώπιση (Σεπτέμβριος 1897) με σωματι-

1. 19 σελίδες.

2. 1902, 232 σελίδες.

τάξ (με προφυλάξεις), που είχε ήδη δοκιμαστεί πρακτικά στην Αγγλία.³

Το συνέδριο αυτό δέχτηκε επίσης προτάσεις, σχετικά με την «εργατική ενότητα» την οργανική συμφωνία των Ομοσπονδιών, των Χρηματιστηρίων εργασίας, και σχετικά με την έκδοση μιας καθημερινής σοσιαλιστικής εφημερίδας. Τα θετικά αποτελέσματά που οφείλονται στον Πουζέ, ήταν το πρώτο βήμα για μια Γενική Ομοσπονδία Εργασίας, πιο αποτελεσματικής. Στο εξής, τα μέλη των επιτροπών και οι δημόσιοι υπάλληλοι, οι λιγότερο προοδευτικοί κοινωνικά, παραμερίστηκαν. Έτσι η αυταξία πέρασε στους νεαρούς Αναρχικούς, που δεν ενδιαφέρονταν τόσο για τη σοσιαλιστική πολιτική, που συμμάχησαν με ορισμένους «Αλληλεμιστές»⁴ και «Μπλανκιστές» και ανέλαβαν καθήκοντα χωρίς να αλλάζουν πολύ τις πεποιθήσεις των μελών, τα οποία προτίμησαν να παραχωρήσουν τη δράση σ' αυτούς τους γενναίους, αποφασιστικούς και αποτελεσματικούς ανθρώπους. Η νέα αυτή γενιά, αποτέλεσε την πλειοψηφία στο Συνέδριο του Παρισιού το 1900. Η «*La voix du Peuple*» («Φωνή του Λαού») εβδομαδιαίο φύλλο που συνέταξε ο Πουζέ, ιδρύθηκε τον επόμενο Δεκέμβριο, και προπαγάνδισε τη θεωρία και την πρακτική του συνδικαλισμού, με ορισμένα κείμενα που τα χαρακτηρίζει μεγάλη σαφήνεια όπως: «Γενική ρεφορμιστική απεργία και γενική επαναστατική απεργία»,⁵ «Οι βάσεις του συνδικαλισμού»,⁶ «Το συνδικάτο» (1904) «Το κόμμα της εργασίας» (1905) «Η άμεση δράση» (1907) και επίσης τα: «Η απεργία» «Εργασία και Μπουκωτάξ» «Σαμποτάξ» «Αντιμilitarισμός» «Η γενική Απεργία» και μια άλλη σειρά: Η C.G.T., το σαμποτάξ, η οργάνωση της *summenage*, το σύστημα Taylor (1908, 1910, 1914) καθώς και την ουτοπία που υπέγραψαν μαζί με τον Εμίλ Πατώ «Πώς θα κάνουμε την επανάσταση».⁷

3. Βλέπε «Μπουκωτάξ και Σαμποτάξ» συνέδριο του Παρισιού, υπό τη διεύθυνση του Πουζέ, 18 σελίδες.

4. Ο Ζαν Αλεξάν, συγγραφέας δημοφώνων χίθς στις συμπόσεις που είχε και την τιμητική του την ομάδα των «αλληλεμιστικών» με τέτοις εργατικές αυτονομολογισμούς και αντιμilitarιστικές.

5. Ανατίθραγο 1902, 24 σελίδες.

6. 1904, 24 σελίδες.

7. Οκτώβριος 1900, 298 σελίδες.

Ο Πουζέ υποστήριζε την οργάνωση του συνδικαλισμού, σαν βασική οργάνωση μελλοντικής κοινωνίας⁸. Ο Ντελεσάλ, (1900) το ίδιο όπως και ο Πουζέ υποστήριζε αυτήν την οργάνωση βασισμένος στον Πελουτιέ. Ο Γκιρριουέλ, το (1909)⁹ διατύπωσε σοβαρές αμφιβολίες, δηλώνοντας πως δεν μπορούμε να προβλέψουμε τη μορφή της μελλοντικής κοινωνίας όπως και οι φιλόσοφοι του 18ου αιώνα δεν κατόρθωσαν να προβλέψουν τη μορφή της κοινωνίας μετά την επανάσταση του 1789, παρ' όλο, που από πολύ νωρίτερα την προστοίμαζαν και φανόταν καθαρά πως έφθανε η στιγμή που θα γινόταν. Ο Πουζέ δήλωσε ανοιχτά, πως τα συνδικάτα, θα ήταν πυρήνες και μέσα για τη μελλοντική κοινωνική μεταρρύθμιση.¹⁰ Οι δυο λοιπόν γνωστότεροι συνδικαλιστές, αυτοί που μέχρι το 1908 ήταν η ψυχή της C.G.T., παρά τη φαινομενική αρμονική σχέση τους, διαφωνούσαν ανοιχτά στο βασικό πρόβλημα. Ο Πουζέ υπήρξε πραγματικά «ευνωϊστές» ενώ ο Γκιρριουέλ «δυσοϊστές» και στη συνέχεια «αδιάφορος».

Ο Πουζέ σταθεροποίησε ή εξασθένισε, σύμφωνα με τον τρόπο ζωής που υιοθέτησε, αυτήν την ιδέα με την ουτοπία του 1909, που ο Κροπότιν στήριξε την κριτική του μετά από ώριμη σκέψη στον πρόλογο της Γαλλικής έκδοσης του 1911 και σ' ένα κείμενο της Ρωσικής έκδοσης του 1920. Θα πρέπει επίσης να γνωρίζουμε τις παρατηρήσεις που έκανε πάνω σ' αυτό το θέμα στην αλληλογραφία του. Στην πραγματικότητα, ο Κροπότιν βρισκόταν σε μεγάλη αμηχανία και παρ' όλο που ενέκρινε το σχέδιο Πουζέ ως δήλωση συλλογικής εργατικής θέλησης, αναρωτιόταν τι θέση έχει εκεί η Αναρχία, που τόσο αγαπούσε. Για τον Πουζέ και τον Πατώ ήταν μια έννοια αθέριμα, χωρίς υπόσταση, που δεν υπήρχε στην πραγματικότητα, ούτε πριν τη νέα κοινωνία, όσο την αντιπροσώπευε μια μόνιμη C.G.T., ούτε κατά τη διάρκεια αυτής της κοινωνίας. Και αν ακόμα δεχόμαστε πως η νέα αυτή κοινωνία ήταν Αναρχική, θα έπρεπε, να την εγκαταλείψουμε μια μέρα για ένα καλύτερο σύστημα. Ο Γκιρριουέλ, κρίνοντας τα επαναστατικά συστήματα και τα ακατανόητα γεγονότα που προηγήθηκαν της Γαλλικής επανάστασης είχε κατανοήσει, πως τα

8. Βλέπε «*Syndicat*» 1904.

9. «*Le syndicalisme e révolutionnaire*» Παρίσι, 28 σελίδες.

10. Βλέπε «*La Confédération Générale du Travail*», σελίδες 26.

συστήματα, άμεσα σχηματισμένα, προτείνουν πάντα το μέγιστο, ενώ οι επαναστάσεις πραγματοποιούν ένα ελάχιστο, αφού αυτοί που τις πραγματοποιούν είναι άπειροι, σκοντάρτουν στα εμπόδια και αποπροσανατολίζονται μπροστά στη σωρεία απρόβλεπτων παραγόντων. Όταν ο Πουλιέ έγραφε την αυτοβία του, είχε διαμρφώσει ήδη την καινούρια θεωρία των «Συμβουλιών Εκλεγμένων Αντιπροσώπων των Εργατών» που θεωρήθηκαν πυρήνας της νέας επαναστατικής εξουσίας.¹¹ «Οι συνελίσεις των συνδικατών» (Κροπότκιν) «Τα συνδικάτα» (Ισπανικά και Γαλλικά) οι «σοβιετικές συνελίσεις» (του 1905 και της Μπολσεβίκικης θεωρίας) είναι ήδη «τρεις αντίπαλοι πυρήνες» πέρα από τον «ελευθερο δόξο» που προσφέρει άλλες δυνατότητες.

Θα έπρεπε να κάνουμε ορισμένες παρατηρήσεις πάνω στον συνδικαλισμό του 1900-1908. Το «Χρηματιστήριο της Εργασίας», η βάση της «Ελευθέρου Κοινότητας» και οι απόψεις του Πεκουίτι περνούν σε δεύτερο πλάνο μπροστά στην «Ομοσπονδία των Βιομηχανικών», που θα έπρεπε να αντικαταστήσει το κράτος. Όπως είχε συμβεί πριν είκοσι χρόνια, έτσι και τώρα οι κρατιστές παραμέτρων τους Κομμουνιστές. Από τη στιγμή που η εξουσία αρχίζει να κεραιβηθείται, εμφανίζεται μια εξουσία ακόμη ισχυρότερη. Στο συνέδριο του Μοντελιέ (Σεπτέμβριος 1902) τα Χρηματιστήρια και οι Ομοσπονδίες συγκρότησαν τη νέα οργάνωση που άρχισε να λειτουργεί από το 1903. Δέκα χρόνια αργότερα ένωσαν την αναγκαιότητα των νομαρχιακών ενώσεων.¹² Ο αγώνας ενάντια στον «αμπελραντισμό»,¹³ στον μιλιταρισμό, οι τεταμένες σχέσεις με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των άλλων χωρών — ιδιαίτερα με τις Γερμανικές ρεφορμιστικές και σοσιαλδημοκρατικές του Καρλ Λέγγιν — οι διαμάχες μεταξύ επαναστατών και ρεφορμιστών και μάλιστα στους κόλπους της C.G.T., και ένας καινοποιοτικός αριθμός απεργιών, (άλλοτε με επιτυχία και άλλοτε μετά από μακροχρόνιες προσπάθειες) σφράγισαν τη μετά το 1900 περίοδο. Στο συνέδριο της Μπουρ

(Φθινόπωρο 1904) πιστεύαν ότι ήταν δυνατό να κάνουν το αποφασιστικό βήμα για τη διεκδίκηση του οκτώωρου με την άμεση δράση και με την σκυραία των εκδηλώσεων της Πρωτομαγιάς του 1906. Η απόφαση αυτή έβαλε τις δυνάμεις της C.G.T. προ ενός συγκεκριμένου και γοητευτικού στόχου, παρ' όλο που ήταν απροσέτοιμασες. Η δυναμική αυτή απόφαση εν όψει της πραγματοποιήσής της, όχι χωρίς κινδύνους, έδρασε ως διεγερτικό. Η περετώδης αναταραχή, προκάλεσε την αντίδραση της κυβέρνησης που εξαπόλυσε άγριους διωγμούς, δημιουργώντας την εντύπωση, ότι ήθελε να προκαλέσει μ' αυτόν τον τρόπο σφαγές και τη φοβερή αντίδραση της εργαδοσίας. Έτσι το αποτέλεσμα δεν ήταν όσο αναμενέταν θριαμβευτικό. Οι ειλογίες που έγιναν τον Μάιο του 1906, έδωσαν το προβάδισμα στους σοσιαλιστές και ιδιαίτερα στους σοσιαλιστές του Ζορέ και ο συνδικαλισμός αποδυναμώθηκε. Ορισμένοι ανήσυχτοι συνδικαλιστές και Αναρχικοί ασπάστηκαν τον «Επαναστατισμό» του Ερβέ, και προκάλεσαν μια σειρά ανώριλων τραχηλών που τις καταδίκασε και ο ίδιος ο Ερβέ, τονίζοντας ότι είχαν σαν συνέπεια την επισιθωδύμηση.

Το συνέδριο της Αμιένης (Οκτώβριος 1906) υπήρξε το αποφασιστικό και η ύψιστη προσπάθεια της Ένωσης Εργασίας. Η επαναστατική υπόθεση βρήκε μια νικηφόρα σταθερότητα από την απόφαση, γνωστή με το όνομα «χάρτα της Αμιένης» σε ανάμνηση της μεγάλης κοινοτικής οργάνωσης του 12ου αιώνα, που παρωσίασε ο Αυγουστίνος Γισσού το 1856. Αποτελεί μια από τις πιο περήφανες συνδικαλιστικές δηλώσεις συνταγμένη πιθανότατα από τον Πουλιέ. Το συνδικάτο, που σήμερα είναι μια εστία αντίστασης, θα εξελιχθεί στο μέλλον σε ομάδα παραγωγής και διανομής, στη βάση της κοινωνικής ανακατανομής. Η αποστολή αυτή, απορρέει από το καθήκον όλων των εργαζομένων να συμμετέχουν στα συνδικάτα, οποιεσδήποτε και αν είναι οι πολιτικές ή φιλοσοφικές τους απόψεις, διότι ο καθένας είναι ελεύθερος να δρα σύμφωνα μ' αυτά που πιστεύει χωρίς να ανακατεύει άσκοπα τις ιδέες με το συνδικάτο. Η πράξη της άμεσης διεκδίκησης από τον εργαδότη, είναι το μόνο που έχει σημασία και οι εργατικές οργανώσεις δεν θα πρέπει να ενδιαφέρονται για τα κόμματα και τις θερησκευτικές αιρέσεις, άσχετα αν ορισμένα απ' αυτά λειτουργούν για τον κοινωνικό μετασχηματισμό.

Οι απόψεις αυτές που αναφέρω περιληπτικά, και που σ' αυτές

11. Βλέπε έκθεση της «Κεντρικής επιτροπής του Σοσιαλδημοκρατικού κόμματος», στο συνέδριο της Κοκκαγγέης, του 1910, για τα γεγονότα στη Ρωσία τα μετά το 1906.

12. Βλέπε έκθεση του Ιούλιου 1913.

13. Υπόμνημα γραμμένο για να αποκτήσουν την κυβερνητική εξουσία.

βασίζεται η περίφημη συνδικαλιστική αρχή της «αυτάρκειας» δεν φαίνεται σαν εργασιτική κραυγή αποικειστικότητας, ούτε ως πρόκληση στο σοσιαλισμό ή την Αναρχία. Στη διαμορφωμένη κατάσταση εκείνης της εποχής, πιστεύω πως αποτέλεσαν μια οριστική γραμμή, που εμπόδισε την είσοδο του εξουσιαστικού σοσιαλισμού στα συνδικάτα, αλλά, επέτρεπε την είσοδο στους σοσιαλιστές. Στο χώρο των συνδικάτων ήταν αποδεκτή αλλά δεν επιτρεπόταν να δώσουν πολιτική γραμμή στις οικονομικές ομάδες. Οι συνδικαλιστές αγωνιστές δεν είχαν την ίδια πρόκληση για τους Αναρχικούς, που εργάζονταν μαζί τους όπως ο Πουζέ και οι άλλοι. Οι λίγο θεωρητικοί αντίπαλοι απέφευγαν να συνδικαλιστούν, αλλά ο μικρός αριθμός δεν βάρυνε στην πλάστιγγα. Η Χάρτα της Αιμένης, ακριβολογώντας απέδειξε πως απέκλειε τους σοσιαλιστές πολιτικούς. Σε ότι αφορά το μέλλον, κάθε γενίκευση είναι ουσιαστικά μια τάση σφετερισμού, μια δικτατορία, που αποβλέπει στο διαχωρισμό των μειονοτήτων. Κάθε γενικευμένος σφαιρισμός ακολουθείται μωραία από έναν άλλο. Πράγματι η απαίτηση του σοσιαλιστικού Κράτους να κυριαρχήσει στο μέλλον, οδηγεί τη Διεθνή ή την C.G.T., να το μμηθούν. Τα «Σοβιέτ» έκαναν αυτό ακριβώς το μωραίο λάθος και έγιναν ή κρῆτος ή εξουσία.

Μετά το συνέδριο της Αιμένης, ο Γαλλικός συνδικαλισμός απέκτησε εχθρούς που αγωνίστηκαν λυσσαλέα να τον υποτάξουν. Οι ρεφορμιστές με τις μικρές οργανώσεις τους παραδοκώσαν. Η επαναστατικότητά του Ερβέ εξελισσόταν στους κόλπους του «Κοινωνικού πάλεμου»¹⁴ και προσλήφθηκε τη νεολαία. Ένας συνδικαλιστής γεμάτος έπαρση δημιουργήθηκε από ορισμένους διανοούμενους,¹⁵ αλλά οι εργάτες αγωνίστηκαν ειλικρινά και εμπνευσμένα. Τότε ακριβώς διαδραματίστηκε μια σειρά δραματικών γεγονότων τα οποία χαρακτηρίστηκαν ως «κλιόνη των μαγισσών».

Το 1908, με υπουργό των Κλεμενσό, η C.G.T. έπεσε σε μια πραγματική παγίδα, που έβαλε τέρμα στην επαναστατική επιρροή, που ασκούσε από το 1900. Ορισμένοι αγωνιστές του Παρισιού, διοργάνωσαν μια συγκέντρωση διαμαρτυρίας για τη δολο-

φονία των αγωνιστών, κατά τη διάρκεια μιας απεργίας στα περίχωρα του Παρισιού. Στη συγκέντρωση αυτή, οι στρατιώτες κακοποίησαν, τραμάτισαν και σκότωσαν αρκετούς διαδηλωτές και συνέλαβαν τους πιο γνωστούς. Οργανώθηκε μια μονοήμερη γενική απεργία στο Παρίσι και μια διαδήλωση διαμαρτυρίας, αλλά την μπωκόταρισαν οι ρεφορμιστές. Άλλοι, επέλεξαν την κρίσιμη αυτή στιγμή για να στήσουν μια μηχανοραφία, ενάντια στον φιλοσοβιέτ γραμματέα της οργάνωσης. Οι μεταλλωρύχοι ρεφορμιστές μπήκαν στην C.G.T. με σκοπό να ενισχύσουν την τάση τους. Ο Πουζέ, φιλακισμένος, αποχώρησε από το συνδικάτο και ο Γκιρουέλ παραιτήθηκε από τη θέση του γραμματέα (παρέμεινε όμως αγωνιστής και αποκάλυψε τη μηχανοραφία στο συνέδριο του 1910). Ο νέος γραμματέας, ο Νιέλ, εξέλεξε τον Φεβρουάριο του 1909, και σύντομα, όντας φύδοδος μεταρρυθμιστής, κατόντησε λόγω της στάσης του, ανυπόφορος. Τον αντικατέστησαν με τον Ζονύ, άνθρωπο, που ενέπνευε εμπιστοσύνη στους επαναστάτες. Από το 1909 μέχρι το 1914, η C.G.T. επέμνε στις διευκολύσεις της. Εξέδωσε την «La Bataille Syndicaliste» («Συνδικαλιστική μάχη») (Απρίλιος του 1911), οργανώθηκε επιδέξια και επεκτάθηκε. Αλλά, όλοι ήξεραν πλέον, πως το σφρόγος της είχε σβύσει μετά την παγίδα του 1908 και η επίδρασή της στο λαό είχε μειωθεί. Μόνο ορισμένοι ενθουσιώδεις όπως ο Γκιγιώμ, αρνούνταν να δεχτούν την κατάσταση όπως είχε. Η «La vie Ouvrière» («εργατική ζωή») προσπαθούσε με κάθε τρόπο να ενισχύσει και να εμβαθύνει τις ιδέες. Βέβαια, ποτέ δεν μου πέρασε από το μυαλό η σκέψη, πως η αποτυχία οφείλεται στους αγωνιστές, παρ' όλο που ορισμένοι κατόντησαν κοινού γραφειοκράτες. Απόλυτα η ευθύνη ανήκει στην ασφυκτική ατμόσφαιρα που είχε διαμορφωθεί πριν τον πόλεμο, όπου τα πάντα είχαν προτομασθεί για το μακελειό.

Η Ρωσική επανάσταση 1905-1906, το γόητρο της C.G.T. 1904-1906, και η αγωνία του πολέμου το 1906, διαδραματίστηκαν ταυτόχρονα, όπως η καταστροφή του Σταυλίου (τη χρονιά της τρομοκρατίας του 1907-1909) και οι διωγμοί του Κλεμενσό ενάντια στους αντιμιλιταριστές και την C.G.T. Στη συνέχεια, αιολώθηκε στη Ρωσία, η προστασία των εθνικιστικών ρευμάτων, των συνεργών στα πογκρόμ (σφαγές των Εβραίων) στη Γαλλία η αναστροφή του Ερβέ, η αποδυνάμωση του συνδικαλισμού, και ε-

14. Μετά τον Δεκέμβριο του 1908.

15. Βλέπε την εφημερίδα «L'Action Ouvrière» 1908.

κείνες οι φοβερές αποκλίσεις προς τον «Κορπορατισμό», τον «ρεαλιστικό» συνδικαλισμό, μια φασιστική νοοτροπία που αντιπροσώπευε ο Ζωρζ Σορέλ και που είχε μια σοσιαλιστικούς αντικειμενικά στόχους, αλλά έδειχνε ασυγγράφητη επιεικία και μιαν έντονη φιλανθρωπία στους ύποπτους κινδύνους που τον περιβάλλον. Είναι θλιβερό που στις άλλες χώρες, εκεί όπου ο συνδικαλισμός βρισκόταν ακόμη στα σπάρτανα, δεν γνώρισαν, παρά μόνον την C.G.T. του 1909-1914, και πίστεψαν πως έπρεπε να την έχουν ως πρότυπο, τώρα πια που είχε χάσει κάθε ιδεολογικό περιεχόμενο. Σε διεθνές επίπεδο, η κατάσταση είχε ως εξής: Η C.G.T. έκανε ισότιμες, μόνον τις μεγάλες εθνικές οργανώσεις, στη πλειοψηφία τους σοσιαλδημοκρατικές, διατηρούσε δε μαζί τους πλαστές σχέσεις, ιδιαίτερα με τη Γερμανία που δεν είχαν άλλο αποτέλεσμα, από το να ενισχύουν τις εθνικές εχθροπραξίες. Εξ' άλλου η C.G.T. δέσμια αυτής της στάσης της «κρυόταν να αποστηρίξει τα συνδικαλιστικά κινήματα που είχαν εξεγερθεί και αγωνιζόνταν ενάντια στις ισχυρές ρεφορμιστικές οργανώσεις» και προσπαθούσε να εμποδίσει οποιαδήποτε δραστηριότητα για τη δημιουργία μιας νέας σοσιαλιστικής Διεθνούς. Προς αυτήν την κατεύθυνση έκαναν προσπάθειες οι Ολλανδοί, οι Άγγλοι και οι Γερμανοί. Πρέπει να υπενθυμίσω το εθελοντικό και επιμελημένο έργο του Γκιγιόμι, για τη συγκρότηση Ιταλών, Ελβετών και Ισπανών γύρω από τις ιδέες και τον συνδεσμικό πυρήνα της C.G.T. Οι προσπάθειες αυτές για τη δημιουργία διεθνών σχέσεων κατέληξαν σε παρεξήγησης με χαρακτηριστικό παράδειγμα το συνέδριο του Λονδίνου το 1913.

Υπερβάλουμε πολύ στις συμπάθειες του Κροπότκιν προς τον συνδικαλισμό. Αφού ήταν ένα πραγματικός Αναρχικός, οπωσδήποτε έδειχνε συμπάθεια σε κάθε δραστηριότητα, που είχε σαν αφετηρία την ελευθερία (εθελοντική ένωση), την αλληλεγγύη, και τη δημιουργία επαναστατικών δυνάμεων. Αλλά, γνωρίζοντας τις εξουσιαστικές συνθήκες των μαζών, πίστευε πως υπήρχε η αναγκαίοτητα ενός «εξοκαθαρισματος και μιας ώθησης από τους Αντιεξουσιαστές αγωνιστές, όπως λειτουργούσε η Συμμαχία, στα πλαίσια της Διεθνούς». Αυτό άλλωστε έπραξαν οι Πατελί, Πουζέ και οι φίλοι τους. Οι πολιτικοί σοσιαλιστές και οι μετρούμενοι κυριαρχούσαν στα συνδικάτα από το 1871-1892, όταν οι επαναστάτες της Διεθνούς είχαν ηττηθεί. Στη συνέχεια, ο Κρο-

πότκιν, παρατηρώντας να αποκτούν την πλειοψηφία στα συνδικάτα οι αντιεξουσιαστές, αν και δεν τον ικανοποιούσε αυτό ιδιαίτερα, τον Ιανουάριο του 1898, επιστρέφοντας από την Αμερική, χαιρέτησε τα τρία ιδεολογικά κινήματα που υπήρχαν τότε: την Ομοσπονδία των συνδικάτων που έλεγχαν τα εργαστήρια και την παραγωγή, τις συνεργατικές που έλεγχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη διανομή και τους δήμους που έλεγχαν τη γη, τα είδη διατροφής και τα αναγκαία αγαθά για τα μέλη τους. Αλλά, αναγνώριζε επίσης, ότι είχαν δίκιο οι σοσιαλιστές και οι Αναρχικοί να παραμένουν «θεωρητικοί» απ' το να παρασιτηθούν από μια γονική προσπάθεια, που δεν εξυψωνόταν σε τελική ανάλυση, παρά μόνον έναν μικρό αριθμό εργαζομένων.¹⁶

Σε μια μεσοορία που εκδόθηκε το 1898, η ομάδα φοιτητών του Παρισιού, τάχθηκε υπέρ της συμμετοχής των Αναρχικών στα συνδικάτα, αλλά, απέκλειαν κατηγορηματικά την υπόθεση του «κυρήκα». Το συνδικάτο, μπορεί να είναι χρήσιμο για τους αγώνες του παρόντος, στη συνέχεια μπορεί να τροποποιηθεί ή να διαλυθεί δίνοντας τη θέση του στις ελεύθερες ενώσεις των παραγωγών. Ο Κροπότκιν απειθυμένος στους φοιτητές του Παρισιού, στο γράμμα του Απριλίου του 1897,¹⁷ δεν διεκδικούσε αυτήν την υπόθεση του πυρήνα, και το 1905 ο Πιερρά στο «*Syndicalisme et revolution*» («Συνδικαλισμός και Επανάσταση») δεν αναφέρεται καθόλου σ' αυτόν. Από το 1900 έως το 1902 τα άρθρα του Κροπότκιν στα Αγγλικά, και αμέτρητα άλλα χειρόγραφα, πρότειναν μια «Σύμβαση Εργασίας» όπως στην Αγγλία, μια Διεθνή Ομοσπονδία όλων των υπαρχουσών Συνδικάτων, μια Διεθνή Εργατική συμμαχία με έναν πυρήνα ή μια εργατική Διεθνή. Αυτές οι προτάσεις απέβλεπαν σε μια νέα σοσιαλιστική δράση των εργαζομένων απέναντι στους σοσιαλιστές πολιτικούς που αΐσταναν αισθητά την επιρροή τους.¹⁸

Οι μεγάλες απεργίες του 1902-1903,¹⁹ τον ενθάρρυναν. Έγραφε στον Γκιγιόμι: «...Εν ολίγοις εργαστήκαμε (στον *Le Ré-*

16. «*Les Temps Nouveaux*», 24 Αυγούστου 1898.

17. «*Les Temps Nouveaux*», 25 Μαΐου 1907.

18. Βλέπε «*La réaction dans l'Internationale*», («Η αντίθεση μέσα στη Διεθνή») στο «*Temps Nouveaux*», 14 Σεπτεμβρίου 1901.

19. Βλέπε «*Les grandes épreuves*» στο «*La Histoire générale*» της Βαρκελώνης της 5ης Μαΐου 1903. Επίσης βλέπε, τον πρόλογο στην ελληνική έκδοση του «*Paroles d'un*

ville" ("ο Εξεγερμένος"), "La Révolte" ("Η Εξέγερση") στους "Les Temps Nouveaux" ("Νέους καιρούς"), κυριώς προς την κατεύθυνση που υπέδειξε και προετοίμαζε από το 1869. Επιπλέον, πρέπει να το υπογραμμίσουμε — το ρεύμα αυτό υπερίσχυσε έναν των άλλων. Η πρόσφατη συνδικαλιστική εξέλιξη δεν κάνει ποτέ άλλο από το να το αποδεικνύει...²⁰)

Γράφοντας στους Ρώσους Αναρχικούς,²¹ ο Κροπότιν συμβούλευε τους σοσιαλιστές και τους Αναρχικούς να δημιουργήσουν ανεξάρτητα συνδικάτα, αλλά τον επόμενο μήνα, Οκτώβριος 1865, δήλωνε, πως η θέση των Αναρχικών ήταν μέσα στο λαό, και πως οι αυτοί αφοσιώνονταν στην οργάνωση, θα διοχέτευαν τη δραστηριότητά τους σε μια οργάνωση που ούτως ή άλλως θα πετύχαινε από μόνη της (αυτοδοξή άποψη, αλλά δικαιολογημένη από την τότε κατάσταση). Παρατηρώντας αμέσως μετά, πως τα ανυποχώρητα, τα απαλλοτριωτικά και ατομικιστικά ρεύματα υπερίσχυαν, κάτι που το διαπίστωσε στο Παρίσι, το 1905 — τάχθηκε, στη Ρωσική εφημερίδα του Λονδίνου (Οκτώβριος 1906-1907) και σε άλλα κείμενα, υπέρ της συνδικαλιστικής δραστηριότητας, καταλήγοντας ότι οι Αναρχικοί θεωρούσαν τα συνδικάτα, πυρήνες της μελλοντικής ανοικτότητας. Του ετίθετο ένα δίλημμα. Να μπου στα συνδικάτα που ήδη υπήρχαν στη Ρωσία ή να ιδρύσουν νέα Αναρχικά; Είχε ακόμη πολύ πρόσφατη την εμπειρία της Ισπανικής συνδικαλιστικής πραγματικότητας, όπου οι Ισπανοί Αναρχικοί δημιουργούσαν συνδικάτα χωρίς κείμενα και έτσι είχαν μεγαλύτερη επιτυχία. Αλλά, στη Ρωσία, αν ήθελε κανείς να μπει στα συνδικάτα, έπρεπε να αποδεχτεί το σοσιαλδημοκρατικό πρόγραμμα. Έτσι, προτίμησε την ίδρυση νέων μικρών συνδικάτων.

Το 1907 όταν διάβασε τους δύο πρώτους τόμους της «L'Internationale» («Διεθνούς») του Γκιγιώμ, ο Κροπότιν δεν κατόρθωσε να κρίνει την περιφρόνησή του για τον χαμένο χρόνο, ενώ συνεχίζονταν η σοσιαλδημοκρατική κυριαρχία. Διαπιστώνουμε την αντίδρασή του από ένα γράμμα στον Γκιγιώμ στις 6

Αυγούστου 1907. «...τα συνδικάτα υπήρξαν για είκοσι χρόνια θέματα των Dupire και Basly,²² μέχρι τη στιγμή, που οι Αναρχικοί διεκδικώντας το δικαίωμα στη ζωή με δυναμική, στράφηκαν προς τα συνδικάτα, για να βρουν κάποιο έδαφος οι ιδέες τους. Αλλά, αν κατά τη διάρκεια αυτού του χρόνου δεν διαχωρίζονταν σαφώς από τους Μπκόλυ και τους Γκισον με την τακτική, την οργάνωση — και τον τρόπο σκέψης, είναι προφανές, ότι η ιδεολογία δεν θα είχε κερδίσει τίποτα...» Ο Κροπότιν έγραφε ακόμα τον Αύγουστο του 1907²³ ότι το κείμενο αυτό αποδείκνυε «...μέχρι ποιο σημείο οι απόψεις των Γάλλων συνδικαλιστών, είναι οργανικά συνδεδεμένες με τις πρώτες μορφές της αριστερής πτέρυγας της Διεθνούς...» και πως «...οι στενοί δεσμοί, Αναρχισμού Συνδικαλισμού, η έκδηλη αντίθεση στο Μαρξισμό και τις αρχές της Σοσιαλδημοκρατίας, φαίνονται ξεκάθαρα μέσα στα γεγονότα...»

Ο Γιοργέλια, ανέφερε ως παράδειγμα τον Υβερτώ, στην «Le Libertaire» της 17ης Δεκεμβρίου 1905 και έγραφε πως ο Αναρχοσυνδικαλισμός συμπίπτει με τον Φεντεραλισμό του Μπακούνιν. Ο Πελοουτιέ έγραφε το 1895, πως το «Αλλεμανίστικο» κείμενο και τα συνδικάτα θα απελευθερώνονταν από τον Μαρξιστικό ζυγό, χάρη στο Αναρχοκομμουνιστικό στοιχείο, που συνέχισε το έργο του Μπακούνιν, στη διακρίση των συνδικαλιστών.

Ο Κροπότιν, εκτός από το γράμμα στον Παυζέ (που είναι ανέκδοτο, αλλά αποτελεί τη βάση του προλόγου στην αυτοβιογραφία του Πατώ και του Παυζέ το 1911) πιστεύει πως έγραψε ελάχιστα κείμενα για τον συνδικαλισμό την περίοδο 1908-1914. Στο άρθρο του στην «Freedom» για τον συνδικαλισμό και τον αναρχισμό,²⁴ καθώς και στο άρθρο του για την εξέλιξη των αναρχικών ιδεών στην «Εργασιοκρατία των συνδικαλιστικών κινήματων» του Μάιο του 1912, αναφέρεται με υπονοούμενα και δεν συναντάμε πωθενά την έννοια του «πυρήνα». Στις 2 Μαρτίου 1914, με την ευκαιρία μιας δεκαετίας πολεμικής με τον Γκιγιώμ, γράφει στον Μπερτόν: «Η γνώμη μου είναι ακριβώς αυτή, που

20. «Lettre à un égaré», «Lettre à un égaré» (στο «Le Vingtième» της 5ης Ιανουάριου 1904 και σε ένα γράμμα της 5ης Μαΐου 1903) κλπ.

20. 12 Ιανουάριου 1903. Ο Γκιγιώμ προσεγγίζει το κείμενο.

21. «Les anarchistes Russes», Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1905.

22. (Σ.Γ.μ.) Αγωνιστές που απήχθησαν στην πολιτική υποδούλωση του συνδικαλισμού.

23. Πρόλογος στην προοίμια του Γιοργέλια, στη ρωσική γλώσσα.

24. Ιούλιος-Αύγουστος 1912.

εξέφρασε ο Μαλατέστα στη «Volontà» (αβέληση) στις 7 Φεβρουαρίου 1914, και την οποία ασπάζομαι απόλυτα. Το συνδικάτο είναι απαραίτητο. Είναι η μόνη μορφή εργατικής πραγματικότητας, που μας επιτρέπει να συνεχίσουμε τον άμισθο αγώνα ενάντια στο κεφάλαιο χωρίς να πέσουμε στον κοινοβουλευτισμό. Αλλά, είναι φανερό πως δεν είναι δυνατό να φτάσουμε αυτόν το στόχο αφού, στη Γερμανία, Γαλλία και Αγγλία, τα συνδικάτα είναι συνδεδεμένα με την κοινοβουλευτική δράση, ενώ στη Γερμανία, τα καθολικά συνδικάτα είναι πολύ ισχυρά. Υπάρχει και το άλλο στοιχείο που αναφέρει ο Μαλατέστα και που υποστήριζε πάντα θερμά ο Μπακούιν...». Πράγματι, ο Μαλατέστα στο άρθρο του στη «Volontà» έγραφε: «Ο Μπακούιν είχε πολλές ελπίδες για τη Διεθνή, ωστόσο, ίδρυσε τη Συμμαχία που έγινε η ψυχή της Διεθνούς σε όλες τις Λατινικές χώρες». Το «άλλο στοιχείο» που αναφέρει ο Κροπότκιν, είναι η Συμμαχία, στην οποία ανήκε και ο ίδιος από το 1877, και που υποστηρίζει στις επιστολές του από το 1881 μέχρι το 1902. Σύμφωνα με τον Κροπότκιν η Συμμαχία ήταν απαραίτητη για να διατηρηθεί ενωμένη η εργατική τάξη με πνεύμα «άδικο, σοσιαλιστικό, Ανταρτικό και Επαναστατικό», όπως αναφέρει ο Μαλατέστα, αντίθετα, χωρίς αυτήν τα συνδικάτα θα είχαν επηρεαστεί από το σοσιαλδημοκρατικό καθολικό, ή οποιοδήποτε άλλο πνεύμα. Με τη γνωστή ειλικρίνειά του ο Μαλατέστα έγραφε: «Γιατί να κρίνουμε ορισμένες αλήθειες, τώρα που πέρασαν στην Ιστορία και που είναι δυνατό να αποτελέσουν μάθημα για το παρόν και μέλλον;»

Απ' όλα αυτά προκύπτει πως, ούτε ο Μπακούιν, ούτε ο Κροπότκιν, ούτε ακόμα ο Γκιγιόμ (που πείστηκε λίγο αργότερα) δεν πίστεψαν ποτέ, πως τα τμήματα ή τα συνδικάτα θα ήταν αυτά, από τα οποία αυτόματα θα αντλούσαν η λύση για τα προβλήματα της στιγμής, και που θα αποτελούσαν τη βάση της μελλοντικής ελεύθερης κοινωνίας. Μια τέτοια κοινωνία, έχει ανάγκη από ένα αίσθημα, μια θέληση για δράση, μια ελευθερική εμπειρία, και αυτοί οι παράγοντες, ακόμη και αν έχουν εξελιχθεί κάτω από τις καλύτερες συνθήκες, έχουν ανάγκη από ένα διεγερτικό, ένα ανάκληση στην ιστορία διδακτικό στήριγμα, που μπο-

ρούν να προσφέρουν μόνον οι καλύτερα διαμορφωμένοι σύντροφοι. Οι Ισπανικές «Διεθνείς» που είχαν δηλώσει από το 1870, πως η παρούσα οργάνωσή τους, θα μπορούσε να αποτελέσει το σκελετό της μελλοντικής κοινωνίας, ανήκαν παντόχρονα και στη Συμμαχία, ενώ ο Γκιγιόμ, ο Πελαυτιέ, ο Ποιζέ, ο Κροπότκιν ήταν κάτοχοι όλων των συνδικτικών κρίσεων, διδασκτικών σχέσεων, εφημερίδων κ.λπ. Ήταν οι μάλιστα που έπρεπε να ανακληρώσουν την έλλειψη δραστηριότητας, την αδράνεια και την απραξία των άλλων στοιχείων.

Αν είχε τονισθεί τότε, πως με την ευκαιρία μιας επανάστασης, και οπωσδήποτε μετά τη νίκη της, οι οργανώσεις που υπήρχαν, σε περίπτωση που η τακτική τους δράση, αποδεικνυόταν αποτελεσματική, ίσως, ήταν δυνατό να αποτελέσουν την κοινωνική βάση για το πρώτο διάστημα, χωρίς να σταματήσουν όμως στο παρελθόν, θα δημιουργόταν κάτι νέο μια που οι παλιές ομάδες, με βάση τη νέα κατάσταση, θα κρίνονταν ίσως ακατάλληλες. Αν αυτό μόνον είχε τονισθεί, θα είχαν απορριφθεί οι καρπούσιες των μελών, που είχαν επιδείξει υπερβολικό ζήλο ήδη από το 1869. Οι δηλώσεις του 1869, ήταν προορισμένες να παρακινήσουν, να διεγείρουν και να αποφύγουν να προκαθορίσουν τη μορφή που θα έπαιρνε η κοινωνία, διότι, αν την προετοίμαζαν με βάση τα σχέδια των σημερινών οργανώσεων, θα ήταν αδύνατο, να προσφέρει περισσότερη ελευθερία από τη σημερινή. Αυτή η άποψη θα είχε απορριφθεί την ιδέα και θα είχε μειώσει τις ελπίδες, διότι ενώ σκεφτόμαστε κάτι νέο, είμαστε καταδικασμένοι να διατηρήσουμε τη σημερινή κατάσταση πραγμάτων. Δεν θα υπήρχε ανοικτόδωμη αλλά επανάληψη ενός γνωστού οικοδομήματος, που παιδεύει — ούτε στη Διεθνή, ούτε στη C.G.T. ούτε στην τότε C.N.T. είχε εξασφαλίσει την αρμονία, ούτε και τις συνεχείς και αποτελεσματικές διαρκείς σχέσεις. Θα υπήρχε από την αρχή, ένα είδος αναγκαστικής αποκριστάλλωσης, ένας απαράβιαστος οργανισμός, όπως μία κυβέρνηση, παρά του ότι θα την συνέθεταν επιτροπές και συμβόλια. Με μια λέξη, θα ήταν μια δικτατορία. Και αυτοί που πιστεύουν σ' αυτήν ως μην επαναλαμβάνονται. Ο Κροπότκιν έγραφε στο άρθρο «Insurrection et Révolution»²⁶ («Εξέ-

25. Μεταφρασμένο στο «Il Rinveglio» της 7ης Μαρτίου 1914 «Dove va il movimento operaio», («Πού πάει το εργατικό κίνημα;»).

26. Γράφημα για το «Tierra y Libertad» στις 3 Αυγούστου 1910. Στα γαλλικά βλέπε «Temps Nouveaux» της 6ης Αυγούστου 1910.

γερση και επανάσταση) «...ακριβώς επειδή γνωρίζουμε ότι μια εξέγερση είναι δυνατό μια μέρα να ανατρέψει μια κυβέρνηση, αυτό δεν σημαίνει πως μια επανάσταση χρειάζεται λιγότερο από τρία ή τέσσερα χρόνια για να έχει αποτελέσματα, σε μια σοβαρή και διαρκή αλλαγή, στην αναδιανομή των οικονομικών δυνάμεων μιας χώρας. Γι' αυτόν ακριβώς το λόγο λέμε στους εργαζόμενους. Οι πρώτες εξεγέρσεις της επανάστασης δεν πρέπει να έχουν άλλο σκοπό από το να καταστρέφουν την κρατική μηχανή και να την εξαφανίσουν. Αυτή είναι προϋπόθεση για να εξασφαλιστεί η επιτυχία των άλλων επαναστατικών στόχων...»

«...Ωστόσο, αν πρέπει να υποθέσουμε πως η επανάσταση από τα πρώτα της στάδια θα έχει έναν κομμουνιστικό ελευθεριακό χαρακτήρα, αυτό θα ισοδυναμεί με αποποίηση κάθε επανάστασης, γιατί θα ήταν απαραίτητο, εξ' αρχής να συμφωνήσει μια ισχυρή πλειοψηφία στην πραγματοποίηση της αλλαγής με κομμουνιστικό πνεύμα».

«...Μόνον αφού ανατρέψουμε και εξασθενάσουμε την Κυβέρνηση, το κράτος και τις ηθικές τους βάσεις θα αρχίσουμε να προπαγανδίζουμε και να προσδιορίζουμε στις μάζες τις Αναρχοκομμουνιστικές ιδέες. Μόνον τότε, αφού θα έχουμε ξεπεράσει τα πρώτα εμπόδια, η ζωή η ίδια θα μας τοποθετήσει προ των μεγάλων προβλημάτων της οικονομικής ισότητας. Τότε, και μόνον τότε οι Αναρχικοί ενθαρρμένοι από τα γεγονότα, θα μπορέσουν να κροσωθούν στην καταστροφή των παλιών δομών, και στη δημιουργία νέων κοινωνικών σχέσεων. Τότε, και ποτέ κάτω από διαφορετικές συνθήκες, ο Αναρχισμός και ο Κομμουνισμός θα επιβληθούν ως αναπόφευκτες λύσεις...»

«...τότε θα αρχίσει η επανάσταση να αντιπροσωπεύει τα όνειρά μας και να ανταποκρίνεται λίγο-πολύ στις επιθυμίες μας...»

Τι θα μπορούσαμε να πούμε διαβάζοντας τα παραπάνω για τις συνδικαλιστικές απόψεις του Κροπότκιν; Είναι σαφές, ότι είχε ενθαρρύνει τον συνδικαλισμό, ενθουσιασμένος με τις απεργίες και τις συνδικαλιστικές θηλώσεις του 1902-1907. Επίσης, παρακολουθώντας την κόκκινη εβδομάδα της Βαρκελώνης το 1909, τις αγροτικές εξεγέρσεις του Μεξικού, και τον ανταρτοπόλεμο που συνεχίζονταν στη Ρωσία, ενθουσιάστηκε, αλλά τελικά αντιλήφθηκε αυτό ακριβώς που συνέβαινε στην πραγματικότητα. Δεν αναφέρθηκε στις «ευκαισιώδεις ώρες» ούτε στην ικανότητα

των αγαθών», όπως στην ικανότητα του φεμισμού». Κατανόησε, πως ο Αναρχοκομμουνισμός είναι δυνατό να πραγματοποιηθεί μόνον μετά ορισμένα επαναστατικά χρόνια και όχι στην αρχή. Η γνώμη του Μαλατέστα, για τον συνδικαλισμό εκφράζεται σε πολλά άρθρα, και ακόμη περισσότερο, στη θέση που πήρε στο συνέδριο του Άμστερνταμ το 1907, όπως και στα κείμενά του στους Temps Nouveaux και στην Freedom. «Όπως η γενική απεργία» δεν είναι δυνατό να αντικαταστήσει την «επανάσταση» έτσι και ο συνδικαλισμός δεν είναι δυνατό να αντικαταστήσει τον «Αναρχισμό». Η γενική απεργία και ο συνδικαλισμός δεν είναι παρά μορφές και πλαίσια, ενώ ο στόχος που σ' αυτόν επιβάλλεται να αποβλέπουμε, είναι η επανάσταση, και το πνεύμα που πρέπει να την εμπνέει είναι ο Αναρχισμός. Αυτό το πνεύμα ανεξάρτητα αν αντιπροσωπεύεται από μια Συμμαχία ή από μια Αναρχική Ίβηρική Ομοσπονδία, από μια δημόσια ή μυστική ομάδα ή ακόμη από ορισμένους αγωνιστές με Αντιεξουσιαστική δράση και θέληση, θα κατευθύνει και θα ωθήσει τα συνδικάτα προς τον ελευθεριακό κομμουνισμό. Σε αντίθετη περίπτωση, θα βρεθούν άλλοι, που συμμετέχουν στις συνεδριάσεις των συνδικάτων και αναζητούν την ευκαιρία για να τα υποτάξουν σε άλλους σκοπούς.

Όλα αυτά είναι απλά, και δεν αξίζουν τόσες συζητήσεις και πολεμικές, που διαρκούν ακόμη με πάθος. Η μελλοντική ελευθερία δεν θα είναι προϊόν ενός κατακτητικού πολέμου. Δεν ανήκει στο στρατό που εξασφαλίζει τη νίκη, ακόμη και αν νικητές είναι τα συνδικάτα, ούτε στους μεγάλους αγρογιάς που τα διεκδικούν. Δεν γνωρίζουμε αυτές τις κατακτήσεις. Μόνον εκείνες του Ναπολέοντα του Λένιν ή του Μουσαλίη. Ο συνδικαλισμός αυτόν που σκέφτονται διαφορετικά και αντίθετα από την Αναρχική ιδέα, είναι ένας συνδικαλισμός που αποβλέπει στον μιλιταρισμό στον οικονομικό φασισμό, στις κατακτήσεις και τα αξιώματα. Ο πραγματικός επαναστατικός αγώνας γυρμίζει τα εμπόδια, ξεβρωμίζει το έδαφος, και όταν είναι σφικτό επιχειρεί τη θεμελίωση του νέου έργου, που πιθανότατα διατρέχει τον κίνδυνο να είναι περιορισμένο, με καθυστερήσεις, όλο εμπόδια και αντιξοότητες, αν προσπαθήσουμε να το εντάξουμε στα παλιά πλαίσια, ακόμα και αν πρόκειται για τα συνδικάτα. «Ας ξεγράσουμε το παρελθόν...» αυτός είναι ο δρόμος του μέλλοντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΧVΙΙΙ

Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 1895 ΕΩΣ ΤΟ 1914, ΜΙΑ ΜΑΤΙΑ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1914-1934 Ο ΠΟΛΕΜΟΣ, Ο ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ — ΣΤΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΑΠΟ ΤΟ 1895 ΜΕΧΡΙ ΤΟ 1914, αναμφίβουλα παρατηρούνται ορισμένες Αναρχικές δραστηριότητες. Αλλά, έως τα τελευταία χρόνια, δηλαδή μέχρι την Αναγέννηση στην Ισπανία, πέρασε μια μεγάλη περίοδος, που κατά τη γνώμη μου, δεν έχει να επιδείξει καμιά πρωτοτυπία. Βρισκόμασταν σε αναμνή, ή ακόμα είχαμε πέσει συνειδητά στην αδράνεια. Η δραστηριότητα των Αναρχικών ελαττώθηκε και μας χαρακτήριζε μια παθητικότητα, απέναντι στα γεγονότα γενικά. Αυτές είναι οι προσωπικές μου διαπιστώσεις, διότι γνωρίζω ότι υπήρχαν πολλές εξαιρέσεις, επίσης γνωρίζω τα αίτια αυτού του φαινομένου που χαρακτηρίστηκε « παρακμή » ή « διασπορά » και, πως πολλές φορές στην πορεία ανάπτυξης των ιδεών, μεσολαβεί ένα στάδιο, κατά τη διάρκεια του οποίου, είναι απαραίτητη μια περίοδος ανάπαυσης και στασιμότητας, για να αρχίσει και πάλι η πρόοδος.

Αναμφισβήτητα, ο Αναρχοκομμουνισμός, όπως είναι διατυπωμένος στην « κατάκτηση του ψωμιού », είχε τόσο μεγάλη επίδραση, που πολλοί λίγοι παρατήρησαν την ιδεολογική εξέλιξη του Κροπότιν, ο οποίος δεν παρέμεινε ούτε αδρανής, ούτε εξελικτικά στάσιμος. Γι' αυτό, μετά την εξαφάνιση του Μερλίνο, και αφού ο Μαλατέστα έπαψε να εκφράζει επιφυλάξεις και οι « αμυρριστές » δεν είχαν τίποτα πια να πουν, ο Αναρχοκομμουνισμός του Κροπότιν, εστεμμένος από τους Πιέτρο Γκόρι και Σιμπαστιάν Φωρ, κλονιζόμενος από τους λαμπρούς λόγους του Γκιλεάκι — δεν αποτελούσε πια αντικείμενο συζητήσεων και κατά τη

διάρκεια αυτών των χρόνων της ευημερίας, κανένας δεν αμφισβήτησε τη θεωρία της « αφθονίας ». Εξ' άλλου στη Γαλλία, όλοι ήταν πια σύγχοι για τη « σύμπραξη του λαού », που την απόπικσή του, όφειλε, στον αντικρατισμό, στον αντικαιοβουλευτισμό και στην έντονη δραστηριότητα των Αναρχικών. Ωστόσο, τα μέλη των συνδικάτων δεν επέδειξαν ποτέ αυτήν την επαναστατική και αντικρατιστική στάση που συχνά τους αποδόθηκε. Στην πραγματικότητα, εκδηλώνονταν με μια ελιτίστικη φιλοδοξία, που τους έφερε σε αντίθεση με οποιονδήποτε δεν ήταν με το μέρος τους, αδιάφορο αν αυτοί, ήταν ελευθεριακοί ή σοσιαλιστές πολιτικοί.

Οι μεγάλες διάξεις, ιδιαίτερα στη Γαλλία, Ιταλία και Ισπανία εξουδετέρωσαν το μεγαλύτερο μέρος των αγωνιστών, και προκάλεσαν στις συνθήκες της δημόσιας ζωής, διαφορομένες αλλαγές, που ακόμα και αν δεν έθεταν εκτός νόμου τα μέσα προπαγάνδας, τους επέβαλαν περιορισμούς, με αποτέλεσμα, το χαμένο έτσι έδαφος να μην επανακτηθεί. Έπρεπε να μιλάμε λογότερο ανοιχτά, και παρ' όλα που από τις συζητήσεις που γίνονταν μεταξύ μας, στις εφημερίδες και τις συγκεντρώσεις, δεν έλειψαν οι απορριστικές δηλώσεις, τα θέματα που συζητούσαμε άγγιζαν δύσκολα ένα καινού, που, κάτω από διαφορετικές συνθήκες, θα είχε αυξηθεί σημαντικά και θα ήταν σε θέση να μας προμηθεύσει με νέα στελέχη. Σε λίγο χρόνο, οι πρωτοβουλίες και οι άνθρωποι, πέρασαν στους συνδικαλιστές και τους αντιμιλιταριστές για να φτάσουν στη συνέχεια σε ένα επίπεδο φανταστικό και οριακό, με τις υπερβολές και τον Νεομπλανκισμό του Ερβέ. Η δραστηριότητα αυτή, μετά από λίγο καιρό ατόνισε, εκμηδενισμένη από τη μεταστροφή του Ερβέ, αλλά, ήδη είχε προσελκύσει ορισμένους ανήσυχους νέους, απ' αυτούς που πάντα υπήρχαν μεταξύ των Αναρχικών, που γίνονταν μέλη των κινημάτων που αναφέραμε γιατί αναζητούσαν ένα κόμμα πρωτοποριακό ή ένα κόμμα άμεσης δράσης (για τον ίδιο λόγο σήμερα πολλοί εισχωρούν στις τάξεις του κομμουνιστικού κόμματος). Δεν μπορούμε να πούμε πως η απώλεια υπήρξε σημαντική, όμως η σωτή που, εν τω μεταξύ απλώθηκε γύρω από τους Αναρχικούς δεν κατόρθωσε να αντισταθμιστεί από την ενθλιωτική και την επίμονη προπαγάνδα πολλών συντρόφων.

Παρ' όλα αυτά, τα πράγματα δεν έπρεπε να πάρουν τέτοια τροπή στη Γαλλία. Επικρατούσε, πρέπει να το αναφέρουμε, ένα

κλίμα παραίτησης. Το 1895, η προπαγάνδα η οποία διήρκεσε από το 1889 μέχρι το 1893 και μάλιστα με την πιο αποτελεσματική της μορφή ξανάρχισε χωρίς αυτή τη φορά να συναντήσει σοβαρά εμπόδια από τους «νόμιμους εξαίρετους» (κακοίργους νόμους). Έπρεπε βέβαια να συντηρείται, και αυτό συνέβη το 1895, όχι όμως με την παλιά ζέση με την οποία είχε ακλόνητα ξεπροβάλλει και αποτελέσει πρόκληση για όλον τον αστικό κόσμο.

Νοιάθαμε τώρα σαν σε καταρτίγιο, στη σκιά, κάτω από την προστασία της μεγάλης μάζας της πλαισιωμένης από τα συνδικάτα. Δεν είχαμε να φοβηθούμε τίποτα πλέον, αλλά δεν κάναμε ότι ήταν απαραίτητο για να βγει ο Αναρχισμός στο προσκήνιο. Είχαμε αγριοβολήσει σε ένα λιμνίο φιλοσοφούμενο από τις προαιμίες. Γι' αυτό από το 1895 ο Γαλλικός Αναρχισμός βρέθηκε στα παρασκήνια και κατά τη γνώμη μου δεν επανέκρινε ποτέ το έδαφος που τόσο άδικα εγκατέλειψε. Αλλά, υπήρχε και κάτι άλλο. Μετά το 1885 οι ιδεολογικές παραφυάδες στις οποίες δεν είχε δοθεί καμιά προσοχή, άρχισαν να διαδίδονται. Ήταν: ο νατουρισμός η απολογία του άγριου πρωτογονισμού, ο νατουρισμός με μορφή διαιτητική, η χορτοφαγία και ένα πλήθος άλλες μικρές σήμερες εστιές μικρά συστήματα από τον Γκραβέλ στον Ζισλά, περνώντας από τον Μπουά, τη Σοφία Ζαϊκόβιτς και άλλους! Επίσης, ο Νεομαλθουσιανισμός που προπαγάνδιζε με ενθουσιασμό ο Πολ Ρομπέν, κατόκρινε σημαντικό έδαφος. Πολλοί ήταν εκείνοι, που αφοσιώθηκαν σ' αυτόν ολοκληρωτικά, είτε στην υλική του άποψη είτε για να επαναφέρουν στο προσκήνιο το σεξουαλικό ζήτημα. Το ζήτημα της σεξουαλικότητας βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με το ζήτημα της προσωπικής ελευθερίας, αλ-

1. (Σ.Γ.μ.) Την εποχή εκείνη στη Γαλλία, ο όρος «νατουριστές» περιλάμβανε αυτούς που υποστήριζαν πως η επανάσταση που έμελλε να γίνει δεν ήταν αναγκαστικά μόνο από μια κοινωνική και οικονομική πραγματικότητα, αλλά από μια φυσική ανθρώπινη ανάγκη. Μέσον επιτυχίας της ήταν η υγιεινή διατροφή και η σωματική άσκηση. Έτσι δημιουργήθηκαν διάφορες ομάδες με περιορισμένο αριθμό μελών, χορτοφάγοι ή αποκλειστικά υπέρ των ωμών τροφών ή νατουριστές. Οι κυριότεροι εμπνευστές της κίνησης των Νατουριστών ήταν ο Henry Zola που μαζί με τον Beslie και τον Gravelle, εξέδωσαν από το 1895 μέχρι το 1898 τη μηνιαία επιθεώρηση «*Le mouvement Humanitaire*» («Η νέα ανθρώπινη») και το «*Le Etat naturel*», («Το Φυσικό Κράτος»), και άλλα έντυπα κυρίως με την πρωτοβουλία των C. B. Butaud και S. Zalkowska.

λά, δεν αξίζει νομίζω, να καταναλώνεται τόσο ενέργεια και τόσο μεγάλη προσοχή. Από τον Πολ Ρομπέν, ως τις πολυάριθμες εκδόσεις του Εμίλ Αρμάντ και το «*En dehors*» (προς τα έξω) είχαμε μια τεράστια δημιουργία έργων, που είναι ενδιαφέροντα για έναν παρατηρητή, αλλά που αντικειμενικά συνέβαλαν στη διασπορά των ελευθεριακών δυνάμεων κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου.

Η Εσπεράντο, και οι παρόμοιες άλλες διεθνιστικές κατασκευασμένες γλώσσες, απορρόφησαν άλλες δυνάμεις και ανταλλάχθηκαν χιλιάδες εξωτικές επιστολές σε αυτές τις γλώσσες για εξάσκηση, που θα μπορούσαν να ήταν λιγότερες και ουσιαστικότερες σε γνωστές Διεθνείς γλώσσες, όπως η Αγγλική κ.λπ. Ο αντιμικταρισμός, όπως ήδη έχω αναφέρει, στρέφονταν ενάντια στα εξωτερικά γνωρίσματα του μιλιταρισμού τα στρατόπεδα, το στρατό, και όχι ενάντια στις βαθύτερες ρίζες του, όπως τον πατριωτισμό, την έλλειψη γνωριμίας με άλλους λαούς, το απάνθρωπο παιχνίδι της διπλωματίας, της βιομηχανίας και της οικονομίας. Υπήρχαν «*Αδελφά πανεπιστήμια*», «*Θεάτρο του λαού*» κέντρα διαπαιδαγώγησης των νέων και άλλες ενδιαφέρουσες δραστηριότητες, για μια περίοδο, χωρίς παρχός, αλλά που δεν είχαν να προσφέρουν τίποτα το καινούριο στις Αναρχικές ιδέες. Παράλληλα, υπήρχαν και άλλες δυνάμεις που απαιτούσαν επιρροή στο λαό και στην κοινή γνώμη. Η C.G.T. με το τεράστιο γόητρό της, ο Ζωρές και ο Ερβέ οι διανοούμενοι οι συναπαρμένοι από την υπόθεση Ντρέουρς², που αργότερα εξελίχθηκαν σε πραγματική εξουσία όπως ο Κλεμενσώ, ο Ζωρές, ή έγιναν προαγωγοί εθνικιστικών ιδεών μια από τις αιτίες του πολέμου, όπως αυτή του «*Ευρωπαϊκού Ταχυδρομείου*» κ.λπ. Νομίζω, πως οι Αναρχικοί είχαν άλλα πράγματα να κάνουν από το να ασχολούνται με την Εσπεράντο, τον σεξουαλικό Νεομαλθουσιανισμό και άλλα παρόμοια. Δεν το έκαναν και έτσι πέρασαν σε δεύτερο πλάνο. Παρατηρήσαμε την ακτινοβολία και τον παλμό της C.G.T., του Ζωρές, του Ερβέ, αλλά δεν αναγνωρίζαμε πλέον εκστρώσεις του Αναρχικού που από το 1881 μέχρι το 1894 είχαν επίσης προσελ-

2. (Σ.Γ.μ.) Η θέση των Αναρχικών στην υπόθεση Ντρέουρς δεν ήταν ομόφωνη. Βλ. «*Histoire du mouvement anarchiste en France*» («*Η ιστορία του Αναρχικού κινήματος στη Γαλλία*»), Παρίσι 1955, σελίδες 331-332.

κώσει την προσοχή του κόσμου. Από μια αδυναμία, αρχικά ηβελγμένη, σαν μια ανάπαυλα, (εν μέρει καταναγκαστική) πάνω στο υλικό πρόγραμμα φτάσαμε σε μια αδυναμία που δεν ξεπεράστηκε ποτέ. Οι Αναρχικοί συζητούσαν με τους συνδικαλιστές για τη γραφειοκρατία συμμετείχαν σε συνέδρια το 1913 για να διαχωριστούν με πολύ θόρυβο από τους ατομιστές. Μετά από είκοσι χρόνια έφτασαν στο σημείο να ενταθούν οι σχέσεις τους με τους συνδικαλιστές και να ρθουν σε ρήξη με τους «ατομιστές παρανομιστές» (αν αυτό ήταν απαραίτητο το 1913-14 γιατί να μην ήταν και είκοσι χρόνια πριν;)

Αυτήν την εποχή, τρεις νεαροί διανοούμενοι —τρεις γιατροί— εξέδωσαν τα κείμενά τους απαιτώντας πρωτοβουλίες και νέες δραστηριότητες. Ήταν οι Μαρκ Πιερρό, ο Μισέλ Πετί (δρ. Ήνωσισμίν) και ο Μαξ Κλαίρ (δρ. Μισώ) που τα άρθρα τους δημοσιεύτηκαν στους «Temps Nouveaux». Υπήρξαν και άλλοι συγγραφείς μιας κάποιως φήμης αλλά διαφορετικών απόψεων όπως ο Σαρλ Αμπέρ (Ντωντέ), Βικτόρ Μπαρουκό (Το δωρεάν ψωμί), Ρενέ Σαργά (Ενρί Γκις), Μανουέλ Ντεβάλντες, Ζωρζ Ντουρί, Αντρέ Ζιράρ, Εμίλ Ζανβιόν, Κ. Λαισάντ, Αλμπέρτ Λιμπεράντ, Αντρέ Λορυλά, Ζακ Σωταρέλ, Λωρέντ Ταϊλάντ. Οι παλαιότεροι συνέχιζαν το έργο τους, όπως οι Γκράβ, Φωρ, Αμιόν, Λαζάρ, Μαλατό, Λουίς Μισέλ και άλλοι. Όμως αυτές οι πολυάριθμες προσπάθειες, είχαν ελάχιστη συνοχή μεταξύ τους και τα αποτελέσματά τους είχαν περισσότερο φιλολογική αξία ή περιορίστηκαν σε έναν από τους τρεις κύκλους που ήδη ανέφερα. Οι συμπαθούντες των «Temps Nouveaux» οι πλέον δραστήριοι του «libertaire» και αυτοί της Αναρχίας του «libertad».³

Αυτές ήταν οι κυριότερες εξελισσόμενες τάσεις της Αναρχικής σκέψης, που προσπάθησα να σκιαγραφήσω στην «Ιστορία της Αναρχίας» μέχρι το 1914, την εποχή του μεγάλου πολέμου. Για τις χώρες που δεν συμμετείχαν στον πόλεμο, αναφέρομαι και μετά το 1914. Για τις Ισπανόφωνες και Πορτογαλόφωνες χώρες, η ιστορία μπορεί να συνεχιστεί μέχρι τις μέρες μας.

Ο πόλεμος αφιβίλασε τους Αναρχικούς όλων των χωρών, και

3. Σε άλλα μου κείμενα αναφέρεθα στον συνδικαλισμό του 1896-1914 και τον Αναρχισμό του 1896-1906. Εδώ, απλά, επιβεβαιώνω τις πληροφορίες.

κανείς δεν πρόβλεψε τη φοβερή του έκταση. Ωστόσο είχαν νοιώσει να πλησιάζει σ' όλον τον κόσμο και έκαναν το λάθος να μην πουν, ούτε να κάνουν αυτό που έπρεπε. Στις διάφορες περιοχές, τα πνεύματα είχαν διαμορρωθεί από χρόνια (και από πάντα) σύμφωνα με τα πολιτικά συμφέροντα της κάθε χώρας, και ήταν ήδη έτοιμα να δεχτούν τη μεθολογία της αιτιολόγησης του πολέμου, εκτός από ελάχιστους Αναρχικούς. Η εγκρατική πλύση, τροποδότης τις φαντασιώσεις των μικρών εθνών και των μειονοτήτων. Κυκλοφορούσαν ψευδείς ερμηνείες και εξηγήσεις για τον ιμπεριαλισμό, την οικονομική κατάσταση κ.λπ. Μετά το 1910, και συγκεκριμένα μετά το θάνατο του Τολστόι δεν υψώθηκε πλέον καμιά αντιεξουσιαστική ηθικοπλαστική φωνή, ούτε από άτομα ή οργανώσεις μεγάλες ή μικρές. Σ' ένα τέτοιο κλίμα αδιαφορίας επιτρέψαμε να γίνουν πόλεμοι σε πολλές χώρες στα τελευταία σαράντα χρόνια. Οι προετοιμασίες για το μεγάλο πόλεμο, που άρχισαν με την επίθεση της Ιταλίας ενάντια στην Τουρκία, δεν εξαίρεθηκαν απ' αυτόν τον κανόνα.

Σ' όλους αυτούς τους πολέμους, δεν πήραμε το μέρος καμιάς πλευράς και κάτω από αυτές τις συνθήκες πως μπορούσαμε να μην βρούμε την ατομική ηθική δύναμη και την ομαδική οργανωμένη, πως μπορούσαμε να μην συγκεντρωθούμε αυθόρμητα για να εξεγερθούμε ενάντια στο μεγάλο πόλεμο που πλησίαζε στη συνέχεια μετά από τόσους άλλους τοπικούς πολέμους εξεγέρσεις και επαναστάσεις που είχαν ξεσπάσει μετά το 1848; Πως, στο Παρίσι του 1848 δεν επιθυμούσε έναν πόλεμο ενάντια στον Ρωσικό δεσποτισμό; Πως από το 1859, δεν ενθουσιώστηκε από τους εθνικούς πολέμους και τις εθνικές επαναστάσεις, που δεν ζητούσαν παρά την εξέλιξή τους σε πολέμους; Όταν ο Γκαρμπάλντιν στη Νάπολη, άνοιξε το δρόμο, ο στρατός του Παιδεμάντινο ακολούθησε τα ίχνη του. Οι Πολωνοί στασιαστές του 1862, ήλπιζαν πολύ στην απειλή ή την επίθεση της Αγγλίας και της Γαλλίας ενάντια στη Ρωσία. Η Διεθνής δεν τροποποίησε ποτέ το Μανφέστο της, γραμμένο από τον Μαρέ, που στην πραγματικότητα ήταν μια προτροπή για παγκόσμιο πόλεμο ενάντια στην Τσαρική Ρωσία.

Οι πόλεμοι, οι στάσεις, οι επαναστατικές ελπίδες ήταν πάντα συγκατακείμενες έννοιες. Ο Πραντόν από το 1859 ως το 1862, στη συνέχεια ο Τολστόι, ήταν οι μόνιμοι ελεεινολογικοί που καταπο-

λέμησαν αυτές τις αντιλήψεις. Ούτε ο Ρενό, το 1870, ούτε ο Μαλατέστα το 1876 κατόρθωσαν να αποτελέσουν εξαίρεση. Δεν πρέπει να μας προξενεί εντύπωση το γεγονός, που ο σοσιαλισμός και ο αναρχισμός συνένωσαν όπως αυτούς που δεν είχαν «τίποτα να πουν», ούτε το 1911, ούτε το 1918, ούτε αργότερα, με εξαίρεση ορισμένες ατομικές πράξεις διαμαρτυρίας, αποχής ή εξέγερσης:

Ενώ μαινόταν ο Παγκόσμιος Πόλεμος, ξέσπασε η Ρωσική επανάσταση του 1917, χωρίς όμως συνέπειες στις άλλες χώρες. Το καλοκαίρι του 1917, οι εργάτες επιχείρησαν μια σειρά σοσιαλιστικών ειδηλώσεων και οι αγρότες στασίασαν ενάντια στους ιδιοκτήτες και κατέλαβαν βίαια τα χωράφια. Στη συνέχεια, το Νοέμβριο έγινε το πραξικόπημα των μπολσεβίκων που — απ' ότι γνωρίζουμε από τους ανθρώπους και τα κόμματα, από στοιχεία γνωστά, κειμένων της εποχής, τις εφημερίδες, και τη δημοσία δράση τους κατά 1905-1906, τα σοσιαλιστικά συνέδρια κ.λπ. ήταν ένας Μαρξιστικός σπρετρισμός, που οικειοποιήθηκε ένα μέρος σοσιαλεπαναστατών και αριστών αναρχικών, πάντως, γι' αυτούς που στις άλλες χώρες δεν ενδιαφέρθηκαν ποτέ για τους ανθρώπους και την κατάσταση στη Ρωσία αυτό το πραξικόπημα αντιπροσώπευε την θριαμβευτική κοινωνική επανάσταση, και παρουσιάστηκε σαν το μοναδικό γεγονός που προκάλεσε ανακάλυψη χαρά με την έκταση και την ταχεία εξέλιξη του. Χάρη σ' αυτήν την ατυχή άγνοια, η Ρωσική επαναστατική κατόρθωσε να ασκήσει, το 1917 όπως και το 1918, μια γοητεία στα πνεύματα και τη φαντασία των λαών, χωρίς να διατυπωθεί καμιά αξιολογική αντίρρηση και καμιά κριτική. Ωστόσο, τα δύο ισχυρότερα ελευθεριακά κινήματα της εποχής, το Ιταλικό και το Ισπανικό δεν επηρρέαστηκαν ούτε μειώθηκαν. Στη συνέχεια, πριν προλάβει κανείς να διακρίνει μια πραγματική επανάσταση στη Ρωσία, άρχισε η φοβερή καταστολή του 1920-1921 και από το 1922-1923 η δικτατορία. Η Ρωσική επανάσταση είχε ζωηρή απήχηση στις χώρες του εξουσιαστικού σοσιαλισμού, στην κεντρική Ευρώπη το 1918-1919, που υπατάχθηκαν σε μια ενισχυμένη εξουσία. Αυτός ο σπόρος διαδόθηκε με τόση ένταση, που τώρα έχουμε μπροστά μας τα απαίσιμα αποτελέσματά του σ' όλο το μέγεθος της φοβερής τους εξέλιξης. Τα γεγονότα αυτά επέδρασαν στα αντιεξουσιαστικά κινήματα, που είχαν αποδυναμωθεί ηθικά και

υλικά, και βρισκόταν σε μια κατάσταση διανοητικής ατροφίας από το 1914. Άρχισε να αποκτά θρησκευτική σημασία ο αριθμός των μελών επίσης δε και η εξουσιαστική διάσπαση. Ο μεγάλος αριθμός των μελών στα συνδικάτα μας έκανε να πιστεύουμε πως η απεικίνηση των Αναρχικών θα είχε κάποιο αποτέλεσμα (οι παλιοί Αναρχικοί τη θεωρούσαν ανώφελη, διότι πίστευαν μόνον στον «καθαρό συνδικαλισμό»). Ενώ συζητούσαμε αυτά τα προβλήματα μέσα σε αρκετά περιορισμένες ομάδες, οι μάζες, κατά εκατομμύρια έμπαιναν κάτω από τις διαταγές των απατεώνων εξουσιαστών. Ακόμα και οι πιο αξιόλογες προσπάθειες που έκανε ο Αναρχισμός στην Ιταλία, από το συνέδριο της Φλωρεντίας τον Απρίλιο του 1919, ως τον Σεπτέμβριο του 1920 όπου έγιναν καταλήψεις εργοστασίων, και στην Ισπανία από το περιφερειακό συνέδριο του Sans στη Βαρκελώνη, τον Αύγουστο του 1918, ως το εθνικό συνέδριο της Μαδρίτης τον Δεκέμβριο του 1920 βρήκαν εμπόδια είτε στην κυβερνητική καταπίεση είτε στο μίσος των σοσιαλιστικών πολιτικών (μια ακόμα δύναμη απέχθειας για κάθε ελευθεριακή απόπειρα) και στο πρόσφατο προϊόν τους, τους κατεξοχήν επίλεκτους μισοφόρους, τους φασίστες.

Οι «υποδο»⁴ αλήτες, φανατισμένοι, με μια γούφα κέρματα και ένα ποτήρι αίμα, έγιναν πρόδρομοι των «μελανοχιτώνων» των δημίων των Εβραίων, των μαυακίων, που αδιάφορο ποιες εθνικότητες ήταν, υπήρξαν πάντα αντισοσιαλιστές, που οργανώθηκαν και συγκεντρώθηκαν ένα θαυμάσιο μπαικό. Αυτή η αγέλη των σκύλων εξαπολύθηκε ενάντια σε όλες τις μορφές της πρόδοι, από τους χρηματοδότες και τους αρχηγούς τους. Και αφού οι εξουσιαστές σοσιαλιστές, δεν κατόρθωσαν ποτέ να αναλογισθούν πόσο μεγάλη συμφορά είναι η εξουσία, αυτό μας εμπόδιζε να συμμαχήσουμε μαζί τους, και έκτοτε οι Αναρχικοί υποχρεώθηκαν να διεξάγουν ένα διμέτωπο αγώνα ενάντια στις δύο μορφές της εξουσίας, πράγμα που δεν αύξησε καθόλου τους εχθρούς μας, μιας και οι εξουσιαστές σοσιαλιστές ήταν ανέκαθεν ανάμεσά μας. Ωστόσο, έχει αποδειχτεί, ότι τη στιγμή της δράσης, πολλές λαϊκές δυνάμεις συγκεντρώνονται αυθόρμητα, γύρω από τους εξεγερμένους αντιεξουσιαστές και δεν ασχολούνται πλέον με τους

4. (Σ.Γ.μ.) «Μοδο», αλλοδαπή λέξη που σημαίνει κυριακαστικά αλήτες.

πολιτικάντηδες σοσιαλιστές. Αυτοί κατείθηναν τα κινήματα κλησμένοι στην καρέκλα τους (όπως ακριβώς και η Ιταλική συνολοσπονδία το 1914 και το 1920) και, κατόπιν, με τη βουλευτική γήρω τους, επικύρωσαν τις εξηρίες (όπως ακριβώς οι σοσιαλιστές βουλευτές στην Ισπανία το 1933). Η κάρικα εβδομαδά στην Ρωμάνια και στην Ανάκνα τον Ιούλιο του 1914, και οι πολυάριθμες εξεγέρσεις τον Ιανουάριο του 1932, τον Ιανουάριο του 1933 και τον Δεκέμβριο του 1933, όπως και ορισμένα άλλα γεγονότα στην Ισπανία, καταδεικνύουν, ότι η αληθινή δράση δεν παύει να επιστρατεύει τη λαϊκή υποστήριξη. Ο λαός, ενστικτωδώς, παραμένει μακριά από τους κομμουνιστές της Μόσχας, που δεν έχουν να προσφέρουν, παρά έναν νέο δεσποτισμό. Όλα αυτά, εννούν πάρα πολύ τη δίκαιη υπόθεσή μας αν αναλάβουμε δράση και αν διαπαυδαγωγήσουμε τα πνεύματα αντιεξουσιαστικά.

Στα χρόνια, τα μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, ακολούθησαν φοβεροί διωγμοί. Η φασιστική αγριότητα ενάντια στους Ιταλούς Αναρχικούς, οι βαρβαρότητες της Βασιλικής μετά το 1920, η απέλαση των αλλοδαπών Αναρχικών από τις Η.Π.Α., το μαρτύριο του Ρικάρντο Φλόρες Μαγκέν, των Σάσκο-Βαντζέτι, η μακροχρόνια φυλάκιση του Τομ Μοϊνέι και άλλων συνδικαλιστών, η δολοφονία του Λαντάουερ και του Έρικ Μόχζαμ (ποιητή και δημοσιογράφου) στη Γερμανία, οι δολοφονίες τώσων και τώσων συντρόφων στη Ρωσία, τα βασανιστήρια στις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Σιβηρία οι διωγμοί και οι εκτελέσεις στην Αργεντινή το 1930-1931, όλοι οι νεκροί, οι εξόριστοι και οι φυλακισμένοι της Ισπανικής Δημοκρατίας του 1931-1935. Ατέλειωτο μαρτυρολόγιο, που το δημοσίωγησαν οι φασίστες, οι μπολσεβίκοι, οι μπουρζουάδες και οι σοσιαλδημοκράτες όλοι σύμφωνα να καταδείξουν, ότι όλες οι εξουσίες του κόσμου δεν αποτελούν παρά, ένα σώμα — μια ψυχή. Ας γίνει δυνατό μια μέρα, όλοι οι Αναρχικοί, όλοι οι Ελευθερικοί όλα τα ανθρώπινα όντα με ελεύθερη σκέψη, να συνθέσουν μια δύναμη, που τα στοιχεία της, διατηρώντας την αυτονομία τους, να αλληλοποστηρίζονται. Και αυτή η δύναμη, ας εξελιχθεί με κάθε τρόπο, καταστρέφοντας την εξουσία όπου βασιλεύει, κτυπώντας την εκεί όπου απειλεί, αγκα να πραγματοποιήσει την ελευθερία παντού και σε όλους τους τομείς, μέσα μας και γύρω μας».

Έχουμε πολλές ελπίδες. Γιατί η εξουσία, όσο ισχυρή και αν

είναι, δεν έχει να προσφέρει παρά το κακό, και όλο το καλό αυτού του κόσμου, γεννήθηκε, γεννιέται και θα γεννιέται με «την ελευθερία και από την ελευθερία».

30 Οκτωβρίου 1932
(επιμέλεια Ιούλιος 1934)